کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

تصنیف

حضرت مولانا سلیم اللہ خان

كشف البارى

عما فى

صحيح البخارى

كتاب الجهاد والسِّير (اول)

تالیف ← صدر وفاق المدارس مولانا سلیم الله خان مدظله العالى
شیخ الحدیث جامعه فاروقیه کراچی
ترتیب وتحقیق ← مولانا حبیب الله زکریا صاحب استاذ جامعه فاروقیه کراچی
ترجمه ← **مولانا شاه فیصل** فاضل وفاق المدارس، امدادالعلوم

خصوصیات

جلد ۶

① داحادیثو تخریج
② د تعلیقات بخاری تخریج کول
③ د اسماء الرجال مختصر تعارف
④ دګرانو لغاتو لغوی صرفی او نحوی حل
⑤ ماقبل باب سره د ربط په باره کښې پوره تحقیق
⑥ د شرحې د هرې خبرې په حاشیه کښې حواله ورکول
⑦ د ترجمة الباب مقصد په بیانولو کښې پوره تحقیق
⑧ د مختلفو مذاهبو تحقیقی بیان او بیا د مذهب حنفی ترجیح
⑨ دحدیث اطراف بیانول چه په بخاری کښې داحدیث په کوم کوم ځائې کښې دې

خورونکی: فیصل کتب خانه محله جنګی پیښور
موبائل:- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

دکتاب نوم:- کشف الباری عما فی صحیح البخاری

جلد: کتاب الجهاد والسیر (اول)

شارح: صدر وفاق المدارس شیخ الحدیث مولانا سلیم الله خان مدظله العالی

ترتیب وتحقیق: مولانا حبیب الله زکریا صاحب استاذ جامعه فاروقیه کراچی

پښتو مترجم: مولانا شاه فیصل فاضل امداد العلوم و وفاق المدارس
ایم اے اسلامیات وعربی پیښور یونیورسټی

د ملاویدو پتې: د فیصل کتب خانه پیښور نه علاوه

- رشیدیه کتب خانه اکوړه خټک
- علمیه کتب خانه اکوړه خټک ۰۹۲۳۶۳۰۵۹۴
- مکتبه رشیدیه کوئټه ۰۸۱۲۶۶۲۲۶۳
- مکتبه عثمانیه کانسی روډ کوئټه ۰۳۰۱۳۷۳۷۰۳۰
- مکتبه یوسفیه کانسی روډ کوئټه ۰۳۲۱۰۸۲۸۹۳۰
- راشد کتب خانه.چمن ۰۳۰۰۳۸۹۶۳۵۳
- مکتبه عمریه تاج میر روډ چمن بلوچستان
- مکتبه علوم اسلامیه تاج میر روډ چمن بلوچستان ۰۳۳۳۷۹۵۸۶۹۶
- مکتبه حقانیه چمن ۰۳۳۳۷۷۵۲۲۱۹
- صداقت کتب خانه قندهار افغانستان ۰۷۸۷۷۴۲۳۲۱
- مکتبهٔ رحمانیه قندهار افغانستان ۰۷۹۷۷۳۵۲۸۱
- مکتبه عبد الحي قندهار افغانستان ۰۷۰۰۸۲٤۳۳٤
- اسد الله کتب خانه قندهار افغانستان ۰۷۰۷٤۷۷٦۲۷
- مکتبهٔ غفاریه قندهار افغانستان ۰۷۰۰۳٤۱۷٤۹
- مکتبهٔ رشیدیه قندهار افغانستان ۰۷۷۲۲۱۰۷۰۹
- مکتبهٔ حبیبیه قندهار افغانستان ۰۷۹۹٤٤۷٤۱۳
- مکتبة القدس قندهار افغانستان ۰۷۰۷۹٤۸۵۵۹
- قدرت کتب خانه کابل افغانستان ۰۷۹۹۲۱۹۲۰۳
- عبد المجید کتب خانه جلال آباد ۰۷۰۸۱۹۷۷٤۹
- شاهین کتب خانه خوست افغانستان
- بلال کتب خانه خوست افغانستان
- اسلامی کتب خانه خوست افغانستان ۰۷۹۹۳۱۰۲٤۷

فهرست مضامین

شمیره	مضمون	صفحه

۷- بَاب: تَمَنِّی الشَّهَادَةِ

۸- بَاب: فَضْلِ مَنْ يُصْرَعُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمَاتَ فَهُوَ مِنْهُمْ

۱۳- بَاب عَمَلٌ صَالِحٌ قَبْلَ الْقِتَالِ

۱۸- بَاب: الْغَسْلِ بَعْدَ الْحَرْبِ وَالْغُبَارِ

۱۹- بَاب: فَضْلِ قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى: وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ

شمیره	مضمون	صفحه

۲۲- بَاب: الْجَنَّةُ تَحْتَ بَارِقَةِ السُّيُوفِ

۲۳- بَاب: مَنْ طَلَبَ الْوَلَدَ لِلْجِهَادِ

صفحه	مضمون	شميره

۲۴- بَاب: الشَّجَاعَةِ فِى الْحَرْبِ وَالْجُبْنِ

شميره	مضمون	صفحه

۲۵- بَاب: مَا يُتَعَوَّذُ مِنَ الْجُبْنِ

شميره	مضمون	صفحه

٢٩ - بَاب: مَنْ اخْتَارَ الْغَزْوَ عَلَى الصَّوْمِ

شمیره	مضمون	صفحه

۳۶- بَاب: فَضْلِ الصَّوْمِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

۳۷- بَاب: فَضْلِ النَّفَقَةِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

شمیره	مضمون	صفحه

۴۴- بَاب: الْجِهَادُ مَاضٍ مَعَ الْبَرِّ وَالْفَاجِرِ

شمیره	مضمون	صفحه

۴۷- بَاب: مَا يُذْكَرُ مِنْ شُؤْمِ الْفَرَسِ

۴۸- بَاب: الْخَيْلُ لِثَلَاثَةٍ

۴۹- بَاب: مَنْ ضَرَبَ دَابَّةَ غَيْرِهِ فِي الْغَزْوِ

۵۰- بَاب: الرُّكُوبِ عَلَى الدَّابَّةِ الصَّعْبَةِ وَالْفُحُولَةِ مِنَ الْخَيْلِ

شمیره	مضمون	صفحه

۵۱- بَاب: سِهَامِ الْفَرَسِ

۵۲- بَاب: مَنْ قَادَ دَابَّةَ غَيْرِهِ فِي الْحَرْبِ

شمیره	مضمون	صفحه

۵۹- بَاب: نَاقَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

۲۰- بَاب: بَغْلَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَيْضَاءِ

شمیره	مضمون	صفحه

۷۱- بَاب: جِهَادِ النِّسَاءِ

۷۲- بَاب: غَزْوِ الْمَرْأَةِ فِي الْبَحْرِ

شميره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شميره	مضمون	صفحه

شميره	مضمون	صفحه

۷۳- بَاب: مَنْ غَزَا بِصَبِيٍّ لِلْخِدْمَةِ

۷۴- بَاب: رُكُوبِ الْبَحْرِ

شمیره	مضمون	صفحه

۷۶- بَاب: لَا يَقُولُ فُلَانٌ شَهِيدٌ

۷۷- بَاب: التَّحْرِيضِ عَلَى الرَّمْيِ

شمیره	مضمون	صفحه

۷۸- باب: اللّهو بالحِراب ونحوها

۷۹- بَاب: الْمِجَنِّ وَمَنْ يَتَتَرَّسُ بِتُرْسِ صَاحِبِهِ

شمیره	مضمون	صفحه

۸۱- بَاب: الْحَمَائِلِ وَتَعْلِيقِ السَّيْفِ بِالْعُنُقِ

۸۲- بَاب: حِلْيَةِ السُّيُوفِ

شمیره	مضمون	صفحه

۹۱- بَاب: مَا يُذْكَرُ فِي السِّكِّين

۹۲- بَاب: مَا قِيلَ فِي قِتَالِ الرُّومِ

۹۵- بَاب: قِتَالِ الَّذِينَ يَنْتَعِلُونَ الشَّعَرَ

شميره	مضمون	صفحه

فہرس اسماء من ترجم لهم على حروف الهجاء

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

عرض مرتب

د الله تعالى جل شانه وعم نواله ډير زيات رحم وكرم او احسان دې چه حضرت شيخ الحديث رئيس المحدثين مولانا سليم الله خان صاحب دامت معاليهم د درس صحيح بخارى يو بل جلد ترتيب، تحقيق اوتعليق سره ستاسو حضراتو په وړاندې د پيش كولو سعادت حاصليږي.
د نن نه دوه كاله وړاندې د كشف البارى كار راته تفويض شوې وو، په هغه وخت كښې مې دا خيال او ګمان هم نه وو چه په دومره كم وخت كښې به دا جلد ستاسو په وړاندې د طباعت په كالى باندې ښائسته كړې شى او رابه شى. فلله الحمد وله الشكر.
دا جلد د صحيح بخارى كتاب الجهاد متعلق دې په كوم كښې چه ټول د ۹۸ ابوابو تشريح، تعليق، تحقيق او ترتيب په يوځائې راغلې دې. په دې جلد كښې هم د هغه ټولو امورو التزام شوې دې د كوم اهتمام چه په كتاب الايمان او كتاب العلم په جلدونو كښې شوې دې او د ترتيب او تعليق په دوران كښې هم هغه طريقه برقراره ساتلو كوشش كړې شويدې د كوم اهتمام چه په دې پورتنو جلدونو كښې شويدې، البته په دې جلد كښې دوه امره داسې دى د كوم ښكاره كونه چه ضرورى ده.
د احاديثو په تشريح كښې كله كله عربى عبارتونه نقل كولې شى بحمدالله په دې جلد كښې داسې د ټولو عبارتونو ترجمه هم كړېشوې ده، دې د پاره چه په عربئى كښې د كمزورى استعداد حاملين قاريان صاحبان هم دينه په آسانئى سره استفاده اوكړيشى.
تراجم رجال كښې رواة سند احوال او تذكره بيان كولو اهتمام كولې شى. كتاب الجهاد د صحيح بخارى جلد اول تقريبًا آخره كښې دې او د كتاب الوضوء نه تركتاب الجهاد پورې د كشف البارى كار تراوسه نه دې شوې په دې وجه مونږ چه كوم ځائې هم په حاشيه كښې ليكلى دى چه د هغوى د حالاتو د پاره اوګورئى كتاب الوضوء باب..... يا د هغوى حالاتو د پاره اوګورئى «كتاب الزكاة باب....» نو د دې نه مراد د صحيح بخارى مذكوره كتاب او باب دې او كه د يو راوى يا بزرګ نوم په اول ځل د كتاب الجهاد په يو باب كښې راغلې دې نو هم هلته د هغه تذكره هم ليكلې شويده او كه د كشف البارى په رومبنو دريو جلدونوكښې د هغوى تذكره شته نو باقاعده د صفحې نشاندهى كړېشويده.

....

احقر ته د خپلې علمى بې بضاعتى او د تحقيق په ميدان كښې د خپلې ناتجربه كارئى او نوى راتلو دا صرف احساس دې بلكه د دې مكمل اعتراف هم دې، خو صرف په الله تعالى باندې توكل كول او د حضرت شيخ الحديث صاحب دامت بركاتهم د حكم او د هغوى د توجيهاتو، عناياتو او دعاګانو په وجه د دې عظيم خدمت كولو اراده ده، عين ممكن دى چه په دې كښې بغير د قصد او ارادې غلطيانې شوى وى نو د اهل علم حضراتو په خدمت كښې داپه ډير ادب سره عرض دې كه په كتاب كښې په كوم قسم غلطئى نظر پريوزى نو احقر د هغې نه خبر كړئى .

د دې کتاب د شروع نه واخله تر آخری ترتیب او تحقیق په دوران کښې احقر ته چه د کومو حضراتو راه نمائی حصاله شوې ده په هغوی کښې د ټولونه لوئ نوم حضرت شیخ الحدیث صاحب دامت برکاتهم نه پس حضرت استاذ مکرم مولانا نورالبشر صاحب دامت معالیهم (نگران شعبه تخصص فی الحدیث، رفیق شعبه تصنیف واستاذ حدیث جامعه فاروقیه کراچئی) دې، چه د هغوی راه نمائی بنده ته قدم په قدم حاصله ده. په نورو صورتونوکښې د کتاب دومره زرد لوستونکو په وړاندې د راتلو امکان نه وو. د کتاب مکمل پروف ریډنګ احقر پخپله کړیدې، البته د بعضو احادیثو تخریج، د فهرست وغیره تیاری او بعض حواله جاتو تخریج کښې محترم رور خرم سعید صاحب استاذ جامعه فاروقیه.عزیزم کفایت الله زکریا او عزیزی محمد اسماعیل عاطف وغیره تعاون کړې دې. الله تعالی دې دې ټولو تعاون کونکوته جزائې خیر ورکړی او علمی او عملی ترقئی دې ورکړی. سره د دې بنده د هغه ټولو حضراتو استاذانو مخلصینو او محببیو هم ډیره شکریه ادا کوی د چا حوصله ورکول او دعاګانې چه احقر ته حاصلې وې.

په آخره کښې ټولو لوستونکو ته د حضرت شیخ الحدیث صاحب دامت معالیهم د پاره د خصوصی دعاګانو درخواست دې چه الله تعالی دې د هغوی د عاطفت سورې زمونږ په سرونو باندې ترډیر وخت پورې قائم او دائم اوساتی او په ملك کښې یا بهر ملکونو کښې چه د علمی افاداتو کومه سلسله (خاص کر جامعه فاروقیه کراچئی په صورت کښې) تقریباً د پنځوستو کالو راسې روانه ده. د قیامت پورې دې دغه شان جاری او ساری او ساتی او د هغوی د پاره دې صدقه جاریه جوړه کړی. آمین

دې سره سره د احقر مرتب د پاره هم خصوصی دعا اوکړئی چه باقی کار دې الله تعالی آسان اوګرځوی او د زر نه زر د پوره کولو توفیق راکړی او په خپل دربار کښې د قبولیت شرف ورکړی او زمونږ د پاره او زمونږ د استاذانو او مشائخو او والدینو او متعلقینود پاره د آخرت ذخیره او د خلاصی ذریعه جوړه کړی.

حبیب الله زکریا
رفیق شعبه تصنیف وتالیف واستاذ جامعه فاروقیه کراچی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۶۰=كتاب الجهاد والسير

دَ نسخو اختلاف دَ بخاری شريف په اکثرو نسخو کښې عنوان کښې "کتاب" مذکور نه دې، صرف ابن شبويه او نسفي داسې عنوان ذکر کړيدې. (۱)

بيا بسمله په ټولو نسخوکښې دَ مذکوره بالا عنوان نه روستوده، البته دَ نسفي په نسخه کښې بسمله دَ عنوان نه وړاندې ده. (۲)

دَ جهاد لغوی معنی دا دَباب مفاعله مصدر دې دَ دې معنی محنت مشقت او کوشش کول دی. په دې معنی کښې دَ جيم په کسره سره مستعمل دې، دَ جيم په فتحه سره په وزن دَ سحاب يعنی سخته شاړه زمکې ته وائی ۱.(۳)

اصطلاحی تعريف دَ جهاد اصطلاحی تعريف دې "**قتال لكفار التقوية الدين**" (۴) يعنی دَ دين دَ مضبوطيا او استحکام دَ پاره کافرانو سره جنګيدل.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی "**وشرعا بذل الجهد فی قتال الكفار**"(۵) او علامه عينی رحمه الله "لاعلاء **كلمة الله تعالى**" اضافه کړيده.(۶) يعنی دَ الله تعالی دَ دين دَ سرلوړئی دَ پاره کافرانوسره دَ جنګيدو کوشش کول.

دَ جهادصورتونه علماو دَ جهاد مختلف صورتونه بيان کړی دی.

① جهادمع الكفار ② جهادمع الفساق

③ جهاد مع الشيطان ④ جهاد مع النفس.

دَ دې تفصيل دا دې چه جهاد مع الكفار په لاس، مال، ژبه او زړه سره کيږی.

اوجهاد مع الفساق لاس، بيا ژبه او بيا زړه سره کيږی.

او دَ جهاد مع الشيطان مطلب دا دې چه هغه په زړه کښې شك شبهې پيدا کوی يا بد عملونه ښائسته کوی او پيش کوی نو چه دَ دې نه ځان اوساتی.

جهاد مع النفس دا دې چه دَ دينی امورو ذده کړه اوپه دې عمل کولوکښې سرې خپل ځان مشغول اوساتی او بيا دَ دې په خودلوکښې لګيا شی. (۷)

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۷۸)-

۲) (حواله بالا-

۳) (تاج العروس (۲/مادة جهد، ص۳۲۹) وعمدة القاری (ج ۱٤ص۷۸) دَ جهاد مشروعيت او مقصد او دَ دې ضرورت پيژندلودپاره کشف البارى كتاب المغازى (ص۱۲-۳۶) اوګورئ-

٤) (شرح الكرمانى(ج۱۲ص۹۲)-

۵) (فتح البارى(ج۶ص۳)-

۶) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۷۸)-

۷) (فتح البارى (ج۶ ص۷۸)-

دغه شان علماؤ لیکلی دی چه یو ظاهری جهاد وی او بل باطنی. ظاهری جهادخوهمدغه وی چه کافرانو وغیره سره وی او جهاد باطنی دَ خپل نفس ناجائزو امورو کښې مخالفت اودَ شریعت دَ تابعدارئی نوم دې.
دې نه پس تاسو دا اوګنړئی چه په بعض روایاتوکښې دې جهاد ته چه نفس اوباطن سره وی هغه ئی جهاد اکبر ګرځولې دې ځکه چه کافرانو سره جهاد خو کله کله وی خو دَ نفس سره دَ سړی مقابله هر وخت او هره ګهړئی وی نو په دې وجه دا اهم او اکبر دې.(۱) دغه شان بیهقی په کتاب الزهد (۲) کښې دَ حضرت جابر رضی الله عنه روایت نقل کړیدې چه رسول الله ﷺ دَ غزوه نه واپس تشریف راوړو اووئی فرمائیل "رجعنا من الجهاد الاصغر الی الجهاد الاکبر" (۳)
جهاد فرض کفایه دې که فرض عین؟: دې نه پس په دې خبره پوهه شئی چه دَ امت دَ علماؤ دَ جهاد په حکم کښې اختلاف دې. جمهور علماء جهاد ته فرض کفایه وائی یعنی هغه جهاد چه کافرانو سره وی هغه فرض کفایه دې چه دَ څه خلقو په ادائیګئی سره دَ ټول امت نه ساقطیږی اوکه څوك هم دَ کافرانو سره دَ جهاد دَ پاره اونه ځی نو ټول امت به ګناهګار وی.
لیکن الله دې نکړی که کافرانو په دارالاسلام باندې حمله اوکړه نو په هغه صورت کښې دَ هغه ځائ په خلقو باندې جهاد فرض عین دې. ترهغې چه دَ هغوی حمله زیاته شی نو بیا چه په کوم کوم ځائ کښې دَ هغوی رخ وی نودَ هغه ځائ دَ خلقو دَپاره جهاد فرض عین دې.(۴) او یو وخت داسې هم راتلې شی چه جهاد به په ټولو مسلمانانو باندې فرض عین شی.
علامه عینی رحمه الله "بنایه" کښې عمرو بن دینار، عطاء بن ابی رباح، ابن شبرمة او سفیان ثوری رحمهم الله نه نقل کړی دی چه جهاد مطلقاً واجب نه دې (۵) او دَ ابن المسیب رحمه الله مسلك دا دې چه جهاد په هر حال کښې فرض عین دې. (۶)

---

۱) (تعلیقات لامع الدراری (ج۷ ص۲۰۷-۲۰۸)-
۲) (اتحاف السادة المتقین(ج۸ص۶۵۷) وتعلیقات لامع الدراری(ج۷ص۲۰۸)-
۳) (انظرکشف الخفاء للعجلونی (ج۱ص۴۲٤) علامه عجلونی رحمه الله په دې حدیث باندې کلام کولو سره فرمائی "قال الحافظ ابن حجر فی تسدیدالقوس: هو مشهور علی الالسنةوهومن کلام ابراهیم بن ابی عبلة"- محمد بن زیاد المقدسی فرمائی "سمعت ابن ابی عبلة وهو یقول لمن جاء من الغزو: قد رجعتهم من الجهاد الاصغر فما فعلتم بالجهاد الاکبرجهاد القلب؟" (سیر اعلام النبلاء ج۶ ص۳۲۵) او شیخ السلام علامه تیمیه رحمه الله فرمایی "لااصل لهو ولم یروه احد من اهل المعرفة باقوال النبی صلی الله علیه وسلم" مقدمة مشارق الاشواق الی مصارع العشاق (ج۱ص۳۱). حضرت شیخ الاسلام مدنی رحمه الله په خپل یو مکتوب نمبر ۱۰۵ کښې لیکی: "صوفیاء په کتابونوکښې "رجعنا من الجهاد الاصغر الی الجهاد الاکبر" ته صحیح حدیث ونیلې شویدې. لیکن دَ عسقلانی (کشف الخفاء ج۱ص٤۲٤) قول دې چه امام نسائی دَ ابراهیم بن عبله کلام خودلې دې دَ الفاظو رکاکت یو زبردست قرینه ده چه دا دَ حضور ﷺ قول نه شی کیدې او نه دَ حدیث متداول کتابونوکښې شاه عبدالعزیز رحمه الله غوندې متبحر محدث کتلې دې....." (مکتوب شیخ الاسلام ج۱ص۳۰۷-۳۰۸)-
٤) (بدائع الصنائع (ج۲ص۹۸) فصل واما بیان کیفیة فرق الجهاد...... والهدایة (ج۲ص۵۵۸)-
۵) (البنایة (ج۲ص۷۸۹)-
۶) (اوجز المسالک (ج۸ص۱۹۹) وتنظیم الاشتات لحل عویصات المشکوة(ج۳ص۹۰)-

د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې د جهاد څه حکم وو د دې متعلق تفصیل "باب وجوب النفیر" کښې راځي. انشاء الله په دې به هم هلته خبرې کیږي.

مشروعیت جهاد د جهاد مشروعیت په مدینه منوره کښې شویدې. په شروع کښې نبی کریم ﷺ ته همدغه حکم ورکړیشوې وو چه په تاباندې کوم احکام نازلیږي هغه ته په ښکاره اعلان کوه او بیانوه. د الله تعالی ارشاد مبارك دې ﴿فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ﴾ (۱) نو واوروه په کولاؤ وینا سره دوی ته څه چه تاته حکم وی او د مشرکانو پرواه مه کوه.

دې نه پس حضور اکرم ﷺ ته د مجادله حسنه اجازت ورکړیشو اوفرمائیلې شو ﴿ادْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ (۲) یعنی راغواړئ د خپل رب لارې ته ښخو خبرو باندې ئی پوهه کړه او نصیحت ورته په ښه شان سره واوروه، او الزام ورته ورکړه څنګه چه بهتر وی.

بیا د هغې نه پس مدینې طرف ته هجرت اوشونو په شروع کښې مدافعانه جهاد اجازت ورکړیشو. یعنی چه کله په تاسو باندې حمله اوشی یا په مسلمانانو باندې حمله اوشی نو دا حمله بندول او د دې د مقابلې کولو اجازت ورکړیشو. ارشاد اوفرمائیلې شو ﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ﴾ چه حکم شویدې هغه خلقو ته چا سره چه کافران جنګیږی. په دې وجه چه په هغوی باندې ظلم اوشو او الله تعالی د هغوی په امداد کولو قادر دې.

بیا دې نه پس ارشاد اوشو ﴿فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ﴾ (۳) بیا چه کله تیرې شی میاشتې د پناه نومشرکان وژنئ. چرته چه مومئ اود هغوی د نیولو راګیرولو د پاره هر ځائ کښې په لټون کښې کینئ. دلته مطلقا د اقدامی او دفاعی جهاد حکم نازل شو. (۴)

۱-بَاب: فَضْلِ الْجِهَادِ وَالسِّيَرِ

د سیرلغوی معنی سیر-بکسر السین المهملة وفتح الیاء-سیرة جمع دې. د دې معنی طریقه راځی اود دې باب ضرب دې. (۵)

د سیر اصطلاحی معنی نبی اکرم ﷺ او صحابه کرام رضوان الله علیهم اجمعین په مختلفو غزواتو اوجنګونو کښې چه کومه حکمت عملی اوطریقه پاتې وه هغې ته سیر ونیلې شی.(۶)

---

۱) (الحجر: ۹٤)-
۲) (النحل:۱۲۵)-
۳) (التوبة:۵)-
٤) (انظر البناية (ج۲ص ۷۸۹) وزادالمعاد فی هدی خیر العباد (ج۳ ص۶۹-۷۲)-
۵) (انظرتاج العروس(ج۳ص۲۸۶-۲۸۷)مادة "سار "وعمدة القاری (ج ۱٤ص۷۸) والکرمانی (ج۱۲ص۹۲)
۶) (انظرعمدة القاری (ج ۱٤ص ۷۸) والمغرب (ج۱ص٤۲۷) حیث قال الامام المطرزی:"و....الاانها غلبت فی لسان الشرع علی امورالمغازی کالمناسک علی امورالحج"-

د ترجمة الباب مقصد د امام بخارى رحمه الله د دې باب د ترجمې نه مقصد د جهاد فضيلت، د هغې اهميت او په دې باندې د اجراو ثواب بيانول دى. (۱)

وَقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُوْنَ وَيُقْتَلُوْنَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيْلِ وَالْقُرْاٰنِ وَمَنْ أَوْفٰى بِعَهْدِهٖ مِنَ اللّٰهِ فَاسْتَبْشِرُوْا بِبَيْعِكُمُ الَّذِيْ بَايَعْتُمْ بِهٖ إِلٰى قَوْلِهٖ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ [التوبة: ١١١-١١٢]

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ الْحُدُوْدُ الطَّاعَةُ

اختلاف نسخ د باب د ترجمه لاندې ذكر شوې پورتنى مذكوره آيت كنبې د صحيح بخارى مختلف نسخو اختلاف دې، د نسفى او ابن شبويه روايت داسې دې چه د اصيلى او كريمه نسخو كنبې دواړه آياتونه مكمل ذكر دى. اود ابوذر په روايت كنبې اول آيت ﴿وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا﴾ پورې دې بيا د الى قوله: ﴿وَالْحٰفِظُوْنَ لِحُدُوْدِ اللّٰهِ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ۝﴾ دې. (۲)

د آيت شان نزول امام قرطبى رحمه الله د دې آياتونو شان نزول بيانولوسره فرمائى چه دا آياتونه د بيعت عقبه ثانيه په موقعه نازل شوى دى. داسې اوشوه چه كله د مدينې منورې نه اويا كسانو باندې مشتمل ډله د عقبه مقام ته راورسيده نو د حضور صلى الله عليه وسلم د ملاقات د پاره حاضر شو نو په دې موقع باندې حضرت عبدالله بن رواحه رضى الله عنه د نبى كريم صلى الله عليه وسلم خبرې اوريدونه پس اوفرمائيل "اشترط لربك ولنفسك ماشئت" يعنى تاسو صلى الله عليه وسلم د خپل رب د پاره اود خپل ذات د پاره كوم شرط په مونږ باندې منل غواړئ هغه ومنئى. حضور اكرم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه د الله تعالى د پاره خو شرط دا دې چه تاسو صرف د هغه عبادت كوئى او څوك د هغه شريك مه ګرځوئى. او د خپل ځان د پاره شرط دا دې چه تاسو د خپل ځان او مال حفاظت كوئى اوزما هم كوئى. په دې باندې انصارو عرض اوكړو كه دا شرطونه مونږ پوره كړل نو مونږ ته به څه ملاويږى؟ نو رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل "الجنة" هغه وخت د انصارو زړه د خوشحالئى نه باغ باغ شو او وئې وئيل دا سودا خو ډيره ګټندويه ده. اوس به نه دا سودا پخپله ضائع كوو او نه به تاسو نه د دې ضائع كولو خواهش كوو. (۳)

د آياتونو ترجمه بيشكه الله تعالى د مسلمانانو نه د هغوى ځانونه اود هغوى مالونه د دې خبرې په عوض اخستى دى چه هغوى ته به جنت ملاويږى. هغه خلق چه د الله تعالى په لار كنبې جنګيږى په كوم كنبې چه قتل كيږى او قتل كوى په دې باندې رښتونې وعده اوكړې شوه په تورات كنبې، انجيل كنبې او قرآن كنبې. اود الله تعالى نه زيات خپله وعده پوره كونكې بل څوك دې؟ تاسو خلق په خپله دې بيع باندې د كوم چه تاسو معامله اودروله خوشحالى اوكړئى او دا لويه كاميابى ده.

هغوى داسې دى چه توبه كونكى دى، عبادت كونكى دى حمد كونكى دى روژه ساتونكى

---

۱) (عمدة القارى (ج ١٤ ص ٧٨)-

۲) (حواله سابقه-

۳) (بيان القران (ج ١ ص ١٤٣) مع تغيير يسير-

دی، رکوع او سجده کونکی دی. د نیکو خبرو تعلیم کونکی او د بدو خبرونه منع کونکی اود الله تعالی د حدودو خیال ساتونکی دی او داسې مؤمنانوته خوشخبری واوروه.

د دې آیاتونو ذکرکولو مقصد: د امام بخاری رحمه الله ځنګه چه معروف عادت دی چه د خپل طرف نه ترجمه کولو نه پس آیاتونه ذکر کوی چه د دې خبرې دلیل دې چه دا آیاتونو د باب د ترجمه دپاره دلیل دې. (۱)

دلته هم د امام بخاری رحمه الله مقصد د دې آیاتونو ذکرکولو نه د جهاد په فضیلت باندې دلیل پیش کول دی.

قوله: قال ابن عباس: الحدود الطاعة:

د مذکوره تعلیق تخریج: دا تعلیق ابن ابی حاتم د علی بن ابی طلحه په طریق باندې موصولاً نقل کړیدې. (۲)

د مذکوره تعلیق مقصد: د حضرت ابن عباس رضی الله عنه مذکوره پورتنې تعلیق ذکر کولو وجه دا ده چه سابقه آیت کښې چه "حدود" لفظ ﴿وَالْحٰفِظُوْنَ لِحُدُوْدِ اللّٰهِ﴾ کښې ذکر کړیشویدې دینه مراد اطاعت الهی دې ځکه چه څوك د الله تعالی مطیع او حکم منونکې وی اود هغه هر حکم په ځائ راوړونکې وی او د کومو څیزونونه الله تعالی منع کړې دې د هغې نه ځان ساتونکې وی نو لکه دا تفسیر د باللازم د قبیل نه دې. (۳) د مقرر حدودو حفاظت د الله تعالی د تابعدارئی نه بغیر نشی کیدې په دې وجه د حدود د حفاظت کولو د پاره اطاعت به لازم وی.

حدیث باب

[۲٦۳۰] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ صَبَّاحٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ قَالَ سَمِعْتُ الْوَلِيدَ بْنَ الْعَيْزَارِ ذَكَرَ عَنْ أَبِي عَمْرٍو الشَّيْبَانِيِّ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۴) سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ قَالَ الصَّلَاةُ عَلَى مِيقَاتِهَا قُلْتُ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ ثُمَّ بِرُّ الْوَالِدَيْنِ قُلْتُ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَسَكَتُّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَوِ اسْتَزَدْتُهُ لَزَادَنِي [ر:۵۰۴]

تراجم رجال

۱- حسن بن صباح: دا ابوعلی الحسن بن صباح بن محمد بزار رحمه الله دې، د دوی تذکره ((کتاب الایمان باب زیادة الایمان ونقصانه)) لاندې تیره شوې ده. (۵)

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۱۷) ومقدمة لامع (ص۳۲۹-۳۳۰)-
۲) (انظر فتح الباری (ج۶ص ٤) وتغلیق التعلیق (ج۳ص ٤۳۰)-
۳) (انظر عمدة القاری (ج ١٤ص۷۹)-
٤) (قوله: عبدالله بن مسعود رضی الله عنه: الحدیث: تقدم تخریجه فی باب مواقیت الصلاة-
۵) (کشف الباری (ج۲ص٤٦۷)-

۲- محمدبن سابق تمیمی: دا ابوجعفر محمد بن سابق تمیمی رحمه الله دے. (۱)

۳- مالك بن مغول بن مغول: دا مالك بن مغول کوفی رحمه الله دے. (۲)

۴- الولید بن عیزار: دا ولید بن عیزار بن حریث عبدی کوفی رحمه الله دے. (۳)

۵- ابوعمرو الشیبانی: دا ابوعمروسعدبن ایاس بن شیبانی رحمه الله دے. (۴)

۶- عبدالله بن مسعود: دا مشهور صحابی حضرت ابوعبدالرحمن عبدالله بن مسعود هذلی رضی الله عنه دے. دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم)) کښې تیرشوی دی. (۵)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ پورتنی حدیث دَ باب ترجمه سره مطابقت بالکل واضح دے او ظاهره ده چه دَ حدیث الفاظوکښې ((الجهاد فی سبیل الله)) هم دے کوم چه دَ مانځه او برالوالدین نه پس افضل عمل ګرځولے شوے دے. (۶)

او دَ حدیث باقی تشریح په (کتاب الصلاة کښې باب مواقیت الصلاة) کښې تیره شویده.

حدیث باب

[۲۶۳۱] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي مَنْصُورٌ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (۷) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا [ر: ۱۵۱۰]

تراجم رجال

۱- علی بن عبدالله: دا مشهورمحدث امام علی بن عبدالله ابن المدینی رحمه الله دے. دَ دوی تذکره ((کتاب العلم، باب الفهم فی العلم)) په ذیل کښې تیره شویده. (۸)

۲- یحیی بن سعید: دا یحیی بن سعید بن فروخ القطان رحمه الله دے، دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب من الایمان ان یحب لاخیه....)) کښې تیرشوی دی. (۹)

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوصایا باب قضاء الوصی دیون المیت.....-

۲) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوصایا باب الوصایا وقول النبی ﷺ .....-

۳) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب مواقیت الصلاة باب فضل الصلاة لوقتها-

۴) (حواله بالا-

۵) (کشف الباری (ج۲ص۲۵۷)-

۶) (انظرعمدة القاری (ج ۱۴ ص۷۹)-

۷) (قوله: عن ابن عباس رضی الله عنهما مرتحریجه فی الحج باب لایحل القتال بمکة-

۸) (کشف الباری (ج۳)-

۹) (کشف الباری (ج۲ص۲)-

٣- سفیان: دا مشهور امام حدیث، حضرت سفیان بن سعید الثوری رحمه الله دی. دَ دوی تذکره ((کتاب الایمان باب علامة المنافق)) کښې تیره شوی ده.(١)

٤- منصور: دا مشهور محدث ابوعتاب منصوربن معتمرکوفی رحمه الله دی دَ دوی حالات ((کتاب العلم باب من جعل لاهل العلم ایاما معلومة)) کښې تیرشوی دی.(٢)

٥- مجاهد: دا ابوالحجاج مجاهد بن مکی قرشی رحمه الله دی. دَ دوی حالات ((کتاب العلم باب الفهم فی العلم)) کښې راغلی دی. (٣)

٦- طاؤس: دا مشهورتابعی حضرت طاؤس بن کیسان رحمه الله دی. (۴)

٧- ابن عباس رضی الله عنهما: دا مشهور صحابی، حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما دی دَ دوی تذکره "بدءالوحی" خلورم حدیث لاندې نقل شویده ده.

قوله: لاهجرة بعدالفتح :دَ فتح مکه نه پس هجرت نشته.دَ حدیث مطلب دادې چه هغه هجرت چه دَ مکې نه مدینې منورې طرف ته لازمی او ضروری وو هغه اوس دَ فتح مکه نه پس فرض او ضروری نه دې. (۵)

مطلب دا نه دې چه هجرت بالکل منقطع کړیشو، سنن ابی داؤد کښې حضرت معاویه بن ابی سفیان رضی الله عنهما نه روایت دې:

قوله: سمعت رسول الله ﷺ یقول: لاتنقطع الهجرة حتی تنقطع التوبة ولا تنقطع التوبة حتی تطلع الشمس من مغربها:(٦) مادَرسول الله ﷺ نه اوریدلی دی فرمائیلې چه هجرت به نه موقوف کیږی تر هغه وخت پورې چه توبه نه وی موقوف شوې او توبه به هغه وخت پورې نه موقوف کیږی ترکومې چه نمر دَ مغرب طرف نه وی راوتلې.

دَ دې دَ پاره دَ باب په حدیث کښې دَ هغه خاص هجرت ختمیدلو ذکر مراد دې چه مکې نه به کیدلو.

اول داحکم ووچه کوم سړې به کوم ځائ کښې مسلمان شودَ حضور دَ معاونت دَ پاره دَ هغه حصاریدل په مدینه منوره کښې ضروری او لازمی وو.حافظ ابن حجر رحمه الله دَ امام خطابی رحمه الله نه نقل کړیدی چه دَ اسلام په شروع کښې په مدینه منوره کښې دَ مسلمانانو شمیر قوت او شوکت دَ کمیدلو په وجه باندې په هریو اسلام قبلونکی باندې مدینې منورې طرف

---

١) (کشف الباری (ج٢ص٢٧٨)-

٢) (کشف الباری (ج٣ص ٢٧٠)-

٣) (کشف الباری (ج٣ص٣٠٧)-

٤) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګوری کتاب الوضوء باب من لم یرالوضوء الامن المخرجین.....-

٥) (انظرعمدة القاری (ج ١٤ص٨٠)-

٦) (سنن ابی داؤد (ج١ص٣٣٦) کتاب الجهاد باب فی الهجرة هل انقطعت؟ رقم(٢٤٧٩)-

نه هجرت فرض وو. دې دپاره چه د مسلمانانو تعداد قوت يو ځائ شي ليكن كله چه د الله تعالى په فضل سره مكه مكرمه فتح شوه او خلق په اسلام كښې ډلې ډلې داخليدل او ټول حجاز د هغوى د حكم او فرمان لاندې راغلونو په هجرت كښې د مكې نه مدينې ته فرضيت ساقط شو او دا حكم منقطع شو.(۱)

يا داسې اووايه چه كوم ښار به فتح شو د هغه ځائ نه به د هجرت حكم اوچتيدلو ځكه چه هغه ښار به دفتح نه پس دارالاسلام كښې شامل شو. د هغه ځايه به بيا د هجرت ضرورت باقى نه پاتې كيدو.

يا داسې اووايه چه د كوم هجرت نفى كولې شى هغه ((هجرت مندوبه)) دې او هغه هجرت چه كوم ثابتولې شى هغه هجرت مفروضه دې. نو ((هجرت مفروضه من دار الكفر الى دار الاسلام)) اوس هم باقى دې ځو چه په دارالكفر كښې په احكام اسلام باندې عمل ممكن نه وى. (۲)

قوله: ولكن جهاد ونية: او ليكن جهاد او نيت خالص باقى دې. مطلب دا دې چه هغه هجرت كوم چه د جهاد د پاره يا د څه ښه نيت د پاره وى مثلاً دارالكفر نه دارالاسلام ته وربدليدل ځو چه په دارالكفر كښې په اسلامى احكامو عمل كښې نه وى. د علم په طلب كښې وتل وغيره د دې ثواب او حكم باقى دې.(۳)

قوله: واذا استنفرتم فانفروا: او چه كله تاسو ته د جنګ د پاره اووئيلې شى نو اوځئ.

د دې جملې تشريح انشاء الله وړاندې ((باب وجوب الغزو)) لاندې راځى.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د پورته ذكر شوى حديث مناسبت د ترجمه د باب نه بالكل واضح دې كوم چه د ((ولكن جهاد ونية، اذا استنفرتم فانفروا)) نه ظاهر دې.(۴)

حديث باب

[۲۶۳۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا خَالِدٌ حَدَّثَنَا حَبِيبُ بْنُ أَبِي عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ طَلْحَةَ عَنْ عَائِشَةَ(۵) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ تُرَى الْجِهَادَ أَفْضَلَ الْعَمَلِ أَفَلَا نُجَاهِدُ قَالَ لَكِنَّ أَفْضَلَ الْجِهَادِ حَجٌّ مَبْرُورٌ [ر:۱۴۴۸]

تراجم رجال

۱- مسدد: دا مشهور امام حديث مسدد بن مسرهد بن مسربل رحمه الله دې. د دوى مختصراً

۱) (انظر اعلام الحديث (ج ۲۱۳۵٤-۱۳۵۵) وايضاً فتح البارى (ج ۱ص۳۸-۳۹)-

۲) (بذل المجهود (ج ۱۱ص۳۷۳)-

۳) (انظر فتح البارى(ج ۶ص ۳۹)-

٤) (انظر عمدة القارى(ج ۱٤ص ۷۹)-

۵) (قوله: عن عائشة رضى الله عنها تقدم تخريجه فى كتاب الحج باب فضل الحج المبرور-

حالات ((كتاب الايمان، باب من الايمان ان يحب لاخيه....)) په ذيل كښې تيرشوى دى.(۱)

۲- خالد: دا خالدبن عبدالله الطحاوى رحمه الله دې. (۲)

۳- حبيب بن ابى عمرة: دا حبيب بن ابى عمره اسدى رحمه الله دې. (۳)

۴- عائشه بنت طلحه: دا عائشه بنت طلحه تميميه قرشيه رحمها الله ده. (۴)

۵- عائشه بنت ابى بكر: دا ام المؤمنين حضرت عائشه بنت ابى بكر الصديق رضى الله عنهما ده. دَ دوى حالات ((بدء الوحى)) دَ دوئم حديث په ذيل كښې راغلى دى.(۵)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ پورته ذكر شوى حديث دَ ترجمه دَ باب سره مناسبت ((نرى الجهاد افضل العمل)) كښې دې. (۶) اودَ حديث مكمل تشريح ((كتاب الحج باب فضل الحج المبرور)) لاندې تيره شويده.

حديث باب

[۲۶۳۳] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ أَخْبَرَنَا عَفَّانُ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جُحَادَةَ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو حَصِينٍ أَنَّ ذَكْوَانَ حَدَّثَهُ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَدَّثَهُ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ يَعْدِلُ الْجِهَادَ قَالَ لَا أَجِدُهُ قَالَ هَلْ تَسْتَطِيعُ إِذَا خَرَجَ الْمُجَاهِدُ أَنْ تَدْخُلَ مَسْجِدَكَ فَتَقُومَ وَلَا تَفْتُرَ وَتَصُومَ وَلَا تُفْطِرَ قَالَ وَمَنْ يَسْتَطِيعُ ذَلِكَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ إِنَّ فَرَسَ الْمُجَاهِدِ لَيَسْتَنُّ فِي طِوَلِهِ فَيُكْتَبُ لَهُ حَسَنَاتٍ

تراجم رجال

۱- اسحاق بن منصور: دا ابويعقوب اسحاق بن منصور نوسج رحمه الله دې، دَ دوى تذكره ((كتاب الايمان باب حسن اسلام المرء)) كښې راغلې دې. (۷)

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص۲)-

۲) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب من مضمض واستنشق....-

۳) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الحج باب فضل الحج المبرور-

۴) (حواله بالا-

۵) (انظرفتح البارى (ج۶ص ۴-۵)-

۶) (قوله: ان اباهريرة رضى الله عنه الحديث اخرجه مسلم فى صحيحة (ج۲ص۱۳۴) كتاب الامارة باب فضل الشهادة فى سبيل الله تعالى رقم (۱۸۷۸) والترمذى (ج۱ص۲۹۱) فى فضائل الجهاد باب ماجاء فى فضائل الجهاد رقم(۱۶۱۹)والنسائى فى كتاب الجهاد باب مايعدل الجهادفى سبيل الله عزوجل(ج۲ص۵۶) رقم(۳۱۳۰)

۷) (كشف البارى (ج۲ص۴۲۰)-

۲-عفان بن مسلم: دا عفان بن مسلم الصفار انصاری رحمه الله دې. (۱)

۳-همام: دا همام بن یحیی بن دینار عوذی شیبانی رحمه الله دې (۲)

۴-محمد بن جحاده: دا محمدبن جحاده ایامی ازدی رحمه الله دې. (۳)

۵-ابوحصین: دا ابوحصین بن عاصم اسدی رحمه الله دې. (۴)

۶-ذکوان: دا ابو صالح ذکوان الزیات رحمه الله دې.

۷-ابوهریرة رضی الله عنه: دا مشهور صحابی حضرت ابوهریره رضی الله عنه دې. دَ دې دواړو حضراتو حالات ((کتاب الایمان باب امور الایمان)) لاندې تیرشوی دی. (۵)

قوله: ان اباهریرة رضی الله عنه حدثه قال: جاء رجل الی رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال: دلنی علی عمل یعدل الجهاد: ذکوان رحمه الله فرمائی چه حضرت ابوهریره رضی الله عنه ماته بیان اوکړو چه یو سړې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضرشو او هغوی صلی الله علیه وسلم ته ئې عرض اوکړو چه تاسو زما یو داسې عمل طرف ته لارخودنه اوکړئ چه دَ جهاد مماثل او برابر وی.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ماته دَ هغه سړی نوم معلوم نه شو "لم اقف علی اسمه" (۶)

قوله: قال: لااجده: حضور صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل زه خوئی نه مومندم.
مطلب دا دې چه دَ جهاد برابر یو عمل هم نشته (۷)

قوله: قال: هل تستطیع اذا خرج المجاهد ان تدخل مسجدك فتقوم ولاتفتر وتصوم ولاتفطر؟: بیا هغوی صلی الله علیه وسلم دَ دې سړی نه تپوس اوکړو چه کله مجاهد (دَ جهاد دَ پاره) اوځی نو ته دا کولې شې چه په خپل جمات کښې داخل شې او مسلسل په مانځه اودریږې او ستړې نشې، مسلسل روژه اونیسې او روژې ماتې اونه کړې؟
دَ حضور صلی الله علیه وسلم دَ مذکوره فرمان مطلب دا دې چه دَ جهاد برابر یو عمل دادې چه سړې مونځ کوی او په مینځ کښې آرام هم نه کوی، اودې ستړې هم نه وی. دغه شان مسلسل روژې ساتی او روژې ماتې نه کوی نو هله به دَ دې سړی عمل دَ مجاهد دَ جهاد

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب دفع السواک الی الاکبر-

۲) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب ترک النبی صلی الله علیه وسلم والناس الاعرابی حتی....-

۳) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الاجارة باب کسب البغی والاما-

۴) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب العلم باب اثم من کذب علی النبی صلی الله علیه وسلم-

۵) (کشف الباری (ج ۱ص۶۵۸-۶۵۹)-

۶) (انظرفتح الباری(ج ۶ص۵)-

۷) (انظرعمدة القاری(ج ۶ص۸۲)-

برابر او مساوى كيديشى كنى نونه كيږى.

قوله: قال: ومن يستطيع ذلك؟ نوهغه سړى اوونيل دا طاقت څوك لرلې شى؟ يعنى مسلسل مونځ كول او نه ستړې كيدل. مسلسل روژې ساتل او روژې ماتې نه كول څوك كولې شى؟

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه دَ الله تعالى په لاركښې دَجهاد كونكى په نوروباندې دا بالكل واضح فضيلت او اوچتوالې دې اودا فضيلت دَ دې خبرې متقاضى دې چه دَ جهاد برابر بل يو عمل هم نشته.(١)

قوله: قال: ابوهريرة: ان فرس المجاهد ليستن (٢) فى طوله (٣) فيكتب له حسنات: حضرت ابوهريره رضى الله عنه فرمائى چه دَ مجاهد اس چه په رسئى كښې توپونه وهى په دې باندې هم مجاهد دپاره نيكئى ليكى.

امام بخارى رحمه الله دَ حضرت ابوهريره رضى الله عنه دا قول موقوفاً نقل كړيدې او همدغه روايت ((باب الخيل ثلاثة)) لاندې ((زيدبن اسلم عن ابى صالح)) په طريق مرفوعا ذكركړيدې. (۴)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت دَ پورته ذكر شوى حديث مناسبت د باب د ترجمې نه بالكل واضح دې، په كوم كښې چه وئيلى شوى دى چه دَ جهاد مساوى او مماثل بل هيڅ عمل نشته.(۵)

٢-بَاب: أَفْضَلُ النَّاسِ مُؤْمِنٌ مُجَاهِدٌ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

دَنسخ اختلاف: په ټولونسخوكښې دَمؤمن صفت كښې مجاهد اسم فاعل په وزن دې او دَ كشميهنى په روايت كښې دا لفظ صيغه مضارع سره يجاهد دې. (۶)

دَ ترجمة الباب مقصد: د دې باب دَ ترجمه مقصد دَ مجاهد فضيلت بيانول دى چه كوم سړې دَ الله تعالى په لاركښې خپل ځان او مال سره دَ صحيح نيت اوځى هم هغه دَ ټولونه افضل سړې دې.

دَماقبل باب سره سره ربط او مناسبت: په تيرشوى باب كښې امام بخارى رحمه الله دا خودلې ووچه دَ ټولو نه افضل عمل جهاد او قتال فى سبيل الله دې. په دې باب كښې دا خودل

---

١) (انظرفتح البارى (ج۶ص۵)-

٢) (قال العلامة الفتهى استن استنانا: اى عدالمرحه ونشاطه شوطا ولاراكب عليه..... فاستن بتشديد نون: وهن ان يرفع يديه ويطرحهما معا..... انبر مجمع بحار الانوار (ت٣ص١٣٢-١٣٣) باب السن مع النون-

٣) (الطول والطيل بالكسر: الحبل الطويل يشد احدطرفيه فى وتداوغيره والطرف الاخرفى يدالفرس ليدور فيه ويرعى ولا يذهب بوجهه. انظر مجمع بحارالانوار(ج٣ص٣٢)وعمدة القارى (ج ١٤ص٨٣)-

٤) (انظر شرح القسطلانى (ج۵ص٣٢) وعمدة القارى(ح ١٤ص٨٣)-

٥) (انظر عمدةالقار (ج ١٤ص٨٢)-

۶) (انظر فتح البارى (ج۶ص۶)-

غواړی چه د ټولونه افضل سړی هغه دې چه د جهاد او قتال فی سبیل الله فریضې سره تړلي وی او هغه پوره کوی او په هغې کښې خپل ځان اولګوی.

وَقَوْلُهُ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ [الصف: ۱۰-۱۲]

د مذکوره آیت ترجمه اې د ایمان خاوندانو! تاسو ته داسې سوداګری اونه ښایم چه تاسو د یو دردناك عذاب نه بچ کړی (هغه دا ده چه) تاسو خلق په الله تعالی باندې اود هغه په رسول باندې ایمان راوړئی او د الله تعالی په لارکښې په خپل مال او ځان سره جهاد اوکړئی. دا ستاسو د پاره ډیره بهتره ده، که تاسو پوهیږئی (کله چه داسې کوئی نو) الله تعالی به ستاسو ګناهونه معاف کړی او تاسو به (دجنت) داسې باغونو ته داخل کړی د کومو د لاندې چه به نهرونه روان وی او په ښکلی مکانونو کښې به مو (داخل کړی) چه د همیشه اوسیدو باغونوکښې (جوړ) شوی وی، دا لویه کامیابی ده. (۱)

دمذکوره آیت ذکر کولومقصد: د باب د ترجمه په اثبات باندې د مذکوره آیت نه استدلال مقصود دې یعنی امام بخاری رحمه الله دا واضح کول غواړی چه د ایمان نه پس د ټولو نه بهترین تجارت ((جهاد فی سبیل الله بالمال والنفس)) دې. لکه چه د آیت نه واضحه ده، نو په ځان او مال سره جهاد کونکې د ټولو نه افضل دې.

حدیث باب

[۲۶۳۴] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي عَطَاءُ بْنُ يَزِيدَ اللَّيْثِيُّ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۲) حَدَّثَهُ قَالَ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ النَّاسِ أَفْضَلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُؤْمِنٌ يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ قَالُوا ثُمَّ مَنْ قَالَ مُؤْمِنٌ فِي شِعْبٍ مِنَ الشِّعَابِ يَتَّقِي اللَّهَ وَيَدَعُ النَّاسَ مِنْ شَرِّهِ [۶۱۲۹]

---

۱) (بیان القران (ج۱۲ص ٤)-

۲) (قوله: اباسعید الخدری رضی الله عنه الحدیث اخرجه البخاری ایضًا فی صحیحه (ج۲ص۹۶۱) فی کتاب الرقاق باب العزلة راحة من خلاط السوء رقم(٦٤٩٤) ومسلم فی صحیحه (ج۲ص۱۳۶) کتاب الامارة باب فضل الجهاد والرباط رقم (٤٨٧٧-٤٨٧٨) والنسائی (ج۱ص۳۵۸) کتاب الزکاة باب من یسال الله عزوجل ولایعطی به رقم (۲۵۷۰) و(ج۲ص ٥٤) کتاب الجهاد باب فضل من یجاهد فی سبیل الله بنفسه وماله رقم (۳۱۰۷) والترمذی (ج۱ص۲۹۵) فی فضائل الجهاد باب ماجاء ای الناس افضل؟ رقم (۱۶۶۰) وابوداؤد (ج۱ص۳۳۶) کتاب الجاهد باب فی ثواب الجهاد رقم (٢٤٨٥) وابن ماجه (ص۲۸۶) فی ابواب الفتن باب العزلة رقم(۳۹۷۸)-

تراجم رجال

۱- ابواليمان: دا ابواليمان الحكم بن نافع حمصي رحمه الله دي.

۲- شعيب: دا ابوبشر شعيب بن ابي حمزه قرشي رحمه الله دي. دَ دې دواړو حضراتو تذکره ((بدء الوحي)) دَ شپږم حديث په ذيل کښې تيره شويده. (۱)

۳- الزهري: دا مشهور امام حديث محمدبن مسلم بن شهاب زهري رحمه الله دې دَ مختصر حالات ((بدء الوحي)) دَ دريم حديث په ذيل کښې تيره شويدی. (۲)

۴- عطاء بن يزيد الليثي: دا عطاء بن يزيدليثي رحمه الله دې. (۳)

۵- ابوسعيد الخدري: دا مشهور صحابي حضرت ابوسعيد سعدبن مالك خدري رضي الله عنه دې. دَ دوی تذکره ((کتاب الايمان باب من الدين الفرار من الفتن)) لاندې تيرشويدې. (۴)

قوله: قيل: يارسول الله: يوويونکي اووئيل يارسول الله ﷺ.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه ماته دَ هغه ويونکي نوم معلوم نه شو، خو دومره خبره ده چه دا قسم سوال حضرت ابوذر رضي الله عنه نه هم مروی دی(۵)

قوله: اي الناس افضل؟: کوم سړې دَ ټولونه افضل دې؟

قوله: فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: مؤمن يجاهد في سبيل الله بنفسه وماله: نو جناب نبي کريم ﷺ ارشاد اوفرمائيلو چه دَ ټولو نه افضل سړې هغه مؤمن دې چه دَ الله تعالی په لارکښې ځان او مال سره جهاد کوی.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه شايد مؤمن نه دا مراد وی چه کوم اولني واجبات عينيه ادا کړی بيا هغه ته جهاد فضيلت دَ ځان او مال سره حاصل وی. دا بالکل مراد نه دی چه جهادخو کوی ليکن نور واجبات او فرائض پريږدی، په دې صورت کښې به دَ مجاهد فضيلت ظاهريږی ځکه چه په دې کښې مجاهددَ الله تعالی دَ رضاد پاره خپل ځان او مال لګولی دی او دَ دې نفع هم متعدی ده. (۶)

قوله: قالوا: ثم من؟: صحابه کرام رضوان الله عليهم اجمعين سوال اوکړو بيا څوك افضل دی؟ يعنی دا مجاهد (چه خپل ځان او مال دَ الله تعالی په لار کښې اولګوی) نه پس دَ ټولو نه

---

۱) (کشف الباری (ج ۱ص ۴۷۹-۴۸۰)-
۲) (کشف الباری [۱ص ۳۲۶)-
۳) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب لاتستقبل القبلة بغائط....-
۴) (کشف الباری (ج ۲ص ۸۲)-
۵) (انظرفتح الباری (ج ۶ص ۶)-
۶) (انظرفتح الباری (ج ۶ص ۶)-

افضل سړي څوك دي؟

قوله: قال: مؤمن في شعب من الشعاب يتقي الله، فيدع الناس من

شرح: هغوى ﷺ اوفرمائيل بيا هغه سړي افضل دي چه په يو كنده كښې ناست وى اودَ الله تعالى نه ويريږى او خلق دَ هغه دَ شر نه محفوظ او په امن كښې وى.

((شعب—بكسر الشين المعجمة وسكون العين المهملة)) كندې ته وائى دَ دې جمع شعاب ده.(۱)

خلقوسره يوځائ كيدل افضل دى كه خلوت نشينى: حديث باب كښې حضور ﷺ دَ مجاهدنه پس دَ ټولونه افضل هغه سړي ګرځولې دې چه په كنده كښې دَ خلقو نه خان له او جدا ناست وى او هلته دَ الله تعالى عبادت كوى اودَ هغه نه ويريږى، دې نه معلومه شوه چه خلوت نشينى دَ جلوت نه افضل ده.

ليكن دا افضليت على الاطلاق نه دې بلكه دا هغه وخت دې كله چه دَ فتنودور وى، دَ سړي دَ پاره خپل ايمان بچ كول ګران شى نو خلوت نشينى افضل ده.البته كه يو سړي په جلوت او خلقو سره اوسيدلو سره دَ خپل ايمان حفاظت كولې شى اوهغه ته په فتنوكښې دَ پريوتلو انديښنه نه وى اودَ ايمان دَ حفاظت دَ پاره هم معاون ثابتيږى نو دَ هغه دَ پاره بيا دا خلوت نشينى به صحيح نه وى.

حافظ ابن حجر او علامه نووى ﷺ دَامت دَ جمهور علماؤ مذهب همدغه نقل كړيدې چه خلقو سره يو ځائ اوسيدل افضل دى خو په دې شرط چه په فتنه كښې دَ پريوتلوويره نه وى ګنى نو نه.

دَ دې په خلاف يوه ډله دې طرف ته تلې ده چه خلوت نشينى افضل ده او هغه دَ حديث باب اودَ هغه احاديثو كوم كښې چه دا مضمون وارد شويدې نه استدلال كوى چه نبى كريم ﷺ دلته دَ مجاهدنه پس دَ ټولونه افضل خلوت نشينى ګرځولې ده. (۲)

دَ جمهوروَ طرف نه جواب: علامه نووى رحمه الله دَ دې حديث دَ جمهوروَ طرف نه دوه جوابونه وركړى دى:

① يو جواب خودا دې چه دا حديث دَ سختو فتنو او جنګونو زمانه باندې محمول دې چه كله دَ سړى خپل ايمان هم محفوظ نه شى.

② دوئم جواب دا دې چه دَ دې حديث محمل هغه سړي دې دَ چا دَ تكليفونونه چه نور خلق محفوظ نه وي اوهغه دَ خلقو دَ تكليف رسولونه صبركيدې نشى. (۳)

دَدې وجه علامه نووى رحمه الله دا ذكر كوى چه ټول انبياء كرام صلوات الله وسلامه عليهم، جمهور صحابه كرام، تابعين او علماء او زاهدان خلقو سره هم په جلوت كښې اوسيدل او دَ اختلاط او جلوت فائدې به ئې حاصلولې لكه دَ جمعې دَ مانځه حاضرى، دَ جمع مونځ، دَ

---

۱) (انظر عمدة القارى(ج۱٤ص۸۳) وايضًا انظر مجمع بحار الانوار(ج۳ ص۲۲۳) حيث قال: هوما انفرج بين جبلين)

۲) (انظرفتح البارى (ج۱۳ص٤۳) وشرح النووى على مسلم (ج۲ص۱۳۶)-

۳) (انظرشرح النووى على مسلم(ج۲ص۱۳۶)-

جنازې مونځ، د بيمار تپوس اود الله تعالى د ذكر حلقې وغيره.(١)
اود جمهورود قول تائيد د دې حديث نه كيږي. ((المؤمن الذى يخالط الناس، ويصبر على اذاهم، اعظم اجرا من المؤمن الذى لايخالط الناس، ولايصبر على اذاهم)) (٢)
يعني هغه مؤمن خلقو سره اختلاط ساتونكې وى اود هغوى په تكليفونو وركولو صبر كوى نود هغه اجرد هغه مؤمن نه ډير زيات دې چه خلقو سره اختلاط نه ساتى او د هغوى په تكليفونو صبرنه كوى.(٣)
دا خبره په ذهن كښې ساتل پكار دى چه دا ټول اختلاف هغه وخت دې چه كله فتنه عام نه وى او كه چرې فتنه عام وى نو هم خلوت افضل دې ځكه چه د عامو فتنو محظوراتو كښې پريوتلو قوى أنديښنه وى. خوداسې هم كيږي چه د الله تعالى عذاب هم د فتنويه خلقو باندې راځى ولې د هغې اثر په غير أصحاب فتن باندې هم واقع كيږي لكه چه ارشاد ربانى دې ﴿وَاتَّقُوْا فِتْنَةً لَّا تُصِيْبَنَّ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْكُمْ خَآصَّةً﴾ (٤) يعني ويريږئى د هغه فتنې نه چه په تاسو كښې به صرف ظالمانوخلقوته نه رسى بلكه غيرظالمانوته به هم هغه عذاب راځى.(٥)
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د پورتنى حديث مطابقت د باب د ترجمې نه بالكل ښكاره دې كوم كښې مجاهد په خلقو كښې افضل ګرځولې شويدې. (٦)

[٢٦٣٥] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ(٧) قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَنْ يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِهِ كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ وَتَوَكَّلَ اللَّهُ لِلْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِهِ بِأَنْ يَتَوَفَّاهُ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ يَرْجِعَهُ سَالِمًا مَعَ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ [ر:٣٦]

رجال الحديث

١- ابواليمان ٢- شعيب ٣- زهري: د دې درېواړو ډپاره د سابقه سند اولنى درې حضرات اوګورئى. (٨)

---

١) (حواله بالا-
٢) (اخرجه الترمذى فى سننه (ج٢ص٧٧) فى كتاب صفة القيامة باب رقم(٢٥٠٧) وابن ماجه فى سننه(ص٢٩٢) فى ابواب الفتن باب الصبر على الاذى رقم (٤٠٣٢)-
٣) (انظرعمدة القارى (ج ١٤ص ٨٤)-
٤) (الانفال(٢٥)-
٥) (انظرفتح البارى(ج١٣ص٤٣) مزيد اوګورئ كشف البارى (ج٢ يص٨٥-٨٨)-
٦) (انظر عمدة القارى (ج ١٤ص٨٣)-
٧) (قوله: اباهريرة رضى الله عنه الحديث تقدم تخريجه فى كتاب الايمان باب الجهاد من الايمان انظر كشف البارى (ج٢ ص٣٠٥)-
٨) (كشف البارى (ج١ص٣٢٦) و(ج١صض٤٧٩-٤٨٠)-

--سعيدبن المسيب: دا امام التابعين، حضرت سعيدبن المسيب قرشي رحمه الله دي. دَ دوى حالات ((كتاب الايمان باب من قال: ان الايمان هوالعمل)) كښې تيرشوى دى.(۱)

د-ابوهريره رضي الله عنه: دا مشهور مكثرصحابى حضرت ابوهريره رضي الله عنه دي. دَ دوى تذكره ((كتاب الايمان باب امور الإيمان)) لاندې راغلې ده. (۲)

قوله: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: مثل المجاهد في سبيل الله، والله أعلم بمن يجاهد في سبيله، كمثل ... إلخ: حضرت ابوهريره رضي الله عنه وائى چه ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه اوريدلى دى چه د الله تعالي په لاركښې دَ جهاد كونكى مثال راو هم الله تعالى ښه پوهيږى چه څوك دَ الله تعالى دَ پاره جهاد كوى) روژه دار او دَ شپې اودريدونكى او عبادت كونكى په شان دى.

دلته دَ پوهيدلو خبره دا ده چه "والله اعلم بمن يجاهد فى سبيله" جمله معترضه واقع شويده دَ كوم نه چۀ مقصد دَ نيت اخلاص طرف ته اشاره كول دى. يعني دَ هغه دَ نيت حال الله تعالى ته ښه معلوم دې نو كه دَ هغه نيت خالص دَ اعلاء كلمة الله دَ پاره وو نو هغه مجاهد فى سبيل الله دې. ليكن كه دَ هغه نيت دَ دنيا مال او شهرت حاصلول وى نو هغه دَ الله تعالى دَ لارې سره دنياهم شريكه كړه اودَ هغه دا جهاد به نافع هم نه وى. (۳)

دَ پورتنى حديث مكمل تشريح ((كتاب الايمان باب الجهاد من الايمان)) لاندې تيره شويده. (۴)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ پورتنى حديث دَ باب دَ ترجمې سره انطباق واضح دې كوم كښې چه مجاهد فى سبيل الله ته دَ روژه دار او عبادت گذار په شان گرځولې دې، او په دې باندې مرتبه او اجر او فضيلت بيان كړيشويدې. (۵)

۳-باب: الدعاء بالجهاد والشهادة للرجال والنساء

دَ ماقبل باب سره ربط اومناسبت: په وړاندينى بابونوكښې دابيان شوې وو چه جهاد دَ ټولو نه افضل عمل او مجاهد دَ ټولونه غوره سړې دې. نو چه كله دَ مجاهد او جهاد دا مرتبه او فضيلت دې نودَ دې مرتبې او فضيلت دَ پاره دعا هم كول پكاردى لكه څنگه رسول الله صلى الله عليه وسلم او صحابه كرامو رضوان الله عليهم اجمعين او نورو تابعينو وغيره نه دَ جهاد او شهادت دعا نقل ده.

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ امام بخارى رحمه الله دَ دې باب دَ ترجمې نه مقصد دا دې چه څنگه سړې

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص۱۵۹)-

۲) (كشف البارى (ج۱ص۶۵۹)-

۳) (انظر عمدة القارى (ج۱٤ص۸٤)-

٤) (انظر كشف البارى (ج۲ص۳۰۵-۳۱۰)-

۵) (انظر عمدة القارى (ج۱٤ص۸٤)-

د جهاد او شهادت د پاره دعا کولې شي دغه شان ښځې هم د جهاد او شهادت د پاره دعا کولې شي. د شهادت په دې دعاکښې ښځه او سړې دواړه برابر دي او هيڅ فرق نشته.(۱)
او علامه ابن المنير رحمه الله فرمائي چه په دې امر باندې په خاص توګه د دې دپاره تنبيه فرمائيلې ده چه د شهادت دعا کولومطلب دا راوځي چه د کافرانو غلبه اوشي او مسلمانان مغلوب شي خو دا صورت مقصد نه دې نو په دې وجه که يوسړې د خپل ځان د پاره د شهادت دعا کوي نو په دې کښې هيڅ مضائقه نشته. دا ځکه چه لوئ مقصد حاصلولو دپاره غيرمقصود برداشت کولې شي او د کافرانو غلبه مطلوب اومقصود نه ده.بلکه غير مقصود غيرمطلوب ده، نود عظيم مقصد دپاره دا غير مقصود برداشت کولې شي.(۲)
دا هم وئيلې شي چه د شهادت دعا کولونه کله دا لازميږي چه د کافرانو غلبه دې هم اوشي، زمونږ مقصد خو شهادت دې، بس چه مونږ ته شهادت ملاؤ شي. پاتې شو کافران نو د هغوي د علاج د پاره زمونږ نور رونړه شته چه د هغوی د راګيرولود پاره کافی دی. په دې وجه د شهادت په دعاسره دا نه لازميږي چه د کافرانو د غلبې په دې کښې احتمال پيداشي او د هغوی تسلط لازم راشي.

قوله: وَقَالَ عُمَرُ اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي شَهَادَةً فِي بَلَدِ رَسُولِكَ:او حضرت عمر رضی الله عنه د دعا په توګه فرمائيلی وو چه اې الله ماته د خپل رسول صلی الله علیه وسلم په ښار کښې شهادت راکړې.

د مذکوره تعليق تخريج: دا تعليق امام بخاری رحمه الله د ((زيدبن اسلم عن ابيه عن عمر)) په طريق موصولاً ((كتاب فضائل المدينة باب كراهية النبى صلی الله علیه وسلم ان تعرى المدينة)) ذيل کښې نقل کړی دی او هلته په دې باندې کلام هم تيرشوې دې.(۳)

د مذکوره تعليق ذکرکولومقصد: په دې تعليق کښې د حضرت عمر رضی الله عنه د شهادت د دعا ذکر دې د دې دپاره امام بخاری رحمه الله د خپل عادت موافق دا تعليق په توګه د استدلال على الترجمة ذکر کړې دې.(۴)

[۲۶۳۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (۵) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

---

۱) (انظرعمدة القارى (ج ۱٤ص۸۵)-
۲) (انظر فتح البارى(ج۶ص ۱۰)-
۳) (انظرصحيح البخارى(ج۱ص۲۵۳-۲۵٤) كتاب فضائل المدينة باب كراهية النبى صلی الله علیه وسلم ا تعرى المدينةرقم (۱۸۹۰)-س
٤) (كشف البارى(ج۱ص۱۷۷) ومقدمة لامع (ص۳۲۹-۳۳۰)-
۵) (قوله: عن انس بن مالک رضى الله عنه: الحديث اخرجه البخارى ايضًا (ج۱ص۳۹۲) فى كتاب الجهاد والسير باب فضل من يصرع فى سبيل الله فمات فهو منهم رقم (۲۷۹۹-۲۸۰۰) و (ج۱ص۴۰۳) باب غزوة المراة فى البحر رقم (۲۸۸۷، ۲۸۷۸) و (ج۱ص۴۰۵) باب ركوب البحر رقم (۲۸۹٤-۲۸۹۵) وفى كتاب التعبير (ج۲ص۱۰۳۶) باب الرؤيابالنهار رقم (۷۰۰۱-۷۰۰۲)....[بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

يَدْخُلُ عَلَى أُمِّ حَرَامٍ بِنْتِ مِلْحَانَ فَتُطْعِمُهُ وَكَانَتْ أُمُّ حَرَامٍ تَحْتَ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ فَدَخَلَ عَلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَطْعَمَتْهُ وَجَعَلَتْ تَفْلِي رَأْسَهُ فَنَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ اسْتَيْقَظَ وَهُوَ يَضْحَكُ قَالَتْ فَقُلْتُ وَمَا يُضْحِكُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي عُرِضُوا عَلَيَّ غُزَاةً فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَرْكَبُونَ ثَبَجَ هَذَا الْبَحْرِ مُلُوكًا عَلَى الْأَسِرَّةِ أَوْ مِثْلَ الْمُلُوكِ عَلَى الْأَسِرَّةِ شَكَّ إِسْحَاقُ قَالَتْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ فَدَعَا لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ وَضَعَ رَأْسَهُ ثُمَّ اسْتَيْقَظَ وَهُوَ يَضْحَكُ فَقُلْتُ وَمَا يُضْحِكُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي عُرِضُوا عَلَيَّ غُزَاةً فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَا قَالَ فِي الْأَوَّلِ قَالَتْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ قَالَ أَنْتِ مِنَ الْأَوَّلِينَ فَرَكِبَتِ الْبَحْرَ فِي زَمَانِ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ فَصُرِعَتْ عَنْ دَابَّتِهَا حِينَ خَرَجَتْ مِنَ الْبَحْرِ فَهَلَكَتْ [۲٦٤٦، ۲۷۲۲، ۲۷۳۷، ۲۷٦٦، ۵۹۲٦، ٦٦۰۰]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن یوسف: دا عبدالله بن یوسف تنیسی دمشقی رحمه الله دی.

۲- مالك: داامام الهجرة، حضرت امام مالك بن انس رحمه الله دی. د دی دواړو حضراتو تذکره "بدء الوحی" د دوئم حدیث لاندې راغلې ده.(۱)

۳- اسحاق بن عبدالله بن ابی طلحه: داابویحیی اسحاق بن عبدالله بن ابی طلحه رحمه الله دی. د دوی د حالات ((کتاب العلم باب من قعد حیث ینتهی به المجلس....)) لاندې تیرشوی دی. (۲)

۴- انس بن مالك: دا مشهور صحابی خادم رسول، حضرت انس بن مالك رضی الله عنه دی. د دوی حالات ((کتاب الایمان باب من الایمان ان یحب لاخیه....)) لاندې تیرشوی دی. (۳)

قوله: انه سمع يقول: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يدخل على ام حرام بنت ملحان، فتطعمه: اسحاق بن عبدالله بن ابی طلحه رحمه الله فرمائی چه ما د

....دنیرمخ بقیه حاشیه] ومسلم فی صحیحة (ج۲ص۱٤۱)فی کتاب الامارة باب فضل الغزوفی البحر رقم (٤۹۳٤) وابوداؤد (ج۱ص۳۳۵) فی الجهاد باب فضل الغزوفی البحر رقم (۲٤۹۰) والترمذی (ج۱ص۲۹٤) فی فضائل الجهاد باب ماجاء فی غزوالبحر رقم(۱٦٤۵) والنسائی (ج۲ص٦۲) فی الجهاد باب فضل الجهاد فی البحر رقم (۳۱۷۳) وابن ماجه (ص۱۹۹) فی ابواب الجهاد باب فضل غزوالبحر رقم(۲۷۷٦)-

۱) (کشف الباری (ج۱ص۲۸۹-۲۹۰) اود امام مالك رحمه الله د نورو حالاتودپاره اوګورئ کشف الباری (ج۲ص۸۰)-

۲) (کشف الباری(ج۳ص۲۱۳)-

۳) (کشف الباری(جص۲ص٤)-

حضرت انس رضی الله عنه نه اوريدلی دی هغوی ونيل چه رسول الله ﷺ ام حرام بنت ملحان رضی الله عنها کره تشريف راوړولو نو ام حرام رضی الله عنها به په هغوی باندې خوراك كولو.

حضرت ام حرام رضی الله عنها دا مشهور صحابيه ام حرام بنت ملحان مالك بن خالد بن زيد بن حرام بن جندب بن عامر بن غنم بن عدی رضی الله عنها ده.د دوی تعلق د مدينې منورې د انصارو د معروف قبيلې بنو النجار نه ده.

هغه د حضرت انس بن مالك رضی الله عنه ترور ده (۱) او د ام سُليم رضی الله عنها خور ده.(۲)

دا هم په خپل کنيت باندې مشهوره ده. او د هغې په نوم کښې اختلاف دې. علامه ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی ((لااقف لهاعلى اسم صحيح))(۳)اوبعض حضراتو د هغوی نوم "الرميصاء" او بعض "الغميصاء" بيان کړې.(۴) ليکن حافظ ابن حجر رحمه الله په دوی باندې ردکولو سره فرمائی چه دا د ام سُليم رضی الله عنها اوصاف دی نه چه د ام حرام نوم دې. (۵)

د صحيح قول مطابق د هغې ړومبنئ نکاح حضرت عمرو بن قيس بن زيدبن سواد انصاری رضی الله عنه سره اوشوه (۶)

او عمرو بن قيس واقدی د بدريين نه شمير کړيدې او ابواسحاق ذکر کړې دی چه هغه د احد په شهيدانوکښې وو.(۷) اوحافظ ابن حجر رحمه الله په هغوی باندې د اهل مغازی اتفاق نقل کړيدې.(۸)

د هغه نه د ام حرام رضی الله عنها دوه ځامن قيس او عبدالله پيداشو.(۹)

د حضرت عمرو بن قيس رضی الله عنه د شهادت نه پس دا د حضرت عباده بن الصامت رضی الله عنه په نکاح کښې راغله او د هغې نه د ده يو ځوئ محمد پيداشو. (۱۰)

نبی کريم ﷺ به د هغې ډير اکرام کولو، هغې کره به ئی تشريف اوړلو او هلته به ئی کله کله قيلوله فرمائيله. (۱۱)

اودا د هغه صحابياتونه وه چا چه د رسول الله ﷺ په لاس باندې بيعت کړې وو.(۱۲) د هغې د پاره نبی اکرم ﷺ د هغې د پاره د شهادت دعا هم کړې وه. (۱۳)

---

۱) (انظر تهذيب الكمال(ج۳۵ص۳۳۸)-
۲) (سير اعلام النبلاء (ج۲ص۳۱۶)-
۳) (الاستيعاب بهامش الاصابة (ج٤ص٤٤۳)-
٤) (كذااخرجه ابونعيم كما فى الاصابة(ج٤ص٤٤۱)-
۵) (الاصابة (ج٤ص٤٤۱)-
۶) (تهذيب الكمال (ج۳۵ص۳۳۹)-
۷) (الاصابة (ج۳ص۱۱) والمغزى للعلامة الواقدى (ج۱ص۱۶۲) باب تسمية من شهد بدراً من قريش والانصار
۸) (فتح البارى (ج۱۱ ص۷۳)-
۹) (الطبقات لابن سعد(ج۸ص٤۳۵)-
۱۰) (انظر الطبقات لابن سعد(ج۸ص٤۳۵)-
۱۱) (تهذيب الكمال (ج۳۵ص۳۳۹)-
۱۲) (الطبقات لابن سعد(ج۸ص٤۳۵)-
۱۳) (تهذيب الكمال (ج۳۵ص ۳۳۹)-

د حضرت عثمان رضی الله عنه په زمانه کښې او د حضرت معاویه رضی الله عنه په مشرئی کښې ۲۷یا ۲۸ هجری کښې دا دَ خپل خاوند حضرت عباده بن الصامت رضی الله عنه سره دَ شام طرف ته دَ جهاد دَ پاره اووتله.(۱)

اودا دَ مسلمانانو رومبې لښکر وو چه دَ حضرت امیر معاویه رضی الله عنه په امارت کښې دَ رومیانو دَ ښکته کولو دَ پاره وتلې وو. دغه شان دا رومبې سمندری جنګ هم وو. دَ کوم پیشن ګوئی چه هغوی ﷺ کړې وه او په دې جنګ کښې مسلمانانو قبرص فتح کړو. واپسئی کښې دَ ام حرام رضی الله عنها دَ سورلئی دَ پاره قچر وړاندې کړېشو او په دې باندې سوریدو سره راپریوتله او شهیده شوه. او هم هلته خښ کړې شوه. (۲) دَ هغوی قبر عام زیارت ګاه او مرجع خلائق دې او هغه ئې "قبر المراة الصالحة" سره موسوم کړیدې.(۳) علامه ذهبی رحمه الله خوتردې پورې لیکلی دی چه انګریز او نور غیرمسلم هم دَ هغوی په قبر مبارك باندې حاضری ورکوی.(۴)

دوی دَ نبی کریم ﷺ نه دَ حدیث روایت کوی. اودَ هغې نه روایت کونکوکښې دَ هغې خورې حضرت انس بن مالك رضی الله عنه حضرت عطاء بن یسار، عمیر بن الاسودا العنسی او یعلی بن شداد بن اوس رحمه الله شامل دی.(۵) اودَ هغې خاوند حضرت عباده بن الصامت رضی الله عنه هم دَ هغې نه روایت کوی. (۶)

دَ هغې نه ډیر احادیث مروی دی او په هغې کښې یو حدیث متفق علیه دې. (۷) رضی الله عنها وارضاها-

یواشکال: دَ باب په حدیث کښې اوس ذکر شوچه حضور اکرم ﷺ به حضرت ام حرام رضي الله عنها کره تشریف اوړلو او هغې به حضوراکرم ﷺ باندې خوراك خوړولو. او هغې به دَ پیغمبر علیه السلام په سر کښې سپګې لټولې.

اوس دا اشکال پیدا کیږی چه دا خو پردئی ښځه وه، پردئی ښځې سره ځان له کیناستل خو جائز نه دی نو بیا به هغوی ﷺ ځنګه هغې کره تشریف اوړلو؟

جوابونه: علماؤ دَ دې اشکال مختلف جوابونه ورکړی دی. ابن وهب، ابوالقاسم جوهری، داؤدی او ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی چه حضرت ام حرام رضی الله عنها دَ نبی کریم ﷺ رضاعی ترور وه.(۸) همدغه قول دَ مهلب رحمه الله هم دې. (۹)

---

۱) (حواله بالا-
۲) (انظر عمدة القاری (ج ١٤ص٨٦-٨٧)-
۳) (حلية الاولياء (ج٢ص٦٢)-
٤) (سیراعلام النبلاء (ج ٢ص٣١٧)-
۵) (تهذیب الکمال(ج٣۵ص٣٣٩)-
۶) (الاصابة (ج ٤ص٤٤٢)-
۷) (خلاصة الخزرجی (ص٤٩٧)-
۸) (فتح الباری (ج١١ص٨٧)-
۹) (شرح ابن بطال (ج۵ص١٠)-

بعض حضراتو داسې فرمائیلي دي چه حضرت ام حرام ﷞ د حضور اکرم ﷺ د پلار یا نیکه ترور وه، ځکه چه د هغوی ﷺ د نیکه عبدالمطلب مور د بنوالنجار نه وه. (۱)
لیکن حافظ شرف الدین دمیاطی ﷫ فرمائي چه دا ټول تاویلات غلط دي او هغه وائي چه ام حرام ﷞ د نبی کریم ﷺ ترور ګرځول که هغه رضاعی وی او که نسبی په یو شان هم صحیح نه ده. ځکه چه د هغوی تروریانې که رضاعی دی او که نسبی هغه مشهورې او معروفې دی، ام حرام ﷞ د هغوی نه نه ده. او د عبدالمطلب مور سلمی بنت عمروبن زید. بنوعدي بن النجار ضرور وه او ام حرام هم نجاریه ده. دا یوه رشته داسې ده چه په دې باندې د مجازی ترور اطلاق کیدیشی او د مجازی ترور کیدوسره د هغې ذورحم کیدل نه لازمیږی. اودا د هغوی ﷺ د دې قول په شان دی په کوم کښې چه هغوی ﷺ حضرت سعدبن وقاص ﷛ باره کښې فرمائیلي وو "هذاخالي" چه دا زما ماما دې. ځکه چه د حضرت سعدبن وقاص ﷛ تعلق بنوزهره نه وو چه د هغوی ﷺ د مور بی بی آمنه د رشته دارانو وو. نو حضرت سعد ﷛ نه د حضرت آمنه نسبی رور وو او نه رضاعی. (۲)
علامه کرمانی ﷫ فرمائي چه دا واقعه د نزول حجاب نه وړاندې ده چه نبی کریم ﷺ به هغې کره تشریف اوړلو. (۳)
لیکن دا حافظ ابن حجر ردکړیدی او فرمائي چه دا واقعه د حجة الوداع سره نزدې نزدې ده او هغه وخت د حجاب حکم نازل شوی وو. (۴)
او حافظ شرف الدین دمیاطی ﷫ د دې اشکال جواب دا ورکړیدې چه ممکن ده حضور ﷺ د هغې د یو محرم په موجودګئ کښې تشریف فرما ووځکه عادةً د مخدوم په راتلو باندې خادم او د هغه د کور خلق موجود وی (۵)
لیکن په دې جواب هم اشکال دې هغه دا چه په وړاندې حدیث کښې دی "وجعلت تفلی راسه" چه حضرت ام حرام ﷞ به د نبی کریم ﷺ د سر نه سپګې راویستلې. نو سوال دا دې که هغه غیرمحرمه وه نود حضور ﷺ سر له نې څنګه لاس اوړلې شو؟(۶)
د دې اشکال قاضی ابوبرک ابن العربی د بعض علماؤ په حواله سره دا جواب ورکړیدې چه دا د نبی کریم ﷺ د خصوصیاتونه دی چه هغوی ﷺ ته فتنه او فساد واقع کیدونه په امن کښې کیدلو په وجه د دې خبرې اجازت ووچه اجنبیات سره خلوت کوه. (۷)
قاضی عیاض ﷫ په دې جواب باندې اعتراض کولوسره وائي چه د خصوصیت د پاره

۱) (شرح النووی علی مسلم(ج۲ص۱٤۱) وعمدة القاری(ج ١٤ص۸۶)-
۲) (فتح الباری(ج۱۱ص۸۷)-
۳) (الخصائص الکبری (ج۲ص۲٤۷) باب اختصاصه صلی الله علیه وسلم باباحة النظر الی الاجتناب والخلوة بهن
٤) (فتح الباری(ج۱۱ص۷۸)-
۵) (عمدة القاری (ج ١٤ص۸۶)-
۶) (فتح الباری(ج۱۱ص۷۹)-
۷) (عمدةالقاری (ج ١٤ص۸۶)-

دعوى كافي نه ده. د دليل ضرورت وى. (١)

دليل څه دي؟ حافظ ابن حجر رحمه الله قاضي ابوبكر ابن العربي رحمه الله جواب ته احسن الاجوبة گرځولو سره فرمائى دلائل واضح دى. (٢) د غيرمحرم سره چه د کوم خلوت ممانعت کړې شوې دې هغه د فتنه د ويرې د وجه نه کړې دې او په دې وجه چه شيطان د ده په زړه کښې دننه څه خرابه وسوسه يا گناه وانچوى او هغوى ﷺ خو معصوم وو. د هغوى ﷺ په حق کښې **خلوت بالاجنبيه** جائزوو. هلته دننه هم څه د گناه ويره نه وه او نه د شيطان د وسوسې اچولو يا د غولولو او دهوکه کولو. نو علامه سيوطى رحمه الله (الخصائص الكبرى) کښې ليکى:

((وقال ابن حجر: الذى وضح لنا بالادلة القوية ان من خصائص النبى صلى الله عليه وسلم جواز الخلوة بالاجنبية والنظر اليها وهوالجواب الصحيح عن قصة ام حرام بنت ملحان فى دخوله عليها ونومه عندها وتفليتها راسه ولم يكن بينهما محرمية ولازوجية)) (٣)

سراج الدين ابن الملقن رحمه الله چه د حافظ ابن حجر رحمه الله استاذ دې د خپلو بعض مشائخونه همدا نقل کړى دى. علامه جلال الدين سيوطى رحمه الله (الخصائص الكبرى) کښې همدغه نقل کړى دى او هم دغه جواب مستند معلوميږى.

قوله: وكانت ام حرام تحت عبادة بن الصامت: او ام حرام رضي الله عنها حضرت عباده بن الصامت رضي الله عنه نکاح کښې وه.

د حديث په مختلف طرق کښې تعارض: د حديث د مذکوره ټکړې نه معلوميږى چه حضرت ام حرام رضي الله عنها د حضرت عباده بن الصامت رضي الله عنه نکاح کښې د اول نه وه. ليکن راتلونکى رواياتوکښې راغى دې هغې نه معلوميږى چه هغه د حضرت عباده بن صامت رضي الله عنه په نکاح کښې روستوراغلې وه. ((باب غزوة ركوب البحر)) کښې ((محمد بن يحيى بن حبان بن انس)) په طريق کښې دى ((فتزوج بها عبادة فخرج بها الى الغزو)) (۴) دغه شان ((باب غزوة المراة فى البحر)) کښې ((ابوطوالة عن انس)) په روايت کښې ((فتزوجت عبادة بن الصامت)) دى. (۵) او د مسلم په روايت کښې په صراحت سره ((محمد بن يحيى بن حبان عن انس)) په طريق کښې ((فتزوجت بها عبادة بعد)) دى.

د مذکوره تعارض حل: د حديث شارحين د دې تعارض درې جوابونه فرمائى:

---

١) (فتح البارى (ج ١١ ص ٧٨)-

٢) (حواله بالا (ج ١١ ص ٨٩)-

٣) (الخصائص الكبرى (ج ٢ ص ٢٤٧) باب اختصاصه صلى الله عليه وسلم باباحة النظر الى الاجتناب والخلوة بهن

٤) (انظر صحيح البخارى (ج ١ ص ٤٠٥) باب ركوب البحر رقم (٢٩٤، ٢٨٩٥)-

٥) (انظر صحيح البخارى (ج ١ ص ٤٠٣) كتاب الجهاد باب غزوة المراة فى البحر رقم (٢٨٧٧-٢٨٧٨)-

① علامه ابن التین رحمه الله فرمائی کیدیشی چه حضرت عباده بن صامت رضی الله عنه اود هغې سره نکاح کړې وې، روستو طلاق واقع شوې وی، بیا ام حرام رضی الله عنها عمرو بن قیس رضی الله عنه سره نکاح کړې وی، اود هغوی دَ غزوه احد دَ شهادت نه پس دوباره حضرت عباده رضی الله عنه سره نکاح شوې وی.(۱)
② علامه نووی او قاضی عیاض رحمهما الله دَ دې تعارض جواب دا ورکړیدې چه دَ کومو روایاتونه دا معلومیږی چه هغه دَ حضرت عباده رضی الله عنه په نکاح کښې اول راغلې . په دې کښې اِخبار عمایؤول دې یعنی چه کومه واقعه روستو اوشوه دَ هغې خبر ورکړیشویدې.(۲)
③ علامه مزی رحمه الله لیکلی دی چه ام حرام رضی الله عنها اول دَ عمرو بن قیس رضی الله عنه په نکاح کښې وه، هغې نه پس ئې بیاحضرت عباده رضی الله عنه سره نکاح اوشوه. (۳)
دَ دې آخری جواب تائیدحافظ ابن حجر رحمه الله هم کړیدې. هغوی فرمائی :

((والذی یظهرلی ان الامر بعکس ما وقع فی الطبقات وان عمرو بن قیس تزوجها اولا فولدت له، ثم استشهد هوو ولده قیس منها، وتزوجت بعده بعبادة)) (۴)

قوله: وجعلت تفلی راسه: او حضرت ام حرام رضی الله عنها دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم په سرکښې سپګې لټولې. تفلي: دا دَ باب ضرب نه دَ فعل مضارع معروف صیغه ده ((فلیا)) دَ دې مصدردې او ((فلی)) دَ سر نه سپګې راویستلو اولټولو ته وائی.(۵)
اشکال: دَ حدیث په مذکوره ټکړه کښې دا بیان شویدې چه حضرت ام حرام رضی الله عنها دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم دَ مبارك سر نه سپګې راویستلې نو په دې کښې دا اشکال کیږی چه سپګې خو دَ خولې وغیره دَ بدبوئې او خیری نه پیدا کیږی او دَ حضور صلی الله علیه وسلم خوله خو ډیره خوشبوداره وه نود هغوی په سرکښې دَ سپګو موجودګئی څه مطلب دې؟
دَمذکوره اشکال جوابونه: ① دَ دې جواب دا دې چه کیدیشی دَ هغوی صلی الله علیه وسلم په سرمبارك کښې دَ ګردوغبار په وجه سپګې پیدا شوی وی او هغه حضور صلی الله علیه وسلم ته څه تکلیف نه رسوی. (۶)
② اودا هم کیدیشی چه دَ نورو خلقو دَ کپړونه ورختلې وی.(۷)
③ او دا هم کیدیشی چه په سرکښې سپګې وغیره نه وی او هسې حضرت ام حرام رضی الله عنها دَ هغوی صلی الله علیه وسلم دَ سر ویښته مبارك دَ آرام رسولو دَ پاره اخوادیخوا کول.(۸)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۷۶)-
۲) (انظرشرح مسلم للنووی (ج۲ص۱٤۲) وفتح الباری (ج۱۱ص۷۳)-
۳) (تهذیب الکمال (ج۳۵ص۳۳۹)-
٤) (انظر فتح الباری(ج۱۱ص۷۳) وکذاانظر الطبقات لابن سعد(ج۸ص ٤۳٤)-
۵) (انظرعمدة القاری (ج ۱٤ص۸۶) ومجمع الانوار(٤ص۱۷۷) مادة "فلی"-
۶) (قال محمدطاهر الفتنی: "..... ولم یکن القمل یؤذیه تکریمًا له" مجمع بحارالانوار (ج ٤ص۱۷۷)-
۷) (الکوب الدری (ج۲ص٤۳۱) وتعلیقات بذل المجهود(ج۱۱ص ۳۹٤)-
۸) (حواله بالا وبذل المجهود (ج۱۱ص ۳۹٤) وایضًا انظر اوجز المسالک (ج۸ص ۳۷٤) وشرح المناوی علی الشمائل المحمدیة (ج۲ص۱۸۶)-

قوله: فنام رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم استيقظ وهو يضحك، قالت: فقلت: وما يضحكك يا رسول الله؟ قال: "ناس من امتي عرضوا علي غزاة في سبيل الله، يركبون ثبج(۱) هذا البحر ملوكا على الاسرة، اومثل الملوك على الاسرة: بيا حضور ﷺ اوده شو او لږ ساعت پس په خندا راويښ شو. ام حرام رضي الله عنها فرمائي چه ما عرض اوكړو يا رسول الله! څه څيز تاسو اوخندولئ؟ هغوى ﷺ اوفرمائيل چه زما د امت څه خلق ماته پيش كړيشو چه د الله تعالى په لاركښې جهاد كولو سره د هغه سمندر په شا باندې د بادشاهانو په شان به په تخت سواره وى.

دمذكوره عبارت مطلب: حافظ ابن عبدالبر رحمه الله فرمائي چه حضور ﷺ ته د هغه مجاهدينو په خوب كښې چه څوك به سمندرى جهاد كوى د مثالى صورت اوخودلې شو چه هغوى به په جنت كښې په تختونو د بادشاهانو په شان ناست وى. الله تعالى د جنتيانو په صفت كښې بيان كړى دى. ﴿عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَٰبِلِينَ﴾ (۲) چه هغوى به په تختونو يو بل ته مخامخ ناست وى. اوئى فرمائيل ﴿عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَّكِئُونَ﴾ (۳) چه په پالنګونو به ئى تكياګانې لګولې وى او همدغه قول د ابن بطال رحمه الله دې.(۴)

قاضى عياض (۵) او علامه قرطبى رحمه الله (۶) فرمائي چه په دې كښې د هغه مجاهدينو دنياوى صلاح او فلاح اود رزق د زياتى او فراخئى طرف ته اشاره ده. حافظ ابن حجر رحمه الله د حافظ ابن عبدالبر رحمه الله د قول د تائيد او قاضى عياض رحمه الله باندې د رد د پاره فرمائي

((قلت وفي هذا الاحتمال بعد، والاول اظهر)) (۷)

ابن حجر رحمه الله فرمائي قاضى عياض او علامه قرطبى خبره د ظاهر نه خلاف ده اود ابن عبدالبر خبره ډيره بهتره ده.

قوله: شك اسحاق: شك د اسحاق د طرف نه دې.

مطلب دا دې چه په حديث كښې ((ملوكا على الاسرة او مثل الملوك على الاسرة)) كوم چه شك سره بيان شوې دې نودا شك د حضرت انس رضي الله عنه شاګرد اسحاق بن عبدالله ته شويدې.

---

۱) (قوله: ثبج بفتح الثاء والباء الموحدة بعدها جيم. قال الخطابى فى اعلام الحديث (ج۲ص۱۳۵۶) ثبج البحر ومعظمه وثبج كل شئ: وسطه. وانظر عمدة القارى(ج۱٤ص۸۶)-

۲) (الصافات:٤٤)-

۳) (المطففين:۲۲)-

٤) (التمهيد (ج۱ص۲۳۲) وفتح البارى (ج۱۱ص۷٤) وشرح ابن بطال (ج۵ص۱۰)-

۵) (فتح البارى (ج۱۱ص۸٤)-

۶) (انظر عمدة القارى (ج۱٤ص۸۶)-

۷) (فتح البارى (ج۱۱ص ۷٤)-

ليكن دغه روايت ((ابوطوالة عن انس)) طريق نه هم مروى دى. په دې كښې بغير د شك "مثل الملوك على الاسرة" دي. (١)

قوله: قالت فقلت: يارسول الله ادع الله ان يجعلنى منهم فدعا لها رسول الله صلى الله عليه وسلم: حضرت ام حرام رضي الله عنها فرمائى چه ما اووئيل اې د الله رسوله! تاسو زما د پاره دعا اوكړئى چه زه هم په هغه خلقو كښې شامله شم. نو رسول الله ﷺ د هغې د پاره دعا اوفرمائيل.

قوله: ثم وضع راسه ثم استيقظ وهو يضحك فقلت وما يضحكك يا رسول الله؟ قال ناس من امتى عرضوا على غزاة فى سبيل الله كما قال فى الاول: بيا دوباره هغوى ﷺ خپل سركيخودو (يعنى اوده شو) بيا په خندا سره راپاخيدو نو ما اووئيل يارسول الله! تاسو ولې اوخندل؟ هغوى ﷺ د اولنى قول په شان اوفرمائيل چه زما د امت څه خلق زما په وړاندې پيش كړيشو. چه د الله تعالى په لاركښې جهاد كوى.

قوله: قالت فقلت يارسول الله ادع الله ان يجعلنى منهم، قال انت من الاولين: حضرت ام حرام رضي الله عنها فرمائى چه ما اووئيل يارسول الله! د الله تعالى نه ماله دعا اوغواړه چه زه هم په دوى كښې شامله شم. هغوى ﷺ ارشاد اوفرمائيلو نه. ته به د اولنى ډلې سره ئې.

قوله: فركبت البحر فى زمن معاوية بن ابى سفيان فصرعت عن دابتها حين خرجت من البحر فهلكت: هغه د حضرت معاويه بن ابى سفيان رضي الله عنهما په زمانه كښې د هغه سره په سمندرى سفرباندې اووتله او د سمندر نه واپس راتلوباندې د خپل څاروى نه پريوتله او شهيده شوه.

په پورتنى عبارت كښې دا اوخودلې شوچه د حضرت معاويه رضي الله عنه په زمانه كښې چه هغه د شام ګورنر وو د حضرت عثمان رضي الله عنه د خلافت زمانه وه، هغه وخت د حضرت ام حرام رضي الله عنها د سمندرى سفر واقعه پيښه شوې وه او هغې ته الله تعالى شهادت نصيب كړو.

د حديث د ظاهر سياق نه دا معلوميږى چه دا واقعه د حضرت معاويه د خلافت د زمانې ده ليكن د عام اهل سير رائې دا ده چه دا واقعه هغه وخت پيښه شوې چه څه وخت حضرت معاويه رضي الله عنه د حضرت عثمان رضي الله عنه د طرف نه د شام ګورنر وو. (٢)

د قاضى عياض او بعض نورو حضراتو ميلان دې طرف ته دې چه د حضرت معاويه رضي الله عنه په دور خلافت كښې دا واقعه پيښه شويده. (٣)

---

١) (انظر فتح البارى (ج١١ص٧٤) وايضًا الصحيح للبخارى (ج١ص٤٠٣) كتاب الجهاد باب غزو المراة فى البحر رقم (٢٨٧٧-٢٨٧٨)-

٢) (فتح البارى (ج١١ص٧٥) وعمدة القارى(ج١٤ص٧٥)-

٣) (فتح البارى (ج١١ص٧٥)-

خو په تاریخي حیثیت سره دا خبره صحیح نه معلومیږي ځکه چه تاریخ دانانو د دې واقعې متعلق درې تاریخونه لیکلي دي:

① ابن الکلبي، خلیفه بن خیاط او ابن ابي حاتم وغیره وائي چه دا واقعه دَ کال ۲۸هجري ده. (۱) ② یعقوب بن سفیان او ابن زید وغیره وائي چه دا واقعه دَ کال ۲۷هجري ده. (۲)
③ ابن جریر طبري دَ واقدي، ابن لهیعه او ابومعشر المدني السندهي نه نقل کړي دي چه دا واقعه دَ حضرت عثمان رضي الله عنه دَ خلافت په زمانه کښې په کال ۳۳هجري کښې وه.(۳)
بهرحال دَ کومې زمانې چه هم دا واقعه وي هم دَ حضرت عثمان رضي الله عنه دَ خلافت په زمانه کښې پیښه شویده ځکه چه دَ هغوی شهادت په کال ۳۵هجري ذي الحجه کښې شویدې.
او حافظ صاحب رومبنې قول راجح ګرځولې دې.هغه دَ دریواړو تاریخونو لیکلو نه پس لیکي: ((والاول اصح، وکلها في خلافة عثمان ایضًا لانه قتل في اخر سنة خمس وثلاثین)) (۴)
د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: علامه ابن التین رحمه الله دَ حدیث باب په ترجمه باندې اعتراض کولو سره فرمائي چه په حدیث او دَ باب په ترجمه کښې مناسبت نشته، ځکه چه په ترجمه کښې دَ شهادت خواهش او په حدیث کښې دَ غزوې دَ خواهش ذکر دې. (۵)
دَ دې اعتراض جواب دا ورکړیشویدې چه دَ غزوې دَ خواهش ثمره عظمی هم شهادت دې ځکه چه په جهاد کښې دَ شرکت کولومقصد دَالله تعالی په لارکښې دَشهادت حصول دې.(۶)

۴-بَاب: دَرَجَاتِ الْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ
يُقَالُ هَذِهِ سَبِيلِي وَهَذَا سَبِيلِي

دَماقبل باب سره ربط او مناسبت: په ماقبل باب کښې دَ شهادت دَ دعا ذکر وو اوس په دې باب کښې دَ شهادت په نتیجه کښې چه مجاهد ته کوم درجات او انعامات حاصلیږي دَ هغې ذکردې.
دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخاري رحمه الله دَ دې باب دَ ترجمه نه دا خودل غواړي چه هغه مجاهد چه خاص دَ الله تعالی دَ پاره جنګ او جهاد کوي اودَ دنیا دَ شهرت وغیره طرف ته دَ هغه نظر نه وي دَ هغهٔ دَپاره الله تعالی په جنت کښې اوچتې درجې تیارې ساتلي دي. (۷)

۱) (حواله بالا وشرح ابن بطال(ج۹ص۱۱)-
۲) (فتح الباري (ج۱ص ۷۵) وعمدة القاري (ج ۱٤ص۷۸)-
۳) (فتح الباري (ج۱۱ص۷۶)-
٤) (حواله بالا: والیه مال اعلماة الابي المالکي انظراکمال اکمال المعلم (ج۵ص ۲۶۰) وایضًا انظر هذاالبحث في الکامللابن الاثیر(ج۳ص٤۸) ذکر فتح قبرس-
۵) (فتح الباري (ج۶ص۱۱)-
۶) (انظر عمدة القاري(ج ۱٤ص۷۵) وفتح الباري (ج۶ص۱۱)-
۷) (عمدة القاري (ج ۱٤ص۸۸)-

قوله: يقال: هذه سبيلي، وهذا سبيلي: وئيلى شى هذه سبيلى (تانيث سره) او هذا سبيلى (تذكير سره).

دَ دې عبارت دَ ذكر كولو مقصد: دَ امام بخارى رحمه الله دَ دې عبارت نه دا غرض دې چه لفظ "سبيل" مذكر او مونث دواړه شان لوستلې شى او همدغه دَ امام فراء مذهب دې، فراء دَ قرآن كريم آيت ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى..الخ﴾ (۱) باره كښې فرمائى چه ((يتخذها)) ضمير دَ قرآن دَ آيت طرف ته واپس كيږى او كه تاسو غواړئى نو دا دَ سبيل طرف ته هم واپس كولې شى ځكه چه هغه كله كله مونث كيږى.(۲)

قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ غُزًّا [آل عمران:۱۵۶] وَاحِدُهَا غَازٍ هُمْ دَرَجَاتٌ [آل عمران:۱۶۳] لَهُمْ دَرَجَاتٌ: ابوعبدالله البخارى رحمه الله فرمائى چه "غزا" جمع ده او دَ دې واحد "غاز" دې.

دَ امام بخارى رحمه الله دَ دې قول مطلب دا دې چه دَ قرآن كريم آيت ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى...الخ﴾(۳) كښې "غزى" كوم لفظ راغلې دې هغه دَ غاز جمع ده.

قوله: هم درجات، لهم درجات: چونكه دَ "درجات" حمل "هم" باندې صحيح نه دې دَ دې دپاره امام ابوعبدالله رحمه الله دَ دې تقدير "لهم درجات" بيان كړيدې. خو بعض نورو حضراتو ((هم ذوو درجات)) تقدير راويستې دې. (۴)

[۲۶۳۷] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ عَنْ هِلَالِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (۵) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَصَامَ رَمَضَانَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ جَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ جَلَسَ فِي أَرْضِهِ الَّتِي وُلِدَ فِيهَا فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَلَا نُبَشِّرُ النَّاسَ قَالَ إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ أَعَدَّهَا اللَّهُ لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا بَيْنَ الدَّرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ

---

۱) (لقمان:۶)-

۲) (عمدة القارى (ج۱۴ص۸۹) وفتح القارى (ج۶ص۱۱) وانظرالنهاية لابن الاثير(ج۲ص۳۳۸)قال ابن الاثير رحمه الله: فالسبيل فى الاصل: الطريق ويذكر ويؤنث. والتانيث فيها اغلب-

۳) (ال عمران:۱۵۶)-

۴) (فتح البارى (ج۶ص۱۱)-

۵) (قوله: عن ابى هريرة رضى الله عنه: الحديث اخرجه البخارى ايضًا (ج۲ص۱۱۰۳) كتاب التوحيد باب ﴿وكان عرشه على الماء﴾ رقم (۷۴۲۳) والحديث من افراده-

السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللَّهَ فَاسْأَلُوهُ الْفِرْدَوْسَ فَإِنَّهُ أَوْسَطُ الْجَنَّةِ وَأَعْلَى الْجَنَّةِ أُرَاهُ فَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمَنِ وَمِنْهُ تَفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ عَنْ أَبِيهِ وَفَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمَنِ [۲۹۸۷]

تراجم رجال

۱- **يحيى بن صالح:** دا يحيى بن صالح وحاظى شامى رحمه الله دي.(۱)

۲- **فليح:** دا ابويحيى فيح عبدالملك بن سليمان رحمه الله دي.

۳- **هلال بن علي:** داهلال بن على بن اسامه قرشى رحمه الله دي. دَ دي دواړو حضراتو تفصيلي تذكره ((كتاب العلم باب من سئل علما وهو مشتغل فى حديثه....)) لاندې راغلى دى. (۲)

۴- **عطاء بن يسار:** دا ابومحمدعطاء بن يسار هلالى مدنى رحمه الله دي. دَ دوى حالات ((كتاب الايمان باب كفران العشير وكفر دون كفر)) په ذيل كښې تيرشوى دى.(۳)

۵- **ابوهريره رضي الله عنه:** دا مشهورصحابى حضرت ابوهريره رضي الله عنه دي. دَ دوى تفصيلي حالات ((كتاب الايمان باب امور الايمان)) كښې راغلى دى.(۴)

قوله: قال النبي صلى الله عليه وسلم: من امن بالله ورسوله، واقام الصلاة وصام رمضان كان حقا على الله ان يدخله الجنة: نبى كريم صلى الله عليه وسلم ارشاد فرمائيلې چه كوم سړې په الله تعالى باندې اود هغه په رسول باندې ايمان راوړلو، مونځ ئې اوكړو او دَ رمضان روژې ئې وساتلې نو په الله تعالى باندې واجب دى چه هغه جنت ته داخل كړى.

يواشكال اودَ هغې جوابونه: دلته په حديث كښې دَ صلاة او صوم ذكر خو شته ليكن دَ حج او زكوة ذكر نشته، سره دَ دې چه څنګه مونځ او روژه دَ اسلام بنيادى اركانونه دى دغه شان زكوة او حج هم بنيادى اركان دى.

علامه كرمانى رحمه الله او ابن بطال رحمه الله دا توجيه بيان كړيده چه دَ باب په حديث كښې زكوة او حج نه ذكركيدو وجه دَ دې دواړو دَ هغه وخت پورې نه فرض كيدل دى. (۵)

حافظ صاحب جواب وركړيدې چه دلته دَ زكوة او حج ذكر دَ يو راوى نه حذف شويدې څكه

---

۱) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الصلاة باب اذاكان الثوب ضيقا-

۲) (كشف البارى (ج۳ص۶۳)-

۳) (كشف البارى(ج۲ص ۲۰٤)-

٤) (كشف البارى (ج۱ص۶۵۹)-

۵) (انظر شرح الكرمانى (ج۱۲ص۹۸-۹۹)وشرح ابن بطال (ج۵ص۱۳)-

چه د ترمذی په روایت کوم چه حضرت معاذ بن جبل ﷛ نه مروی دې په هغې کښې د حج ذکر موجود دې (۱) او هم په دې کښې حضرت معاذ ﷛ فرمائی «لاادری اذکر الزکاة امرلا؟» (۲) او حافظ صاحب دونم جواب دا ورکړیدې چه د حدیث مقصد د ارکان اسلام استیعاب نه دې په دې وجه په مونځ او روژه اکتفاء اوکړیشوه. (۳)

«کان حقاعلی الله ان یدخله الجنة» کښې حق په طریقه د فضل وکرم دې، دا مطلب نه دې چه الله تعالی باندې د هغه سړې جنت کښې داخلول واجب دی، بلکه مطلب دا دې چه الله تعالی به په خپل فضل او کرم سره هغه په جنت کښې داخل کړی. (۴)

قوله: جاهد فی سبیل الله اوجلس فی ارضه التی فیها: که د الله تعالی په لارکښې جهاد اوکړی یا هغه ځائ کښې کینی چرته چه پیدا شویدې.

په دې عبارت کښې حضور ﷺ هغه سړی ته چه څوك جهاد نشی کولې تسلی ورکوی چه هغه هم د اجرنه محروم نه دې ځکه چه په ایمان باندې استقامت او نور فرائضو ادا کولو التزام به هغه جنت ته رسوی، خیر دې که د هغه درجه د مجاهدینو د درجې نه کمه وی. (۵)

د فی سبیل الله مطلب: اوس په دې ځائ پوهه کړئی چه د سبیل الله لفظ په دوو معنوکښې استعمالیږی:

① یوه معنی د دې عام ده، د خیر هغه کار دکوم مقصد چه د الله تعالی رضا او تقرب الی الله وی په هغې د سبیل الله اطلاق کیږی لکه د فرائضو ادا کول، نوافل او د نورو عباداتو او طاعاتو اهتمام وغیره، دا اطلاق فی سبیل الله عام دې. امام بخاری ﷫ هم په (کتاب الجمعة کښې «عبایة بن رفاعة» په طریق یو حدیث نقل کوی، په دې کښې دی:

«ادرکنی ابوعبس وانا اذهب الی الجمعة فقال: سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول: من اغبرت قدماه فی سبیل الله حرمه الله علی النار» (۶)

حضرت عبایه بن رفاعة فرمائی چه زه د جمعه د ادا کولو دپاره جمات ته روان ووم، ماته حضرت ابوعبس ﷛ ملاؤ شو او وئی فرمائیل ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلی دی چه د کوم سړی قدمونه چه د الله تعالی په لارکښې په دوړوککړ شی نو الله تعالی به په هغه باندې د دوزخ اور حرام کړی، یعنی د دوزخ اور به هغه ته نه رسی.

دلته ذهاب الی الجمعة باندې حضرت ابوعبس ﷛ د حضور اکرم ﷺ حدیث واورولو او هغه

---

۱) (انظر الجامع للترمذی (ج۲ص۷۹) ابواب صفة الجنة باب ماجاء فی صفة درجات الجنة رقم(۲۵۳۰)-
۲) (انظرفتح الباری (ج۶ص۱۲)-
۳) (انظرفتح الباری (ج۶ص۱۲)-
٤) (حواله بالا -
۵) (انظر فتح الباری(ج۶ص۱۲) وشرح ابن بطال (ج۵ص۱۳)-
۶) (انظرصحیح البخاری(ج۱ص۱۲٤)کتاب الجمعة باب المشی الی الجمعة رقم(۹۰۷)-

ذهاب الی الجمعة سبیل الله سره تعبیر کړه. دا اطلاق عام دې.
(۲) دونمه معنی دَ فی سبیل الله خاص ده، هغه جهاد او قتال دې، نو چه کله فی سبیل الله مطلق ذکر شي نو دینه مراد قتال وی. (۱)

قوله: فقالوا: یارسول الله افلا نبشر الناس؟: صحابه کرامو رضی الله عنهم عرض اوکړو یارسول الله! آیا مونږ خلقو ته ددې زیرې ورکړو. حضور ﷺ ته مخاطب کونکې صحابی حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه وو. لکه چه دَ ترمذی په روایت کښې دی «قال معاذ: الا اخبر بهذا الناس؟» (۲) یا حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه وو لکه چه دَ طبرانی په روایت کښې دی. (۳)

قوله: قال: ان فی الجنة مائة درجة اعدها الله للمجاهدین فی سبیل الله، ما بین الدرجتین کما بین السماء والارض: حضور ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه په جنت کښې سل منازل دی کوم چه الله تعالی دَ هغه په لارکښې دَ جهاد کونکو دَ پاره تیار کړی دی. دَ دوو منزلونو په مینځ کښې فاصله دومره ده لکه دَ زمکې او آسمان په مینځ کښې فاصله.

دَ جنت څومره درجې دی دَ جنت څومره درجې دی په دې کښې اختلاف دې. دَ حدیث باب نه خو دا معلومیږی چه دَ جنت ټولې درجې سل دی ، دَ عبدالله بن عمر رضی الله عنهما په روایت کښې فرمائیلې شوی دی «یقال یعنی لصاحب القرآن: اقرأ وارق ورتل کما کنت ترتل فی الدنیا، فان منزلتك عند آخر آیة تقرؤها» (۴)

ملاعلی قاری رحمه الله فرمائی چه په حدیث کښې راغلی دی چه دَ جنت درجې دَ قرآن کریم دَ آیاتونو برابر دی. دَ پورتنی حدیث نه هم دې طرف ته اشاره کیږی چه دَ جنت درجې دَ قرآن کریم دَ آیاتونو دَ شمیر مطابق دی او دَ قرآن مجید آیاتونه (۶۶۶۶) خو معروف دی، نو صرف سل درجات په جنت کښې کیدل څنګه قبول کړیشی؟ دَ دې اشکال جواب حضرت شیخ الحدیث صاحب دا ورکړیدې چه «ان فی الجنة مائة درجة» روایت نه لوئ درجات مراد دی او دَ درجات صغائر تذکره دلته نه ده شوې. او دَ جنت ټول منازل دَ قرآن پاك دَ آیاتونو برابر دی. (۵)
حافظ ابن حجر فرمائی چه دَ حدیث دَ سیاق نه دا معنی نه لازمیږی چه دَ جنت درجې هم

---

۱) (انظر النهایة لابن الاثیر الجزری (ج۲ص۳۳۸-۳۳۹) مادة سبل وشرح القسطلانی (ج۵ص۴۹)-
۲) (انظر الجامع للترمذی (ج۲ص۷۹) ابواب صفة الجنة باب ماجاء فی صفة درجات الجنة رقم (۲۵۳۰)-
۳) (فتح الباری (ج۲ص۱۰۲)-
۴) (انظر الجامع للترمذی (ج۲ص۱۱۹) ابواب فضائل القران باب (ان الذی لیس فی جوفه من القران کالبیت الخرب) رقم (۲۹۱۴) وسنن ابی داؤد (ج۱ص۲۰۶) کتاب الصلاة باب استحباب الترتیل فی القراءة رقم (۱۴۶۴)-
۵) (تعلیقات الشیخ الکاندهلوی علی الکوکب الدری (ج۳ص۳۱۰)-

سل دی بلکه نوري هم دی لیکن ذکر د مجاهدینو کیږی نو صرف هم د دوی د درجو تعیین شویدي. (۱)

دَ جنت دَ دوو درجومینځ کښې څومره فاصله ده؟ دَباب په حدیث کښې راغلی دی ((مابين الدرجتين كما بين السماء والارض)) چه دَ جنت دَ دوو درجو په مینځ کښې به څومره فاصله وی څومره چه دَ آسمان او زمکې په منیځ کښې ده.

اوس د زمکې او آسمان په مینځ کښې څومره فاصله ده؟ په دې سلسله کښې مختلف روایات دی. دَ ترمذی شریف په روایت کښې دی چه دَ زمکې او آسمان په مینځ کښې دَ پنځوسوو کالو فاصله ده.

((... ثم قال: هل تدرون كم بينكم وبينها؟ قالوا: الله ورسوله اعلم، قال: بينكم وبينها (مسيرة) خمس مائة سنة))(۲)

دَ ابن ماجه، سنن ابی داؤد او هم ترمذی یو روایت کوم چه حضرت عباس بن عبدالمطلب رضی الله عنه نه مروی دې:

((قال: فان بعد ما بينهما اما واحدة واما اثنتان اوثلاث وسبعون سنة...))(۳) دَ زمکې او آسمان په مینځ کښې ۷۱، ۷۲ یا ۷۳ کالو فاصله ده.

دَتعارض جوابونه: علامه انورشاه کشمیری رحمه الله دَ حضرت عباس بن عبدالمطلب رضی الله عنه دَ روایت باره کښې فرمائی چه دا روایت وهم دې، چه یو راوی دَ روایت نه ۴۲۰ نه زیات کالونه ساقط کړی دی. صحیح دا دی چه دَ دې دواړو په مینځ کښې دَ پنځو سوو کالو فاصله ده. (۴)

لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله په دواړو روایتونوکښې جمع او تطبیق لار اختیارولوسره فرمائی چه په کوم روایت کښې ۷۱، ۷۲ یا ۷۳ کالوذکر دې هلته سرعت سیر مراد دې او چه کوم ځائ کښې پنځه سووکالوذکر دې هلته بطوء سیر مراد دې، یعنی دَ سرعت سیر په اعتبار سره ۷۱، ۷۲ یا ۷۳ کالوفاصله جوړیږی او دَ بطوء سیر په اعتبار سره پنځه سوو کالو فاصله جوړیږی. (۵)

علامه خلیل احمدسهارنپوری رحمه الله دا جواب ورکړیدې چه دَ روایتونو په مینځ کښې دا تفاوت دَ سائر(تلونکې) په اعتبار سره دې. څکه چه دَ انسان او اس په چال کښې خو ښکاره

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص۱۲)-

۲) (انظر الجامع للترمذى (ج۶ص ۱۶۵) ابواب تفسيرالقران (باب ومن) سورة الحديد رقم (۳۲۹۸)-

۳) (انظر سنن ابن ماجه باب فى الجهمية رقم (۴۷۲۳) والجامع للترمذى (ج۲ص۱۶۹) ابواب تفسيرالقران (باب) ومن سورة الحاقة رقم (۳۳۲۰)-

٤) (انظر فيض البارى (ج۳ص۴۲۰)-

۵) (انظر فتح البارى (ج۱۳ص۴۱۳-۴۱۴)-

خبره ده چه فرق دې.(۱)

بیا دَ ترمذی یو روایت کوم چه ((محمد بن جحادة عن عطاء عن ابی هریرة)) په طرق سره مروی دې. کښې وارد شوی دی چه دَ جنت دَ هرو دوو درجو په مینځ کښې دَ سلوکالو فاصله ده. ((قال رسول الله صلی الله علیه وسلم: فی الجنة مائة درجة، مابین کل درجة مائة عام))(۲) او دَ طبرانی په یوروایت کښې دی چه دَ پنځوسوو کالو فاصله ده. (۳)

دا دَ پنځو سوو کالو روایت دَ دې روایت تائید کوی کوم کښې چه دَ زمکې او آسمان په مینځ کښې پنځو سوو کالو فاصله بیان شویده. لیکن دَ سلو کالو روایت مشکل جوړیږی. اوس به یا دا په تکثیر باندې عمل کولې شی یعنی دا به وئیلی شی چه سل کاله دَ تحدید دَ پاره نه دی بلکه کثرت بیانول مقصد دې، نو اشکال به ختم شی. یا بیا هم هغه دَ حافظ صاحب جواب اختیار کړیشی کوم چه مونږ اوس پورته ذکر کړو.

قوله: فاذا سألتم الله فاسألوه الفردوس: او چه کله تاسو دَ الله تعالی نه غواړئ نو فردوس غواړئ.

فردوس: هغه باغ ته وائی په کوم کښې چه هر څیز وی. ګلونه او میوې په دې کښې وی. دَ خوارك څښاك سامان هم په دې کښې وی او نهرونه هم په دې کښې وی.(۴)

دَ دې جمع فرادیس راځی. (۵)

قوله: فانه اوسط الجنة واعلی الجنة: بې شکه فردوس دَ جنت غوره او اعلی حصه ده. علامه ابن بطال فرمائی چه اوسط نه مراد متوسط وی یعنی فردوس دَ جنت په مینځ کښې واقع دې او جنت دا دَ څلورو واړو طرفونونه راګیر کړیدې. (۶)

قوله: اراه قال: وفوقه عرش الرحمن: دا دَ امام بخاری رحمه الله شیخ یحیی بن صالح قول دې، هغه فرمائی چه زما په دې کښې شك دې چه زما استاذ فلیح کیدیشی داسې وئیلې ((وفوقه عرش الرحمن)) لیکن دا روایت دَ یحیی بن صالح نه علاوه دَ فلیح نورو شاګردانو بغیر دَ شك نه نقل کړیدې لکه چه اسماعیلی په نسخه کښې یونس بن محمد وغیره روایت دې.(۷)

قوله: ومنه تفجر انهار الجنة: او هم دَ فردوس نه دَ جنت نهرونه جاری شوی دی.

---

۱) (بذل المجهود (ج۱۸ص۲۵۷)-
۲) (انظر الجامع للترمذی (ج۲ص) ابواب صفة الجنة باب ماجاء فی صفة درجات الجنة رقم (۲۵۲۹)-
۳) (انظر مجمع الزوائد للهیثمی (ج۱۰ص۴۱۹) کتاب اهل الجنة باب فی درجات الجنة -
٤) (عمدة القاری(ج۱٤ص۹۰)-
۵) (مجمع بحار الانوار (ج٤ص۱۱۵) ((مادة فردس-
۶) (انظر شرح ابن بطال(ج۵ص۱۲)-
۷) (انظر عمدة القاری(ج۱٤ص۹۱)-

بعضې حضراتو "منه" ضمير عرش ته راګرځولې دې. په دې صورت کښې به مطلب دا وی چه د عرش نه د جنت نهرونه راوځی. (۱)

ليکن ابن حجر رحمه الله فرمائی چه "منه" ضمير د عرش طرف ته ګرځول وهم دې بلکه دا ضميرد فردوس طرف ته راګرځی او په دې صورت کښې به معنی وی چه د فردوس نه د جنت نهرونه راوځی. (۲)

"تفجر" په اصل کښې "تتفجر" وو، د دې نه يوه تاء حذف کړېشويده. او التفجر معنی راوتل يعنی راخوټکيدل. (۳)

قوله: قال محمد بن فليح عن ابيه: وفوقه عرش الرحمن: محمد بن فليح د خپل پلار نه نقل کړيدی چه هغوی وئيلي دی چه د فردوس دپاسه د الله تعالی عرش دې.

د تعليق ذکر کولومقصد او تخريج: د امام بخاری رحمه الله مقصد د دې تعليق نه دا بيان کول دی چه دا روايت کله د فليح خوئ روايت کړو نو هغه بغيرد شك نه په جزم سره ((وفوقه عرش الرحمن)) اوفرمائيلو. او يحيی بن صالح په شان شك سره ئی بيان نه کړو. (۴)

دا تعليق امام بخاری رحمه الله کتاب التوحيد کښې ((عن ابراهيم عن محمد بن فليح عن ابيه)) په طريق سره موصولاً نقل کړيدی، دينه علاوه امام اسماعيلی رحمه الله هم دا حديث ((يونس بن محمد عن فليح)) په طريق باندې بغيرشك نه روايت کړيدې. (۵)

قوله: وفوقه عرش الرحمن: د اکثرو راويانو په روايت کښې "فوقه" د ظرفيت په بناء باندې نصب سره دې. (۶)

البته په مشارق کښې دی چه ابومحمد اصيلی رحمه الله دا لفظ مرفوع نقل کړيدې. ليکن حافظ ابن حجر رحمه الله دا مرجوح ګرځولې دې. (۷)

که د نصب سره دې نو د مذکوره جملې مطلب به داوی چه د فردوس دپاسه د الله تعالی عرش دې. او که رفع سره دې نو هغه وخت به دا معنی وی چه د فردوس چت عرش الرحمن دې. په دې صورت کښې "فوقه" معنی به چت وی.

---

۱) (انظرفتح البارى (ج۶ص۱۳)-
۲) (انظر فتح البارى(ج۶ص۱۳)-
۳) (انظر عمدة القارى(ج ۱٤ص۹۱)-
٤) (حواله بالا-
۵) (تغليق التعليق (ج۳ص٤۳۱) واخرجه البخارى(۲ص ۱۱۰٤) فى كتاب التوحيد باب ﴿وكان عرشه على الماء﴾ رقم ۷٤۲۳)-
۶) (انظرفتح البارى(ج۱۳ص ٤۱٤)-
۷) (انظرفتح البارى (ج۱۳ص ٤۱٤)-

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د باب د ترجمه د حديث سره مناسبت د رسول الله ﷺ ارشاد ((ان فى الجنة مائة درجة)) نه واخله ((مابين الدرجتين كمابين السماء والارض)) پورې كښې دې. او مناسبت بالكل واضح دې.

[٢٦٣٨] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا جَرِيرٌ حَدَّثَنَا أَبُو رَجَاءٍ عَنْ سَمُرَةَ(١) قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَيْتُ اللَّيْلَةَ رَجُلَيْنِ أَتَيَانِي فَصَعِدَا بِي الشَّجَرَةَ فَأَدْخَلَانِي دَارًا هِيَ أَحْسَنُ وَأَفْضَلُ لَمْ أَرَ قَطُّ أَحْسَنَ مِنْهَا قَالَا أَمَّا هٰذِهِ الدَّارُ فَدَارُ الشُّهَدَاءِ [ر:٨٠٩]

تراجم رجال

۱-موسى: دا موسى بن اسماعيل تبوذكى بصرى رحمه الله دې. دَ هغوى حالات ((بدء الوحى)) خلورم حديث لاندې نقل شويدى. (٢)

۲-جرير: دا جرير بن حازم رحمه الله دې. (٣)

۳-ابورجاء: دا ابورجاء عمران بن ملحان عطاردى بصرى رحمه الله دې (۴)

۴-سمرة: دا مشهور صحابى حضرت سمره بن جندب رضي الله عنه دې. (۵)

قوله: اما هذه الدار فدار الشهداء: دا جمله په دې خبره دلالت کوى چه دَ شهداؤ منزلونه دَ جنت ارفع واعلى منازل دى.(۶) داحديث بعينه هم په دې سند سره كتاب الجنائز كښې تيرشويدې اودَ دې نور تشريحات هم. (٧)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث مناسبت ترجمه سره دَ رسول الله ﷺ ارشاد ((هى احسن وافضل الخ)) سره دې. (٨)

۵-بَاب: الْغَدْوَةِ وَالرَّوْحَةِ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَقَابِ قَوْسِ أَحَدِكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ

وړاندينى باب سره مناسبت: په مخكينى باب كښې دَ مجاهدينو دَپاره الله تعالى چه كومې درجې اومنازل تياركړى دى دَ هغې بيان وو. اوس په دې باب كښې امام بخارى رحمه الله دا ونيل

١) (قوله: عن سمرة رضى الله عنه: الحديث مرتخريجه فى كتاب الاذان باب يستقبل الامام الناس اذا سلم رقم (٨٤٥)-
٢) (كشف البارى (ج١ص٤٣٣)-
٣) (دَ دوى دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الصلاة باب الخوخة والممر فى المسجد-
٤) (دَ دوى دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب التيمم باب الصعيدالطيب وضوء المسلم.....-
٥) (دَ دوى دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الحيض باب الصلاة على النفساء وسنتها-
٦) (شرح القسطلانى (ج٥ص٣٨)-
٧) (كتاب الجنائزباب بلاترجمة بعد باب ماقيل فى اولادالمشركين رقم (١٣٨٦)-
٨) (عمدة القارى(ج١٤ص٩١)-

غواړي چه مجاهدين دا درجې صرف سحر يا صرف مابنام وخت د الله تعالى په لاركښې وركولو سره حاصلولې شي.

دَ ترجمة الباب مقصد دلته امام بخارى رحمه الله دَ سحر او مابنام په وختونوكښې دَ الله تعالى په لاركښې دَ وتلو فضيلت بيانوى(١)

او بله دا چه په جنت كښې دَ يوذراع برابر ځاىْ څه فضيلت دې؟ (٢)

[٢٦٣٩] حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (٣) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَغَدْوَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ رَوْحَةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا [٢٦٤٣]

تراجم رجال

١- معلى بن اسد: دا معلى بن اسد البصرى رحمه الله دې. (۴)

٢- وهيب: دا وهيب بن خالدبن عجلان باهلى رحمه الله دې. دَ دوى حالات ((كتاب الايمان باب تفاضل اهل الايمان فى الاعمال)) لاندې تيرشوى دى. (۵)

٣- حميد: دا ابوعبيده حميدبن ابى حميدالطويل خزاعى رحمه الله دې. دَ دوى تذكره ((كتاب الايمان، باب خوف المؤمن من ان يحبط عمله....)) په ذيل كښې راغلى دى. (۶)

۴- انس بن مالك: حضرت انس بن مالك رضي الله عنه حالات ((كتاب الايمان باب الايمان ان يحب لاخيه مايحب لنفسه)) لاندې راغلى دى. (٧)

قوله: عن النبى صلى الله عليه وسلم قال: لغدوة فى سبيل الله اوروحة، خير من الدنيا ومافيها: حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم نه نقل كوى چه هغوى صلى الله عليه وسلم ارشاد فرمائيلې. دَ الله تعالى په لاركښې يو سحر يا يو مابنام لګول دَ دنيا نه او څه چه په دې

---

١) (عمدة القارى (ج ١٤ص ٩١)-

٢) (فتح البارى (ج۶ص ١٤)-

٣) (قوله: عن انس بن مالک رضى الله عنه: الحديث اخرجه البخارى ايضًا (ج١ص٣٩٢) كتاب الجهاد والسير باب الحور العين وصفتهن رقم (٢٧٩۶)ت وكتاب الرقاق (ج٢ص٩٧٢) باب صفة الجنة والناررقم (۶۵۶٨) ومسلم (ج٢ص ١٣٤) كتاب الامارة باب فضل اغدوة والروحة فى سبيل الله رقم (٤٨٧٣) والترمذى (ج١ص ٢٩٤) ابواب الفضائل الجهاد باب ماجاء فى الغدو والرواح فى سبيل الله رقم (١۶۵١)-

٤) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الحيض باب المراة تحيض بعد الافاضة -

۵) (كشف البارى (ج٢ص١١٨)-

۶) (كشف البارى (ج٢ص ۵٧١)-

٧) (كشف البارى(ج٢ يص ٤)-

کښې دی د ټولونه بهتردی.

دَ حدیث لغوی تشریح "غدوة" —بالفتح— معنی ده، دَ سحر وخت یوځل راوتل او "غدو" لفظ دَ سحر نه تر زوال پورې وخت شامل دې.(۱)

"روحة"—بالفتح— معنی ده یو ځل ماښام راوتل او "رواح" لفظ دَ زوال نه پس تر شپې پورې وخت شامل دې.(۲)

دَ حدیث مطلب ابن المهلب رحمه الله فرمائی چه ((خیرمن الدنیا)) مطلب دا دې چه دَ دې لږې غونډې زمانې ثواب او بدله په جنت کښې دَ دنیا دَ ټولوزمانونه بهتر ده. (۳)

ابن دقیق العید رحمه الله فرمائی چه دَ حدیث مطلب دا دې چه "غدوة" او "روحة" په ذریعه به کوم ثواب حاصلیږی هغه بهتر دې دَ هغه ثواب نه کوم چه دنیا او مافیها دَ الله تعالی دَ طاعت دَ پاره خرڅ کولوسره حاصلیږی(۴)

حافظ رحمه الله دَ ابن دقیق العید رحمه الله قول ذکر کولونه پس فرمائی چه دَ دې قول تائید دَ دې حدیث نه هم کیږی کوم چه عبدالله بن المبارک رحمه الله کتاب الجهاد کښې دَ حضرت حسن بصری رحمه الله نه مرسلاً نقل کړیدې.

((قال: بعث رسول الله صلی الله علیه وسلم جیشًا فیهم عبدالله بن رواحة، فتاخر لیشهد الصلاة مع النبی صلی الله علیه وسلم، فقال له النبی صلی الله علیه وسلم: والذی نفسی بیده لو انفقت مافی الارض ماادرکت فضل غدوتهم)) (۵)

نبی کریم صلی الله علیه وسلم یو لښکر اولیګلو، په دې کښې عبدالله بن رواحه رضی الله عنه هم وو، هغه روستو دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم سره په مانځه کښې دَ شریکیدودَ پاره حصار شو (کله چه هغوی صلی الله علیه وسلم ته معلومه شوه) نووئی فرمائیل، دَ الله قسم! ته چه څه په زمکه کښې دی هغه صدقه کړې نو بیا هم دَ هغوی دَ غدوې فضیلت نشی حاصلولې.

دَ سحراوماښام دَتخصیص وجه: دلته دَ سحر اوماښام ذکر غالبًا صرف دَ دې دَپاره شویدې چه هم دَسحراوماښام په سفرباندې دَ تلو رواج وو، ګنې که سرې دَ ورځې په مینځینئی حصه کښې دَ دین دَخدمت په سلسله کښې لاړشی نو یقینًا دَ هغه دَ تګ هم هغه فضیلت دې.(۶)

دَ حدیث دَ ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث دَ باب ترجمه مناسبت بالکل واضح او ښکاره دې. (۷)

---

۱) (مجمع بحارالانوار(ج۲ص۳۸۸) مادة روح وعمدة القاری (ج۱٤ص۹۱)-
۲) (مجمع بحارالانوار(ج٤ص۱۳) مادة غدا وعمدة القاری (ج۱٤ص۹۱)-
۳) (شرح ابن بطال (ج۵ص۱۳)-
٤) (انظر فتح الباری(ج۶ص۱٤)-
۵) (انظر فتح الباری(ج۶ص۱٤)-
۶) (معارف الحدیث (ج۱ص۱۶۱)-
۷) (عمدة القاری (ج۱٤ص۹۱)-

[۲۶۴۰] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ هِلَالِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَمْرَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(۱) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَقَابُ قَوْسٍ فِي الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِمَّا تَطْلُعُ عَلَيْهِ الشَّمْسُ وَتَغْرُبُ وَقَالَ لَغَدْوَةٌ أَوْ رَوْحَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ خَيْرٌ مِمَّا تَطْلُعُ عَلَيْهِ الشَّمْسُ وَتَغْرُبُ

تراجم رجال

۱- ابراهیم بن المنذر: دا ابواسحاق ابراهیم بن المنذر بن عبدالله قرشی اسدی رحمه الله دي.

۲- محمد بن فلیح: دا ابوعبدالله محمد بن فلیح بن سلیمان رحمه الله دي.

۳- ابي: "اب" نه فلیح عبدالملك بن سلیمان خزاعی اسلمی رحمه الله مراد دي.

۴- هلال بن علي: دا هلال بن علی بن اسامه قرشی مدنی رحمه الله دي. دَ دې څلورو واړو حضراتو تذکره ((کتاب العلم باب من سئل علما وهو مشتغل فی حدیثه....)) لاندې تیره شویده. (۲)

۵- عبدالرحمن بن ابي عمرة: دا عبدالرحمن بن ابی عمرة عمرو بن محصن انصاری رحمه الله دي. (۳)

۶- ابوهریره رضی الله عنه: دَ ابوهریره رضی الله عنه حالات ((کتاب الایمان باب امور الایمان)) په ذیل کښې راغلی دی. (۴)

قوله: قال: لقاب قوس في الجنة خير مما تطلع عليه الشمس وتغرب: حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد فرمائیلې دي په جنت کښې دَ یوکمان برابر خائ هم دَ دې ټول کائنات نه بهتر دي په کوم چه نمر راخیژی او ډوبیږی. ((**قاب: بتخفیف القاف واخره موحدة**)) مقدار ته وائی. (۵)

اوعلامه خطابی رحمه الله فرمائی: ((**قاب القوس: مابین السیة والمقبض**)) (۶) یعنی دَ کمان قبضې او دَ کوټ په مینځ کښې فاصله ته "قاب" وائی.

---

۱) (قوله: عن ابی هریرة رضی الله عنه: الحدیث اخرجه البخاری ایضًا (ج۱ص۴۶۱) کتاب بدء الخلق باب ماجاء فی صفة الجنة وانها مخلوقه رقم (۳۲۵۳) و (ج۲ص۹۷۲) کتاب الرقاق باب صفة الجنة والنار رقم(۶۵۶۸) والترمذی فی جامعه (ج۱ص ۲۹٤) ابواب فضائل الجهاد باب ماجاء فی الغدوة والروحة فی سبیل الله رقم (۱۶٤۹)

۲) (کشف الباری (ج۳ص۶۲)-

۳) (دَ دوی حالاتودَپاره اوګورئ کتاب المساقاة باب حلب الابل علی الماء-

٤) (کشف الباری (ج۱ص۶۵۹)-

۵) (انظرفتح الباری (ج۶ص ۱٤)-

۶) (اعلام الحدیث (ج۲ص۱۳۵۷)-

اودَ امام مجاهد نه دَ دې معنی "قدرذراع" مروی دې، په دې صورت کښې "قوس" معنی ذراع به وی. دَ قبیله ازدشنوءة په لغت کښې "قوس" ذراع ته وائی په څه چه ناپ کولې شی. (۱)

دَ وړاندینی باب په روایت کښې یو لفظ قید ـ بکسر القاف وبعدها تحتانیة هم راغلې دې. دَ دې معنی هم مقدار دې. (۲)

اودَ حدیث دَ دې جمله مطلب دا ددې چه جنت دومره بهترین او پاکیزه ځائ دې چه دَ هغه ځائ یو لاس هومره یا دَ یوکمان برابر ځائ هم دَ دنیااو مافیها نه بهتردې. (۳)

او ((خیرمماتطلع الشمس وتغرب)) نه مراد هم ((خیرمن الدنیا ومافیها)) دې. (۴)

قوله: وقال: لغدوة او روحة فی سبیل الله خیر مما تطلع علیه الشمس وتغرب: اوونی فرمائیل، دَ الله تعالی په لارکښې یو سحر یا ماښام دَ پاره وتل بهتردی دَ دې ټول کائناتو نه په کوم چه نمر راخیژی او ډوبیږی. دَ دې جملې تشریح اوس دَ ماقبل دَ باب اولنی حدیث کښې تیره شوه.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث دَ ترجمې دَ اولنی جزء سره مطابقت ((لغدوة او روحة فی سبیل الله)) کښې دې اودَدوئم جزء سره مناسبت ((لقاب قوس فی الجنة...الخ)) کښې دې. (۵)

[۲۶۳] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ(۶) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الرَّوْحَةُ وَالْغَدْوَةُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَفْضَلُ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا [۲۷۳۵، ۳۰۷۸، ۶۰۵۲]

تراجم رجال

۱- **قبیصه:** دا ابوعامر قبیصه بن عقبه بن محمد کوفی رحمه الله دې.

۱) (انظرعمدة القاری (ج ۱٤ص۹۱)-
۲) (فتح الباری(ج ۶ص ۱٤)-
۳) (الابواب والترجم للکاندهلوی (ج۱ص ۱۹٤)-
٤) (انظرعمدة القاری(ج ۱٤ص۹۱)-
۵) (حواله سابقه-
۶) (قوله: عن سهل بن سعد رضی الله عنه: الحدیث اخرجه البخاری ایضاً (ج۱ص۴۰۵) کتاب الجهاد والسیر باب فضل رباط یوم فی سبیل الله رقم (۲۸۹۲) و (ج۲ص۹٤۹) کتاب الرقاق باب مثل الدنیا فی الاخرة رقم (۶٤۱۵) ومسلم فی صحیحه (ج۲ص ۱۳٤) کتاب الامارة باب فضل الغدوة والروحة فی سبیل الله رقم (٤۸۷۳، ٤۸۷۵) والترمذی فی جامعه (ج۱ص ۲۹٤) فی فضائل الجهاد باب ماجاء فی الغدووالرواح فی سبیل الله رقم (۱۶٤۸) وباب ماجاء فی فضلالمرابط رقم (۱۶۶٤) والنسائی فی الصغری (ج۲ص۵۵) فی کتاب الجهاد باب فضل غدوة فی سبیل الله رقم (۳۱۲۰)-

۲-سفيان: دامشهور امام محدث حضرت سفيان بن سعيدثوری رحمه الله دي. دَ دې دواړو حضراتو حالات ((كتاب الايمان باب علامة المنافق)) په ذيل كښې راغلی دی. (۱)

۳-ابوحازم: دا ابوحازم سلمة بن دينار مدنی رحمه الله دي.

۴-سهل بن سعد: دا صحابی رسول ﷺ حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه دي.(۲) دَ حديث تشريح په ماقبل كښې تيره شوه.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث مطابقت ترجمه سره بالكل واضح او ښكاره دی. په دې كښې هم دَ غدوة او روحة ذكر او په دې دواړو وختونوكښې دَ الله تعالی په لاركښې دَ وتلو فضيلت بيان شويدې. (۳)

۶-بَاب: الْحُورِ الْعِينِ وَصِفَتِهِنَّ يُحَارُ فِيهَا الطَّرْفُ شَدِيدَةُ سَوَادِ الْعَيْنِ شَدِيدَةُ بَيَاضِ الْعَيْنِ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ أَنْكَحْنَاهُمْ

ماقبل سره ربط او مناسبت: په سابقه باب كښې ((درجات المجاهد)) ذكر وو او دا خودلې شوی ووچه الله تعالی دَ مجاهد دَپاره په خاص توګه سل درجې او منازل تيار ساتلې دی.
اوس په دې باب كښې ضمناً دا خودل غواړی چه په دې منازلوكښې به حورې هم وی او دَ هغې صفت دا دې چه په دې كښې كه يوه هم دنياته اوګوری نو ټوله دنيا به روښانه شی او كائنات به دَ خوشبونه ډك شی.(۴)

دَ باب دَ ترجمې مقصد: دَامام بخاری رحمه الله مقصددَ دې باب دَ ترجمې نه دا بيان كول دی چه الله تعالی دَ شهيدانودَپاره قسم قسم انعامونه تيارساتلی دی په هغې كښې حورې هم شاملې دی بيا دَ دې حورو مختلف صفتونه بيان كړيشوی دی.

قوله: يحار فيها الطرف: سترګې (چه هغې ته اوګوری) نو حيرانې به پاتې شی.
امام بخاری رحمه الله د حورې دَ تسميه وجه بيانوی چه حورې ته حوره په دې وجه وائی چه سترګې دَ هغې په كتوحيرانيږی (۵) لكه چه حور ((حيرة)) نه مشتق ده. خو په دې باندې علامه ابن التين رحمه الله اعتراض كړيدې او وئيلی دی چه دا صحيح نه دی ځكه چه ((حيرة)) خو اجوف يائی دې او حور اجوف واوی دې نو اجوف يائی دَ اجوف واوی نه مشتق ګرځول به څنګه صحيح وی؟ (۶)

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص۲۷۵-۲۸۰)-
۲) (دَ دې دواړو حضراتو دَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب غسل المراة اباها الدم عن وجهه-
۳) (عمدة القارى (ج۱۴ص۹۲)-
۴) (انظر عمدة القارى(ج۱۴ص۹۳)-
۵) (ارشاد السارى(ج۵ص۳۹)-
۶) (انظر فتح البارى(ج۶ص۱۵)-

د دې اعتراض جواب حافظ صاحب دا ورکړیدې چه دلته اشتقاق اکبرمراد دې او په دې کښې اکثرو حروفوکښې دَ مشتق او مشتق منه اتحاد کافي کیږي او دَ ټولو حروفو په مینځ کښې اتحاد ضروري کیږي نه او اشتقاق صغیرمراد نه دې. (۱)

قوله: شديدة سواد العين، شديدة بياض العين: دَ سترګو ډیر توروالي اوډیر سپینوالي والا. دا دَ ((عين)) تفسیر دې او دا دَ امام بخاری رحمه الله استاذ ابوعبیده رحمه الله کلام دې.(۲)

د حورالعین لغوی تحقیق لفظ ((حور)) دَ ((حوراء)) جمع ده. امام ابن سیده رحمه الله فرمائی چه حوراء هغه ده دَ کومو دَ سترګو سپینوالي چه ډیر زیات وی اودَ هغوی دَ سترګو تورووالي هم ډیر زیات وی، دَ سترګوکاکټې ئې ګول وی، ورځې نرئې وی اودَ ورځو ګیرچاپیره سپینوالي وی.(۳) اودَ حوراء مغنی ((بيضاء)) هم کړیشویده یعنی هغه ښځه چه سپینه وی.(۴)

عین - بکسر العین المعجمی وسکون الیاء - دَعیناء جمع ده اودَ عیناء معنی هغه ښځه دَ کومې چه غټې سترګې وی اودَ سترګوکومه حصه چه سپینه وی دَ هغې سپینوالي ډیرزیات وی او کومه حصه چه توره وی په هغې کښې ډیرزیات تورووالي وی.(۵)

قوله: وزوجناهم [الدخان: ۵۴] أنكحناهم: او مونږ به د هغوی نکاح (حورو) سره اوکړو۔

دَ مذکوره عبارت مقصد: دَ دې جملې نه امام بخاری رحمه الله دَ سورة "دخان" آیت طرف ته اشاره کړیده ﴿وزوجناهم بحورعين﴾ اودَ دې مناسبت ترجمة الباب سره بالکل واضح دې ځکه چه په دې کښې دَ ((حورعين)) تذکره ده.(۶)

او ((وزوجناهم)) کوم تفسیر چه ((انكحناهم)) سره امام بخاری رحمه الله کړیدې، دا دَ هغه دَ استاذ ابوعبیده رحمه الله قول دې اودَ دې یو بل تفسیر ((وزوجناهم)): جعلنا هم أزواجًا أزواجًا یعنی مونږ هغوی جوړې جوړې پیدا کړلې، هم کړیشویدې. (۷)

[۲۶۴۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۸) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا مِنْ عَبْدٍ

---

۱) (حواله سابقه وانظرالتفصيل أنواع الاشتقاق مراح الأررواح (ص ٤-٥)-
۲) (فتح الباری (ج۶ص۱۵)-
۳) (انظرعمدة القاری (ج ١٤ص۹۳)-
٤) (المعجم الوسيط (ج۱ص۲۰۶)-
۵) (انظرفتح الباری (ج۶ص۱۵) وانظرالنهاية لابن الاثير(ج۳ص۳۳۳) مادة عين-
۶) (انظر عمدة القاری (ج ١٤ص۹۳)-
۷) (حواله بالا
۸) (قوله: أنس بن مالک رضی الله عنه: الحديث أخرجه البخاری أيضًا ...[بقيه حاشيه په راروانه صفحه...

يَمُوتُ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ يَسُرُّهُ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الدُّنْيَا وَأَنَّ لَهُ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا إِلَّا الشَّهِيدَ لِمَا يَرَى مِنْ فَضْلِ الشَّهَادَةِ فَإِنَّهُ يَسُرُّهُ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الدُّنْيَا فَيُقْتَلَ مَرَّةً أُخْرَى [۲۶۶۲]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن محمد: دا ابوجعفر عبدالله بن محمدمسندی رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((كتاب الايمان باب أمور الإيمان)) په ذيل كښې تيرشوی دی. (۱)

۲- معاويه بن عمرو: دا معاويه بن عمروازدی رحمه الله دې. (۲)

۳- ابواسحاق: دا ابواسحاق ابراهيم بن محمدالفزاری رحمه الله دې. (۳)

۴- حميد: دا ابوعبيده حميد ابی حميدالطويل رحمه الله دې. دَ دوی تذکره ((كتاب الإيمان باب خوف المؤمن من أن يحبط عمله....)) په ذيل كښې راغلی دی. (۴)

۵- انس بن مالك رضي الله عنه: دَ حضرت انس رضي الله عنه حالات ((كتاب الإيمان باب من الأيمان أن يحب لأخيه....)) ذيل كښې تيرشوی دی. (۵)

دَ حضرت انس بن مالك رضي الله عنه نه نقل دې چه نبی اكرم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل هريو دَ الله تعالی بنده چاته چه دَ مرګ نه پس دَ الله تعالی دَ دربار نه خيراو ثواب ملاؤشويدې دنيا او مافيها مونډلو نه پس به هم دلته دوباره راتلل خوښ نه کړی، که دَ هغه دَ پاره دَ دنيا او مافيها څيزونه شی.

دَ حديث مطلب دا دې چه كله جنتی په جنت كښې داخل شی دَ الله تعالی دَ نعمتونو مشاهده به اوکړی ، دَ هغې نه خونداو مزه اوچته کړی نو هغه به دې باندې راضی نه شی چه دوباره دنياته واپس شی سره دَ دې كه ده ته دَ دنيا ټول څيزونه وركړيشی.

قوله: ألا الشهيد لما يرى من فضل الشهادة، فإنه يسره أن يرجع إلى الدنيا، فيقتل مرة أخرى: دَ شهيدنه بغير چه هغه دَ شهادت فضيلت او مرتبه اوګوری نودَ ده

...بقيه حاشيه دتيرمخ] (ج۱ص۳۹۵) كتاب الجهاد باب تمنى المجاهد أن يرجع إلى الدنيا رقم (۲۸۱۷) ومسلم (ج۲ص۱۳٤) كتاب الإمارة باب فضل الشهادة فى سبيل الله رقم (٤۸٦۸) والترمذى (ج۱ص۲۹۳) أبواب فضائل الجهاد باب ماجاء فى ثواب الشهداء رقم (۱٦٤۳) والنسائى(ج۲ص٦۰) كتاب الجهاد باب ميتمنى أهل الجنة رقم (۳۱٦۲)-

۱) (كشف البارى (ج۱ص۵۷)-

۲) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الذان باب أقبال الإمام على الناس-

۳) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الجمعة باب القائلة بعدالجمعة-

٤) (كشف البارى (ج۲ص۵۷۱)-

۵) (كشف البارى (ج۲ص٤)-

دپاره به دا خبره د خوشحالئي وي چه دوباره دنیا ته واپس کړیشي او بیا شهید کړیشي.

د شهیداو غیرشهید د مرتبوفرق: په پورتنی حدیث کښې د شهیداو غیرشهید د مرتبودفرق ذکر دې چه د عام جنتي نه يو شيهد په فضيلت او مرتبوکښې ډير زيات به وي، په دې وجه کله چه شهید د الله تعالی د نعمتونو او احساناتو مشاهده اوکړی نود هغه خواهش به وی چه دوباره دنیاته واپس کړیشي او بیا شهید کړیشي.

دلته د باب په حدیث کښې ((فیقتل مرة أخری)) واردشویدې، او د هم د بخاری شریف په يو روايت کښې ((فیقتل عشر مرات)) راغلی دی (۱)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله د حضرت انس رضی الله عنه دا روايت د ترجمه لاندې داخل کړيدې چه په دې حديث کښې د هغه سبب ذکر دې د څه د وجه چه شهيد دوباره دنيا طرف ته واپس کيدل او د شهادت آرزوکوی ځکه چه د شهيد په مشاهده کښې به د الله تعالی هغه نعمتونه راځي او الله تعالی به د هغه حوروسره نکاح کوی، په کوموکښې به چه د هرې حورې صفت دا وی که هغه دنياته اوګورې نو ټوله دنيا به روښانه شي، همدې نعمتونو او حورو ته کتلوسره به هغه بيا دنيا ته د راتلو او شهادت خواهش کړوی، دې دپاره چه د الله تعالی اکرام، د هغه نعمتونه او فضل نور هم حاصل کړی. (۲)

[۲۶۴۳] قَالَ وَسَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ (۳) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَرَوْحَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْغَدْوَةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا وَلَقَابُ قَوْسِ أَحَدِكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ أَوْمَوْضِعُ قِيدٍ يَعْنِي سَوْطَهُ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا وَلَوْ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ اطَّلَعَتْ إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ لَأَضَاءَتْ مَا بَيْنَهُمَا وَلَمَلَأَتْهُ رِيحًا وَلَنَصِيفُهَا عَلَى رَأْسِهَا خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا [ر:۲۶۳۹]

بعض حضراتو د ((قید)) په لفظ اعتراض کولو سره وئیلی دی چه دا تصحیف دې، په حقیقت کښې دا لفظ ((قد)) دې او ((قد)) هغه کوړې ته وائی چه د غیرمدبوغ څرمن نه جوړه شوې وی (۴)
علامه کرمانی رحمه الله د دې اعتراض جواب ورکولو سره فرمائی چه د دعوائې تصحیف هډو ضرورت نشته ځکه چه د کلام معنی صحیح ده. (۵)

اودا خبره په تیرشوی باب کښې تیره شویده چه د ((قاب)) او ((قید)) معنی مقدار هم راځی. (۶)
د قاب او سوط د تخصیص وجه او مراد: حضرت مولانا منظوراحمد نعمانی رحمه الله فرمائی :

---

۱) (انظر الصحیح للبخاری (ج۱ص۳۹۵) کتاب الجهاد والسیر، باب تمنی المجاهد أن یرجع إلی الدنیا رقم (۲۸۱۷)
۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص۱۵)-
۳) (قوله: انس بن مالک رضی الله عنه مر تخریج هذاالحدیث فی الباب السابق-
۴) (شرح الکرمانی(ج۱۲ص۱۰۱)-
۵) (حواله بالا-
۶) (فتح الباری (ج۶ص ۱٤)-

د عربودا رواج وو چه کله به د یو څو سورو قافله تله نو چه کوم سور به په منزل د کوزیدلو وخت کښې چرته قیام کول غوښتل هلته به ئې خپله کوړه غورزوله بیابه هغه ځائ د هغه ګټرلي شو او بل چا به په هغې قبضه نه کوله. نو په دې حدیث کښې د کوړې د ځائ نه مراد په حقیقت کښې دومره مختصر ځائ دې چه د کوړې غورزونکي د پاره د کوړې والا د سور د پاره به مخصوص کیدلو. کوم کښې چه هغه بستره خوره کړی یا خیمه اولګوی.....

دغه شان یو دستور دا وو چه هلته به ئې کمان غورزولو اودغه شان به هغه ځائ د هغه د پاره مخصوص کیدلو نو په دې حدیث کښې د کمان په ځائ د سړی منزل دې......(۱)

قوله: ولوأن امرأة من أهل الجنة اطلعت إلى أهل الأرض لأضاءت ما بينهما ولملأته ريحا، ولنصيفها على رأسها خير من الدنيا ومافيها: او که د جنت یوه ښځه هم د دنیا طرف ته اوګوری نود هغې د مینځ ټولې حصې به روښانه کړی او هغه به د خوشبونه ډك شي. اود هغې د سر لوپټه هم د دنیا او مافیهانه بهتر ده.

دلته د حورو صفت بیان کړیشو که یوه حوره هم دنیا ته اوګوری نود زمکې او اسمان مینځ به روښانه کړی(۲) دا د هغې د حسن بیان دې.

دوئم صفت ئې دا بیان کړو چه دنیا به خوشبویه کړی یعنی هغه چه کومه خوشبو استعمال کوی د هغې خاصیت دا دې چه هغه ټوله دنیا د خوشبونه ډکولې شي.

نصيف—بفتح النون وكسر الصاد المهملة—خمار یعنی لوپټې ته وائی. (۳)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت د باب ترجمه سره د حدیث انطباق ((ولوأن امرأة....)) کښې دې ځکه چه ((الحور العين وصفتهن)) راغلې دې او دلته ((امرأة)) نه مراد هم حوره ده. بیا دحورو بعض صفتونه بیان کړیشو نو یوصفت ئې دا دې ((ولوأن امرأة من أهل الجنة اطلعت إلى أهل الأرض لأضاءت)) دې اودبل صفت بیان (ولنصيفها على رأسها خير من الدنيا ومافيها) کښې دې.(۴)

۷- بَاب: تَمَنِّي الشَّهَادَةِ

سابقه باب سره ربط په مخکینوبابونوکښې قتال فی سبیل الله د فضیلت. اهمیت او مرتبې مختلف طریقوسره بیان اوکړیشو اود شهید د درجو وغیره ذکر کړیشوې وو. اوس په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله دافرمائی چه په قتال کښې شرکت او د شهادت خواهش کول پکار دی اود دې خواهش او تمنا د نبی اکرم ﷺ نه هم ثابته ده.

دترجمة الباب مقصد امام بخاری رحمه الله د دې ترجمه قائم کولو سره دا خودل غواړی چه د

---

۱) (معارف الحديث (ج۱ص۶۱، ۱۶۲) كتاب الإيمان-

۲) (ارشادالساری (ج۵ص۴۰)-

۳) (انظر عمدة القاری (۱۴ص۹۵)-

۴) (حواله بالا (ج۱۴ص۹۴)-

شهادت خواهش لرل جائزدی. (۱) نوامام بخاری دا ترجمه قائمه کړه او وئې خودل چه د شهادت د تمنا خو ترغیب ورکړشویدې په دې وجه د دې خواهش کول جائز دی او پورته ذکر شوې توهم او اشکال ئې لرې کړیدې. د مرګ خواهش خو ممنوع دې کله چه د دنیوی مصیبتونو نه سړې تنګ شی او د مرګ خواهش کوی.(۲)

د پورتنی اشکال باره کښې دا هم وئیلې شی چه په اصل کښې ډیر څیزونه داسې وی چه په قصد او بالذات صحیح نه وی خو که تبعا او ضمنا اوموندلې شی نو صحیح کیږی. لکه د جهاد په وخت کښې د کافرانو بچی او ښځې قتل کول جائزنه دی او نبی کریم ﷺ د دې نه منع فرمائیلې لیکن که حملې کولو کښې پته نه وی او ضمنا ښځې هم قتل کیږی او ماشومان هم وژلې کیږی نو هیڅ مضائقه نشته. دغه شان د شهادت په خواهش کولو په ضمن کښې که د مرګ خواهش راشی نو هم څه مضائقه نشته.

[۲۶۴۴] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ(۳) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا أَنَّ رِجَالًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَا تَطِيبُ أَنْفُسُهُمْ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنِّي وَلَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُهُمْ عَلَيْهِ مَا تَخَلَّفْتُ عَنْ سَرِيَّةٍ تَغْزُو فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوَدِدْتُ أَنِّي أُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ أُحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ ثُمَّ أُحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ ثُمَّ أُحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ [۲۸۱۰،۶۷۹۹،۶۸۰۰، وانظر:۳۶]

تراجم رجال

۱- ابوالیمان: دا ابوالیمانی حکم بن نافع حمصی بصری رحمه الله دې.

۲- شعیب بن ابی حمزة: داابوبشر شعیب بن ابی حمزه رحمه الله دې. د دې دواړو حضراتو تذکره ((بدء الوحی)) په شپږم حدیث کښې تیره شویده.(۴)

۳- الزهري: دا محمد بن مسلم ابن شهاب زهری رحمه الله دې. د دوی مختصر حالات ((بدء الوحی)) په دریم حدیث کښې تیر شویدی.(۵)

۴- سعیدبن المسیب: دامشهور تابعی حضرت سعیدبن المسیب قرشی مخزومی رحمه الله دې. د دوی حالات ((کتاب الإیمان باب من قال إن الإیمان هو العمل)) لاندې تیرشوی دی.(۶)

---

۱) (انظر عمدة القاری (ج ۱٤ ص۹۵)-

۲) (لامع لدراری (ج۷ص ۳۱۲)-

۳) (قوله: أن أباهریرة رضی الله عنه: الحدیث مرتخریجه فی کتاب الإیمان باب الجهاد من الإیمان انظر کشف الباری (ج ۲ص۳۰۵)-

٤) (کشف الباری (ج ۱ص ٤۷۹-٤۸۰)-

۵) (کشف الباری (ج ۱ص ۳۲۶)-

۶) (کشف الباری (ج ۲ص ۱۵۹)-

د- ابوهريره رضي الله عنه: د حضرت ابوهريره رضي الله عنه تفصيلي حالات ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) په ذيل كښې راغلي دي. (١)

قوله: قال: سمعت النبي ﷺ يقول: والذي نفسي بيده، لولا أن رجالا من المؤمنين.. في سبيل الله: حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائي ما د رسول الله ﷺ نه اوريدلي هغوى ﷺ ارشاد فرمائيلو چه د الله قسم د چا په قبضه كښې چه زما روح دې، كه چرې داخبره نه وې چه د مسلمانانونه د څه خلقو زړه زمانه په روستوپاتې كيدو نه خوشحاليږي او ماسره هم د هغه خلقو د سورولودپاره څه نه وى نو زه به د يو داسې سريه نه كوم چه د الله تعالى په لاركښې اوځى روستونه پاتې كيدم.

د حديث شريف مطلب دا دې چه د مسلمانانو نه د څه خلقو زړه د جهاد نه په پاتې كيدو باندې خوشحاله نه وى او هغه خلق د جهاد په تيارى هم قدرت نه لرى ياخود سورلئى نشتوالى په وجه او يا د بل څه په وجه اود سورلئى وغيره انتظام د حضور ﷺ سره هم نه وو (٢) په دې وجه به رسول الله ﷺ د هغوى د زړونود تسلئى دپاره كله كله روستوپاتې كيدلو چه د هغوى زړونه خفه نشى.

دلته په حديث شريف كښې ((لاتطيب أنفسهم)) واردشويدې، دا حديث كه يوطرف نه ابوزرعه(٣) او ابوصالح (۴) نقل كړيدې نو په دې كښې ((ولولاأن أشق على أمتى)) راغلي دې. روايت باب د دې نورو دوو طرق تفسير دې يعنى مشقت نه مراد دا دې چه د دې مسلمانانو زړونه به خفه شى ځكه چه د سفر آلات په غيرموجودګئى د وجه د جهاد د تيارى طاقت نه لرى او بله دا چه حضور ﷺ د پاره هم د هغوى انتظام كول ګران وو(۵)

د دې مضمون نور تائيد د دې طريق نه هم كيږى كوم چه همام بن منبه روايت كړيدې: ((لكن لاأجد سعة فأحملهم، ولايجدون سعة فيتبعونى، ولاتطيب أنفسهم أن يقعدوا بعدى)) (۶)يعنى ماسره دومره ګنجائش نشته چه هغوى سواره كړم، نه هغوى سره دومره ګنجائش شته چه هغوى ما سره لاړشى اوذ هغوى زړونه هم په دې خبره خوشحاله نه دى چه زمانه پس هغوى ناست وى.

قوله: والذي نفسي بيده، لوددت أني أقتل في سبيل الله، ثم أحيا، ثم أقتل، ثم أحيا، ثم أقتل، ثم أحيا، ثم أقتل: او قسم دى د هغه د چا په قبضه قدرت كښې چه زما ځان دې زما خواهش دې چه زه د الله تعالى په لاركښې قتل كړيشم، بيا ژوندې

---

١) (كشف البارى (ج١ص۶۵۹)-
٢) (فتح البارى(ج۶ص۱۶)-
٣) (صحيح البخارى(ج١ص١٠) كتاب الإيمان باب الجهاد من الإيمان رقم (٣۶)-
٤) (صحيح البخارى (ج١ص٤١٧) كتاب الجهاد باب الجعائل والحملان فى السبيل رقم(٢٩٧٢)-
٥) (انظر فتح البارى(ج۶ص۱۶)-
۶) (انظر الصحيح لمسلم (ج٢ص١٣٣) كتاب الإمارة، باب فضل الجهاد والخروج فى سبيل الله رقم (۴۸۶۳)

كړيشم، بيا قتل كړيشم، بيا ژوندي كړيشم، بيا قتل كړيشم، بيا ژوندي كړيشم، بيا قتل كړيشم.
اشكال دلته دا اشكال پيداكيږي چه حضور اكرم ﷺ ته خو په يقين سره معلومه وه چه هغوى به قتل كيږي نه نوبيا هغوى داخواهش ولې اوكړو؟
جواب شارحينو د دې اشكال مختلف جوابونه وركړي دى:
① رومبې جواب دادې چه د يوفضل اوخير آرزو كول د دې واقع كيدو ته مستلزم نه وى.(۱)
② دوئم جواب دا دې چه په دې كښې د جهاد فضيلت اود دې په شهادت كښې مبالغه مقصود ده. لكه چه هغوى ﷺ د جهاد فضيلت د مبالغې سره بيانول غوښتل او مسلمانان ئې د دې دپاره تيارول.(۲)
آيا ((والذى نفسى بيده، لوددت)) د حضرت ابوهريره رضي الله عنه مقوله ده د حافظ ابن حجر رحمه الله استاذ شيخ ابن الملقن رحمه الله فرمائي چه د بعضو خلقو دا خيال دې چه دا كلام ((لوددت أن أقتل.... الخ)) مدرج فى الخير دې اود كلام د حضرت ابوهريره رضي الله عنه دې. بيا شيخ ابن الملقن رحمه الله فرمائي ((وهوبعيد)) يعنى دا دعوى بعيدازقياس ده. (۳)
او حافظ صاحب هم د خپل استاذ موافقت فرمائيلې دې.(۴)
زمونږ په اسلافو كښې علامه انورشاه كشميرى رحمه الله هم دا فرمائي چه دا د حضرت ابوهريره رضي الله عنه مقوله ده او امام ترمذى رحمه الله په دې باندې تنبيه هم فرمائيلې ده. (۵)
ليكن دا د حضرت كشميرى رحمه الله تسامح ده ځكه چه په ترمذى شريف كښې چرته هم د امام ترمذى رحمه الله د طرف نه په دې باندې هيڅ تنبيه موجود نه ده چه هغوى دا وئيلې وى چه دا د حضرت ابوهريره رضي الله عنه كلام دې. (۶)
هاو دا خبره ده چه د بعض رواياتونه معلوميږى چه دا د حضرت ابوهريره رضي الله عنه قول نشى كيدې لكه چه امام مالك رحمه الله په موطا كښې ((عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم....)) د صراحت نه پس دا روايت نقل كړيدې.(۷)

---

۱) (انظرفتح البارى(ج۶ص۱۷)-
۲) (حواله بالا. وعمدة القارى (ج۱٤ص۹۶) د حديث نورتفصيل د پاره اوګورئ كشف البارى (ج۲ص۳۰۱-۳۱٤)-
۳) (فتح البارى (ج۶ص۱۷)-
٤) (حواله بالا-
۵) (فيض البارى(ج۳ص٤۲۳)-
۶) (بلكه معلومه دې وى چه امام ترمذى رحمه الله د سرنه دا روايت په خپل سنن كښې اخستې هم نه دې نو چرته په دې تنبيه اوګورئ المعجم المفهرس لألفاظ الحديث النبوى (ج۷ص۱۶۶) وتحفة الإشراف (ج۱ص۲۰)وكشف البارى(ج۲ص۳۰۵)-
۷) (انظرالمؤطاللإمام مالک بن أنس (٤۶۲-٤۶۳) كتاب الجهاد باب الترغيب فى الجهاد الحديث الثانى من الباب)_

د دي نه صفا معلوميږي چه دا مدرج فى الخبر نه دي بلکه د حضور اکرم ﷺ ارشاد دې او «كتاب الإيمان باب الجهاد من الإيمان» کښې هم دا روايت تيرشويدې.(۱)

بهرحال په فيض البارى کښې حضرت شاه صاحب رحمه الله سره منسوب کولوسره چه دا وينا کړيشوې ده چه دا کلام مدرج فى الخبر دې صحيح نه معلوميږي.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت د حديث مناسبت د ترجمة الباب سره «والذى نفسى بيده لوددت انى أقتل فى سبيل الله ثم أحيى ثم أقتل الخ» نه ظاهر دې.

[۲۶۳۵] حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ الصَّفَّارُ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُلَيَّةَ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ(۲) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَطَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَخَذَ الرَّايَةَ زَيْدٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَهَا جَعْفَرٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَهَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَهَا خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ عَنْ غَيْرِ إِمْرَةٍ فَفُتِحَ لَهُ وَقَالَ مَا يَسُرُّنَا أَنَّهُمْ عِنْدَنَا قَالَ أَيُّوبُ أَوْ قَالَ مَا يَسُرُّهُمْ أَنَّهُمْ عِنْدَنَا وَعَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ [ر:۱۱۸۹]

تراجم رجال

۱_ **يوسف بن يعقوب الصفار:** دا يوسف بن يعقوب الصفار رحمه الله دې (۳) د دوى كنيت ابويعقوب دې (۴) د كوفې اوسيدونکې وو په دې وجه په كوفى باندې مشهور دې او دې د بنى هاشم آزاد کړيشوې غلام وو.(۵)

دې دابواسحاق بن سليمان الرازى، اسماعيل بن عليه، بكربن سليم الصواف، حمادبن اسامه، عاصم بن على، عبدالرحمن بن محمد المحاربى، محمد بن اسماعيل البجلى، وكيع بن الجراح، يحيى بن سعيد الاموى او ابوبكر بن عياش رحمهم الله وغيره نه د حديث روايت كوى.

د دوى نه د حديث په راويانوکښې شيخين، ابراهيم بن ابى داود البرلسى، عبدالله بن احمد بن حنبل، عبدالله بن عبدالرحمن الدارمى، ابو ابى الدنيا، ابوزرعه عبيدالله بن عبدالكريم الرازى، عثمان بن سعيد الدارمى، ابوحاتم محمدبن ادريس الرازى او يعقوب بن شيبة رحمهم الله وغيره شامل دى.(۶)

ابوحاتم رحمه الله فرمائى «ثقة»(۷)

---

۱) (انظر كشف البارى (ح۲ص۲۹۹)-
۲) (قوله: عن أنس بن مالك رضى الله عنه: الحديث مر تخريجه فى كتاب الجنائز باب الرجل ينعى إلى أهل الميت
۳) (تهذيب الكمال (ج۳۲ص ۴۸۴)-
۴) (طبقات ابن سعد (ج۶ص ۴۱۴)-
۵) (تهذيب الكمال (ج۳۲ص۴۸۵)-
۶) (د شيوخ او تلامذه د تفصيل د پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج۳۲ص۴۸۵-۴۸۶)-
۷) (تهذيب الكمال (ج۳۲ص۴۸۶)-

ابوبكر بن عاصم رحمه الله فرمائی ((كان ثقة من أهل الخير)) (١)
آجری فرمائی چه ما د دوی په باره کښې د ابوداؤد نه تپوس اوکړو نوهغوی اوفرمائیل ((ماسمعت إلا خيرا))(٢)

ابن قانع رحمه الله فرمائی ((صالح، وليس له في البخاري سوى موضع واحد في الجهاد)) (٣)

ابن حبان رحمه الله هغه په كتاب الثقات كښې ذكر كړيدې او وئيلى دى ((يغرب)) (۴)

سبط ابن العجمی رحمه الله فرمائی ((ثقة))(۵)
حافظ ابن حجر رحمه الله هم د دې توثیق کړیده. (۶)
شیخینو د هغه نه روایتونه اخستی دی. (۷)
امام بخاری رحمه الله لکه څنګه چه اوس د ابن قانع په حواله سره تیرشو د هغه نه په كتاب الجهاد کښې صرف هم دغه روایت اخستې دې.(٨)
ابوالعباس الاحول رحمه الله او حافظ موسی بن هارون رحمه الله فرمائی چه د هغوی وفات په کال ۲۳۱ھ کښې شوې.(٩) والله أعلم رحمه الله تعالى رحمة واسعة.

٢- **اسماعيل بن عليه:** دا اسماعيل بن ابراهيم بن مقسم ابن عليه بصرى رحمه الله دې. د هغوی حالات ((كتاب الإيمان باب حب الرسول ﷺ من الإيمان)) لاندې تیرشوی دی.(١٠)

٣- **أيوب:** دا ایوب بن ابی تمیمه کیسان سختیانی رحمه الله دې. د هغوی تذکره ((كتاب الإيمان باب حلاوة من الإيمان)) راغلې ده. (١١)

۴- **حميد:** دا حمیدبن هلال بن هبیره عدوی بصری رحمه الله دې. (١٢)

۵- **انس بن مالك رضي الله عنه:** خادم رسول حضرت انس بن مالك رضي الله عنه حالات ((كتاب الإيمان باب

---

١) (حواله بالا-
٢) (حواله بالا-
٣) (تهذيب الكمال (ج١١ص٤٣٢)-
٤) (الثقات لابن حبان (ج٩ص٢٨١)-
٥) (حاشية سبط ابن العجمي على الكاشف (ج٢ص٤٠٢)-
٦) (تقريب التهذيب (ص٦١٢) رقم الترجمة (٧٨٩٧)-
٧) (الكاشف (ج٢ص٤٠٢)رقم الترجمة (٦٤٦١)-
٨) (نور اوګورئ خلاصة الخزرجي (ص٤٤٠) وعمدة القاري (ج١٤ص٩۶)-
٩) (تهذيب الكمال (ج٣٢ص٤٨۶) والكاشف (ج٢ص٤٠٢)-
١٠) (كشف البارى (ج٢ص١٢)-
١١) (كشف البارى (ج٢ص٢۶)-
١٢) (د دوی د حالات د پاره اوګورئ كتاب الصلاة باب يرد المصلي من مربين يديه-

من الإيمان أن يحب لأخيه.....)) لاندې تيرشوى دى. (۱)

قوله: قال خطب النبي صلى الله عليه وسلم فقال: أخذ الراية فأصيب، ثم أخذها جعفر فأصيب ثم أخذها عبدالله بن رواة فأصيب، ثم أخذها خالد بن الوليد عن غير إمرة ففتح له: حضرت انس بن مالك ﷺ فرمائى چه نبى كريم ﷺ خطبه اولولستله او وې فرمائيل جنډه زيد بن حارثه واخستله بيا هغه شهيدشو بيا جنډا جعفر بن ابى طالب واخستله ،هغه هم شهيد شو بيا هغه عبدالله بن رواحه په لاس كښې واخستله هغه هم شهيد شو بيا هغه خالد بن وليد په لاس كښې واخستله ددې نه بغيرچه هغه ته امير جوړ كړې وى اوهغوى ته فتح وركړې شوه

دا واقعه د غزوه موته ده ددې پوره تشريح او وضاحت به انشاء الله په كتاب المغازى كښې راشى (۲)

قوله: وقال ما يسرنا أنهم عندنا، قال أيوب: أوقال: ما يسرهم أنهم عندنا، وعيناه تذرفان: او نبى ﷺ اوفرمائيل زمونږ دپاره دا خبره د خوشحالئ نه ده چه هغوى زمونږ سره وې ايوب فرمائى چه يا نبى ﷺ داسې ارشاد اوفرمائيل د هغوى دپاره دا خبره د خوشحالئ نه ده چه هغوى زمونږ سره وې او د نبى ﷺ د سترګو نه اوښكې بهيدلې

دلته په حديث كښې د ايوب نه سختيانى مراد دې د هغوى شك دې چه نبى ﷺ څه فرمائيلى وو ((مايسرنا أنهم عندنا)) اوكه ((مايسرهم أنهم عندنا، وعيناه تذرفان))

په دواړو صورتونو كښې چه د حديث كوم مهفوم راوځى هغه مونږ د ترجمة الباب لاندې واضح كړو. والله اعلم

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث مناسبت دَ ترجمة الباب سره ((مايسرهم أنهم عندنا)) كښې دې، او هغه داسې چه كله هغه خلق دَ شهادت او كرامت او فضيلت مشاهده اوكړى نودَ هغوى به دا خبره خوښه نشى چه دوباره دې دنيا ته واپس شى مګرغواړى چه دوباره شهيدان شى.(۳)

۸-بَاب: فَضْلِ مَنْ يُصْرَعُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَمَاتَ فَهُوَ مِنْهُمْ

دَسابقه باب سره ربط: په سابقه بابونوكښې بار بار دَ مجاهدينو او شهداء فى سبيل الله فضيلتونو ذكر راغلې دې. په دې باب كښې دَ هغه سړى دَ فضيلت او مرتبت بيان دې چه دَ الله تعالى په لاركښې دَ سورلئى نه پريوځى او مړ شى هغه هم شهيد دې او هغه ته به هم دَ

۱) (كشف البارى (ج۲ص٤)-
۲) كشف البارى كتاب المغازى (ص،٤٧٧)
۳) (حواله بالاوفتح البارى (ج۶ص۱۷) ولامع الدرارى(ج۷ص۲۱۳)-

شهیدانو اجر ملاویږي.

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ ترجمة الباب مقصد بالکل واضح دې او هغه دا چه کوم سړي دَ الله تعالی په لارکښې اوځی اوهغه دَ سورلئی نه پریوځی اومړشی نوهغه ته به دَ شهیدغوندې فضیلت حاصلیږی. (۱)

دَ دې نه قطع نظرچه دَ جهاد دَ پاره تلوکښې مړشوې وی او دَ جهاد موقع هم نه وی راغلې او یا په واپسئی کښې هغه سره دا واقعه پیښه شوې وی.

دَ دې تفصیل نه معلومه شوه چه شهید صرف قتل شوی نه دې بلکه هر هغه سړې چه دَ الله تعالی په لارکښې اوځی اوهغه ته مرګ راشی نوکه هغه په کومه طریقه وی دهغه اجر پوخ دې.(۲)

قوله: وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ /السناء:۱۰۰/ وَقَعَ وَجَبَ: او دَ الله تعالی جل شانه ارشاد دې چه کوم سړې د خپل کورنه په دې نیت راوځی چه دَ الله تعالی او دَ هغه دَ رسول په خاطر هجرت کوم، بیاهغه مرګ راګیرکړی نوبیا هم دهغه ثواب ثابت شو دَ الله تعالی په ذمه.(۳)

دَ آیت ذکرکولومقصد: امام بخاری رحمه الله دَ مذکوره آیت نه ترجمة الباب ثابتول غواړی کوم سړې چه دَ الله تعالی په لارکښې اوځی چه دَ الله تعالی اودَ هغه دَ رسول طرف ته به هجرت کوم اودَ هغه دَ دین امداد او دَ هغه دپاره به جنګیږم خو په مینځ کښې هغه ته مرګ راغلو نو بیابه هم هغه ته دَ هجرت او شهادت فضیلت حاصل وی. (۴)

ترجمة الباب سره دَ آیت مناسبت: دَ آیت مناسبت ترجمه سره ((ثم یدرکه الموت)) کښې دې چه مرګ عام دې دَ دې نه چه قتل شی یا دَ څه سورلئی نه پریوځی او یا څه نور سبب وی. (۵)

قوله: وقع: وجب: امام بخاری رحمه الله شیخ ابوعبیده رحمه الله کلام دې هغوی په پورتنې آیت کښې وارد شوی لفظ ((وقع)) تفسیر ((وجب)) سره کړیدې، یعنی الله تعالی باندې دَ هغه ثواب واجب دې. (۶)

فائده: علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه دَ حضرت انس رضی الله عنه حدیث مصداق دَ الله تعالی قول: ((ومن یخرج من بیته مهاجرا...)) کښې دی چه په دا شان موقع باندې دا آیت نازل شوې وو چه څوک دَ الله تعالی په لارکښې مړشو هغه شهید دې.

نوهغوی دَ ابن وهب.....عن عقبة عامر الجهنی نه مرفوعا (۷) نقل فرمائیلی دی چه رسول الله ﷺ

---

۱) (عمدة القاری (ج ١٤ص٩۶)-
۲) (فیض الباری (ج٣ص٤٢٣)-
۳) (بیان القران (ج١حزء٢ ص ١٥٠)-
۴) (فتح الباری (ج۶ص١٨)-
۵) (عمدة القاری (ج ١٤ص٩٧)-
۶) (فتح الباری (ج۶ص١٨)-
۷) (مجمع الزوائد(ج٥ص٢٨٣، ٣٠١)-

فرمائیلی دی ((من صرع عن دابته فی سبیل الله فمات فهو شهید)) (۱)
چونکه دا حدیث دَ امام بخاری رحمه الله په شرط نه پوره کیدو په دې وجه دَ دې طرف ته ئې په ترجمه کښې اشاره فرمائیلې ده. (۲)

[۲۶۳۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (۳) عَنْ خَالَتِهِ أُمِّ حَرَامٍ بِنْتِ مِلْحَانَ قَالَتْ نَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا قَرِيبًا مِنِّي ثُمَّ اسْتَيْقَظَ يَتَبَسَّمُ فَقُلْتُ مَا أَضْحَكَكَ قَالَ أُنَاسٌ مِنْ أُمَّتِي عُرِضُوا عَلَيَّ يَرْكَبُونَ هَذَا الْبَحْرَ الْأَخْضَرَ كَالْمُلُوكِ عَلَى الْأَسِرَّةِ قَالَتْ فَادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ فَدَعَا لَهَا ثُمَّ نَامَ الثَّانِيَةَ فَفَعَلَ مِثْلَهَا فَقَالَتْ مِثْلَ قَوْلِهَا فَأَجَابَهَا مِثْلَهَا فَقَالَتْ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ فَقَالَ أَنْتِ مِنَ الْأَوَّلِينَ فَخَرَجَتْ مَعَ زَوْجِهَا عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ غَازِيًا أَوَّلَ مَا رَكِبَ الْمُسْلِمُونَ الْبَحْرَ مَعَ مُعَاوِيَةَ فَلَمَّا انْصَرَفُوا مِنْ غَزْوِهِمْ قَافِلِينَ فَنَزَلُوا الشَّامَ فَقُرِّبَتْ إِلَيْهَا دَابَّةٌ لِتَرْكَبَهَا فَصَرَعَتْهَا فَمَاتَتْ [ر: ۲۶۳۶]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن یوسف: داعبدالله بن یوسف تینسی رحمه الله دې. دَ دوی مختصر تذکره ((بدء الوحي)) دَ دوئم حدیث لاندې نقل کړیشوې ده. (۴)

۲- اللیث: دا امام ابوالحارث لیث بن سعدبن عبدالرحمن فهمی رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((بدء الوحي)) په دریم حدیث کښې تیرشوی دی. (۵)

۳- یحیی: دا یحیی بن سعید بن قیس انصاری مدنی رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب صوم رمضان احتسابا من الإیمان)) لاندې راغلی. (۶)

۴- محمد بن یحیی بن حبان: دا محمد یحیی بن حبان رحمه الله دې. (۷)

۵- انس بن مالک رضي الله عنه: انس بن مالک رضي الله عنه تذکره ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب...)) په ذیل کښې تیرشوی دی. (۸)

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص۱۷-۱۸)-
۲) (فتح الباری (ج۶ص۱۸)-
۳) (قوله: عن انس بن مالک رضی الله عنه: الحدیث قدمر تخریجه آنفافی باب الدعاء بالجهاد والشهادة للرجال والنساء-
۴) (کشف الباری (ج۱ص۲۸۹)-
۵) (کشف الباری(ج۱ص ۳۲۴)-
۶) (کشف الباری (ج۲ص ۳۲۱) و کشف الباری(ج۱ص۲۳۸)-
۷) (دَ دوی دَ حالاتو دَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب من تبرز علی لبنتین-
۸) (کشف الباری (ج۲ص ٤)-

۲- ام حرام بنت ملحان: حضرت ام حرام بنت ملحان رضي الله عنها تفصيلي تذكره روستو ((باب الدعاء بالجهاد والشهادة...)) په ذيل كښې مونږ نقل كړيده.
اودَ دې حديث مكمل تشريح په ماقبل كښې تيره شوې.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث ترجمة الباب سره مطابقت ((فصرعتها فماتت)) كښې دې څكه چه ام حرام رضي الله عنها هم دَ الله تعالى په لاركښې غورزيدلې وه.(۱)

۹- بَاب: مَنْ يُنْكَبُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

سابقه باب سره مناسبت: په وړاندينى باب كښې دَ هغه سړى فضيلت بيان شوې وو چه دَ الله تعالى په لاركښې دَ سورلئى وغيره نه پريوځى او وفات شى او په دې باب كښې دَالله تعالى په لار كښې چه دَ كوم سړى څه اندام زخمى شى او په وينورنګ شى يا هغه په نيزه باندې اولګى دَ هغه دَ فضيلت ذكر دى.

دَ ترجمې مقصد: امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې دَ هغه سړى فضيلت بيانول غواړى دَ چا چه يو اندام په جهاد كښې دَ وينو شى يا هغه په نيزه اولګى.(۲)

دَترجمة الباب لغوى تشريح: دلته په ترجمه كښې دوه لفظونه راغلى دى.

۱- ينكب ۲- يطعن. ينكب نكبة نه مشتق دې او ((نكبه)) دا ده چه اندام دَ يو څيز په لګيدو باندې زخمى شى او دَ وينو شى.(۳) ((يطعن، طعن)) نه مشتق دې او ((طعن)) وائى ((القتل بالرماح)) ته يعنى څوك په نيزه باندې وهل.(۴)

[۲۶۴۷] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ الْحَوْضِيُّ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ إِسْحَاقَ عَنْ أَنَسٍ (۵) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْوَامًا مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ إِلَى بَنِي عَامِرٍ فِي سَبْعِينَ فَلَمَّا قَدِمُوا قَالَ لَهُمْ خَالِي أَتَقَدَّمُكُمْ فَإِنْ أَمَّنُونِي حَتَّى أُبَلِّغَهُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِلَّا كُنْتُمْ مِنِّي قَرِيبًا فَتَقَدَّمَ فَأَمَّنُوهُ فَبَيْنَمَا يُحَدِّثُهُمْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ أَوْمَئُوا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ فَطَعَنَهُ فَأَنْفَذَهُ فَقَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ ثُمَّ مَالُوا عَلَى بَقِيَّةِ أَصْحَابِهِ فَقَتَلُوهُمْ إِلَّا رَجُلًا أَعْرَجَ صَعِدَ الْجَبَلَ قَالَ هَمَّامٌ فَأُرَاهُ آخَرَ مَعَهُ فَأَخْبَرَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَام النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُمْ قَدْ لَقُوا رَبَّهُمْ فَرَضِيَ عَنْهُمْ وَأَرْضَاهُمْ فَكُنَّا نَقْرَأُ أَنْ بَلِّغُوا قَوْمَنَا

---

۱) (عمدة القارى (ج۱٤ص۹۷)-
۲) (فتح البارى (ج۶ص۱۹)-
۳) (فتح البارى (ج۶ص۱۹) وقال ابن الأثير الجزرى رحمة الله فى النهاية (ج۵ص۱۱۳): النكبة: وهى مايصيب الأنسان من الحوادث، فتكون أعم-
٤) (النهاية لابن الأثير (ج۳ص۱۲۷)-
۵) (قوله: عن أنس رضى الله عنه: الحديث مر تخريجه فى كتاب الوتر باب القنوت قبل الركوع وبعده-

أَنْ قَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَأَرْضَانَا ثُمَّ نُسِخَ بَعْدُ فَدَعَا عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَبَنِي لَحْيَانَ وَبَنِي عُصَيَّةَ الَّذِينَ عَصَوُا اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۲۶۵۹، ۲۸۹۹، ۳۸۶۰-۳۸۶۵، ۳۸۶۸-۳۸۷۰، وانظر: ۹۵۷]

تراجم رجال

۱- حفص بن عمر: دا حفص بن عمر حوضی بغدادی رحمه الله دی. (۱)

۲- همام: دا همام بن یحیی بصری رحمه الله. (۲)

۳- اسحاق: دا سحاق بن عبدالله بن ابی طلحه رحمه الله دی. دَ دوی حالات ((کتاب العلم باب من قعد حیث ینتهی به المجلس....)) لاندې راغلی دی. (۳)

۴- انس رضی الله عنه: داحضرت انس بن مالك رضی الله عنه دی. دَ هغوی تذکره ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه...)) لاندې تیرشو. (۴)

قوله: قال: بعث النبی صلی الله علیه وسلم أقواما من بنی سلیم إلی بنی عامر فی سبعین: حضرت انس بن مالك رضی الله عنه فرمائی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ بنی سلیم قبیلې اویاکسان بنوعامر قبیلې طرف ته اولیګل.

یووهم اودهغې ازاله: حافظ شرف الدین دمیاطی رحمه الله فرمائیلی دی چه دا وهم دې ځکه چه: چا طرف ته ئې لیګلې وو هغه بنی سلیم دی او کوم ئې چه لیګلې وو هغه قاریان دی چه انصارو سره ئې تعلق لرلو. (۵)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی تحقیقی خبره دا ده چه دَ کومو خلقو طرف ته دَ اویاو کسانو قاریانو جماعت روان کړیشوې وو هغه بنوعامر دی، پاتې شو بنو سلیم نو هغوی دې قاریانو سره غدرکړې وو او هغوی ئې شهیدان کړی وو. او چه دلته کوم وهم شویدې هغه: امام بخاری شیخ حفص بن عمر ته شویدې ځکه چه همدغه روایت امام بخاری رحمه الله کتاب المغازی کښې ((موسی بن إسماعیل عن همام)) په طریق سره نقل فرمائیلې دې په دې کښې دی ((أن النبی صلی الله علیه وسلم بعث خاله أخ لأم سلیم فی سبعین راکبا وکان رئیس المشرکین عامر بن الطفیل...))(۶) کیدیشی چه اصل عبارت داسې وو ((بعث أقواما معهم أخو أم سلیم إلی بنی عامر))

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتو دَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب الیمن فی الوضوء والغسل-

۲) (دَ دوی د حالاتو دَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب ترك النبی صلی الله علیه وسلم والناس الأعرابی....-

۳) (کشف الباری(ج۳ص۲۱۳)-

٤) (کشف الباری (ج۲ص ٤)-

۵) (فتح الباری (ج۶ص۱۹)-

۶) (الحدیث أخرجه البخاری فی کتاب المغازی باب غزوة الرجیع ورعل.... رقم (٤٠٩١)-

ليکن عبارت داسې جوړ شو من بني سليم.(۱)

دَ دې دَپاره دا وينا چه ((بعث النبي صلى الله عليه وسلم أقوامًا من بني سليم إلى بني عامر)) صحيح نه دې. (۲)

قوله: فلما قدموا قال لهم خالي :کله چه هغه راغلو نو زما ماما اووئيل.

((خالي)) نه مراد حضرت حرام بن ملحان رضي الله عنه دې.(۳) چه دَ حضرت انس رضي الله عنه ماما او دَ حضرت ام سليم رضي الله عنها رور دې.

حضرت حرام بن ملحان: دا دَ رسول الله ﷺ جانثار صحابي حضرت حرام بن ملحان مالك بن خالدبن زيدبن حرام نجاري انصاري رضي الله عنه دې. (۴)

دا دَ بدر صحابي دې او خپل رور سليم بن ملحان رضي الله عنه سره دې په غزوه بدر کښې شريك وو او په غزوه احد کښې هم هغه ته دَ شرکت شرف حاصل دې.(۵)

غزوه بئرمعونه کښې دې دَ نورو ملګرو سره حضرت منذربن عمر او عامر بن فهيره رضي الله عنهم سره په شهادت سرفراز شو او عامر بن طفيل هغوی قتل کړې وو. (۶)

علامه ابن عبدالبر رحمه الله يو قول دا هم نقل کړيدې چه داد بئرمعونه واقعه کښې صرف زخمي شوې وو او يو صحابي ضحاك بن سفيان کلابي.... چه خپل اسلام به ئې پټولو....دَ هغه دَ علاج معالجې دَ پاره دَ خپل قوم يوه ښځه حواله کړې وه، او هغه څه شعرونه وئيلې وو په څه سره چه دَ هغه حقيقت په هغې ښکاره شو او هغوی هغه قتل کړو ليکن هم ړومبې قول صحيح دې. (۷)

قوله: فقتلوهم إلا رجل أعرج صعد الجبل :نوهغه ټول قتل کړل بغيردَ يو ګوډسړي نه چه غرته ختلې وو. مطلب دا دې چه دې غدارانو هغه ټول قاريان صحابه کرام رضي الله عنهم شهيدان کړل دَ يو ګوډصحابي نه علاوه چه غر ته ختلې وو په دې وجه بچ شو.

---

۱) (فتح الباري (ج۶ص۱۹)-

۲) (دَ دې واقعې دَ تفصيل دَپاره اوګورئ کشف الباري کتاب المغازي (ص۲۶۱)-

۳) (عمدة القاري(۱٤ص۹۸)-

٤) (الاستيعاب بهامش الإصابة (ج۱ص۳۵۲) ومعرفة الصحابة (ج۲۵۷)-

۵) (الاستيعاب بهامش الإصابة (ج۱ص۳۵۲)-

۶) (حواله بالا او غزوه بئر معونه تفصيل دَ پاره اوګورئ کشف الباري کتاب المغازي (ص۲۶۱)-

۷) (وقيل: إن حرام بن ملحان ارتث يوم بئر معونة. فقال الضحاك بن سفيان الكلابي — وكان مسلما بكتم إسلامه —لامأة من قومه: هل لک فی رجل إن صح كان نعم الراعي؟ فضمته إليها فعالجته فسمعته يقول:

أتت عامر ترجو الهوادة بيننا ✧ وهل عامر إلا عدو مداجن

إذا مارجعنا ثم لم تک وقعة ✧ بأسيافنا فی عامر أو نطاعن

فلا ترجونا أن يقاتل بعدنا ✧ عشائرنا والمقربات الصوافن

فوثبوا عليه فقتلوه . انبر الاستيعاب بهامش الإصابة (ج۱ص۳۵۳) والإصابة (ج۱ص۳۱۹)-

((رجل أعرج)) نه مراد حضرت کعب بن زید رضی الله عنه دي او د بنودینار بن نجار سره د هغه تعلق وو. (۱)

((رجل أعرج)) منصوب هم لوستلې شویدې یعنی ((رجلا أعرج)) دلته چه کوم مرفوع نقل شویدې د هغې باره کښې علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه دا د عربو د قبیلې ربعی لغت دې چه هغوی مستثنی مرفوع لولی. (۲)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث ترجمه سره مطابقت ((فطعنه فأنفذه)) کښې دې چه دې غدارانو نه یو سړی حضرت حرام بن ملحان رضی الله عنه په نیزه اووهلو چه د هغه د بدن نه تیروبیر شوه.

[۲۶۴۸] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ جُنْدَبِ بْنِ سُفْيَانَ (۳) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ فِي بَعْضِ الْمَشَاهِدِ وَقَدْ دَمِيَتْ إِصْبَعُهُ فَقَالَ هَلْ أَنْتِ إِلَّا إِصْبَعٌ دَمِيتِ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا لَقِيتِ [۵۷۹۴]

تراجم رجال

۱- **موسی بن اسماعیل:** دا ابوسلمه موسی بن اسماعیل تبوذکی بصری رحمه الله دې.

۲- **ابوعوانه:** دا ابوعوانه وضاح بن عبدالله یشکری رحمه الله دې. د دې دواړو حضراتو تذکره ((بدء الوحي)) څلورم حدیث لاندې تیره شوې ده. (۴)

۳- **اسودبن قیس:** دا مشهورتابعی حضرت اسود بن قیس رحمه الله دې. (۵)

۴- **جندب بن سفیان:** دا صحابی رسول، حضرت جندب بن سفیان رضی الله عنه دې. (۶)

قوله: أن رسول الله صلی الله علیه وسلم کان في بعض المشاهد وقد دمیت إصبعه: حضرت جندب بن سفیان رضی الله عنه نه روایت دې چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم په یوه غزوه

---

۱) (فتح الباری (ج۷ص۳۸۷)-

۲) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۰۵) د حدیث باب نور تفصیل او په دې کښې ذکر شوې واقعه د پاره اوګورئ کشف الباری کتاب المغازی (ص۲۶۱-۲۶۸)-

۳) (قوله: عن جندب بن سفیان رضی الله عنه: الحدیث أخرجه البخاری أیضًا (ج۲ص۹۰۸) کتاب الأدب باب مایجوز من الشعر والرجز والحداء ومایکره منه رقم (۱۴۶) ومسلم (ج۲ص۱۰۹) کتاب الجهاد والسیر باب مالقی النبی صلی الله علیه وسلم من أذی المشرکین والمنافقین رقم (۴۶۵۴) والترمذی فی جامعه (ج۲ص۱۷۲ أبواب تفسیر القرآن باب ومن سورة والضحی رقم (۴۳۳-۴۳۴)-

۴) (کشف الباری (ج۱ص۴۳۳-۴۳۴)-

۵) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب العیدین باب کلام الإمام والناس فی خطبة العید...-

۶) (حواله بالا-

كښې شريك ووچه د هغوى يوه ګوته د وينوشوه.

((مشاهد)) نه مراد مغازى دي اودي ته د مشاهد وئيلووجه دا ده چه غزوه د شهادت ځائ دي. (١)

او په حديث شريف كښې بيان شوي واقعه د غزوه احد ده په كوم كښې چه د نبى كريم ﷺ يوه ګوته زخمى شوي وه. (٢)

قوله: **فقال: هل أنتِ إلا إصبع دَميت:: وفي سبيل الله مالقيت** :نو هغوى ﷺ اوفرمائيل ته خو صرف يوه ګوته ئې چه د وينوشوي او چه كوم مصيبت تاته اورسيدو هغه د الله تعالى په لاركښې اورسيدو.

يواشكال اود هغې جوابونه: دلته هغوى ﷺ يو شعر اوفرمائيلو او په قرآن كريم كښې د رسول الله ﷺ په صفت كښې راغلي دى ﴿وماعلمناه الشعروماينبغي له﴾ (٣) مونږ هغه ته نه د شعر تعليم وركړې او نه شعر وئيل د هغوى دپاره مناسب دى.

د دې اشكال مختلف جوابونه وركړيشوى دى:

① علامه كرمانى رحمه الله فرمائي چه دا رجز دې او رجز شعر نه دې لكه چه امام اخفش رحمه الله مذهب دې. ځكه چه رجز ويونكى ته "راجز" خو وائى مګر شاعر نه. د دې دپاره چه په شعر كښې دا ضرورى دى چه هغه بيت تام وى او د عروض مسلمه وزنونو مطابق مقفى وى. دغه شان دا هم ضرورى دى چه د شعر وئيلو اراده ئى هم كړې وى. اتفاقى توګه باندې د ژبې وتلې شوى مقفى عبارت ته شعر نشى وئيلې. (۴)

② بعض حضراتوآيت شريف ﴿وماعلمناه الشعر﴾ باره كښې فرمائيلى دى چه په دې كښې د مشركين مكه د دې قول رد دې كوم كښې چه هغوى حضور ﷺ ته شاعر ګرځولې وو، اودا ښكاره ده چه چه هغه په معروف معنى كښې شاعر وو او نه شعر وئيل د هغوى معمول وو.

③ اوكه د حضور پورته ذكر شوې كلام شعر هم اومنلې شى نو وئيلې به شى چه د هغوى په حق كښې انشاء شعر ممنوع دې انشاد شعر نه. او انشاء شعر او انشاد شعر دوه جدا جدا څيزونه دى. شاعر هغه وى چه د شعر جوړول كوى، د تشبيب اشعار وائى، مدح او ذم كوې او د فن مختلف شكلونه ښائى خو الله تعالى خپل رسول ﷺ د دې نه برى ساتلې اود هغه د مرتبې حفاظت ئى كړيدې. (۵)

په دې باره كښې نور تفصيل انشاء الله ((كتاب الأدب باب مايجوز من الشعر)) كښې راځى.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حديث مناسبت ((وقد دميت أصبعه))

---

١) (عمدة القارى (ج ١٤ص٩٩)-
٢) (حواله بالا وشرح الكرمانى (ج١٢ص ١٠٦)-
٣) (يس:۶۹-
٤) (شرح الكرمانى(ج١٢ص ١٠٦)-
٥) (حواله بالا وشرح ابن بطال (ج۵ص١٩-٢٠)-

کښې دی چه د هغوی ﷺ کوته مبارکه د کاڼړی لګیدو په وجه زخمی شوې وه. (۱)

۱۰- بَاب: مَنْ يُجْرَحُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاری رحمه الله د الله تعالی په لارکښې زخمی کیدونکی سړی فضیلت ښائی (۲)

د الله تعالی په لارکښې زخم راتلو لوئ د فضیلت خبره ده، د الله تعالی په نزد د دې ښکلی خوشبو وی او د دې نه چه کومه وینه وتلې وی د هغې به هم ډیر عظمت وی لیکن شرط دا دې چه هغه زخم د الله تعالی په لارکښې لګیدلې وی. نو چه کوم سړې د الله تعالی په لارکښې د جهاد د پاره په خلوص سره څی د هغه دافضیلت دې اوکه د ریاکارنی او ځان خودلو د پاره څی نو ښکاره خبره ده چه هغه په دې کښې شامل نه دې.

[۲۶۴۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (۳) رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يُكْلَمُ أَحَدٌ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَنْ يُكْلَمُ فِي سَبِيلِهِ إِلَّا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّوْنُ لَوْنُ الدَّمِ وَالرِّيحُ رِيحُ الْمِسْكِ [ر: ۲۳۵]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن یوسف: دا عبدالله بن یوسف دمشقی تنیسی رحمه الله دې.

۲- مالك: دا امام مالك بن انس اصبحی مدنی رحمه الله دې. د ددې دواړو حضراتو تذکره ((بدء الوحی)) دوئم حدیث کښې راغلی دی.(۴)

۳- ابی الزناد: دا ابوالزناد عبدالله بن ذکوان رحمه الله دې.

۴- اعرج: داعبدالرحمن بن هرمز الاعرج رحمه الله دې. د دې دواړو حضراتو حالات ((کتاب الإیمان باب حب الرسول ﷺ من الإیمان)) په ذیل کښې تیرشوی دی.(۵)

۵- ابوهریره رضی الله عنه: د حضرت ابوهریره رضی الله عنه حالات ((کتاب الإیمان باب أمور الإیمان)) لاندې ښه تفصیل سره تیرشوی دی. (۶)

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص ۹۹)-
۲) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱۰۰)-
۳) (قوله: عن أبی هریرة رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه فی کتاب الطهارة باب ما یقع من النجاسات فی السمن والماء-
٤) (کشف الباری (ج ۱ ص ۲۸۹-۲۹۰) امام مالک د پاره نور اوګورئ کشف الباری (ج ۲ ص ۸۰)-
۵) (کشف الباری (ج ۲ ص ۱۰-۱۱)-
۶) (کشف الباری (ج ۱ ص ۶۵۹)-

د حديث ترجمه: د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ ارشاد فرمائيلى چه د هغه ذات قسم د چا د قدرت په قبضه کښې چه زما ځان دې. يو سړې هم د الله تعالى په لار کښې نه زخمى کيږى او الله تعالى ته ښه پته ده چه د هغه د پاره څوک زخم خورى مګر دا چه د قيامت په ورځ به داسې حال کښې راځى چه رنګ خو به هم د وينې وى ولې دينه تلونکې خوشبو به د مشک وى.

په حديث شريف کښې د الله تعالى په لار کښې د زخمى کيدونکى سړى فضيلت بيانيږى چه د الله تعالى په لار کښې زخمى کيدونکې به د قيامت په ورځ په دې داسې حال کښې د الله تعالى په دربار کښې حاضريږى چه د الله تعالى د پاره ورکړيشوې قربانى به د هغه په بدن باندې وى او هغه به د وينو رنګ بدن واخلى او د الله تعالى په دربار کښې به حاضريږى او د هغه وينې نه به د وينې بوئ نه د مشک خوشبو روانه وى.

په حديث کښې کوم زخم مراد دې؟ ((فى سبيل الله)): نه مراد خو هم جهاد دې چه زخمى شوې خو په جهاد کښې وى ليکن لفظ هر هغه زخم ته شامل دې چه د الله تعالى د پاره لګيدلې وى او هغه ته هم کوم کښې چه سړې د خپل حق دفاع کولو سره زخمى شى.(۱)

اود دې خبرې هم احتمال دې چه د زخم نه مراد هغه زخم وى د کوم د وجه نه چه د زخم جوړيدونه وړاندې سړې مړ شى. نه هغه زخم چه په دنيا کښې جوړ شوې وى ځکه چه د زخم جوړيدونه زخم اود وينې بهيدلو اثر آخر ختم شى ليکن دا د دې خبرې نفى نه کوى چه د زخم د جوړيدو په صورت کښې هغه ته هيڅ فضيلت نه حاصليږى خو ظاهر خو هم دغه دى چه دلته هغه سړې مراد دې چه د قيامت په ورځ په داسې حالت کښې حاضر شى چه د هغه د زخم نه وينه بهيږى او دا په هغه وخت کښې ممکن دى چه کله د دنيا نه د رخصت کيدو په وخت زخم په خپل حالت باندې وى.(۲)

د دې مضمون تائيد د دې حديث شريف نه هم کيږى کوم چه علامه هيثمى رحمه الله د حضرت انس رضي الله عنه نه روايت کړيدې. دې کښې دى: ((عليه طابع الشهداء))(۳) په دې به د شهداؤ مهر وى او مهر دا زخم دې کوم نه چه وينه بهيږى.

قوله: والله أعلم بمن يكلم فى سبيله: او هم الله تعالى ته معلومه ده چه څوک په دې لار کښې زخمى کيږى.

دا په حديث کښې جمله معترضه ده، دينه مقصود دا دې چه د نيت اخلاص هم وى، زخمى کيدل صرف د الله تعالى د پاره وى رياکارئى د پاره نه وى نو ده ته به دا ثواب ملاويږى ګنى نو نه به ملاويږى. (۴)

علماء ليکى دى چه شهيد به په هم دغه حالت کښې کوم کښې چه شهيد شوې وى د

---

۱) (عمدة القارى (۱٤ ج ۱۰۰) وشرح ابن بطال (ج ۵ ص ۲۰)-
۲) (فتح البارى (ج ۶ ص ۲۰)-
۳) (مجمع الزوائد للهيثمى (ج ۵ ص ۲۹۷)-
٤) (عمدة القارى (۱٤ ص ۱۰۰)-

اوچتولو حکمت دا دې چه د هغه سره د خپل فضیلت ګواهی او سند هم وی چه هغه خپل خان د الله تعالی په تابعدارئی کښې قربان کړې وو. (۱)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت د حدیث ترجمه سره مناسبت ((**لایکلم أحد فی سبیل الله إلخ**)) کښې دې خکه چه د کلم معنی هم جرح ده. (۲)

د باب په حدیث کښې په صراحت سره د الله تعالی په لارکښې زخمی کیدلو فضیلت، مرتبه او ثواب بیان کړیشویدې.

۱۱- بَاب: قَوْلِ اللّٰهِ عَزَّوَجَلَّ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ وَالْحَرْبُ سِجَالٌ

ماقبل سره ربط: په وړاندینوبابونوکښې امام بخاری رحمه الله په مختلفو طریقو سره د مجاهد او شهید فضیلت او اهمیت بیانولو، په دې باب کښې امام صاحب دا خودل غواړی چه مجاهد بهر حال کامیاب دې که هغه د جنګ د میدان نه غازی راشی یا د الله تعالی په لارکښې شهید شی.

د ترجمة الباب مقصد. د ترجمه مقصد دا دې چه کوم خلق جهاد ته ځی هغوی ته دوو خوبیانو کښې یوه ضرور ملاویږی که هغه کټه بیامومی او کامیاب شی نو هغوی ته الله تعالی اجر ورکوی او بعض وخت غنیمت هم ملاویږی او ثواب خو بهر حال ملاویږی او که چرې هغه شهید شی نود شهادت اوچت او عظیم منصب هغه ته ملاویږی. (۳)

قوله: والحرب سجال :اوجنګ د ډولچود راښکلوغوندې دې.

د دې جملې پوره تشریح خو تیره شویده. (۴)

خودلته د دې د ذکر کولو مقصد دا بیانول دی چه جنګ د ډولونو د راښکلو پشان ده لکه څنګه چه په کوهی باندې ډول وی چه د یوې ډلې په لاس کښې وی نو بله ډله انتظار کوی دغه شان ددې په عکس .دغه شان د جنګ حال هم دې چه کله یوه ډله غالبه راشی اوکله بله .نو که مسلمانانو ته غلبه حاصله شی نو دوی ته فتح حاصله شوه اوکه مشرکانو او کافران غالب شول نومسلمانانو ته به د شهادت مرتبه ملاؤ شی مسلمانان په هرحال کښې کامیاب دی

د مذکوره جمله آیت سره ربط. آیت مبارك کښې ((الحرب سجال)) مناسبت واضح دې د دې د پاره ((حُسْنَيَيْن)) نه مراد ظفراو شهادت دې او مذکوره جمله دواړو معنوته متضمن ده. (۵)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ ص۲۰)-
۲) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۰۰)-
۳) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۰۰) وشرح ابن بطال (ج۵ص۲۱)-
۴) (انظر کشف الباری (ج۱ص۵۰۰)-
۵) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۰۱)-

[٢٦٥٠] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ (١) أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ بْنَ حَرْبٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ هِرَقْلَ قَالَ لَهُ سَأَلْتُكَ كَيْفَ كَانَ قِتَالُكُمْ إِيَّاهُ فَزَعَمْتَ أَنَّ الْحَرْبَ سِجَالٌ وَدُوَلٌ فَكَذَلِكَ الرُّسُلُ تُبْتَلَى ثُمَّ تَكُونُ لَهُمُ الْعَاقِبَةُ [ر:٧]

تراجم رجال

١- يحيى بن بكير: دا يحيى بن عبدالله بن بكيرمخزومى رحمه الله دي.

٢- الليث: داابوالحارث ليث بن سعدبن عبدالرحمن فهمى رحمه الله دي. دَ دي دواړو حضراتو حالات ((بدء الوحى)) دريم حديث كښې راغلى. (٢)

٣- يونس: دا ابويزيديونس بن يزيد ايلى قرشى رحمه الله دي. دَ دوى تذكره ((كتاب العلم باب من يردالله به خيرا يفقهه فى الدين)) لاندې تيره شويده. (٣)

٤- ابن شهاب: دا محمد بن مسلم ابن شهاب زهرى رحمه الله دي. دَ دوى حالات مختصراً ((بدء الوحى)) دَ دريم حديث په ذيل كښې راغلى دى. (٤)

٥- عبيدالله بن عبدالله: داابوعبدالله عبيدالله بن عبدالله هذلى رحمه الله دي. دَ دوى حالات ((كتاب العلم باب متى يصح سماع الصغير؟)) په ذيل كښې نقل شوى. (٥)

٦- عبدالله بن عباس: حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما حالات ((بدء الوحى)) څلورم حديث او ((كتاب الإيمان باب كفران العشير...)) كښې تيرشوى دى. (٦)

٧- ابوسفيان: دا مشهور صحابى ابوسفيان صخربن حرب بن اميه رضي الله عنه دي. دَ دوى حالات ((بدء الوحى)) شپږم حديث لاندې راغلى دى. (٧)

دَ دې حديث مكمل تشريح ((بدء الوحى)) شپږم حديث لاندې تيره شوې ده. (٨)

---

١) (قوله: أن عبدالله بن عباس رضى الله عنهما: تقدم تخريجه فى أول الكتاب (بدءالوحى) انظر كشف البارى) ج١ص٤٧٧) الحديث السادس-
٢) (كشف البارى (ج١ص٣٢٣-٣٢٤)-
٣) (كشف البارى (ج٣) وكشف البارى (١ص٤٦٣)-
٤) (كشف البارى (ج١ص٣٢٦)-
٥) (كشف البارى (ج٣) و كشف البارى (ج١ص٤٦٦)-
٦) (كشف البارى (ج١ص٤٣٥) و (ج٢ص٢٠٥)-
٧) (كشف البارى (ج١ص٤٨٠)-
٨) (انظر كشف البارى (ج١ص٤٧٧) الحديث السادس-

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دترجمة الباب نه د حديث مطابقت او مناسبت په قول د علامه عينى رحمه الله ((فزعمت أن الحرب بينكم سجال)) كښې دى اوداخبره مونږ اول ذكركړيده چه (حسنيين) كښې (الحرب سجال) معنى موندلې شي اودادواړه د يوبل معنى ته متضمن دى.(۱)

د علامه ابن المنير ارشاد: علامه ابن المنير رحمه الله فرمائى چه امام بخارى رحمه الله دا حديث دلته ((وكذلك الرسل تبتلى ثم تكون لهم العاقبة)) په وجه ذكركړيدې. هغه فرمائى چه هم په دې صورت كښې ((إحدى الحسنيين)) معنى متحقق او حاصل وى. د دې دپاره كه چرې رسولانو فتح او غلبه حاصله كړه نو دنيا او آخرت به هم د دوى وى او كه د هغوى دښمنانو ته فتح اونصرت حاصل شو نود رسولانودپاره به آخرت وى اودا خومعلومه ده چه آخرت ددنيانه بهتردې.(۲)

دحافظ صاحب توجيه: حافظ صاحب رحمه الله فرمائى چه د ابن المنير رحمه الله دا قول د اولنى قول نفى كوى اونه د هغې معارض دې بلكه ظاهره همدغه ده چه ړومبنې قول ډيرمناسب او اولې دې ځكه چه په دې كښې دنبى اكرم صلى الله عليه وسلم دحال نقل ابوسفيان رضى الله عنه كوى خود هرقل وينا خود مختلفو زړوكتابونونه اخذ شويده او هم د دغه كتابونو په اعتماد باندې مبنى ده.(۳)

فائده: علامه قزاز رحمه الله فرمائى چه د((دول)) دال مثلثه دې اوعرب ديته دُول، دَول او دِول لولى. ((العرب تقول: الأيام دُول ودَول ودِول: ثلاث لغات)) (۴)

۱۲- بَاب: قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى مِنْ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا [الأحزاب: ۲۳]

ماقبل سره مناسبت: په تيروشوو بابونوكښې په جهاد كښې شركت اود دې د فضيلت بيان وو. په دې باب كښې په ميدان جنګ كښې د كلك اودريدو ذكردې. ځكه چه دجهاد فضيلت په ثابت قدمئ او د ثبات قلبئ په ذريعه حاصليدېشى. ګنى دا شركت د وبال صورت هم اختيارولې شى چه اوتختى، اوبيا د دنيا اوآخرت دخسارې موجب جوړ شى.

دترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله دلته په باب كښې دا خودلى دى چه سړى الله تعالى سره د دې خبرې عهد اوكړى چه زه به د جهاد د پاره ځم اود الله تعالى په لاركښې به جنګ كوم. نو هغه له په دې باندې كلك اودريدل هم پكاردى ځكه چه الله تعالى د داسې خلقو تعريف، توصيف او مدح فرمائيلې ده.

۱) (عمدة القارى (ج ۱۴ص۱۰۱) وفتح البارى (ج ۶ص۲۱)-
۲) (المتوارى (ص ۱۵۰)-
۳) (فتح البارى (ج ۶ص۲۱)-
۴) (حواله بالا وعمدة القارى (ج ۱۴ص۱۰۱)-

[۲٦٥١] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ الْخُزَاعِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَأَلْتُ أَنَسًا قَالَ ح و حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ زُرَارَةَ حَدَّثَنَا زِيَادٌ قَالَ حَدَّثَنِي حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ عَنْ أَنَسٍ (۱) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ غَابَ عَمِّي أَنَسُ بْنُ النَّضْرِ عَنْ قِتَالِ بَدْرٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ غِبْتُ عَنْ أَوَّلِ قِتَالٍ قَاتَلْتَ الْمُشْرِكِينَ لَئِنْ اللَّهُ أَشْهَدَنِي قِتَالَ الْمُشْرِكِينَ لَيَرَيَنَّ اللَّهُ مَا أَصْنَعُ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ وَانْكَشَفَ الْمُسْلِمُونَ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعْتَذِرُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ هَؤُلَاءِ يَعْنِي أَصْحَابَهُ وَأَبْرَأُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ هَؤُلَاءِ يَعْنِي الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ تَقَدَّمَ فَاسْتَقْبَلَهُ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ فَقَالَ يَا سَعْدُ بْنَ مُعَاذٍ الْجَنَّةَ وَرَبِّ النَّضْرِ إِنِّي أَجِدُ رِيحَهَا مِنْ دُونِ أُحُدٍ قَالَ سَعْدٌ فَمَا اسْتَطَعْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا صَنَعَ قَالَ أَنَسٌ فَوَجَدْنَا بِهِ بِضْعًا وَثَمَانِينَ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ أَوْ طَعْنَةً بِرُمْحٍ أَوْ رَمْيَةً بِسَهْمٍ وَوَجَدْنَاهُ قَدْ قُتِلَ وَقَدْ مَثَّلَ بِهِ الْمُشْرِكُونَ فَمَا عَرَفَهُ أَحَدٌ إِلَّا أُخْتُهُ بِبَنَانِهِ قَالَ أَنَسٌ كُنَّا نُرَى أَوْ نَظُنُّ أَنَّ هَذِهِ الْآيَةَ نَزَلَتْ فِيهِ وَفِي أَشْبَاهِهِ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ

تراجم رجال

۱- محمد بن سعيد الخزاعي: دامحمد بن سعيد بن الوليد خزاعي رحمه الله دي . دَ دوى كنيت ابوعمرو يا ابوبكر دي ،د بصرې اوسيدونکي وو (۲) او مردويه دَ هغه لقب دي. (۳)

دوى دَ عبدالاعلى بن عبدالاعلى، زياده بن الربيع، خالد بن الحارث، زكريا بن يحيى بن عمارة، عون بن عمرو القيسي، هشام بن محمد بن كلبي او ابوتميله رحمهم الله وغيره نه دَ حديث روايت كوى.

دَ دوى نه روايت كونكو كښې امام بخارى، امام ابوزرعه، ابوحاتم، حرب بن اسماعيل ،يعقوب بن سفيان، محمدبن ابراهيم بن سعيد البوشنجى، محمدبن غالب تمتام، محمدبن يوسف بن التركى او احمدبن محمد الاصبهانى رحمهم الله وغيره شامل دى.(۴)

ابوحاتم رحمه الله فرمائى ((كان ثقة صدوقا)) (۵)

---

۱) (قوله: عن أنس رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضًا (ج۲ص۵۷۹) كتاب المغازى باب غزوة أحدرقم (۴۰۴۸) وفى (ج۲ص۷۰۵) كتاب التفسير باب ﴿فمنهم من قضى نحبه ومنهم من ينتظر، وما بدلواتبديلاً﴾ رقم (۴۷۸۳) ومسلم (ج۲ص۱۳۹) كتاب الإمارة باب ثبوت الجنة للشهيد رقم (۴۹۱۸) والترمذى (ج۲ص۱۵۵) أبواب تفسيرالقرآن باب ومن سورة الأحزاب رقم (۳۲۰۰)-

۲) (تهذيب الكمال (ج۲۵ص۲۷۷-۲۷۸)-

۳) (فتح البارى (ج۶ص۲۲)-

۴) (شيوخ وتلامذه تفصيل دَ پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج۲۵ص۲۷۸)-

۵) (تهذيب الكمال (۲۵ص۲۷۹)- سبط ابن العجمى رحمه الله فرمائى ((ثقة))) (حاشية سبط ابن العجمى على الكاشف (ج۲ص۱۷۵)-

دارقطني رحمه الله فرمائي ((ثقة))(۱)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي ((ثقة))(۲)
ابن حبان رحمه الله هغوى په كتاب الثقات كښې ذكر كړيدې. (۳)
په اصحاب اصول سته كښې صرف امام بخارى رحمه الله د دوى نه روايتونه اخستې دى. (۴)
او هغه هم صرف په دوو موقعوباندې، يو دلته او بل كتاب المغازى كښې. (۵)
دَ هغه انتقال په كال ۲۳۰ھ كښې شوې.(۶) رحمه الله رحمة واسعة.
۲- عبدالاعلى: داعبدالاعلى بن عبدالاعلى السامى رحمه الله دې. (۷)
۳- عمروبن زرارة: دا عمرو بن زرارة واقدهلالى رحمه الله دې. (۸)
۴- زيادبن عبدالله العامري البكائى: دا زياد بن عبدالله بن الطفيل رحمه الله دې. (۹)
ابومحمد د هغوى كنيت دې. (۱۰) دوى د بنوعامر بن صعصعه شاخ بنوالبكاء سره تعلق لرلو په دې وجه هغوى ته العامرى او البكائى وائى. (۱۱) دكوفې اوسيدونكې وو په دې وجه كوفى به ئې ورته وئيل. (۱۲)
دوى دَ عبدالملك بن عمير، حميدالطويل، عاصم الاحوال، اعمش، منصور، حصين، محمد بن اسحاق، يزيد بن ابى زياد اوحجاج بن ارطاة رحمهم الله وغيره نه روايت حديث كوى.
اودَ هغه نه روايت كونكوكښې امام احمد بن حنبل، احمدبن عبدة الضبى، ابوغسان النهدى، اسماعيل بن توبه، سهل بن عثمان، يوسف بن حماد، عمروبن زرارة، عبدالملك بن هشام السدوسى النحوى، عبدالله بن سعيد بن ابان الاموى رحمهم الله وغيره شامل دى.(۱۳)
امام وكيع بن الجراح رحمه الله فرمائي ((هوأشرف من أن يكذب في الحديث)) (۱۴)

---

۱) (حاشية تهذيب الكمال (ج۲۵ص۲۷۹)-
۲) (تقريب التهذيب (ص ۴۸۰)-
۳) (الثقات لابن حبان (ج۹ص ۶۴)-
٤) (تهذيب التهذيب (ج۹ص ۱۶۰)-
۵) (فتح البارى(ج۶ص ۲۲)-
۶) (تهذيب التهذيب (ج۹ص ۱۹۰)-
۷) (دَ دوى دَحالاتودَپاره اوګورئ كتاب الغسل باب إذاذكر فى المسجد أنه جنب....-
۸) (دَ دوى دَحالاتودَپاره اوګورئ كتاب الصلاة أبواب سترة المصلى باب قدركم ينبغى أن يكون...-
۹) (تهذيب الكمال (ج۹ص۴۸۵)-
۱۰) (طبقات ابن سعد(ج۶ص۳۹۶)-
۱۱) (الأنساب للسمعانى (ج۱ص۳۸۲)-
۱۲) (سيرأعلام النبلاء (ج۹ص۵)-
۱۳) (شيوخ او تلامذه تفصيل دَپاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج۹ص ۴۸۶-۴۸۷)-
۱٤) (تهذيب الكمال (ج۹ص۴۸۷) وحاشية سبط ابن العجمى على الكاشف (ج۱ص ۴۱۱)-

امام احمدبن حنبل رحمہ اللہ فرمائی ((لیس به بأس حدیثه حدیث أهل الصدق)) (۱)
دغه شان امام ابوداود رحمہ اللہ امام احمدبن حنبل رحمہ اللہ دَ هغوی باره کښې نقل کوی: ((ما أری کان به بأس کان ابن إدریس حسن الرأی فیه....کان صدوقا)) (۲)
ابوزرعه رحمہ اللہ فرمائی ((صدوق)) (۳)
ابن عدی رحمہ اللہ فرمائی ((ولزیادبن عبدالله.... أحادیث صالحة وقد روی عنه الثقات من الناس وما أری بروایاته بأسا)) (۴)
ابن حبان رحمہ اللہ فرمائی ((کان فاحش الخطأ کثیرالوهم، لایجوزالاحتجاج بخبره إذا انفرد وأما فیما وافق الثقات فی الروایات فان اعتبربها معتبرفلاضیر... وکان یحیی بن معین سیئ الرأی فیه)) (۵) ابوحاتم رحمہ اللہ فرمائی ((یکتب حدیثه ولایحتج به)) (۶)
امام نسائی رحمہ اللہ فرمائی ((ضعیف)) دغه شان یو بل ځائ کښې فرمائیلی ((لیس بالقوی)) (۷)
ابن سعد رحمہ اللہ فرمائی ((....وکان عندهم ضعیفا، وقد حدثوا عنه)) (۸)
عبدالله بن علی ابن المدینی رحمہ اللہ فرمائی ((سألت أبی عنه فضعفه)) (۹)
دغه شان علی ابن المدینی رحمہ اللہ فرمائی ((کتبت عنه شیئا کثیرا، وترکته)) (۱۰)
امام ترمذی رحمہ اللہ فرمائی ((کثیرالمناکیر)) (۱۱)
امام عقیلی رحمہ اللہ هغه ((الضعفاء الکبیر)) کښې ذکر کړیدی. (۱۲)
تاسو دَ زیادبن عبدالله متعلق اقوال جرح او تعدیل اوکتل چه بعضو محدثینو دَ هغوی توثیق او تعدیل کړیدې نو بعضو تضعیف او تجریح، تردې چه ابن حبان رحمہ اللہ چه په خپل

---

۱) (تهذیب الکمال(ج۹ص۴۸۷)-
۲) (حواله بالا-
۳) (سیرأعلام النبلاء (ج۹ص۶۱)-
۴) (الکامل لابن عدی (ج۳ص۱۹۳)-
۵) (تعلیقات تهذیب الکمال (ج۹ص۴۸۹)-
۶) (تهذیب الکمال (ج۹ص۴۸۸)-
۷) (حواله بالا-
۸) (طبقات ابن سعد(ج۶ص۳۹۶)-
۹) (تهذیب الکمال(ج۹ص۴۸۸)-
۱۰) (حواله سابقه-
۱۱) (سیرأعلام النبلاء (ج۹ص۶)-
۱۲) (الضعفاء الکبیر(ج۲ص۷۹-۸۰)-

تساهل کښې معروف دې هغه هم د دوی باره کښې ((فاحش الخطأ)) او ((کثیر الوهم)) غوندې الفاظ استعمال کړی دی خو دلته د پوهې خبره دا ده چه:

① زیادبن عبدالله مطلقا ضعیف نه دې، بعض حضراتو د هغوی توثیق هم فرمائیلې.

② امام بخاری رحمه الله د هغوی دا حدیث د مغازی او جهاد په باب کښې ذکر کړې او زیاد بن عبدالله مغازی کښې ثقه دې. نو حافظ صالح بن محمد رحمه الله فرمائی:

((لیس کتاب المغازی عند أحد أصح منه عند زیاد البکائی، وزیاد فی نفسه ضعیف، ولکن هو من أثبت الناس فی هذا الکتاب، وذلک أنه باع داره وخرج یدور مع ابن إسحاق حتی سمع منه الکتاب)) (۱)

یعنی د زیاد بکائی نه زیات صحیح کتاب المغازی بل چا سره نشته. هغه اګرچه فی نفسه ضعیف دې لیکن دې کتاب (المغازی) کښې هغه د ټولونه زیات د اعتماد قابل دې. د دې وجه دا ده چه هغه خپل کور خرخ کړو او محمدبن اسحاق سره سره اوسیدو، تر دې چه د هغه نه ئې ټول کتاب واوریدو.

امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی: ((سمعت یحیی بن معین یقول: زیاد البکائی فی ابن إسحاق ثقة، کأنه یضعفه فی غیره)) (۲)

دغه شان عثمان بن سعید رحمه الله فرمائی ((سألته عن البکائی؟ فقال: لا بأس به فی المغازی وأما فی غیره فلا))(۳) نور فرمائی ((سألت یحیی قلت: عمن أکتب المغازی ممن یروی عن یونس أو غیره؟ قال: اکتبه عن أصحاب البکائی))

او یحیی بن آدم رحمه الله ابن ادریس رحمه الله نه نقل کوی چه هغوی فرمائیلی دی ((ما أجد أثبت فی ابن إسحاق منه، لأنه أملی علیه إملاءً مرتین)) (۴)

او صالح جزری رحمه الله فرمائی: ((هو علی ضعفه أثبتهم فی المغازی)) (۵)

د دې ټولو اقوالونه دامعلومه شوه چه زیاد بن عبدالله البکائی اګرچه ضعیف دې لیکن ((مغازی)) کښې ثقه دې.

③ امام بخاری رحمه الله اګرچه د هغه روایت نقل کړیدې لیکن متابعةً او د عبدالاعلی بن عبدالاعلی روایت سره (مقرونا) ذکرکړیدې او بیا په بخاری کښې همدغه یو روایت دې.(۶)

---

۱) (تهذیب الکمال (ج۹ص۴۸۹)-
۲) (تاریخ عثمانی بن سعیدالدارمی (ص۱۱۴)-
۳) تاریخ عثمان بن سعید الدارمی (ص.۱۱۴)
۴) (تهذیب الکمال (ج۳ص۳۷۶)-
۵) (الکاشف (۱ج۴۱۱)-
۶) (هدی الساری (۴۰۴)-

هغه د بخاری نه علاوه د مسلم، ترمذی او ابن ماجه هم راوی دې. (١)

دهارون الرشيدپه زمانه كښې په كال١٨٣هـ كښې دهغوی انتقال اشو (٢) رحمه الله رحمة واسعة.

٥- حميدالطويل: دا ابوعبيده حميد بن ابى حميد خزاعى بصرى رحمه الله دې. د هغوى حالات ((كتاب الإيمان،باب خوف المؤمن من أن يحبط عمله....)) لاندې تير شوى دى. (٣)

٦-انس رضي الله عنه: دا مشهورصحابى حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دې. د دوى حالات ((كتاب الإيمان،باب من الإيمان أن يحب لأخيه....))په ذيل كښې راغلى دى.(٤)

قوله: قال: غاب عمى أنس بن النضر عن قتال بدر: حضرت انس رضي الله عنه فرمائى چه زما تره انس بن النضر د بدر د ميدان نه غائب وو،دلته غيبوبت نه مراد تخلف دې يعنى روستو پاتې شوې وو، دا مطلب نه دې چه هغه بدركښې شريك شوې وو او غائب شوې وو.(٥)

حضرت انس بن النضر رضي الله عنه: دا حضرت انس بن مالك رضي الله عنه تره حضرت انس بن النضر بن ضمضم بن زيد بن حرام بن جندب انصارى خزرجى رضي الله عنه دې. (٦)

د ده نه حضرت سعد بن معاذ او حضرت انس رضي الله عنه د حديث روايت كوى.(٧)

دې په غزوه احد كښې شهيد شو او د شهادت په وخت كښې د هغوى په بدن باندې د اتياؤ (٨٠) نه زيات زخمونه وو او مشركانو د هغه مثله هم جوړه كړې وه. كمافى حديث الباب.

قوله: فقال: يارسول الله غبت عن أول قتال قاتلت المشركين لئن الله أشهدنى قتال المشركين ليرين الله ما أصنع: ابن النضر رسول الله صلى الله عليه وسلم ته اووئيل يا رسول الله! زه د دې اول جنګ نه كوم چه تاسو مشركانو سره قتال اوكړو غائب پاتې ووم، اوس كه الله تعالى د مشركانو خلاف قتال كښې ماته د حاضرئى موقع راكړه نوالله تعالى به اوګورى چه زه څه كوم؟

((أول قتال)) نه مراد غزوه بدر ده ځكه چه دا ړومبنى غزوه وه په كوم كښې نبى كريم صلى الله عليه وسلم بنفس نفيس شركت فرمائيلې وو.(٨)

---

١) (الكاشف (١ص٤١١)-
٢) (طبقات ابن سعد(٦ص٣٩٦)-
٣) (كشف البارى (ج٢ ص٥٧١)-
٤) (كشف البارى(ج٢ص٤)-
٥) (فيض البارى(ج٣ص٤٢٤)-
٦) (الأصابة (ج١ص٧٤) والإستيعاب بهامش الإصابة (ج١ص٧١) ومعرفة النصحابة (ج١ص٢٢٤)-
٧) (معرفة الصحابة (ج١ص٢٢٣)-
٨) (عمدة القارى (ج١٤ص١٠٣)-

قوله: فلما كان يوم أحد وانكشف المسلمون، قال: اللهم إني اعتذر إليك مما صنع هؤلاء، يعني إصحابه، وأبرأإليك مما صنع هؤلاء، يعني المشركين، ثم تقدم،فاستقبله سعدبن معاذ: نو چه کله جنګ احد اوشو مسلمانان اخوا شو نوهغوی اوفرمائيل اې الله! زه د خپلو ملګروؤ طرف نه څه چه هغوی اوکړه په هغې باندې ستا په وړاندې معذرت کوم او زه د برات اظهارکوم د دې مشرکانود حرکاتونه، بيا هغه وړاندې شو نود حضرت سعدبن معاذ رضی الله عنه سره د هغه مخامختيا اوشوه.

((انكشف المسلمون)) کښې د عبارت حسن اوګورئی ((انكشف)) ئی اوفرمائيلو يعنی اخوا شو او ((انهزم)) ئی اونه وئيل چه مسلمانانو شکست اخوړلو.(۱)

قوله: فقال: ياسعدبن معاذ، الجنة ورب النضر، إني أجد ريحها من دون أحد:وئی فرمائيل اې سعد بن معاذ!چرته؟ دنضردَرب قسم! جنت خو زما مطلوب دې زه خود احد د خوانه د جنت خوشبو محسوسوم.

((الجنة)) يا خو منصوب دې نود عبارت تقديربه داسې وی ((أريد الجنة)) يا مرفوع او د مرفوع کيدو په صورت کښې تقدير عبارت ((مطلوبي الجنة)) به وی.(۲)

((نضر))نه مراد يا خود هغه پلار دې او داهم احتمال دې چه نضر د هغه ځوئ وی نود هغه يو ځوئ هم وو چه د هغه نضر نوم وو. (۳)

ابن بطال رحمه الله فرمائی چه حضرت انس بن النضر رضی الله عنه قول ((إني أجد ريحها من دون أحد)) کښې دوه احتماله دی:

① چه د هغوی داقول په حقيقت باندې محمول وی چه د جنت خوشبو واقعی هغه له راتله ځکه چه د جنت خوشبوخودپنځوسو کالود مسافت نه محسوس کيږی.

② که د هغه دا قول په مجاز باندې محمول وی په هغه صورت کښې به مطلب وی چه ماته دامعلومه ده چه جنت هم په دغه ځائ دې کوم ځائ چه جنګ کيدو، ځکه چه د جنت حاصلول هم په دغه ځايونوکښې کيږی.(۴)

قوله: قال سعد: فما استطعت يارسول الله ماصنع:حضرت سعد رضی الله عنه فرمائی: يارسول الله!هغه چه څه اوکړه هغه ما اونه کړيشو. مطلب دا دې چه حضرت انس بن النضر رضی الله عنه چه کوم قسم کار اوکړو په دې اقدام کښې هغه ته کوم خطرناکو سختو سره مخامخ والې وشو او هغه ته د هغې نه ډير زخمونه راغله نو داسې اقدام مانه اونه شو او هغه چه

۱) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۰۸)-
۲) (حواله بالا-
۳) (فتح الباری (ج۶ص۲۳)-
٤) (شرح ابن بطال (ج۵ص۲۳)-

ځکه په میدان جنګ کښې ثابت قدمی خودلې وه هغه ما اونه خودلې شوه.(۱)

قوله: قَالَ أنس: فوجدنا به بضعا وثمانين ضربة بالسيف أو طعنة برمح أو رمية بسهم ووجدناه قد قتل وقد مثل به المشركون فما عرفه أحد إلا أخته ببنانه:

حضرت انس بن مالك رضي الله عنه فرمائی چه مونږ د هغه په بدن توري نيزې او غشو د اتياو نه زيات زخمونه وو او مونږ هغه په داسې حالت کښې اوکتلو چه مشرکانوَ هغه مثله کړې وه نوهغه دَ هغه خور (ربيع بنت النضر رضي الله عنها) نه سوا بل هيڅ چا اونه پيژندلو، او هغې هم هغه دَ ګوتې دَ بند نه اوپيژندلو.

((بنان))دَ ګوتې بند ته وائی. (۲)

دلته په روايت کښې ((ببنان)) لفظ راغلې دې او دَ کتاب المغازی په روايت کښې شك سره ((بشامة أو ببنانه)) وارد شويدې.(۳)

علامه عينی او حافظ صاحب فرمائی چه اکثر رواة هم بنان روايت کړيدې. (۴)

قوله: قَالَ أنس: كنا نُرى أو نظن أن هذه الآية نزلت فيه وفي أشباهه ﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ﴾ إلى اخر الآية: حضرت انس رضي الله عنه فرمائی چه زمونږ خيال وو دَ هغوی او دَ هغوی په شان دَ خلقو باره کښې چه دا آيت نازل شو:﴿من المؤمنين...﴾ چه په مسلمانانو کښې داسې ځوانان سړی شته چه هغوی الله تعالی سره کړې وعده رښتونې کړه او وئی خودله، په دې ځوانانو سړوکښې څو کسانو خپل نذر پوره کړو او بعض دَ دې (ساعت سعيد)په انتظارکښې دی.(دَ جنګ ويرونکی خطرو باوجود) دَ هغوی په رويوکښې لږ شان بدلون هم اونه شو.

((قضی نحبه)) علامه زمخشری دَ ((نحب)) معنی بيانولوسره ليکی:((...عبارة عن الموت، لأن كل حي لابدله من أن يموت، فكأنه نذر لازم في رقبته فإذا مات فقد قضى نحبه أي: نذره))(۵)

يعنی ((قضاء النحب)) دَ مرګ نه کنايه ده، ځکه چه هر يو ژوندې ځيز به مړ کيږی لکه چه دا د هغه په سټ باندې لازم نذر دې او چه کله هغه مړشو نو هغه خپل نذر پوره کړو.

وَقَالَ (۶) إِنَّ أُخْتَهُ وَهِيَ تُسَمَّى الرُّبَيِّعَ كَسَرَتْ ثَنِيَّةَ امْرَأَةٍ فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْقِصَاصِ فَقَالَ أَنَسٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا تُكْسَرُ ثَنِيَّتُهَا فَرَضُوا بِالْأَرْشِ

۱) (فتح الباری(۲ج۲۳)-
۲) (شرح الکرمانی(ج۱۲ص۱۰۹)-
۳) (انظر الصحیح للبخاری (ج۲ص۵۷۹) کتاب المغازی باب غزوة أحد رقم (۳۸۲۲)-
۴) (عمدة القاری (ج ۱۴ص.۱۰۳) فتح الباری (ج۶ص۲۳)-
۵) (الکشاف (ج۳ص۵۳۲)-
۶) (الحدیث مرتخریجه فی کتاب الصلح باب الصلح فی الدیة-

وَتَرَكُوا الْقِصَاصَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ مَنْ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لَأَبَرَّهُ [۳۸۲۲، ۴۵۰۵، وانظر: ۲۵۵۶]

دَ حديث ترجمه حضرت انس بن مالک رضی الله عنه فرمائی: دَ دوی (انس بن النضر) خور دَ یوې ښځې غاښ مات کړو، نو رسول الله ﷺ دَ قصاص حکم ورکړو (قصاصاً دَ هغه دَ خور هم یو غاښ مات کړئی) نو حضرت انس بن النضر رضی الله عنه اوونیل یارسول الله! قسم دې دَ هغه ذات چا چه ته په حقه سره رالیګلې ئې دَ هغې غاښ به نشي ماتولې نو دَ هغه ښځې وارثان په دیت باندې راضي شو او قصاص ئې پریخودلو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل په تحقیق سره دَ الله تعالیٰ څه بندیګان داسې وی که هغوی په الله باندې قسم اخوری نو الله تعالیٰ دَ هغوی قسم پوره کوی.

دَپورتنی حدیث تشریح مکمل تفصیل سره (کتاب الصلح باب الصلح فی الدیة) کښې تیرشویدې.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره دَ حدیث شریف مناسبت په پورته ذکر شوی آیت کښې دې ځکه چه مذکوره آیت هم دَ دې حضراتو باره کښې نازل شوې وو چا چه وعده پوره کړې وه او دَ ثابت قدمئی او ثابت قلبئی مظاهره ئې کړې وه او چه څوک دَ وعدې پوره کولو په انتظار کښې وو. (۱)

[۲۶۵۲] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ وحَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ أُرَاهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَتِيقٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدٍ أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۲) قَالَ نَسَخْتُ الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ فَفَقَدْتُ آيَةً مِنْ سُورَةِ الْأَحْزَابِ كُنْتُ أَسْمَعُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بِهَا فَلَمْ أَجِدْهَا إِلَّا مَعَ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيِّ الَّذِي جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَهَادَتَهُ شَهَادَةَ رَجُلَيْنِ وَهُوَ قَوْلُهُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ [۳۸۲۳، ۴۵۰۶، وانظر: ۴۴۰۲، ۴۷۰۲]

تراجم رجال

۱- **ابواليمان:** دا ابواليمان حکم بن نافع حمصی رحمه الله دې.

۲- **شعيب:** دا ابوبشرشعیب بن ابی حمزه رحمه الله دې دَ دې دواړو حالات ((بدء الوحی)) دَ شپږم حدیث لاندې تیرشوی دی. (۳)

---

۱) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۰۲)-

۲) (قوله: زیدبن ثابت رضی الله عنه: الحدیث أخرجه البخاری أیضًا (ج۲ص۵۸۰) کتاب المغازی باب غزوة أحد رقم (۴۰۴۹) و(ج۲ص۷۰۵) کتاب التفسیر باب ﴿فمنهم من قضی نحبه ومنهم من ینتظر...﴾ رقم (۴۷۸۴) و(ج۲ص۷۴۶) کتاب فضائل القرآن باب جمع القرآن رقم (۴۹۸۸) والترمذی فی جامعه (ج۲ص۱۴۲) أبواب تفسیر القرآن باب ومن سورة التوبة رقم (۳۱۰۴)-

۳) (کشف الباری (ج۱ص۴۸۹-۴۸۰)-

۳-اسماعيل: دا اسماعيل بن ابى اويس رحمه الله دې د دوى حالات ((كتاب الإيمان باب تفاضل أهل الإيمان في الأعمال)) په ذيل كښې تيرشوى دى.(۱)

۴-اخي: ((أخي)) نه مراد ابوبكر عبدالحميدبن عبدالله ابى اويس رحمه الله دې.(۲)

۵-سليمان: دا ابومحمدسليمان بن بلال قرشى رحمه الله دې د دوى مختصر تذكره ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې تيره شويده.(۳)

۶-محمدبن ابى عتيق: دا محمدبن عبدالله بن ابى عتيق رحمه الله دې.(۴)

۷-ابن شهاب: دا محمدبن مسلم ابن شهاب زهرى رحمه الله دې. د دوى مختصر تذكره ((بدء الوحى)) په دريم حديث كښې تيره شوه.(۵)

۸-خارجه بن زيد: دامشهور تابعى حضرت خارجه بن زيدبن ثابت انصارى رحمه الله دې.(۶)

۹-زيدبن ثابت: دا مشهور صحابى كاتب وحى حضرت زيدبن ثابت رضي الله عنه دى. (۷)

قوله: قال: نسختُ الصحف في المصاحف، ففقدتُ آية من سورة الأحزاب كنتُ أسمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأبها: حضرت زيدبن ثابت رضي الله عنه فرمائى چه صحيفې ما په مصاحف كښې ليكلې چه د سورة الاحزاب يو آيت كوم چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم نه تلاوت كولو كښې ماواوريدلې وو اونه موندلو. دلته د (جمع قرآن) سره متعلق مشهورې واقعې طرف ته اشاره ده د كوم تفصيل چه به وړاندې راځى. (۸)

قوله: فلم أجدها إلامع خزيمة بن ثابت الأنصاري: خو هغه آيت ماته حضرت خزيمه بن ثابت الانصارى رضي الله عنه سره ملاؤشو.

حضرت خزيمه بن ثابت الانصارى رضي الله عنه: دا مشهورانصارى صحابى حضرت خزيمه بن ثابت بن الفاكه بن ثعلبه بن ساعدة الخطمى رضي الله عنه دې. (۹)
ابوعماره د هغه كنيت دې.(۱۰)

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص۱۱۳)-
۲) (د دوى د حالاتو دپاره اوګورئ كتاب العلم باب حفظالعلم-
۳) (كشف البارى (ج۱ص۶۵۸)-
٤) (د دوى د حالاتو دپاره اوګورئ كتاب الأذان باب مكث الإمام فى مصلاه بعد السلام-
۵) (كشف البارى (ج۱ص۳۲۶)-
۶) (د دوى د حالاتو دپاره اوګورئ كتاب الجنائز باب الدخول على الميت بعدالموت......-
۷) (د دوى د حالاتو دپاره اوګورئ كتاب الصلاة باب مايذكر فى الفخذ-
۸) (انظر كشف البارى كتاب فضائل القرآن باب جمع القرآن (ص٤١)-
۹) (تهذيب الكمال(ج۸ص۲٤۳)-
۱۰) (الثقات لابن حبان (ج۳ص۱۰۸)-

او په ذوالشهادين باندې مشهور دې. (۱)
دَ هغه مور كبشة بنت اوس الساعدية ده. (۲)
دَ هغه يوه بى بى جميله بنت زيد بن خالد ده، دَ كومې نه چه دَ حضرت خزيمه رضي الله عنه دوه خامن عبدالله او عبدالرحمن دى او دوئمه بى بى صفيه بنت عامر بن طعمه ده، دَ هغې نه دَ حضرت خزيمه رضي الله عنه خوئ عماره دې.(۳)
دې دَ سابقين اولين نه دې.(۴) او دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په ټولو غزواتو كښې شريك شوې وو(۵) ليكن دَ دهٔ په بدرى كيدوكښې اختلاف دې.
امام ترمذى، ابن عبدالبر او لالكانى رحمهم الله فرمائى چه هغه بدرى دې. (۶).
خو أصحاب المغازى دې بدريينو نه نهٔ دې شميركړې. ابن البرقى رحمه الله هغه دَ غير بدريين نه شميرلې دې اوعلامه ذهبى رحمه الله فرمائى (قيل: إنه بدرى، والصواب: أنه شهد أحدا وما بعدها)(۷)
او عسكرى وغيره خو هغه په اهل احد كښې هم نه دې شميرلې.(۸)
دَذوالشهادتين لقب وجه: هغه ته دَ ذوالشهادتين وئيلو وجه دا ده چه يو ځل رسول الله صلى الله عليه وسلم يو اعرابى نه اس واخستلو اودَ قيمت ادا كولودپاره ئى اعرابى ته خان سره دَ تلو اوفرمائيل.
په دې دوران كښې څه نورو خلقو دَ اعرابى نه هغه اس په زياتو پيسو باندې دَ اخستلو دپاره اووئيل، كله چه حضور صلى الله عليه وسلم هغه ته قيمت ادا كولو نو هغه دَ اس په بيع باندې ګواه اوغوښتلو، حضرت خزيمه هلته موجود وو. هغه ګواهى وركړه چه رسول الله صلى الله عليه وسلم دا اس اخستې دې. حضور صلى الله عليه وسلم حضرت خزيمه رضي الله عنه ته اوفرمائيل چه ته خو دَ بيع په وخت كښې موجودنه وې نو تاڅنګه ګواهى وركړه؟ هغه عرض اوكړو چه دَ آسمان خبرې خوتاسو له راځى په هغې كښې مونږ ستاسو تصديق كوو نو دا واقعه خو دَ زمكې ده په دې كښې به مونږ ستاسو تصديق څنګه نه كوو. هغه وخت حضور صلى الله عليه وسلم دَ حضرت خزيمه رضي الله عنه ګواهى دَ دوو سړو برابر او قائمقام اوګرځوله.(۹) او دا دَ هغوى خصوصيت دې.
دَ فتح مكه په ورځ دَ بنى خطمه جهنډا دَ هغوى په لاس كښې وه. او په جنګ جمل او صفين كښې هغه دَ حضرت على رضي الله عنه سره وو ليكن په قتال كښې شريك نه وو كله چه حضرت

---

۱) (عمدة القارى (ج ۱٤ ص ۱۰٤)-
۲) (الإصابة (ج ۱ ص ٤۲۵)-
۳) (الطبقات لابن سعد (ج ٤ ص ۳۷۸)-
٤) (الإصابة (ج ۱ ص ٤۲۵)-
۵) (تهذيب الأسماء واللغات (ج ۱ ص ۱۷۵)-
۶) (تهذيب التهذيب (ج ۳ ص ۱٤۱)-
۷) (سير أعلام النبلاء (ج ۲ ص ٤۸۵) وتهذيب التهذيب (ج ۳ ص ۱٤۱)-
۸) (تهذيب التهذيب (ج ۳ ص ۱٤۱)-
۹) (انظر سنن أبى داؤد (ج ۲ ص ۱۵۲) كتاب القضاء باب إذا علم الحاكم صدق الشاهد الواحد يجوزله أن يحكم به رقم (۳۶۰۷) وسنن النسائى (ج ۲ ص ۲۲۸) كتاب البيوع باب التسهيل فى ترك الإشهاد على البيع رقم (٤۶۵۱)

عمار بن ياسر رضي الله عنه شهيد شونو هغه په جنګ کښې شريك شو.(١)

حافظ ابن حجر رحمه الله د واقدى په طريق روايت نقل کړيدې چه عماره بن خزيمه بن ثابت فرمائى چه حضرت خزيمه بن ثابت رضي الله عنه په جنګ جمل کښې شريك خو شو ولې هغه د تيکى نه توره راونه ويستله او په جنګ صفين کښې هم شامل شو او وئى فرمائيل چه زه د عمار (ابن ياسر) قتل کيدو پورې به توره نه راوباسم دې د پاره چه اوګورم چه هغه څوك قتل کوى خکه چه ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه اوريدلى دى هغوى فرمائيل ((تقتله الفئة الباغية)) نو چه کله حضرت عمار رضي الله عنه شهيد کړيشو نو هغوى اوفرمائيل ((قدبانت لى الضلالة)) چه د چا غلطى ده دا خبره ماته ښکاره شوه بيا ميدان جنګ ته داخل شو او قتال ئى اوکړو تر دې چه شهيد شو. (٢) د هغوى د شهادت دا واقعه ٣٧ﻫ ده.(٣)

د مسنداحمد روايت دې چه حضرت خزيمه بن ثابت رضي الله عنه خوب اوليدو چه هغه د نبى اکرم صلى الله عليه وسلم په تندى مبارك باندې سجده کوى. د دې ذکر هغه نبى کريم صلى الله عليه وسلم ته اوکړو نو هغوى سملاستل او وئى فرمائيل ((صَدِّقْ بذلك رؤياك)) چه خپل خوب رښتونې کړه. نو هغه د نبى کريم صلى الله عليه وسلم په مبارك تندى باندې سجده اوکړه.(٤) يعنى خپل تندې ئې د هغوى صلى الله عليه وسلم په تندى مبارك باندې کيخودو. لکه چه د (طبقات) په يو بل روايت کښې راغلى دى. (٥)

هغه د نبى کريم صلى الله عليه وسلم نه روايت کوى.

د دوى نه روايت کونکو کښې د هغوى خوئ عماره، حضرت جابر بن عبدالله الانصارى رضي الله عنه عماره بن عثمان بن حنيف، عمرو بن ميمون الاودى، ابرهيم بن سعد بن ابى وقاص، ابوعبدالله الجدلى، عبدالله بن يزيد الخطمى، عبدالرحمن بن ابى ليلى، او عطاء بن يسار رحمهم الله وغيره شامل دى.(٦)

علامه واقدى رحمه الله هغه په طبقه ثالثه کښې ذکرکړيدې. (٧)

هغوى د نبى کريم صلى الله عليه وسلم نه ٣٨ احاديث روايت کړى دى. (٨)

او په اصحاب اصول سته کښې د امام بخارى نه علاوه باقى ائمه حضراتو د دوى نه روايات اخستې دى. (٩) رضى الله عنه وأرضاه.

---

١) (تهذيب الأسماء واللغات (ج١ص١٧۶)-

٢) (الإصابة (ج١ص٤٢۶) وأيضاً انظر مسندالإمام أحمد (ج۵ص٢١٤)-

٣) (سيرأعلام النبلاء (ج٢ص٤٨۵)-

٤) (مسندأحمد (ج۵ص٢١۵) وكذا أخرجه ابن سعد بسنده انظر الطبقات (ج٤ص٣٨٠)-

۵) (طبقات ابن سعد (ج٤ص٣٨١)-

۶) (د شيوخو او تلامذه د تفصيل د پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج٨ص٢٤٤)-

٧) (حواله بالا-

٨) (تهذيب الأسماء واللغات (ج١ص١٧۶)-

٩) (تهذيب الكمال (ج٨ ص٢٤۵)-

قوله: الذی جعل رسول الله صلی الله علیه وسلم شهادته شهادة رجلین.

وهوقوله: ﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ﴾: دَ چا ګواهی چه رسول الله ﷺ د دوو سړو د ګواهئی برابر ګرځولې وه. (هغه ایت چه حضرت زیدبن ثابت رضی الله عنه ته مصاحف کښې نه وموملاؤ لیکن دَ حضور اکرم ﷺ نه هغه اوریدلې وو) دَ الله تعالیٰ قول: ﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ﴾ دې.

دَ ګواهئی دَ کومې واقعې حواله چه په حدیث باب کښې ورکړیشویده هغه اوس په ماقبل کښې تیره شویده.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره دَ حدیث مطابقت بالکل واضح او ظاهردې چه په دې حدیث کښې هم دَدې آیت ذکردې په کوم چه ترجمه قائم کړې شویده.(۱)

۱۳-بَاب عَمَلٌ صَالِحٌ قَبْلَ الْقِتَالِ

ماقبل سره مناسبت: په تیروشوو بابونوکښې په مختلفو عنواناتوسره دَ جهاد او قتال اهمیت، فضیلت او په دې باندې مرتب اجر ذکر دې اوس په دې باب کښې دَ دې عمل قتال دَ قبلیدو طریقه خودلې کیږی چه دَ قتال نه وړاندې څه نیک کار هم کول پکار دی دې دَ پاره چه برکت وی.

دَ ترجمه مقصد: حضرت ګنګوهی رحمه الله فرمائی چه دَ امام بخاری رحمه الله مقصد دَ دې ترجمه نه دا دې چه صالح او دیندار سړی ته چه دَ هغه په اعمالو کوم اجر ورکولې شی هغه فاسق او ګناهګارته نشی ورکولې. په دې وجه عمل صالح وړاندې کول پکار دی دې دَ پاره چه : نورو نه دَ زیات اجر حقدار شی. نودَ حدیث باب دلالت په دې بالکل ښکاره دې څکه چه اسلام عمل صالح دې او په حدیث کښې دَ دې دِ تقدیم حکم ورکړیشویدې.(۲)

قوله: وَقَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ إِنَّمَا تُقَاتِلُونَ بِأَعْمَالِكُمْ: اوحضرت ابودرداء رضی الله عنه فرمائی تاسو دَ خپلو عملونو په وجه قتال کوئی.

مطلب دا چه الله تعالیٰ تاسو ته دَ خو او نیکو اعمالو توفیق درکوی اودَ دې په وجه په جنګ کښې کامیابیږئی او په دې کښې برکت وی. په خلاف دَ هغې چه که دَ قتال کونکو اعمال خراب وی نو بیا هغه ناکامه کیږی.(۳)

دا تعلیق امام عبدالله بن مبارک رحمه الله ((سعید بن عبدالعزیز عن ربیعة بن یزید عن ابن حلبس عن أبی الدرداء)) په طریق په (کتاب الجهاد) کښې موصولاً نقل کړی دی. (۴)

په اصل کښې دَ حضرت ابودرداء رضی الله عنه دَ ارشاد دوه حصې دی یوه حصه خو هغه ده کومه چه

---

۱) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۰۴)-
۲) (لامع الدراری (ج۷ص۲۱۷)-
۳) (فیض الباری (ج۳ص۴۲۴)-
۴) (تغلیق التعلیق (ج۳ص۴۳۱)-

حضرت عبدالله ابن مبارك خپل (كتاب الجهاد) كښې نقل كړيده. دونمه هغه ده چه امام بخاری رحمه الله ترجمه جوړه كړيده. نو حافظ ابن حجر رحمه الله (تغليق التعليق) كښې په خپل سند سره نقل كوى ((...عن سعيد بن عبدالعزيز عن ربيعة بن يزيد، أن أباالدرداء قال: أيهاالناس، عمل صالح قبل الغزو، فإنما تقاتلون بأعمالكم))(۱)

اوس دَ مذكوره اثر ړومبنۍ حصه خو امام بخاری رحمه الله ترجمه جوړه كړه او دونمه حصه ئې دَ تعليق په صورت كښې نقل كړه. دَ دې وجه دا ده چه ((عن سعيد بن عبدالعزيز عن ربيعة بن يزيد عن أبي الدرداء)) طريق كښې انقطاع ده، ځكه ربيعة بن يزيد سماع حضرت ابوالدرداء رضي الله عنه نه ثابت نه دى. دَ عبدالله بن مبارك رحمه الله په طريق كښې ربيعة بن يزيد او حضرت ابوالدرداء رضي الله عنه په مينځ كښې (ابن حلبس) په واسطه دى او په دې كښې صرف ((إنما تقاتلون بأعمالكم)) ذكر دې.

نو امام بخاری رحمه الله داحصه چه متصل ده دَ حضرت ابوالدرداء رضي الله عنه طرف ته منسوب كړيده او كومه حصه چه سندمنقطع سره وه هغه ئې ترجمه ذكر كړه، دَ دې خبرې طرف ته اشاره كولو سره هغه دَ دې نه غافل نه وو.(۲)

((وَقَوْلُهُ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ))[الصف:۲-۴]

اودَ الله تعالى عزوجل ارشاد دې، اې دَ ايمان خاوندانو! داسې خبره ولې كوئى چه هغه كار نه كوئى، دَ الله تعالى په نزد دا خبره ډيره دَ خفګان ده چه داسې خبره كوئى چه هغه كار نه كوئى. الله تعالى خو هغه خلق خوښوى چه دَ هغه په لاركښې داسې يوځائ جنګيږى لكه چه هغوى يو عمارت وى په كوم كښې چه سيسه اچولې شوى وى. (۳)

دَ آيت مبارک تعلق دعوې سره دې نه چه دعوت سره: دَ اكثرو خلقو ذہن عمله عالم په وعظ او نصيحت كولو باندې دا اعتراض وى چه كله هغه پخپله عمل نه كوى نو نصيحت نه دى كول پكار. دا دَ ﴿لم تقولون مالا تفعلون﴾ خلاف دى.

نودَ دې جواب دا دې چه دَ آيت تعلق دعوې سره دې دعوت سره نه دې. نو دَ څه داسې كار دعوى كول جائز نه دى په كوم چه عمل نه وى، ليكن دعوت وركول او وعظ او نصيحت كول جائز دى هغه په دې كښې داخل نه دى. فافهم ولا تغفل.

دَ ترجمة الباب سره دَ آيت مناسبت: علامه ابن المنير رحمه الله فرمائى چه آيت او ترجمه سره مناسبت داسې دې چه الله تعالى په اولنودوو آياتونوكښې په هغه سړى باندې غندنه كړيده چه دا وائى چه زه به ښه كار كوم بيا ئې نه كوى. اودَ دې نه پس آيت ﴿إن الله يحب الذين...﴾

۱) (حواله بالا-

۲) (فتح البارى (ج۶ص ۲۴)-

۳) (ترجمه ازبيان القرآن (ج۲ سورة الصف)-

كښې د هغه سړى تعريف دې چه په ميدان جنګ كښې ثابت قدمى اوښائى او بيا قتال اوكړى. په مذكوره آيت كښې د هغه سړى مدح ده، چه وائى هم او كوى هم . او د هغه قول د جهاد د تيارى په سلسله كښې قتال نه مخكښې عمل صالح دې كوم چه هغه په قتال باندې مقدم كړيدې.(١)

او علامه كرمانى رحمه الله فرمائى چه په مقصود آيات كښې د ((صَفًّا)) لفظ دې چه هغوى صفونه جوړوى او د هغوى د قتال نه وړاندې صف جوړول عمل صالح قبل القتال دې. (٢)

[٢٦٥٣] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ حَدَّثَنَا شَبَابَةُ بْنُ سَوَّارٍ الْفَزَارِيُّ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(٣) يَقُولُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ مُقَنَّعٌ بِالْحَدِيدِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أُقَاتِلُ أَوْ أُسْلِمُ قَالَ أَسْلِمْ ثُمَّ قَاتِلْ فَأَسْلَمَ ثُمَّ قَاتَلَ فَقُتِلَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمِلَ قَلِيلًا وَأُجِرَ كَثِيرًا

تراجم رجال

١- محمد بن عبدالرحيم: دا ابويحيى محمد بن عبدالرحيم بن ابى زهير العدوى البزاز رحمه الله دې.(۴)

٢- شبابه بن سوار الفزاري: دا ابو عمرو شبابة بن سوار الزارى المدائنى رحمه الله دې.(۵)

٣- اسرائيل: دا ابويوسف اسرائيل بن يونس بن ابى اسحاق كوفى رحمه الله دې. (۶)

۴- ابواسحاق: دا ابو اسحاق عمروبن عبدالله سبيعى رحمه الله دې.

۵- البراء: دا مشهور صحابى حضرت براء بن عازب انصارى رحمه الله دې. د دې دواړو حضراتو حالات ((كتاب الإيمان باب الصلاة من الإيمان)) لاندې تيرشو.(٧)

قوله: يقول: أتى النبي صلى الله عليه وسلم رجل مقنع بالحديد: حضرت براء بن عازب رضي الله عنه فرمائى، چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره د اوسپنې يو خود اچولې سړې راغلو.
علامه كرمانى رحمه الله د دې سړى نوم اصرم عمروبن ثابت الاشهلى خودلې.(٨)

١) (المتوارى (ص١٥١)-
٢) (شرح الكرمانى (ج١٢ص١١٠)-
٣) (قوله: البراء: الحديث أخرجه مسلم (ج٢ص١٣٨) كتاب الإمارة باب ثبوت الجنة للشهيد رقم (٤٩١٤)-
٤) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب غسل الوجه باليدين من غرفة واحدة-
٥) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الحيض باب الصلاة على النفساء وسنتها-
٦) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب العلم باب من ترك بعض الاختيار...-
٧) (كشف البارى (ج٢ص٣٧٠-٣٧۶)-
٨) (شرح الكرمانى (ج١٢ص١١١)-

حضرت عمرو بن ثابت اشهلي رضي الله عنه: داعمرو بن ثابت بن وقيش بن زغبة بن زعوراء بن عبدالاشهل رضي الله عنه دې. کله کله به د نیکه طرف ته منسوب کیدو نو عمروبن وقیش به بللې شود حضرت حذیفه بن یمان رضي الله عنه خورد هغه مور ده. اصرم یا اصیرم د هغه لقب دې. (۱)
ابن اسحاق په مغازی کښې د حضرت ابوهریره رضي الله عنه په صحیح سند سره د حضرت عمرو بن ثابت واقعه نقل کړیده چه حضرت ابوهریره رضي الله عنه فرمائیل ((أخبرني عن رجل دخل الجنة، ولم يصل صلاة؟)) چه ماته د داسې سړی باره کښې اوښایه چه جنت ته داخل شوی او هغه یو مونځ هم نه وی کړې بیا هم پخپله فرمائی ((هوعمروبن ثابت)) (۲)
دغه شان ابن اسحاق د حصین بن محمد نه او هغه د محمودبن لبیدنه روایت کوی چه حضرت عمرو بن ثابت رضي الله عنه د اسلام نه منکر وو، د جنګ احد په ورځ د اسلام حقانیت په هغه باندې ښکاره شونو هغه خپله توره راوچته کړه او قوم ته راغلو او په خلقو کښې ورننوتلو او ښه جنګ ئې اوکړو تردې چه زخمی شو او پریوتلو. د هغه قوم چه کله هغه په زخمی حالت کښې په میدان جنګ اوکتلو نو تپوس ئې اوکړو چه ته دلته څنګه؟ تا په خپل قوم باندې شفقت خوړلې راغلې یا په اسلام کښې د رغبت د وجه؟ نو حضرت عمرو بن ثابت رضي الله عنه اوفرمائیل په اسلام کښې د رغبت په وجه راغلې یم او ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم په ملګرتیا کښې جنګ کړې او چه د څه زخم وغیره لګیدل وو هغه اولګیدل. رسول الله صلی الله علیه وسلم چه تول احوال واوریدل نو وئی فرمائیل ((إنه من أهل الجنة)) (۳)
د ((مقنع بالحديد)) معنی دا ده چه هغه پخپله اغوستې وه. (۴) دا د قناع نه دې او قناع هغه لوئ څادر ته وائی په کوم باندې چه ښځې خپل سر پټوی. (۵) څکه چه پخپله سر پټولې شی نو چه څوک ئې پخپله واغوندی هغه ته ((مقنع)) وائی. (۶)
اود دې معنی ((المتغطي بالسلاح)) هم ده. یعنی چه ټولو خپل ځانونه د وسلې په ذریعه پټ کړې وی. (۷)
او حافظ صاحب فرمائی چه دا د دې خبرې نه کنایه ده چه هغه خپل مخ په جنګی آلاتو باندې پټ کړې وو. (۸)

---

۱) (الإصابة (ج۲ص۵۲۶)-
۲) (حواله بالا وفتح البارى (ج۶ص۲۵)-
۳) (حواله بالا-
٤) (النهاية لابن الأثير (ج٤ص ١١٤) مادة قنع-
٥) (مختار الصحاح ص۵۵۳) مادة قنع-
۶) (النهاية (ج ٤ص ١١٤)-
۷) (حواله بالا-
۸) (فتح البارى (ج۶ص۲۵)-

((فقال: يارسول الله، أقاتل أو أسلم؟)): نو هغه اوونيل يا رسول الله! جنګ اوکړم که اسلام قبول کړم؟

قوله: قال: أسلم ثم قاتل: فأسلم ثم قاتل فقتل: رسول الله ﷺ اوفرمائيل اسلام قبول کړه بيا جنګ کوه. نو هغه سړي اسلام قبول کړو بيا ئي جنګ اوکړو او شهيد شو. نبي کريم ﷺ اول هغه سړي ته د اسلام قبلولو اوونيل ځکه چه د اعمالو قبليدودارومدار په ايمان باندې دې. نو هغه اسلام قبول کړو او جهاد کښې شريک شو، تردې چه شهيد شو. په مـاقبل کښې د ابن اسحاق رحمه الله په حواله سره دا خبره راغلې ده چه دا د غزوه احد واقعه ده.

قوله: فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: عمل قليلاً وأجر كثيرا: رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه هغه خو عمل لږ اوکړو خو هغه ته پرې اجر ډير ملاؤشو. علامه مهلب رحمه الله فرمائي چه په حديث شريف کښې د دې خبرې دليل دې چه الله تعالى په لږ شان عمل باندې هم ډيراجرورکوی اودا الله تعالى په خپلو بنديګانو باندې احسان او مهرباني ده. (١)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حديث مناسبت ((أسلم، ثم قاتل، فأسلم ثم قاتل)) کښې دې. هغه غزوه کښې د شرکت نه اول نيك عمل اوکړو بلکه افضل الاعمال يعنى اسلام ئي اختيارکړو اود اسلام قبولولو نه پس ئي جهاد اوکړو. (٢)

تنبيه: علامه عيني (٣) او علامه عبدالغنى نابلسي رحمه الله (۴) په حديث باب کښې د امام بخاری رحمه الله د افرادو نه شميرکړيدې. علامه عيني فرمائي ((والحديث من إفراده)) چه د دې روايت تخريج کښې امام بخاری متفرد دې ليکن څنګه چه په تخريج کښې تيرشو دا حديث صحيح مسلم (كتاب الامارة باب ثبوت الجنة) کښې هم موجود دې (۵)

دغه شان علامه نووی رحمه الله په رياض الصالحين کښې حديث باب ذکر کړيدې اوفرمائيلي دی ((متفق عليه وهذا لفظ البخاری)) (۶) نود حديث باب متعلق دا وينا چه دې د بخاری د افرادو نه دې صحيح نه معلوميږي.

۱۴- بَاب: مَنْ أَتَاهُ سَهْمٌ غَرْبٌ فَقَتَلَهُ

د ترجمة الباب مقصد: د ترجمة الباب مقصد دا وهم لرې کول دی چه که چرې په ميدان جنګ کښې د جنګ په دوران کښې مړشي او دا معلومه نشي چه د چا په غشي لګيدلې دې، د مسلمان په غشي يا د کافر، نو امام بخاری رحمه الله دا مذکوره ترجمه او حديث باب ذکر

١) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١٠٦)-
٢) (شرح ابن بطال (ج ۵ص ٢٤)-
٣) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١٠٦)-
٤) (ذخائر المواريث فی الدلالة علی مواضع الحديث (ج ١ص ١٢٢)-
٥) (صحيح مسلم (ج ٢ص ١٣٨) رقم (٣٩١٣-٣٩١٤)-
٦) (رياض الصالحين (ص ٣٩٤) كتاب الجهاد رقم (١٣١٠)-

كولوسره د دې خبرې طرف ته اشاره اوكړه چه د جنګ مړشوې شهيد دې سره د دې چه قاتل نامعلوم وى.(١)

[٢٦٥٤] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَبُو أَحْمَدَ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ قَتَادَةَ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ (٢) أَنَّ أُمَّ الرُّبَيِّعِ بِنْتَ الْبَرَاءِ وَهِيَ أُمُّ حَارِثَةَ بْنِ سُرَاقَةَ أَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا نَبِيَّ اللَّهِ أَلَا تُحَدِّثُنِي عَنْ حَارِثَةَ وَكَانَ قُتِلَ يَوْمَ بَدْرٍ أَصَابَهُ سَهْمٌ غَرْبٌ فَإِنْ كَانَ فِي الْجَنَّةِ صَبَرْتُ وَإِنْ كَانَ غَيْرَ ذَلِكَ اجْتَهَدْتُ عَلَيْهِ فِي الْبُكَاءِ قَالَ يَا أُمَّ حَارِثَةَ إِنَّهَا جِنَانٌ فِي الْجَنَّةِ وَإِنَّ ابْنَكِ أَصَابَ الْفِرْدَوْسَ الْأَعْلَى [٦١٩٩، ٦١٨٣، ٣٧٦١]

تراجم رجال

١- محمد بن عبدالله: په دې كښې د بخارى شريف د شارحينو اختلاف دې چه دلته په سندكښې محمدبن عبدالله نه څوك مراد دې. علامه كرمانى رحمه الله خودا فرمائيلى چه دا محمدبن يحيى بن عبدالله الذهلى رحمه الله او امام بخارى رحمه الله هغه دلته نيكه طرف ته منسوب كړيدې. يعنى محمدبن عبدالله. او هغه محمدبن يحيى بن عبدالله دې.(٣)
اوكلاباذى هم په دې جزم كړيدې.(۴)

اود ابوعلى بن السكن په روايت كښې دى: ((حدثنا محمدبن عبدالله بن المبارك المخرمى))
دينه معلوميږى چه دا بل څوك راوى دې. اوس كه چرې ابن السكن د خپل طرف نه دا نسبت بيان كړى دې نو د دې هيڅ اعتبار نشته ګنى نو معتبر دې. هم دا روايت ابن خزيمه په خپل صحيح كښې (كتاب التوحيد) كښې ((محمد بن يحيى الذهلى عن حسين بن محمد وهو المروزى)) په طريق سره نقل كړى دى.
نوكه مراد چرته محمدبن يحيى بن عبدالله الذهلى دې نو د ده حالات ((كتاب العيدين باب التكبيرأيام منى وإذا غدا إلى عرفة)) لاندې تيرشوى دى.
اوكه مراد ترينه محمد بن عبدالله بن المبارك المخرمى دې نو په ذيل كښې د هغه مختصر تذكره نقل كولې شى. دا حافظ محمد بن عبدالله بن المبارك القرشى المخرمى رحمه الله دې، ابو جعفرد هغه كنيت دې او د حلوان قاضى وو(۵)

---

١) (الأبواب والتراجم للكاندهلوى (ص١٩٥)-
٢) (قوله: أنس بن مالك رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضًا (ج٢ص٥٦٧) كتاب المغازى باب فضل من شهد بدرا رقم (٣٩٨٢) و(ج٢ص٩٧٠و٩٧٢) كتاب الرقاق باب صفة الجنة والنار رقم (٦٥٥٠) و(٦٥٦٧) والترمذى(ج٢ص١٥١) أبواب تفسير القرآن باب ومن سورة المؤمنون رقم (٣١٧٤)-
٣) (شرح الكرمانى(ج١٢ص١١١)-
٤) (عمدة القارى ج١٤ص١٠٦)-
٥) (تهذيب الكمال (٢٥ص٥٣٤)-

د ۱۷۰ھ نه پس د هغوی ولادت شویدې. (۱)
دوی د ابومعاویه الضریری، یحیی القطان، ابن مهدی، ابوعامر العقدی، ابواسامه، اسحاق بن یوسف الازرق، حسن بن موسی الاشیب، شبابة بن سوار ، اسود بن عامرشاذان، زکریا بن عدی، صفوان بن عیسی، معلی بن منصور الرازی، حجیین بن المثنی، ابونوح عبدالرحمن بن غزوان، یحیی بن سوسف، یزیدبن هارون، حسین بن محمدبن بهرام او یعقوب بن ابراهیم بن سعد رحمهم الله وغیره نه روایت کوی.
او د هغوی نه د حدیث روایت کونکوکښې امام بخاری، ابوداؤد، نسائی، ابوحاتم، ابراهیم الحربی، یعقوب بن سفیان، ابن خزیمه، ابن بجیر، ابن ابی الدنیا، عبدالله بن محمد الفرهیانی، محمد بن محمدبن سلیمان باغندی، یحیی بن محمدصاعد او حسین بن اسماعیل محاملی رحمهم الله وغیره شامل دی.(۲)
عبدالله بن احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی چه ماته زما والدصاحب اووئیل آیا تا د ((عبیدالله عن نافع عن ابن عمر رضی الله عنهما)) دا حدیث ((کنا نغسل المیت منا یغتسل، ومنا من لایغتسل)) مونږ مړی ته غسل ورکولو نو په مونږ کښې به چاروستو غسل کولو او چا به نه کولو) لیکلې دې؟ ما وئیل چه نه. هغوی اوفرمائیل چه د مخرم طرف ته یو خوان دې چاته چه محمد بن عبدالله وئیلې شی او هغه دا حدیث د ((ابوهشام المخزومی عن وهیب)) په طریق سره نقل کړیدې، د هغه نه هغه حدیث اولیکه.(۳)
ابوبکر الباغندی رحمه الله فرمائی ((کان حافظا متقنا))(۴)
نصربن احمدبن نصر رحمه الله فرمائی ((کان محمدبن عبدالله المخرمی من الحفاظ المتقنین المأمونین))(۵)
عبدالرحمن بن ابوحاتم رحمه الله فرمائی ((کتب أبی عنه، وهو صدوق ثقة، سئل أبی عنه، فقال: ثقة ثقة))(۶)
امام دارقطنی رحمه الله فرمائی ((ثقة کان حافظا))(۷)
یو ځل امام علی بن المدینی رحمه الله بغداد ته تشریف راوړو نو خلق د هغه نه ګیرچاپیره راجمع شو. بیا چه کله یول لاړل نو علی بن المدینی تپوس اوکړو ((من وجدت أکیس القوم؟ فقال: هذا الغلام المخرمی))(۸)

---

۱) (سیر أعلام النبلاء (ج۱۲ص۲۶۵)-
۲) (د شیوخ او تلامذه د تفصیل د پاره اوګورئ تهذیب الکمال (۲۵ص ٥۳٤-٥۳۶)-
۳) (تهذیب الکمال (ج۲۵ص٥۳۶)-
٤) (حواله بالا-
٥) (حواله بالا-
۶) (تهذیب التهذیب (ج۹ص۱۲۱)-
۷) (حواله بالا وقال أیضا: ثقة مأمون. تعلیقات تهذیب الکمال (ج۲۵ص٥۳۷)-
۸) (سیر أعلام النبلاء (ج۱۲ص۲۶۷)-

ابن حبان رحمه الله هغه په کتاب الثقات کښې ذکر کړیدې.(۱)

امام نسائی رحمه الله فرمائی ((ثقة)) (۲)

نور فرمائی ((کان أحد الثقات ما رأینا بالعراق مثله))(۳)

ابن عدی رحمه الله فرمائی ((کان حافظا))(۴)

مسلمه بن قاسم رحمه الله فرمائی ((کان أحد الثقات جلیل القدر))(۵)

ابن ماکولا رحمه الله فرمائی ((کان ثبتا عالما))(۶)

امام ذهبی رحمه الله فرمائی((من أئمة الأثر))(۷)

دا د صحیح بخاری ابوداود او نسائی راوی دې. (۸)

دَ دوی په کال ۲۵۳ھ کښې انتقال شوې دې.(۹) رحمه الله رحمة واسعة.

۲- حسین بن محمد بن بهرام تمیمی: دا حسین بن محمدبن بهرام تمیمی مروزی مؤدب رحمه الله دې.(۱۰)

ابواحمد دَ هغه کنیت دې.(۱۱) لکه چه په سند کښې هم ذکر دی، دَ بغداداوسیدونکې وو.(۱۲)

هغه دَ اسرائیل، جریر بن حازم، ابوغسان محمد بن مطرف، شیبان النحوی، ابن ابی ذئب، مبارك بن فضالة، ایوب بن عتبه، خلف بن خلیفه، شریك النخعی او ابواویس المدنی رحمهم الله وغیره نه دَ حدیث روایت کوی. اودَ هغه نه روایت کونکو کښې امام احمدبن حنبل، احمدبن منیع، ابراهیم سعید الجوهری، عبدالرحمن بن مهدی، چه دَهغه نه ډیر وړاندې وفات شوې وو، ابوخیثمه، محمد بن رافع، یحیی ،ابن ابی شیبة، ذهلی ابراهیم حربی، اسحاق حربی، محمد بن عبدالله بن مبارك او عباس الدوری رحمهم الله وغیره شامل دی. (۱۳)

---

۱) (الثقات لابن حبان(ج۹ص۱۲۱)-
۲) (تهذیب الکمال (ج۲۵ص۵۳۷)-
۳) (تهذیب التهذیب (ج۹ص۲۷۳)-
٤) (تهذیب التهذیب (ج۹ص۲۷۳)-
۵) (تهذیب التهذیب (ج۹ص۲۷۳)-
۶) (حواله بالا (ص ۲۷٤)-
۷) (الکاشف (ج۲ص۱۸۹)-
۸) (حواله بالا-
۹) (حواله بالا، وسیر أعلام النبلاء (ج۱۲ص۲۶۷)-
۱۰) (تهذیب الکمال(ج۶ص٤۷۱)-
۱۱) (طبقات ابن سعد(ج۷ص۳۳۸)-
۱۲) (تهذیب الکمال (ج۶ص٤۷۱)-
۱۳) (شیوخ او تلامذه دَ پاره اوګورئ تهذیب الکمال (ج۶ص٤۷۱-٤۷۲)-

ابن سعد رحمه الله فرمائی: ((كان ثقة)) (١)

امام نسائی رحمه الله فرمائی ((ليس به بأس)) (٢)

معاويه بن صالح الدمشقی رحمه الله فرمائی ((قال لی أحمد بن حنبل: اكتبوا عنه، جاء معی إليه، وسأله أن يحدثنی)) (٣)

ذهبی رحمه الله فرمائی ((وكان يحفظ)) (۴)

سبط بن العجمی رحمه الله فرمائی ((ثقة)) (۵)

ابن قانع رحمه الله فرمائی ((وهو ثقة)) (۶)

ابن وضاح رحمه الله فرمائی ((سمعت محمد بن مسعود يقول: حسين بن محمد ثقة وسمعت ابن نمير يقول: حسين بن محمد بن بهرام صدوق)) (٧)

خو ابوحاتم رحمه الله او د هغوی په تقليد کښې ابن الجوزی رحمه الله حسين بن محمد بن بهرام مجهول ګرځولې. حافظ ذهبی رحمه الله (ميزان الاعتدال) کښې فرمائی ((مجهول، كذا قاله أبوحاتم)) (٨) د دې وجه دا شوه چه ابن ابی حاتم (الجرح والتعديل) کښې يوطرف ته حسين بن محمد ذکر کړې نو بل طرف ته حسين بن محمد المروزی البغدادي التميمی المعلم او حسين بن محمد بن بهرام په مينځ کښې فرق کړيدې او د اول باره کښې ليکلی دی ((سمعت أبی يقول: أتيته مرارًا بعد فراغه من تفسير شيبان وسألته أن يعيد علیٰ بعض المجلس فقال: بكر، بكر، ولم أسمع منه شيئًا)) يعنی ماد خپل پلار نه اوريدلی دی چه څوځل د هغوی تفسير شيبان نه اوزګاريدونه پس هغوی له لاړم، هغوی ته مې درخواست اوکړو چه مجالس تفسير نه بعض ماته دوباره شروع کړه نو (هغوی هرځل همدغه) اووئيل چه سحر راشه او د هغوی نه ما هيڅ واونريده، او د دوئم باره کښې ليکلی دی (وسمعته يقول: هو مجهول)) ليکن واقعه داده چه دا دواړه حضرات هم يو دی ليکن ابوحاتم هغوی اونه پيژندلې شو په دې وجه ئې مجهول اوګرځول. (٩) دې د اصول سته راوی دې. (١٠)

---

١) (طبقات ابن سعد (ج٧ص٣٣٨)-
٢) (تهذيب الكمال (ج۶ص٤٧٣)-
٣) (حواله بالا-
٤) (الكاشف (ج١ص٣٣٥)-
٥) (حواله بالا (حاشية سبط ابن العجمی علی الكاشف)-
۶) (تهذيب الكمال (ج٢ص٣۶٧)-
٧) (حواله بالا-
٨) (ميزان الاعتدال (ج١ص٥٤٧) وتعليقات تهذيب الكمال (ج۶ص ٤٧٤)-
٩) (تعليقات تهذيب الكمال (ج۶ص٤٧٣-٤٧٤) وتهذيب التهذيب (ج٢ص٣۶٧)-
١٠) (الكاشف (ج١ص٣٣٥)-

په كال ۲۱۳ھ يا ۲۱۴ باندې وفات شو.(۱)

۳- شيبان: دا ابومعاويه شيبان بن عبدالرحمن رحمه الله دې.(۲)

۴- قتاده: دا قتاده بن دعامه سدوسى رحمه الله دې

۵- انس بن مالك رضي الله عنه: دا مشهورصحابى حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دې. دَ دوى حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب....)) لاندې راغلى دى. (۳)

قوله: أن أم الربيع بنت البراء وهي أم حارثة بن سراقة أتت النبي صلى الله عليه وسلم: حضرت انس بن مالك فرمائى چه دَ نبى كريم ﷺ په خدمت اقدس كښې ام الربيع بنت البراء چه دَ حارثه بن سراقه مور وه تشريف راوړو.

يواهمه تنبيه: دبخارى شريف په ټولونسخوكښې ((ام الربيع بنت البراء)) راغلى دى ليكن دا وهم دې په دې باندې حافظ شرف الدين دمياطى رحمه الله وغيره تنبيه كړيده او فرمائيلى دى چه صحيح ((امرحارثة بن سراقة بن الحارث بن عدى...)) ده. او ام حارثه ربيع بنت النضر ده كومه چه دَ حضرت انس رضي الله عنه ترور وه، دَ دې دَپاره ربيع نه اول ((ام)) لفظ صحيح نه دى. (۴)

دوئم وهم په روايت كښې ربيع بنت البراء وينا ده. او صحيح بنت النضر دې ځكه چه ربيع بنت النضر رضي الله عنها په نسب كښې يوهم براء نومې سړې نشته دې. كيديشى دا لفظ ((ربيع عمة البراء)) دې او براء بن مالك حضرت انس بن مالك رضي الله عنه رور دې او دا دواړه دَ حضرت ربيع بنت النضر رضي الله عنها اوريرونه دى. (۵)

همدغه روايت امام ترمذى رحمه الله هم دَ سعيد بن ابى عروبة عن قتادة په طريق سره نقل كړيدې. فرمائى ((عن أنس أن الربيع بنت النضر أتت النبى صلى الله عليه وسلم وكان ابنها حارثة بن سراقة أصيب يوم بدر....))(۶)

دَ مذكوره روايت نه معلومه شوه چه صحيح ربيع بنت النضر دې نه چه ام الربيع بنت البراء. دې نه علاوه ابن الاثير الجزرى رحمه الله هم فرمائى چه انساب، مغازى او اسماء الصحابة كتابونه هم په دې دلالت كوى چه ام حارثه ربيع بنت النضر عمة انس رضي الله عنها ده. (۷)

---

۱) (حواله بالا، والكامل لابن الأثير (ج۵ص۲۱۹)-
۲) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب العلم باب كتابة العلم-
۳) (كشف البارى (ج۲ص۳-۴)-
۴) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۰۷ وفتح البارى (ج۶ص۲۶)-
۵) (فتح البارى (ج۶ص۲۶)-
۶) (الجامع للترمذى (ج۲ص۱۵۱) أبواب تفسير القرآن باب ومن سورة المؤمنون رقم(۳۱۷۴)-
۷) (أسد الغابة (ج۷ص۱۰۹) اودَ هغوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الصلح باب الصلح فى الدية-

قوله: حارثه بن سراقه رضي الله عنه: دا حارثه بن سراقه بن الحارث بن عدي الانصاري النجاري رضي الله عنه دي. د هغه مور د حضرت انس رضي الله عنه ترور ربيع بنت النضر رضي الله عنها ده. (۱)

دي د بدر په ورځ شهيد شوي وو، امام احمد، طبراني، بخاري، نسائي، ترمذي رحمهم الله د تولو اتفاق په دې دې چه دې په بدر كښې شهيد شوې. او ابن اسحاق موسى بن عقبه او ابوالاسود هم دې په صحابه كرامو كښې شميرلې چه كوم په بدر كښې شريك شوى او هم هلته شهيدان شوى هم دى. او د اهل مغازى په دې كښې اختلاف نشته. (۲)

ليكن د ابن منده رحمه الله قول دا دې چه دې په احد كښې شهيد شوې. (۳)

او د هغه په دې قول باندې ابونعيم اصفهاني رحمه الله د خپل عادت موافق سخت رد كړيدې.(۴)

بهرحال رومبې قول صحيح دې لكه چه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى ((والمعتمد الأول (۵)

قوله: فقالت: يانبي الله، ألاتحدثني عن حارثة وكان قتل يوم بدر أصابه سهم غرب فإن كان في الجنة صبرت: نو حضرت ربيع بنت النضر رضي الله عنها اوونيل اې د الله نبي! آيا تاسو به ماته د حارثه باره كښې نه بنايئى؟ او حارثه د بدر په ورځ شهيد شوې وو چه هغه د چا نامعلومه سړى په غشى لګيدلې ووكه هغه په جنت كښې وى نوزه به صبر اوكړم.

((سهم غرب)) كښې غرب يا خو د سهم صفت دې يا د دې مضاف اليه دې. (۶)

او د دې معنى ابن بطال رحمه الله د ابوعبيده رحمه الله نه دا نقل كړيده. ((يقال: سهم غرب: إذاكان لايعلم من رماه)) چه كله د غشى ويشتونكى علم نه وى چه چا ويشتلې دې نوويئلې شى سهم غرب.(۷)

او د ابوزيد رحمه الله نه روايت دې ((قال: سهم غرب — ساكنة الراء — إذا أتاه من حيث لايدرى وسهم غرب — بفتح الراء — إذا رماه فأصاب غيره)).(۸)

يعنى چه ((غرب)) د راء په سكون سره وى نو معنى به دا وى چه كله څوك په نامعلومه غشى اولګى اوكه د راء په فتح سره وى نومعنى به داوى چه غشى د يودپاره اولى اولګى بل چاته.

قوله: وإن كان غير ذلك اجتهدت عليه في البكاء: او كه د دې نه علاوه بله څه خبره وى نو زه به په دې باندې ښه اوژاړم.

---

۱) (الإصابة (ج۱ص۲۹۷)-
۲) (الإصابة (ج۱ص۲۹۷)-
۳) (حواله بالا-
٤) (حواله بالا-
۵) (الإصابة (ج۱ص۲۹۷)-
۶) (شرح الكرمانى(ج۱۲ص۱۱۱)-
۷) (شرح ابن بطال (ج۵ص۲۵)-
۸) (شرح ابن بطال (ج۵ص۲۵)-

امام ترمذی رحمه الله همدغه روایت نقل کړیدې. او په دې کښې ((اجتهدت علیه فی الدعاء)) (۱)
واقع شویدی. لیکن دا غلطه ده او صحیح روایت هم دَ باب دې یعنی ((فی البکاء)) (۲)
حدیث باب نه دَ علامه خطابی دَ ژړا په جواز باندې استدلال اودَ هغې جواب. علامه خطابی رحمه الله
دَ حدیث باب نه دَ نوحه(ژړا) په جواز باندې استدلال کړیدې. هغوی فرمائی: ((وفیه أنه لم یعنفها علی قولها: اجتهدت علیه فی البکاء)) (۳)
حافظ ابن حجر او علامه عینی رحمهما الله په هغوی باندې رد کولو سره لیکی چه دا تحریم دَ نوحه نه وړاندې واقعه ده ځکه چه نوحې حرمت دَ غزوه احد نه پس دې او دا دَ غزوه بدر واقعه ده نو په دې وجه دا مذکوره استدلال صحیح نه دې. (۴)
لیکن علامه قسطلانی رحمه الله دَ دې دواړو حضراتو اعتراض او جواب ردکولو سره وائی چه دَ دوی په دې خبره کښې نظردې چه مخفی نه دې ځکه چه حارثه رضی الله عنها ((اجتهدت علیه فی النوح)) نه دی وئیلی بلکه ((اجتهدت علیه فی البکاء)) وئیلی او اجتهاد فی البکاء نه نوحه لازم نه ده. په نوحه او بکاء کښې لوئ فرق دې، دَ نوحې مطلب خو دا دې چه وینا کوی او ژاړی. اودَ بکاء وجه خودا وی چه سړې خفه شی نو دَ ده دَ خلې نه آواز اوخی. چغه هم اوخې او دا ناجائز نه دی، او دا بکاء ده نوحه نه ده. علامه قسطلانی رحمه الله نورفرمائي چه دَ علامه خطابی رحمه الله مذکوره قول نه دې دواړو حضراتو چه کوم استدلال کړې او دَ هغې چه کوم مفهوم بیان کړیدې، هغه هم صحیح نه دې ځکه چه هغوی ((لم یعنفها علی قولها)) په ذریعه په حدیث کښې ذکرشوې بکاء طرف ته اشاره کړیده او په دې خبره کښې هیڅ شك نشته چه په مړی باندې دَ خنبولو نه وړاندې اودَ هغې نه پس په دواړو وختونوکښې ژړا په اتفاق سره جائز ده. (۵)

قوله: قال: یاأم حارثة إنها جنان فی الجنة وإن ابنك أصاب الفردوس الأعلی: رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل اې ام حارثه په جنت کښې ډیر باغونه دی او ستاځوئ خو د فردوس اعلی ته رسیدلې دې.

"انها" ضمیرکښې احتمالات: ((إنها)) کښې چه کوم ضمیر دې هغه ضمیر مبهم دې او دَ دې تفسیر دَ مابعد په قول کښې دی لکه چه عرب وائی ((هی العرب تقول ماتشاء))(۶) نو په دې مثال کښې ((هی)) ضمیر مبهم دې، دَدې تفسیردَ مابعد په کلمه یعنی ((العرب)) کوی چه ((هی))

۱) (الجامع للترمذی (ج۲ص۱۵۱) أبواب تفسیر القرآن باب ومن سورة المؤمنون رقم (۳۱۷۴)-
۲) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۰۷)-
۳) (اعلام الحدیث (ج۲ص۱۳۶۲)-
٤) (فتح الباری (ج۶ص۲۷)-
۵) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۱۲) وأیضًا انظر موسوعة النحووالصرف والأعراب (٤۲۹)بحث الضمیر-
۶) (شرح القسطلانی (ج۵ص٤۸)-

نه مراد ((العرب)) دې دغه شان ((إنها)) چه کوم ضمير دې د هغې تفسير د مابعد په کلمه
يعنى ((جنان)) کوی
اودا هم کيدېشي چه ضميرشان وی او جنان مبتداء وی او ددې تنکير تعظيم د پاره وی.(١)
علامه عينى رحمه الله نقل کړی دی چه کله رسول الله ﷺ ام حارثه رضي الله عنها ته دا خوشخبری واوروله
نو حضرت ام حارثه رضي الله عنها په دې حالت کښې د هغه ځائ نه واپس شوه چه خندل ئې او
فرمائيل ئې ((بخ بخ لك يا حارثه))(٢)
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث باب ترجمة الباب سره مناسبت بالکل واضح
دې چه ترجمه کښې ((سهم غرب)) ذکر دې او په حديث باب کښې هم د ((سهم غرب)) ذکر
موجود دې.

١٥- بَاب: مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا

اختلاف نسخ: دلته کښې د صحيح بخاری په تولو نسخوکښې د باب نه اول بسمله هم ذکر
ده او د ابوذر په نسخه کښې بسمله ساقط ده. (٣)
ماقبل سره مناسبت: په تيروشوو بابونوکښې په مختلفو طريقوسره د شهيد فضيلت او
مرتبې بيان کړی شوی دی او په دې باب کښې د حقيقی شهيد نښې بيانولې شی چه
حقيقی شهيد هغه دې د چا قتال چه د کلمة الله د اعلاء د پاره وی نو هله به هغه مرتبې او
فضيلتونه حاصل کړيشی د کوم چه شهيد سره وعده کړيشويده گنی نو هيڅ نه.
د ترجمة الباب مقصد: د ترجمة الباب مقصد د اعلاء کلمة الله د پاره قتال کونکی فضيلت
بيانول دی او د شرط جزاء محذوف ده يعنی ((فهو المعتبر)) که قتال د الله تعالى د کلمې د
اعلاء د پاره وی نو معتبر به وی. (٤)

[٢٦٥٥] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(٥) قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ الرَّجُلُ يُقَاتِلُ لِلْمَغْنَمِ وَالرَّجُلُ يُقَاتِلُ لِلذِّكْرِ وَالرَّجُلُ يُقَاتِلُ لِيُرَى مَكَانُهُ فَمَنْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ [ر: ١٢٣]

---

١) (عمدة القاری (ج ١٤ص١٠٧)-
٢) (حواله بالا-
٣) (شرح القسطلانی (ج٥ص٤٨)-
٤) (فتح البارى (ج ٦ص٢٨)-
٥) قوله: عن أبي موسى رضى الله عنه: الحديث مر تخريجه فى كتاب العلم باب من سأل وهو قائم عالماجالسا

تراجم رجال

۱- سلیمان بن حرب: دا ابوایوب سلیمان بن حرب رحمه الله دې. دَ دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب من کره أن یعود فی الکفر.....)) لاندې راغلی ده. (۱)

۲- شعبه: دا امیرالمؤمنین فی الحدیث شعبه بن حجاج عتکی بصری رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب المسلم من سلم المسلمون.....)) لاندې تیر شو. (۲)

۳- عمرو: دا عمرو بن مره بن عبدالله بن طارق همدانی رحمه الله دې. (۳)

۴- ابووائل: دا ابووائل شقیق بن سلمه رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب خوف المؤمن من أن یحبط.....)) ذیل کښې راغلی دی. (۴)

۵- ابوموسی: دا مشهور صحابی حضرت ابوموسی عبدالله بن قیس اشعری رضی الله عنه دې. دَ دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب أی الإسلام أفضل؟)) لاندې تیره شویده. (۵)

قوله: قال: جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: الرجل يقاتل للمغنم والرجل يقاتل للذكر والرجل يقاتل ليرى مكانه فمن في سبيل الله؟: حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه فرمائی چه نبی علیه السلام سره یو سړې راغلو نووئی وئیل سړې دَ غنیمت دَ پاره قتال کوی او سړې دَ مشهورتیا دَ پاره قتال کوی او سړې دَ خان خودلو دَ پاره جنګیږی نودَ دوی نه فی سبیل الله څوک دې؟

رجل نه څوک مراد دې؟: دلته دَ باب په روایت کښې رجل راغلې دې او همدغه روایت ((غندر عن شعبة)) په طریق هم امام بخاری نقل کړی دی، په هغې کښې ((قال أعرابی)) دې (۶) اودا دَ اعرابی لاحق بن ضمیره په نوم یادولې شی. دَهغه حدیث ابوموسی المدینی (الصحابة) کښې عفیر بن معدان په طریق نقل کړیدې. او په دې کښې ((سمعت لاحق بن ضميرة الباهلي قال: وفدت على النبي صلى الله عليه وسلم، فسألته عن الرجل يلتمس الأجر والذكر، فقال: "لاشئ له"، وفي إسناده ضعف)) (۷)

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۱۰۵)-
۲) (کشف البار(ج۱ص۶۷۸)-
۳) (دَ دوی حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الأذان باب تسوية الصفوف عند الإقامة وبعدها-
۴) (کشف الباری (ج۲ص۵۵۹)-
۵) (کشف الباری (ج۱ص۶۹۰)-
۶) (انظر الصحیح للبخاری (ج۱ص۴۴۰) کتاب فرض الخمس باب من قاتل للمغنم هل ينقص من أجره؟ رقم (۳۱۲۶)-
۷) (فتح الباری (ج۶ص۲۸)-

داسې روايت دَ حضرت معاذ بن جبل ﷺ نه هم نقل دې: ((عن معاذ بن جبل أنه قال: يارسول الله، كل بني سلمة يقاتل، فمنهم من يقاتل رياء.....)) كه څرته دا حديث صحيح وى نو دَ دې خبرې احتمال دې چه حضرت معاذ بن جبل ﷺ به همدغه سوال کړې وى کوم چه دې اعرابى اوکړو ځکه چه دَ حضرت معاذبن جبل ﷺ سوال خاص دې، يعنى په دې کښې دَ سوال تعلق بنوسلمه سره دې خو دَ اعرابى سوال عام دې. او دا خوکيدې نشى چه حضرت معاذ بن جبل ﷺ ته اعرابى اووئيلې شى، په دې وجه مذکوره روايات په مختلفو قصو باندې محمول کولې شى.(١)

رياء او سمعه دواړه مذموم دى: دَ باب په روايت کښې ((والرجل يقاتل ليرى مكانه)) وارد شويدې او دَ اعمش عن ابى وائل په طريق کښې ((ويقاتل رياء)) راغلې دې. (٢)
دَ باب روايت خو سمعه (شهرت) دې او دوئم روايت رياء سره متعلق دې ليکن بهر حال دواړه مذموم دى. (٣)

قوله: قال: من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا فهو فى سبيل الله: نبى اکرم ﷺ فرمائيلى چا چه دَ دې دَ پاره قتال اوکړو چه دَ الله تعالى کلمه دې اوچته شى نو هغه في سبيل الله دې. ((كلمة الله)) نه مراد کلمه توحيد ده، نو چه کوم سړې دَ توحيد کلمې دَ سرلوړئى دَپاره جنګ کوى هغه مقاتل في سبيل الله دې نه چه دَ غنيمت. شهرت، بهادرئى او مرانې غوښتونکې دې. (۴)

دَحديث باب دَ طرق مختلفه وَ حاصل: دَ حديث باب مختلف طرق وړاندې کيخودو سره دا خبره حاصليږى چه دَ قتال پنځه اسباب کيديشى.① دَ غنيمت طلب ② دَ بهادرئى څرګندونه ③ ځان خودل ④ حميت ⑤ غضب. او په دې کښې هر يو سبب دَ مدح او ذم اړخ لرى. دَ دې دَ پاره نبى کريم ﷺ دَ سوال کونکى دَ سوال جواب په او يا نه کښې ورنه کړو بلکه دا ئې اوفرمائيل ((من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا فهو فى سبيل الله)) (٥): چا جنګ چه دَ الله تعالى دَ کلمې دَ سرلوړئى دَ پاره وى هم هغه قتال في سبيل الله دې.

دَحضور ﷺ جواب جوامع الكلم نه دى: دَ حضور ﷺ پورته ذکر شوې جواب دَ بلاغت او ايجاز دَ اعلى پيمانې حامل دې او دا جمله دَ جوامع الكلم نه ده. ځکه چه که هغوى ﷺ دَ سوال کونکى دَ ذکر شوى امورو جواب ورکولو چه هغه په في سبيل الله کښې داخل نه دى نو دَ دې خبرې احتمال وو چه دَ هغوى نه علاوه قتال که دَ څه بل څه دَ سبب نه وى نو هغه

---

١) (حواله بالا-
٢) (انظر الصحيح للبخارى(ج٢ص١١١١) كتاب التوحيد باب قوله تعالى:﴿ولقد سبقت كلمتنا لعبادنا المرسلين﴾رقم (٧٤٥٨)-
٣) (فتح البارى(ج٦ص٢٨)-
٤) (شرح الكرمانى(ج١٢ص١١٣)-
٥) (فتح البارى (ج٦ص٢٨)-

فی سبیل الله دې خو داسې څه خبره نشته. د دې دپاره هغوی ﷺ جامع او مانع جمله اختیار اوفرمائیله او په جواب کښې ئې د ماهیت قتال نه د مقاتل د حال طرف ته عدول اوکړو.(۱)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت بالکل واضح اوظاهر دې.اودا مناسبت دحضور ﷺ دې قول((من قاتل لتکون کلمة الله هی العلیا))کښې دې.(۲)

۱۲-بَاب: مَنْ اغْبَرَّتْ قَدَمَاهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

ماقبل سره مناسبت: تیرشوی باب کښې د هغه سړی د فضیلت ذکر وو چه خالص د اعلاء کلمة الله د پاره جهاد اوکړی او په دې باب کښې د الله تعالی په لارکښې د قدمونو په خاورو ککړیدو فضیلت ذکر دې.

دترجمة الباب مقصد: دترجمة الباب مقصد واضح دې چه په دې کښې امام بخاری رحمه الله قتال في سبیل الله کښې د قدمونو په خاورو ککړیدو فضیلت بیانوی.

اود قدمونو په خاورو د ککړیدو مطلب د کافرانو سره په جنګ ورخښیدل دی او په دې خبره کښې هیڅ شك شبه نشته چه د خلقو په خپل مینځ کښې جنګ کولو سره خاورې الوزی او دا دوړې سره د دې چه په ټولو اندامونو پریوځی خود قدمونو د خاص کولو وجه دا ده چه په ټولو حرکتونوکښې هم قدم اصل، ښکلې او عمده وی.(۳)

قوله: وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ﴾ إِلَى قَوْلِهِ ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾ [التوبة:۱۲۰]

د آیت ترجمه: د الله تعالی قول دې د مدینې خلقو ته او کوم چه د هغوی خاوشا اوسیږی د هغوی دپاره دا ښه نه وو چه د رسول الله ﷺ ملګرتیا اونه کړی او نه دا ښه وو چه خپل ځان د هغوی د ځان نه خوښ اوګنړی، دا د دې سبب نه دی چه هغوی ته د الله تعالی په لار یعنی جهاد کښې کومه تنده اولګیده او کومه کمزوری اورسیده او چه کومه اولږه اوشوه او چه کوم تګ ئې اوکړو اود کافرانو د پاره د غصې سبب شو او د دښمنانو ئې چه کوم خبر واخستو په هغه ټولو باندې د هغوی په نوم یوه

یوه نیکی اولیکلې شوه یقینًا الله تعالی د نیکوکارو اجر نه ضائع کوی. (۴)

د آیت ترجمة الباب سره مطابقت: علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه د آیت ترجمة الباب سره مطابقت د آیت په دې جز کښې دې ﴿ولایطئون موطئا یغیظ الکفار ولاینالون من عدو نیلا إلا کتب لهم به عمل صالح﴾ نو حضور ﷺ د عمل صالح دا تفسیر بیان کړلو چه د کوم سړی قدمونه د الله

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۲۹)-
۲) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۱۰۸)-
۳) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۱۰۸) وشرح القسطلانی (ج۵ص۴۸)-
٤) (بیان القرآن (ج۱سورة التوبة، الآیة:۱۲۰)-

تعالی په لار کښې په دوزو ککړشی هغه به د دوزخ په اور نه لګی او دا د حضور ﷺ وعده ده او ښکاره خبره ده چه د هغوی وعده پخه ده. (۱)

او ابن المنیر رحمه الله فرمائی چه د آیت مطابقت ترجمه سره داسې دې چه الله تعالی د هغه په لار کښې اوچتیدونکی قدمونوباندې هم د ثواب وعده کړیده سره د دې چه هغه قتال اونه کړی. (۲)

[۲۶۵۶] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُبَارَكِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ قَالَ حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا عَبَايَةُ بْنُ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو عَبْسٍ (۳) هُوَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ جَبْرٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا اغْبَرَّتْ قَدَمَا عَبْدٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَمَسَّهُ النَّارُ [ر: ۸۶۵]

تراجم رجال

۱- **اسحاق:** دا اسحاق بن منصور بن بهرام کوسج رحمه الله دې. د دوی تذکره ((کتاب الایمان باب حسن اسلام المرء)) لاندې تیرشو. (۴)

۲- **محمد بن المبارک:** دا ابوعبدالله محمد بن المبارک بن یعلی قرشی صوری قلانسی رحمه الله دې. ددمشق اوسیدونکې وو (۵)

په کال ۱۵۳ھ کښې پیدا شوې وو. (۶)

هغه د معاویه بن سلام، عطاء بن مسلم الخصاف، صدقة بن خالد، یحیی بن حمزة الحضرمی، هشیم بن حمید الغسانی، اسمعیل بن عیاش، مالك، دراوردی، مغیرة بن عبدالرحمن الحزامی، عمرو بن واقد، عیسی بن یونس او ابن عیینه رحمهم الله وغیره نه د حدیث روایت کوی.

د هغوی نه د حدیث روایت کونکوکښې د هغوی خوئ محمد، اسحاق بن منصور کوسج، عبدالله بن عبدالرحمن الدارمی، عبدالسلام بن عتیق، عمران بن بکار، محمد بن یحیی الذهلی، عبید الله بن فضاله، محمد بن عوف، محمدبن محمدبن مصعب الصوری، وحشی، محمدبن مصفی، علی بن عثمان نفیلی، احمد بن یوسف سلمی، عباس بن محمد ترقفی، ابوزرعه دمشقی، موسی بن عیسی بن المنذر رحمهم الله او نور حضرات هم شامل دی. (۷)

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص۲۶)-
۲) (التواری (ص۱۵۲)-
۳) (قوله: أبوعبس رضی الله عنه: الحدیث مر تخرجه فی کتاب صلاة الجمعة باب المشی إلی الجمعة-
۴) (کشف الباری (ج۲ص۴۲۰)-
۵) (تهذیب الکمال(ج۲۶ص۳۵۲)-
۶) (الثقات لابن حبان (ج۹ص۷۱)-
۷) (شیوخ او تلامذه د پاره اوګورئ تهذیب الکمال (ج۲۶ص۳۵۲-۳۵٤)-

ابوزرعه د ولید بن عقبه نه نقل کړی دی هغوی فرمائی: ((سمعت مروان بن محمد یقول: لیس فینا مثله، یعنی محمد بن المبارك)) (۱)

حضرت ابوزرعه رحمه الله فرمائی: ((شهدت جنازته فی شوال سنة خمس عشرة ومئتین، وصلی علیه أبومسهر بباب الجهابة، فلما فرغ أثنی علیه، وقال: یرحمه الله، فإنه..... فذکر جمیلا)) (۲)

یحیی بن معین رحمه الله فرمائی: ((محمد بن المبارك شیخ الشام بعد أبی مسهر)) (۳)

امام ابوداوٗد رحمه الله فرمائی ((هذا رجل الشام بعد أبی مُسهر)) (۴)

عجلی او ابوحاتم رحمه الله ((ثقة)) (۵)

دارقطنی رحمه الله هم هغه ته ثقه وئیلی. (۶)

ابن شاهین رحمه الله هغه په کتاب الثقات کښې ذکر کړیدې.(۷)

ابن حبان رحمه الله هم هغه په کتاب الثقات کښې ذکر کړیدې او فرمائیلی: ((وکان من العُبّاد))(۸)

ابونعیم اصفهانی رحمه الله فرمائی ((ذو العقل الوافی، والورع الصافی، والبیان الشافی)) (۹)

علامه ذهبی رحمه الله هغه په دې جلیل القدر الفاظو سره یاد کړیدې. ((الإمام، العابد، الحافظ، الحجة، الفقیه، مفتی دمشق)) (۱۰)

خلیلی رحمه الله فرمائی ((ثقة))(۱۱)

ذهلی رحمه الله فرمائی ((کان أفضل من رأیت بالشام))(۱۲)

حافظ ذهبی رحمه الله نور فرمائی ((وثقه جماعة)) (۱۳)

دا د اصول سته راوی دې.(۱۴)

---

۱) (تهذیب الکمال (ج۲۶ص ۳۵٤)-
۲) (حواله بالا-
۳) (حواله بالا-
٤) (حواله بالا-
۵) (حواله بالا-
۶) (سنن الدار قطنی (ج۱ص ۳۲۰ وج۲ص ۱۸٤)-
۷) (تهذیب التهذیب (ج۹ص ٤۲٤)-
۸) (الثقات لابن حبان (ج۹ص ۸۱)-
۹) (حلیة الأولیاء (ج۹ص۲۹۸)-
۱۰) (سیر أعلاالنبلاء (ج۱۰ص ۳۹۰)-
۱۱) (تهذیب التهذیب (ج۹ص ٤۲٤)-
۱۲) (حواله بالا-
۱۳) (تذکره الحفاظ (ج۱ص۳۸۷)-
۱٤) (الکاشف (ج۲ص ۲۱٤)-

او امام بخاری رحمه الله د ده نه صرف یو روایت اخستې دې. (۱)
لکه چه نن د ابوزرعه رحمه الله په حواله سره اوس تیرشو. د هغه وفات کال ۲۱۵ھ کښې شوې
رحمه الله تعالى رحمة واسعة.
تنبيه حافظ ابن حجر رحمه الله د هغوی باره کښې دحافظ ذهبی رحمه الله دا قول نقل کړيدې
((وأحاديثه تستنكر)) (۲)
لیکن دا غلط دی ځکه چه حافظ ذهبی د هغوی رحمه الله ترجمه (میزان الاعتدال) کښې اصلا هډو نقل کړې نه ده او په اصل کښې د هغه پورته ذکرشوې قول د محمد بن المتوکل العسقلانی باره کښې دې او حافظ صاحب ته دلته تسامح شویده. (۳)
فائده: عبدالله بن محمد الدمشقی رحمه الله فرمائی: ((سمعت محمد بن المبارك يقول: ما آمن بالله من رجا مخلوقا فيما ضمن الله له)) (۴) یعنی د کوم څیز ضمانت چه الله تعالی ورکړیدې په هغې باندې چه چا د مخلوق نه امید اوساتلو نو هغه په الله تعالی باندې ایمان نه دې راوړې. مطلب دا چه د انسان جمله ضروریاتو او حاجاتو ذمه الله تعالی اخستې ده. اوس که یو سړې د مخلوق نه د ضرورتونو د حاصلولو خواهش مند وی نو د هغه ایمان په الله تعالی باندې هډو دې نه. ځکه چه که د هغه په الله تعالی ایمان وې نو مخلوق نه به نی خپل امیدونه نه تړل.

۳- **یحیی بن حمزة**: دا ابوعبدالرحمن یحیی بن حمزه بن واقد حضرمی بلتهی رحمه الله دې. (۵)

۴- **یزید بن ابی مریم**: دا ابوعبدالرحمن یزید بن ابی مریم انصاری رحمه الله دې.

۵- **عبایه بن رافع بن خدیج**: دا عبایة بن رفاعة بن رافع بن خدیج انصاری رحمه الله دې.

۶- **ابوعبس**: دا ابوعبس عبدالرحمن بن جبر بن عمرو بن زید رضي الله عنه دې. (۶)

قوله: **أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ما اغبرتا قدما عبد في سبيل الله فتمسه النار**: حضرت ابوعبس عبدالرحمن بن جبر رضي الله عنه فرمائی چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائیلی چه د کوم یو سړی قدمونه د الله تعالی په لار کښې د دوړو شی نو د دوزخ اُور به په هغه نه لګی.

---

۱) (سير أعلام النبلاء (ج ۱۰ ص ۳۹۱)-
۲) (تهذيب التهذيب (ج ۹ ص ٤۲٤)-
۳) (تعليقات تهذيب الكمال (ج ۲٦ ص ۳۵۵)-
٤) (حلية الأولياء (ج ۹ ص ۲۹۹)-
۵) (د هغوی د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الجنائز باب ماينهى من الحلق عند المصيبة-
۶) (د دې دریواړو حضراتو د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الجمعة باب المشي إلى الجمعة-

حموی او مستملی په روایت کښې ((اغبرتا)) تثنیه سره دې. دا یو لغت دې اود نورو په نزد ((اغبرت)) دې او همدغه فصیح دی. (۱)

د الله تعالی په لارکښې د حرکاتو اوتصرفاتو عظمت: د حدیث مطلب دا دې چه د دوړو په موجودګئی سره به نی د دوزخ اور نه سوزوی او په دې کښې د الله تعالی په لارکښې تصرفاتو او حرکاتو ته اشاره ده. لږه شان اندازه اولګونی چه صرف په قدمونو باندې د دوړو لګیدو په وجه د دوزخ اور حرامیږی نو د هغه سړی به څه مرتبه او فضیلت وی چا چه خپل پوره طاقت، قوت او کوشش د الله تعالی په لارکښې لګولې وی. (۲)

د حدیث باب هم معنی نوراحادیث: ابن حبان رحمه الله د حضرت جابر رضی الله عنه نه د روایت باب د معنی په شان روایت نقل کړیدې. چه حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی چه هغه په غزوه کښې وو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل: ((من اغبرت قدماه فی سبیل الله حرمه الله علی النار)). حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی چه کله خلقو د نبی کریم ﷺ ارشاد مبارك واوریدو نو هغوی د خپلو خپلو سورلونه راوُدانګل او د دغه ورځ نه وړاندې مونږ خلق دومره پیدل تلونکی نه دی لیدلی. (۳)

دغه شان علامه طبرانی رحمه الله هم د حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه نه مرفوعاً نقل کړی دی چه نبی کریم ﷺ ارشاد اوفرمائیلو((من اغبرت قدمه فی سبیل الله باعدالله منه النار مسیرة ألف عام للراکب مستعجل))(۴)

یعنی د چا قدم چه د الله تعالی په لار کښې د دوړو شو نو الله تعالی به د هغه نه د دوزخ اُور دومره لرې کړی خومره چه د یو تیز سور د زړو کالو مسافت وی.

مطلب دا چه یو تیز رفتار سور په زرکاله کښې خومره فاصله کوی د هغې په اندازه به الله تعالی د دغه سړی نه د دوزخ اُور لرې کړی د چا قدمونه چه د الله تعالی په لارکښې د دوړوشوې وی.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت ظاهر دې او هغه ((مااغبرتاقدماعبد....)) کښې دې. (۵)

۱۷- بَاب: مَسْحِ الْغُبَارِ عَنْ الرَّأْسِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

ماقبل سره ربط: په تیرشوی باب کښې د الله تعالی په لارکښې د قدمونو د دوړوکیدو د فضیلت ذکر وو. په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه قدمونه کوم چه په دوړو ککړ شوی وی، د فضیلت څیز دې خود دې صفاکول جائز او مباح دی.

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۳۰) وشرح القسطلانی (ج۵ص٤۹)-
۲) (فتح الباری (ج۶ص۳۰)-
۳) (الإحسان بترتیب صحیح ابن حبان (ج۸ص۶۲)-
٤) (مجمع الزوائد للهیثمی (ج۵ص۲۸۵)-
۵) (عمدة القاری(ج۱٤ص۱۰۹)-

د ترجمة الباب مقصد علامه عينى رحمه الله فرمائى چه د امام بخارى رحمه الله مقصد دې ترجمې نه د سر نه د جهاد دوړود مسح عدم كراهيت بيان دې. يعنى د الله تعالى په لاركښې په سر وغيره لګيدلې دوړې صفا كولو عدم كراهيت بيانول غواړى. (١)

ابن المنير رحمه الله فرمائى چه په اسلام كښې بعضو حضراتو د اودس نه پس مسح بالمنديل مكروه او ناخوښه ګڼړله، د دې د پاره متبادرالى الذهن دا كيږى چه د جهاد آثار يعنى دوړې وغيره مسح هم ناخوښه اومكروه به وى نود دې وهم لرې كولو د پاره امام بخارى رحمه الله دا ترجمة الباب قائم كړو. (٢)

حافظ صاحب د ابن المنير رحمه الله د قول نور وضاحت كولو سره ليكى چه د جهاد آثارو او اودس آثارو كښې فرق په دې اعتبار سره دې چه نظافت مطلوب شرعى دې، غبار د آثار جهاد نه دى، نو چه كله جهاد ختم شونود هغې د آثار باقى ساتلو هيڅ معنى نشته. او د اودس نه مقصد مونځ دې نو دا مستحب پاتې شو چه د مقصود د حصول پورې آثار هم باقى پاتې كيږى. دغه شان په دواړو مسحوكښې واضح فرق دې. (٣)

[٢٦٥٧] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ (٤) أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ قَالَ لَهُ وَلِعَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ائْتِيَا أَبَا سَعِيدٍ فَاسْمَعَا مِنْ حَدِيثِهِ فَأَتَيْنَاهُ وَهُوَ وَأَخُوهُ فِي حَائِطٍ لَهُمَا يَسْقِيَانِهِ فَلَمَّا رَآنَا جَاءَ فَاحْتَبَى وَجَلَسَ فَقَالَ كُنَّا نَنْقُلُ لَبِنَ الْمَسْجِدِ لَبِنَةً لَبِنَةً وَكَانَ عَمَّارٌ يَنْقُلُ لَبِنَتَيْنِ لَبِنَتَيْنِ فَمَرَّ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَسَحَ عَنْ رَأْسِهِ الْغُبَارَ وَقَالَ وَيْحَ عَمَّارٍ تَقْتُلُهُ الْفِئَةُ الْبَاغِيَةُ عَمَّارٌ يَدْعُوهُمْ إِلَى اللَّهِ وَيَدْعُونَهُ إِلَى النَّارِ [ر: ٤٣٦]

تراجم رجال

١- ابراهيم بن موسى: داابواسحاق ابراهيم بن يزيد الفراء رازى تميمى رحمه الله دې. (٥)

٢- عبدالوهاب: داعبدالوهاب بن عبدالمجيد ثقفى رحمه الله دې. د دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب حلاوة الإيمان)) لاندې راغلې ده. (٦)

٣- خالد: داخالدبن مهران حذاء رحمه الله دې.

٤- عكرمه: دا مشهورمفسر حضرت عكرمه مولى ابن عباس رحمه الله دې. د دې دواړو حضراتو تذكره ((كتاب العلم باب قول النبى صلى الله عليه وسلم....)) لاندې تيره شوه. (٧)

---

١) (عمدة القارى (ج١٤ص١٠٩)-
٢) (المتوارى (ص١٥٣)-
٣) (فتح البارى (ج٦ص٣٠)-
٤) (قوله: عن عكرمة رحمه الله: الحديث مرتخريجه فى كتاب الصلاة باب التعاون فى بناء المسجد-
٥) (د دوى د حالاتود پاره اوګورئ كتاب الحيض باب غسل الحائض رأس زوجها-
٦) (كشف البارى (ج٢ص٢٦)-
٧) (كشف البارى (ج٣ص٣٦١-٣٧٠)-

دَ ابن عباس: دَ حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما حالات ((بدء الوحى)) څلورم حديث او ((كتاب الإيمان باب كفران العشير....)) لاندې راغلى دى.(١)

دَ حديث ترجمه: حضرت عكرمه رحمه الله فرمائى ماته او حضرت على بن عبدالله ته حضرت ابن عباس رضي الله عنهما اووئيل چه حضرت ابوسعيدالخدرى رضي الله عنه له لاړشئ او دَ هغوى نه دَ هغوى حديث واورئ. نومونږ هغوى له راغلو هغه اودَ هغه رور په خپل باغ كښې وو او باغ ئې اوبه كولو. كله چه هغوى مونږ اوليدو نو دَ احتباء په صورت كيناستل او وئې فرمائيل چه دَ مسجد نبوى دَ تعمير په وخت مونږ به يوه يوه خښته اوچتوله او عمار به دوه دوه خښتې اوچتولې. نبى كريم صلى الله عليه وسلم دَ هغه خواكې تيرشو او دَ هغه دَ سر نه ئې دوړې صفا كړې او وئې فرمائيل دَ عمار بې كسى دَ افسوس قابله ده، دې به يو باغى ډله قتل كوى، دې به هغوى دَ الله تعالى طرف ته راغواړى او هغوى به دې دوزخ طرف ته راغواړى.

دَ روايت باب دَ بعض اجزاء توضيح: په روايت كښې دَ على بن عبدالله نه مراد دَ حضرت ابن عباس خوئ على دې. (٢)

((فلحتبى))دا دَ باب افتعال نه دى او احتباء معنى دا ده چه په سرين يعنى دَ كوناټو په سر كيناسته او زنګونونه ئى اودرول اودَ هغې نه چاپيره سهارا اخستلو دَ پاره دواړه لاسونه تړل يا دَ ملا او زنګونو نه چاپيره كپړه تړل. (٣)

((ويح)) كلمه دَ ترحم ده او فعل محذوف مفعول مطلق كيدو په بناء باندې منصوب دى. (۴)

دَ حضرت ابوسعيدالخدرى رضى الله عنه دا رور څوک دې؟: حافظ شرف الدين دمياطى رحمه الله دَ حديث باب په الفاظو اشكال كولوسره فرمائى چه دَ حديث الفاظ صحيح نه دى (وهوواُخوه) ځكه چه دَ حضرت ابوسعيد الخدرى رضي الله عنه صرف هم يو نسبى رور قتاده بن النعمان الظفرى رضي الله عنه وو چه دَ دوى دَ شريكې مور نه پيدا شوې رور وو. خودَ هغوى وفات دَ حضرت عمر فاروق رضي الله عنه دخلافت په زمانه كښې شوې وو، هغه وخت دَ على بن عبدالله بن عباس پيدائش هم نه وو شوې. ځكه چه هغه دَ حضرت على رضي الله عنه دَ دورخلافت په آخرى ورځوكښې پيداشوې وو.نو دَ على بن عبدالله ملاقات قتاده بن النعمان الظفرى رضي الله عنه سره څنګه صحيح كيدېشى؟ (۵)

دغه شان دَ حضرت عكرمه رحمه الله ملاقات هم دَ حضرت قتاده بن النعمان الظفرى رضي الله عنه نه ثابت نه دې ځكه چه هغه هم عهدفاروقى نه پس پيدا شوې دې.(۶)

---

١) (كشف البارى (ج١ص٤٣٥و٢٠٥)-
٢) (فتح البارى (ج١ص٥٤١) اودَعلى بن عبدالله دَپاره اوګورئ كتاب الصلاة باب التعاون فى بناء المسجد
٣) (عمدةالقارى (١٤ص١٠٩) والقاموس الوحيد (ص٣٠٩) مادة حبى-س
٤) (عمدةالقارى (ج١٤ص١٠٩) وموسوعة النحو ومالصرف والإعراب (ص٧١٧)-
٥) (حواله بالا وعمدة القارى (ج١٤ص١٠٩) وإرشاد السارى (ج٥ص٤٩)-
۶) (شرح الكرمانى (ج١٢ص١١٤)-

د دې اشكال جواب علامه كرماني يو خودا وركړې دې چه كيديشى چه دا د هغه خوږ رضاعي رور وى. هم دا جواب حافظ صاحب هم اختيار كړيدې.(١)

اودونم جواب علامه كرمانى دا وركړې چه مراد ((أخ في الإسلام))هم كيدې شى.(٢) د الله تعالى ارشاد دې: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾.(٣)

"الفئة الباغية" نه كومه ډله مراد ده؟ په حديث باب كښې راغلى دى چه حضرت عمّار به باغى جماعت قتل كوى چه دې به هغوى د الله تعالى طرف ته راوغواړى او هغوى به دې د دوزخ د أور طرف ته. اوس سوال دا دې ((الفئة الباغية)) نه كوم باغى جماعت مراد دې؟ ① علامه ابن بطال رحمه الله فرمائى ((الفئة الباغية))نه اهل مكه مرادى چا چه حضرت عماربن ياسر رضى الله عنهما د مكې نه بهر اوويستلو او سخت تكليف ئې وركړو.

پاتې شو دا سوال چه په حديث كښې فعل مضارع استعمال كړيشوې دې يعنى ((تقتله. يدعوهم)) او ((يدعونه)) چه په مستقبل كښې د دې تولو حالاتو په وقوع كيدو باندې دلالت كوى نو د دې جواب دا دې چه فعل مضارع دلته د ماضى په معنى كښې مستعمل دې او دا استعمال د اهل عرب په نزد شائع او ذائع دې.(۴)

② علامه كرمانى رحمه الله فرمائى چه په حديث كښې په مستقبل كښې واقع كيدونكې يو واقعې طرف ته اشاره كړيشويده. اوهغه واقعه په جنګ صفين كښې پيښه شوه كومه چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم معجزه وه. په هغه جنګ كښې يو طرف ته حضرت على رضى الله عنه او بل طرف ته حضرت معاويه رضى الله عنه اود هغه ملګرى وو. د دې وجه ((الفئة الباغية)) معنى ((الجماعة المخطئة)) به وى، چه حضرت على رضى الله عنه په حقه وو او حضرت معاويه رضى الله عنه نه اجتهادى غلطى شوې وه، هم په دې جنګ كښې حضرت عمار رضى الله عنه شهيدشو چه د حضرت على رضى الله عنه د ملګرونه وو.(۵)

③ اوبعضو حضراتو وئيلى دى ((الفئة الباغية)) نه خوارج مراد دى ليكن دا توجيه په هر لحاظ سره بديهى البطلان ده ځكه چه د خوارجو د حضرت على رضى الله عنه خلاف خروج بالاتفاق د حضرت عمار رضى الله عنه د شهادت نه پس شوې دى. علامه قسطلانى رحمه الله فرمائى:

((ولايصح أن يقال أن مراده ((الخوارج))الذين بعث على عمارا يدعوهم إلى الجماعة لأن الخوارج إنما خرجوا على على بعد قتل عمار بلا خلاف، فإن ابتداء أمر الخوارج كان عقب التحكيم، وكان التحكيم عقب انتهاء القتال بصفين، وكان قتل عمار قبل ذلك قطعا)) (۶)

---

١) (حواله بالا وفتح البارى (ص١١ ٥٤١)-
٢) (شرح الكرمانى (ج١٢ص ١١٤)-
٣) (الحجرات:١٠)-
٤) (شرح ابن بطال (ج٥ص٢٧)-
٥) (شرح الكرمانى (ج١٢ص١١٣) وعمدة القارى (ج ١٤ص١٠٩-١١١)-
٦) (إرشاد السارى (ج٥ص٥٠)-

بیا علامه عیني او علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه دلته راجح جواب د علامه کرمانی رحمه الله دې ځکه چه د حدیث ظاهر سیاق د هغې موافقت کوی، خو د علامه ابن بطال رحمه الله قول مبنی برادب دې چه هغوی د ادب په توګه د اهل صفین طرف ته د بغاوت د نسبت نه احتراز کړیدې.(۱)

د حدیث باقی تشریحات ((کتاب الصلاة باب التعاون فی بناء المسجد)) لاندې تیرشوی دی.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث مناسبت ترجمة الباب سره په دې جمله کښې دې. ((ومسح عن رأسه الغبار)) (۲)

۱۸- بَاب: الْغَسْلِ بَعْدَ الْحَرْبِ وَالْغُبَارِ

ماقبل سره مناسبت: په تیرشوی باب کښې د دوړو وغیره د مسح د عدم کراهیت بیان وو او په دې باب کښې د دغه دوړو د غسل او وینځلو د عدم کراهیت بیان دی.

د ترجمې مقصد: علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله د جنګ نه پس د دوړو د وینځلو جواز بیانول غواړی. (۳) بلکه دا د فعل نظافت په نقطه نظر سره هم بهتر او اولی دې لکه چه وړاندینی باب کښې چه تیرشو.خو علامه عینی رحمه الله فرمائی چه پورتنئی ترجمه په دوو خیزونوباندې مشتمل ده. یو غسل او دوئم دوړې. نو یو امر خو دا دې چه نبی کریم ﷺ د جنګ نه پس غسل فرمائیلې وو، دوئم د دې امر بیان دې چه د جبرائیل امین سر په دې جنګ کښې د دوړو شوې وو.(۴)

[۲۶۵۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ (۵) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا رَجَعَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَوَضَعَ السِّلَاحَ وَاغْتَسَلَ فَأَتَاهُ جِبْرِيلُ وَقَدْ عَصَبَ رَأْسَهُ الْغُبَارُ فَقَالَ وَضَعْتَ السِّلَاحَ فَوَاللَّهِ مَا وَضَعْتُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَيْنَ قَالَ هَا هُنَا وَأَوْمَأَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ قَالَتْ فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۳۸۹۱]

تراجم رجال

۱- محمد: دا ابوعبدالله محمدبن سلام بیکندی رحمه الله دې.

۲- عبدة: دا عبده بن سلیمان بن حاجب کلابی رحمه الله دې. د دې دواړو حضراتو تذکره ((کتاب

---

۱) (عمدة القاری (۱٤ج ۱۱۰) وشرح القسطلانی (ج۵ص۵۰)-

۲) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۱۰۹)-

۳) (شرح القسطلانی (ج۵ص ۵۰)-

٤) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۱۰)-

۵) (قوله: عن عائشة رضی الله عنها: الحدیث مرتخریجه فی کتاب الصلاة باب الخیمة فی المسجد للمرضی وغیرهم

الإيمان باب قول النبي صلى الله عليه وسلم أنا أعلمكم بالله.....)) لاندې راغلی ده.(۱)

۳-هشام: دا ابوالمنذر هشام بن عروه رحمه الله دې.

۴-عروه: دا حضرت عروه بن زبير بن عوام رحمه الله دې.

۵-عائشه: دا ام المؤمنين حضرت عائشه بنت ابی بکر صديق رضي الله عنهما ده. دَ دې دريوارو حالات ((بدء الوحی)) دَ دونم حديث لاندې راغلی.(۲)

قوله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم لما رجع يوم الخندق ووضع السلاح واغتسل فأتاه جبريل وقد عصب رأسه الغبار: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه کله رسول الله ﷺ دَ غزوه خندق نه واپس راغلو نو وسله ئې کيخوده او غسل ئې اوفرمائيلو. په دې دوران کښې حضرت جبرائيل عليه السلام راغلو اودَ هغه په سر باندې دوړې جمع شوې وې.

((وقد عصب رأسه)) دا جمله حاليه ده او مطلب دا دې چه څنګه په سر باندې پټئی تړلې وی او دې پټئی ټول سر راګير کړې وی، دغه شان دوړو دحضرت جبرائيل عليه السلام سر راګير کړې وو.(۳) او حديث باب سره متعلق نورتفصيلات به مغازی کښې راځي. (۴)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حديث باب مناسبت په دې الفاظوکښې دې. ((واغتسل، فأتاه جبريل وقد عصب رأسه الغبار)) (۵)

۱۹-بَاب: فَضْلِ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ

بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ [آل عمران: ۱٦۹-۱۷۱]

ماقبل سره مناسبت: په وړاندينو بابونوکښې دَ الله تعالی په لارکښې دَشهيد کيدو مختلفو فضيلتونو ذکر وو، په دې باب کښې هم دَ شهيد فی سبيل الله دَ يو خالص فضيلت ذکر دې، هغه دا چه شهيد مړ نه دې بلکه ژوندې وی، او دَ هغه دَ رب دَ طرف نه هغه ته رزق ورکولې شی.

۱) (کشف الباری (ج۲ص۹۳-۹۴)-
۲) (کشف الباری (ج۱ص۲۹)-
۳) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۱۰) وقال العلامة الخطابی رحمه الله فی أعلام الحديث (ج۲ص۱۳٦۳) قوله: عصب رأسه الغبار، معناه: رکب رأسه الغبار وعَلِقَ به. يقال: عصب الريق بفمی: إذا جف، فبقيت منه لزوجة تمسک الفم
٤) (کشف الباری کتاب المغازی (ص۲۹۹و ۳۰۹-۳۰۰)-
۵) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۱۰)-

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخاري رحمه الله په دې باب کښې دَ هغه حضراتو فضيلت ذکر کول غواړي، دَ چا باره کښې چه آيات ﴿ولاتحسبن الذين قتلوا....﴾ (۱)
او دَ ترجمة الباب تقديري عبارت داسې دې.((باب فضل من ورد فيه قول الله تعالى......)) ځکه چه دَ ترجمة الباب ظاهري الفاظ دلته مراد نه دي، په دې وجه اسماعيلي دَ ترجمې نه دَ فضل لفظ حذف کړې دې. (۲)
په ترجمة الباب کښې دَ مذکوره آيات خلاصه: په پورته ذکر شوي آيت کښې دَ دې امر ذکر دې چه کوم خلق دَ الله تعالى په لارکښې دَ شهادت اوچته مرتبه مومي نو هغوي ته نه مړه وئيلې پکاردي نه دا گڼړل پکار دي ځکه چه هغه احياء او ژوندي دي او هغوي ته دَ هغوي دَ رب دَ خوانه رزق هم ورکولې کيږي او الله تعالى چه کوم فضل او کرم هغوي سره کړيدې هغوي په دې خوشحاله او راضي دي او دا چه الله تعالى دَ محسنينو اجر نه ضائع کوي.
دَ حيات الشهداء حقيقت: په ترجمة الباب کښې ذکرکړيشوې آياتونو کښې عامو مسلمانانو ته خطاب کولو سره اوفرمائيل چه تاسو خلق دَ الله تعالى په لارکښې قتل کړيشوو خلقو ته مړه مه وائې، همدغه ممانعت سورة البقرة کښې هم راغلې دې دَ الله تعالى ارشاد دې ﴿ولاتقولوا لمن يقتل في سبيل الله أموات بل أحياء ولكن لاتشعرون﴾ (۳)
دَ شهيد متعلق دا وئيل چه هغه مړشو صحيح او جائز دي خودَ هغه مرگ دَ نورو مړو په شان گڼړلو ممانعت کړيشويدې. دَ دې وجه دا ده چه دَمرگ نه پس لکه دَ برزخ ژوند دَ هرسړي روح ته حاصل دې. اوهم دَ دې نه دَ سزا او جزا ادراك کيږي ليکن شهيد ته په دې حيات کښې دَ نورو مړو نه يو قسم امتياز حاصل دې او هغه امتيازدا دې چه دَ حيات آثار هغه کښې دَ نورو نه قوي دې. لکه څنگه چه په انمله کښې دَ ذکاء حس کوم چه دَ آثار حيات نه دې په نسبت دَ پوندې طبّا او حسّا قوي دې. تردې پورې چه دَ شهيد دَ دې حيات دَ قوت يو اثر په خلاف دَ معمولي مړو دَ هغه جوسه ظاهري پورې هم رسيدلې چه دَ هغه بدن سره دَ دې چه دَ غوښې نه جوړدې زمکه ئې نه متاثر کوي او په مثال دَ ژوندئي جوسې صحيح او سالم پاتې کيږي. لکه څنگه چه احاديث او مشاهدات گواه دي نو دَ دې امتياز او خصوصيت دَ وجه شهداوَ ته احياء اووئيلې شو او هغوي ته دَ مړو وئيلو ممانعت کړې شويدې او همدغه هغه ژوند دې کوم کښې چه انبياء عليهم السلام دَ شهداوَ نه هم زيات امتيازي قوت لري. تردې چه دَ ظاهر مرگ نه پس دَ صحيح بدن سره يو اثر دَ دې حيات دَ دې عالم په احکامو کښې دا هم ظاهريږي چه په مثال دَ ژوندو خاوندانو دَ هغوي بيبيانوسره نکاح کول جائز نه دي او دَ هغوي مال په ميراث کښې نه تقسيمږي، نو په دې حيات کښې دَ ټولو نه زيات قوي انبياء عليهم السلام دي بيا شهداء دي او بيا نور مړي. (۴)

---

۱) (آل عمران:۷۹-۸۱)-
۲) (عمدة القاري(ج ١٤ ص ١١٠)-
۳) (البقرة: ١٥٤)-
٤) (بيان القرآن(ج۱ص ۸۷-۸۸)-

شهداو ته د رزق ملاويدلو مطلب شهداء ته د رزق ملاويدلو كيفيت په احاديث صحيحه كښې راغلې دې چه د دوى ارواح د عرش په قناديلو كښې اوسيږى او د جنت د نهرونو اوبه څكى. او د هغې ميوې خورى. مسند احمد. ابوداؤد. ترمذى او ابن ماجه كښې د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه روايت دې

((قال رسول الله صلى الله عليه: لما أصيب إخوانكم بأحد جعل الله عزوجل أرواحهم فى أجواف طير خضر، ترد أنهار الجنة، تأكل من أثمارها، وتأوى إلى قناديل من ذهب فى ظل العرش...))(١)

يو اشكال اودَ هغې جواب: اودا اشكال چه كله هغه په جنت كښې وى نو د حشر په ورځ به څنګه راويستلې شى؟ نو د دې جواب دا دې چه هغه به په جنت كښې نه وى بلكه هم په خپلو قبرونوكښې به وى ليكن دا حصه د نهرونو او ميوو به د يوداسې مقام نه ملاويږى چه جنت سره به متعلق وى لكه څنګه چه به كافران هم په قبرونوكښې وى ليكن هغوى ته به عذاب د دوزخ وركړې كيديشى.(٢)

[٢٦٥٩] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِاللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِاللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (٣) قَالَ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الَّذِينَ قَتَلُوا أَصْحَابَ بِئْرِ مَعُونَةَ ثَلَاثِينَ غَدَاةً عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ عَصَتِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ قَالَ أَنَسٌ أُنْزِلَ فِي الَّذِينَ قُتِلُوا بِبِئْرِ مَعُونَةَ قُرْآنٌ قَرَأْنَاهُ ثُمَّ نُسِخَ بَعْدُ بَلِّغُوا قَوْمَنَا أَنْ قَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَرَضِينَا عَنْهُ [ر: ٢٦٤٧]

تراجم رجال

١- اسماعيل بن عبدالله: دا ابوعبدالله اسماعيل بن ابى اويس عبدالله بن عبدالله بن اويس بن مالك بن ابى عامر اصبحى رحمه الله دې. د ده حالات ((كتاب الإيمان باب تفاضل أهل الإيمان فى الأعمال)) لاندې راغلى دى.(۴)

٢- مالك: دا امام مالك بن انس بن مالك بن ابى عامر الاصبحى المدنى رحمه الله دې. د ده

---

١) (مسند الإمام أحمد (ج١ص٢٦٦) ومسلم ٩ج٢ص١٣٥) كتاب الإمارة. باب بيان أن أرواح الشهداء فى الجنة. وأنهم أحياء عندربهم يرزقون رقم(٤٨٨٥) وسنن أبى داؤد (ج١ص٣٤١) كتاب الجهاد باب فى فضل الشهادة رقم (٢٥٢٠) والجامع للترمذى (ج٢ص١٣٠) أبواب تفسير القرآن باب ومن سورة آل عمران رقم (٣٠١١) وابن ماجه (ص٢٠١) أبواب الجهاد باب فضل الشهادة فى سبيل الله رقم (٢٨٠١)-

٢) (بيان القرآن (ج١سورة آل عمران) والجامع لأحكام القرآن للقرطبى (ج٤ص٢٦٩)-

٣) (قوله: عن أنس بن مالک رضى الله عنه: الحديث مرتخريجه فى كتاب الوتر باب القنوت قبل الركوع وبعده رقم (١٠٠١)-

٤) (كشف البارى (ج٢ص١١٣)-

حالات ((بدء الوحى)) دَ دوئم حديث په ذيل كښې راغلى. (١) -

٣- **اسحاق بن عبدالله بن ابى طلحه:** دا اسحاق بن عبدالله بن ابى طلحه انصارى رحمه الله دي. دَ ده حالات ((كتاب العلم باب من قعد حيث ينتهى به المجلس.....)) (٢)

٣- **حضرت انس بن مالك رضي الله عنه:** دا مشهورصحابى خادم رسول ﷺ حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دي. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه)) لاندې راغلى دى. (٣)

دَ حديث ترجمه: حضرت انس بن مالك رضي الله عنه فرمائى چه رسول ﷺ دَ دې خلقو دَ پاره دَ ديرشو ورځو(يوې مياشت پورې) بددعا اوفرمائيله چا چه اصحاب بئر معونه قتل كړې وو. قبيله رعل، ذكوان او عصيه باندې چا چه دَ الله تعالى او دَ هغه دَ رسول نافرمانى كړې وه. حضرت انس رضي الله عنه فرمائى چه كوم اصحاب بئرمعونه كښې قتل كړيشوې وو دَ هغوى باره كښې دَ قرآن كريم آيت نازل شوى وو، كوم چه مونږ هم لوستلې وو خو بيو ځوورځې پس منسوخ شو. هغه آيت مبارك دا وو. ﴿بلغوا قومنا أن قد لقينا ربنا، فرضى عنا ورضينا عنه﴾.

په حديث كښې دَ ذكر شوې واقعې تفصيل په كتاب المغازى كښې غزوه بئرمعونه لاندې راغلې دې. (۴)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث ترجمة الباب سره مطابقت داسې دې چه په ترجمة الباب كښې مذكوره آيت هم دَ هغه صحابه كرامو رضوان الله عليهم اجمعين په حق كښې نازل شويدې كوم چه په بئر معونه كښې شهيدان شوې وو.(۵)

فائده: ابن بطال رحمه الله فرمائى چه په ترجمة الباب كښې مذكوره آيت دَ دې خبرې دليل دې چه كوم سړې په دهوكه سره قتل شى هغه شهيددې، ځكه چه اصحاب بئرمعونه هم په دهوكه سره قتل شوې وو.(۶)

[٢٦٦٠] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا(٧) يَقُولُ اصْطَبَحَ نَاسٌ الْخَمْرَ يَوْمَ أُحُدٍ ثُمَّ قُتِلُوا شُهَدَاءَ فَقِيلَ لِسُفْيَانَ مِنْ آخِرِ ذَلِكَ الْيَوْمِ قَالَ لَيْسَ هَذَا فِيهِ [٣٢٤٣، ٣٨١٨]

---

١) (كشف البارى (ج١ص٢٩٠) و كشف البارى (ج٢ص٨٠)-

٢) (كشف البارى (ج٢ص٢١٣)-

٣) (كشف البارى (ج٢ص٤)-

٤) (كشف البارى كتاب المغازى (ص٢٦١)-

۵) (عمدة القارى (ج١٤ص١١١)-

٦) (شرح ابن بطال (ج۵ص٢٩)-

٧) (قوله: جابربن عبدالله رضى الله عنهما: الحديث أخرجه البخارى أيضًا (ج٢ص٥٧٩) كتاب المغازى باب غزوة أحد. رقم (٤٠٤٤) و (ج٢ص٦٦٦) تاب التفسير سورة المائدة باب ﴿إنما الخمر والميسر والأنصاب والأزلام رجس من عمل الشيطان﴾ رقم (٤٦١٨) والحديث من إفراده-

تراجم رجال

۱- علی بن عبدالله: دا امیر المؤمنین فی الحدیث امام علی بن عبدالله ابن المدینی رحمه الله دی. دَ هغوی حالات ((کتاب العلم باب الفهم فی العلم)) لاندې راغلی دی. (۱)

۲- سفیان: دا مشهور محدث سفیان بن عُیَینه بن ابی عمران کوفی رحمه الله دې. دَ ده څ حالات ((بدء الوحی)) دَ اول حدیث لاندې (۲) او تفصیلی حالات ((کتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا أو أخبرنا وأنبأنا)) په ذیل کښې راغلی دی. (۳)

۳- عمرو بن دینار المکی: دا عمرو بن دینار جمحی ابومحمد المکی الاثرم رحمه الله دې.(۴)

۴- حضرت جابر بن عبدالله الانصاری رضی الله عنهما: دَا مشهور صحابی، حضرت جابر بن عبدالله الانصاری رضی الله عنهما دې. (۵)

قوله: يقول: اصطبح ناس الخمر يوم أحد، ثم قتلوا شهداء: عمرو بن دینار نه روایت دې چه هغوی دَ حضرت جابر بن عبدالله الانصاری رضی الله عنهما نه اوریدلی دی چه هغه فرمائیل: د احد په ورځ ډیرو مسلمانانو شراب څکلې وو بیا هم په هغه ورځ شهیدان شول.

((اصطبح أی شرب الخمر صبوحا)) یعنی هغوی دَ سحر په وخت کښې شراب څکلې وو.(۶)

((صبوح)) وائی دَسحر وخت کښې شراب څکلوته او((غبوق))دَماښام شراب څکلوته وائی.(۷) دَحدیث مطلب دا دې چه دَ احد په ورځ کوم مسلمانان شهیدان شو هغوی کښې ډیرو حضراتو دَ سحر په وخت کښې شراب څکلې وو او هم په هغه ورځ هغوی شهیدان شو ځکه چه په هغه وخت کښې دَ شرابو دَ حرمت حکم نه وو راغلې. دَ دې تصریح په کتاب التفسیر کښې موجود ده. حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی ((صبّح أناس غداة أحد الخمر، فقتلوا من يومهم جميعا شهداء، وذلك قبل تحريمها))(۸)

حدیث باب دَ دې خبرې هم دلیل دې چه شراب دَ غزوه احد نه پس حرام کړې شوی دی. (۹)

---

۱) (کشف الباری (ج۳ص۲۹۷)-
۲) (کشف الباری (ج۱ص۲۳۸)-
۳) (کشف الباری (ج۳ص۱۰۲)-
٤) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب العلم باب العلم والعظة باللیل-
۵) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره ګورئ کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم وضوءه علی المغمی علیه
۶) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۱۶)-
۷) (عمدة القاری(ج ١٤صض۱۱۳)-
۸) (صحیح البخاری (ج۲ص۶۶۶) کتاب التفسیر باب قوله ﴿إنما الخمر والمیسر والأنصاب والأزلام رجس من عمل الشیطان﴾ رقم (۴۶۱۸) وشرح ابن بطال)ج۵ص۲۹)-
۹) (فتح الباری (ج۷ص۳۵۳)-

قوله: فقیل لسفیان: من آخرذلك الیوم؟ قال: لیس هذافیه: حضرت سفیان بن عینیه رحمه الله ته اووئیلې شو چه په حدیث کښې ((من آخرذلك الیوم)) الفاظ هم شته؟ نو هغه اووئیل چه په روایت کښې دا الفاظ نشته. په اصل کښې دلته د حضرت سفیان رحمه الله نه سهو شوې ده. ګنې نو اسماعیلی ((قواریری عن سفیان)) په طریق سره همدغه روایت نقل کړیدې او په هغې کښې دا الفاظ موجود دی. ((وقتلوا آخر النهار شهداء))(۱)

دغه شان د کتاب التفسیر په روایت کښې هم دا الفاظ موجود دی.(۲)

نولکه چه حضرت سفیان رحمه الله نه اول سهو شوې بیا ورته یاد شو. (۳)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: علامه ابن المنیر اسکندرانی رحمه الله اود هغه په اتباع کښې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه د حدیث ترجمة الباب سره مناسبت په لفظ ((شهداء)) کښې دې. ځکه چه هغه شراب کوم چه هغوی په هغه ورځ سحر څکلې وو هغې دوی ته هیڅ نقصان اونه رسولو، سره د شرابو څکلو هغوی شهداء بللې شو ځکه چه هغه وخت مباح وو. د دې وجه نه الله تعالی د هغوی د شهادت نه پس د هغوی مدح او تعریف اوکړلو، ویره او پریشانی ئې د هغوی نه لرې کړه. (۴)

اوحافظ رحمه الله فرمائی چه کیدیشی امام بخاری رحمه الله دا روایت د هغه آیاتونو د نازلیدلو د اسبابو نه یو طرف ته د اشارې د پاره ذکر کړې وی. امام ترمذی رحمه الله فرمائی(۵) د حضرت جابر رضی الله عنه نه روایت کړیدې:

((قال: ماکلّم الله أحداقط إلا من وراء حجابه، وأحیی أباك فکلمه کفاحا، فقال: یاعبدی، تمنّ علیّ أعطیك، قال: یارب، تحیینی فأقتل فیك ثانیة، قال الرب: إنه قدسبق منی ﴿أنهم لایرجعون﴾ وأنزلت هذه الآیة: ﴿ولاتحسبن الذین قتلوافی سبیل الله أمواتا﴾))(۶)

حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی چه الله تعالی چاسره هم خبرې فرمائی د پردې نه اخوا ئې فرمائی، لیکن الله تعالی زما پلار ژوندې کړو او هغه سره ئې مخامخ خبرې اوکړې، وئې فرمائیل اې زما بنده اوغواړه چه څه ته غواړې دربه کړم. عبدالله وئیل اې ربه ته ما ژوندې کړې (او دنیاته مې اولیګه) دې د پاره چه ستا په لارکښې بیا شهید شم. الله تعالی اوفرمائیل (دا خو نشی کیدې) ځکه چه مانه دا خبره اول صادر شوې ده چه (د دنیانه واپس راغلې) به نه واپس کیږی او دا آیت نازل شو. ﴿ولاتحسبن الذین قتلوافی سبیل الله أمواتا﴾

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۳۱-۳۲) وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۱۳)-
۲) (صحیح البخاری (ج۲ص۶۶۶) کتاب التفسیر باب قوله ﴿إنما الخمر والمیسر...﴾ رقم (۴۶۱۸)-
۳) (فتح الباری (ج۶ص۳۲)-
۴) (حواله بالا وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۱۳)-
۵) (الجامع للترمذی (ج۲ص۱۳۰) أبواب تفسیر القرآن، باب ومن سورة آل عمران رقم (۳۰۱۰)-
۶) (فتح الباری (ج۵ص۳۱)-

او د وهب بن کیسان رحمه الله په روایت کښې دی چه حضرت جابر رضی الله عنه د هغه شهیدانو نومونه هم شمیرلی وو او په هغې کښې د حضرت جابر رضی الله عنه پلار عبدالله هم وو. چا چه د غزوه احد په ورځ شراب څکلی وو. (۱)

علامه گنگوهی رحمه الله فرمائی چه د حدیث جابر رضی الله عنه او ترجمة الباب کښې ذکر شوې آیت ﴿وأن الله لایضیع أجرالمؤمنین﴾ په مینځ کښې مناسبت ظاهر دې. او هغه داسې چه که د دې حضراتو په شرابو څکلوباندې نیول شوې وې نو د مؤمنانو د فعل اضاعت به شوې وو ځکه چه هغوی د څه حرام څیز ارتکاب نه وو کړې. چه په هغې ئی نیولې وې. (۲)

۲۰- بَاب: ظِلِّ الْمَلَائِكَةِ عَلَى الشَّهِيدِ

ماقبل سره مناسبت: په تیرشوی باب کښې د دې ذکر وو چه شهیدان ژوندی دی اوهغوی ته د هغوی د رب د طرف نه رزق هم ملاویږی او په دې باب کښې د دې خبرې ذکر دې چه: شهید د تعظیم او تکریم د پاره فرښتې د هغوی د پاسه په خپلو وزرو سره سورې کوی.

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاری دا فرمائی چه د شهداؤ مقام دومره اوچت دې چه ملائکې هم د هغوی خادمانې جوړیږی او د هغوی د پاسه سورې کوی. د دوی په سورې کولوکښې د شهید اجلال او تعظیم دې. (۳)

[۲۶۶۱] حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ قَالَ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ قَالَ سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ الْمُنْكَدِرِ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا (۴) يَقُولُ جِيءَ بِأَبِي إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ مُثِّلَ بِهِ وَوُضِعَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَذَهَبْتُ أَكْشِفُ عَنْ وَجْهِهِ فَنَهَانِي قَوْمِي فَسَمِعَ صَوْتَ صَائِحَةٍ فَقِيلَ ابْنَةُ عَمْرٍو أَوْ أُخْتُ عَمْرٍو فَقَالَ لِمَ تَبْكِي أَوْلَا تَبْكِي مَا زَالَتِ الْمَلَائِكَةُ تُظِلُّهُ بِأَجْنِحَتِهَا قُلْتُ لِصَدَقَةَ أَفِيهِ حَتَّى رُفِعَ قَالَ رُبَّمَا قَالَهُ [ر: ۱۱۸۷]

تراجم رجال

۱- <u>صدقه بن الفضل</u>: داحافظ حدیث ابوالفضل صدقة بن الفضل مروزی رحمه الله دې. (۵)

۲- <u>ابن عینیه</u>: دا مشهور محدث سفیان بن عُیَینه بن ابی عمران کوفی رحمه الله دې. د دوی څه حالات ((بدء الوحی)) د اولنی حدیث لاندې (۶)

---

۱) (فتح الباری (ج۷ص۳۵۳)-

۲) (لامع الدراری (ج۷ص۲۱۹)-

۳) (فیض الباری (ج۳ص۴۲۶)-

٤) (قوله: جابرا رضی الله عنه: الحدیث مرتخریجه فی کتاب الجنائز، باب الدخول علی المیت بعدالموت إذا أدرج فی أکفانه-

۵) (د دوی حالات د پاره اوگورئ کتاب العلم باب العلم والعظة باللیل-

۶) (کشف الباری (ج۱ص۲۳۸)-

او مفصل حالات (کتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا أو أخبرنا وأنبأنا) په ذیل کښې راغلی دی. (۱)

۳- محمد بن المنکدر: دا محدث شهیر محمد المنکدر بن عبدالله المدنی رحمه الله. (۲)

۴- جابر بن عبدالله الانصاری رضی الله عنهما: دا مشهور صحابی حضرت جابر بن عبدالله الانصاری رضی الله عنهما دی. (۳)

قوله: قلت لصدقة: أفيه حتى رفع؟ قال: ربما قاله: ما صدقه ته اووئيل چه حديث کښې ((حتى رفع)) هم شته؟ نو هغوی اوفرمائيل او. کله کله به سفيان هم دا وئيل.

دلته قائل امام بخاری رحمه الله دی. هغه دخپل استاذ صدقة بن الفضل نه معلومول چه آيا حديث کښې ((حتى رفع)) الفاظ هم شته؟ نوجوابًا صدقة بن الفضل اووئيل او. سفيان به دا هم وئيل. (۴) ليکن همدغه روايت په (کتاب الجنائز) کښې ((علی بن عبدالله وهو ابن المديني عن سفيان)) طريق سره هم مروی دی او د دې په آخر کښې ((حتى رفعتموه)) الفاظ موجود دی. (۵) دغه شان حميدی او نورو حضراتو هم د سفيان نه دغه شان نقل کړی دی. (۶) د (کتاب المغازی) په روايت کښې هم ((أبوالوليد عن شعبة عن ابن المنکدر)) په طريق سره ((حتى رفع)) الفاظ نقل کړيشوی دی. (۷)

نومعلومه شوه چه عدم جزم سره دا روايت صرف صدقة بن الفضل روايت کړيدی. (۸)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دحديث ترجمة الباب سره مناسبت د حديث په جمله ((مازالت الملائكة تظله بأجنحتها)) کښې دی. (۹)

۲۱- باب: تَمَنِّي الْمُجَاهِدِ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الدُّنْيَا

ماقبل سره ربط او مناسبت: په وړاندينوبابونوکښې دا بيان شوې وو چه مجاهدته به د هغه د شهادت نه پس د الله تعالى د طرف نه رزق ورکولې شی او هغوی ژوندی وی. نور دا چه

---

۱) (کشف الباری (ج۳ص۱۰۲)-
۲) ددوی د حالاتودپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم وضوءه علی المغمی علیه
۳) (حواله بالا-
۴) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۱۳)-
۵) (الصحيح البخاری (ج۱ص۱۶۶) کتاب الجنائز باب الدخول على الميت بعد الموت إذا أدرج فی أکفانه رقم (۱۲٤٤)-
۶) (فتح الباری (ج۱٤ص۱۱۳)-
۷) (صحيح البخاری (ج۲ص۵۸٤) کتاب المغازی باب من قتل من المسلمين يوم أحد رقم (٤۰۸۰)-
۸) د حديث باب د ټولو تشريحاتودپاره اوګورئ کتاب الجنائز باب الدخول على الميت بعد الموت إذا أدرج فی أکفانه و کشف الباری کتاب المغازی (ص۲۵۰-۲۵۱)-
۹) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۱۳)-

ملائكې د هغوى د تكريم او تعظيم د پاره په خپلو ورزو باندې په هغوى سورې وى. د
تولو انعاماتو او فضيلتونو ته په كتوباندې مجاهد دا تمنا كوى چه هغه دې بيا په دونيا
او دريم خل شهيد شى او نور ډير فضيلتونه اوكرامتونه دې حاصل كړى لكه چه د حديث
باب نه واضح دى.

دترجمة الباب مقصد دترجمة الباب مقصددادې چه كله شهيد په خپل خان باندې د الله
تعالى نعمتونه او مهربانئى اووينى نو د هغه خواهش به دا وى چه هغه دنيا ته واپس شى.
جهاد اوكړى او شهيد شى،اودا د دې د پاره چه هغه ته نور ډير نعمتونه حاصل شى. (۱)

[۲٦٦۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ قَتَادَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۲) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا أَحَدٌ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ يُحِبُّ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الدُّنْيَا وَلَهُ مَا عَلَى الْأَرْضِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا الشَّهِيدُ يَتَمَنَّى أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الدُّنْيَا فَيُقْتَلَ عَشْرَ مَرَّاتٍ لِمَا يَرَى مِنَ الْكَرَامَةِ [ر: ۲٦٤۲]

تراجم رجال

۱- محمد بن بشار: داد حديث مشهور امام ابوبكر محمدبن بشار عبدى بصرى رحمه الله دې
بُندار د دوى لقب دې. د دوى حالات ((كتاب العلم باب ماكان النبى صلى الله عليه وسلم
ويتخولهم.....)) لاندې راغلى دى. (۳)

۲- غندر: دا ابوعبدالله محمد بن جعفر هذلى رحمه الله دې. د غندرپه لقب مشهور دې. د دوى
حالات ((كتاب الإيمان باب ظلم دون ظلم)) لاندې راغلى دى. (۴)

۳- شعبه: دا اميرالمؤمنين فى الحديث، شعبه بن الحجاج بن الورد عتكى بصرى رحمه الله دې
د دوى حالات ((كتاب الإيمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) لاندې راغلى دى. (۵)

۴- قتادة: دا قتاده بن دعامه بن قتاده بن عزيز سدوسى بصرى رحمه الله دې. (۶)

۵- انس: دا مشهورصحابى رسول ﷺ حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دې. د دې دواړو حضراتو
حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه)) په ذيل كښې راغلى دى. (۷)

---

۱) (عمدة القارى (ج ١٤ص١١٣)-
۲) (قوله: أنس بن مالك رضى الله عنه: الحديث مر تخريجه آنفافى باب الحور العين وصفتهن-
۳) (كشف البارى (ج۳ص ۲۲۱)-
٤) (كشف البارى ج۲ص ۲۵۰)-
۵) (كشف البارى (ج ۱ص۶۷۸)-
۶) (كشف البارى(ج۲ص۳)-
۷) (حواله بالا(ص ٤)-

تنبیه: دَ حدیث باب تشریحات ((باب الحور العین وصفتهن)) لاندې تیرشوی دی.

دَ حدیث دَ ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث ترجمة الباب سره مطابقت کښې دا اشکال دې چه ترجمه خو دَ مجاهد دَ تمنا اوخواهش ده لیکن امام بخاری چه کوم روایت نقل کړیدې په هغې کښې دَ ((حب)) لفظ وارد شویدې؟

دَ دې جواب دا دې چه همدغه روایت امام نسائي او امام حاکم ﷺ هم روایت کړیدې او هلته دَ تمنی لفظ واردشویدې، نو حضرت انس ﷺ فرمائی:

((قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يؤتى بالرجل من أهل الجنة فيقول الله عزوجل يا ابن آدم، كيف وجدت منزلك؟ فيقول: أي رب خير منزل، فيقول: سل وتمنّ، فيقول: أسألك أن تردني إلى الدنيا فأقتل في سبيلك عشر مرات لما يرى من فضل بالشهادة)) (۱)

رسول الله ﷺ اوفرمائیل دَ جنتیانو نه به یو سړې راوستلې شی او الله تعالی به هغه ته اوفرمائی اې دَ آدم خویه تا خپل دَ اوسیدو ځائ څنګه بیاموندلو؟ هغه به وائی اې ربه ډیر ښکلې ځائ دې. الله تعالی به اوفرمائی سوال اوکړه او تمنااوکړه، نو هغه سړې به وائی زما خو ستانه هم دغه غوښتنه ده چه ته ما دنیا ته واپس کړه چه ستا په لارکښې لس ځل قتل کړې شم (هغه به دا درخواست په دې وجه کوی) ځکه چه هغه دَ الله تعالی په لارکښې دَ قتل کیدو فضیلتونه لیدلی دی. اوس دَ نسائی او مستدرک دَ روایت نه دا معلومه شوه چه دَ حب نه مراد هم تمنا ده.(۲)

۲۲- بَاب: الْجَنَّةُ تَحْتَ بَارِقَةِ السُّيُوفِ

ماقبل سره مناسبت: په مخکینوبابونوکښې دَ جنت او دَ هغه ځائ دَ مختلفو نعمتونو او منازلو وغیره بیان شویدې او په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله دَ جنت او دَ هغه ځائ دَ نعمتونو دَ حاصلولو طریقه ښائی چه جنت دَ تورو دَ سوری لاندې دې.

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ ترجمة الباب مقصد واضح دې او هغه دا جنت چه ملاویږی نو هم دَ تورو دَ سوری لاندې ملاویږی.

دَترجمة الباب لغوی تحلیل: امام بخاری رحمه الله دلته ترجمة الباب قائم کړیدې فرمائی چه ((باب الجنة تحت بارقة السیوف)) دَ بارقه اضافت دَ سیوف طرف ته ((إضافة الصفة إلى الموصوف)) دَ قبیل نه دې. او دا دَ ((السيوف البارقة)) په معنی کښې دې.(۳)

او ((بارقة)) دَ ((بروق)) نه مشتق دې. وئیلی شی ((برق السيف بروقا إذا تلألأ)) اوس دَ ((بارقة))

---

۱) (سنن النسائی (ج۲ص ۶۰) کتاب الجهاد باب مایتمنی أهل الجنة رقم (۳۱۶۲) والحاکم فی مستدرکه (ج۲ص۷۵) کتاب الجهاد باب مقام الشهداء-

۲) (فتح الباری (ج۶ص ۳۲)-

۳) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۱۷)-

معنى پرقيدونكې شوه.(١)
او كله كله بارقه ونيلى شى اود دې نه هم توره مراد وى، نو په دې صورت كښې به اضافت بيانيه وى لكه ((شجرالإراك)) چه ونيلې شى.
ابن بطال رحمه الله فرمائى چه دا د ((بريق)) نه ماخوذ دې او د دې معنى د بجلنى پرق دې. (٢)
او علامه خطابى رحمه الله فرمائى چه دا د ((ابريق)) نه دې. ونيلى كيږى ((أبرق الرجل بسيفه إذا لمع به)) او تورې ته هم ابريق وائى. (٣)
حافظ ابن حجر فرمائى چه شايد د امام بخارى رحمه الله دا ترجمه د دې روايت نه ماخوذ وى كومه چه طبرانى په صحيح سندسره د حضرت عمار بن ياسر رضى الله عنهما نه روايت كړيده: چه حضرت عمار رضى الله عنه د جنګ صفين په ورځ فرمائيلى ((الجنة تحت الأبارقة)) او علامه خطابى رحمه الله فرمائيلى چه ((الأبارقة)) دا د ((الإبريق)) جمع ده. (۴)
قوله: وَقَالَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ أَخْبَرَنَا نَبِيُّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ رِسَالَةِ رَبِّنَا مَنْ قُتِلَ مِنَّا صَارَ إِلَى الْجَنَّةِ: [ر: ٢٩٨٩] او حضرت مغيره بن شعبه رضى الله عنه فرمائيلى دى چه مونږ ته زمونږ نبى صلى الله عليه وسلم زمونږ د رب په ذريعه خبر راكړې دې چه په مونږ كښې څوك قتل كيږى هغه به جنت ته ځى.
((عن رسالة ربنا)) الفاظ صرف د كشميهنى په روايت كښې موندلې شى او نورو رواتو د صحيح بخارى هغه حذف كړى دى كيديشى چه مقصد ئى اختصار وى ځكه چه په موصول طريقه كښې هم دا الفاظ موجود دى.
د پورتنى تعليق تخريج پورته بيان شوې تعليق د اورد حديث شريف حصه ده. كوم چه امام بخارى رحمه الله موصولاً (كتاب الجزية والموادعة) كښې (۵) او (كتاب التوحيد) (۶) كښې نقل كړى دى
دمذكوره تعليق ترجمة الباب سره مناسبت د مذكوره تعليق مناسبت ترجمة الباب سره دا سې دې چه د مسلمانانو نه كوم يو كس هم شهيد او مقتول شو نو جنت كښې به داخليږى ښكاره خبره ده چه هغه به د تورې د پرق لاندې راځى. (٧)

---

١) (حواله بالا ومختار الصحاح مادة برق-
٢) (شرح ابن بطال (ج٥ص٣)-
٣) (شرح ابن بطال (ج٥ص٣١)-
٤) (فتح البارى (ج٦ص٣٣)-
۵) (صحيح البخارى(ج١ص٤٤٧)كتاب الجزية والموادعة باب الجزية والموادعة مع أهل الذمة رقم (٣١٥٩)
۶) (صحيح البخارى (ج٢ص١١٢٣) كتاب التوحيد باب قول الله تعالى ﴿ياأيها الرسل بلغ ماأنزل إليك من ربك ....إلخ﴾ رقم(٧۵٣٠)-
٧) (عمدة القارى(ج١٤ص١١٤)-

قوله وَقَالَ عُمَرُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَيْسَ قَتْلَانَا فِي الْجَنَّةِ وَقَتْلَاهُمْ فِي النَّارِ قَالَ بَلَى: او حضرت عمر رضی الله عنه نبی کریم ﷺ ته عرض اوکړو آیا زمونږ مقتولین جنت کښې او د هغوی مقتولین په دوزخ کښې نه دی؟ هغوی ﷺ اوفرمائیل ولې نه

دمذکوره تعلیق تخریج دا تعلیق هم امام بخاری رحمه الله په خپل صحیح کښې په مختلفو مقاماتو موصولاً نقل کړیدې. (۱)

ترجمة الباب سره دتعلیق مناسبت د پورته ذکر شوی تعلیق ترجمة الباب سره مناسبت د تیرشوی تعلیق لاندې راغلې دې. (۲)

[۲۶۶۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمٍ أَبِي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللّٰهِ وَكَانَ كَاتِبَهُ قَالَ كَتَبَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ (۳) وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ تَابَعَهُ الْأُوَيْسِيُّ عَنْ ابْنِ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ
[۲۶۷۸، ۲۸۰۴، ۲۸۶۱، ۲۸۶۲، ۲۸۱۰، وانظر ۲۷۷۵]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن محمد: دا ابوجعفر عبدالله بن محمد بن عبدالله جعفی بخاری مسندی رحمه الله دې. د دوی حالات ((کتاب الإیمان باب أمور الإیمان)) لاندې نقل کړیشوی دی. (۴)

۲- معاویه بن عمرو: دا معاویه بن عمرو بن المهلب الازدی الکوفی رحمه الله دې. (۵) د ده نه امام بخاری بغیر د واسطې نه هم روایت نقل کړی دی. (۶)

---

۱) (صحیح البخاری (ج۱ص۴۵۱) کتاب الجزیة والموادعة بابٌ رقم (۳۱۸۱-۳۱۸۲) و(ج۲ص۶۰۲) کتاب المغازی باب غزوة الحدیبیة رقم (۴۱۸۹) و(ج۲ص۷۱۷) کتاب التفسیر باب قوله ﴿إذ یبایعونک تحت الشجرة﴾ رقم (۴۸۴٤) و(ج۲ص۱۰۸۷) کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة باب مایذکر من ذم الرأی وتکلف القیاس رقم(۷۳۰۸)-
۲) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۱٤)-
۳) (قوله: عبدالله بن أوفی رضی الله عنه: الحدیث،أخرجه البخاری أیضًا (ج۱ص۳۹۷) کتاب الجهاد باب الصبر عندالقتال رقم (۲۸۳۳) و(ص۴۱۶) باب کان النبی صلی الله علیه وسلم إذا لم یقاتل أول النهار أجر القتال حتی نزول الشمس رقم (۲۹۶۶)و (ص٤۲٤) باب لاتتمنوالقاء العدو رقم (۳۰۲٤) و (ج۲ص۱۰۷۵) کتاب التمنی باب کراهیة تمنی لقاء العدو رقم (۷۲۳۷) ومسلم فی صحیحه (ج۲ص ۸٤) کتاب الجهاد باب کراهة تمنی لقاء العدو والأمر بالصبر عنداللقاء رقم (۴۵۴۲) وأبوداؤد فی سننه (ج۱ص ۳۵٤) کتاب الجهاد باب کراهیة تمنی لقاء العدو رقم (۲۶۳۱)-
٤) (کشف الباری (ج۱ص۶۵۷)-
۵) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الأذان باب إقبال الإمام علی الناس عند تسویة الصفوف-
۶) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۱۸) وکتاب الجمعة باب إذا نفرالناس عن صلاة الجمعة-

۳- ابواسحاق: دا ابواسحاق ابراهيم بن محمد بن حارث الفزاري رحمه الله دي.(۱)

۴- موسى بن عقبه: داموسى بن عقبه الاسدى المدنى رحمه الله دي (۲)

۵- سالم ابوالنضر ابن ابي اميه: داسالم بن ابى اميه ابوالنضرالمدنى القرشى مولى عمرو بن عبيدالله رحمه الله دي. (۳)

۶- عبدالله بن ابي اوفي رضي الله عنه: دامشهورصحابى رسول صلى الله عليه وسلم حضرت عبدالله بن ابى اوفى علقمه الاسلمى رضي الله عنه. (۴)

قوله: إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: واعلموا أن الجنة تحت ظلال السيوف: حضرت عبدالله بن ابي اوفي رضي الله عنه فرمائى چه رسول الله صلى الله عليه وسلم ارشاد فرمائيلي دي (اې خلقو) پوهه شئى چه جنت د تورو د سورى لاندې دې.

د حديث مطلب: دا ((ظلال)) دا د ظل جمع ده اود سورى په معنى كښې دې اود رسول الله صلى الله عليه وسلم دا پورتني ارشاد د كنايه او استعاره د قبيل نه دې او په دې كښې د جهاد طرف ته ترغيب دې. ځكه چه د انسان فطرت دې چه د راحت او آرام حاصلولو پاره د سورى په لټون كښې وى او د هميشه والى سورې د جنت سورې دې نو كه د دې طلب وى نو جهاد كول پكار دى.(۵)

او علامه ابن الجوزي رحمه الله فرمائي چه د حديث شريف مراد دا دې چه د جنت د داخليدو ذريعه او سبب جهاد دې. كله چه د جنګ ميدان كښې يو سړې د بل په مقابله كښې راځى نو په هغې كښې هريو د بل د تورې د سورى لاندې راځى كه په دې حالت كښې قتل كړيشو نو هغه ته به جنت ملاويږى. (۶)

او علامه ابن المهلب رحمه الله فرمائي چه د حديث مطلب دا دې چه د الله تعالى د كلمې د اعلاء د پاره جنګيږى كه هغه قاتل وى كه مقتول جنتى دې. (۷)

قوله: تابعه الأويسي عن ابن أبي الزناد عن موسى بن عقبة: اويسى د معاويه بن عمرو په دې روايت كښې متابعت كړيدې. ((ابن أبي الزناد عن موسى بن عقبة)) په طريق سره. د اويسى نه مراد حضرت امام بخارى رحمه الله شيخ عبدالعزيزبن عبدالله العامرى رحمه الله دي.(۸)

---

۱) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الجمعة باب القائلة بعدالجمة-
۲) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب إسباغ الوضوء-
۳) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب المسح على الخفين-
٤) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين....-
۵) (جامع الأصول (ج۲ص۵۶۸)-
۶) (عمدة القارى (ج١٤ص١١٥)-
۷) (شرح ابن بطال (ج۵ص۳۱)-
۸) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب العلم باب الحرص على الحديث-

او مراد دا دې چه د حدیث باب راوی معاویه بن عمرو بن مهلب متابعت په دې روایت کښې اویسی کړیدې.

د مذکوره متابعت تخریج: دا متابعت امام بخاری رحمه الله صحیح بخاری نه علاوه چرته بل ځائې کښې موصولاً ذکرکړیدې. او ابن ابی عاصم دا په (کتاب الجهاد) کښې نقل کړیدې. (۱)

دغه شان عمر بن شبه هم دا متابعت د اویسی نه خپل (کتاب اخبار المدینة) کښې روایت کړیدې. په هغې کښې د دې امر اضافه هم ده چه حضور ﷺ په حدیث کښې خودلې شوې خبره د غزوه خندق په موقع ارشاد فرمائیلې وه. (۲)

دمسلمانانو ټول مقتولین جنتیان دی: ابن المهلب رحمه الله فرمائی چه د حضرت عمر رضی الله عنه قول دې ((ألیس قتلانا فی الجنة وقتلاهم فی النار)) نه دا خبره معلومه شوه چه د مسلمانانو ټول مقتولان جنتی دی لیکن دا په اجمالی توګه باندې دی او دا ناممکن ده چه په هغې کښې چرته د یو تعین اوکړیشی او اووئیلې شی چه فلانکې جنتی دې. ځکه چه د حضور ﷺ فرمان دې ((والله أعلم بمن یجاهد فی سبیله)) نو مونږ په اجمالی توګه باندې دا ونیلې شو چه د مسلمانانو ټول مقتولین جنتیان دی خود تفصیل او تعین او نیتونو حال د الله تعالی په حواله دې.(۳)

د دې مسئلې نور تفصیل ((باب لایقول فلان شهید)) لاندې به انشاء الله راځی.

تنبیه: د حدیث باب په سندکښې دا الفاظ راغلی دی ((وکان کاتبه)) دې کښې ((کان)) ضمیر ابوالنضر طرف ته واپس کیږی او((کاتبه)) ضمیر عمربن عبیدالله طرف ته راجع دې او مطلب دا دې چه سالم ابوالنضر، عمر بن عبیدالله کاتب وو. (۴) هم (کتاب الجهاد) کښې د دې خبرې تصریح موجود ده. موسی بن عقبه فرمائی ((حدثنی سالم أبوالنضر مولی عمربن عبدالله کنتُ کاتباله))(۵)

دلته حافظ ابن حجراوعلامه عینی رحمهما الله (۶) دا لیکلی دی چه سالم عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنهما کاتب وو دا وهم دې.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: علامه ابن المنیر رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله دلته ترجمة الباب د حدیث د الفاظونه ده اخذ کړې، د دې وجه یا خودا ده چه کله د توری پړق او رڼرا وی هم د هغې په حساب سره به د هغې سورې هم وی. دغه شان به مطابقت حاصل شی. یا که دا اووئیلې شی چه امام بخاری رحمه الله دا ترجمه د یو بل حدیث نه اخذ کړیده لیکن

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص ۳٤)و هدی الساری (ص ۳۶)-

۲) (فتح الباری (ج۶ص ۳٤) وتغلیق العلیق(ج۳ص ٤۳۲)-

۳) (شرح ابن بطال (ج۵ص ۳۱)-

٤) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۱۸) وشرح القسطلانی (ج۵ص۵۳)-

۵) (صحیح البخاری (ج۱ص ٤۲٤) کتاب الجهاد باب لاتتمنوالقاء العدو رقم(۳۰۳٤)-

۶) (فتح الباری (ج۶ص۳۲) وعمدة القاری(ج ۱٤ص ۱۱٤)-

هغه حديث د هغه په شرط موافق نه وو ځکه دې وجه په دې ترجمه کښې ئې تنبيه اوکړه او د ترجمه لاندې ئې نقل نه کړو.(۱)

۲۳-بَاب: مَنْ طَلَبَ الْوَلَدَ لِلْجِهَادِ

د ترجمة الباب مقصد امام بخاری دې ترجمة الباب قائمولوسره دا خبره ښائی چه يو سړې خپلې ښځې سره د کوروالی په وخت کښې د جهاد د پاره د اولاد خواهش او تمنا اوکړی نو هغه ته به ثواب ملاويږی که اولاد پيدا شی اوکه نه. او د اولاد پيدا کيدونه پس که هغه جهاد اوکړی او که نه. بهرحال د نيت ثواب به خامخا ملاويږی. (۲)

[۲۶۶۴] وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ رَبِيعَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هُرْمُزَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ (۳) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ عَلَيْهِمَا السَّلَام لَأَطُوفَنَّ اللَّيْلَةَ عَلَى مِائَةِ امْرَأَةٍ أَوْ تِسْعٍ وَتِسْعِينَ كُلُّهُنَّ يَأْتِي بِفَارِسٍ يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَالَ لَهُ صَاحِبُهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَلَمْ يَقُلْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَلَمْ يَحْمِلْ مِنْهُنَّ إِلَّا امْرَأَةٌ وَاحِدَةٌ جَاءَتْ بِشِقِّ رَجُلٍ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْ قَالَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فُرْسَانًا أَجْمَعُونَ [ر: ۳۲۴۲]

تراجم رجال

۱- لیث: دا امام ابوالحارث ليث بن سعد بن عبدالرحمن فهمى رحمه الله دې. د ده حالات ((بدء الوحی)) د دريم حديث په ذيل کښې راغلى دى. (۴)

---

۱) (المتوارى (ص۱۵۳) قال الحافظ ابن حجر رحمه الله كأنه أشار بالترجمة إلى حديث عمار بن ياسر.فأخرج الطبرانى بإسناد صحيح عن عمار بن ياسر أنه قال يوم صفين: الجنة تحت الأبارقة (فتح البارى ج۶ص۳۳) وجمع الزوائد للهيثمى (ج۷ص۲٤۱)-

۲) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱۱۵)-

۳) (قوله: أباهريرة رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضًا (ج۱ص٤۸۷) كتاب أحاديث الأنبياء باب ﴿ووهبنا لداؤد سليمن نعم العبد إنه أواب﴾ رقم (۳٤۲٤) و(ج۲ص۷۸۸) كتاب النكاح باب قول الرجل لأطوفن الليلة على نسائى رقم (۵۲٤۲) و (ج۲ص۹۹٤) كتاب الإيمان والنذور باب كيف كان يمين النبى صلى الله عليه وسلم؟ رقم (۶۶۳۹) و(ج۲ص۹۹٤) كتاب كفارات الإيمان باب الاستثناء فى الإيمان رقم (۶۷۲۰) و (ج۲ص۱۱۱۳) كتاب التوحيد باب فى المشيئة والإرادة رقم (۷٤۶۹) ومسلم (ج۲ص٤۹) كتاب الإيمان باب الاستثناء فى اليمين وغيرها رقم (٤۲۸۵) والترمذى (ج۱ص۱۸۵) أبواب النذور والإيمان باب ماجاء فى الاستثناء فى اليمين رقم (۱۵۳۲) والنسائى (ج۲ص۱٤۸) كتاب الإيمان والنذور باب إذا حلف فقال له رجل: إن شاءالله هل له استثناء؟ رقم (۳۸۶۲) والاستثناء رقم (۳۸۸۷)-

٤) (كشف البارى (ج۱ص۳۲٤)-

۲- جعفر بن ربيعة: دا امام جعفر بن ربيعة بن شرحبيل رحمه الله دې (١).

۳- عبدالرحمن بن هرمز: دا ابوداؤد عبدالرحمن بن هرمز مدنی قرشی رحمه الله دې. د دوی مختصر حالات ((كتاب الإيمان باب حب الرسول من الإيمان)) لاندې تيرشوی (٢).

۴- ابوهريرة رضي الله عنه: دا مشهورصحابی رسول صلى الله عليه وسلم حضرت ابوهريره رضي الله عنه دې. د دوی حالات ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې تيرشوی دی. (٣)

قوله: عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: قال سليمان بن داود عليهما السلام لأطوفن الليلة على مائة امرأة أو تسع وتسعين كلهن يأتي بفارس يجاهد في سبيل الله: حضرت ابوهريره رضي الله عنه د حضور صلى الله عليه وسلم نه روايت کوی چه هغوی فرمائيلی دی چه يو ځل حضرت سليمان عليه السلام اوفرمائيل د الله قسم! زه به په يوه شپه کښې سلو يا يوکم سل ښځو له ځم. په هغوی کښې به د هرې يوې نه يو يو په اس سورلی کونکې پيداکيږی چه د الله تعالی په لار کښې به جهاد کوی.

((لأطوفن)) کښې لام جواب قسم دې او قسم محذوف دې او تقدير عبارت داسې دې ((والله لأطوفن)) د دې تائيد د دې قول نه کيږی کوم چه د(كتاب النكاح) په روايت کښې راغلې دې.

((لم يحنث))(۴) ځکه چه سړې هم په قسم حانث کيږی او د قسم د پاره ضروری دی چه د دې مقسم به هم وی. (۵)

او ((أطوفن)) مشتق د طواف نه دې د څه معنی چه ((الدوران حول الشئ)) ده او دلته د جماع نه کنايه ده. (۶)

قوله: مائة امرأة أو تسع وتسعين:

د حضرت سليمان عليه السلام د بيبيانو په تعدادکښې د رواياتو اختلاف. د حضرت سليمان عليه السلام د بيبيانو د شمير په رواياتوکښې سخت اختلافات دی. دلته د باب په روايت کښې سل يا يوکم سل شك سره راغلی دی. په يوروايت کښې ((ستين))(۷) اوپه يو روايت کښې ((سبعين))(۸)

---

١) (د ده د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب التيمم باب التيمم فی الحضر إذا لم يجدالماء.....-

٢) (كشف البارى (ج٢ص١١)-

٣) (كشف البارى (ج١ص٦٥٩)-

٤) (انظر الصحيح للبخارى كتاب النكاح باب قول الرجل: لأطوفن الليلة على نسائى رقم (٥٢٤٢)-

٥) (فتح البارى (ج٦ص٤٦٠)-

٦) (عمدة القارى (ج١٤ص١١٥)-

٧) (صحيح البخارى (ج٢ص١١٣) كتاب التوحيد باب فی المشيئة والإرادة رقم (٧٤٦٩)-

٨) (انظرصحيح البخارى(ج٢ص٤٨٧) كتاب أحاديث الأنبياء باب ﴿ووهبنا لداؤد سليمن نعم العبد إنه أواب﴾ رقم (٣٤٢٤)

او په یو کښې ((تسعین))(۱) او په یوبل روایت کښې بغیرد شك نه ((مائة))(۲) دی.
اوس په دې ټولو روایتونوکښې د جمع یو صورت دا دې که دا اووئیلې شی چه په دې
ښخوکښې شپیته(۶۰) خو آزادې وې او نورې وینځې اوبالعکس او سبعین په مبالغه باندې
محمول کړیشی. نو پاتې شوې مائة او تسعون نو چونکه هغه د سلونه کمې او لس کم سلو
نه زیاتې وې چه د کسور اعتبار ئې نه دې کړې نو هغه خو تسعون اووئیل او چا چه اعتبار
اوکړواو کسور ئې پوره کړل او سل ئې اووئیل ((هذاماقاله الحافظ رحمه الله فی ((الفتح))) (۳)
خو د حافظ دا جواب د تکلف نه خالی نه دې او په دې کښې په دې اعتبار هم لریوالې دې
چه حدیث یو دې اود روایت د ټولو طرقو راوی هم یو یعنی حضرت ابوهریره رضی الله عنه دې. ځکه
چه د روایاتو په مینځ کښې د جمع او تطبیق صورت په هغه وخت کښې اختیارولې شی چه
کله دا معلومه وی چه دا ټول اعداد نبی علیه السلام په مختلفو موقعو کښې ارشاد فرمائیلې وی
او داسې هیڅ خبره نشته.
نو راجح جواب دا معلومیږی چه د روایاتو په مینځ چه د اعدادو کوم اختلاف دې د رُواتو د
خپل تصرف نتیجه ده، کیدیشی نبی علیه السلام یو داسې عدد ذکر کړې ووچه په کثرت باندې
دال وې نو بعضو رُواتو د دې تعبیر ستون سره اوکړوه او نورو سبعون یا تسعون سره. اود
ډیرو رواة حدیث دا عادت دې چه هغوی د اصل حدیث اود هغې د مغز یادولو اهتمام خو
کوی لیکن د هغې حواشی او تفصیلاتو کښې نه بختیږی د کوم چه په اصل حدیث کښې څه
اثر نه وی. نو دلته هم دغه شوی دی چه رواة خو اصل قصه یاده کړیده لیکن د تعداد نسو
په معامله کښې هغوی هغه حیثیت ورنه کړو کوم ئې چه اصل قصې ته ورکړې. هم دې ځای
نه دلته اختلافات پیدا شو او دا اختلاف د اصل حدیث د صحت د پاره نقصانی نه دې.
ځکه چه د محدثینو په نزد دا قاعده مسلمه ده چه د حدیث په یوه حصه کښې د راوی وهم د
اصل حدیث ضعف ته مستلزم نه دې او حافظ ابن حجر رحمه الله هم دا قاعده په خپله فتح
الباری کښې په مختلفو موقعو استعمال کړیده.(۴)
یو بل صورت دا دې چه داسې اووئیلې شی چه د قلیل په ذکر سره د کثیر نفی نه لازمیږی
او دا مفهوم د عدد د قبیل نه دې چه د جمهورو په نزد حجت نه دې. (۵)

قوله: فقال له صاحبه: قل: إن شاء الله: نوهغه ته د هغه صاحب اووئیل إن شاء الله اووایه.

---

۱) (انظر صحیح البخاری (ج۱ص۹۸۲) کتاب الإیمان والنذور باب کیف کان یمین النبی صلی الله علیه وسلم؟ رقم (۶۶۳۹)-
۲) (انظر الصحیح للبخاری کتاب النکاح باب قول الرجل: لأطوفن اللیلة علی نسائی رقم (۵۲۴۲)-
۳) (فتح الباری (ج۶ص۴۶۰)-
٤) (فتح الباری (ج۹ص۲۸۶) وتکملة فتح الملهم (ج۲ص۲۰۷)-
۵) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۱۵)-

دَ صاحب نه څوک مراددي؟ علامه عيني حافظ ابن حجر او علامه نووي رحمهم الله فرمائي چه دَ صاحب نه مراد فرښته ده لکه چه په هغه باندې دَ (كتاب النكاح) روايت هم دلالت کوي. ((فقال له الملك)) (۱) او هم دا قول دې حضراتو صحيح ګرځولې دې. (۲)
او دَ بعضو نورو حضراتو وينا دا ده چه دلته دَ صاحب نه مراد آصف بن برخيا دې چا سره چه دَ كتاب علم وو. ليکن حافظ صاحب دا قول مردود ګرځولې دې.(۳)
علامه قرطبي فرمائي چه دَ صاحب نه مراد دَ حضرت سليمان عليه السلام وزير دې. که انسان وی که پيرې او که مراد ترينه فرښته وی نو دا هم هغه فرښته ده چه هغه له به نبي وحي راوړله او چا چه دَ صاحب نه مراد خاطر قلب ګرځولې دې دَ هغوی قول دَ حقيقت نه لرې دې. (۴)
بهرحال قول همدغه دې چه دَ صاحب نه مراد دلته ملك (فرښته) ده کما مرالان.

قوله: فلم يقل: إن شاء الله: نو هغه انشاء الله اونه وئيل.
مطلب دا چه حضرت سليمان عليه السلام په ژبه سره انشاء الله اونه وئيل دا مطلب بالکل نه دې چه هغوی عليه السلام دَ زړه نه هم دَ الله تعالى طرف ته دَ تفويض نه غافل شوې وو.ځکه چه دا دَ نبوت دَ منصب نه خلاف ده. ممکن دی چه څه بل څه امر پيښ شوې وی. (۵)
دغه شان معامله زمونږ نبي عليه السلام ته هم پيښه شوې وه چه کله دَ مکې مشرکانو دَ حضور ﷺ نه دَ روح، خضر او ذوالقرنين باره کښې سوال اوکړونو هغوی ﷺ په جواب کښې اوفرمائيل چه زه به صبا تاسو ته جواب درکوم. ځکه چه دَ هغوی الله تعالى سره په تعلق دا يقين وو چه څنګه هغه فرمائي همدغه شان به وی. ليکن دَ هغوی دَ ژبې مبارکې نه انشاء الله ذهول شو، دا مطلب نه دې چه دَ زړه نه هم غافل او ذاهل شوې وو. (۶)

قوله: فلم يحمل منهن إلا امرأة واحدة جاءت بشق رجل: نو دَ هغه ښځونه صرف يوه ښځه حامله شوه او هغې يو نامکمل بچې راوړلو. مطلب دا چه دَ سليمان عليه السلام انشاء الله نه وئيلو په وجه صرف دَ يوې ښځې حمل شو او هغه حمل هم ناقص وو.

قوله: والذي نفس محمد بيده، لوقال: إن شاء الله لجاهدوا في سبيل الله فرسانا أجمعون: او په هغه الله قسم! دَ چا په قبضه قدرت کښې چه دَ محمد ځان دې که چرې هغه (سليمان عليه السلام) انشاء الله وئيلې وو نو هغه ټولو به دَ الله تعالى په لارکښې جهاد کولو.
مطلب دا چه که سليمان عليه السلام دَ ژبې مبارکې نه ان شاء الله وئيلې وو نو هغه مراد به پوره

---

۱) (صحيح البخاری كتاب النكاح باب قول الرجل: لأطوفن الليلة على نسائی رقم (۵۲۴۲)-
۲) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۱۵) وفتح البارى (ج۶ص۴۶۱) وشرح مسلم للنووی(ج۲ص۴۹)-
۳) (فتح البارى (ج۶ص۴۶۱)-
۴) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۱۵)-
۵) (فتح البارى (ج۶ص۴۶۱)-
۶) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۱۵)-

شوې وو او هغه ټولو ښځو به يو يو فارس راوړلې وې چه د الله تعالى په لاركښې به ئې جهاد كولو.(۱)

دَ دې مطلب تائيد دَ صحيح بخارى (كتاب النكاح) دَ يو روايت نه هم كيږى كوم كښې چه ((وكان أرجى لحاجته)) الفاظ راغلى دى(۲)

دَ نبى كريم ﷺ دَ دې ارشاد نه هم دا معلومه شوه چه دا ضرورى نه ده چه دَ هرانسان خواهش دې پوره شى سره دَ دې چه هغه انشاء الله وئيلې وى بلكه دَ استثناء حاصل خو دا دې چه هغه څنګه هم خواهش كړې دې دَ هغې دَ واقع كيدلو توقع او اميد ساتى او په ترك استثناء كښې دَ وقوع كيدلو اميد نه وى. (۳)

فائده: علامه مهلب رحمه الله فرمائى چه په حديث باب كښې دَ جهاد په نيت دَ اولاد غوښتلو ترغيب دې كله داسې هم كيږى چه ماشوم دَ اميد په خلاف مجاهد نه وى او كافر وى ليكن ده ته په خپل نيت او عمل ثواب ملاويږى. (۴)

دَ بچې دَ ناقص كيدو وجه: علامه رشيداحمد ګنګوهى رحمه الله دَحديث دَالفاظو((إلا امرأة واحدة جاءت بشق....)) تشريح كولو سره فرمائى چه كيديشى دَ دې ښځې دَ ناقص ماشوم پيدا كيدو وجه دَ حضرت سليمان عليه السلام په اراده باندې وى چه هغوى عليه السلام اراده خو كړې وه دَ ان شاء الله وئيلو ليكن دا چه هغه نه عزم پوره كيدل ممكن نه شو نو دا عزم ناقص شو نو دغه شان دَ هغه بچې هم ناقص او نامكمل شو پوره نشو.(۵)

مودودى صاحب.... او حديث باب: مودودى صاحب خپل تفسير (تفهيم القرآن) كښې ﴿ولقد فتنا سليمان وألقينا على كرسيه جسدًا ثم أناب....إنك أنت الوهاب﴾ تفسيركولو سره دَ حضرت ابوهريره رضى الله عنه حديث باب دَ عقل نه خلاف ګرځولې او دَ دې قول دَ رسول ﷺ نه دَ تسليم كولونه ئى انكار كړيدې، هغه ليكى چه :

دريم ټولې وائى چه حضرت سليمان عليه السلام يوه ورځ قسم اوخوړلو چه نن شپه به زه خپلو اويا بيبيانوله ورځم او دَ هرې يوې نه به يو دَ الله تعالى دَ لارې مجاهد پيداكيږى خو دې خبرې سره هغه انشاء الله اونه وئيل، دَ دې نتيجه دا شوه چه صرف يوه بى بى اميدواره شوه او دَ هغې نه هم يو نيمګړې ماشوم پيدا شو، كوم چه دائى راوړلو او دَ حضرت سليمان عليه السلام په كرسئ ئى كيخودو.دا حديث حضرت ابوهريره رضى الله عنه دَ حضور ﷺ نه روايت كړيدې او دا بخارى، مسلم او نورو ډير محدثينو په مختلفو طريقو سره نقل كړيدې. پخپله په بخارى شريف كښې دا په مختلفومقاماتوكښې چه په كومو طريقوسره نقل كړيشوې دې په هغې

۱) (فتح البارى (ج۶ص۴۶۱)-
۲) (صحيح البخارى تاب النكاح باب قول الرجل: لأطوفن الليلة على نسائى رقم (۵۲۴۲)-
۳) (فتح البارى (ج۶ص۴۶۱)-
۴) (شرح ابن بطال (ج۵ص۳۲)-
۵) (لامع الدرارى (ج۷ص۲۲۰)-

كښې چا كښې د بيبيانو تعداد (۶۰) دې او چا كښې (۷۰) چا كښې (۹۰) چا كښې (۹۹) او په چا كښې (۱۰۰). ترکومې چه د سند تعلق دې په دې کښې د اکثر رواياتو سند قوی دې او په اعتبار د روايت د دې په صحت كښې كلام نشي كيدلې ليكن د حديث مضمون صريح د عقل خلاف دې او په چغو چغو وائي چه دا خبره به رسول الله ﷺ هيڅ كله هم داسې نه وی فرمائيلي څنګه چه نقل شويده. بلكه هغوی ﷺ به د غالبا د يهوديانو د فضول ويناً ذكر كولو سره په يوه موقع دا د مثال په توګه بيان كړې وی او اوريدونكی ته دا غلط فهمي شويده چه دا خبره حضور ﷺ پخپله د واقع په توګه بيانوی. داسې روايات صرف د سند د صحت په زور د خلقو د حلق نه تيرولو كوشش كول دين توقې مسخرې جوړول دی. هر سړې پخپله حساب لګولې شی چه د ژمی په اوږده شپه كښې هم د ماسخوتن او سحر په مينځ كښې لس يولس ګينټو نه زيات وخت نه وی.كه د بيبيانو د كم نه كم تعداد (۶۰) اومنلې شی نود دې معنی دا شوه چه حضرت سليمان عليه السلام په هغه شپه بغير د سا اخستلوفی ګينټه دشپږوبيبانوپه حساب سره مسلسل لس يايولس ګينټې كوروالې كولو. آيا دا عملاً ممكن دی؟ او آيا دا توقع كولې شی چه حضور ﷺ به دا خبره د واقع په توګه بيان كړې وی. (۱)

په دې حديث باندې د هغه كلام او په احاديث صحيحه باندې غير اصولی تنقيد كولو چه كومه دروازه هغه پرانستې ده هغې ته په كتلو په الله تعالى قسم چه د زمونږ غونې زيږ شو او بدن مو اوريږيدو. په دې خبره كښې هيڅ شك نشته چه په احاديثوباندې په ماضی كښې سليمانه علمی نقدو بحث كيږی او بيا به هم كيږی ليكن د دې بحث او تمحيص څه اصول او قواعد هم دی د څه تفصيل محدثينو حضراتود اصول په كتابونوكښې كړيدې.

كه هر سړی ته د دې خبرې اجازت وركړيشې چه احاديث صحيحه د سند، صحت او رجال ثقاهت باوصف هغه رد كړی، صرف د دې د پاره چه د هغې معنې د هغه د عقل موافق نه دی نو د دين بنيادونه به په رقيدو شی او هر كس او ناكس د وړوكی او لونې د پاره به د تحريف دروازه يك دم كولاوشی. لاحول ولاقوة الا بالله العظيم.

او دا مودوی صاحب چه د شپې د وختونو كوم حساب ذكر كړيدې او دا چه په ذومره لږ وخت كښې شپيتو ښځو سره جماع كول ممكن نه دی نو دا د لانديني وجوهاتو په بناء باندې مدفوع (مسترد) دی:

رومبئی وجه. روستودا خبره راغلې ده چه د حضرت سليمان عليه السلام د بيبيانو يومقرر شمير د حديث نه ثابت نه دې، ښكاره همدغه ده چه نبی اكرم ﷺ يوداسې عدد ذكر كړې وو چه په كثرت باندې دال وو. بعض رواتو د دې تعبير شپيتوسره اوكړو. چا لس كم سلو سره يا د دې نه زياتو سره اوكړو، څكه چه رواة خو د اصل حديث يادولو اهتمام كوی او د حديث د دې اجزاو او تفاصيلوسره زيات كار نه لری او د كوم چه په اصل حديث كښې څه اثر نه وی،

۱) (تفهيم القرآن (ج۳ص۳۳۷) -

نو مونږ ته دا حق څنګه حاصل دې چه يو عدد مقرر کړو بيا د دې په حساب د شپې اوقات مقرر او متعين کړو؟

دوئمه وجه که د شپيتو دا شمير فرض کړه مونږ صحيح اوګڼړو نو شپږو ښځو سره يو ګينټه کښې جماع کول څرنګ محال دې؟ اوکه شپه په دولس ګينټو باندې هم مشتمل شي نو صحيح حساب په يوه ګينټه کښې پنځه ښځې شوې نو دا څنګه عقلاً محال شو چه د دې په وجه صحيح حديث رد کړيشي؟ که د انبياء عليهم السلام قصص او د هغوی په حکايانو کښې مونږ دا قسم قياسونه شروع کړل نونه به د يونبي معجزه ثابته شي نه د هغوی نه علاوه د چا کرامت. انبياء عليهم السلام خو څه بلکه بعض اولياؤ نه څومره داسې امور ثابت دی چه هغوی په ډير لږ وخت کښې ډير کارونه کړی دی او نور خلق د هغې نه په دو چند وخت کښې هم هغه کارونه نشي پوره کولې. بعض فلاسفه... د چا سرخيل چه حضرت شيخ الاسلام مولانا محمد قاسم نانوتوی رحمه الله دې ثابت کړی چه د وخت د پاره طول او عرض دواړه وی. د کومو څيزونو چه مونږ په عامو احوالوکښې مشاهده کوو هغه د وخت طول دې او د ډيرو کارونو په لږ وخت کښې پوره کولو چه کوم ذکر کولې شی هغه د وختونو په عرض کښې واقع کيږی.

د بحث خلاصه حاصل دا دې چه صرف د عقل بعضې امور واقع کيدل مستبعد ګڼړل د صحيح احاديثو د رد د پاره کافی نه دی. معجزات او کرامات داسې امور دی کوم چه عقل مستبعد ګڼړی ليکن دا بې شك او شبهې ثابت دی.

او ترکومې چه د بعضو اصوليينو د دې خبرې تعلق دې چه د حديث د صحت د پاره دا ضروری دی چه هغه دې د عقل خلاف نه وی نو د دې نه د هغوی مطلب دا وی چه د عقل نه خلاف په دې معنی وی چه د هغې نه محال عقلی لازم راځی، دا مطلب نه دې چه هغه صرف عقل مستبعد اوګڼړی. د دې دلائلونه علاوه کوم چه د معجزاتو په ثبوت دلالت کوی. علامه سيوطی رحمه الله (تدريب الراوی) کښې فرمائی:

((إن من جملة دلائل الوضع أن يكون مخالفا للعقل بحيث لايقبل التأويل، ويلتحق به مايدفعه الحس والمشاهدة، أويكون منافيا لدلالة الكتاب القطعية أو السنة المتواترة أو الإجماع القطعي، أما لمعارضة مع إمكان الجمع فلا)) (۱)

يعنی د حديث د وضع په ادله کښې دا هم دی چه هغه به د عقل مخالف وی، په دې حيثيت سره چه بالکل تاويل قبول نه کړی، دې سره هغه هم شامل دې کوم ته چه حس يا مشاهده رد کړی. يا دا چه هغه د کتاب الله د قطعی دلالت يا سنت متواتره يا اجماع قطعی منافی کيږی. هغه تعارض کوم کښې چه د جمع بين الروايات امکان وی، نو هغه د وضع حديث د دليلونو نه نه دې.

علامه سخاوی رحمه الله (فتح المغيث) کښې ليکی:

---

۱) (انظر تدريب الراوی (ج۱ص۲۷۶)-

((وكان يكون مخالفا للعقل ضرورة أو استدلالا، ولا يقبل تأويلا بحال، نحو: الإخبار عن الجمع بين الضدين، وعن نفي الصانع، وقدم الأجسام، وما أشبه ذلك لأنه لايجوز أن يرد الشرع بماينافي مقتضى العقل)) (١)
لکه څنګه چه ضرورة او استدلالا د عقل مخالف وی او په هیڅ قسم تاویل نه قبلوی لکه جمع بین الضدین او نفی صانع او قدم اجسام او د هغې مشابه د یوځیز خبر چه ورکړیشوی وی څکه چه داخبره هډو صحیح نه ده چه حکم شرعی په یوداسې څیز کښې راشی چه د عقل د مقتضی منافی وی. (۲)
د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت بالکل واضح او ښکاره دې چه په دې کښې د حضرت سلیمان علیه السلام د جهاد د پاره د بچی غوښتلو ذکر دې. (۳)

۲۴-بَاب: الشَّجَاعَةِ فِي الْحَرْبِ وَالْجُبْنِ

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې په جنګ کښې بهادری اختیارولو تعریف او په بزدلئی کښې خرابې بیانول غواړی. (۴)
[۲۶۶۵] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ وَاقِدٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ (۵) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْسَنَ النَّاسِ وَأَشْجَعَ النَّاسِ وَأَجْوَدَ النَّاسِ وَلَقَدْ فَزِعَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ فَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبَقَهُمْ عَلَى فَرَسٍ وَقَالَ وَجَدْنَاهُ بَحْرًا [ر: ۲۴۸۴]

تراجم رجال

۱-احمدبن عبدالملک بن واقد: دا مشهور محدث احمدبن عبدالملک بن واقد الاسدی رحمه الله دې. (۶)
۲-حماد بن زید: دا ابواسماعیل حماد بن زیدبن درهم بصری رحمه الله دې. د دوی حالات ((کتاب الإیمان باب ﴿وإن طائفتان من المؤمنين......)) لاندې ذکر شوی دی. (۷)
۳-ثابت بُنانی: دا مشهور تابعی بزرګ ابومحمد ثابت بن اسلم بنانی رحمه الله دې. د دوی

۱) (فتح المغيث شرح ألفية الحديث (ج۱ص۲۹٤) والناقد الحديث فی علوم الحديث (ص٤٨)-
۲) (تکملة فتح الملهم (ج۲ص۲۱۲-۲۱۳) وأيضًا انظر الاستاذ المودودی من حياته وأفكاره للبنوری-
۳) (عمدة القاری(ج۱٤ص۱۱۵)-
٤) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۱۷)-
۵) (قوله: عن أنس رضی الله عنه: الحديث مرتخريجه فی كتاب الهبة باب من استعاز من الناس الفرس-
۶) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الصلاة باب الخدم للمسجد-
۷) (کشف الباری (ج۲ص۲۱۹)-

حالات ((کتاب العلم باب القرءة والعرض على المحدث)) لاندې تیرشوې دی. (۱)

۴-انس رضی الله عنه: دَ حضرت انس بن مالك رضی الله عنه حالات ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه)) لاندې تیرشوی دی. (۲)

قوله: کان النبی صلی الله علیه وسلم أحسن الناس وأشجع الناس وأجود الناس: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه نبی کریم ﷺ په خلقو کښې د ټولونه زیات ښکلې د ټولو نه زیات بهادر او ټولونه زیات سخی وو.

دَ نبی علیه السلام درې صفتونه: په دې حدیث کښې دَ نبی علیه السلام درې صفتونه ذکر کړېشو.

① احسن ② اشجع ③ اجود (۳)

دَحکماء اسلام وینا ده چه دَ انسان درې قُوی دی. عقلیه، غضبیه او شهویه. دَ قوت غضبیه دَ کمال ننداره شجاعت او بهادری ده. دَ قوت شهویه دَ کمال مظهر جود او سخاوت دې او دَ قوت عقلیه کمال او مظهر حکمت دې. او په لفظ احسن کښې هم د دې قوت عقلیه کمال ته اشاره ده ځکه چه حسن صورت تابع دې د مزاج دَ اعتدال او د مزاج اعتدال د نفس صفائي او پاکیزګئی ته او جودت طبع نه ماخوذ دې او دغه دریواړه صفات دَ امهات الاخلاق نه دی. (۴)

قوله: ولقد فزع أهل المدینة فکان النبی صلی الله علیه وسلم سبقهم علی فرس: او دَ مدینې خلق اوویریدل نو نبی کریم ﷺ په یو اس باندې سور شو او دَ ټولونه وړاندې اورسیدو. ((فزع)) بکسر الزاء ((الفزع)) نه مشتق دې او دَ دې معنی دَ ویریدلو ده. (۵)

قوله: وقال: وجدناه بحرا: اوحضور ﷺ ارشاد اوفرمائیلو مونږ دا اس دَ سمندر په شان اوموندلو. دَ (کتاب الهبة) په روایت کښې راغلی چه پورته ذکر شوې اس دَ حضرت ابوطلحه رضی الله عنه وو کوم چه نبی علیه السلام دَ هغه نه دَعاریت په توګه اخستې وو او هم په دې روایت کښې دَ هغه اس نوم (مندوب) وو. (۶)

علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه حضور ﷺ دَ هغه اس دَ تیزوالی تشبیه سمندر سره ورکړه او وئی فرمائیل چه مونږ دا اس په سرعت سیر کښې دَ سمندر په شان اوموندلو. لکه څنګه چه

---

۱) (کشف الباری (ج۳ص۱۸۳)-
۲) (کشف الباری (ج۲ص٤)-
۳) (عمدة القاری (ج١٤ص١١٧)-
٤) (شرح الکرمانی (١٢ص١١٩)-
٥) (مختار الصحاح (ص٥٠٢) مادة فزع-
٦) (صحیح بخاری (ج١ص٣٥٨) کتاب الهبة باب من استعار من الناس الفرس رقم (٢٦٢٧)-

د سمندر اوبه يو شان په تيزئى سره روانې وى دغه شان دا اس هم په يو رفتار منډې وهلې بالكل ستړې نشو.(۱)

علامه مهلب نور فرمائى چه د ټولونه اول اس ته د سمندر تشبيه رسول الله ﷺ ورکړه. (۲)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت د حديث ترجمة الباب سره مناسبت د حضرت انس رضی اللہ عنہ دې ارشاد كښې دې ((وأشجع الناس))(۳)

[۲۶۶۲] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ جُبَيْرٍ قَالَ أَخْبَرَنِي جُبَيْرُ بْنُ مُطْعِمٍ (۴) أَنَّهُ بَيْنَمَا هُوَ يَسِيرُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ النَّاسُ مَقْفَلَهُ مِنْ حُنَيْنٍ فَعَلِقَهُ النَّاسُ يَسْأَلُونَهُ حَتَّى اضْطَرُّوهُ إِلَى سَمُرَةٍ فَخَطِفَتْ رِدَاءَهُ فَوَقَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَعْطُونِي رِدَائِي لَوْ كَانَ لِي عَدَدُ هَذِهِ الْعِضَاهِ نَعَمًا لَقَسَمْتُهُ بَيْنَكُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُونِي بَخِيلًا وَلَا كَذُوبًا وَلَا جَبَانًا [۲۹۷۹]

تراجم رجال

۱- ابواليمان: دا ابواليمان حكم بن نافع بصرى رحمہ اللہ دې. د ده حالات ((بدء الوحى)) الحديث السادس لاندې تير شوى. (۵)

۲- شعيب: دا ابوبشر شعيب بن ابى حمزه القرشى الاموى رحمہ اللہ دې. د ده حالات ((بدء الوحى)) د شپږم حديث لاندې راغلى دى. (۶)

۳- زهرى: دا امام محمدبن مسلم ابن شهاب زهرى رحمہ اللہ دې. د ده مختصر حالات ((بدء الوحى)) دريم حديث په ذيل كښې راغلى دى. (۷)

۴- عمر بن محمد بن جبير: دا د رسول الله ﷺ مشهور صحابى حضرت جبير بن مطعم رضی اللہ عنہ نمسى عمر بن محمد بن جبير بن مطعم بن عدى القرشى النوفلى المدنى رحمہ اللہ دې.(۸) دوى د خپل والد صاحب محمدبن جبير نه روايت كوى. د هغوى نه د حديث روايت كونكې

---

۱) (شرح ابن بطال(ج۵ص ۳۴)-

۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص ۳۴)-

۳) (عمدة القارى (ج ۱۴ص۱۱۷)-

۴) (قوله: جبير بن مطعم: الحديث أخرجه البخارى (ج۱ص۴۴۶) كتاب فرض الخمس باب ماكان النبى صلى الله عليه وسلم يعطى المؤلفة قلوبهم وغيرهم من الخمس ونحوه رقم (۳۱۴۸) والحديث من إفراده-

۵) (كشف البارى (ج ۱ص۴۷۹)-

۶) (كشف البارى (ج ۱ص ۴۸۰)-

۷) (كشف البارى (ج ۱ص۳۲۶)-

۸) (تهذيب الكمال (ج۲۱ص۴۹۵) وقال الذهبى فى الميزان (ج۳ص ۲۲۰) ماروى فى علمى سوى الزهرى-

صرف امام زهرى رحمه الله دې. (١)

امام نسائى فرمائى ((ثقة)) (٢)

ابن حجر رحمه الله فرمائى ((ثقة)) (٣)

ابن حبان رحمه الله د هغه ذکر په (کتاب الثقات) کښې کړيدې. (۴)

دې په امهات سته کښې صرف د صحيح بخارى راوى دې او امام بخارى رحمه الله هم د ده نه صرف يو حديث (مذکورفى الباب) اخستې دې. (۵)

د- **محمد جبير:** دا ابوسعيد محمدبن جبير بن مطعم المدنى رحمه الله دې. (۶)

٦- **جبيربن مطعم رضي الله عنه:** دا د رسول الله صلى الله عليه وسلم مشهور صحابى حضرت جبير بن مطعم بن عدى رضي الله عنه دې. (۷)

قوله: أنه بينما هو يسير مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ومعه الناس مقفله من حنين: حضرت جبير بن مطعم فرمائى چه کله هغه رسول الله صلى الله عليه وسلم سره روان وو او په دې وخت کښې هغوى سره نور خلق هم وو د غزوه حنين د واپسئ په وخت کښې. دلته په حديث باب کښې د رسول الله صلى الله عليه وسلم يوه واقعه بيان کړې شوې ده چه د غزوه حنين نه په واپسئ کښې پيښه شوې وه. داسې اوشوه چه کله حضور صلى الله عليه وسلم په غزوه حنين کښې د فتح او نصرت نه پس د اهل حنين قيديان د هغوى د کورونو والا ته واپس کولو نه فارغ شو نو حضور صلى الله عليه وسلم سور شو او روان شو، نور خلق هم هغوى پسې شاشا ته روان شو او د هغوى صلى الله عليه وسلم نه ئې د غنميت د مال غوښتنه شروع کړه.

په دې موقع باندې هغوى صلى الله عليه وسلم ارشاد اوفرمائيلو ((أعطونى ردائى....)) (۸)

((مقفله)) مصدرميمى دې يا ظرف زمان او د ((قفول)) معنى ((رجوع)) ده. (۹) او هم د بخارى شريف په يو روايت کښې ((مقبلامن حنين)) (١٠) الفاظ راغلى دى يعنى دغه وخت کښې حضور صلى الله عليه وسلم د حنين نه واپس کيدلو، په دې روايت کښې دا حال واقع شوې دې. (١١)

---

١) (حواله بالا-

٢) (حواله بالا-

٣) (تقريب التهذيب (٤١۶) رقم (۴٩۶٣)-

٤) (الثقات لابن حبان (ج٧ص١۶۶)-

٥) (تهذيب الكمال (ج٢١ص٤٩۶)-

٦) (د دوى د حالاتو دپاره اوګورئ کتاب الأذان باب الجهر فى المغرب-

٧) (د دوى د حالاتو دپاره اوګورئ کتاب الغسل باب من أفاض على رأسه ثلاثا-

٨) (سيرة ابن هشام (ج٣-٤ص٤٩٢)-

٩) (شرح الطيبى (ج١١ص٣١) وعمدة القارى (ج١٤ص١١٨)وجامع الأصول (ج٥ص١٠)-

١٠) (صحيح بخارى (ج١ص٤٤۶) كتاب فرض الخمس باب ماكان النبى صلى الله عليه وسلم يعطى المؤلفة قلوبهم وغيرهم من الخمس ونحوه رقم (٣١٤٨)-

١١) (فتح البارى (ج۶ص٢٥٤)-

((فعلقه الناس يسألونه حتى اضطروه إلى سمرة، فخطفت ردائه

خلق حضور ﷺ پورې اونختل او د هغوى نه ئې غوښتنه كوله. تردې چه حضور ﷺ د كيكر اونې پورې په پناه اخستلو مجبورشو نو كيكر د هغوى څادر مبارك رابنكلو.

((علق)) دادباب ((سمع)) نه دې او((تعلق)) په معنى كښې دې يعنى اينختل او لازم نيول.(١)

او د ((الناس)) نه مراد ((الأعراب)) يعنى كلى وال دى. لكه چه (كتاب فرض الخمس) په روايت كښې ((الأعراب)) راغلې دى. (٢)

او ((يسألون)) الناس نه حال واقع كيږى. (٣)

او د((خطف)) معنى ناڅاپى اوچتولو ده. (٤)

او دلته مطلب دا دې چه د حضور څادر د كيكر په ازغوكښې ګډوډ شو او په هغه ازغو كښې اونختلو. (۵)

قوله: فوقف النبى صلى الله عليه وسلم فقال: أعطونى ردائى، لوكان عدد هذه العضاه نعما لقسمته بينكم: نو نبى كريم ﷺ توقف اختياركړو او وئې فرمائيل چه زما څادر ماته راكړئى، كه زما د دې ازغو او ونو برابر څاروى وې نو ټول به ما په تاسو خلقو كښې تقسيم كړې وې.

علامه قسطلانى د دې جملې مطلب دا بيان كړيدې چه زه خپل مال تاسو خلقو ته دركولو له تياريم نو تاسو خلقو چه دا كوم غنيمت حاصل كړيدې هغه خو زه په طريق اولى دركوم. (۶)

((عضاه)) دا د عضاهة وعضهة وعضة جمع ده. (٧) او عضاه هرهغه ونې ته وائى چه ازغيژنه وى لكه كيكر وغيره.(٨)

ابن التين رحمه الله فرمائى دا كلمه حالت وصل او وقف دواړو كښې د باء سره لوستلې شى.(٩)

د كلمه "نعم" لغوى تحقيق: د ((نعم)) تحقيق كولو سره علامه ابوجعفر النحاس رحمه الله فرمائى

---

١) (عمدة القارى (ج ١٤ ص١١٨)-
٢) (صحيح بخارى (ج١ص٤٤٥۶) كتاب فرض الخمس باب ماكان النبى صلى الله عليه وسلم يعطى المؤلفة قلوبهم وغيرهم من الخمس ونحوه رقم (٣١٤٨)-
٣) (عمدة القارى (ج ١٤ ص١١٨)-
٤) (مختار الصحاح (ص١١٨) مادة خطف-
۵) (شرح الطيبى (ج١١ص٣١)-
۶) (شرح القسطلانى (ج۵ص٥٤)-
٧) (عمدة القارى (ج ١٤ ص١١٨)-
٨) (جامع الأصول (ج۵ص١٠)-
٩) (عمدة القارى(ج ١٤ ص١١٨)-

چه د نعم اطلاق ابل، بقر او غنم باندې کیږي صرف اوښ ته نعم نشی وئیلې. دغه شان په غوا او بکرئی باندې هم د دې استعمال شائع نه دې.(۱)

او علامه فراء نحوی رحمه الله فرمائی ((هوذكر لايونث، يقولون: هذا نعم وارد، وجمعة نعمان كحمل وحملان)) (۲)

د نعم اعراب: دلته ((نعما)) منصوب واقع شویدې. او د ابوذر په روایت کښې دالفظ مرفوع دې. (۳)

نوکه دا کلمه مرفوع ده نودا د کان اسم موخر دې او ((عدد هذه العضاه)) خبر مقدم او که منصوب دې نو نعما بنا برتمییز منصوب دې او کان تامه دې.

یا دا چه کان ناقصه دې او نعما د کان خبر او عددُ د کان اسم دې.

قوله: ثم لا تجدونی بخیلاً ولا کذوباً ولا جباناً: بیا به نه تاسو ما بخیل اومومئ او نه دروغژن او نه بزدل.

مطلب دا چه که تاسو ما په مشکل او سخت وخت کښې هم ازمیښت کړئی نوصفات رذیله مثلاً بخل، کذب اوبزدلي وغیره سره به مې متصف اونه مومئی (۴)

نفی مطلق د وصف ده د مبالغې نه ده: دلته نبی کریم ﷺ د دریو صفات رذیلو د خپل ذات مبارك نه نفي فرمائیلې ده او چه کوم الفاظ ئې فرمائیلی دی په هغې کښې کذب د مبالغه. جبان صفت د مشبهه صیغه دې،او بخیل د دواړو احتمال لرې خودلته د مبالغې نفی مراد نه ده بلکه مطلقاً د وصف نفی ده گنی نو مشهور اشکال به پیښ شی چه په کذوب کښې نفی مطلقاً د کذب نه بلکه زیاتوالی د کذب دې، دغه شان په نورو الفاظو کښې هم دغه اشکال دی او مطلب به داسې شي چه کاذب خو دې لیکن کذوب نه دې وهلم جرا-

د دې د پاره دلته مطلقا نفی د اوصاف ثلاثه ده نه چه د مبالغې. دا داسې ده لکه چه د الله تعالی په ارشاد کښې دی ﴿وما ربك بظلام للعبيد﴾ (۵) په دې آیت کښې هم نفی مطلق د ظلم ده گنی نو الله تعالی به نعوذبالله ظالم کیدل لازم راشی او دا بدیهی البطلان دې. (۶)

علامه طیبی رحمه الله فرمائی چه دا کلمه((ثم)) تراخي في الرتبه د پاره دې.اود نبی کریم ﷺ د ارشاد مطلب دادې چه زه په دې عطاء کښې مجبور نه یم بلکه پوره شوق او رغبت سره به

---

۱) (حواله بالا-

۲) (مختار الصحاح (ص۶۶۹)-

۳) (فتح الباری (ج۶ص۳۵)-

٤) (شرح الطیبی (ج۱۱ص۳۲)-

۵) (فصلت:٤۶)-

۶) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۱۸) وشرح القسطلانی (ج۵ص٥٤)-

تاسوته درکوم او زه دروغژن هم نه یم چه اوس تاسو سره وعده اوکړم او تاسونه خان خلاص کړم، بیا روستو منکر شم او تاسو ته مال درنکړم او نه زه بزدل یم چه د چانه اوویریږم، نو لکه چه دا دواړه جملې ((ولاكذوبا ولاجبانا)) د كلام سابقه تتمه ده. علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه رسول الله ﷺ د عدم كذب نه د قوت عقليه كمال يعنى حكمت طرف ته، عدم جبن نه د قوت غضبيه كمال يعنى بهادرئى طرف ته او عدم بخل نه د قوت شهويه كمال يعنى سخاوت طرف ته اشاره اوفرمائيله. يعنى حضور ﷺ قوت عقليه، قوت غضبيه او قوت شهويه كښې كامل وو او همدغه دريواړه د قوى اخلاق فاضله اصل دي، رومبي صديقين دوئم شهداء او دريم صلحاء مرتبه ده. اللهم اجعلنا منهم. (۱)

د حديث فوائد: علامه ابن بطال رحمه الله فرمائى چه د جبير په حديث كښې يوڅو فائدې دى مثلاً: ① كه جاهلان د يو صاحب علم او فضل سړى باره كښې بدګمانئى ښكاروى نو هغه سړى له پكار دى چه هغه سړې دې د خپلو ښو عاداتو او ښكلې خصلتونو سرعام ذكر اوكړى، دې د پاره چه بدګمانى ختمه شى.

② د حديث نه دا هم معلومه شوه چه يو سړې چا كښې چه بخل، كذب او بزدلئى په شان صفات رذيله وى نو هغه د خلقو مقتداء او پيشوا نشى جوړيدې. او خلقو ته هم پكار دى چه په چا كښې د دې نه يو صفت هم وى نو امام او خليفه دې نه جوړوى. (۲)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حديث مناسبت د رسول الله ﷺ په دې مبارك ارشاد كښې دې. ((ثم لاتجدونى بخيلا، ولاكذوبا، ولاجبانا))(۳)

۲۵-باب: مَا يُتَعَوَّذُ مِنَ الْجُبْنِ

ماقبل سره ربط او مناسبت: په وړاندينى باب كښې د بزدلئى مذموم او قبيح كيدو بيان وو او په دې باب كښې د دې خبرې ذكر دې چه هركله بزدلى مذموم او قبيح دى نو دينه پناه غوښتل پكار دى.

د ترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې دا خودل غواړى چه د بزدلئى نه پناه غوښتل پكار دى لكه څنګه چه رسول الله ﷺ دې نه پناه غوښتې وه. (۴)

[۲۶۶۷] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عُمَيْرٍ سَمِعْتُ عَمْرَو بْنَ مَيْمُونٍ الْأَوْدِيَّ قَالَ كَانَ سَعْدٌ (۵) يُعَلِّمُ بَنِيهِ هَؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ كَمَا يُعَلِّمُ الْمُعَلِّمُ الْغِلْمَانَ

---

۱) (شرح الكرمانى (۱۲ص ۱۲۰)-
۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص ۳۴)-
۳) (عمدة القارى (ج ۱٤ص۱۱۷)-
٤) (عمدة القارى(ج ۱٤ص۱۱۹)-
۵) (قوله: سعد: الحديث أخرجه البخاري أيضاً (جص۲ ۹٤۲) كتاب الدعوات باب التعوذ من عذاب القبر رقم(۶۳۶۵) و(ص۲ ۹٤۲) باب التعوذ من البخل رقم (۶۳۰) ..... [بقيه حاشيه په راروانه صحفه.......

الْكِتَابَةَ وَيَقُولُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَتَعَوَّذُ مِنْهُنَّ دُبُرَ الصَّلَاةِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أُرَدَّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ فَحَدَّثْتُ بِهِ مُصْعَبًا فَصَدَّقَهُ [٦٠٠٣، ٦٠٠٩، ٦٠٠٣، ٦٠٢٤، ٦٠٢٤]

تراجم رجال

١- موسى بن اسمعيل: دا ابوسلمه موسى بن اسماعيل تبوذكى بصرى رحمه الله دي. دَ دوى حالات ((بدء الوحى)) څلورم حديث په ذيل كښې راغلى دى. (١)

٢- ابوعوانه: دَدوى نوم وضاح بن عبدالله يشكرى رحمه الله دي، دَدوى حالات هم ((بدء الوحى)) څلورم حديث په ذيل كښې راغلى دى. (٢)

٣- عبدالملك بن عمير: دا ابوعمر عبدالملك بن عمير بن سويد الكوفى رحمه الله دي. (٣)

٤- عمرو بن ميمون الاودي: دا ابويحيى عمرو بن ميمون الاودى الخضرمى الكوفى رحمه الله دي. (٤)

٥- سعد: دا دَ رسول الله ﷺ مشهور صحابى حضرت سعد بن ابى وقاص الليثى المدنى رضي الله عنه دي. دَ دوى حالات ((كتاب الإيمان باب إذا لم يكن الإسلام على الحقيقة....)) لاندې راغلى دى. (٥)

قوله: قال: كان سعد يعلم بنيه هؤلاء الكلمات كما يعلم المعلم الغلمان الكتابة: عمرو بن ميمون لاودى رحمه الله فرمائى چه حضرت سعدبن ابى وقاص رضي الله عنه خپلو ځامنوته دا كلمې داسې خودلې لكه څنګه چه معلم شاګردانوته كتابت ښائى.

دلته دَ تمهيد په توګه راتلونكې دعائيه كلماتو دَ اهميت خودلو دَ پاره دابيان كړيشوچه حضرت سعدبن ابى وقاص رضي الله عنه ددې كلماتو خپلوبچوته دَ زده كولو بې حده اهتمام كولو او راوى عمرو بن ميمون دَ دې ماشومانوته تحرير خودلو سره تشبيه وركړه لكه چه څنګه

.....دتيرمخ بقيه] و(ص٩٤٢) باب الاستعاذة من أرذل العمر. ومن فتنة الدنيا ومن فتنة النار رقم (٦٣٧٤) و (ص٩٤٥) باب التعوذ من فتنة الدنيا رقم (٦٣٩٠) والترمذى فى سننه (ج٢ص١٩٦) أبواب الدعوات باب فى دعاء النبى صلى الله عليه وسلم وتعوذه فى دبر كل صلوة رقم (٣٥٦٧) والنسائى (ج٢ص٣١٥) تاب الاستعاذة باب الاستعاذة من فتنة الدنيا رقم (٥٤٨٠-٥٤٨١) وباب الاستعاذة من البخل رقم (٥٤٤٩)-

١) (كشف البارى (ج١ص٤٣٣)-
٢) (حواله بالا (ص ٤٣٤)-
٣) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الأذان باب اهل العلم والفضل أحق بالإمامة-
٤) دَ دوى دَحالاتودَپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب إذا ألقى على ظهر المصلى قذر أوجيفة لم تفسد عليه صلاته-
٥) (كشف البارى (ج٢ص١٧٣)-

ماشومانوته د تحرير اوكتابت خودل د ډير محنت او اهميت متقاضى وى دغه شان دا كلمات هم خودلو كښې محنت او اهتمام كول پكار دى.

قوله: ويقول: إن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يدعو منهن دبر الصلاة: او حضرت سعد رضى الله عنه فرمائى چه رسول الله ﷺ به د دې كلماتوسره د هرمانځه نه پس دعا فرمائيله. او هغه كلمات دا دى:

قوله: اللهم إنى أعوذبك من الجبن، وأعوذبك أن أردإلى أرذل العمر، وأعوذ بك من فتنة الدنيا، واعوذبك من عذاب القبر: اې الله! زه ستا پناه غواړم د بزدلئ نه، ستا پناه غواړم چه راوګرځولې شم خراب عمر ته او پناه غواړم د دنيا د فتنې نه او پناه غواړم د قبر د عذاب نه.

((أرذل العمر)) نه د ژوند هغه دور مراد دې كله چه د بوډاوالى د وجې نه د عقل او پوهې قوتونه كار پريږدى، د غور او فكر صلاحيتونه ختم شى او سړې د عقل د خفت او فهم د كموالى نه د ماشومانو په شان حركتونه كوى. (١)

په نتيجه كښې د ده نه د فرائضو په ادا كولوكښې كوتاهى كيږى او د خپل بدن پاكئ او صفائې نه عاجز شى او د خپل كور او خاندان د پاره مصيبت او بوج جوړشى او هغوى د ده د مرګ ارزوګانې كوى اوكه خاندان وغيره نه وى نو بيا خو مصيبت او مصيبت دې نو سړى له د داسې وخت نه پناه غوښتل پكار دى. (٢)

((فتنة الدنيا)) نه مراد دا دې چه د دنيا په بدله كښې آخرت خرڅ كړى، د دنيا فانى ژوند ته د آخرت په ابدى ژوند باندې فوقيت وركړى. (٣)

د كتاب الدعوات په روايت كښې ((فتنة الدنيا)) تفسير د راوى حديث عبدالملك بن عمير په ((فتنة الدجال)) سره كړيدې. (۴)

اوپه دې خبره كښې هم څه شك نشته چه د دجال فتنه به د ټولو نورو فتنونه خطرناكه وى (۵)

قوله: فحدثت به مصعبا فصدقه: نو ما دا حديث مصعب ته واورولو او هغوى د حديث تصديق اوكړو.

د دې قول قائل راوى حديث عبدالملك بن عمير رحمه الله او مصعب نه مراد مصعب بن سعد بن ابى وقاص رحمه الله دې.

---

١) (شرح الكرمانى (ج١٢ص١٢١)-
٢) (عمدة القارى (١٤ص١١٩)-
٣) (حواله بالا-
٤) (صحيح البخارى(ج٢ص٩٤٢) كتاب الدعوات، باب التعوذمن عذاب القبر رقم (۶٣۶۵)-
٥) (شرح القسطلانى (ج۵ص۵۵)-

اوس مطلب دا شو چه راوى حديث عبدالملك بن عمير وائى چه ما دا حديث د تصديق په غرض حضرت مصعب ته واورولو نو هغوى د حديث د صحت تصديق اوكړو.(١)

فائده: ابن سعد رحمه الله ((طبقات)) كښې د حضرت سعد بن ابى وقاص رضي الله عنه د اولاد شمير ٣١ خودلې دې په دې كښې ١٣خامن او ١٧ لونړه وې.(٢)

او په دې كښې پنځه محدثين وو او د خپل والد صاحب نه به ئې روايت كولو هغوى نومونه دادى: عمر، عامر، محمد، مصعب اوعائشه. (٣)

تنبيه: حافظ مزى رحمه الله په اطراف كښې فرمائيلى دى چه امام بخارى د صحيح بخارى په روايت كښې مصعب بن سعدبن ابى وقاص نه دې ذكر كړې او نسائى ذكر كړيدې. (٤)

ليكن حافظ مزى رحمه الله ته دلته تسامح شويده ځكه چه د بخارى شريف په ټولو رواياتوكښې د مصعب تذكره موجود ده. (٥)

[٢٦٦٨] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ (٦) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ وَالْجُبْنِ وَالْهَرَمِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ

[٤٤٣٠، ٦٠٠٦، ٦٠٠٨، ٦٠١٠]

تراجم رجال

١- **مسدد:** دا مسددبن مسرهد رحمه الله دې، د ده حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه)) لاندې تيرشويدې. (٧)

٢- **معتمر:** دا معتمر بن سليمان تيمى بصرى رحمه الله دې. (٨)

---

١) (عمدة القارى (١٤ص١١٩)-
٢) (طبقات ابن سعد (٣ص١٣٧)-
٣) (فتح البارى (ج٦ص٣٦)-
٤) (تحفة الأشراف (ج٣ص٣٠٧)-
٥) (فتح البارى (ج٦ص٣٦)-
٦) (قوله: أنس بن مالک رضى الله عنه: احديث أخرجه البخارى أيضًا (ج٢ص٦٨٣) كتاب التفسير باب قوله تعالى:﴿ومنكم من يرد إلى أرذل عمر﴾ رقم (٤٧٠٧) كتاب الدعوات. باب التعوذمن فتنة المحيا والممات رقم (٦٣٦٧) وباب الاستعاذة من الجبن والكسل رقم (٦٣٦٩) وباب التعوذ من أرذل العمر رقم (٦٣٧١) ومسلم (ج٢ص٣٤٧) كتاب الذكر والدعاء باب التعوذ من العجز والكسل وغيره رقم (٦٧٧٣) وأبوداؤد (ج١ص٢١٥) تاب الصلاة
٧) (كشف البارى (ج٢ص٢)-
٨) (د دوى د حالاتودپاره اوګورئ كتاب العلم باب من خص بالعلم قوما دون كراهية أن لايفهموا-

۳- ابي: ((أب)) نه مراد ابوالمعتمر سلیمان بن طرخان تیمی بصری رحمه الله دی. (۱)

۴- انس بن مالك رضي الله عنه: دا مشهور صحابی حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دي، دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه)) لاندې تیرشوی دی.(۲)

قوله: کان النبي صلی الله علیه وسلم یقول: اللهم إني أعوذبك من العجز والکسل والجبن والهرم، وأعوذبك من فتنة المحیا والممات، وأعوذ بك من عذاب القبر: حضرت انس بن مالك رضي الله عنه فرمائی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی یا الله زه ستا دَ پناه غوښتلو طلبګار یم، دَ عاجزه کیدلو، سستئی، بزدلئی او بوډاولی دَ انتهاء نه او زه ستا دَ پناه غوښتونکې یم دَ ژوندا و مرګ دَ فتنې نه او زه ستا دَ پناه غوښتونکې یم دَ قبر دَ عذاب نه.

دَ حدیث شریف دَ ګرانو الفاظووضاحت: ((عجز)) دَ قدرت ضد دې په یوکار باندې قدرت او طاقت نه لرونکی ته عاجز وئیلی شی.(۳)

او((کسل)) وائی ضعیف الهمتئی او سستئی ته، دَ دې نه پناه غوښتلووجه دا دې چه دا صفت دَ اعمال صالحو نه لرې کوی. (۴)

اوس دَ عجز اوکسل په مینځ کښې فرق دا شو چه کسل په یوکار باندې قدرت لرلوسره هغه پریخودل دی اوپه عجزکښې قدرت مفقود دې.نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ دواړو نه پناه غوښتې ده.(۵)

دَ ((هرم)) باره کښې علامه کرمانی رحمه الله فرمائی ((ضدالشباب))(۶) چه دَ ځوانئی ضد دې. او امام راغب اصفهانی رحمه الله فرمائی چه ((هرم)) هغه بوډا ته وئیلې شی دَ چا عمر چه ډیر زیات شوې وی، دَ څه په وجه چه دَ هغه اندامونه دَ کمزورئی او ضعف ښکارشی. (۷)

دَ ((هرم)) نه پناه غوښتلو وجه دا ده چه دا دَ هغه بیمارونه دې دَ کوم چه څه علاج نه وی.(۸)

((فتنة المحیا)) ((محیاوممات)) دواړه مصدر میمی دی او دَ مرګ او ژوند په معنی کښې دی. دا ده چه سړې دَ دنیا په فتنه کښې اخته شی او په دې مشغول او غرقاب شی او آخرت شاته اوغورزوی.(۹)

---

۱) (حواله بالا-
۲) (کشف الباری (ج۲ص ٤)-
۳) (شرح الکرمانی(ج۱۲ص۱۲۱)-
٤) (عمدة القاری(ج١٤ص۱۱۹)-
۵) (فتح الباری (ج۶ص۳۶)-
۶) (شرح الکرمانی(ج۱۲ص۱۲۱)-
۷) (المغرب (ج۲ص۳۸۳) وعمدة القاری (ج١٤ص۱۱۹)-
۸) (عمدة القاری (ج١٤ص۱۱۹)-
۹) (عمدة القاری(ج١٤ص۱۱۹-۱۲۰)-

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت د حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت د حديث په دې لفظ ((والجبن)) کښې دې.(۱)

۲۶-بَاب: مَنْ حَدَّثَ بِمَشَاهِدِهِ فِي الْحَرْبِ

ماقبل سره مناسبت: اول امام بخاری رحمه الله باب قائم کړې وو د((باب الشجاعة فی الحرب والجبن)) او په دې کښې شجاعت وبسالت فی الحرب تعريف وو او په دې باب کښې د دې خبرې بيان دې که يو سړې د خپلې بهادرئی او جانبازئی واقعات خلقو ته اوروی نو جائز دی خو په دې شرط چه رياء او ځان خودنه نه وی.

د ترجمة الباب مقصد: د ترجمة الباب مقصد دا دې چه د اعلاء کلمة الله د پاره که چا څه تکليف اوچت کړو او څه مشقت ئې برداشت کړو نو د هغې خلقو ته بيانول جائز دی. د دې د پاره چه خلقو ته د دې ترغيب وی او هغوی د دې په اقتداء کښې فخر محسوس کړی خو که مقصد د بهادرئی او رياء کارئی وی نو ناجائز دې. (۲)

قوله: قَالَهُ أَبُوعُثْمَانَ عَنْ سَعْدٍ: [ر:۳۵۱۷،۳۰۷۱] دا (خبره) ابوعثمان د سعدنه نقل کړيده. دلته د ابوعثمان نه النهدی مراد دې، او د سعدنه حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه مراد دې.(۳) اودا تعليق امام بخاری رحمه الله موصولاً ((کتاب فضائل أصحاب النبی صلی الله عليه وسلم و کتاب المغازی)) (۴) کښې نقل کړيدې. (۵)

او د دې تعليق مقصد دا دې چه حضرت سعد رضی الله عنه د خپلې بهادرئی واقعات بيانول. (۶)

[۲۶۶۹] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ (۷) قَالَ صَحِبْتُ طَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ وَسَعْدًا وَالْمِقْدَادَ بْنَ الْأَسْوَدِ وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ فَمَا سَمِعْتُ أَحَدًا مِنْهُمْ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا أَنِّي سَمِعْتُ طَلْحَةَ يُحَدِّثُ عَنْ يَوْمِ أُحُدٍ [۳۸۳۵]

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱۱۹-

۲) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱۲۰)-

۳) (حواله بالا-

٤) (صحيح البخاری (ج ۱ ص ۵۲۷) کتاب فضائل أصحاب النبی صلی الله عليه وسلم باب ذر طلحة بن عبدالله رقم ۲۷۲۲-۲۷۲۳) و (ج ۲ ص ۵۸۱) کتاب المغازی باب ﴿إذا همت طائفتان منکم أن تفشلا﴾ رقم (٤۰۶۰-٤۰۶۱)-

۵) (تغليق التعليق (ج ۳ ص ٤۳۳)-

۶) (فتح الباری (ج ۶ ص ۳۶)-

۷) (قوله: عن السائب بن يزيد: الحديث أخرجه البخاری أيضًا (ج ۲ ص ۵۸۱) کتاب المغازی باب ﴿إذهب طائفتان منکم أن تفشلا﴾ رقم (٤۰۶۰) والحديث أخرجه البخاری فقط کما فی جامع الأصول (ج ۸ ص ۲۵۳)

تراجم رجال

۱- قتیبه بن سعید: دا شیخ الاسلام، روایة الاسلام ابورجاء قتیبه بن سعید بن ثقفی رحمه الله دي. د دوی حالات ((کتاب الإیمان باب افشاء السلام من الإسلام)) لاندې راغلی. (۱)

۲- حاتم: دا ابواسماعیل المدنی الکوفی رحمه الله دی. (۲)

۳- محمد بن یوسف: دا محمد بن یوسف بن عبدالله الکندی ابن اخت النمر المدنی رحمه الله دي. (۳)

۴- السائب بن یزید: دا سائب بن یزیدبن الکندی رحمه الله دي. دا د اصاغر صحابه نه وو. (۴)

قوله: قال: صحبت طلحة بن عبیدالله وسعدا والمقداد بن الأسود وعبدالرحمن بن عوف رضی الله عنهم، فما سمعت أحداً منهم یحدث عن رسول الله صلی الله علیه وسلم: حضرت سائب بن یزید رضی الله عنه فرمائی چه زه د حضرت طلحه بن عبیدالله، حضرت سعدبن ابی وقاص، حضرت مقداد بن الاسود او حضرت عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنهم په صحبت کښې پاتې وم خو په دوی کښې یو کس نه می هم د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه د حدیث روایت کول نه دی اوریدلی.

د صحابه کرامو په روایت حدیث کښې د احتیاط وجه علامه ابن بطال فرمائی چه دې حضراتو د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه د حدیث روایت په دې وجه نه کولو چه چرته د هغوی نه په حدیث کښې کمې زیاتې اونه شی. او هغوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دې وعید کښې داخل نشی. ((من یقل علی مالم أقل فلیتبوأ معقده من النار)) (۵)

دا حضرات د حدیث په روایت کښې د حضرت عمر رضی الله عنه ارشاد ((فأقلوا الروایة عن الرسول، ثم أنا شریککم)) (۶) تاسو د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه کم روایت کوئی او بیا زه هم تاسو سره په دې معامله کښې شریك یم. په دې وجه به هغوی محتاط اوسیدل. (۷)

هم د راوی حدیث حضرت سائب بن یزید رضی الله عنه په ابن ماجه کښې روایت دې ((صحبت سعدبن

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۱۸۹)-
۲) (ددوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب (بلاترجمة) بعد باب استعمال فضل وضوء الناس
۳) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب جزاء الصید، باب حج الصبیان -
۴) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الضوء باب (بلاترجمة) بعد باب استعمال فضل وضوء الناس
۵) (الحدیث أخرجه البخاری (ج۱ص۲۱) کتاب العلم باب إثم من کذب علی النبی صلی الله علیه وسلم رقم (۱۰۹)-
۶) (سنن ابن ماجه (ص ٤) المقدمة باب التوقی فی الحدیث عن رسول الله صلی الله علیه وسلم رقم (۲۸)-
۷) (شرح ابن بطال (ج۵ص۳۶)-

مالك من المدينة إلى مكة، فما سمعته يحدث عن النبى صلى الله عليه وسلم بحديث واحد))(۱) زه حضرت سعدبن مالك رضي الله عنه سره د مدينې نه ترمکې پورې په سفرکښې وم. خو ما د هغوی نه د نبی کریم ﷺ يو حديث هم روايت کولو سره واونه ريده.
ډيرو صحابه کرامو رضوان الله عليهم اجمعين به د نبی کريم ﷺ نه د حديث په روايت کولوکښې احتياط کولو.(۲)

قوله: إلا أنی سمعت طلحة يحدث عن يوم أحد: مګردا چه ما دحضرت طلحه رضي الله عنه نه د أحد د ورځې واقعات بيانول اوريدلي.
مطلب دا چه حضرت طلحه بن عبيدالله رضي الله عنه که څه بيان هم کولو نو د غزوه احد په موقع باندې چه هغوی کوم کارنامې کړې وې هغه ئې بيانولې ځکه چه هغه د جنګ احد په ورځ د ګړبړ په وخت کښې د هغه صحابه کرامو نه وو کوم چه ثابت قدم وو اود هغوی قدمونه ګډوډ شوې نه وو. ليکن د نبی کريم ﷺ نه ئې روايت نه کولو. خشية الزيادة والنقصان.(۳)
هم امام بخاری رحمه الله په (کتاب المغازی) کښې د قيس نه روايت نقل کړيدې. ((رأيت يد طلحة شلاء وقى بها الرسول صلى الله عليه وسلم يوم أحد)) ماد حضرت طلحه رضي الله عنه لاس شل شوې اوليدلو د کوم په ذريعه چه هغه د احد په ورځ د رسول الله ﷺ حفاظت کولو. (۴)
دغه شان يو بل روايت چه د ابوعثمان النهدی نه مروی دې په دې کښې دی ((لم يبق مع النبى صلى الله عليه وسلم فى تلك الأيام الذى يقاتل فيهم غير طلحة وسعد))(۵)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث شريف ترجمة الباب سره مناسبت د حديث په دې جمله کښې دې: ((سمعت طلحة يحدث عن يوم أحد)) ما حضرت طلحه رضي الله عنه د خپلو جنګی کارنامو بيانولو سره اوريدلې دې کومې چه هغه په جنګ احد کښې سرته رسولې وې.(۶)

۲۷- باب: وُجُوبِ النَّفِيرِ وَمَا يَجِبُ مِنْ الْجِهَادِ وَالنِّيَّةِ

ماقبل سره ربط او مناسبت: امام بخاری رحمه الله په ماقبل کښې د مختلفو عنواناتو لاندې د جهاد او قتال في سبيل الله فضائل نقل کړې وو، اوس د څه احکامات جهاد ذکرئې هم کړې وو. او د جهاد د وجوب متعلق نور احکامات بيانول غواړی.
د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله د دې ترجمة الباب نه نفيرعام په وخت کښې د جهاد

---

۱) (ابن ماجه (ص ٤) المقدمة باب التوفى الحديث عن رسول الله صلى الله عليه وسلم رقم (۲۹)-
۲) (مرهذاالبحث مفصلا فى كتاب باب إثم من كذب على النبى صلى الله عليه وسلم فراجعه إن شئت-
۳) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٢٠)-
٤) (صحيح البخارى كتاب المغازى باب ﴿إذهمت طائفتان منكم أن تفشلا. والله وليهما﴾ رقم (٤٠٦٣)-
٥) (حواله بالا رقم (٤٠٦٠-٤٠٦١)-
٦) (عمدة القارى (١٤ص ١٢٠)-

د وتلو وجوب، د جهاد مشروع مقدار او د نيت مشروعيت بيانول غواړي. (۱)
او دا هم كيديشى چه د مصنف مقصد دا وى چه جهادپه هرحال كښې فرض عين دې او همدغه قول د حضرت سعيدبن المسيب رحمه الله هم دې. (۲) لكه چه مونږ د (كتاب الجهاد) په شروع كښې بيان كړى دى.
او د دې خبرې تفصيل هم چه جهاد د نفيرعام په وخت كښې فرض عين گنى فرض كفايه دې او دا چه د جهاد د نيت مشروعيت اوس هم باقى دې او دا مونږ د (كتاب الجهاد) په شروع كښې بيان كړې دې.
د نبى كريم ﷺ په زمانه كښې د جهاد څه حكم وو؟: باقى دا چه د نبى كريم ﷺ په مباركه زمانه كښې څه حكم وو په دې كښې اختلاف دې. په دې كښې د جمهورو اتفاق دې چه جهاد د نبى كريم ﷺ د مدينې منورې د هجرت نه پس مشروع شو خو د دې نه پس آيا دا فرض عين وو كه فرض كفايه؟
علامه ماوردى رحمه الله فرمائى چه د مهاجرينو په حق كښې فرض عين وو او د انصارو په ذمه فرض كفايه وو. په دې باندې دليل د فتح مكه نه وړاندې په هر نوى مسلمان باندې مدينې منورې ته هجرت كول واجب وو دې د پاره چه د اسلام نصرت او معاونت اوكړيشى. (۳)
ليكن علامه سهيلى رحمه الله فرمائي چه په انصارو فرض عين وو او په مهاجرينو فرض كفايه.
د دې قول تائيد د ليلة العقبه د بيعت نه كيږى چه په دې موقع د انصارو نه نبى عليه السلام د دې خبرې بيعت اخستې ووچه هغوى به ده ته پناه وركوى او د هغه نصرت به كوى. (۴)
اوس د دواړو د اقوالو حاصل دا شوچه په انصارو او مهاجرينو دواړو باندې فرض عين هم وو او فرض كفايه هم خو د دې باوجود دا حكم په خپل عموم باندې نه دې بلكه دلته دوه صورتونه دى:
① د مدينې نه باهر اوځى او جنګ اوكړى.
② په مدينه كښې پاتې شى او جنګ اوكړى.
نو په دواړو اقوالوكښې داسې تطبيق ممكن دې كه د مدينې نه بهر وتل او د جنګ صورت وى نو په مهاجرينو باندې فرض عين وو او په انصارو باندې فرض كفايه.
اوكه جنګ هم په مدينه منوره كښې دننه وى نو په انصارو باندې فرض عين او مهاجرينو باندې فرض كفايه. (۵)
غالباهم د دې د پاره حضور ﷺ د غزوه بدر په موقع روني سخن د انصارو طرف ته كړې وو څكه چه هغوى سره معاهده شوې وه چه هغوى به په مدينه كښې پاتې وى حفاظت او

۱) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٢٠) وفتح البارى (ج ۶ص ۳۷)-
۲) (الأبواب والتراجم للكاندهلوى (ج ۱ص ۱۹۵)-
۳) (فتح البارى (ج ۶ص ۳۷)-
۴) (حواله بالا-
۵) (فتح البارى (ج ۶ص ۳۷)-

معاونت به کوی. (۱)

بعض حضراتو خو دا ونیلی چه په کومه غزوه کښې حضور ﷺ پخپله بنفس نفیس شریک وی په هغې کښې د ټولو شرکت د فرض عین په توګه دی ګنې فرض کفایه. (۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله ترجیح دې خبرې له ورکړې چه نبی کریم ﷺ به څوك معین کول د هغه په حق کښې فرض عین وو سره د دې چه هغه ونه وتلو. (۳)

وَقَوْلِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ الْآيَةَ [التوبة:۴۱-۴۲]

وَقَوْلِهِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ إِلَى قَوْلِهِ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ [التوبة:۳۸-۳۹]

د ړومبی ایت ترجمه او تشریح: اود الله تعالی ارشاد دې چه د جهاد د پاره اوځئی اګرکه لږسامان سره وی او که د ډیرسامان سره وی اود الله تعالی په لارکښې په خپل ځان او مال سره جهاد اوکړئی، همدغه ستاسو د پاره بهتر دی که چرې تاسو یقین لرئی اوکه څه په لاس لګیدلې ملاویدل او معمولی شان سفر هم وې نو دا منافقان به خامخا تاسره وو لیکن دوی ته خو دا مسافت لرې معلوم شو (په دې وجه منع شو او چه کله تاسو واپس د جهاد نه راشئی) نود الله تعالی قسمونه به خوری.(۴)

((خفافا وثقالا)) معنی خو یا ((متأهبين أوغيرمتأهبين)) ده. یعنی که د تیاری حالت وی یا نه ((نشاطاأوغيرنشاط)) چه زړه ئی کوی اوکه نه ئې کوی یا د ((رجالاأو ركبانا)) دې یعنی که پیاده وی او که سور په هرحالت کښې اوځئی.

اودا دواړه کلمې د((انفروا)) ضمیر د جمع نه حال واقع شوی دی په دې وجه منصوب دې.(۵)

حضرت سفیان ثوری رحمه الله فرمائی چه پورته ذکر شوی آیت ((انفروا خفافا وثقالا)) د سورة التوبه د ټولونه اول نازل شوې آیت دې. د ابومالك الغفاری او ابن الضحاك همدغه قول دې او بله دا چه نور آیاتونه روستونازل شوی دی. (۶)

---

۱) (سيرة ابن هشام مع الروض الأنف للسهيلى (ج۲ص۶۴) قال ابن اسحق:.... ثم قال رسول الله ﷺ أشيروا على ياأيها الناس ...وإنما يريد الأنصار، وذلك أنهم عددالناس، وأنهم حين بايعوه بالعقبة قالوا: يارسول الله ﷺ إنا براء من ذماماك حتى تصل إلى دورنا، فإذا وصلت إلينا فأنت فى ذمتنا نمنعک مما نمنع منه أبناءنا ونساءنا. ولمزيد من التفصيل انظر كشف البارى كتاب المغازى (ص۵۳)-

۲) (فتح البارى (ج۶ص۳۷)-

۳) (فتح الباى (ج۶ص۳۷)-

۴) (بيان القرآن سورة التوبة(ج۱ص۱۱۳)-

۵) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۲۱) وتفسير الطبرى (ج۶جزء ۱ص۹۸)-

۶) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۲۰) وتفسير الطبرى (ج۶جزء ۱ص۹۸)-

بعضو صحابه کرامو لکه حضرت ابوایوب انصاری او مقداد بن اسود ﷺ د دې ایت مبارك د نزول نه پس د یوجنګ نه هم تخلف نه کولو یعنی روستو پاتې کیدل ئې ناخوښولو او پورته ذکر شوی آیت مبارك به ئې په عموم باندې محمول کولو. تردې چه د دې حضراتو انتقال هم د جهاد په میدان کښې اوشو.(۱)

قوله: وقوله: يأيها الذين مالكم إذا قيل لكم انفروا في سبيل الله اثاقلتم إلى الأرض؟ أرضيتم بالحياة الدنيا من الآخرة.... قدير:

د دوئم ايت ترجمه او تشريح: د الله تعالى ارشاد مبارك دې: اې د ايمان خاوندانو! په تاسو څه شوى دى چه کله تاسو ته وئيلې کيږى چه د الله تعالى په لاركښې اوځئ نو تاسو په زمکه پورې اينخلئ؟ آيا تاسو د آخرت په عوض د دنيا په ژوند قناعت کړيدې، نو د دنياوى ژوند تمتع خو هيڅ هم نه دى، ډير قليل دې. که تاسو د جهاد د پاره اونه ځئ نو الله تعالى به تاسو ته سخته سزا درکړى او ستاسو په بدله کښې به بل قوم پيدا کړى(اود هغوى نه به خپل کارواخلى) او تاسو به الله تعالى ته هيڅ نقصان اونه رسوئى او د الله تعالى په هرڅيز باندې پوره قدرت دې.(۲)

په دې آياتونوکښې په هغه خلقو عتاب نازل کړيشويدې کوم چه په غزوه تبوك کښې روستو پاتې شوې وو.(۳)

يو سوال او د هغې جوابونه: اوس دلته سوال داپيداکيږى چه امام بخارى رحمه الله د قرآن کريم د ترتيب نه خلاف ﴿انفروا خفافا وثقالا﴾ مقدم او ﴿ياأيها الذين آمنوا إذا قيل....﴾ ولې موخر کړو او په قرآن کښې خود دې عکس دې.؟

د دې اشکال څو جوابونه دى:

① يوجواب دا ورکولې شى چه امام بخارى رحمه الله اصل ترتيب د نزول په اعتبار سره کړيدې او دا خبره اوس د طبرى په حواله سره تيره شوې ده. چه د سورة البراءة آياتونوکښې د ټولونه اول آيت ﴿انفروا خفافا وثقالا﴾ نازل شوې دې.(۴)

② شيخ الحديث مولانا زکريا رحمه الله دا جواب ورکړيدې چه کيديشى امام بخارى رحمه الله د دوو حالتونو طرف ته اشاره کول غواړى کوم چه حافظ صاحب (فتح البارى) بنې ذکر کړيدى. (يعنى د نبى ﷺ په مبارکه زمانه کښې د جهاد حکم او د هغوى نه پس د جهاد حکم) (۵)

نوامام بخارى رحمه الله رومبنې آيت د دې د پاره مقدم کړو چه په دې کښې مطلقاً دلالت على فرض الخروج موندلې شى، د دې نه ئې دا اشاره اوکړه چه د نبى کريم ﷺ په زمانه کښې

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص۳۸)-
۲) (بيان القرآن سورة التوبة(ج۱ص۱۱۲)-
۳) ((عمدة القارى (ج۱۴ص۱۲۱)-
۴) (جامع البيان فى تفسير القرآن (ج۶جزء۱۰ ص۹۸)-
۵) (فتح البارى (ج۶ص۳۷)-

جهاد مطلقا فرض عين وو خو دونم آيت ئې د مقدم كيدو باوجوخكه مؤخر كړو چه هغه مقيد ((وإذا قيل لكم انفروا)) دې، نو په دونم صورت كښې دَ جهاد فرضيت دَ نفيرعام سره مقيد دې فتامل (١)

قوله: يُذكَرُ عَنِ ابنِ عَبّاسٍ انفِرُوا ثُبَاتٍ [النساء:٧١] سَرَايَا مُتَفَرِّقِينَ يُقَالُ أَحَدُ الثُّبَاتِ ثُبَةٌ: حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه نه نقل دى چه هغوى ﴿انفروا ثبات﴾ كښې ((ثبات)) معنى ((سرايا متفرقين)) بيان كړيده.

دَ مذكوره تعليق تخريج: دَ حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه دا تعليق امام ابن جرير طبرى رحمه الله موصولاً په خپل تفسيركښې ذكر كړيدې. (٢)

دَمذكوره تعليق مطلب: دَ حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه دَ دې تعليق مطلب دا دې چه دَقرآن كريم آيت ﴿يا أيها الذين آمنوا خذوا حذركم فانفروا ثبات أو انفروا جميعا﴾ (٣) كښې دا كوم دَ ((ثبات)) لفظ وارد شويدې دَ دې معنى ((سرايا متفرقين))ده. اوس دَ آيت معنى دا شوه چه په مختلفو او جدا جدا ډلو كښې دَ جهاد دَ پاره اوځئى يا ټول په ټول هم په يو جماعت كښې دَ نبى كريم ﷺ سره اوځئى خو ځان سره وسله خامخا يوسئى دَ دې د پاره چه تاسو خپل حفاظت اوكړيشئى.(۴)

بعض حضراتو دا دعوى كړيده چه دَ سورة النساء دا ذكر شوې آيت دَ سورة البراءة آيت ﴿انفروا خفافا وثقالا﴾ دَ پاره ناسخ دې. ليكن حافظ رحمه الله فرمائى چه په تحقيق سره خبره دا ده چه دلته نسخ نشته دې بلكه دلته معامله دَ امام وخت حواله ده چه كوم صورت اختيارول اجازت دې او په حالاتوباندې موقوف دى چه دَ حالاتوكومه تقاضا وى هم په هغې باندې به عمل هم وى. (۵)

قوله: يقال واحد الثبات: ثبة: ونيلې شى چه دَ ((ثبات)) مفرد ((ثبة)) دې.

دا قول دَ امام بخارى رحمه الله دَ استاذ ابوعبيده رحمه الله دې كوم كښې چه هغوى دَ ((ثبات)) لغوى تحقيق بيان كړې دې چه دا ثبة —بضم المثلثة وتخفيف الباء الموحدة بعدها هاء تانيث— جمع ده اودَ ((ثبة)) جمع ((ثبتين)) هم راځى اودَ دې معنى جماعت ده. (۶)

---

١) (الأبواب والتراجم (ج٦ص٣٧)-
٢) (قال الإمام ابن جرير الطبرى: حدثنى المثنى قال: ثنا عبدالله بن صالح قال:حدثنى معاويةعن على بن أبى طلحه عن ابن عباس قوله:﴿خذوا حذركم فانفروا ثبات﴾ يقولك عصبايعنى: سرايا متفرقين.... جامع البيان (ج٤جزء ٥ص ١٠٤-١٠٥)-
٣) (النساء:٧١)-
٤) (جامع البيان (ج٤جزء ٥ ص ١٠٤)-
٥) (فتح البارى (ج٦ص٣٨)-
٦) (حواله بالا-

اودَ ((ثبة)) دا کلمه ((ثبة یثبو ثبوا)) نه مشتق ده او ونیلی شی ((ثبیت الرجل: إذا أثنیت علیه فی حیاته)) کله چه ته دَ چا تعریف دَ هغه په ژوندکښې اوکړې لکه چه تادَ هغه ټول محاسن راجمع کړی دی. (۱)

امام نحاس رحمه الله فرمائی چه دَ ((ثبة)) یوه بله معنی هم راځی ((ثبة الحوض)) معنی دَ حوض مینځ او دا دَ ((ثاب یثوب)) نه راځی دَ څه معنی چه رجوع ده. چونکه دَ حوض ټولې اوبه دَ هغې مینځ کښې واپس کیږی او راجمع کیږی په دې وجه دې ته ((ثبة)) وائی اودَ دې تصغیر ((ثویبة)) دې او ((ثبة)) په معنی دَ ((الجماعة)) تصغیر ((ثبیة)) راځی. (۲) والله اعلم.

[۲۶۷۰] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي مَنْصُورٌ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا (۳) أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا [ر: ۱۵۱۰]

تراجم رجال

۱- عمرو بن علی: دا ابوحفص عمرو بن علی بن بحربن یحیی بن کثیر الباهلی البصری رحمه الله دې. (۴)

۲- یحیی: دا ابوسعید یحیی بن سعید بن فروخ القطان تمیمي رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه)) لاندې تیرشوی. (۵)

۳- سفیان: دا مشهور امام حدیث ابوعبیدالله سفیان بن سعیدبن مسروق ثوری کوفی رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب ظلم دون ظلم)) لاندې بیان کړیشوی دی. (۶)

۴- منصور: دا مشهور محدث ابوعتاب منصوربن المعتمر السلمی الکوفی رحمه الله دې دَ دوی حالات ((کتاب العلم باب من جعل لأهل العلم أیاما معلومة)) لاندې تیرشوی. (۷)

۵- مجاهد: دا شیخ القراء والمفسرین ابوالحجاج مجاهد بن جبرمکی قرشی رحمه الله دې.

---

۱) (عمدة القاری (ج۶ص۳۸)-
۲) (فتح الباری (ج۶ص۳۸)-
۳) (قوله: عن ابن عباس رضی الله عنهما: الحدیث مر تجریجه فی کتاب الحج باب لایحل القتال بمکة-
۴) (دَ دوی دَ حالاتو دَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب الرجل یوضئ صاحبه-
۵) (کشف الباری (ج۲ص۲)-
۶) (کشف الباری (ج۲ص۲۷۸)-
۷) (کشف الباری (ج۳ص۲۷۰)-

دَ دوى حالات ((كتاب العلم باب الفهم فى العلم)) لاندې بيان كړېشوى دى. (١)

٦- طاؤس: دا طاؤس بن كيسان اليمانى الجُندى الحميرى رحمه الله دې. (٢)

٧- ابن عباس: دا مشهور صحابى حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دې. دَ ده حالات ((بدء الوحى)) دَ څلورم حديث په ذيل كښې تيرشوى دى. (٣)

قوله: أن النبى صلى الله عليه وسلم قال يوم الفتح: لاهجرة بعد الفتح، ولكن جهاد ونية: حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما فرمائى چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم دَ مكې دَ فتح په ورځ ارشاد اوفرمائيلو چه دَ فتح مكه نه پس هجرت فرض نه دې ليكن دَ جهاد او نيت حكم باقى دې.

دَ حديث شريف دَ دې ټكړې تشريحات (كتاب الجهاد) په شروع كښې ((باب فضل الجهاد والسير)) په ذيل كښې بيان شوې دې.

قوله: وإذا استنفرتم فانفروا: او چه كله تاسو ته دَ وتلو حكم دركړېشى نو اووځئى. علامه نووى رحمه الله دَ دې جملې په تشريح كښې فرمائى چه مطلب دا دې چه دَ وخت امام تاسو ته دَ جهاد او نورو نيكو اعمالوحكم دركړى نو تاسو دَ هغه خبره منئى اواووځئى. (۴)

قوله: لاهجرة بعد الفتح، ولكن جهاد ونية: تركيبى حيثيت نه دَ عبارت تقدير داسې جوړيږى ((لاهجرة باقية بعد الفتح، ولكن جهاد ونية باقيان)) يعنى دَ وطن نه هجرت كول يا دَ كفارو دَ تسلط نه دَ بچ كيدو دَ پاره كيږى يا دَ جهاد دَپاره يا دَ علم دَ طلب دَپاره. نو اول صورت خو منقطع شو او نور دواړه صورتونه اوس هم باقى دى. نو دا غنيمت اوګڼئى او په كور كښې مه كينئى، بلكه چه كله تاسو دَ جهاد دَپاره راوبلى نودَ امام په آواز باندې لبيك وايئى. (۵)

اودَ حديث شريف دَ پورته ذكر شوې جملې نه دا هم معلومه شوه چه امام وخت كوم سړې مقرر كړى چه هغه دې دَ جهاد دَ پاره اوځى نو دَ هغه دَ پاره وتل واجب او ضرورى دى اوس روستودَ پاتيكيدو اجازت نشته. (۶)

فائده: په حديث كښې دَ دې خبرې زيرې دې چه مكه مكرمه ((زادها الله شرفا وكرامة)) هميشه به دارالاسلام وى. (٧)

---

١) (كشف البارى (ج٣ص٣٠٧)-
٢) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب (بلاترجمة) رقم الحديث(٢١٨)-
٣) (كشف البارى (ج١ص٤٣٥)-
٤) (شرح النووى على مسلم (ج٢ص١٣٠)-
٥)(قال العلامة الطيبى. انظرشرح الطيبى على مشكوة المصابيح(ج٧ص٢٨٧) وفتح البارى (ج٦ص٣٩)-
٦) (فتح البارى (ج٦ص٣٩)-
٧) (فتح البارى (ج٦ص٣٩)-

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث ترجمة الباب سره مطابقت ((ولكن جهاد ونية وإذا استنفرتم فانفروا)) په جمله كښې دې. (١)

۲۸-باب: الْكَافِرِ يَقْتُلُ الْمُسْلِمَ ثُمَّ يُسْلِمُ فَيُسَدِّدُ بَعْدُ وَيُقْتَلُ

ماقبل سره ربط په تيرشوى باب كښې امام بخارى دَ نفيرعام په وخت كښې دَ جهاد فرض او واجب حكم بيان كړې وو او په دې باب كښې امام بخارى دَ هغه كافر حكم بيانوى چا چه يو مسلمان قتل كړې وى بيا الله تعالى هغه دَ ايمان په توفيق او نعمت سرفراز كړو، بيا هغه پخپله هم دَ الله تعالى په لاركښې جنګ كولوكښې شهيد شو نو هغه به هم جنت ته ځى.

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ ترجمة الباب مقصد دَ هغه كافر سړى دَ حكم بيانول دى چه يو مسلمان قتل كړى بيا اسلام قبول كړى اودَ هغې نه پس هغه پخپله هم شهيد شى، نودَ هغه كافر حكم هم ظاهر دې چه هغه هم جنتى دې چه دَ حديث باب نه مفهوم كيږى په دې وجه امام بخارى دَ هغې جواب ذكر نه كړو. (٢)

اختلاف نسخ: دَ صحيح بخارى په ټولونسخوكښې ترجمة الباب داسې دې لكه چه مونږ ذكر كړيدې. خودَ علامه كرمانى رحمه الله په روايت كښې داسې دى: ((باب الكافر يقتل المسلم فيسلم، فيسدد دينه بعد القتل أوثم يصير مقتولا)) (٣)

دغه شان دَنسفى په روايت كښې((بعدُ))نه پس واو نشته بلكه ((أو)) دې او هم په دې باندې علامه ابن بطال رحمه الله (۴)او اسماعيلى رحمه الله جزم كړيدې.(۵)

او حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه همدغه روايت دَ نسفى، دَ امام بخارى رحمه الله دَ مراد سره ډير مناسب معلوميږى. (۶)

[۲۶۷۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(۷)أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَضْحَكُ اللَّهُ إِلَى رَجُلَيْنِ يَقْتُلُ أَحَدُهُمَا الْآخَرَ يَدْخُلَانِ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُ هَذَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلُ ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَى الْقَاتِلِ فَيُسْتَشْهَدُ

---

١) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٢٢)-
٢) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٢٢) وشرح القسطلانى (ج٥ص٥٧)-
٣) (شرح الكرمانى(١٢ج١٢٢)-
٤) (ابن بطال (ج٥ص٣٨)-
٥) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٢٢)-
۶) (فتح البارى (ج۶ص ٤٠)-
٧) (قوله: عن أبى هريرة رضى الله عنه: الحديث أخرجه مسلم كتاب الإمارة باب بيان الرجلين يقتل أحدهما الآخر يدخلان الجنة رقم (٤٨٩٤) والنسائى فى سننه، كتاب الجهاد، باب اجتماع القاتل والمقتول فى سبيل الله فى الجنة، وتفسير ذلك رقم (٣١۶٧-٣١۶٨) وابن ماجه فى سننه المقدمة باب فيما أنكرت الجهمية رقم(١٩١)-

تراجم رجال

۱- عبدالله بن یوسف: دا عبدالله بن یوسف تنیسی دمشقی رحمه الله دې. دَ ده حالات ((بدءالوحی)) دوئم حدیث په ذیل کښې تیرشوی دی.(۱)

۲- مالك: دا مشهورامام مالك بن انس بن مالك الاصبحی رحمه الله دې.دَ دوی حالات هم ((بدءالوحی)) دوئم حدیث په ذیل کښې تیرشوی دی.(۲)

۳- ابوالزناد: دا ابوالزنادعبدالله بن ذکوان رحمه الله دې.دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب حب الرسول صلی الله علیه من الإیمان))(۳)

۴-الاعرج: دا ابوداودعبدالرحمن بن هرمز رحمه الله دې. دَدوی حالات هم دَ مذکوره باب لاندې تیرشوې دې. (۴)

۵- ابوهریرة: دا مشهور صحابی رسول ﷺ، حضرت ابوهریره عبدالرحمن بن صخر رضی الله عنه دې، دَدوی حالات ((کتاب الإیمان باب أمور الإیمان)) لاندې راغلی دی. (۵)

قوله: أن رسول الله صلی الله علیه وسلم قال: یضحك الله إلی رجلین: دَ حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله ﷺ فرمائیلی الله تعالی دَ دوو سړو نه راضی کیږی.

دَ الله تعالی دَ طرف نه دَ ضحک دَ نسبت توضیح: دلته په حدیث باب کښې دَ الله تعالی دَ طرف دَ ضحك نسبت کړیشویدې او ضحك دَ مخلوق صفت دې. نودَ دې نه دَ خالق مخلوق سره تشبیه لازم راځی؟ علامه کرمانی فرمائي چه ضحك او دا قسم نور مثالونو اطلاق که په الله تعالی باندې وی نو دَ دې نه مجازاً دَ دې لوازم مراد کیږی او لازم الضحك دَ الله تعالی رضا ده. دلته به دَ ضحك نه مراد دَ الله تعالی رضاوی. (۶)

علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه هغه ضحك کوم چه دَ انسانی صفاتو نه دی اودَ سړی دَ څه خوشحالئی او فرحت دَ اظهار دَ پاره کیږی،دَ دې اطلاق الله تعالی دَ پاره ناجائز دې. دَ دې ذکرکولو وجه دلته دا ده چه دا دَ بشر په تعجب باندې دلالت کوی، دَ څه تعجب وغیره دَ وجه او دَ الله تعالی په صفت کښې که چرې دا لفظ اوونیلې شی نو دا دَ رومبنی سړی په حق کښې اخبار عن الرضااودَ دوئم سړی په حق کښې اخبار عن القبول دې. یعنی الله تعالی دَ

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۲۸۹)-
۲) (کشف الباری (ج۱ص۲۹۰) وکشف الباری (ج۲ص۸۰)-
۳) (کشف الباری(۲ص۱۰)-
۴) (حواله بالا(ص۱۱)-
۵) (کشف الباری (ج۱ص۶۵۹)-
۶) (شرح الکرمانی (۱۲ص۱۲۳)-

رومبي په فعل راضي شو اود دونم فعل ئې قبول کړلو اود دي دوارو حضراتو بدله جنت دې سره د دې چه د دوارو حالتونه مختلف او مقاصد جدا جدا دی.(۱)
امام بخاری رحمه الله (کتاب التفسیر)(۲) په روايت کښې د ضحك تفسير ((الرحمة)) سره کړیدې.
نو علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه دا تفسير قريب دې خو ضحك د رضا په معنی محمول کول اقرب واشبه دې. (۳)
امام خطابی رحمه الله نور فرمائی چه د دې جملې معنی داهم کیدیشی چه الله تعالی فرښتې د دې دوارو حضراتو په فعل باندې په تعجب کښې اچوی او هغوی خندوی.(۴)
او ابن فورك رحمه الله فرمائی مطلب دا دې چه الله تعالی د خپل فضل اظهار فرمائی لکه چه اهل عرب وائی ((ضحك الأرض من النبات)) کله چه زمکه خپل شینکې(بوټی) ښکاره کړی.(۵)
علامه ابن الجوزی رحمه الله فرمائی چه په دې قسم جملوکښې د اکثرو سلفو صالحینو عمل دا پاتې شویدې چه هغه په خپل ظاهرباندې پريخودې شی اوعقيده صرف د دې خبرې اوساتلې شی چه الله تعالی د مخلوق د صفاتونه بری دې او په ظاهر باندې د پريخودلو مطلب دا دې مونږ ته د دې باره کښې څه علم نشته او الله تعالی د مخلوق د صفاتونه منزه دې.(۶)
علامه عينی او حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د ضحك نه مراد دلته رضا ده او په دې باندې د ضحك متعدی ب(الی) کیدل دلالت کوی. نوونیلې کیږی ((ضحك فلان إلی فلان))کله چه سړې بل ځاته په خنده رویه مخ سره متوجه شی نو ښکاره خبره ده چه داسې متوجه کیدل په رضا او قبولیت سره دلالت کوی. (۷)

قوله: يقتل أحدهما الآخر يدخلان الجنة: په دوی کښې یوبل قتل کوی اودواړه به جنت کښې داخلیږی.

جمله ((يدخلان الجنة)) محل جرکښې ده ځکه چه دا د رجلين صفت واقع کیږی. (۸)

قوله: يقاتل هذا في سبيل الله فيقتل: دې اول د الله تعالی په لارکښې جنګ کوی او شهید کیږی.
دصحیح مسلم په روايت کښې د دې نه ورانديې داهم مذکوردی چه صحابه کرامورضوان الله

---

۱) (أعلام الحديث للخطابی (ج۲ص۱۳۲۵) وأيضًا انظر شرح ابن بطال (ج۵ص۳۸)-
۲) (هذاكما قال العلامة اخطابی فی أعلام الحديث (ج۲ص۱۳۶۷) فی رواية الفربری وليس عن ابن معقل. قال الحافظ فی الفتح: لم أرذلک فی النسخ التی وقعت لنا من البخاری انظر فتح الباری (ج۸ص۶۳۲)-
۳) (أعلام الحديث للخطابی (ج۲ص۱۳۶۷)-
٤) (أعلام الحديث للخطابی (ج۲ص۱۳۶۷)-
۵) (عمدة القاری (ج ١٤ص۱۲۳)-
۶) (فتح الباری (ج۶ص۴۰)-
۷) (حواله بالا وعمدة القاری (١٤ج۱۲۳)-
۸) (عمدة القاری (ج ١٤ص۱۲۳)-

عليهم اجمعين په حيرانتيا سره سوال اوكړو ((قالوا: كيف يارسول الله؟)) (١) چه يا رسول الله دا به څنګه وى چه مقتول به هم جنت ته ځى او ورسره قاتل هم.

دَ قاتل نه مراد مسلمان يا كافر؟ علامه ابن عبدالبر او ابن بطال رحمهما الله فرمائى چه دَ اهل علم په نزد دَ دې حديث مطلب دادې چه اول قاتل كافر وو يعنى مسلمان دَ كافر دَلاسه مړشوې وو (٢) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه هم دا امام بخارى رحمه الله په ترجمة الباب كښې بيان كړى دى. ليكن دَ دې نه هم څه مانع نه دى چه دَ اول قاتل نه مراد مسلمان وى ځكه چه په حديث كښې دَ قاتل لفظ عام دې. ((ثم يتوب الله على القاتل)) كه چرې يو مسلمان بل مسلمان عمداً او بلاشبهه قتل كړى بيا توبه اوكړى اودَ الله تعالى په لاركښې جنګ كولو سره شهيد شى نو ښكاره خبره ده چه دې هم قاتل دې ليكن جنت ته به ځى.

ليكن دا دوئم مطلب به دَ دې حضراتو په نزد صحيح او درست كيديشى څوك چه دَ قاتل دَ توبې قبليدو قائل دى، لكه حضرت ابن عباس، زيدبن ثابت، ابن عمر او حضرت ابوهريره رضى الله عنهم. خو چه كوم حضرات دَ قاتل دَ توبې دَ قبوليت قائل نه دى دَ هغوى په نزد هم رومبنى معنى صحيح ده. (٣)

دَ ابن عبدالبر او ابن بطال رحمهما الله دَ قول تائيد دَ صحيح مسلم او مسند احمد دَ روايت نه هم كيږى، په صحيح مسلم كښې په صراحت سره دا الفاظ ذكر دى: ((ثم يتوب الله على الآخر فيهديه إلى الإسلام)) (۴) دې نه صفا معلوميږى چه دَ قاتل نه مراد دلته كافر دې.

اودَ مسنداحمد دَ روايت الفاظ دا دى: ((قيل: كيف يارسول الله؟ قال: يكون أحدهما كافرا، فيقتل الآخر، ثم يسلم، فيغزو فيقتل)) (۵) په دې حديث كښې خود دَ صراحت سره دَ كافر لفظ ذكر دې (۶)

قوله: ثم يتوب الله على القاتل فيستشهد: بيا الله تعالى دَ دې دوئم توبه قبلوى، او هغه دَ شهادت په مرتبه باندې سرفراز كيږى. دَ ((تاب الله على)) معنى داده چه الله تعالى دَ توبې توفيق وركوى او قبلوى (٧)

علامه ابن بطال او علامه عينى رحمهما الله فرمائى چه دَ توبې نه مراد دلته اسلام دې. يعنى الله تعالى هغه ته دَ اسلام قبلولو توفيق وركوى. (٨)

---

١) (صحيح مسلم كتاب الإمارة باب بيان الرجلين يقتل أحدهما الآخر يدخلان الجنة رقم (٤٨٩٤)-
٢) (عمدة القارى (ج ١٤ ص ١٢٣) وشرح ابن بطال (ج ٢ ص ٣٨)-
٣) (فتح البارى (ج ۶ ص ٤٠) وانظر لمزيد من التفصيل فى قبولية توبة القاتل عمدا وعدمها كشف البارى كتاب التفسير (ص ١٥٨)-
٤) (صحيح مسلم كتاب الإمارة باب الرجلين يقتل أحدهما الآخر يدخلان الجنة رقم (٤٨٩٤)-
٥) (مسند أحمد بن حنبل (ج ٢ ص ٢٤٤، ٥١١)-
۶) (فتح البارى (ج ۶ ص ٤٠)-
٧) (مختار الصحاح مادة توب-
٨) (شرح ابن بطال (ج ۵ ص ٣٨) وعمدة القارى (ج ١٤ ص ١٢٣)-

د دې دليل د مسلم شريف د روايت دا الفاظ دى: ((فيهديه إلى الإسلام)) (۱)
فائده: علامه ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی چه د حديث باب نه دا خبره مستفاد شوه چه هر هغه سړې کوم چه د الله تعالى په لارکښې اووژلې شى هغه شهيد دې. (۲)
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: علامه ابن المنير اسكندرانى رحمه الله فرمائى چه ترجمة الباب کښې ((فيسدد)) دې او په حديث کښې ((يستشهد)) راغلې دې. نو لکه چه امام بخارى رحمه الله په دې خبره تنبيه ورکول غواړى چه شهادت على وجه التسديد وى. په صحيح طريقه او اخلاص سره وى نو دې به هم جنت کښې داخليږى او هر هغه علم چه على وجه التسديد وى د هغې هم دغه حکم دې سره د دې چه شهادت افضل دې. ليکن د جنت داخليدل شهيد سره خاص نه دى او مصنف رحمه الله ترجمة الباب د حديث شرح ګرځولې ده. (۳)

[۲۶۷۲] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَنْبَسَةُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۴) قَالَ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ بِخَيْبَرَ بَعْدَ مَا افْتَتَحُوهَا فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَسْهِمْ لِي فَقَالَ بَعْضُ بَنِي سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ لَا تُسْهِمْ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ هَذَا قَاتِلُ ابْنِ قَوْقَلٍ فَقَالَ ابْنُ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ وَاعَجَبًا لِوَبْرٍ تَدَلَّى عَلَيْنَا مِنْ قَدُومِ ضَأْنٍ يَنْعَى عَلَيَّ قَتْلَ رَجُلٍ مُسْلِمٍ أَكْرَمَهُ اللَّهُ عَلَى يَدَيَّ وَلَمْ يُهِنِّي عَلَى يَدَيْهِ قَالَ فَلَا أَدْرِي أَسْهَمَ لَهُ أَمْ لَمْ يُسْهِمْ لَهُ
قَالَ سُفْيَانُ وَحَدَّثَنِيهِ السَّعِيدِيُّ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ السَّعِيدِيُّ هُوَ عَمْرُو بْنُ يَحْيَى بْنِ سَعِيدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ [۳۹۹۶، ۳۹۹۷]

تراجم رجال

۱- حميدى: دا مشهور امام حديث ابوبکر عبدالله بن الزبير عيسى القرشى الحميدى رحمه الله دې. د دوى مختصر حالات ((بدء الوحى)) اولنى حديث لاندې او تفصيلى حالات ((كتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا أو أخبرنا وأنبأنا)) لاندې راغلى دى. (۵)
۲- سفيان: دا ابومحمد سفيان بن عيينه بن ميمون الكوفى رحمه الله دې. د دوى مختصر حالات ((بدء الوحى)) اولنى حديث لاندې او تفصيلى حالات ((كتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا

۱) (صحيح مسلم كتاب الإمارة باب الرجلين يقتل أحدهما الآخر يدخلان الجنة رقم (۴۸۹۴)-
۲) (فتح البارى (ج۶ص۴۱) وعمدة القارى (ج۱۴ص۱۲۳)-
۳) (فتح البارى (ج۶ص۴۰) والمتوارى-
۴) (قوله: عن أبى هريرة رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضا (ج۲ص۶۰۸) كتاب المغازى باب غزوة خيبر. رقم (۴۲۳۷) وأبوداؤد فى سننه كتاب الجهاد باب فيمن جاء بعد الغنيمة لاسهم له رقم (۲۷۲۳-۲۷۲۴)
۵) (كشف البارى (ج۱ص۲۳۷) و(ج۳ص۹۹)-

او اخبرنا واُنبأنا)) لاندې راغلی دی. (۱)

۲-الزهري: دا ابوبکر محمدبن مسلم بن عبیدالله بن عبدالله ابن شهاب الزهری رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((بدءالوحی)) دَ دریم حدیث لاندې تیرشوی دی. (۲)

۳-عنبسة بن سعید: دا عنبسة بن سعید بن العاص بن سعید بن العاص بن امیة القرشي الاموی رحمه الله دې. ابوایوب او ابوخالد دَ هغه کنیت دې. (۳)

دَ هغه مور ام ولد وه. (۴) دې

دَ حضرت انس بن مالك، حضرت ابوهریره او حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنهم وغیره نه دَ حدیث روایت کوی.

اودَ هغه نه دَ حدیث روایت کونکوکښې اسماء بن عبید الضبعي، حبیب بن ضمرة، محمدبن عمرو بن علقمه، امام زهری او ابوقلابه الجرمی رحمهم الله وغیره شامل دی. (۵)

امام یحیی بن معین، امام ابوداود او امام نسائی رحمهم الله فرمائی ((ثقة))(۶)

امام دارقطنی رحمه الله فرمائی ((ثقة: وهوجليس للحجاج بن يوسف)) (۷)

ابوحاتم رحمه الله فرمائی ((لابأس به))(۸)

یعقوب بن سفیان رحمه الله هم دَ ده توثیق فرمائیلې دې. (۹)

حافظ ذهبی رحمه الله فرمائی ((ثقة، تابعی، كان أحد الأشراف)) (۱۰)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی ((ثقة))(۱۱)

ابن حبان رحمه الله هغه په (کتاب الثقات) کښې ذکر کړیدې. (۱۲)

دې دَ صحیحین او سنن ابوداوٗد راوی دې. (۱۳)

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۱۳۷) و(ج۳ص۱۰۲)-
۲) (کشف الباری (ج۱ص۳۲۶)-
۳) (تهذیب الکمال (ج۲۲ص۴۰۸) الثقات لابن حبان (ج۵ص۲۶۸)-
٤) (طبقات ابن سعد (ج۵ص۲۳۹)-
۵) (دَ شیوخ او تلامذه دَ پاره اوګورئ تهذیب الکمال (ج۲۲ص۴۰۹)-
۶) (حواله بالا-
۷) (حواله بالا-
۸) (حواله بالا والجرح والتعدیل (ج۵ص۵۲٤) رقم (۱۱۷۹، ۲۲۲۹)-
۹) (تهذیب التهذیب (ج۸ص۱۵۶)-
۱۰) (میزان الاعتدال (ج۳ص۳۰۱)-
۱۱) (تقریب التهذیب (ص۴۳۲)-
۱۲) (الثقات لابن حبان (ج۵ص۲۶۸)-
۱۳) (الکاشف للذهبی)ج۲ص۹۹)-

په کال ۱۰۰ﻫ کښې دَ هغه انتقال اوشو. (۱) رحمه الله رحمةً واسعةً.

۵- ابوهریره: دا دَ رسول الله ﷺ مشهور صحابی حضرت عبدالرحمن بن صخر رضی الله عنه دې، دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب أمور الإیمان)) لاندې تیرشوی دی. (۲)

قوله: قال: أتیت رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو بخیبر بعد ما افتتحوها.

فقلت: یا رسول الله، أسهم لی: حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی چه زه دَ فتح خیبر نه پس حضور ﷺ هم په خیبر کښې وو دَ هغوی په خدمت کښې حاضر شوم نو عرض می اوکړو چه په مال غنیمت کښې ماله هم حصه راکړئی.

یو تعارض اودَ هغې جواب: دلته حدیث باب کښې دا راغلی دی چه سائل حضرت ابوهریره رضی الله عنه وو او منع کونکې حضرت ابان بن سعید رضی الله عنه وو. بخاری کتاب المغازی (۳) ابوداوٗد (۴) کښې دا ذکر دی چه سائل ابان بن سعید بن العاص رضی الله عنه وو، او منع کونکې حضرت ابوهریره رضی الله عنه وو په دې کښې دی:

((فقال أبان: اقسم لنا یا رسول الله، قال أبوهریرة: فقلت: لا تقسیم له یا رسول الله))

نودَ تعارض لرې کولو دَ پاره محمدبن یحیی ذهلی رحمه الله خو دا جواب ورکړو چه راجح حضرت ابوهریره رضی الله عنه مانع کیدل دی او ابان بن سعید وو. (۵)

او خطیب بغدادی رحمه الله وائی چه دَ بخاری حدیث باب راجح دې په کوم کښې چه دَ حضرت ابوهریره رضی الله عنه سائل کیدل مذکور دی. (۶)

دَ حافظ ابن حجر او علامه عینی رحمه الله رائې داده که دَ سنن ابوداود روایت صحیح اودَ بخاری شریف دَ روایت سره برابر اوګرخولې شی نودَ دې خبرې احتمال شته چه دواړو دَ یوبل دَ پاره منع کړې وی. دَ حضرت ابان رضی الله عنه دَ پاره حضرت ابوهریره رضی الله عنه په دې دلیل باندې منع اوکړه چه داد ابن قوقل قاتل دې اودَ حضرت ابوهریره رضی الله عنه دَ پاره دَ حضرت ابان رضی الله عنه دا دلیل پیش کړوُ چه دې دَ جنګ او جهاد قابل نه دې چه ده له حصه ورکړیشی. (۷)

نو اوس په دې روایاتو کښې هیڅ تعارض پاتې نشو.

اوس یوه بله خبره باندې پوهه شئی چه امام ابوداوٗد رحمه الله (۸) چه کوم روایت نقل کړو په دې

---

۱) (تقریب التهذیب)ص۴۳۲)-
۲) (کشف الباری (ج۲ص۶۵۹)-
۳) (صحیح البخاری کتاب المغازی باب غزوة خیبر رقم (۴۲۳۸)-
۴) (سنن أبی داوٗد کتاب الجهاد باب فیمن جاء بعد الغنیمة لاسهم له رقم (۲۷۲۳)-
۵) (فتح الباری (ج۷ص۴۹۲)-
۶) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۲۴)-
۷) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۲۴) وفتح الباری (ج۷ص۴۹۲)-
۸) (سنن أبی داوٗد کتاب الجهاد باب فیمن جاء بعد الغنیمة لاسهم له رقم (۲۷۲۴)-

كښې د ((أبان)) په ځائ سعيدبن العاص ذكر دې حالانكه صحيح ابن سعيد دې. خطيب بغدادى رحمه الله فرمائى ((وأنما هو ابن سعيد، واسمه أبان)) (١)

قوله: فقال بعض بنى سعيد بن العاص: لاتسهم له يارسول الله: نود سعيد بن العاص يو خوئ اووئيل يارسول الله! د مال غنيمت نه ده ته حصه مه وركوه. ((بعض بنى سعيد بن العاص)) نه مراد حضرت ابان بن سعيد رضي الله عنه دې.(٢)

قوله: ابان بن سعيد: دا ابوالوليد ابان بن سعيد بن العاص بن اميه بن عبدشمس بن عبدمناف الاموى القرشى رضي الله عنه دې.(٣) د هغه مور صفيه يا هندبنت المغيرة ده چه د خالدبن وليد ترور وه. (۴) د دوى سلسله نسب نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره په شپږم پشت كښې ملاويږى.(۵)

د هغوئ والد ابوأحيحه سعيد بن العاص د جاهليت د سردارانو نه وو اود ډير شان اوشوكت مالك وو. د هغه اته ځامن وو په كومو كښې چه پنځه په اسلام باندې مشرف شوې، حضرت ابان رضي الله عنه نه وړاندې د هغه دوه رونړه خالد او عمر اسلام راوړلې وو. (۶)

د علامه ابن عبدالبر رحمه الله مطابق دوى د حديبيه او خيبر د جنګ په مينځ كښې ايمان راوړلې دې.(۷) اوابونعيم فرمائى چه د غزوه خيبر نه اول هغوى اسلام قبول كړواو ابن الاثير جزرى رحمه الله هم دې دوئم قول ته ترجيح وركړيده. (٨)

د اسلام قبلولوسبب: د هغوى د اسلام راوړلو سبب دا جوړشو چه د تجارت په غرض د شام طرف ته اووتلو، هلته د هغه ملاقات يو راهب سره اوشو، د راهب نه ئى د رسول الله صلى الله عليه وسلم باره كښې معلومات اوكړل او وئى وئيل چه زه د قريشو يو فرد يم او په مونږ كښې يو سړې راپيدا شوې دې چه د ځاګمان او خيال دا دې چه هغه الله تعالى مبعوث كړيدې لكه څنګه چه ئى حضرت موسى عليه السلام مبعوث كړې وو. نودې راهب تپوس اوكړو ستاسو د دغه سړى نوم څه دې؟ هغه وئيل محمد. راهب وئيل زه د هغه اوصاف بيانوم. بيا هغه راهب د رسول الله صلى الله عليه وسلم اوصاف حميده، د هغوى عمرمبارك او نسب وغيره ئى بيان كړل. نو حضرت ابان رضي الله عنه په دې باندې صاد اوكړو او وئى وئيل هغه هم دغه شان دې لكه څنګه چه تا بيان

---

١) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٢٤)-
٢) (حواله بالا (ص١٢٣)-
٣) (سير أعلام النبلاء (ج١ص ٢٦١) وتهذيب تاريخ دمشق الكبير لابن عساكر (ج٢ص١٢٧)-
٤) (أسدالغابة فى معرفة الصحابة (ج١ص١٤٨)-
٥) (حواله بالا-
٦) (الاستيعاب فى أسماء الأصحاب (ج١ص٤٦)-
٧) (سير أعلام النبلاء (ج١ص ٢٦٠) الاستيعاب فى أسماء الأصحاب (ج١ص٤٦)-
٨) (أسدالغابة (ج١ص١٤٨)-

اوکړو. راهب ونیل ((والله، لیظهرنّ علی العرب، ثم لیظهرنّ علی الأرض)) په الله چه هغه به په عربو غالب راځی بیا به په پوره دنیا غالب راځی،
بیا ئې حضرت ابان ﷺ ته اوونیل چه رجل صالح یعنی نبی کریم ﷺ ته زما سلام اورسوه.
حضرت ابان ﷺ کله مکې مکرمې ته واپس شو نو نبی کریم ﷺ د خلقو نه خیرو عافیت معلوم کړواود اول نه د هغه عادت وو چه د رسول الله ﷺ او صحابه کرامو بدګونی به ئې کوله، هغه ئې پریخودل، دا د حدیبیه نه وړاندې واقعه ده.
بیا چه کله رسول الله ﷺ د حدیبیه طرف ته لاړل او واپس شونو حضرت ابان ﷺ هم د هغه اتباع اوکړه او اسلام ئې قبول کړو. (۱)
کله چه نبی کریم ﷺ حضرت عثمان بن عفان ﷺ ته د حدیبیه په ورځ د قریش مکه طرف ته لیګلې وو نو هم حضرت ابان ﷺ هغه ته پناه ورکړې وه. حضرت ابان ﷺ حضرت عثمان ﷺ په اس سورکړو تردې چه هغه په مکه مکرمه کښې داخل شو اوعثمان ﷺ اوونیل:

قوله: أسبل وأقبل ولاتخف أحداً بنو سعید أعزة الحرم: یعنی بهادری ښایئی او وړاندې تیریږئی او د چا نه مه ویریږئی ځکه چه بنوسعید د حرم د معززینونه دي.(۲) هغه نبی کریم ﷺ په بعض سرایا کښې د لښکر امیر هم مقرر کړې وو په هغې کښې یو د نجد طرف ته لیګلې شوې سریه هم شامل ده. (۳)
او بیا نبی کریم ﷺ حضرت علاء بن الحضرمی ﷺ معزول کړو چه د بحرین والي وو حضرت ابان ﷺ ئې په ۹هجری کښې والی مقرر کړو او هغه په دې منصب باندې د نبی کریم ﷺ د وفات پورې وو. د نبی ﷺ د وفات نه پس هغه مدینې منورې ته واپس راغلو نو حضرت ابوبکر ﷺ اراده اوکړه چه دې بیا بحرین ته اولیګی نو هغه اوفرمائیل ((لاأعمل لأحد بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم)). د رسول الله ﷺ د وفات نه پس به زه د چا د پاره هم د عامل فرائض نه پوره کوم. او دا هم روایت دې چه هغه په یمن کښې د حضرت ابوبکر ﷺ د طرف نه والی مقرر کیدل قبول کړې وو. (۴)
د هغه د وفات په وخت کښې مختلف اقوال دی:
ابن اسحاق رحمه الله فرمائی ((قتل أبان وعمرو ابنا سعید یوم الیرموك)) خود ابن اسحاق د دې قول چا هم مطابقت نه دې کړې. او غزوه یرموك ۱۵هجری د حضرت عمر ﷺ په دورخلافت کښې پیښه شوې وه.(۵)
اودا هم اوونیلې شو چه دې د (مرج الصفر) په ورځ شهید شوې. د مرج الصفر واقعه ۱۴هجری

۱) (أسد الغابة (ج۱ص۱۴۹) وتهذیب تاریخ دمشق الکبیر (ج۲ص۱۲۸)-
۲) (الاصابة (ج۱ص۱۳) والاستیعاب (ج۱ص۴۶)-
۳) (الاستیعاب (ج۱ص۴۷)-
۴) (سیر أعلام النبلاء (ج۱ص۲۶۱) أسد الغابة (ج۱ص۱۴۹)-
۵) (أسد الغابة (ج۱ص۱۵)-

کښې دور خلافت عمري کښې پېښه شوې وه. (۱)
دریم او صحیح قول دَ موسی بن عقبه دې دَ کوم تائیدچه مصعب، زبیر او اکثراهل نسبو هم کړیدې چه حضرت ابان رضی الله عنه خپل رور خالدبن سعید سره په (جنګ اجنادین) کښې شهید شوې .(۲) هم دا قول امام ذهبی هم صحیح ګرخولې دې، هغوی لیکی:

((ثم إنه استشهدهو وأخوه يوم أجنادين على الصحيح))(۳)
دَ صحیح قول مطابق هغه اودَ هغه رور جنګ اجنادین کښې شهیدان شوی. هغه دَ نبی کریم ﷺ نه صرف یو روایت نقل کړیدې او هغه دا دې: ((وضع الله عزوجل كل دم في الجاهلية، أوقال: كل دم كان في الجاهلية، فهو موضوع))(۴) یعنی هره هغه وینه چه دَ جاهلیت په زمانه کښې بهیولې شویده، هغه الله تعالی معاف کړیده، یا ئې دا اوفرمائیل چه هره هغه ناحق وینه کومه چه په جاهلیت کښې بهیولې شوې وه هغه معاف ده.

قوله: فقال أبوهريرة: هذا قاتل ابن قوقل: حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی دې (یعنی ابان رضی الله عنه) دَ ابن قوقل قاتل دې.
دَ حضرت ابوهریره رضی الله عنه دَ دې قول مقصددادې چه ابان رضی الله عنه په حالت کفرکښې قوقل رضی الله عنه قتل کړې وو په دې وجه هغه ته دَ غنیمت نه حصه نه دی ملاویدل پکار. اودَ ابن قوقل نه مراد حضرت نعمان بن مالك بن ثعلبه رضی الله عنه دې. (۵)

---

۱) (حواله بالا-
۲) (أسدالغابة (ج۱ص ۱۵۰) الاستیعاب (ج۱ص۴۷) "دَ جنګ اجنادین مختصر پیژندګلو" اجنادین دَ فلسطین په علاقو رمله او بیت حبرون په مینځ کښې دَ یو مشهور ځائ نوم دې.(معجم البلدان (ج۱ص۱۰۳)- په دې مقام دَ حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه دَ دور خلافت په آخری ورځو کښې دَ مسلمانانو او رومیانو په مینځ کښې یو خونړې جنګ اوشو. دَ رومیانودَ فوځ مشر دَ هرقل رور تهیودورس وو اودَ هغه لاندې یو لاکهه رومی فوځ وو. دَ مسلمانانو لښکر په هغه دریو جدا جدا ټولو باندې مشتمل ووچه فلسطین او اردن سره خواوشا جنګی کاروایانو کښې مصروف وو. دَ دې دریوارو لښکر مشری په ترتیب سره حضرت عمرو بن العاص، شرجیل بن حسنه او یزید بن ابی سفیان رضی الله عنهم کوله. دَ رومیانو او مسلمانانو په مینځ کښې څو سرحدی جهړپونه شوې وو په کومو کښې چه څوځل رومیان غالب راغلي وو، او آخر دا دریواړه ډلې دَ حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه په قیادت کښې راجمع شوې او دَ دواړو لښکرو په مینځ کښې جمادی الاولی ۱۳هجری کښې فیصله کن جنګ اوشو. کوم کښې چه دَ مسلمانانو متحده فوځ دَ دښمن فوځ ته دَ اجنادین په مقام ماتې ورکړه او اجنادین دَ همیشه دَ پاره دَ مسلمانانو دَ اثرلاندې راغلو.(دائره معارف اسلامیه تحت ابی بکر: (ج۱ص۷۵۵ وتحت اجنادین (ج۱ص۱۰۱۲)- په دې جنګ کښې دَ مسلمانانوهم یو خاص تعداد شهیدان شو. په کوم کښې چه حضرت عبدالله بن زبیر بن عبدالمطلب، عکرمه بن ابی جهل او حارث بن هشام رضی الله عنهم غوندې صحابه شامل وو. (معجم البلدان (ج۱ص۱۰۳)-
۳) (سیرأعلام النبلاء (ج۱ص۲۶۱)-
۴) (الاستیعاب (ج۱ص۴۸) و الإصابة (ج۱ص ۱۴)-
۵) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۲۳)-

قوله: حضرت نعمان بن قوقل رضي الله عنه: دا نعمان بن مالك بن ثعلبه بن اصرام بن فهد بن ثعلبه بن قوقل رضي الله عنه دې. دې د خپل جدامجد طرف ته منسوب كيدوسره د ابن قوقل په نوم ياديږي. (۱)

او بعض حضراتو دا وئيلي چه قوقل د ثعلبه يا مالك لقب دې د چا نوم نه دې. (۲)

دې د بدرين نه دې. (۳)

دې د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه د حديث روايت كوي او د ده نه حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه د حديث روايت كوي. ابوصالح هم د ده نه د حديث روايت كړيدې. خود ده سماع د حضرت نعمان نه ثابت نه ده، په دې وجه به روايت مرسل وي. (۴)

د مسلم شريف په يو روايت كښې د هغه ذكر راغلي دې، حضرت جابر رضي الله عنه فرمائى ((أتى النبيّ صلى الله عليه وسلم النعمانُ بنُ قوقل، فقال: يارسول الله، أرأيتَ إذا صليتُ المكتوبة... الخ)) (۵)

دې په غزوه احد كښې شهيدشوې او قاتل حضرت ابان بن سعيد رضي الله عنه وو لكه چه په حديث باب كښې ذكر دى. او بعض اهل مغازى قاتل صفوان بن اميه گرځولې دې خو دا قول مرجوح دې او دا هم كيديشي چه دې شهيد كونكوكښې دواړه شريك وي. (۶)

قوله: فقال ابن سعيد بن العاص: واعجبا لوبر تدلى علينا من قدوم ضأن ينعي عليّ قتل رجل مسلم، أكرمه الله على يديّ ولم يهني على يديه: نو حضرت ابان بن سعيد رضي الله عنه وائى حيرانيتا ده په دې پيشوگى باندې چه د ضان غر د څوكې نه راكوزشو راغلو، دې په ماباندې د يو داسې سړى متعلق عيب لگوى چاته چه الله تعالى زما په لاس عزت يعنى شهادت سره سرفراز كړو او هغه ئې منع كړو چه هغه به زه په خپل لاس ذليل كولم.

د حضرت ابان بن سعيد رضي الله عنه مطلب د دې قول نه دا دې كه ما نعمان بن قوقل رضي الله عنه په خپله زمانه د كفر كښې شهيدكړو نو هغه د ده د وجه نه د شهادت په اوچته درجه باندې فائز شو او ورسره په ما باندې د الله تعالى فضل او احسان اوشو چه الله تعالى زه د هغه د لاس نه د مر كولو نه بچ كړم. كه هغه زه په هغه وخت كښې قتل كړې ووم نو په آخرت كښې به زه ذليل او خوار وم. ليكن الله تعالى زه د غه ذلت نه بچ كړم. نو په دې كښې د پيغور وغيره څه خبره ده؟ (۷)

---

۱) (أسدالغابة (ج۵ص۳۲) وفتح البارى (ج۶ص۴۱)-

۲) (الإصابة (ج۳ص۵۶۴)-

۳) (أسد الغابة (ج۵ص۳۲۰)-

۴) (حواله بالا-

۵) (صحيح مسلم (ج۱ص۳۲) كتاب الإيمان باب بيان الإيمان الذى يدخل به الجنة.... رقم (۱۶-۱۷)-

۶) (فتح البارى (ج۶ص۴۱) وأسدالغابة (ج۵ص۳۲۰)-

۷) (عمدةالقارى (ج۱۴ص۱۲۵) وانظر لمزيد من التفصيل: كشف البارى كتاب المغازى (ص۴۵۲-۴۵۴)

قوله: قَالَ: فلاأدري أسهم له أم لم يسهم له: وئی فرمائیل ماته نه ده معلومه چه رسول الله ﷺ هغه ته (دَ غنیمت نه) حصه ورکړه
اوکه نه. علامه ابن التین رحمه الله فرمائی چه دَ دې قول قائل ابن عینیه یا دَ هغه نه لاندې دَ امام بخاری رحمه الله څوک شیخ دې.(۱)
دَ حدیث باب لاندې یوه مسئله ذکر کولې شی چه په غنیمت کښې جهاد ته دَ روستو راتلونکی حصه شته که نه؟ دَ دې تفصیل چونکه مونږ مغازی کښې ذکر کړیدې نو په دې وجه دې هم هلته اوکتلې شی. (۲)

قوله: قَالَ سفيان: وحدثنيه السعيدي عن جده عن أبي هريرة: دَ دې عبارت مقصد دا دې چه حدیث باب دَ حضرت سفیان ابن عینیه رحمه الله نه په دوو سندونو سره مروی دې یو خو هم هغه سند دې چه په ماقبل کښې تیرشو یعنی ((حدثنا الحمیدی، حدثنا سفیان، حدثنا الزهری قال: أخبرنا عنبسة بن سعید عن أبی هریرة)) او په دوئم سند کښې الزهری او عنبسه بن سعید په ځائ ((السعیدی عن جده))، او دا دوئم طریق امام حمیدی په خپل سند کښې ذکر کړیدې.(۳).

قوله: قَالَ أبو عبدالله: السعيدي: عمرو بن يحيى .....: دَ ابو عبدالله نه مراد امام بخاری رحمه الله دې او دلته هغوی دَ السعیدی نوم او نسب خودلې دې چه دَ سعیدی نوم عمرو بن یحیی بن سعید بن عمروبن سعید بن العاص دې. (۴)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث ترجمة الباب سره مطابقت دَ حضرت ابان بن سعید رضی الله عنه په دې قول کښې دې. ((اکرمه الله بیدی)) یعنی نعمان بن قوقل رضی الله عنه دَ حضرت ابان رضی الله عنه دَ لاسه شهید شو او الله تعالی هغه دَ شهادت په اوچته مرتبه باندې سربلند کړو. خو حضرت ابان رضی الله عنه دَ کـ.. په حالت کښې نه دې وژلې شوې بلکه هغه دَ غزوهٔ احد نه پس هم ژوندې وو او هغه نه دَ توبې توفیق اوشو او اسلام ئی قبول کړو او همدغه دَ ترجمه مقصد هم دې. (۵)

۲۹- بَاب: مَنْ اخْتَارَ الْغَزْوَ عَلَى الصَّوْمِ

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ ترجمة الباب مقصد دا دې چه یو سړې جهاد له په روژه باندې ترجیح ورکړې دې دَ پاره چه دَ روژې دَ وجه دَ هغه بدن دَ ضعف او کمزورئی ښکار نشی نو

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۲۵)-
۲) (کشف الباری کتاب المغازی (ص۴۴۷)-
۳) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۲۵) وفتح الباری (ج۶ص۴۱)-
۴) (السعیدي اود هغه دَ نیکه حالات "کتاب الوضوء، باب الاستنجاء بالحجارة" لاندې بیان کړې شوی دی-
۵) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۲۳)-

د هغه دا فعل صحيح دې او په سنت کښې د دې اصل موجود دې.
دونمه خبره دا ده که د مجاهد روژه نه هم وی نو بيا هم د هغه د پاره د روژه دار او د شپې د قيام کونکو برابر ثواب ليکلې کيږی. ځکه چه نبی عليه السلام مجاهد ته د داسې روژه دار سره تشبيه ورکړيده چه کوم صائم الدهر وی او په داسې عبادت ګذار سره نې تشبيه ورکړيده چه ستړې کيږی نه. (١)

[٢٦٧٣] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا ثَابِتٌ الْبُنَانِيُّ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (٢) قَالَ كَانَ أَبُو طَلْحَةَ لَا يَصُومُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَجْلِ الْغَزْوِ فَلَمَّا قُبِضَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ أَرَهُ مُفْطِرًا إِلَّا يَوْمَ فِطْرٍ أَوْ أَضْحَى

تراجم رجال

١- آدم: دا ابوالحسن آدم بن ابى اياس عبدالرحمن العسقلانى رحمه الله دې. د ده حالات ((كتاب الإيمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) لاندې راغلى دى. (٣)

٢- شعبه: دا اميرالمؤمنين فى الحديث شعبه بن الحجاج عتكى بصرى رحمه الله د هغه حالات هم د مذكوره باب لاندې راغلى دى. (۴)

٣- ثابت البنانى: دا مشهور تابعى بزرګ ابومحمد ثابت بن اسلم بنانى بصرى رحمه الله دې د ده حالات ((كتاب العلم باب القراءة والعرض على المحدث)) په ذيل کښې راغلى دى. (۵)

۴- انس بن مالك: دا مشهورصحابى حضرت انس بن مالك رضى الله عنه دې. د ده حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه)) په ذيل کښې تيرشوى دى. (۶)

قوله: قال كان أبوطلحة لايصوم على عهد النبى صلى الله عليه وسلم من أجل الغزو: حضرت انس بن مالك رضى الله عنه فرمائى چه حضرت ابوطلحه رضى الله عنه به د نبى كريم صلى الله عليه وسلم په زمانه کښې په جهاد کښې د شرکت په غرض روژې نه ساتلې.

دلته ((أبوطلحة)) نه مراد حضرت زيدبن سهل الانصارى رضى الله عنه دې چه د حضرت انس ناسکه پلار وو. (۷)

١) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٢٥) وشرح ابن بطال (ج ٥ص ٤٢)-
٢) (قوله: أنس بن مالک رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى فقط فى هذاالباب. قال العلامة العينى: والحديث من أفراده. عمدة القارى (ج ١٤ص ١٢٦) وجامع الأصول (ج ٦ص ٣٤٥)-
٣) (كشف البارى (ج ١ص ٦٧٨)-
٤) (حواله بالا-
٥) (كشف البارى (ج ٣ص ١٨٣)-
٦) (كشف البارى (ج ٢ص ٤)-
٧) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٢٦)-

او په حديث باب كښې د هغوى عمل دا اوخودلې شو چه هغه به د نبى كريم ﷺ په زمانه كښې روژو له په جهاد باندې ترجيح وركوله، د دې د پاره چه د كمزورتى ښكارنشى او روژې به ئې نه ساتلې.

ليكن د روژو نه ساتلو چه كومه نفى شويده هغه على الاطلاق نه ده چه بالكل روژې به ئې نه ساتلې بلكه دا په اكثرو اوقاتومحمول ده، د دې وجه دا ده چه همدغه روايت اسماعيلى د ابوالوليد او عاصم بن على عن شعبه په طريق سره نقل كړيدې په يو كښې ((لايكاديصوم)) او په بل كښې ((كان قلمايصوم)) نو معلومه شوه چه نفى الصوم على الاطلاق نه ده بلكه فى اكثر الاوقات ده. (١)

قوله: فلماقبض النبى صلى الله عليه وسلم لم أره مفطراً إلايوم فطر أو أضحى:

حضرت انس ﷺ فرمائى چه نبى ﷺ د دنيا نه رخصت شو نو ما هغه بغير د روژو نه نه دې ليدلې مګردا چه د وړوكى اختر او لوئى اختر په ورځ.

يعنى د نبى كريم ﷺ د وفات نه پس حضرت ابوطلحه ﷺ به هميشه په روژه سره وو مګر د وړوكى اختر او لوئى اختر په ورځ به ئې روژه نه وه. ځكه چه په دې ورځوكښې د روژو ساتلو نه منع راغلې نو په دې وجه به هغه په دې ورځوكښې روژه نه وو او په حديث كښې ذكر شوې ((يوم اضحى)) نه مراد همدغه ورځې دى كوموكښې چه روژه ساتل منع دى دې د پاره چه ايام تشريق ته لفظ ضحى شامل شى او څه اشكال پيش نه شى. (٢)

پورتنى حديث كښې دې طرف ته اشاره شويده چه حضرت ابوطلحه ﷺ به د نبى كريم ﷺ د وفات نه پس په غزواتو كښې شركت نه كولو، اود حضور ﷺ په عهدمبارك كښې هغه نفلى روژې ځكه پريخې وې چه په ميدان جهاد كښې چرته كمزورى ښكاره نشى. ليكن د حضور ﷺ د وفات نه پس هم هغه په غزوات كښې شركت كړيدې لكه حاكم رحمه الله (٣) او ابن سعد (٤) وغيره ((حمادبن سلمة عن ثابت عن أنس)) په طريق نقل كړى دى:

((أن أبا طلحة قرأ هذه الآية ﴿انفروا خفافا وثقالا﴾، فقال: استنفرنا الله وأمرنا الله، واستنفرنا شيوخا وشبانا، جهزونى، فقال بنوه: يرحمك الله، إنك قد غزوت على عهد النبى صلى الله عليه وسلم وأبى بكر وعمر، ونحن نغزو عنك الآن فغزا البحر، فمات، فطلبوا جزيرة يدفنونه فيها، فلم يقدروا عليه إلابعد سبعة أيام وما تغير))

يعنى حضرت ابوطلحه ﷺ دا آيت تلاوت كړو ﴿انفروا خفافا وثقالا﴾ نو هغه اوفرمائيل چه الله تعالى مونږ ته د جنګ د وتلو د پاره حكم راكړې دې اوكه مونږ بوډاګان يو كه ځوانان د وتلوحكم دې. نو زما د پاره د سفر سامان تياركړئ، د هغه ځامنو اوونيل الله تعالى دې په

١) (فتح البارى (ج٦ص٤٢)-
٢) (فتح البارى (ج٦ص٤٢) و(عمدة القارى (ج١٤ص١٢٦)-
٣) (المستدرك للحاكم(ج٣ص٢٥٣)-
٤) (الطبقات الكبرى (ج٣ص٥٠٧)-

تاسو باندې رحم اوکړی. په تحقیق سره تاسو دَ نبی کریم ﷺ حضرت ابوبکر رضی الله عنه او حضرت عمر رضی الله عنه په زمانه کښې په غزواتوکښې شرکت کړیدې(په دې وجه ته تکلیف مه اوچته وه) مونږ به ستاد طرف نه په غزواتوکښې شرکت کوو(خو هغه اونه منل) په سمندری جنګ کښې شریك شو، هلته هغه وفات شو نو دَ سفر ملګرو یوه جزیره لټوله چه په هغې کښې هغه خښ کړی لیکن دَ اوو ورځو پورې هغوی په خپل مقصد کښې کامیاب نشو(دَ دې نه پس ئې هغه خښ کړو) اود هغه مړې جوسه بالکل خرابه شوې نه وو.

دَحضرت ابوطلحه دَ مذکوره عمل وجه: علامه مهلب فرمائی چه نبی کریم ﷺ مجاهد ته ((الصائم القائم)) سره تشبیه ورکړې ده ((کما مرفی أوائل الجهاد)) په دې وجه حضرت ابوطلحه رضی الله عنه جهاد په روژه مقدم کړو. خو دَ نبی کریم ﷺ دَ وفات نه پس کله چه اسلام ښه خور شو دَ هغه جرړې مضبوطې شوې او هغه اوکتل چه اوس دَ هغه خاص ضرورت پاتې نشو نوغوښتل ئې چه دَروژو هم هغه سره ذخیره وی او دَ قیامت په ورځ جنت کښې ((باب الریان)) نه داخل شی.(۱)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث باب ترجمة الباب سره مناسبت بالکل واضح دې(۲) لکه چه ((کان أبوطلحة لایصوم علی عهدالنبی صلی الله علیه وسلم من أجل الغزو)) نه معلومیږی.

۳۰- بَاب: الشَّهَادَةُ سَبْعٌ سِوَى الْقَتْلِ

دَ ترجمة الباب مقصد: علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دَ امام بخاری رحمه الله دَ دې ترجمة الباب نه مقصد دا دې چه دَ مقتول في سبیل الله نه علاوه هم نور ډیر شهیدان دی دَ کوم ذکر چه به امام بخاری رحمه الله په دې حدیث باب کښې کوی.(۳)

[۲۶۷۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ سُمَيٍّ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۴) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الشُّهَدَاءُ خَمْسَةٌ الْمَطْعُونُ وَالْمَبْطُونُ وَالْغَرِقُ وَصَاحِبُ الْهَدْمِ وَالشَّهِيدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ [ر:۶۲۴]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن یوسف: دا عبدالله بن یوسف تنیسی دمشقی رحمه الله دې. دَ ده حالات ((بدء الوحی)) دَ دونم حدیث په ذیل کښې راغلی دی. (۵)

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص۴۲)-
۲) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۲۶)-
۳) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۲۶)-
۴) (قوله عن أبی هریرة رضی الله عنه: الحدیث مرتخریجه فی کتاب الأذان با پفضل التجهیز إلی الظهر-
۵) (کشف الباری (ج۱ص۲۸۹)-

۲- مالك: دا مالك بن انس بن ابی عامر الاصبحی المدنی رحمه الله دې. د ده حالات هم د مذکوره حدیث لاندې راغلی دی. (۱)

۳- سمی: دا ابوعبدالله سمی مولی ابوبکربن عبدالرحمن رحمه الله دې. (۲)

۴- ابوصالح: دا ابو صالح ذکوان زیات رحمه الله دې. د ده حالات ((کتاب الإیمان باب أمور الإیمان)) په ذیل کښې راغلی دی. (۳)

۵- ابوهریره رضی الله عنه: دا د رسول الله صلی الله علیه وسلم مشهورصحابی حضرت عبدالرحمن بن صخر رضی الله عنه دې، د ده حالات ((کتاب الإیمان باب أمور الإیمان)) لاندې راغلی. (۴)

قوله: أن رسول الله صلی الله علیه وسلم قال: الشهداء خمسة: المطعون، والمبطون، والغریق، وصاحب الهدم، والشهید فی سبیل الله: د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلی چه شهیدان پنځه دی: یو هغه سړې چه د طاعون په وباکښې هلاك شی، دوئم چه د خیټې د بیمارئی نه مړشی، دریم چه څوك ډوب شی مړشی، څلورم چه د دیوال راغورزیدو سره مړ شی او پنځم شهیدفي سبیل الله.

د شهداؤ په تعدادکښې اختلاف: دلته په حدیث باب کښې ((الشهداء خمسة)) راغلي دې. او په موطاکښې د حضرت جابر بن عتیك رضی الله عنه په روایت کښې ((الشهداء سبعة سوی القتل))(۵) او په ترمذی کښې د حضرت فضاله بن عبید روایت دې هغه فرمائی ((سمعت عمربن الخطاب رضی الله عنه یقول: سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول: الشهداء اربعة....)) (۶) اود حضرت انس بن مالك رضی الله عنه په روایت کښې دی ((الشهداء ثلاثة)) ذکر دې.(۷)

د دې احادیثونه علاوه نور هم ډیر صحیح احادیث مبارك دی (۸) په کوم کښې چه د مقتول فی سبیل الله نه علاوه مختلف کسان او اشخاص شهیدان ګرځولي دی. علامه زرقانی رحمه الله د هغوی تعداد اووه ویشت(۲۷) (۹)

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۲۹۰) و کشف الباری (ج۲ص۸۰)-

۲) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الأذان باب الستهام فی الأذان-

۳) (کشف الباری (ج۱ص۶۵۸)-

٤) (کشف الباری (ج۱ص۶۵۹)-

۵) (الموطا للإم مالک (ص۲۱۵) کتاب الجنائز باب النهی عن البکاء علی المیت رقم (۳۶) وأیضًا أخرجه أبوداؤد فی سننه کتاب الجنائز باب فضل من مات فی الطاعون رقم (۳۱۱۱) والنسائی فی الصغری کتاب الجنائز باب النهی عن البکاء علی المیت رقم (۱۸٤۷)-

۶) (جامع الترمذی أبواب فضائل الجهاد باب ماجاء فی فضل الشهداء عندالله رقم (۱۶٤٤)-

۷) (مجمع الزوائد (ج۵ص۲۹۱) وکنزالعمال (ج٤ص۵۹۳) رقم (۱۱۷۳٤)-

۸) (انظر التفصیل تلک الأحادیث: عمدة القاری (ج۱٤ص۱۲۶-۱۲۷) والأوجز (ج٤ص۲۶۷-۲۶۹)-

۹) (شرح الزرقانی علی الموطأ (ج۲ص۷۳) کتاب الجنائز باب النهی عن البکاء....

علامه عینی رحمه الله خلویښت (۳۰) (۱) علامه سیوطی رحمه الله په خپل کتاب (أبواب السعادة فی أسباب الشهادة) کښې دیرش (۳۰) (۲) او شیخ الحدیث (مولانا زکریا رحمه الله شپیته (۶۰) ذکر کړی دی (۳) او حافظ ابن حجر رحمه الله شل (۲۰) ذکر کړی دی. (۴)

دَ روایاتوپه مینځ کښې تطبیق: اوس سوال دا پیدا کیږی چه دَ دې مختلفو روایاتو په مینځ کښې په بعضو کښې تعداد هم صراحتاً ذکر دې، دَ تطبیق به څه صورت وی؟

علامه کرمانی رحمه الله دَ دې سوال جواب دا ورکړیدې چه تخصیص بالعدد دَ دې نه دَ زیاتو په نفی دلالت نه کوی. (۵)

حافظ ابن حجر او علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دَ مختلفو اعدادو ذکر علی وجه التحدید والحصر نه دې بلکه دا دَ مختلفو احوالو او سوالونو په بنا باندې دې. یعنی په بعض حالات مخصوصه کښې نبی کریم ﷺ دَ سائل احوال په خیال کښې سائلو سره جواب ورکړې او هغه دغه روایت کړې.

یا حضور ﷺ ته اول دَ دریو علم ورکړیشوې وو بیا دَ علم دَ زیاتوالی سره سره دَ شهیدانو تعداد هم زیات شو. (۶)

دَ شهیدتعریف او حدیث باب: اوس دلته دونم سوال دا پیداکیږی چه شهید خو دَ فقهاؤ په اصطلاح کښې هغه دې چه چرته په یوجنګ کښې قتل کړیشی او په هغه باندې نښې هم وی، یا هغه اهل حرب یا اهل البغی یا ډاکوانو قتل کړې وی یا مسلمانانو هغه په ظلم سره وژلې وی اودا تعریف مبطون، مطعون وغیره باندې نه صادق کیږی نوداڅنګه شهیدان شو؟

دَ دې جواب دا دې چه قتیل فی سبیل الله نه علاوه چه دَ کومو حضراتو باره کښې په احادیثوکښې واردشوی دی چه هغوی شهیدان دی نودَ هغوی شهادت دَ اجر په اعتبار سره دې یعنی دې حضراتو ته به هم دَ حقیقی شهید په شان برابر اجر ورکولې شی. (۷) علماؤ حضراتو لیکلی دی چه دَ شهید درې قسمونه دی:

① شهید فی الدنیاوالآخرة هغه دې چه دَ الله تعالی دَ کلمې دَ اوچتوالی دَ پاره دَ جهاد دَ پاره لاړ شی او شهید شی.

② شهید فی الدنیافقط، او هغه دا دې چه سرې میدان جنګ کښې خو قتل کړې شی خو هغه دَ اعلاء کلمة الله دَپاره نه وی تلې دَ نامې او ځان خودنې دَ پاره تلې وی اوهلته قتل شی یادا چه شاکړې تښتیدو اومړشو اویا دَ غنیمت په مال کښې ئې خیانت کولو او مړ کړیشو.

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۲۳)-
۲) (أوجز المسالک (٤ص ۲۵۷)-
۳) (أوجز المسالک (٤ص ۲۶۹)-
٤) (فتح الباری (ج۶ص ٤۳)-
۵) (شرح الکرمانی (ج۵ص ٤۲)-
۶) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۲۷) وفتح الباری(ج۶ص ٤۳)-
۷) (شرح الکرمانی (ج۵ص ٤۲) وعمدة القاری(ج ٤ ص ۱۲۷)-

④ شهيدفى الآخرة چه يوسړې دَ ديوال راپريوتلو سره مړشي يا اوسوزي يا دَ خيټې دَ بيمارئ ښكارشي اومړشي وغيره وغيره، چه كوم صورتونه په حديث باب كښې بيان كړيشوي دي.

په دې دريم قسم به په دنياكښې دَ شهيد احكام نه جاري كيږي يعني دَ حقيقي شهيد برخلاف په هغه ته كفن هم وركولې شي او غسل هم. ليكن په آخرت كښې به هغه سره دَ شهيد معامله كولې شي او هغه ته به دَ شهيد په شان اجر وركولې شي. (١)

اودا دَ الله تبارك وتعالى په امت محمديه على صاحبها الصلوٰة والسلام باندې خاص فضل او كرم دې چه دَ قتيل فى سبيل الله نه علاوه كوم كسان دَ شهادت دَ درجې حامل ګرځولې دي په هغې كښې هغه تكليفونه اوپه دغه تكليفونو باندې صبر په خيال كښې ساتلې دې اود دې په وجه ئې دَ هغوى ګناهونه معاف كړل اودَهغوى په اجراو ثواب كښې ئې زياتوالى اوكړو.(٢)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ابن بطال رحمه الله په ترجمة الباب باندې اعتراض كولو سره فرمائي چه دَ حديث باب نه دا ترجمه دَسرنه هډو مستنبط كيږي نه، ځكه چه ترجمه دَ اوو(٧) ده او په حديث كښې سوى القتل شهداء څلوردي. دا دَ دې خبرې دليل دې چه امام بخاري رحمه الله ته دَ دې خبرې هډو موقع ملاو نشوه چه هغه دَ دې خپل كتاب تهذيب او تنقيح كړې وې.(٣)

دَ دې اعتراض جواب وركولو سره علامه ابن المنير اسكندراني فرمائي چه دَ ابن بطال رحمه الله قول په ظاهره دَ دې خبرې دلالت كوي چه امام بخاري رحمه الله دَ دې ترجمة الباب لاندې حضرت جابر بن عتيك رضي الله عنه داخلول غوښتل ليكن قضا هغه ته مهلت ورنه كړو خودَ ابن بطال دا وينا دَ نظر نه خالي نه ده.

اوداخبره ده چه امام بخاري رحمه الله په دې خبره تنبيه وركول غوښتل چه شهادت هم په قتل كښې منحصر نه دې بلكه دَ شهادت اسباب نورهم دي. نوپه دې اسبابو كښې په احاديثوكښې په عدد باندې اختلاف دې چه په بعض كښې پنځه دي بعض اووه، نو چه كوم حديث په دې شرائطو باندې پوره كيدو هغه خو ئې په باب كښې ذكر كړو او په ترجمه كښې دَ اووه عدد ذكر كړو او په دې خبره ئې تنبيه اوكړه چه په احاديثو كښې مذكوره اعداد على معنى التحديد نه دي. (۴)

او علامه كرماني دا جواب وركړيدې چه دلته دَ يو راوي نه په حديث باب كښې عدد بيانولو كښې هيره شوې ده چه اصل عدد خو هم دَ اووه وو ليكن دَ نسيان په وجه ئې پنځه ذكر كړل. (۵)

---

١) (عمدة القاري(ج ١٤ص١٢٧) شرح الكرماني (ج٥ص٤٢)-

٢) (عمدة القاري (ج ١٤ص١٢٨)-

٣) (شرح ابن بطال)ج٥ص٤٣)-

٤) (المتواري (ج ١٥٤) ورجحه العيني انظر العمدة (ج ١٤ص١٢٨)-

۵) (شرح الكرماني(ج١٢ص١٢٥)-

حافظ ابن حجر او علامه عینی رحمه الله دا احتمال بعید گرځولي دي.(۱) خود علامه کرمانی رحمه الله د دې جواب تائید د صحیح مسلم او مسنداحمد د روایت نه کیږی چه په دې روایاتو کښې د نورو څه خصلتونو او عادتونو ذکر هم شته. نو په صحیح مسلم (۲) کښې هم د ابوهریره رضی الله عنه په روایت کښې ((ومن مات فی سبیل الله فهو شهید)) اضافه وارد شویده. او د مسنداحمد په روایت کښې د دې الفاظو هم اضافه شویده ((والخار عن دابته فی سبیل الله شهید، والمجنوب فی سبیل الله شهید)) (۳) یعنی د الله تعالی په لار کښې د خپلې سورلئی نه غورزیدونکې شهید دې اود الله تعالی په لار کښې ذات الجنب بیمارئی سره مړکیدونکې شهید دې.

حافظ صاحب د دې مذکوره بالا اشکال جواب دا ورکړې دې چه دا ترجمه موطا (۴) د یو روایت نه اخذ شویده چه د حضرت جابر بن عتیک رضی الله عنه نه مروی دې. او په دې کښې شهداء سوی القتل فی سبیل الله هم اووه قسمه بیان کړیشوی دی. (۵)

او شیخ الحدیث مولانا محمدزکریا کاندهلوی رحمه الله دا فرمائیلی دی چه زما په نزد خبره دا ده چه لفظ ((سبع)) کله مطلقًا ذکر کړیشی نود دې نه مراد کثرت وی، نود ترجمة الباب مطلب به اوس داشی چه((قتل فی سبیل الله)) نه علاوه هم دشهادت اسباب ډیر دی اود ((سبع)) لفظ به په خپله حقیقی معنی پاتې نشی بلکه په معنی مجازی (کثرت) به محمول کیږی.(۶)

[۲۶۷۵] حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عَاصِمٌ عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۷) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الطَّاعُونُ شَهَادَةٌ لِكُلِّ مُسْلِمٍ [۵۴۰۰]

۱) (فتح الباری (ج۶ص۴۳) وعمدة القاری (ج۱٤ص۱۲۸)-

۲) (الصحیح لمسلم کتاب الإمارة باب بیان الشهداء رم (٤٩٤١)-

۳) (مسندالإمام أحمد(ج۲ص٤٤١)-

٤) (روی الإمام مالک مسند بسنده أن أخبر جابر بن عتیک رضی الله عنه أن رسول الله صلی الله علیه وسلم.... قال: وما تعدون الشهید؟ قالوا: القتل فی سبیل الله. فقال: رسول الله صلی الله علیه وسلم: الشهداء سبعة سوی القتل فی سبیل الله المطعون، شهید، والغرق شهید، وصاحب ذات الجنب شهید، والمبطون شهید، والحرق شهید، والذی یموت تحت الهدم شهید والمرأة نموت یجمع شهیدة. انظر المؤطأ للإمام مالک بن أنس، کتاب الجنائز باب النهی عن البکاء علی المیت (ص۲۱۵-۲۱۶) رقم (۳۶)-

۵) (فتح الباری (ج۶ص۴۳)-

۶) (الأبواب والتراجم للشیخ الکاندهلوی (ج۱ص۱۹۵)-

۷) (قولها: عن أنس بن مالک رضی الله عنه : الحدیث أخرجه البخاری أیضًا (ج۲ص۸۵۳) کتاب الطب باب مایذکر فی الطاعون رقم (۵۷۳۲) ومسلم کتاب الإمارة باب بیان الشهداء رقم (٤٩٤٤)-

تراجم رجال

۱- بشر بن محمد: دا ابومحمد بشر بن محمد السختیانی المروزی رحمه الله دي. دَ ده حالات ,,بدء الوحی،، دَ پنځم حدیث په ذیل کښې راغلی دی. (۱)

۲- عبدالله: دا ابو عبدالرحمن عبدالله بن المبارک بن واضح الحنظلی المروزی رحمه الله دي دَ ده حالات هم دَ مذکوره باب لاندې تیرشوی. (۲)

۳- عاصم: دا ابوعبدالرحمن عاصم بن سلیمان التمیمی الاحول رحمه الله دي.(۳)

۴- حفصه بنت سیرین: دا ام الهذیل حفصه بنت سیرین الانصاریه رحمها الله ده. (۴)

۵- انس بن مالك: دا دَ رسول الله ﷺ صحابی حضرت انس بن مالك رضی الله عنه دي. دَ ده حالات ,,کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه،، لاندې تیرشویدي.(۵)

قوله: عن النبی صلی الله علیه وسلم قال: الطاعون شهادة لکل مسلم:
حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه دَ رسول الله ﷺ ارشاد مبارك دې طاعون دَ هر مسلمان دَ پاره شهادت دې.

دَ حدیث پاك مطلب دا دې چه کوم مسلمان دَ طاعون دَ وجه مړشو هغه به دَ شهادت اوچتې مرتبې ته رسی اودَ هغه مرګ ته به دَ شهادت مرګ وئیلې شی.

طاعون یوه مشهوره بیماری ده کومه چه په وبائی شکل کښې خوریږی او په لاکهونو خلق هلاکوی.(۶)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث ترجمة الباب سره مناسبت په دې معنی دې چه دلته دَ طاعون ذکر دې او په ترجمه کښې دَ اوو ذکر دې او په دې اووکښې یو طاعون هم دې.(۷)

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۴۶۵)-
۲) (حواله بالا (ص۴۶۲)-
۳) دَ ده دَ حالاتو دَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب الماء الذی یغسل به شعر الإنسان-
۴) (دَ دې دَ حالاتو دَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب التیمن فی الوضوء والغسل-
۵) (کشف الباری(ج۲ص۴)-
۶) انظر الفصیل فی کشف الباری کتاب الطب (ص۴۰). قال جماعة الأطباء منهم أبوعلی سینا: الطاعون مادة سمیة تحدث ورما قتالا یحدث فی المواضع الرخوة والمغابن من البدن وأغلب ماتکون تحت الإبط، أو خلف الأذن أوعندالأرنبة قال:وسببه دم ردی مائل إلی العفونة والفساد. یستحیل إلی جوهر سمی یفسد العفووبغیر مایلیه ویؤدی إلی القلب کیفیة ردیئة. فیحدث القی والخفقان..... قاله الحافظ فی الفتح (ج۱۴ص۱۸۰)
۷) (عمدة القاری (۱۴ص۱۲۸)-

۳۱- باب: قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ

فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ إِلَى قَوْلِهِ غَفُورًا رَحِيمًا [النساء: ۹۵-۹۶]

دَ ترجمة الباب مقصد: علامه عينى او شيخ الحديث صحاب رحمهما الله فرمائى چه امام بخارى رحمه الله دلته په ترجمة الباب كښې دَ پورته ذكر شوى آيت دَ نزول سبب بيانول غواړى. (۱)

[۲۶۷۶] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ (۲) يَقُولُ لَمَّا نَزَلَتْ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ دَعَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَيْدًا فَجَاءَ بِكَتِفٍ فَكَتَبَهَا وَشَكَا ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ ضَرَارَتَهُ فَنَزَلَتْ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ [۴۳۱۶، ۴۳۱۸، ۴۷۰۴]

تراجم رجال

۱- **ابوالوليد:** دا ابوالوليد هشام بن عبدالملك طيالسى باهلى بصرى رحمه الله دې. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب علامة الإيمان حب الأنصار)) لاندې راغلى دى. (۳)

۲- **شعبه:** دا اميرالمؤمنين فى الحديث شعبه بن الحجاج عتكى بصرى رحمه الله دې. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) په ذيل كښې تيرشو. (۴)

۳- **ابواسحاق:** دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبيد سبيعى كوفى رحمه الله دې. دَ ده حالات هم ((كتاب الإيمان باب الصلاة من الأيمان)) لاندې تيرشوى دى. (۵)

۴- **البراء:** دا مشهور صحابى حضرت براء بن عازب رضى الله عنه دې. دَ ده حالات هم دَ مذكوره

---

۱) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۲۹)-

۲) (قوله: البراء رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضًا (ج۲ص ۶۶۰) كتاب التفسير باب ﴿لايستوى القاعدون من المؤمنين﴾ رقم (۴۵۹۳-۴۵۹۴) و(ج۲ص ۷۴۶) كتاب فضائل القرآن باب كاتب النبى صلى الله عليه وسلم رقم (۴۹۹۰) ومسلم كتاب الإمارة باب سقوط فرض الجهاد عن المعذورين رقم (۴۹۱۱) والترمذى أبواب الجهاد باب ماجاء فى أهل العذر فى القعود رقم (۱۶۷۰) وأبواب التفسير باب ومن سورة النساء رقم (۳۰۳۱) والنسائى كتاب الجهاد باب فضل المجاهدين على القاعدين-

۳) (كشف البارى (ج۲ص ۳۸)-

۴) (كشف البارى (ج ۱ص ۲۷۸)-

۵) (كشف البارى (ج ۲ص ۳۸۰)-

باب لاندې تيرشوى دى.(۱)

قوله: يقول: لما نزلت: ﴿لايستوي القاعدون من المؤمنين﴾ دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم زيدا: ابو اسحاق السبيعى رحمه الله وائى چه ما د حضرت براء بن عازب رضي الله عنه نه دا اوريدلى چه كله ﴿لايستوى القاعدون من المؤمنين﴾ نازل شو نوحضور ﷺ حضرت زيد راوغوښتو.

دلته د زيد نه حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه مراد دې چه د حضور ﷺ د وحى كاتب وو.(۲)

قوله: فجاء بكتف فكتبها: حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه د اوږې يو هډوكې راوړو اودا آيت نې اوليكلو.

په هغه زمانه كښې د كاغذ كمې وو د دې د پاره به خلقو د خپل ضرورت ليك د خناورو په لويولويو هډوكو ليكل كول.

كتف ـ بفتح الكاف وكسر التاء ـ د اوږې هغه هډوكې كوم چه پلن او خور وى كه د انسان وى او كه د خناور.(۳)

قوله: وشكا ابن ام مكتوم ضرارته، فنزلت: ﴿لايستوي القاعدون من المؤمنين غير أولي الضرر﴾: او ابن ام مكتوم رضي الله عنه د خپل نابيناتوب گيله اوكړه نو ﴿لايستوى القاعدون من المؤمنين غيرأولى الضرر﴾ نازل شو. د حضرت ابن ام مكتوم رضي الله عنه نوم عمرو بن قيس دې، نابينا صحابى وولكه څنګه چه په وړاندې حديث كښې راخى چه كله نبى كريم ﷺ دا مذكوره آيت حضرت زيد رضي الله عنه ته املاء كولو نو دې په موقع باندې راورسيدلو او عرض نې اوكړو كه چرې زما طاقت وې نو خامخابه جهاد كښې شريكدم نو الله تعالى دا استثناء نازل كړه ﴿غيرأولى الضرر﴾.

[۲۶۷۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ الزُّهْرِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي صَالِحُ بْنُ كَيْسَانَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ أَنَّهُ قَالَ رَأَيْتُ مَرْوَانَ بْنَ الْحَكَمِ جَالِسًا فِي الْمَسْجِدِ فَأَقْبَلْتُ حَتَّى جَلَسْتُ إِلَى جَنْبِهِ فَأَخْبَرَنَا أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ(۴) أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْلَى عَلَيْهِ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

---

۱) (حواله بالا (ص۳۷۵)-

۲) (عمدة القارى (ج ۱٤ص۱۲۹)-

۳) (حواله بالا-

٤) (قوله: أن زيدبن ثابت رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضًا (ج۲ص۶۶۰) كتاب التفسير ﴿لايستوى القاعدون من المؤمنين﴾ رقم (٤۵۹۲) وأبوداوذ كتاب الجهاد باب الرخصة فى القعود من العذر رقم (۲۵۰۷) والترمذى أبواب التفسير باب ومن سورة النساء رقم (۳۰۲۳) والنسائى كتاب الجهاد باب فضل المجاهدين على القاعدين رقم (۳۱۰۱)-

وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ قَالَ فَجَاءَهُ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ وَهُوَ يُمِلُّهَا عَلَيَّ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ لَوْ أَسْتَطِيعُ الْجِهَادَ لَجَاهَدْتُ وَكَانَ رَجُلًا أَعْمَى فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفَخِذُهُ عَلَى فَخِذِي فَثَقُلَتْ عَلَيَّ حَتَّى خِفْتُ أَنْ تَرُضَّ فَخِذِي ثُمَّ سُرِّيَ عَنْهُ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ [۴۳۱۶]

تراجم رجال

۱-عبدالعزیز بن عبدالله: دا عبدالعزیز بن عبدالله بن یحیی بن عمرو بن الاویس اویسی رحمه الله دي. (۱)

۲-ابراهیم بن سعد بن الزهری: دا ابراهیم بن سعد بن ابراهیم بن عبدالرحمن الزهری القرشی المدنی رحمه الله دي. دَ دوی تذکره مختصراً ((کتاب الإیمان باب تفاضل أهل الإیمان فی الاعمال)) لاندې(۲) او تفصیلی تذکره ((کتاب العلم باب ماذکر فی ذهاب موسی ....)) لاندې تیره شویده. (۳)

۳-صالح بن کیسان: دا ابومحمدیا ابوالحارث صالح بن کیسان مدنی رحمه الله دي. دَ ده حالات ((کتاب الإیمان باب تفاضل أهل الإیمان فی الأعمال)) لاندې تیرشوی دی.(۴)

۴-ابن شهاب: دا ابوبکر محمد بن مسلم بن عبیدالله بن عبدالله ابن شهاب زهری رحمه الله دي. دَ ده حالات ((بدء الوحی)) دَ دریم حدیث په ذیل کښې تیرشوی. (۵)

۵-سهل بن سعد الساعدی: دا مشهور صحابی دَ رسول الله ﷺ حضرت سهل بن سعدبن مالك ابوالعباس الساعدی رضی الله عنه دي. (۶)

۶-مروان بن الحکم: دا مشهور اموی خلیفه ابوعبدالملك مروان بن الحکم الاموی دي.(۷)

۷-زیدبن ثابت: دامشهورصحابی رسول ﷺ اوکاتب وحی حضرت زیدبن ثابت رضی الله عنه دي.(۸)

قوله: أنه قال: رأيت مروان بن الحكم جالسا في المسجد، فأقبلت حتى

۱) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب العلم باب الحرص علی الحدیث-
۲) (کشف الباری (ج۲ص ۱۲۰)-
۳) (کشف الباری (ج۳ص ۳۳۳)-
۴) (کشف الباری (ج۲ص ۱۲۱)-
۵) (کشف الباری (ج۱ص ۳۲۶)-
۶) (دَ دوی حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه-
۷) (دَ دوی حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب البُصاق والمخاط ونحوه فی الثوب-
۸) (دَ دوی د حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الصلاة باب مایذکر فی الفخذ-

جلست إلى جنبه، فأخبرنا أن زيدبن ثابت أخبره: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أملى علي ﴿لايستوي القاعدون من المؤمنين والمجاهدون في سبيل الله﴾: د حضرت سهل بن سعد الساعدى رضي الله عنه نه مروى دي هغوى فرمائى چه ما مروان بن حكم جمات كښې ناست اوليدو. زه وروړاندې شوم او د هغه په اړخ كښې كناستم نو هغه مونږ ته اوخودل چه حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه هغه ته خودلى دى چه رسول الله ﷺ ماته دا آيت املا كړو ﴿لايستوى القاعدون من المؤمنين والمجاهدون فى سبيل الله﴾

دلته په سند كښې يوه لطيفه دا ده چه حضرت سهل رضي الله عنه صحابى دې او مروان تابعى. او صحابى دلته د تابعى نه د حديث روايت كوى نو دا ((رواية الصحابي من التابعي)) دې.(۱)

او دوئمه لطيفه دا ده چه ابن شهاب شيخ دې او صالح بن كيسان شاګرد او شاګرد د شيخ نه په عمر كښې زيات دې، نو دا ((رواية الأكابر عن الأصاغر)) دې.(۲)

قوله: قال: فجاءه ابن أم مكتوم وهويملها علي، فقال: يارسول الله، لواستطعت الجهاد لجاهدت: حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه فرمائى په دغه وخت كښې چه رسول الله ﷺ ماته د ذكرشوى آيت املا كوله، هغوى له ابن ام مكتوم رضي الله عنه راغلو او وئى وئيل، يارسول الله! كه چرې ما جهاد كولې شو نو خامخا به مې كړې وې.

((يملها)) په اصل كښې ((يمليها)) وو، ظاهرهمدغه دى چه د دې دوئمه ياء په لام سره بدله كړيشويده بيا دواړه لامونه مدغم كړيشو. (۳)

قوله: وكان رجلا أعمى، فأنزل الله تعالى على رسوله صلى الله عليه وسلم وفخذه على فخذي، فثقلت علي حتى خفت أن ترض فخذي، ثم سري عنه، فأنزل الله عزوجل ﴿غير أولي الضرر﴾: او ابن ام مكتوم نابينا سړې وو، نوالله تعالى خپل رسول ﷺ ته وحى راوليګله، په دې حال كښې چه د حضور پنډئى زما په پنډئى باندې پرته وه، نو د حضور پنډئى په ماباندې درنه شوه، تردې چه زما دا ويره پيدا شوه چه زما پنډئى ټكرې ټكرې نشى، بيا د وحى آثار د هغوى نه زائل شو نو الله تعالى عزوجل دا وحى نازله كړه. ﴿غير أولي الضرر﴾

د حديث باب نه معلومه شوه چه اول خو په دې مذكوره آيت كښې څه قسم استثناء نه وه، هم دوه ډلې وې، يوه د مجاهدينو او دوئمه د قاعدين عن الجهاد، خو د ابن ام مكتوم په ګيله باندې د الله تعالى د طرف نه استثناء نازل كړيشوه چه د دې تفريق نه هغه خلق مستثنى

۱) (عمدة القارى (ج ۱٤ص ۱۳۰)-
۲) (عمدة القارى (ج۱۸ص۱۸۶)-
۳) (شرح ابن بطال (ج۵ص ٤٤)-

دی چه معذوره وی. علامه مهلب رحمه الله فرمائی: ((فیه دلیل علی أن من حبسه العذر عن الجهاد وغیره من أعمال البر مع نیته فیه فله أجر المجاهد والعامل، لأن نص الآیة علی المفاضلة بین المجاهد والقاعد، ثم استثنی من المفضولین أولی الضرر، وإذا استثناهم من المفضولین فقد ألحقهم بالفاضلین)) (۱)

یعنی حدیث باب دَ دې خبرې دلیل دې چه که یو سړې دَ شرعی عذر په وجه دَ جهاد یا بل نیك اعمالوپوره کولونه پاتې شي نو ده ته به دَ مجاهد اود خیر عمل کونکی برابر ثواب ورکولې شی.ځکه چه په مذکوره آیت کښې تصریح ده چه مجاهد ته په قاعد باندې فضیلت او ترجیح حاصله ده، بیا دَ مفضولینو نه دَ اولی الضرر استثناء اوکړېشوه. نو چه کله هغوی دَ مفضولینو نه مستثنی او جدا اوګرځولې شو نو هغوی په فاضلینو کښې شامل شو.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث باب ترجمة الباب سره مناسبت بالکل واضح او ښکاره دې، دَ تشریح محتاج نه دې. (۲) دَ آیت دَ نزول سبب بیانول وو، دَ حضرت ابن ام مکتوم رضی الله عنه دَ قصې نه هغه بیان کړېشو.

حل کلمات مشکله:((ترض)) دا دَ ,,رض،، نه مشتق دې دَ څه معنی چه دَ ذره ذره کیدو ده. (۳)

((سری)) دَ راء په تشدید او تخفیف سره، دا دواړه قسمه لوستلې شی دَ دې معنی دَ زائل کیدو او اخوا کیدو ده.(۴)

۳۲-بَاب: الصَّبْرِ عِنْدَ الْقِتَالِ

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دَ کفارو سره دَ قتال او جهاد په وخت کښې دَ صبر فضیلت بیانوی. (۵)

[۲۶۷۸] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمٍ أَبِي النَّضْرِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى (۶) كَتَبَ فَقَرَأْتُهُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا [ر: ۲۸۱۸]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن محمد: دا ابوجعفر عبدالله بن محمد بن عبدالله جُعفی بخاری مسند رحمه الله

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۳۰)-
۲) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۳۰)-
۳) (مختار الصحاح مادة ر،ض،ض-
٤) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۳۰) ومختار الصحاح مادة س،ر،ی، دَ احادیث باب دَ نورې تشریح دپاره اوګورئ کشف الباری کتاب التفسیر(ص ۱۶۰) -
۵) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۳۰)-
۶) (قوله:أن عبدالله بن أبی اوفی رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه آنفا-

دي. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې تيرشوى دى.(۱)

۲-معاويه بن عمرو: دا معاويه بن عمروبن مهلب الازدى الكوفى رحمه الله دې. (۲)

۳-ابواسحاق: دا ابواسحاق ابراهيم بن محمدبن الحارث الفزارى رحمه الله دې. (۳)

۴-موسى بن عقبه: داموسى بن عقبه اسدى مدنى رحمه الله دې. (۴)

۵-سالم ابوالنضر: دا ابوالنضر سالم بن ابى اميه مولى عمربن عبيدالله قرشى مدنى رحمه الله دې.(۵)

۶-عبدالله بن ابى اوفى رضي الله عنه: دا مشهور صحابى حضرت عبدالله بن ابى اوفى علقمه الاسلمى رضي الله عنه دې. (۶)

قوله: أن عبدالله بن أبي أوفى كتب فقرأته: إن رسول الله ﷺ قال: إذا لقيتموهم فاصبروا: حضرت سالم ابوالنضر فرمائى چه عبدالله بن ابى اوفى رضي الله عنه خط اوليكلو نوما هغه اولوستلو(په هغې کښې وو چه) رسول الله ﷺ فرمائيلى چه کله ستاسو دښمن سره مقابله وى نو کلك اوسيږئى. دَ ((فاصبروا)) دوه مطلبه کيدېشى:

① کله چه دَ قتال اوجهاد اراده اوکړئى نودَ هغې په شروع کولو کښې صبر کوئى چه دَ نه روستوکيدوَ عزم مصمم اوکړئى او دَ استقامت څرګندونه اوکړئى.

② دَ جنګ شروع کولو نه پس کله چه ميدان دَ جنګ ښه ګرم شى نو کلك اوسيږئى او مه تښتئى. (۷)

صبر دَ الله تعالى دَ برکت دَ حصول ذريعه ده: علامه مهلب رحمه الله فرمائى چه صبر دَ ټولوکارونو دَ خير سبب او ذريعه ده. الله تعالى په قرآن کريم کښې دا حقيقت په ډيرو ځايونوکښې بيان کړيدې او خپل عزتمند حبيب ﷺ ته ئې هم دَ دې خبرې حکم ورکړيدې چه کله دښمن سره مقابله وى نو صبر مه پريږدئى، دَ دې دَ پاره چه دَ الله تعالى برکتونه حاصل شى او خلق دَ سستئى او نارستئى عادت نشى. ځکه چه دا دواړه صفتونه په دنياکښې دَ حرمان او تاوان سبب دى اودَ صبر اختيارول دَ دنيا او آخرت دَ مطلوب امورو دَ حصول ضمانت دې.(۸)

---

۱) (کشف البارى (ج۱ص۶۵۷)-
۲) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الأذان باب إقبال الإمام على الناس عند تسوية الصفوف-
۳) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الجمعة باب القائلة بعدالجمعة-
٤) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب إسباغ الوضوء-
۵) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب المسح على الخفين-
۶) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الزکاة. باب الصلاة الإمام. ودعائه لصاحب الصدقة....-
۷) (عمدة القارى (ج١٤ص١٣٠) وشرح الکرمانى (ج١٢ص١٢٧)-
۸) (شرح ابن بطال (ج۵ص۴۵)-

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت ترجمة الباب سره د حديث مطابقت د رسول الله ﷺ په دې قول کښې دې:
((فاصبروا)) چه کله کافرانو سره مقابله وی نو صبر او استقامت اختيار کړئ. (۱)

۳۳-بَاب: التَّحْرِيضِ عَلَى الْقِتَالِ

وَقَوْلِهِ تَعَالَى حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ [الأنفال:۶۵]

د ترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله په دې باب کښې دا ښائى چه خلقو ته د جهاد ترغيب ورکول پکار دى، راوچتول ئې پکار دى او د دې د پاره خلق تيارول پکار دى. (۲)

د آيت مبارک د ذکر کولو وجه: د مذکوره آيت په ذريعه امام بخارى رحمه الله لکه څنګه چه د هغه عادت دې په ترجمة الباب باندې استشهاد پيش کړيدې چه دا تحريض او ترغيب على القتال د قرآن کريم نه هم ثابت دې.

امام شعبى رحمه الله نه روايت دې چه کله دا مذکوره آيت نازل شو چه اې نبى! مسلمانانو ته د جهاد او قتال ترغيب ورکړه نو نبى کريم ﷺ به مجاهدين د جهاد د پاره او د دښمن په مقابله کښې د بهادرئ او استقامت کولو د پاره راوچتول. په غزوه بدر کښې چه کله د مکې مشرکانو خپل لښکر اوسامانونو سره د نبى کريم ﷺ او صحابه کرام رضى الله عنهم د مقابلې د پاره راغلل نو نبى کريم ﷺ صحابه کراموته ترغيب ورکولو سره ارشاد اوفرمائيلو: ((قوموا إلى جنة عرضها السموات والأرض))(۳)

[۲۶۷۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا (۴) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْخَنْدَقِ فَإِذَا الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ يَحْفِرُونَ فِي غَدَاةٍ بَارِدَةٍ فَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ عَبِيدٌ يَعْمَلُونَ ذَلِكَ لَهُمْ فَلَمَّا رَأَى مَا بِهِمْ مِنْ النَّصَبِ وَالْجُوعِ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الْآخِرَهْ فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَهْ

---

۱) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۳۰)-
۲) (عمدة القارى (۱۴ص ۱۳۰)-
۳) (حواله بالا-
۴) (قوله: سمعت أنسا رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضًا (ج۱ص۳۹۸) كتاب الجهاد باب حفر الخندق رقم (۲۸۲۵)(ج۱ص۴۱۵) باب البيعة فى الحرب على أن لايفروا رقم (۲۹۶۱) و(ج۱ص۵۳۵) كتاب مناقب الأنصار باب دعاء النبى صلى الله عليه وسلم: أصلح الأنصار والمهاجرة رقم (۳۸۹۵-۳۸۹۶) و(ج۱ص۵۸۸) كتاب المغازى باب غزوة الخندق وهى الأحزاب رقم۴۰۹۹-۴۱۰۰) و(ج۲ص۹۳۹) كتاب الرقاق باب الصحة والفراغ ولاعيش إلا عيش الآخرة رقم (۶۴۱۳) و (ج۲ص۱۰۶۹) كتاب الأحكام باب كيف بيايع الإمام الناس؟(۷۲۰۱) ومسلم كتاب الجهاد باب غزوة الأحزاب وهى الخندق رقم (۴۶۷۳-۴۶۷۴) والترمذى كتاب المناقب باب مناقب جابر بن عبدالله رضى الله عنه رقم (۳۸۵۷)-

فقالوا مجيبين له: نحن الذين بايعوا محمدا على الجهاد ما بقينا أبدا

[٢٦٨٠، ٢٨٠١، ٣٥٨٤، ٣٨٧٣، ٣٨٧٤، ٦٠٥٠، ٦٧٧٥]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن محمد: دا ابوجعفرعبدالله بن محمدبن عبدالله جُعفي بخاري مسندي رحمه الله دي. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې تيرشوي. (۱)

۲- معاويه بن عمرو: دا معاويه بن عمرو بن مهلب الازدي الكوفي رحمه الله دې. (۲)

۳- ابواسحاق: دا ابواسحاق ابراهيم بن محمدبن الحارث الفزاري رحمه الله دې. (۳)

۴- حميد: داابوعبيدحميد بن ابى حميدالطويل الخزاعى البصري رحمه الله دې. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب خوف المؤمن من أن يحبط عمله وهو لايشعر)) لاندې تيرشوي دي. (۴)

۵- انس بن مالك: دا دَ رسول الله ﷺ مشهور صحابي حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دې. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه)) لاندې تيرشوي دي. (۵)

قوله: يقول: خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى الخندق: حضرت حميد الطويل رحمه الله فرمائى چه ما حضرت انس رضي الله عنه په دې ويناكولو سره چه نبى كريم ﷺ دَ خندق طرف ته اووتلو واوريدو. په حديث كښې بيان كړيشوې واقعه دَ غزوه احزاب (خندق) ده. په دې غزوه كښې نبى كريم ﷺ دَ حضرت سلمان فارسي رضي الله عنه مشوره قبوله كړه او صحابه كراموته ئې دَ مدينې نه گير چاپيره خندق كنستلو حكم وركړې وو چه دَ مدينې منورې حفاظت اوكړيشي. امام طبري او امام سهيلي رحمه الله فرمائى دَ ټولونه اول دَ جنګ دپاره خندق كنستونكې منوجهر بن ايرج بن افريدون دې چه فارسي النسل وو اودا دَ موسى عليه السلام دَ زمانې واقعه ده. (۶)

قوله: فإذا المهاجرون والأنصار يحفرون في غداة باردة، فلم يكن لهم عبيد يعملون ذلك لهم: نوحضور ﷺ اوكتل چه صحابه كرام دَ سختې يخنئي په سحر باندې خندق كنى. ځكه چه هغوى سره داسې غلامان نه ووچه دَ هغوى دَ پاره ئې كاركولو.

---

۱) (كشف الباري (ج۱ص۶۵۷)-
۲) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الأذان باب الإمام على الناس عند نسوية الصفوف-
۳) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الجمعة باب القائلة بعد الجمعة-
۴) (كشف الباري(ج۲ص۵۷۱)-
۵) (كشف الباري (ج۲ص۴)-
۶) (عمدة القاري (ج۱۴ص۱۳۱) دَ مذكوره غزوه دَ تفصيل دَ پاره اوګورئ كشف الباري كتاب المغازي (ص۲۷۵)-

کلمه "إذا" دلته مفاجاتیه ده. فلما رأی مابهم من النصب والجوع، قال:

اللهم إن العیش عیش الآخرة فاغفر الأنصار والمهاجرة

فقالوا مجیبین له:

نحن الذین بایعوا محمدا علی الجهاد ما بقینا أبدا

کله چه حضور دَ دوی مشقت او ولیده اوکتله نو وئی فرمائیل اې الله! اصل ژوند خو دَ آخرت ژوندون دې ته دَ انصارو او مهاجرینو مغفرت اوکړې.
صحابه کرامو به دَ دې جواب کښې وئیل:
مونږ هغه خلق یو چه مونږ دَ محمد ﷺ نه بیعت کړیدې چه ترکومې مونږ باقي او ژوندی یو همیشه به جهاد کوو.

داپورته ذکر شوی اشعار په رجزیه اندازکښې دَ لوستلوحکمت: علامه انور شاه کشمیري رحمه الله فرمائي چه صحابه کرامو رضوان الله علیهم اجمعین به دَ خندق کنستلو په وخت کښې دا پورته ذکر شوی شعر ((نحن الذین....)) به دَ رجز په انداز کښې لوستلو. دَ دې وجه دا وه چه په مونږ کله هم یو سړې یو عمل کوی نو په خله ځان سره ګونړارې کوی. دَ دې دپاره چه ستړې والې او بیزاری شروع نشي. ځکه چه انسان کله څه دَ مشقت والا کار کوی نو په دې وخت کښې ګونړارې کوی، دَ ده دا ګونړارې دَ هغه کار مشقت غیر محسوس جوړوی. (۱)

فائده: دَ حدیث باب نه دا فائده ولاړیږی چه دَ خلقو پټ صلاحیتونه او جنګی جذبات رابنکاره کولو دپاره اشعار او رجز وغیره استعمالول پکار دی. (۲)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره دَ حدیث مناسبت ((اللهم إن العیش عیش الآخرة)) کښې دې چه دَ دې په ذریعه صحابه چه په کوم کارکښې مشغول وو (یعنی حفر خندق) په هغې ئې نور هم راوچت کړی ځکه چه هغه هم دَ جهاد یوه حصه ده. (۳)

۳۴- بَاب: حَفْرِ الْخَنْدَقِ

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ علامه عیني رحمه الله وینا ده چه امام بخاری رحمه الله دَ دې ترجمة الباب لاندې دا بیانوی چه صحابه کرامو رضي الله عنهم دَ مدینې نه ګیرچاپیره خندق کنستې وو دَ دې دَ پاره چه دَ دې حفاظت او دفاع اوکړیشي. (۴)

نو ښکاره خبره ده چه دا دَ اهل فارس طریقه وه او حضرت سلمان فارسی رضي الله عنه دَ دې مشوره ورکړې وه، نو دَدې دَ پاره چه کله ضرورت پیښ شي نو خندق کنستلې شي اودَ نورو قومونو

۱) (فیض الباری (ج۳ص۴۲۷)-
۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص۴۶)-
۳) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۳۱)-
٤) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۳۲)-

دَ جنګ طریقې نه فائده حاصلولو کښې هیڅ بدیت نشته.

[۲۶۸۰] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ (۱) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَعَلَ الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ يَحْفِرُونَ الْخَنْدَقَ حَوْلَ الْمَدِينَةِ وَيَنْقُلُونَ التُّرَابَ عَلَى مُتُونِهِمْ وَيَقُولُونَ:

نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا عَلَى الْإِسْلَامِ مَا بَقِينَا أَبَدَا

وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُجِيبُهُمْ وَيَقُولُ اللَّهُمَّ إِنَّهُ لَا خَيْرَ إِلَّا خَيْرُ الْآخِرَةْ فَبَارِكْ فِي الْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةْ [ر: ۲۶۷۹]

تراجم رجال

۱- ابومعمر: دا عبدالله بن عمرو بن ابی الحجاج منقری بصری رحمه الله دې او دَ مقعد په لقب باندې مشهور دې. دَ ده حالات ((کتاب العلم باب قول النبی صلی الله علیه وسلم: اللهم علمه الکتاب)) لاندې تیرشوی دی.(۲)

۲- عبدالوارث: دا عبدالوارث بن سعیدبن ذکوان تمیمی عنبری بصری رحمه الله دې. دَ ده حالات هم په ((کتاب العلم)) کښې دَ مذکوره باب لاندې تیرشو. (۳)

۳- عبدالعزیز: دا عبدالعزیز بن صهیب بنانی بصری رحمه الله دې. دَ ده مختصر حالات ((کتاب الإیمان باب حب الرسول من الإیمان)) لاندې تیرشوی دی. (۴)

۴- انس: دا دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم صحابی حضرت انس بن مالک رضی الله عنه دې. دَ ده حالات ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه)) لاندې تیرشوی دی.(۵)

قوله: جعل المهاجرون والأنصار یحفرون الخندق حول المدینة، وینقلون التراب علی متونهم: حضرت انس رضی الله عنه نه مروی دی هغوی فرمائی مهاجرینو او انصارو د مدینې منورې نه ګیر چاپیره خندق کنستلو او په خپلو شاګانوئې خاوره اوړله.

حول المدینة نه څه مراد دې؟: دلته دَ باب په روایت کښې ((حول المدینة)) دَ الفاظو نه په ظاهره باندې متبادر داکیږی چه خندق د مدینې دَ څلورو واړو طرفونو نه کنستلې ود

۱) (قوله: عن أنس رضی الله عنه: الحدیث مرتخریجه فی الباب السابق-
۲) (کشف الباری (ج۳ص۳۵۶)-
۳) (کشف الباری (ج۳ص۳۵۸)-
٤) (کشف الباری (ج۲ص۹)-
۵) (کشف الباری (ج۲ص ٤)-

حالانکه حقیقت دَدې نه برعکس دې. علامه ګنګوهی رحمه الله فرمائی چه ((حول المدینة)) نه دَ دې یوه حصه مراد ده، څکه چه خندق دَ مدینې منورې نه ګیرچاپیره نه وو تیارکړیشوې بلکه دَ اسلام دَ لښکر نه چاپیره تیار کړیشوې وو. او لښکرد مدینې منورې نه درې میله فاصله باندې وو لیکن دا فاصله کمه ده په دې وجه دَ حدیث راوی قرب په خیال کښې ساتلو سره دا ((حول المدینة)) سره تعبیر کړیدې.(۱)

شیخ الحدیث محمدزکریا کاندهلوی رحمه الله دَ حضرت ګنګوهی رحمه الله دَ ارشاد نوره تشریح کولوسره فرمائی چه دَحضرت ګنګوهی رحمه الله قول واضح او ظاهر دې، څکه چه خندق دَ اسلام دَ لښکر او دَ کفارو دَ لښکر په مینځ کښې تیار کړیشوې وو. صاحب الخمیس دَ خلاصة الوفاء په حواله سره لیکی:

((کان أحد جانبي المدینة عورة، وسائر جوانبها مشتبکة بالبنیان والنخیل، لا یتمکن العدو منها، فاختار ذلك الجانب المکشوف للخندق، وجعل معسکرة تحت جبل سلع، والخندق بینه وبین المشرکین))

یعنی دَمدینې منورې یوه حصه خالی اوکولاؤ وه، دَدې نه علاوه باقی ټولو طرفونوته آبادیانې او دَ کهجورو باغونه وو، دَ هغه ځائ نه دَ دښمن حمله او غلبه حاصلول ممکن نه وو، په دې وجه نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ خندق دَ تیاری دَ پاره دَ کولاؤ حصې انتخاب اوکړو او خپل لښکرئې دَ جبل سلع په لمن کښې اودرولو اوخندق دَ هغوی او دَ مشرکانو ترمینځه وو.(۲)

((علی متونهم)) دا دَ متن جمع ده، دَ دې معنی شا ده، اودَ زمکې سخت او اوچتې حصې ته هم متن وائی. (۳)

ویقولون: نحن الذین بایعوا محمداً علی الإسلام ما بقینا أبداً

او هغوی به وئیل هم مونږ یو هغه خلق چا چه دَ محمد صلی الله علیه وسلم نه بیعت کړې دې چه ترکومې مونږ ژوندی او باقی یو مدام به په اسلام باندې کلك یو.

دلته دَ باب په روایت کښې ((علی الإسلام)) وارد شوې دې او دَ تیرشوی باب په روایت کښې ((علی الجهاد)) وو. علامه عینی رحمه الله فرمائی چه موزون ((علی الجهاد)) دې او ((علی الإسلام)) سره په شعری وزن کښې خرابی راځی. (۴)

قوله: والنبي صلی الله علیه وسلم یجیبهم ویقول:

اللهم إنه لا خیر إلا خیر الآخرة فبارك في الأنصار والمهاجرة

اونبی کریم صلی الله علیه وسلم هغوی ته جواب ورکولو سره فرمائیل: اې الله خیګړه خو هم دَ آخرت خیګړه ده، ته په انصارو او مهاجرینو کښې برکت واچوه.

---

۱) (لامع الدراری (ج۷ص۲۲۲)-
۲) (تعلیقات لامع الدراری(ج۷ص۲۲۲)-
۳) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۳۲)-
۴) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۳۲)-

یو اشکال اود هغې جواب: دلته یو وړوکې غوندې اشکال پیدا کیږي چه په سابقه باب کښې خوداوو چه جواب ورکونکی خو صحابه کرام وو او دلته دا دی چه نبی کریم ﷺ جواب ورکوی؟ نو د دې جواب دا دې چه دا اختلاف په اوقاتو باندې محمول دې یعنی کله به شروع صحابه کرامو کوله او نبی کریم ﷺ به جواب ورکولو او کله به شروع حضور ﷺ کوله او صحابه کرامو به جواب ورکولو.(۱)

[۲۶۸۱-۲۶۸۲] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ (۲) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْقُلُ وَيَقُولُ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا

تراجم رجال

۱- <u>ابوالولید:</u> دا ابوالولید هشام بن عبدالملك طیالسی باهلی بصری رحمه الله دې. د ده حالات ((کتاب الإیمان باب علامة الإیمان حب الأنصار)) لاندې نقل شوی دی. (۳)

۲- <u>شعبه:</u> دا امیرالمؤمنین فی الحدیث شعبه بن الحجاج عتکی بصری رحمه الله دې. د ده حالات ((کتاب الإیمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده)) لاندې نقل شوی دی. (۴)

۳- <u>ابواسحاق:</u> دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید سبیعی کوفی رحمه الله دې. د دوی حالات هم ((کتاب الإیمان باب الصلاة من الإیمان)) لاندې راغلی دی. (۵)

۴- <u>البراء:</u> دا مشهور صحابی حضرت براء بن عازب رضی الله عنه دې. د دوی حالات هم د دغه پورتنی مذکوره باب لاندې تیرشوی دی.

قوله: <u>كان النبي صلى الله عليه وسلم ينقل ويقول: لولا أنت ما اهتدينا:</u>
حضرت براء بن عازب رضی الله عنه نه روایت دی چه نبی کریم ﷺ به خاوره اوړله او وئیل به نی (یا الله) که ستا رحمت نه وې نو مونږ به هدایت نه وې بیاموندې.

---

۱) (حواله بالا وشرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۲۸)-
۲) (قوله: سمعت البراء رضی الله عنه: الحدیث أخرجه البخاری أیضًا (ج۱ص۳۹۸) کتاب الهجاد باب حفر الخندق رقم (۲۸۳۷)و (ج۱ص۴۲۵) باب الرجز فی الحرب ورفع الصوت فی حفرالخندق رقم (۳۰۳۴) و (ج۲ص۵۸۹) کتاب المغازی باب غزوة الخندق وهی الأحزاب رقم (۴۱۰۴-۴۱۰۶) و(ج۲ص۹۷۹) کتاب القدر باب ﴿وماکناالنهتدی لولاأن هدانالله﴾ رقم (۶۶۲۰) و(ج۲ص۱۰۷۴) کتاب التمنی باب قول الرجل: لولااللهمااهتدینا رقم (۷۲۳۶) ومسلم کتاب الجهاد باب غزوةالأحزاب وهی الخندق رقم (۴۶۷۰)-
۳) (کشف الباری (ج۲ص۳۸)-
۴) (کشف الباری (ج۱ص۶۷۸)-
۵) (کشف الباری (ج۲ص۲۷۰)-

[۲۶۸۲] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ (۱) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ يَنْقُلُ التُّرَابَ وَقَدْ وَارَى التُّرَابُ بَيَاضَ بَطْنِهِ وَهُوَ يَقُولُ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا إِنَّ الْأُلَى قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا [۲۸۷۰، ۲۸۷۸، ۳۸۸۰، ۶۲۳۶، ۶۸۰۹]

تراجم رجال

۱- حفص بن عمر: دا حفص بن عمربن حارث رحمه الله دي. (۲) دَ دوی نه علاوه دَ نورو رجالو حوالې اوس په تیرشوی حدیث کښې نقل کړیشوی دی.

قوله: قال: رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الأحزاب ينقل التراب، وقد واري التراب بياض بطنه: دَ حضرت براء بن عازب نه مروي دی چه ما رسول الله ﷺ په غزوه احزاب اوکتلو چه هغوی خاوره اوړله تردې چه هغې دَ حضور ﷺ دَ خیټې مبارکې سپین والې پټ کړې وو.

علامه مهلب رحمه الله فرمائی دَ حدیث نه دا خبره معلومه شوه چه امام المسلمین له دَ مسلمانانودَ حفاظت دَ پاره که څېل حرمت او وقار هم ختمول وی نو پرواه نه دی کول پکار. دَ دې فائده به دا وی چه عام مسلمانان به هم دَهغه اقتداء کوی. (۳)

وهو يقول:

لولا أنت ما اهتدينا	ولا تصدقنا ولا صلينا
فأنزل السكينة علينا	وثبت الأقدام إن لاقينا
إن الأولى قد بغوا علينا	إذا أرادوا فتنة أبينا

حضور ﷺ دا اشعار لوستل:

① که دَ الله تعالى رحمت نه وو نو مونږ به هدايت نه وو موندلې او نه به مونږ صدقه ورکوله او نه به مونږ مونځ کولو.

② يا الله په مونږباندې سکينه نازله کړې او دَ جنګ په وخت کښې مونږ له ثابت قدمی راکړې.

③ دې خلقو په مونږ باندې ظلم اوکړوکله چه دا خلق مونږ په فتنه کښې دَ اچولو اراده کوی نو مونږ به انکار کوو.

دا اشعار دَ حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه دی لکه چه په کتاب المغازی په روايت کښې دَدې صراحت دې. (۴)

---

۱) (قوله: عن البراء رضى الله عنه: الحديث مرتخريجه آنفا فى الحديث السابق-

۲) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب التيمن فى الوضوء والغسل-

۳) (شرح ابن بطال (ج۵ص۴۷)-

۴) (انظر صحيح البخارى كتاب المغازى باب غزوة الخندق وهى الأحزاب رقم (۴۱۰۶)-

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت ترجمة الباب سره د دريواړو احاديثو مناسبت او مطابقت واضح دې، په اولنی او دريم كښې د حفرخندق اود هغې د خاورې اوړلو ذكر دې او دوئم حديث د دريم اختصار دې او په دې كښې هم د خاورې منتقل كولو ذكر دې، چه د خندق د كنستلو لازمي حصه ده.

۳۵-بَاب: مَنْ حَبَسَهُ الْعُذْرُ عَنِ الْغَزْوِ

د ترجمة الباب مقصد امام بخاری رحمه الله د دې ترجمة الباب لاندې دا ذكر كول غواړی كه يو سړې معذوره دې او د هغه نيت صحيح او صادق دې خو هغه د دې عذر په وجه په جهاد كښې شركت نشى كولې نو دې به نشى ملامت كولې اوده ته به د صادق نيت په وجه د غازى اجر او ثواب ملاويږى. (۱)

د عذر تعريف: د بخارى شريف شارحينو د عذر تعريف دا ليكلې دې:

((هوالوصف الطارئ على المكلف المناسب للتسهيل عليه)) (۲)

يعنى عذرمكلف ته پيښيدونكې هغه صف دې د څه په وجه چه په شرعى احكامو كښې هغه سره د آسانئى معامله كولې شى.

[۲۶۸۳-۲۶۸۴] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ أَنَّ أَنَسًا (۳) حَدَّثَهُمْ قَالَ رَجَعْنَا مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

تراجم رجال

۱- احمد بن يونس: دا احمد بن عبدالله بن يونس تميمى يربوعى كوفى رحمه الله دې. د ده حالات ((كتاب الإيمان باب من قال: إن الإيمان هوالعمل)) لاندې تيرشوى. (۴)

۲- زهير: دا زهير بن معاويه بن حُديج بن زحيل بن زهير رحمه الله دې. د ده حالات ((كتاب الإيمان باب الصلاة من الإيمان)) په ذيل كښې بيان شوى. (۵)

۳- حميد: دا ابوعبيده حميدبن ابى حميد الطويل الخزاعى البصرى رحمه الله دې. د دوى حالات هم ((كتاب الإيمان باب خوف المؤمن من أن يحبط عمله وهولايشعر)) لاندې تيرشو. (۶)

---

۱) (عمدة القارى (۱٤ ص ۱۳۳)-
۲) (حواله بالاو شرح الكرمانى (ج۱۲ ص ۱۲۹)-
۳) (قوله: أن أنساً حدثهم: الحديث أخرجه البخارى أيضًا (ج۱ ص۳۹۸) كتاب الجهاد باب من حبسه العذر عن الغزو رقم (۲۸۳۹) و (ج۲ ص۶۳۷) كتاب المغازى باب بعد باب نزول النبى صلى الله عليه وسلم الحجر رقم (٤٤۲۳) وأبوداود كتاب الجهاد باب الرخصة فى القعود من العذر رقم ۲۵۰۸)-
٤) (كشف البارى (ج۲ ص۱۵۹)-
۵) (كشف البارى (ج۲ ص۳۶۷)-
۶) (كشف البارى (ج۲ ص۵۷۱)-

۴- انس: دامشهور صحابى حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دي. دَ دهٔ حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه)) په ذيل كښې راغلى دى. (۱)

قوله: قال: رجعنا من غزوة تبوك مع النبى صلى الله عليه وسلم: حضرت انس رضي الله عنه فرمائى چه مونږ د غزوه تبوك نه نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره واپس راغلو. د صحيح بخارى په بعضو نسخوكښې دلته دَ سند تحويل دې او په نورو نسخو كښې تحويل دَ سند نشته.(۲)

[۲۶۸۳] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ هُوَ ابْنُ زَيْدٍ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۳) أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ فِي غَزَاةٍ فَقَالَ إِنَّ أَقْوَامًا بِالْمَدِينَةِ خَلْفَنَا مَا سَلَكْنَا شِعْبًا وَلَا وَادِيًا إِلَّا وَهُمْ مَعَنَا فِيهِ حَبَسَهُمُ الْعُذْرُ

وَقَالَ مُوسَى حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ مُوسَى بْنِ أَنَسٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْأَوَّلُ أَصَحُّ [۳۶۱]

تراجم رجال

۱- سليمان بن حرب: دا ابوايوب سليمان بن حرب بن بجيل ازدى بصرى رحمه الله دې. دَ دوى حالات ((كتاب الإيمان باب من كره أن يعود فى الكفر...)) لاندې تيرشوى دى.(۴)

۲- حماد: دا ابواسماعيل حماد بن زيدبن درهم ازدى بصرى رحمه الله دې. دَ دوى حالات هم ((كتاب الإيمان باب ﴿وإن طائفتان من المؤمنين﴾ په ذيل كښې تيرشوى. (۵)

۳- حميد ۴- انس: دَ دې دواړو حضراتو دَ پاره وړاندېنې سند اوګورئى.

قوله: أن النبى صلى الله عليه وسلم كان فى غزاة، فقال: أن أقواما بالمدينة خلفنا ما سلكنا شعبا ولا واديا إلا وهم معنا فيه: حضرت انس رضي الله عنه نه روايت دې چه نبى عليه السلام په يوغزوه كښې وو نو وئى فرمائيل چه څه خلق زمونږ نه روستو په مدينه منوره كښې پاتې شوهغه داسى دى لكه چه مونږ په كومه دره يا كوم ميدان كښې څو هغوى به خامخا زمونږ سره وى.

دَ ((غزاة)) نه مراد غزوه تبوك ده لكه چه دَ زهير په روايت كښې دى. (۶)

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص؟)-
۲) (شرح القسطلانى (ج۵ص۶۳) وعمدة القارى (ج۱٤ص۱۳۳)-
۳) (قوله: أنس رضى الله عنه: الحديث مر تخريجه فى الحديث السابق من الباب-
٤) (كشف البارى (۲ص۱۰۵)-
۵) (حواله بالا (ص۲۱۹)-
۶) (شرح القسطلانى (ج۵ص۶۳)-

((خلفنا)) نې په دوه قسمه ضبط کړې دې د لام په سکون يا لام په تشديد او فاء په سکون سره. په اولنى صورت کښې به د دې معنى ((وراءنا)) وى يعنې زمونږ شاته. په دوئم صورت کښې دا د باب تفعيل نه د جمع متکلم ماضى صيغه وى او د دې معنى مونږ روستو پريخى دى، به وى.(١)

قوله: إلا وهم معنا فيه: جملې هم دوه مطلبه دى:

① کوم چه مونږ په ترجمه حديث کښې اختيارکړيدې چه مونږ خلق د جهاد د پاره چرته هم لاړشو نودا روستو پاتې شوى به خامخا مونږسره په جهاد. کښې شريکيدل که چرې د هغوى څه عذر يا مجبورى منع کونکې نه وې.

② دوى مونږ سره د جهاد په ثواب کښې شريك دى، سره د دې چه دا خلق د عذر د وجه په جهاد کښې خو شريك نه شول خو که مونږ کومې درې يا ميدان ته لاړو هغوى ته به ثواب خامخا ملاويږى ځکه چه دې حضراتو هم د جهاد د شرکت نيت لرلو. د دې معنې تائيد د اسماعيلى د طريق نه کيږى د کوم په الفاظوکښې چه د نيت صراحت دې.

((إلا وهم معكم فيه بالنية))دغه شان ابن حبان (٢) ابوعوانه او امام مسلم ﷺ (٣) په روايت کښې ((إلا كانوا معكم)) په ځائې ((إلا شركوكم فى الأجر)) دې. دينه هم د دوئمې معنې تائيد کيږى چه يوخانيوالې او شرکت په اجرکښې مراد دې نه چه يوځانيوالې په جهاد او قتال کښې.(٤)

قوله: حبسهم العذر: عذر هغوى بند کړى.

عذرنه مراد دلته مرض اوسفر باندې طاقت نه لرل دى.مسلم شريف (٥) روايت کښې عذر په ځائې ((حبسهم العذر)) راغلې. نو هغه په غالب او اکثر حالاتو باندې محمول دې. دا مطلب نه دې چه عذر صرف هم په مرض او بيمارئى کښې منحصر دې. (٦)

قوله: وقال موسى: حدثنا حماد عن حميد عن موسى بن أنس عن أبيه قال النبى صلى الله عليه وسلم:

د تعليق تخريج: دا تعليق امام ابوداود (٧)

هم په دې سند سره خپل سنن کښې موصولاً نقل کړيدې او اسماعيلى هم د دې تخريج

---

١) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٣٣) وفتح البارى)ج٦ص٤٧)-
٢) (الإحسان بترتيب صحيح ابن حبان (ج٨ص١١٢) كتاب السير ذكر تفضل الله على القاعد المعذور ..... رقم (٤٧١١)-
٣) (الصحيح لمسلم كتاب الإمارة باب ثواب من حبسه العذر عن الغزو رقم (٤٩٣٢)-
٤) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٣٣) وفتح البارى (ج٦ص٤٧)-
٥) (الصحيح لمسلم كتاب الإمارة باب ثواب من حبسه العذر عن الغزو رقم (٤٩٣٢)-
٦) (شرح القسطلانى (ج٥ص٦٣)-
٧) (سنن أبى داود كتاب الجهاد باب الرخصة فى القعود من العذر رقم (٢٥٠٨)-

((أخبرنا أبو يعلى حدثنا أبو خيثمة حدثنا عفان حدثنا حماد بن سلمة أخبرنا حميد عن موسى بن أنس عن أبيه))
طریق نه کړیدي.(۱)

قوله: (قال أبو عبدالله: الأول أصح: امام بخاری رحمه الله فرمائی ړومبي سند زما په نزد زیات صحیح دي.

دَ مذکوره تعلیق مقصد: امام بخاری رحمه الله دلته دوه سندونه ذکر کړی دی اوس دا فرمائی اولنی سند زما په نزد ډیر صحیح دي په نسبت دَ دونم،اولنی نه مراد هغه سند دي کوم کښې چه موسی بن انس نشته.

او دَ صحت وجه دا ده لکه څنګه چه تاسو ګورئی چه دَ موسی بن انس کوم روایت دي هغه معنعن دي او ړومبي سند دَ تحدیث الفاظوسره دي لکه چه دَ زهیر په روایت کښې دي.

په دې معامله کښې اسماعیلی دَ حضرت امام مخالفت اوکړو او وئی فرمائیل حماد دَ حمید دَ احادیثو عالم دي او په دې سلسله کښې هغه ته په نورو ترجیح حاصله ده.

دا هم کیدیشی چه حمید دا روایت دوه ځل اوریدلې وی یو ځل دَ حضرت انس رضی الله عنه نه او په دونم ځل دَ هغه دَ ځوئ موسی نه، په دې وجه دلته داسې څه خبره نشته چه اولنی ته په دونم باندې ترجیح ورکړیشی.(۲)

فائده: دلته لکه څنګه چه تاسوګورئی امام صاحب حدیث باب په دوو طرقوسره نقل کړې دي. اولنئی طریق دَ احمد بن یونس دي او دونم دَ سلیمان بن حرب.

نو امام بخاری رحمه الله دَ زهیر روایت دَ حماد بن زید روایت سره مقرون کړیدي. اودَ امام صاحب غرض دَ دې دوو فائدو طرف ته اشاره کول دی. هغه دا چه دَ زهیر په روایت کښې دَ غزوې تصریح ده او دَ حماد په روایت کښې دَ غزوې تصریح نشته.

دونم دا چه دَ زهیر په روایت کښې دَ حضرت انس رضی الله عنه طرف ته دَ تحدیث صراحت دي او دَ حماد په روایت کښې عنعنه ده.(۳)

یوه بله فائده: دَ حدیث باب نه دا معلومه شوه که یو سړې دَ څه نیك عمل نیت ساتلو باوجود دَ څه شرعی عذر په وجه دَ هغې پوره کولو نه پاتې شی نو بیا به هم ده ته دَ عمل کونکی اجر ورکولې شی. لکه چه حضور صلی الله علیه وسلم نه مروی دی که یو سړې دَ شپې مونځ یعنی تهجد نه پاتې شی او په هغه دَ خوب غلبه شوې وی نو بیا به هم هغه ته دَ تهجد ثواب ملاویږی اودَ هغه خوب به دَ هغه دَ پاره صدقه شمیرلې کیږی. (۴)

ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث باب ترجمة الباب سره مطابقت دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد مبارك ((حبسهم العذر)) کښې دي.(۵)

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۳۳) وتغلیق التعلیق (ج۳ص ۴۳۴)-
۲) (فتح الباری (ج۶ص۴۷) وعمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۳۳)-
۳) (حواله بالا-
۴) (عمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۳۳) وشرح ابن بطال (ج۵ص۴۸)-
۵) (عمدة القاری(ج ۱۴ص۱۳۳)-

٣٦- باب: فَضْلِ الصَّوْمِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

دَترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله دَ دې ترجمې لاندې په جهاد کښې دَ روژې ساتلو فضيلت بيانول غواړی. (١)

يوتعارض اودهغې جواب: دلته دا يو اشکال پيدا کيږي چه امام بخاری وړاندې باب قائم کړې وو ((باب من اختار الغزو على الصوم)) اوهلته ئی دَ روژې نه ساتلو اوليت بيان کړې وو ځکه چه په روژه سره دَ دښمن مقابله کولو کښې کمزورئی انديښنه پيدا کيږی. اودَ دې ترجمة الباب لاندې مصنف رحمه الله په جهادکښې دَ روژې ساتلو فضيلت بيانوی؟ خودَ دې تعارض جواب واضح دې هغه دا چه وړاندې کوم باب قائم کړې وو هغه دَ هغه سړی په حق کښې دې چاته چه دَ ضعف او کمزورئی خطره وی بيا په هغه صورت کښې روژې نه دی ساتل پکار. خو که يو سړې په جهاد کښې دې او دَ روژې ساتلو طاقت لري او په دې پوهيږی چه زما په روژه ساتلو سره دَ جهاد په مشاغلو کښې څه خلل نه واقع کيږی ، کمزورې کيږی نه، نو بيا خو يقيناً دَ ده دَپاره لوئ اجر دې. ځکه چه په دې کښې اجتماع الفضيلتين ده چه هغه دوه فضيلتونه راجمع کوی، دَ روژې او دَ جهاد فضيلت.(٢)

[٢٦٨٥] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ وَسُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ أَنَّهُمَا سَمِعَا النُّعْمَانَ بْنَ أَبِي عَيَّاشٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ (٣) الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ صَامَ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بَعَّدَ اللَّهُ وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ سَبْعِينَ خَرِيفًا

تراجم رجال

١- اسحاق بن نصر: دا اسحاق بن ابراهيم بن نصرالسعدی المنجدی رحمه الله دې.(٤)

٢- عبدالرزاق: داابوبکر عبدالرزاق بن همام بن نافع صنعانی يمانی رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإيمان باب حسن إسلام المرء)) لاندې تير شوی.(٥)

---

١) (عمدة القاری (ج ١٤ ص ١٣٣)-

٢) (فتح الباری (ج ٦ ص ٤٨) دَ دې مضمون تفصيلی تشريح کتاب الصيام باب الصوم فی السفر لاندې تيره شوې. فليراجع ثمه-

٣) (قوله: عن أبی سعيد الخذری رضی الله عنه: الحديث أخرجه مسلم کتاب الصيام باب فضل الصيام فی سبيل الله لمن يطيقه رقم (٢٨١١) والترمذی غفی فضائل الجهاد باب ماجاء فی فضل الصوم فی سبيل الله رقم (١٦٢٣) والنسائی فی کتاب الصيام باب ثواب من صام يومًا فی سبيل الله عزوجل.... رقم (٢٢٣٧) وابن ماجه أبواب الصيام باب فی صيام يوم فی سبيل الله رقم ١٧١٧)-

٤) (دَ دوی دَ حالاتو دَپاره اوګورئ کتاب الغسل باب من اغتسل عريانا وحده فی الخلوة-

٥) (کشف الباری (ج٢ص٣٢١)-

۳-ابن جريج: دا عبدالملك بن عبدالعزيز بن جريج رحمه الله دي. (۱)

۴-يحيى بن سعيد: دامشهور تابعي محدث يحيى بن سعيد بن قيس انصارى رحمه الله دي.
دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب صوم رمضان احتسابا)) لاندې تيرشوی دی.(۲)

۵-سهيل بن ابي صالح: دا ابويزيد سهيل بن ذكوان السمان ابي صالح مولى جويرية بنت الاحمس المدنى رحمه الله دي. دَ ده نور درې رونړه هم محدثين وو. (۳) دې دَ خپل پلار ذكوان ، سعيد بن المسيب، حارث بن مخلد انصارى، ابوالحباب سعيد بن يسار، عبدالله بن دينار، عطاء بن يزيد الليثي، نعمان بن عياش. ابن المنكدر. ابوعبيدصاحب سليمان. عبيدالله بن مقسم،قعقاع بن حكيم،سمي مولى ابي بكر،اعمش او ربيعة الرائي رحمهم الله وغيره نه دَ حديث روايت كوى. دَ ده نه په روايت كونكوكښې ربيعة الرائي اعمش، يحيى بن سعيدالانصارى،موسى بن عقبه، يزيدبن الهاد ،امام مالك،زهيربن معاويه،زهيربن محمد، سعيد بن عبدالرحمن الجمحي، وهيب،سليمان بن بلال،عبدالله بن ادريس، دراوردى. علاء بن المسيب، ابوعوانه، يعقوب بن عبدالرحمن اسكندرانى رحمهم الله وغيره شامل دى.(۴)

امام ترمذى رحمه الله فرمائى ((عن سفيان بن عيينه قال: كنا نعد سهل بن أبي صالح ثبتا في الحديث))(۵)

امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائى((ما أصلح حديثه))(۶)

ابوطالب رحمه الله فرمائى: ((سألت أحمد بن حنبل عن سهيل بن أبي صالح، ومحمد بن عمرو، فقال: قال يحيى بن سعيد: محمد أحبهما إلينا، وما صنع شيئا سهيل أثبت عندهم))(۷)

ما دَ امام احمد بن حنبل رحمه الله نه دَ سهيل بن ابي صالح او محمدبن عمرو باره كښې تپوس اوكړو نو هغه اوفرمائيل چه يحيى بن سعيد رحمه الله فرمائيلې ووچه په دې دواړو كښې مونږ ته زيات خوښ محمد دې. او يحيى بن سعيد هيڅ هم اونه وئيل. سهيلى دَ هغوى په نزد اثبت دې. احمد بن عبدالله عجلى رحمه الله فرمائى ((سهيل ثقة))(۸)

امام نسائى رحمه الله فرمائى ((ليس به بأس))(۹)

---

۱) (دَ دوى دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الحيض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجيله -
۲) (كشف البارى (ج۲ص۳۲۱)-
۳) (تهذيب الكمال (ج۱۲ص۲۲۳)-
٤) (شيوخ وتلامذه دَ پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج۱۲ص۲۲۳-۲۲۵)-
۵) (الجامع للترمذى أبواب الجمعة باب ما جاء فى الصلاة قبل الجمعة وبعدها رقم (۵۲۳)-
۶) (تهذيب الكمال (ج۱۲ص۲۲۶)-
۷) (حواله بالا-
۸) (تهذيب الكمال (ج۱۲ص۲۲۷)-
۹) (سير أعلام النبلاء (ج۵ص۴۵۹)-

ابن سعید رحمه الله فرمائی ((کان ثقة، کثیر الحدیث)) (۱)

ابن حبان رحمه الله هغه په (کتاب الثقات) کښې ذکر کړېدې او فرمائی ((کان یخطئ)) (۲)

ابن شاهین رحمه الله هم دَ ده ذکر په خپل کتاب (الثقات) کښې کړې او فرمائی ((من المتقنین، إنما توقی فی غلط حدیثه ممن یأخذ عنه)) دې دَ اصحاب ضبط او اتقان نه دې دَ هغه دَ غلطو احادیثونه چه کوم پرهیز کړیشوې دې دَ هغې وجه هغه خلق دی دَ

چانه چه دې روایت اخذ کوی. (۳)

یحیی بن معین رحمه الله فرمائی ((ثقة)) (۴)

علامه ذهبی رحمه الله دَ هغوی تذکره په دې الفاظوکښې شروع کړیده. ((الإمام المحدث الکبیر الصادق.....)) (۵)

مزید فرمائی ((سهیل بن أبی صالح فی عداد الحفاظ)) (۶)

لکه څنګه چه تاسو اوکتل چه سهیل بن ابی صالح ډیرو محدثینو او نقاد ثقة او معتبر ګرځولې دې خو داسې هم ډیر محدثین دی کومو چه دې ضعیف او غیرمعتبر اوګرځولو او په هغه باندې ئې کلام کړیدې. امام بخاری رحمه الله دَ هغوی باره کښې فرمائی ((کان لسهیل أخ، فمات فوجد علیه فنسی کثیرا من الحدیث)) (۷)

دَ سهیل یو رور وو نودَ هغه وفات اوشو، په دې باندې سهیل ته سخته صدمه اورسیده: دَ څه په وجه چه هغه ډیر احادیث هیر کړل. ابوحاتم رحمه الله فرمائی ((یکتب حدیثه ولایحتج به)) (۸)

یحیی بن معین هم دَ یو ضعیف قول مروی دی. (۹) دغه شان امام عقیلی (۱۰) ابوزرعه (۱۱) اورازدی (۱۲) رحمهم الله وغیره هم په دوی کلام کړیدې. اوس دا دواړه قسمه اقوال دَ تعدیل او جرح په وړاندې کیخودو باندې دا خبره معلومیږی چه دا راوی معتبر دې او په هغه

---

۱) (طبقات ابن سعد (ج۶ص۲۲۷)-

۲) (تعلیقات تهذیب الکمال (ج۱۲ص۲۲۷)-

۳) (حواله بالا-

٤) (سیرأعلام النبلاء (ج۵ص٤۵۹)-

۵) (حواله بالا (ص٤۵۸)-

۶) (تذکرة الحفاظ (ج۱ص۱۳۷)-

۷) (تعلیقات تهذیب الکمال (ج۱۲ص۲۲۸) وهدی الساری (ص٤۰۸)-

۸) (الجرح والتعدیل (ج٤ یص ۲۳۰) رقم (۶۱۸۲)-

۹) (سیر أعلام النبلاء (ج۵ص٤۵۹)-

۱۰) (الضعفاء للعقیلی (ج۲ص۱۵۵) الجرح والتعدیل (ج٤ص ۲۳۰) رقم (۶۱۸۲)-

۱۱) (تهذیب الکمال (ج۱۲ص۲۲۳۷)-

۱۲) (تعلیقات تهذیب الکمال (ج۱۲ص۲۲۸)-

باندې د ائمه جرح وتعديل كلام د هغه درجې نه دې د كوم په وجه چه دوى مجروح، متكلم فيه او غير معتبر اوګرځولې شى. د امام بخارى رحمه الله نه علاوه نور اصحاب خمسه د هغوى اصالة روايات نقل كړى دى چه په دې خبره باندې دال دى چه دا معتبر راوى دې.

امام ابن عدى رحمه الله فرمائى: ((ولسهيل أحاديث كثيرة .... وله نسخ، وروى عنه الأئمة مثل الثورى وشعبة ومالك وغيرهم من الأئمة وحدث سهيل عن جماعة عن أبيه، وهذا يدل على ثقة الرجل، حدث سهيل عن سمى، عن أبى صالح، وحدث سهيل عن الأعمش عن أبى صالح.... وهذا يدلك على تمييز الرجل وتمييزه بين ماسمع من أبيه، ليس بينه وبين أبيه أحد، وبين ماسمع من سمى والأعمش وغيرهما من الأئمة، وسهيل عندى مقبول الأخبار، ثبت، لابأس به....))(۱)

او د سهيل نه مروى احاديث ډير دى... د هغه ډيرې نسخې هم دى. امام ثورى، شعبه او مال غوندې ائمه د هغوى نه روايت كوى. او سهيل د يو جماعت نه د خپل والد په واسطه روايت بيان كړيدې او دا فعل دې سړى (يعنى سهيل) په ثقاهت باندې دال دې. او سهيل د عن سمى عن أبى صالح په طريق باندې تحديث كړې او هغوى عن الأعمش عن أبى صالح په طريق هم تحديث كړيدې او هم دا تميز د دې خبرې طرف ته د هغه لارخودنه كوى چه دا سړې د رواياتو په مينځ كښې د ښه تمييز نه كار اخلى، هغه روايات كوم چه د خپل والد نه روايت كوى مستقل نقل كوى او كوم روايات چه هغه ((سمى عن الأعمش)) په طريق يا د نورو انموُ نه نقل كوى هغه هم واضح نقل كوى، سهيل زما په نزد ثبت دې د هغه احاديث مقبول دى او لابأس به دى.

بيا د پوهې خبره دا هم ده چه امام بخارى رحمه الله د هغه نه كوم روايات اخستې دى هغه نى مقرونا بالغير اخستې دى او په هغې كښې ده سره يحيى بن سعيد انصارى هم شامل دې، د دې د پاره په امام صاحب باندې هيڅ اعتراض نه وارديږى چه هغوى د يو متكلم فيه راوى روايت څنګه نقل كړلو؟(۲) امام بخارى رحمه الله د (كتاب الجهاد) نه علاوه په (كتاب الدعوات) كښې هم د هغه نه دوه روايتونه اخستې دى، مقرونا وتبعا للغير-(۳) د ابن قانع رحمه الله مطابق هغه ۱۳۸ھ كښې انتقال شوې (۴) رحمه الله رحمة واسعة-

٦- نعمان بن ابى عياش: دا ابوسلمه نعمان بن ابى عياش زرقى انصارى مدنى رحمه الله دې. د هغوى والد مشهور صحابى حضرت زيد بن صامت رضى الله عنه دې (۵)

---

۱) (الكامل لابن عدى (ج۳ص٤٤۹)-

۲) (هدى السارى (ص٤۰۸)-

۳) (حواله بالا وعمدة القارى (ج ١٤ص ١٣٤)-

٤) (تهذيب التهذيب (ج ٤ص ٢٦٤)-

۵) (تهذيب الكمال (ج۲۹ص ٤٥٤-٤٥٥)-

دَ هغوى والده ام ولد وه.(۱) دې د حضرت جابر بن عبدالله، عبدالله بن عمربن خطاب، حضرت ابوسعيد الخدرى او حضرت خوله بنت عامر رضي الله عنه نه دَ حديث روايت كوى. دَ دهٔ نه دَ حديث روايت كونكوكښې يحيى بن سعيدانصارى. سهيل بن ابى صالح، ابوحازم سلمة بن دينار، ابوالاسود، محمد بن عبدالرحمن بن نوفل، محمد عجلان، سمى مولى ابى بكر او عبدالله بن سلمة الماجشون وغيره شامل دى. (۲)

امام ابن معين رحمه الله فرمائى ((ثقة)) (۳)

علامه ذهبى رحمه الله فرمائى ((ثقة، من أبناء كبار الصحابة)) (۴)

ابن حبان رحمه الله هغه په (كتاب الثقات) كښې ذكر كړيدې.(۵)

امام بخارى او امام ابوبكر بن مجويه رحمه الله فرمائى ((كان سخيا، كبيرا، من أفاضل أبناء أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم، وكان أبوه فارس النبى صلى الله عليه وسلم)) (۶)

دَ امام ابوداود رحمه الله نه علاوه باقى اصحاب اصول ستهٔ دَ هغه نه روايت اخستې دى. (۷) رحمه الله ورحمة واسعة۔

۷- <u>ابوسعيد الخدري</u>: دامشهور صحابى ابوسعيد سعد بن مالك بن سنان رضي الله عنه دې، دَ دوى حالات ((كتاب الإيمان باب من الدين الفرار من الفتن)) لاندې تيرشوى دى. (۸)

قوله: <u>قال: سمعت النبى صلى الله عليه وسلم يقول: من صام يوما في سبيل الله بعّدالله وجهه عن النار سبعين خريفا</u>: حضرت ابوسعيد رضي الله عنه فرمائى چه ما د نبى كريم صلى الله عليه وسلم نه اوريدلى دى هغوى فرمائيل چه چا دَ الله تعالى په لاركښې يوه ورځ روژه اوساتله، الله تعالى به دَ هغه مخ دَ دوزخ دَ اَور نه اويا كاله لرې كړى.

دَ مباعده نه څه مراد دې؟: امام نووى رحمه الله په حديث باب كښې تاويل كولو سره فرمائى چه دَ مباعده نه مراددلته معافات دې يعنى دَ دوزخ نه به هغه ته خلاصې اومعافى وركړې شى.(۹) او علامه عينى رحمه الله فرمائى كه حديثُ شريف دَ هغې په خپله حقيقى معنى باندې محمول

۱) (طبقات الكمال (ج۲۹ص۲۷۷)-
۲) (شيوخ او تلامذه دَ تفصيل دَ پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج۲۹ص٤۵۵)-
۳) (تهذيب الكمال (ج۲۹ص٤۵۵)-
٤) (الكاشف للذهبى(ج۲ص۳۲۳)-
۵) (الثقات لابن حبان (ج۵ص٤۷۲)-
۶) (التاريخ الكبير (ج۸ ص۷۷) رقم (۲۲۲۹) وتهذيب الكمال (ج۲۹ص٤۵۶)-
۷) (الكاشف للذهبى(ج۲ص۳۲۳)-
۸) (كشف البارى (ج۲ص۸۲)-
۹) (شرح النووى على مسلم(ج۱ص۳۶٤)-

كړيشى نو بيا هم څه بدى نشته، كه حقيقة د اوياؤ كالو مسافت مراد واخستې شى او دا اوونيلې شى چه د دې سړې مخ به واقعة د دوزخ نه اويا كاله لرې كولې شى. (١)

د دوزخ نه به رژوه دار لرې كولې شى كه د هغه مخ: بيا په حديث شريف كښې دا راغلى دى چه د روژه دار مخ به د دوزخ نه د اوياؤ كالو برابر په مسافت باندې لرې وى، بعض نورو طرق(٢) كښې د روژه دار د لرې كولو ذكر دې؟ د دې ظاهرى تعارض دوه جوابونه دى:

① ((وجه)) نه مراد ذات دې لكه چه په قرآن كريم كښې ارشاد دې ﴿كل شئ هالك إلا وجهه﴾(٣) او دلته په اتفاق سره ((وجه)) نه ذات مراد دې په دې صورت كښې به معنى هم يوه شى.

② ((وجه))نه د دې حقيقى معنى مراد ده او مطلب دا دې چه صرف مخ به د دوزخ نه لرې كولې شى، خود دې مطلب دا هم نه دې چه د هغه په بدن پورې به د دوزخ اُور لګى بلكه ((وجه)) تخصيص بالذكر د وجه نه دا دې چة د روژې د وجه نه سړى ته تنده لګى او د تندې ځائ مخ دې ځكه چه د تندې نه خروبوالى د مخ په ذريعه كيږى. (۴) ((خريف)) په اردو كښې موسم خزان ته وائى ليكن مراد دلته كال دې، ځكه چه كال بغيرد خزان نه نه وى او دا د كنايه د قبيل نه دې. (۵)

او د خريف تخصيص بالذكر په وجه حافظ صاحب دا بيان فرمائى چه په دې موسم كښې د ميوو راغونډونه كولې شى او هغه د ونونه راكوزولې شى نو په دې وجه دا د كال د ټولونه بهترين موسم دې. (۶)

په رواياتوكښې اختلاف او په هغې كښې تطبيق او ترجيح: په رواياتوكښې د دوزخ نه لريوالې او ابعاد په موده كښې اختلاف موندلې شى. په روايت باب كښې د اوياؤ كالو ذكر دې او په نسائى شريف(٧) كښې حضرت عقبة بن عامر اوطبرانى كښې حضرت عمروبن عبسه(٨) او عبدالله بن سفيان رضي الله عنه (٩) په رواياتوكښې د سلو كالو ذكر دې. ابن عدى (الكامل) كښې د حضرت انس رضي الله عنه حديث نقل كړيدې په هغې كښې د پنځو سوو كالو عدد دې (١٠)

---

١) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٣٤)-
٢) (سنن النسائى كتاب الصيام باب ثواب من صام يوما فى سبيل الله عزوجل..... رقم (٢٢٤٧، ٢٢٥١)-
٣) (القصص:٨٨)-
٤) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٣٤)-
٥) (حواله بالا-
٦) (فتح البارى (ج٦ص٤٨)-
٧) (سنن النسائى كتاب الصيام باب ثواب من صام يوما فى سبيل الله عزوجل وذكر الاختلاف فيه على سفيان الثورى رقم (١١٥٦)-
٨) (مجمع الزوائد للهيثمى (ج٣ص ١٩٤)-
٩) (حواله بالا-
١٠) (الكامل لابن عدى (ج ٢)-

دغه شان طبرانی (المعجم الصغير) کښې د حضرت ابوالدرداء (۱) او حضرت جابر(۲) نه او امام ترمذی د حضرت ابوامامه رضي الله عنه نه یو حدیث روایت کړیدې د هغې الفاظ دا دی: ((جعل الله بينه وبين النار خندقا كما بين السماء والأرض)) (۳) ابن عساکر د حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه روایت کړیدې په هغې کښې د اووسوو کالوذکر دې(۴) او هم ابن عساکر د حضرت ابوالدرداء رضي الله عنه نه ((ألف سنة)) الفاظ هم نقل کړی دی. (۵)

اوس لکه څنګه چه تاسو اوکتل چه په دې روایاتوکښې سخت اختلاف موندلې شی او شارحینو د دې اختلاف د لرې کولو دپاره مختلف قسم جوابونه ارشاد فرمائیلې دی:

① علامه عینی فرمائی اصل دا دې چه دا اوکتلې شی چه د څا طریق د ټولونه زیات صحیح دې نو په هغې کښې اصح روایت د اویاؤ کالووالا دې کوم چه امام بخاری په حدیث باب کښې ذکر کړې او دا ځکه چه دا متفق علیه حدیث دې.

② دا جواب هم ورکولې شی چه الله تعالی خپل حبیب صلی الله علیه وسلم ته اول اقل المسافاة علم ورکړو او بیا درجه په درجه په دې علم کښې زیاتوالې اوکړو.

③ د دې خبرې هم احتمال دې چه د دې اختلاف بناء د روژه دارو په اختلاف باندې مبنی وی، د روژې د کمال صحت او نقصان په اعتبار سره چه د څه کسانو روژه په هر اعتبار سره کامله وی او د بعضو ناقصه وی. (۶)

④ امام قرطبی رحمه الله فرمائی چه دلته په حدیث باب کښې د سبعین لفظ د تکثیر د پاره راغلې دې یعنی عدد که هرڅه وی خو مراد ترې کثرت دې، هم دا حافظ ابن حجر هم راجح ګرځولې دې. (۷)

تنبیه: حدیث باب د سهیل بن ابی صالح نه نقل کولوکښې د تلامذو اختلاف دې ځکه چه اکثررواة حدیث باب د ((سهيل بن أبي صالح، نعمان بن أبي عياش عن أبي سعيد الخدری)) په طریق سره نقل کړیدې. لکه چه زمونږ په وړاندې حدیث کښې دی، لیکن امام شعبه دا ((سهيل بن أبي صالح عن صفوان بن يزيد عن أبي سعيد)) په طریق سره نقل کړیدې. لکه چه په نسائی شریف (۸) کښې راغلی دی، د دې د پاره ممکن دی چه د سهیل بن ابی صالح په دې حدیث کښې دوه

---

۱) (مجمع الزوائد للهیثمی (ج۳ص ۱۹۴)-
۲) حواله بالا-
۳) (الجامع للترمذی أبواب الجهاد باب ماجاء فی فضل الصوم فی سبیل الله رقم (۱۶۲۴)-
٤) (عمدة القاری (ج۳ص ۱۳٤)-
۵) (تهذیب دمشق الکبیر لابن عساکر (ج۲ص ٤۵۰)-
۶) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۱۳۵)-
۷) (فتح الباری (ج۵ص٤۸)-
۸) (سنن النسائی کتاب الصیام باب ثواب من صام یوما فی سبیل الله عزوجل رقم ۲۲٤۹)-

شیخان وی، نعمان بن ابی عیاش او صفوان بن یزید. (۱)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت ترجمة الباب نه د حدیث مناسبت بالکل واضح دې. (۲) په ترجمه کښې د صوم فی سبیل الله ذکر دې او په حدیث کښې هم همدغه ذکر دی.

۳۷- بَاب: فَضْلِ النَّفَقَةِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله د دې ترجمة الباب لاندې د الله تعالی په لار کښې د خرچ کولو فضیلت بیانوی. او ((سبیل الله)) نه مراد جهاد دې. لیکن علامه عینی رحمه الله فرمایی چه مناسب همدغه ده چه دا عام اوګرولی شی که هغه جهاد وی که بل څه عبادت ځکه چه لفظ ((سبیل الله)) عام دې. (۳)

[۲۶۸۶] حَدَّثَنِي سَعْدُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۴) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَنْفَقَ زَوْجَيْنِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ دَعَاهُ خَزَنَةُ الْجَنَّةِ كُلُّ خَزَنَةِ بَابٍ أَيْ فُلُ هَلُمَّ قَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَاكَ الَّذِي لَا تَوَى عَلَيْهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ تَكُونَ مِنْهُمْ [۳۰۴۴]

تراجم رجال

۱- سعد بن حفص: دا ابومحمد سعد بن حفص الطلحی الکوفی رحمه الله دې. (۵)

۲- شیبان: دا ابومعاویه شیبان بن عبدالرحمن النحوی رحمه الله دې.

۳- یحیی: دا ابوالنضر یحیی بن ابی کثیر الطائی الیمانی رحمه الله دې. (۶)

۴- ابوسلمه: دا د حضرت عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه ځوئ، ابوسلمه عبدالله رحمه الله دې. د ده حالات ((کتاب الإيمان باب صوم رمضان احتسابا من الإيمان)) لاندې راغلی دی. (۷)

۵- ابوهریره رضی الله عنه: دا جلیل القدر حافظ وفقیه ومکثر صحابی حضرت ابوهریره رضی الله عنه دې. د دوی حالات هم ((کتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) په ذیل کښې بیان کړیشوی دی. (۸)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص ۴۸) وعمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۳۴)-

۲) (عمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۳۴)-

۳) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۳۵)-

۴) (قوله: ابوهریرة رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه فی کتاب الصوم باب الریان للصائمین-

۵) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب من لم یرالوضوء إلا من المخرجین.....

۶) (د شیبان او یحیی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب العلم باب کتابة العلم-

۷) (کشف الباری (ج۲ص۳۲۳)-

۸) (کشف الباری (ج۱ص۶۵۹)-

قوله: عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: من أنفق زوجين في سبيل الله دعاه خزنة الجنة، كل خزنة باب: أي فل، هلمّ: حضرت ابوهريره رضي الله عنه دَ رسول الله ﷺ نه روايت کوي چه هغوی فرمائی کوم سړي چه جوړه څيزونه دَ الله تعالى په لارکښې خرچ کوی هغه به دَ جنت دَ هري دروازې دربان راغواړي چه اې فلانکې راشه.

دَ ((زوج)) اطلاق په يو هم کيږی او په دوو هم،خو دلته په متعين توګه باندې هم يو مراد دې.(۱)

او دلته ئې دا خودلې دی که يوسړې هر قسم دوه څيزونه يا دَ دوو مختلفو قسمونو دوه مختلف څيزونه دَ الله تعالى په لارکښې خرچ کوی دَ جنت دَ هرې دروازې دربان به هغه راغواړي چه راشه.

علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه دَ انفاق زوجين نه مراد دا دې که چرې هغه سره دَيو قسم نه يو څيز دې او هغې سره دوئم هم ملاوکړی او هغه جوړه کړی، مثلاً که هغه سره يو درهم دې او يو ئې ورسره بل ملاوکړو اوخرچ ئې کړل، دغه شان يوه وسله ده او جوړه ئې جوړه کړی او خرچ ئې کړی. (۲)

((كل خزنة باب)) کښې قلب شويدې دا په اصل کښې ((خزنة كل باب)) دې.(۳)

دَ "اى فل" تحقيق نحوى: ((أى فل)) کښې ((أى)) حرف نداء دې او((فل)) په اصل کښې ((فلان)) دې بغير دَ ترخيم دينه الف او نون حذف کړيشويدې. دَ منادی کيدلو په صورت کښې به دا ((يافل)) لوستلې شی. (۴)

او علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه ((فل)) ((فلان)) نه مرخم دې لکه چه ((حارث)) نه ((ياحار)) دې. (۵)

خو علامه عينی رحمه الله په دې باندې رد کولو سره فرمائی چه دا مرخم نه دې بلکه يو بل لغت دې کوم کښې چه فلان ته دَ آواز په وخت فل وائی ګنی که دَ ترخيم قاعده په دې کښې جاری شوې وې نو دا به فُلاَ وو، والأمربعکس ذلك. (۶)

قوله: قال أبوبكر: يارسول الله، ذلك الذى لاتوى عليه: حضرت ابوبکر رضي الله عنه اووئيل يا رسول الله! کوم ته چه څه خساره او ضياع نشته.

مطلب دا چه هغه ته خو به دَ هيڅ قسم خسارې او هلاکت انديښنه نه وی څوک چه به دَ هرې

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص۳۹)-
۲) (أعلام الحديث (ج۲ص۱۳۷۳)-
۳) (فتح البارى (ج۶ص۴۹)-
۴) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۳۵)-
۵) (أعلام الحديث (ج۲ص۱۳۷۲)-
۶) (عمدة القارى (۱۴ص۱۳۵)-

دروازې نه راغوښتې شی که په یوه داخل نشی نو په بله به داخل شی. (۱)

توی یتوی توی معنی دَ هلاك او ضائع كيدلو ده اودَ دې باب ضرب دې. نو که چرې مال ضائع شی نو ونیلی شی ((توی المال)) (۲)

قوله: فقال النبي صلى الله عليه وسلم: أني لأرجو أن تكون منهم: نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل زما امید دې چه هم ته به دَ هغوی نه نی (څوك چه به دَ جنت دَ هرې دروازې نه راغوښتې شی)

په دې کښې دَ ابوبکر صدیق رضی الله عنه دَ فضیلت ذکر دې او دَ دې تفصیل به (کتاب المناقب) کښې راشی.

دَ روایاتو په مینځ کښې تعارض اودَ هغې حل: دا حدیث په (کتاب الصوم) کښې هم تیرشو، هلته دا دی چه دَ هر عمل خاوند به دَ هغې دَ خپلې خپلې دروازې نه راغوښتلې شی، اصحاب الصلاة به دَ صلاة والا دروازې نه، اصحاب الجهاد دَ جهاد دَ دروازې نه، اصحاب الصوم دَ صوم دَ دروازې (باب الريان) نه اواصحاب النفقات به دَصدقې والا دروازې نه راغوښتلې شی (۳) خود باب په روایت کښې دا راغلی دی چه انفاق في سبيل الله کونکی به دَ جنت دَ هرې دروازې نه رابللې شي نو په دواړو روایتونو کښې ښکاره تعارض دې.

علامه سندهی رحمه الله دَ دې تعارض دَ پاره درې حله بیان کړی دی:

① دَ باب روایت وهم دې، دَ یوراوی نه سهوه شویده او دَ دې قسم روایاتو کښې هم دغه ظاهر ده.

② انفاق في سبيل الله کونکې خو به جنت کښې داخلیږی دَ ((باب الصدقة)) نه څکه چه دې هم دَ دې دَ اهل نه دی، کمافی روایة کتاب الصوم خو دَ دې سره به دَ هغه دَ اعزاز او تکریم دَ پاره دَ جنت دَ هرې دروازې دربان هم هغه رابلی او دَ هغه خواهش به همدغه وی چه دا سړې دې دَ هغه په دروازه جنت کښې ورداخل شی کمافی روایة الباب-

③ دواړه احادیث په دوو مختلف وختونوکښې نبی کریم ﷺ ارشاد فرمائیلی دی. اول حضور ﷺ دَ (کتاب الصوم) حدیث بیان کړو لیکن دَ هغې نه پس حضور ﷺ ته دَ وحی په ذریعه دَ دونم حدیث په سلسله کښې اوخودلې شو نو هغوی علیه السلام هغه هم بیان کړه، په دې وجه اوس څه تعارض پاتې نشو. (۴)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث مطابقت ترجمة الباب سره واضح دې او دَ

---

۱) (أعلام الحديث (ج۲ص۱۳۷۲)-

۲) (أعلام الحديث (ج۲ص۱۳۷۲)-

۳) (صحيح البخاري (ج۱ص۲۵٤) كتاب الصوم باب الريان للصائمين رقم (۱۸۹۷)-

٤) (صحيح البخاري بحاشية السندي (ج۲ص۱٤٤) دارالمعرفة، بيروت-

بیانولو محتاج نه دي (١) د انفاق فی سبیل الله ترجمه ده او حدیث باب کښې د دې فضیلت بیان شویدي.

[۲٦٨٧] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ حَدَّثَنَا هِلَالٌ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ (۲) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ إِنَّمَا أَخْشَى عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِي مَا يُفْتَحُ عَلَيْكُمْ مِنْ بَرَكَاتِ الْأَرْضِ ثُمَّ ذَكَرَ زَهْرَةَ الدُّنْيَا فَبَدَأَ بِإِحْدَاهُمَا وَثَنَّى بِالْأُخْرَى فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوَيَأْتِي الْخَيْرُ بِالشَّرِّ فَسَكَتَ عَنْهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْنَا يُوحَى إِلَيْهِ وَسَكَتَ النَّاسُ كَأَنَّ عَلَى رُءُوسِهِمُ الطَّيْرَ ثُمَّ إِنَّهُ مَسَحَ عَنْ وَجْهِهِ الرُّحَضَاءَ فَقَالَ أَيْنَ السَّائِلُ آنِفًا أَوَخَيْرٌ هُوَ ثَلَاثًا إِنَّ الْخَيْرَ لَا يَأْتِي إِلَّا بِالْخَيْرِ وَإِنَّهُ كُلَّمَا يُنْبِتُ الرَّبِيعُ مَا يَقْتُلُ حَبَطًا أَوْ يُلِمُّ إِلَّا آكِلَةَ الْخَضِرِ كُلَّمَا أَكَلَتْ حَتَّى إِذَا امْتَلَأَتْ خَاصِرَتَاهَا اسْتَقْبَلَتْ الشَّمْسَ فَثَلَطَتْ وَبَالَتْ ثُمَّ رَتَعَتْ وَإِنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ حُلْوَةٌ وَنِعْمَ صَاحِبُ الْمُسْلِمِ لِمَنْ أَخَذَهُ بِحَقِّهِ فَجَعَلَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَنْ لَمْ يَأْخُذْهُ بِحَقِّهِ فَهُوَ كَالْآكِلِ الَّذِي لَا يَشْبَعُ وَيَكُونُ عَلَيْهِ شَهِيدًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ [ر: ۸٧٩]

تراجم رجال

۱- محمد بن سنان: دا ابوبکر محمد بن سنان باهلی بصری عوقی رحمه الله دي. دَده حالات ((کتاب العلم باب من سئل علما وهو مشتغل فی....)) لاندې تیرشوی دی. (۳)

۲- فلیح: دا فلیح بن سلیمان بن ابی المغیره رحمه الله دي.

۳- هلال: دا هلال بن علی بن اسامه قرشی مدنی رحمه الله دي. دَ دواړو حالات هم دَ ((کتاب العلم)) په مذکوره باب کښې بالترتیب تیرشوی دی. (۴)

۴- عطاء بن یسار: دا ابومحمد عطاء بن یسار هلالی مدنی رحمه الله دي. دَ ده حالات ((کتاب الإیمان باب کفران العشیر وکفر دون کفر)) لاندې بیان کړیشوی دی. (۵)

۵- ابوسعید الخدری رضی الله عنه: دا مشهور صحابی حضرت ابوسعید سعد بن مالك بن سنان خدری رضی الله عنه دي. دَ ده حالات ((کتاب الإیمان باب من الدین الفرار من الفتن)) لاندې تیرشوی دی.

---

١) (عمدة القاری (ج ١٤ص١٣٥)-

٢) قوله: عن أبی سعید الخدری رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه فی کتاب الجمعة باب استقبال الناس الإمام إذا خطب-

٣) (کشف الباری (ج٣ص ٥٣)-

٤) (کشف الباری (ج٢ص ٢٠٤)-

٥) (کشف الباری (ج٢ص ٢٠٤)-

تنبيه: د حديث مكمل تشريح ((كتاب الزكاة باب الصدقة على اليتامى)) لاندې تيره شويده.
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت د حديث ترجمة الباب سره مناسبت د حديث په دې جمله كښې دې. ((فجعله في سبيل الله))(۱)

۳۸- بَاب: فَضْلِ مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا أَوْ خَلَفَهُ بِخَيْرٍ

د ترجمة الباب مقصد دلته د ترجمة الباب امام بخارى رحمه الله دوه اجزاء ذكر كړى دى (۱) **من جهز غازيا** (۲) **خلفه بخير**.

د اول جز وضاحت دا دې چه يو سړې بل سړى ته د جهاد سامان وركوى. د وسلې انتظام كوى، د لارې توښه وغيره وركوى.

او د دونم جز وضاحت دا دې چه د مجاهد شاته د هغه د كور د خلقو د خيريت معلومات كوى، د هغوى خبر وغيره اخلى، د هغوى د ضرورتونو انتظام كوى. نو دې دواړو سړو ته هم د مجاهد او مقاتل فى سبيل الله غوندې ثواب ملاويږى. هم دغه د ترجمې مقصد دې چه امام بخارى رحمه الله د دې دواړو فضيلت بيانوى. (۲)

[۲۶۸۸] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ قَالَ حَدَّثَنِي بُسْرُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ خَالِدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۳) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَدْ غَزَا وَمَنْ خَلَفَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِخَيْرٍ فَقَدْ غَزَا

تراجم رجال

۱- **ابومعمر:** دا عبدالله بن عمر بن ابى الحجاج منقرى رحمه الله دې، د "مقعد" په لقب باندې مشهور دې، د ده حالات ((كتاب العلم باب قول النبى صلى الله عليه وسلم: اللهم علمه الكتاب)) په ذيل كښې راغلى دى. (۴)

۲- **عبدالوارث:** دا عبدالوارث بن سعيدبن ذكوان تميمى عنبرى رحمه الله دې. د ده حالات هم په مذكوره باب كښې بيان شوى دى. (۵)

---

۱) (عمدة القارى (ج ۱۴ص۱۳۶) وفتح البارى (ج۶ص۴۹)-

۲) (عمدة القارى (ج ۱۴ ص۱۳۶)-

۳) (قوله: زيد بن خالد رضى الله عنه : الحديث أخرجه مسلم كتاب الإمارة باب فضل إعانة الغازى فى سبيل الله بمركوب وغيره، وخلافته فى أهله بخير رقم (۴۹۰۲) وأبوداؤد كتاب الجهاد باب مايجزى من الغزو رقم (۲۵۰۹) والترمذى فضائل الجهاد باب ما جاء فيمن جهز غازيًا رقم (۱۶۲۸-۱۶۳۱) والنسائى كتاب الجهاد باب فضل من جهز غازيًا رقم (۳۱۸۲-۳۱۸۳) وابن ماجه أبواب الجهاد باب من جهز غازيًا رقم (۲۷۵۹)

۴) (كشف البارى (ج۳ص۳۵۶)-

۵) (كشف البارى (ج۳ص۳۵۸)-

۳- حسين: دا حسين بن ذكوان المعلم بصرى رحمه الله دې. د دوى مختصر حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه)) لاندې تيرشوى دى.(۱)

۴- يحيى: دا ابوالنضر يحيى بن ابى كثير الطائى اليمامى رحمه الله دې. (۲)

۵- ابوسلمه: دا ابوسلمه عبدالله بن عبدالرحمن بن عوف رحمه الله دې. د ده حالات ((كتاب الإيمان باب صوم رمضان إيمانا واحتسابا من الإيمان)) لاندې نقل كړيشوى دى.(۳)

۶- بسربن سعيد: دابسربن سعيد المدنى مولى ابن الحضرمى رحمه الله دې. (۴)

۷- زيدبن خالد: دا مشهور صحابى حضرت زيدبن خالدجهنى رضي الله عنه دې. د ده حالات ((كتاب العلم باب الغضب فى الموعظة والتعليم إذا رأى مايكره)) لاندې تيرشوى.(۵)

قوله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: من جهز غازيا فى سبيل الله فقد غزا، ومن خلف غازيا فى سبيل الله فقد غزا: حضرت زيدبن خالد جهنى رضي الله عنه فرمائى چه رسول الله صلى الله عليه وسلم ارشاد فرمائيلې چه كوم سړې مجاهد فى سبيل الله ته د جهاد سامان ورکړى نو داسې ده لکه چه ده پخپله جهاد اوکړو او څوك چه د مجاهدفى سبيل الله شاته د هغه د کور بنه خيال اوساتى نو لکه چه هغه پخپله جهاد اوکړو.

د تجهيز نه څه مراد دې؟: د تجهيز معنى چاته د سفر اسباب او سامان ورکولو ده.که زيات وى اوکه کم، تر دې چه چاته تار او ستن ورکول هم په دې کښې داخل دى. طبرانى (۶) د حضرت واثله بن اسقع رضي الله عنه نه روايت نقل کړيدې،

((قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: مامن أهل بيت لايغزو منهم غاز أو يجهز غازيا بسلك أو إبرة أو ما يعدلها من الورق أو يخلفه فى أهل بخير إلا أصابهم الله بقارعة قبل يوم القيامة)) (۷)

که د يوې کورنئى نه يو کس هم غزوه کښې شرکت اونکړى يا د يوغازى د ستنې تار يا د دې برابر چاندئى سره تيارى اونکړى يا د هغه د بال بچ تپوس پوښتنه اونکړى نو د قيامت نه وړاندې وړاندې به الله تعالى هغه په څه مصيبت کښې اخته کړى.

يواشكال اود هغې جواب: ليکن دلته يو اشکال پيدا کيږى او هغه دا چه امام بن ماجه رحمه الله د

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص ٤)-
۲) (د دوى د حالاتودپاره اوګورئ كتاب العلم باب كتابة العلم-
۳) (كشف البارى (ج۳ص ۳۲۳)-
٤) (د دوى حالات كتاب الصلوة باب الخوخة والممر فى المسجد لاندې تيرشوى-
٥) (كشف البارى (ج۳ص ٥٤٤)-
٦) (مجمع الزوائد (ج٥ص ۲۸٤) وقال العينى (ج ١٤ص١٣٧) وإسناده ضعيف-
۷) (عمدة القارى (١٤ص١٣٧)-

حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه نه یو روایت نقل کړیدې د هغې الفاظ دا دی ((سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول: من جهز غازیا حتی یستقل کان له مثل أجره حتی یموت أو یرجع)) (۱) ماد رسول الله ﷺ نه اوریدلی دی که چا یو غازی ته د سفر مکمل سامان او اسباب ورکړل نود هغه د پاره به هم د دغه غازی په شان ثواب وی تر دې چه هغه غازی به یا شهیدشی یا به واپس راشی.

په حدیث شریف کښې د ((یستقل)) الفاظ دی او د استقلال معنی خو پوره تیاری کول دی، د دې د پاره دا ونیل چه صرف ستن او تار ورکول هم تجهیز دې صحیح نه دی.

علامه عینی رحمه الله د دې دوه جوابونه ارشاد فرمائیلی:

① حدیث واثله بن الاسقع ضعیف دې په دې وجه د احتجاج قابل نه دې.

② اوکه د دې صحت اومنلې شی نو بیا هم د هغه سړی په حق کښې وعید دې چه د سره د هیڅ قسمه سامان د مجاهد سره امداد اونکړی په دې وجه هیڅ تعارض نشته. (۲)

قوله: فقد غزا: په تحقیق سره هغه هم جهاد اوکړو.

ابوحاتم ابن حبان رحمه الله فرمائی چه مطلب دا دې چه ده ته به هم د غازی اجر ورکولې شی، سره د دې چه هغه په جهاد کښې شرکت نه دې کړې.(۳) بیا د یو بل طریق نه بسرین سعید رحمه الله نه دا روایت نقل کړې: ((...کتب له مثل أجره، غیر أنه لاینقص من أجره شئ...))(۴)

علامه کشمیری صاحب رحمه الله فرمائی چه یوکارخو یا یو سړې پوره کوی یا د هغې د پوره کولو د پاره د یوپوره ډلې ضرورت وی، اوس که هغه کار د یو ډلې په کار کولوسره پوره کیږی نو په هغې کښې به هر یو کس ته د فاعل اجر حاصل وی که هغه په دې کار کښې بخپله شریك وی یا په څه طریقه ئې هم په دې کښې معاونت کړی لکه جهادچه دې. دا یو داسې امر دې د څه د پاره چه د مجاهدینو د جماعت هم ضرورت دې چه اوجنګیږی، دغه شان د هغوی د پاره د داسې سړو هم ضرورت وی چه د دې مجاهدینو معاونت اوکړی او د هغوی شاته د هغوی په غیرموجودګئ کښې د هغوی د کور مال حال خبرواخلی او د هغوی د پالنې خیال اوساتی. په دې وجه معاونت کونکې اود مجاهدینو شاته د هغوی د کور مال حال خبراخستونکې هم د الله تعالی په لارکښې د جهاد کونکی په شان دې.

خلاصه دا شوه چه چا په جنګ کښې بخپله حصه واخستله او چا چه په څه طریقه سره هم د هغه مجاهد معاونت اوکړو دا ټول په جهاد کښې مشترك دی، دا صحیح ده چه د اخلاص، سخاوت نفس، مال د خرچ کولو او ځان قربانئ کولو په وجه به د هغه په اجرکښې کمی زیاتی اعتبارکښې به اختلاف وی.(۵)

---

۱) (أخرجه امام ماجه أبواب الجهادباب من جهز غازیا رقم (۱۸۵۸)-

۲) (عمدةالقاری (ج۱٤ص۱۳۷) وقد وردت أحادیث کثیرة فی تجهیز الغازی وخلفه بخیر. فمن أراد الاطلاع علیهافلینظر عمدةالقاری (ج۱٤ص۱۳۷)-

۳) (الإحسان بترتیب صحیح ابن حبان(ج۸ص۷۱)-

٤) (حواله سابقه (ج۸ص۷۲) کتاب السیر ذکرالبیان بأن المجهز إنما یأخذکحسنات الغازی... رقم (٤٦١٤)

۵) (فیض الباری (ج۳ص٤۲۷)-

فائده امام طبری رحمه الله فرمائی: ((وفيه من الفقه أن كل من أعان مؤمنًا على عمل بر فللمعين عليه أجر مثل العامل، وإذا أخبر الرسول أن من جهز غزيا فقد غاز، فكذلك من فطر صائما أوقواه على صومه، وكذلك من أعان حاجا[1] أو معتمرا بما يتقوى به على حجه أو عمرته حتى يأتى ذلك على تمامه فله مثل أجره))[2]

يعنى دَ مذكوره حديث نه دا فائده مستنبط شوه چه يو سړې دَ يو مؤمن په نيک کار کښې امداد اوکړي نو هغه معاون او ناصر ته به هم دَ هغې په شان اجر حاصل وى. او چه کله نبى کريم ﷺ دَ دې خبرې خبر ورکړوکه چا مجاهد له دَ جهاد سامان ورکړو نو لکه چه هغه پخپله هم جهاد اوکړو، دغه شان که چا په يو روژه دار باندې روژې ماتې اوکړو يا دَ روژې په سلسله کښې ئې هغه له تقويت ورکړو، دغه شان چا چه دَ يو حاجى معتمر په خه داسې خيز سره امداد اوکړو چه هغه دَ حج يا عمرې سر ته رسولو دَ پاره په هغې قادر شو نو دې امداد کونکى ته به دَ جهاد، روژې، حج او يا عمرې برابر اجر ورکولې شى.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې. ((من جهزغازيا)) دَترجمة الباب دَ اول جزء مطابق او((ومن خلف غازيا)) دَدې دَدوئم جزمطابق دې.[3]

[۲۶۸۹] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَنَسٍ[4] رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ يَدْخُلُ بَيْتًا بِالْمَدِينَةِ غَيْرَ بَيْتِ أُمِّ سُلَيْمٍ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِ فَقِيلَ لَهُ فَقَالَ إِنِّي أَرْحَمُهَا قُتِلَ أَخُوهَا مَعِي

تراجم رجال

۱- **موسى بن اسماعيل:** دا ابوسلمه موسى بن اسماعيل تبوذکى بصرى رحمه الله دې. دَ دوى حالات ((بدء الوحى)) دَ څلورم حديث په ذيل کښې تير شوى دى. (5)

۲- **همام:** دا همام بن يحيى الشيبانى رحمه الله دې.(6)

۳- **اسحاق بن عبدالله:** دا اسحاق بن عبدالله بن ابى طلحه انصارى رحمه الله دې. دَ دوى حالات ((كتاب العلم باب من قعد حيث ينتهى به المجلس، ومن رأى فرجة الحلقة فجلس فيها)) لاندې تيرشوى دى.(7)

---

۱) (إشارة إلى ماروواه الرافعى، انظر تلخيص الجبير(ج ٤ص١٠١)-
۲) (شرح ابن بطال(ج٥ص٥١)-
۳) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٣٦)-
٤) (قوله: أن أنس رضى الله عنه: الحديث أخرجه مسلم كتاب فضائل الصحابة باب من فضائل أم سُليم رضى الله عنها.....رقم(٦٣١٩)-
٥) (كشف البارى(ج١ص٤٣٣)-
٦) (ذدوى دَحالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب ترك النبى صلى الله عليه وسلم والناس الأعرابى
٧) (كشف البارى (ج٣)-

۴- انس: دا مشهور صحابی حضرت انس بن مالک رضی الله عنه دې. دَ ده حالات ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه)) په ذیل کښې راغلی. (۱)

قوله: أن النبي صلى الله عليه وسلم لم يكن يدخل بيتًا بالمدينة غير بيت أم سليم إلا على أزواجه: حضرت انس رضی الله عنه نه روایت دې چه نبی علیه السلام په مدینه منوره کښې به د حضرت ام سلیم رضی الله عنها دَ کورنه علاوه او دَ خپلو بیبیانو دَ کور نه علاوه به یو کورکښې هم نه داخلیدلو.

مطلب دا دې چه که حضور صلی الله علیه وسلم به دَ خپلو ازواج مطهرات دَ کورونو نه علاوه دَ چا کور ته تلو، نو هغه هم صرف دَ ام سلیم رضی الله عنها کره دَ بل چا کورته به نه تلو.

دخول نه مراد څه دې؟: ابن التین او امام حمیدی رحمه الله فرمائی دَ دخول نه مراد علی الدوام دخول دې یعنی اکثر به دَ حضرت ام سلیم رضی الله عنها کره تلو، ګنی نو مخکښې دا خبره راغلې ده چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم به دَ ام حرام رضی الله عنها کره هم تشریف اوړلو. (۲)

دکثرت دخول علت او وجه: ابن التین رحمه الله فرمائی چه دَ دې کثرت دخول وجه یا خو دا ده چه شهید دَ هغې سکه رور وو یا دا چه دَ ام حرام رضی الله عنها په نسبت هغوی ته زیات غم رسیدلې وو. (۳)

لیکن حافظ صاحب فرمائی دَ دې تاویل هډو ضرورت نشته چه ام سلیم رضی الله عنها ته دَ ام حرام رضی الله عنها په مقابله کښې دَ رور دَ شهادت غم زیات وو ځکه چه دا دواړه په یو کور کښې اوسیدلې او په دې کښې هیڅ منع نشته چه دوه خوئیندې په یوکور کښې اوسیږی او کور هم لوئ وی. دَ دخول نسبت کله دَ ام سلیم رضی الله عنها طرف ته وکړیشو او کله دَ ام حرام رضی الله عنها طرف ته. (۴)

حضرت ام سلیم رضی الله عنها: حضرت ام سلیم - بضم السین وفتح اللام - دَ حضرت انس بن مالک رضی الله عنه مور ده اودَ هغې په نومونوکښې مختلف اقوال دی. سهلی، رمیلی، رمیثی، ملیکه، غمیضاء او رمضاء دَ هغې نومونه شمیرلې شوی دی. (۵)

((فقیل له)): نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته اووئیلې شو.

حافظ رحمه الله فرمائی ((لم أقف على اسم القائل)) (۶) ماته دَ هغه قائل نوم معلوم نشو. او مطلب دا دې چه حضور صلی الله علیه وسلم به ام سلیم کره ولې په کثرت سره تشریف اوړی؟(۷)

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص ٤)-
۲) (عمدة القاری (ج ١٤ص١٣٨) وفتح الباری (ج۶ص ۵۱)-
۳) (حواله بالا-
٤) (فتح الباری (ج۶ص ۵۱)-
۵) (عمدة القاری (ج ٤ ١ص١٣٨) دَهغې دَ نورو حالاتو دَپاره اوګورئ کتاب العلم باب الحیاء فی العلم
۶) (فتح الملهم (ج۶ص ۵۱)-
۷) (شرح القسطلانی (ج۵ص ۶۶)-

قوله: فقال: إني أرحمها قتل أخوها معي: نو حضور ﷺ اوفرمائيل زه په هغې باندې ترس خورم چه د هغې رور زما سره قتل شويدې.
دا د سائل د سوال جواب او ام سليم رضي الله عنها كره په كثرت سره د تللو علت دې چه زه ام سليم رضي الله عنها كره په دې وجه په كثرت سره ځم چه د هغې رور ماسره قتل شويدې او زه په هغې ترس خورم او د هغې د غم كمولو كوشش كوم.
يواشكال اود هغې جواب: علامه كرماني رحمه الله دلته يو اشكال پيش كړيدې چه يو پردئى ښځې كره د تللو د پاره چه د هغې رور قتل شوې ځنگه سبب او علت جوړيدې شي؟
د دې اشكال جواب وركولو سره علامه كرماني رحمه الله اوفرمائيل چه د حضور ﷺ په حق كښې دا پردئى ښځه نه وه بلكه د هغوى رضاعي يا نسبي ترور وه، په دې وجه به حضور ﷺ هغې كره په كثرت سره تشريف اوړلو. (۱)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي مناسب همدغه ده چه په حديث كښې داذكر شوې علت راجح اوګرځولې شي چه زه په دې ترس خورم. (۲)
او پاتې شوه پردئى ښځې كره د تلو خبره نو ((باب الدعاء بالجهاد والشهادة.....))
په ذيل كښې تيره شويده. چه دا د حضور ﷺ خصوصيت ووچه د هغوى د پاره خلوة بالاجنبيه جائز وو.(۳)
او ((أخ)) نه مراد حرام بن ملحان رضي الله عنه دې، او دې په بئر معونه كښې شهيد شوې وو.(۴)
يوسوال اود هغې جواب: اوس دلته يو سوال دا پيداكيږي چه حرام بن ملحان رضي الله عنه خو په بئر معونه كښې شهيد شوې وواو بئر معونه كښې حضور ﷺ پخپله شريك نه وو نو بيا حضور ﷺ دا ځنگه اوفرمائيل ((قتل أخوها معي؟))
د دې جواب دا دې چه ما كومه سريه د بئر معونه طرف ته ليګلې وه په هغې كښې هغه شريك وو او هم په دغه دوران كښې شهيد شو نو ((معي: أي مع عسكري أوعلى أمري وفي طاعتي))
په معنى كښې دى ((كما قال الحافظ ابن حجر، والعيني، والكرماني رحمة الله عليهم)) (۵)
د علامه قرطبي رحمه الله يو تسامح: دلته علامه قرطبي رحمه الله نه يو تسامح شويدې، هغوى فرمائي ((قتل أخوها معه في بعض حروبه، وأظنه يوم أحد)) يعنى د حضرت ام سليم رضي الله عنها رور حضرت حرام بن ملحان رضي الله عنه او رسول الله ﷺ سره په يو جنګ كښې قتل شوې دې او زما خيال دا دې چه دا غزوه "غزوه احد" وو. حافظ ابن حجر رحمه الله په دې ردكولو سره فرمائي ((ولم يصب في ظنه))

---

۱) (شرح الكرماني (ج۱۲ص۱۳۳)-
۲) (فتح الباري (ج۶ص۵۱)-
۳) (شرح للقسطلاني (ج۵ص۶۶) وانظر أيضًا باب الدعاء بالجهاد والشهادة للرجال والنساء.... من هذاالكتاب
٤) (عمدة القاري (ج ١٤ص۱۳۸)-
۵) (فتح الباري (ج۶ص۵۱) وعمدة القاري (ج ١٤ص۱۳۸) وشرح الكرماني (ج۱۲ص۱۳۳)-

يعني د قرطبي رحمه الله دا ګمان صحيح نه دې. (۱)
د هغه د شهادت واقعه به ان شاء الله (كتاب المغازى) كښې د غزوه بئرمعونه لاندې راځي. (۲)
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ابن المنير اسكندراني رحمه الله فرمائي :

چه د حديث ترجمة الباب سره مناسبت په دې قول كښې دې. ((أوخلفه في أهله)) هغه داسې چه د مجاهد د كور د خيال ساتلو فضيلت دلته عام دې، كه د هغه په ژوندكښې وي ياكه د هغه د شهادت نه پس وي، نو نبي كريم ﷺ به د ام سليم رضي الله عنها زيارت او خيال ساتنه د هغې د زړه د تسلئ دپاره كوله او د دې تسلئ علت حضور ﷺ په دې الفاظوكښې بيان كړو چه د هغې رور ماسره قتل شويدې. د حضور ﷺ په دې فعل كښې د مجاهد د شهادت نه پس د هغه د كور او بال بچ خيال ساتل دى او دا د حضور ﷺ د حسن اخلاق نه دى. (۳)
خو علامه عيني رحمه الله د علامه اسكندراني دا قول "قيل" سره تعبير كړيدې او فرمائي ((لايخلوهذا، عن بعض التكلف، ولكن له وجه أقرب من هذا...)) (۴)
او هغه چه څه اقرب ګرځولى دى د هغې خلاصه دا ده چه يو غازى ته د جهاد اسباب وركول او د هغه نه پس د هغه د كور بال بچ خيال ساتل د غازى غايت اكرام دې او نبي عليه السلام د دې ترغيب هم وركړې.
نو د ام سليم رضي الله عنها د رور په شهادت د هغې د تسلئ د پاره په كثرت سره هغې كره تلل د دې خبرې طرف ته اشاره كوى چه كله د غازى د مړى او د كور د خلقو اكرام ښه او د اجر خبره ده نو د ژوندى غازى د كور بال بچ اكرام په طريقه اولى ډيره ښه او د اجر خبره ده. (۵)
د علامه ګنګوهي رحمه الله يو لطيفه توجيه: علامه ګنګوهي رحمه الله حديث شريف ترجمة الباب سره منطبق كولو د پاره بالكل يو ځان له توجيه ذكر كړيده.
هغه فرمائي چه ممكن دې چه د حضرت ام سليم رضي الله عنها د رور په غير موجودګئ چه هغه جهاد له تلې وى اود هغه د كورد خلقو خبر اخستل ئې كولو، او په دې وجه امام بخارى دا روايت دلته ذكر كړې وى. (۶)

۳۹- باب: التحنط عند القتال

د تحنط معنى: تحنط د باب تفعيل نه مصدر دې د دې معنى د حنوط كولو ده، او حنوط د يو مركب خوشبو نوم دې چه د مړى د پاره استعمالولې شى. (۷)

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص۵۱)-
۲) (كشف البارى كتاب المغازى (ص۲۶۵)-
۳) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱۳۸)-
٤) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱۳۸)-
۵) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱۳۸)-
۶) (لامع الدرارى (ج۷ص۲۲۲)-
۷) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱۳۸)-

بيا ازهري رحمه الله فرمائي ((يدخل فيه الكافور وذريرة القصب والصندل والأحمر والأبيض)) په دې كښې : كافور خوشبودار پوډر او سره او سپين صندل هم داخل دى. (١)
اوډبعض نورو حضراتو وينا ده حنوط مرو سره خاص دى د ژوندو د استعمال خوشبو ته حنوط نشي وئيلې. (٢)
د ترجمة الباب مقصد امام بخاري رحمه الله دلته دا خودل غواړي چه سړې د جنګ ميدان ته ځي نو حنوط وغيره دې استعمالوى نو ځى دې.(٣)
د حنوط په استعمال كښې حكمتونه علامه ګنګوهي رحمه الله فرمائي چه سړې كله د جنګ د ميدان طرف ته رخ اوكړي نو خوشبووغيره دې استعمال كړي ځكه چه كيديشى الله تعالى هغه د شهادت په اوچته مرتبه باندې سرفراز كړي نو هغه به خوشبو سره ځښولې شى او چه كله د هغه د الله جل جلاله سره ملاقات وي نو دې به پاك صفا او خوشبودار وى. (۴)
اوعلامه انور شاه كشميري رحمه الله فرمائي د سلف صالحينو عادت او طريقه دا وه چه كله به هغوى د جنګ تيارى كوله نو حنوط به ئې هم استعمالول د دې ويرې چه د قتل كيدو نه پس د هغه بدن متغير نشي ځكه چه د جنګ وخت وى او په جنګونوكښې اكثر ځښولو كښې تاخير هم كيږى.
په پخوانې زمانه كښې به اهل مصر د خپلو مړو په بدنونوباندې دوايانې مږلې دې د پاره چه د هغوى بدنونه خراب نشي..... بيا دا داروګان نه ملاويدل او د حنوط استعمال په خلقو كښې باقى پاتې شو.(۵)
اوبله دا هم چه دا دخوشحالئى موقع ده اود خوشحالئى په موقعوباندې خوشبو استعمالولې شى نودې د پاره دجنګ په موقع خوشبو استعمالول پكار دى.
په دې كښې يو حكمت دا هم دې كه سړې په بدن باندې تيل وغيره اولګوى اولا ږشى نو سستى به نه وى سړې تازه وى، كه كافر ئې اونيسى هم نو د هغه نيول به په آسانئى سره مضبوط نه وى.

[٢٦٩٠] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ عَنْ مُوسَى بْنِ أَنَسٍ قَالَ وَذَكَرَ يَوْمَ الْيَمَامَةِ قَالَ أَتَى أَنَسٌ (۶) ثَابِتَ بْنَ قَيْسٍ وَقَدْ حَسَرَ عَنْ فَخِذَيْهِ وَهُوَ يَتَحَنَّطُ فَقَالَ يَا عَمِّ مَا يَحْبِسُكَ أَنْ لَا تَجِيءَ قَالَ الْآنَ يَا ابْنَ أَخِي وَجَعَلَ يَتَحَنَّطُ يَعْنِي مِنْ الْحَنُوطِ ثُمَّ جَاءَ فَجَلَسَ فَذَكَرَ فِي الْحَدِيثِ انْكِشَافًا مِنْ النَّاسِ فَقَالَ هَكَذَا

١) (شرح القسطلاني (ج٢ص٣٨٩)-
٢) (حواله بالا-
٣) (عمدة القاري (ج١٤ص١٣٨) والفتح (ج۶ص٥١)-
٤) (لامع الدراري)ج٧ص٢٢٤)-
٥) (فيض الباري(ج٣ص٤٢٩)-
۶) (قوله: أنس: الحديث انفرد به البخاري انظر تحفة الأشراف (ج١ص١٢٢)-

عَنْ وُجُوهِنَا حَتّٰى نُضَارِبَ الْقَوْمَ مَا هٰكَذَا كُنَّا نَفْعَلُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِئْسَ مَا عَوَّدْتُمْ أَقْرَانَكُمْ رَوَاهُ حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ

تراجم رجال

۱- عبدالله بن عبدالوهاب: دا ابومحمد عبدالله بن عبدالوهاب حجبی بصری رحمه الله دي.(۱)

۲- خالد بن حارث: دا ابوعثمان خالد بن حارث بن سليم بصری رحمه الله دي. (۲)

۳- ابن عون: دا عبدالله بن عون بن ارطبان مزنی بصری رحمه الله دي. د دوی حالات ((كتاب العلم باب قول النبی صلى الله عليه وسلم: رب مبلغ أوعى من سامع)) لاندې تیرشوی. (۳)

۴- موسى بن انس: دا د حضرت انس رضي الله عنه خوئ. د بصرې قاضی موسی بن انس رحمه الله دې (۴)

۵- انس: دا د رسول الله صلى الله عليه وسلم خادم حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دې. د دوی حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه)) لاندې تیرشوی دی. (۵)

۶- ثابت بن قيس: دا خطيب الانصار حضرت ثابت بن قيس بن شماس بن مالك بن امرئ القيس المدنی رضي الله عنه دې. ابومحمد او ابوعبدالرحمن د ده کنیت دې.(۶)

د هغوی د موربی بی نوم هندالطائیه ده. (۷) او عبدالله بن رواحه او عمره بنت رواحه رضي الله عنهما د هغه د مورشریك خور او رور دی. (۸)

دې د نبی کریم صلى الله عليه وسلم نه د حدیث روایت کوی.اود هغه نه د هغه خامن محمد، قیس، اسماعیل، حضرت انس بن مالك او ابن ابی لیلیٰ رحمه الله وغیره د حدیث روایت کوی. (۹)

فضائل او مناقب: د هغوی بې شمیره فضائل اومناقب دی. هغوی په **((خطيب الرسول صلى الله عليه وسلم))** سره یادولې شی لکه څنګه چه حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه ته **((شاعر الرسول صلى الله عليه وسلم))** ونیلې شی.(۱۰)

---

۱) (د دوی د حالاتو دپاره اوګورئ كتاب العلم باب ليبلغ العلم الشاهد الغائب-
۲) (د دوی د حالاتو دپاره اوګورئ كتاب الصلاة باب فضل استقبال القبلة-
۳) (كشف الباری (ج۳ص ۲۲٤)-
٤) (د دوی د حالاتو دپاره اوګورئ كتاب المكاتب باب المكاتب ونجومه وفي كل سنة نجم.....-
۵) (كشف الباری (ج۲ص ٤)-
۶) (تهذيب الكمال (ج٤ص۳۶۸) والثقات لابن حبان (ج۳ص٤۳)-
۷) (سير أعلام النبلاء (ج۱ص۳۰۹)-
۸) (حواله بالا-
۹) (د شيوخ او تلامذه د پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج٤ص۳۶۹)-
۱۰) (أسدالغابة (ج۱ص٤۵۱)-

امام زهرى رحمه الله (١) نه روايت دي چه د بنو تميم يو وفد د رسول ا لله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو: د هغوى خطيب اودريدو او د خپل قوم بعض څيزونه ئې د فخر په انداز کښې پيش کړل نو حضور ﷺ حضرت ثابت بن قيس رضي الله عنه ته اوفرمائيل ((قم فأجب خطيبهم)) دې اودريدو او ډير په بلاغت او فصاحت ئې د الله تعالى حمد او ثنا بيان کړه، په دې سره رسول الله ﷺ او نور مسلمانان ډير خوشحاله شو.

دې سره د غزوه احد اود دې نه پس په ټولو غزواتو کښې شريك شوې وو. (٢)

حافظ ابن حجر رحمه الله ته په دې کښې وهم شوې چه اول خو حافظ صاحب په (تهذيب التهذيب) کښې دااوفرمائيل ((شهد بدرا والمشاهد كلها)) (٣) ليکن په (اصابه) کښې ئې د دې ترديد اوکړو. ليکى ((لم يذكره أصحاب المغازي في البدريين، وقالوا: أول مشاهده أحد، وشهد مابعدها))(٤) اوراجح دا دى چه دا بدرى صحابى نه دې. (٥) نبى کريم ﷺ هغه ته د جنت زيرې ورکړې وو. د حضرت انس رضي الله عنه نه روايت دې:

((قال كان ثابت بن قيس بن شماس خطيب الأنصار، فلما نزلت هذه الآية: ﴿يأيها الذين آمنوا لاترفعوا أصواتكم فوق صوت النبي﴾ قال: أنا الذي كنت أرفع صوتي فوق صوت رسول الله صلى الله عليه وسلم، فأنا من أهل النار، فذُكر ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال: بل هو من أهل الجنة)) (٦)

حضرت انس رضي الله عنه فرمائى چه حضرت ثابت بن قيس بن شماس د انصارو خطيب وو کله چه دا آيت مبارك نازل شو ﴿يأيها الذين آمنوا لاترفعوا أصواتكم فوق صوت النبي﴾ نو وئې وئيل چه هم زه هغه يم چه خپل آواز د نبى کريم ﷺ په آواز باندې اوچتوم، نو هم زه د دوزخيانونه يم، د دې خبرې ذکر خلقورسول الله ﷺ ته اوکړوهغوى اوفرمائيل هغه د اهل جنت نه دې.

دغه شان يو ځل نبى کريم ﷺ ارشاد اوفرمائيلو:

((نعم الرجل أبوبكر، نعم الرجل عمر، نعم الرجل أبوعبيدة بن الجراح، نعم الرجل أسيد بن حضير، نعم الرجل ثابت بن قيس بن شماس، نعم الرجل معاذ بن جبل، نعم الرجل معاذ بن عمرو بن الجموح))

بهترين سړې ابوبکر دې، بهترين سړې عمر دې، بهترين سړې ابوعبيده بن جراح دې، بهترين سړې اسيد بن حضيردې. بهترين سړې ثابت بن قيس بن شماس دې، بهترين سړې

---

١) السيرة النبوية لابن هشام (ج٢ص٥٦٢) وسير أعلام النبلاء (ج١ص٣١٢) والطبقات الكبيرى (ج١ص٢٩٤)

٢) (أسد الغابة (ج١ص٤٥١) والإستيعاب (ج١ص١٢٥)-

٣) (تهذيب التهذيب (ج٢ص١٢)-

٤) (الإصابة (ج١ص١٩٥)-

٥) (تهذيب الكمال (ج٤ص٣٧١)-

٦) (رواه البخارى كتاب المناقب باب علامات النبوة فى الاسلام رقم (٣٦١٣) وكتاب التفسير باب ﴿يأيهاالذين آمنوا لا ترفعواأصواتكم فوق صوت النبى﴾ رقم(٤٨٤٦) ورواه مسلم كتاب الإيمان باب مخافة المؤمن أن يحبط عمله رقم (٣١٤-٣١٧)-

معاذبن جبل دي، بهترين سړي معاذ بن عمرو بن جموح دي. (رضی الله عنهم أجمعین)
يوخل نبی کريم ﷺ هغوی ته اوفرمائيل:

((یاثابت، أما ترضی أن تعیش حمیداً، وتقتل شهیداً، وتدخل الجنة)) (١)

په دې کښې حضور ﷺ حضرت ثابت رضی الله عنه ته دَ دريو خيزونو زيرې ورکړو: ① دَ هغه ژوند به ښه تيريږی ② هغه به دَ شهادت په اوچته مرتبه سرفراز کيږی ③ او په جنت کښې به داخليږی، او هم داسې اوشو کوم چه نبی کريم ﷺ فرمائيلي وو، راوی وائی ((فعاش حمیداً، وقتل شهیداً یوم مسیلمة الکذاب)) (٢)

شهادت: حضرت ثابت بن قيس دَ حضور اکرم ﷺ دَ پيشنګوئي مطابق شهادت اوموندلو، جنګ يمامه کوم چه دَ حضرت ابوبکر صديق رضی الله عنه په زمانه کښې دَ مسيلمه کذاب خلاف شوې وو په هغې کښې دوی دَ انصارو امير وو او هم په دې جنګ کښې هغه ښه په بهادرئی سره د جنګيدلو نه پس شهيد شو (٣) او هم دا واقعه په حديث باب کښې ذکر کړېشويده.

يوه عجيبه واقعه: امام حاکم په مستدرك (۴) کښې، امام طبرانی په معجم الکبير (۵) کښې، علامه ابن عبدالبر الاستيعاب (۶) اوعلامه الاثيرالجزری په اسدالغابه (۷) کښې دَ هغوی سره متعلق يوه عجيبه واقعه ذکر کړيده.

په جنګ يمامه کښې دَ مسيلمه کذّاب او بنو حنفيه خلاف چه کوم لښکر حضرت ابوبکر صديق رضی الله عنه ترتيب کړې وو په هغې کښې حضرت ثابت هم شامل وو. کله چه دَ دواړو لښکروخپل مينځ کښې مقابله اوشوه نو په دې کښې مسلمانان روستو شو،اوداسې درې خل اوشو. چه کله حضرت ثابت او حضرت سالم مولی ابوحذيفه رضی الله عنهما دا صورت حال اوکتلو نو دَ هغوی نه برداشت نه شوه او وئی فرمائيل ((ماهکذا کنا نقاتل مع رسول الله صلی الله علیه وسلم)) او هغه حضراتو په زمکه کښې يوه کنده اُوکنستله او په هغې کښې ئې خپل ځان قيد کړو او جنګيدل تردې چه دواړه شهيدان شول.

د حضرت ثابت دَ شهادت نه پس حضرت بلال رضی الله عنه (۸) هغه په خوب کښې اوليدو چه فرمائيلې. زه هغه بله ورځ شهيدشوې وم نودَ مسلمانانو يو سړې زما خواکې تيريدو او هغه

---

١) (رواه الحاکم فی مستدرکه وصحیحه الذهبی (ج٣ص ١٣٤) وإسناده قوی، لکنه مرسل کما قاله الحافظ فی الفتح (ج۶ص ۶٢١)-
٢) (المستدرک للحاکم (ج٣ص ٢٣٤)-
٣) (أسدالغابة (ج١ص ٤٥١) والإستیعاب (ج١ص١٢٥) والمستدرک (ج٣ص٢٣٣)-
٤) (المستدرک للحاکم (ج٣ص ٢٣٤)-
٥) (المنجم الکبیر للطبرانی (ج٢ص ٧٠) رقم (١٣٢٠)-
۶) (الإستیعاب (ج١ص١٢٥)-
٧) (أسدالغابة (ج١ص ٤٥٢)-
٨) (وأفادالواقدی أن رائی المنام هو:بلال المؤذن. فتح الباری (ج۶ص ٥٢)-

زما زغره راويستله او لاړو، هغه د لښکر په آخره کښې دې او د هغه سړي اس په رسنۍ ترلي څرن کوي، هغه د زغرې د پاسه د پټولودپاره څه کانړي اچولي دي او په هغه کانړو نې کجاوه ايخودې ده. بيانې هم په خوب کښې حضرت بلال رضی الله عنه ته اوفرمائيل چه د لښکر امير حضرت خالدبن وليد رضی الله عنه له لاړشه او هغه ته اووايه چه زما زغره راپيدا کړي.

بيانې اوفرمائيل چه کله مدينې منورې ته تاسو واپس شئې نود رسول الله ﷺ خليفه حضرت ابوبکر صديق رضی الله عنه له لاړشه او هغه ته اوښايه چه د فلانکي په ما باندې دومره قرض دې او په فلانکي باندې زما دومره پيسې دي او زما فلانکې غلام آزاد دې(١) بيانې اوفرمائيل چه ته دا د دروغو خوب مه ګڼړه چه بيا زما دا ټولې خبرې ضائع شي.

حضرت بلال رضی الله عنه زر راپاسيدو او خالدبن وليد رضی الله عنه ته ئې خوب بيان کړو. هغه چه د زغرې باره کښې کوم ځائ خودلې وو هم هلته پرته وه او صورت حال بالکل هم هغه وو کوم چه حضرت ثابت رضی الله عنه په خوب کښې ذکر کړې وو. بيا چه کله مدينې ته واپس شو نو د حضرت ابوبکر صديق رضی الله عنه متعلق د امورو ذکر ئې اوکړو نو حضرت ابوبکر رضی الله عنه د وفات نه پس د هغه وصيت نافذ کړو.

او دا دهغه خصوصيت دې. راوی فرمائی ((فلانعلم أحداً بعد ما مات أنفذ وصيته غير ثابت بن قيس بن شماس رضی الله عنه)) (٢)

د حره په جنګ کښې د هغه درې خامن شهيدان شوې وو. (٣)

د امام بخاری نه علاوه امام ابوداود او امام نسائی رحمه الله (اليوم والليلة) کښې د هغه نه احاديث اخستې دی.(٤)

او په بخاری شريف کښې د هغه صرف يو روايت دې. (٥)

قوله: قال: وذکر يوم اليمامة: فرمائی چه د يمامه د جنګ د ورځې ذکر ئې اوکړو.

د بخاری شريف په اکثرو نسخوکښې د واو سره ((وذکر)) او واوحاليه دې او د حموی په نسخه کښې بغير د واو ((ذکر)) دې. (٦)

قوله: يمامه: يمامه د يمن يو ښاردې چه د طائف نه د دوو مرحلو په فاصله واقع دې. په دې مقام د تاريخ اسلام مشهور جنګ (حرب اليمامه) شوې وو. دا د ربيع الاول دولسم هجری واقعه ده. يو طرف ته مسلمانان ووچه د نبي کريم ﷺ د ختم نبوت د حفاظت کولو د پاره راغلي وو او بل طرف ته مسيلمه کذاب او د بنو حنفيه خلق ووچه د مسيلمه کذاب د

١) (قال الحافظ: وسمى الواقدى فى كتاب الردة من وجه آخرمن أوصى بعنقه وهم: سعد وسالم. حواله بالا-
٢) (وانظر أيضاً لهذه القصة مجمع الزوائد)ج٩ص٣٢٢) والإصابة (ج١ص١٩٥)-
٣) (سيرأعلام النبلاء (ج١ص٣١٣)-
٤) (تهذيب الكمال (ج٤ص٣٧١)-
٥) (خلاصة الخزرجى(ص٥٧)-
٦) (عمدة القارى (ج١٤ص١٣٩) وفتح البارى (ج٦ص٥١)-

دروغو په نبوت ئې ایمان راوړې وو. حضرت ابوبکر رضی الله عنه د هغوی د سربنکته کولو د پاره د حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه په مشرئ کښې یو لښکر اولیګلو. د یمامه په مقام باندې د دې دواړو لښکرو مقابله اوشوه. د سخت جنګ نه پس د حضرت وحشي بن حرب رضی الله عنه او ابو دجانه سماك بن حرب رضی الله عنه په لاسونو مسیلمه کذاب دوزخ ته اورسیدو او د هغه ۲۱زره سړي قتل کړیشو او د مسلمانانو د طرف نه تقریباً پنځه سوه کسان شهیدان شو. (۱) په کوموکښې چه اویا انصاری صحابه کرام رضوان الله علیهم اجمعین وو. (۲)

توله: قال: أتى أنس ثابت بن قيس، وقد حسر عن فخذيه: حضرت موسی بن انس رحمه الله فرمائي چه حضرت انس رضی الله عنه حضرت ثابت رضی الله عنه کره راغلو او په دې وخت کښې هغه خپلې دواړه پنډئ کولاؤکړې وې.

انس فاعل کیدو په وجه مرفوع او ثابت مفعولیت په وجه منصوب دې. (۳)

او((وقدحسر...))جمله حالیه ده، واو دحال دپاره دې. (۴) اود حسر معنی کشف ده اودا د باب ضرب نه دې. (۵)

ران ستر دې که نه؟: د حدیث په جمله کښې ((وقدحسر عن فخذيه)) نه په ظاهره دا معلومیږی چه فخذ سترنه دې ګنې که فخذ ستر کښې داخل وې نو حضرت ثابت رضی الله عنه به د هغې نه کپړه نه اخواکوله.

ظاهریه او امام بخاری رحمه الله چه د فخذ ستر کیدلو قائل نه دې هغه د حدیث باب سره په خپل مذهب باندې استدلال کړیدې. (۶)

اوس که د حضرت ثابت رضی الله عنه مسلك همدغه وی چه د ظاهریه دې یعنی فخذ(پنډئ) ستر کښې داخل نه دی نود حدیث باب د توجیه هډو ضرورت نشته (۷)

اوکه د هغه مذهب هغه نه وی چه د ظاهریه دې نو علامه ګنګوهی رحمه الله د حدیث باب توجیه دا فرمائیلې ((وقد علم ذلك بإخباره، لأنه رآه حاسر افخذيه)) یعنی حضرت انس رضی الله عنه ته د هغه د پنډئ د کولاویدلو علم د هغه د خودلونه پس حاصل شو، نه چه هغه په ستر کولاویدلو سره اولیده.(۸)

مولانا حسین علی رحمه الله د حضرت ګنګوهی رحمه الله نه د حدیث باب توجیه دا نقل کړیده چه

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۳۹) وانظر أيضًا البداية والنهاية (ج۶ص ۳۲۳-۳۲۷)-
۲) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱٤۱)-
۳) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۳۹)-
٤) (حواله بالا-
۵) (حواله بالا-
۶) (فتح الباری (ج۶ص ۵۲) ولامع الدراری (ج۷ص ۲۲٤)-
۷) (تعليقات لامع الدراری (ج۷ص ۲۲٤)-
۸) (لامع الدراری (ج۷ص ۲۲٤)-

حضرت انس رضي الله عنه دَ ثابت بن قيس په خدمت کښې حاضر شو او په دروازه کښې اودريدو ونې ونيل ((ياعم، مايحبسك أن لاتجيء؟)) بيا حضرت ثابت رضي الله عنه دروازې له راغلو او حضرت انس رضي الله عنه سره ئې څه وخت ناسته اوکړه او بيا دَ جهاد دَ پاره لاړل. (۱)

مطلب دا شو چه حضرت انس دننه داخل شوې نه وو بلکه هم په دروازه کښې ئې په ولاړه خبرې اوکړې. اوس دا لازم نه راځي چه حضرت انس رضي الله عنه دَ حضرت ثابت رضي الله عنه کولاؤشوې پنډئې ليدلې وې.

حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائي چه په دې کښې دَ فخذ دَ عورت او ستر نه کيدو څه دليل نشته، ځکه چه دَ صحابي فعل په مختلف فيه مسئله کښې حجت نه دې. (۲)

قوله: وهو يتحنط، فقال: ياعم، مايحبسك أن لاتجيء؟: دې وخت کښې هغه په حنوط لګولو کښې مشغول وو نو حضرت انس رضي الله عنه اووئيل اې تره تاڅه څيز رابندوي چه ته نه راځې؟

((هويتحنط)) جمله هم حاليه ده او ثابت بن قيس رضي الله عنه دَحضرت انس رضي الله عنه نه مشر وودغه شان دَهغوي تعلق دَ قبيله خزرج سره وو، په دې وجه حضرت انس رضي الله عنه هغه دَ تره سره مخاطب کړو. (۳)

علامه ابن الاثير مبارك الجزري رحمه الله دَ ((وهويتحنط)) په تشريح کښې فرمائي ((أی يستعمل الحنوط فی ثيابه عند خروجه إلی القتال كأنه أراد بذلك الاستعداد للموت، وتوطين النفس عليه بالصبر علی القتال)) (۴) يعني هغه دَ جنګ دَ پاره راوتلو کښې په خپلو کپړو حنوط(خوشبو) لګوله، لکه چه دَ هغه مقصد دَ دې نه دَ مرګ تياري اودَ جنګ په وخت کښې نفس په صبر باندې ثابت قدم ساتل وو.

دَ ان لاتجيء دَ اعراب تحقيق: په دې کښې دوه اعراب دی يو نصب، دوئم رفع.

دَ نصب په صورت کښې ((ألا)) مشدد دې او ((لا)) زائده دې دَ دې دَ پاره ((تجيء)) به منصوبوي.

دَ رفع په صورت کښې ((ألا)) کښې ((لام)) مخففه دې په دې وجه به مرفوع وی (۵)

قوله: قال: الآن يا ابن أخي، وجعل يتحنط. يعني من الحنوط: حضرت ثابت رضي الله عنه اوفرمائيل وراره! اوس دراوځم او بيا په حنوط لګولو کښې مشغول شو. ((يعني من الحنوط)) الفاظ تفسيريه دی چه په حديث کښې کوم ((يتحط)) واردشويدې هغه دَ حنوط نه مشتق دې.

---

۱) (تقرير الجنججوهی علی الصحيحين (ص۷۱)-
۲) (فيض الباری(ج۳ص۴۲۹) وانظر أيضًا التعليقات علی فيض الباری المسمی البدر الساری-
۳) (فتح الباری (ج۶ص۵۱) وعمدة القاری (ج۱٤ص۱۳۹)-
٤) (النهاية فی غريب الحديث والأثر(ج۱ص٤۵۰)-
۵) (شرح الكرمانی (ج۱۲ص۱۲٤) وعمدة القاری(ج۱٤ص۱۳۹)-

اوږدي تفسير وجه دا ده چه چاته دا وهم اونشي چه دا دَ ((حنطة)) نه مشتق دي. (١)
علامه كرماني رحمه الله دَ دې تفسيرى جملې وجه دا بيانوى چه څوك په دې لفظ كښې تصحيف كولو سره دَ حناطي سره مشتق اونه ګرځوى. (٢) دَ كوم معنى چه دَ غنمو خرڅولو ده. (٣)
بيا حضرت ثابت رضي الله عنه راغلو او كيناستو نو حضرت انس رضي الله عنه په خبروكښې دَ خلقو دَ تښتيدو ذكر اوكړو. يعنى حضرت ثابت بن قيس رضي الله عنه حضرت انس رضي الله عنه له راغلو اوكيناستو نو حضرت انس رضي الله عنه دَ هغه خلقو دَ خپل ځائ پريخودو ذكر اوكړو او دا چه په مسلمانانو كښې دَ شكست آثار پيدا كيږى. (۴)

قوله: فقال: هكذا عن وجوهنا حتى نضارب القوم: نو حضرت ثابت رضي الله عنه اوفرمائيل چه زمونږ دَ مخې نه اخوا شه چه مونږ په دښمن باندې حمله اوكړو.

((هكذاعن وجوهنا)) معنى ده ((افسحوالى)) يعنى ماته لار راكړه او زما دَ مخې نه اخواشه. (۵)
علامه كرماني اوعلامه عيني رحمهما الله دا جمله دَحضرت انس رضي الله عنه قول ګرځولې دې او معنى ئې دا بيان كړيده چه زمونږ او دَ دښمن خلق يو بل سره يوځائ شو او مونږ دښمن بغيردَ څه منع كونكې نه دَ وژلو قابل شو. (۶)

قوله: ماهكذا كنا نفعل مع رسول الله صلى الله عليه وسلم: مونږ چه به كله دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم سره وو نو داسې به مو نه كول
مقصد دا چه كله به مونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په غزواتوكښې وو نو اولنى صف به خپل ځائ نه پريخودلو بلكه په خپل ځائ به كلك ولاړوو او دوئم صف به دَ هغوى امداد كولو. (٧)

((بئسماعودتم أقرانكم)): تاسو خپل حريف ته خراب عادت اچولې دې.
دَ اكثروپه روايت كښې هم داسې دى خو دَمستملى په روايت كښې((عودكم أقرانكم)) راغلې دې.
په اول صورت كښې((أقرانكم)) به منصوب وى اودَمستملى دَروايت مطابق به مرفوع وى.(٨)
((أقران)) دَقِرن جمع ده اوقِرن — بكسر القاف وسكون الراء — معنى مقابل يا بهادرنى كښې بې مثاله دې. او بفتح القاف وسكون الراء چه وى نو معنى يوشان عمر دې.(٩)

---

١) (فتح البارى (ج۶ص۵۲)-
٢) (شرح الكرمانى (ج١٢ص ١٣٤)-
٣) (القاموس الوحيد(ص٣٨٣)مادة حنطا-
٤) (شرح الكرمانى (ج١٢ص ١٣٤) وشرح القسطلانى (ج۵ص۶٧)-
۵) (فتح البارى (ج۶ص ۵۲)-
۶) (شرح الكرمانى (ج١٢ص ١٣٤) وعمدة القارى (ج ١٤ص ١٤٠-
٧) (شرح الكرمانى (ج١٢ص ١٣٤)-
٨) (فتح البارى (ج۶ص۵۲) وعمدة القارى(ج ١٤ص ١٤٠) شرح الكرمانى (ج١٢ص ١٣٤)-
٩) (حواله بالا ومختار الصحاح (ص۵٣٢) مادة قرب-

او د حضرت ثابت رضی الله عنه مقصد د دې قول نه د شکست خوړونکو توبیخ کول دی چه تاسو خپل مقابل ته خراب عادت ورکړو تاسو اوتښتیدئې د څه په وجه چه دښمن په تاسو دلچسپی اخلی. (۱) یا ستاسو ملګرو تاسو ته د روستو کیدو خراب عادت درکړو چه ستاسو د پاره نقصانی او د دښمن د پاره فائده مند دې.

فقه الحدیث د حدیث باب نه یو څو فائدې مستنبط کیږی.

① په دې کښې د دې خبرې دلیل دې چه د الله تعالی د پاره خپل ځان په هلاکت کښې اچول صحیح او جائز دی. او په دې معامله کښې سختوالې هم کولې شی او که په رخصت باندې قادر وی نو په دې باندې عمل نه کول هم صحیح دی. (۲)

② مړی د پاره خوشبولګول سنت دی ځکه چه د مرګ نه پس به د مړی واسطه د فرښتوسره وی. (۳)

③ په حدیث باب کښې د جنګ نه تښتیدونکو د پاره سخت توبیخ بیان کړې شویدې. (۴)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث باب ترجمة الباب سره مطابقت ((**وهويتحنط**)) او ((**وجعل يتحنط يعنى من الحنوط**)) کښې دې. (۵)

قوله: رواه حماد عن ثابت عن أنس: حماد دا حدیث ((عن ثابت عن أنس)) په طریق سره روایت کړیدې.

د مذکوره تعلیق تخریج: امام بخاری رحمه الله چه دا کوم تعلیق ذکر کړیدې دا ابن سعد (۶)، طرانی (۷)، حاکم (۸)، او برقانی رحمه الله په خپل مستخرج کښې موصولاً ذکر کړیدې. (۹)

د مذکوره تعلیق مقصد: حافظ صاحب فرمائی چه امام بخاری رحمه الله د دې تعلیق په ذریعه د اصل حدیث طرف ته اشاره کړیده خو سره د حماد د روایت چه د موسی بن انس روایت نه اتم اواکمل دې خو هغوی د موسی بن انس مختصر حدیث ذکرکړو او د اصل حدیث طرف ته ئې تعلیقاً اشاره اوکړه. (۱۰)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۵۲) وعمدة القاری (ج ۱٤ص ۱٤۰)-
۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص۵۲)-
۳) (حواله بالا (ص۵۳)-
٤) (حواله بالا-
۵) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص۱۳۹)-
۶) (کذاقاله الحافظ فی افتح (ج۶ص۵۱) ولکن لم أجده مع تتبعی الشدید عند ابن سعد-
۷) (المعجم الکبیر للطبرانی(ج۲ص۶۵) رقم (۱۳۰۷)-
۸) (المستدرک للحاکم (ج۳ص۲۳۵) کتاب معرفة الصحابة ذکر مناقب ثابت بن قیس....-
۹) (عمدة القاری(ج ۱٤ص۱۳۹) وفتح الباری (۶ص۵۲) وتغلیق التعلیق (ج۳ص٤۳۶)-
۱۰) (فتح الباری (ج۶ص۵۲)-

۴۰- بَاب: فَضْلِ الطَّلِيعَةِ

دَ طلیعة مطلب "طلیعة" دَ لښکر هغه حصې ته وائی چه دَ انتظاماتو او دَ حال احوال دَ تحقیق دَ پاره دَ لښکر نه وړاندې لیګلې شی، دا اسم جنس دې او دا حصه مختصر هم کیدیشی او لویه هم، په یو سړی باندې هم مشتمل کیدیشی او په دوو هم. (۱)

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله دلته دَ طلیعة فضیلت بیانوی چه دَ دې عمل ډیر فضیلت دې نو که چاته دا ذمه واری ورکړیشی نو هغه له شاته کیدل نه دی پکار. (۲)

[۲۶۹] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرٍ (۳) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يَأْتِينِي بِخَبَرِ الْقَوْمِ يَوْمَ الْأَحْزَابِ قَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا ثُمَّ قَالَ مَنْ يَأْتِينِي بِخَبَرِ الْقَوْمِ قَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيًّا وَحَوَارِيَّ الزُّبَيْرُ [۲۶۹۲، ۲۸۳۵، ۳۸۸۷، ۶۸۳۳]

تراجم رجال

۱- ابونعیم: دا مشهور محدیث ابونعیم الفضل بن دَ کین کوفی رحمه الله دې. دَ ده حالات ((کتاب الإیمان باب فضل من استبرألدینه)) لاندې تیرشوی. (۴)

۲- سفیان: دا امام حدیث، تبع تابعی ابوعبدالله سفیان بن سعید الثوری رحمه الله دې دَ ده حالات ((کتاب الإیمان باب علامة المنافق)) لاندې راغلی دی. (۵)

۳- محمدبن منکدر: دا محمدبن منکدر بن عبدالله المدنی رحمه الله دې. (۶)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۵۲) وعمدة القاری (۱۴ص۱۴۱) والنهایة فی غریب الحدیث (ج۳ص۱۳۳)-

۲) (وعمدة القاری (۱۴ص۱۴۱)-

۳) (قوله: عن جابر رضی الله عنه: الحدیث أخرجه البخاری أیضًا (ج۱ص۳۹۹) کتاب الجهاد والسیر باب هل یبعث الطلیعة وحده؟ رقم (۲۸۴۷) و(ج۱ص۴۲۰) باب السیر وحده رقم (۲۹۹۷) و(ج۱ص۵۲۷) کتاب فضائل أصحاب النبی صلی الله علیه وسلم باب مناقب الزبیر بن العوام رضی الله عنه رقم (۳۷۱۹) و(ج۲ص۵۹۰) کتاب المغازی باب غزوة الخندق وهی الأحزاب رقم (۴۱۱۳) و(ج۲ص۱۰۷۸) کتاب أخبار الأحاد باب بعث النبی صلی الله علیه وسلم رقم (۷۲۶۱) ومسلم کتاب فضائل الصحابة باب من فضائل طلحة والزبیر رضی الله عنهما رقم ۶۲۴۲) والترمذی کتاب المناقب باب ماجاء فی مناقب الزبیر بن العوام رضی الله عنه باب قوله صلی الله علیه وسلم کالذی قبل مع قصة فیه رقم (۳۷۴۵) وابن ماجه کتاب السنة باب فصل الزبیر رضی الله عنه رقم (۱۲۲)-

۴) (کشف الباری (ج۲ص۶۶۹)-

۵) (حواله بالا (ص۲۷۸)-

۶) دَ دوی دَ حالاتو دَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم وضوءه علی المغمی علیه-

۴-جابر: دا مشهور صحابى حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه دې. (۱)

قوله: قال: قال النبي صلى الله عليه وسلم: من يأتيني بخبر القوم؟ يوم الأحزاب: حضرت جابر رضي الله عنه فرمائي چه نبي كريم صلى الله عليه وسلم دَ غزوه احزاب په ورځ اوفرمائيل چه ماله به دَ قوم خبر څوك راوړى؟

دَ قوم نه مراد دلته دَ بنوقريظه يهوديان دى اودَ يوم الاحزاب نه جنګ خندق مراد دې. په دې جنګ كښې دَ قريشو نه علاوه نور قبائل هم مسلمانانو سره دَ جنګ دَ پاره راغلى وو او دَ مدينې يهوديانو دا معاهده ماته كړې وه كومه چه دَ هغوى اودَ نبي عليه السلام په مينځ كښې شوې وه او دَ قريشو سره دَ مسلمانانو خلاف يوځائ شوى وو. (۲)

قوله: قال الزبير: أنا، ثم قال: من يأتيني بخبر القوم؟ قال الزبير: أنا: حضرت زبير بن عوام رضي الله عنه اوفرمائيل چه زه، بيا نبي كريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه دَ قوم خبر به ماله څوك راوړى؟نو حضرت زبير رضي الله عنه اووئيل زه.

نبي كريم صلى الله عليه وسلم څو ځل ترغيب وركړو؟: دَ حديث باب نه معلوميږى چه دَ نبي عليه السلام او صحابه كرامو رضوان الله اجمعين په مينځ كښې سوال او جواب دوه ځل اوشو او دواړه ځل حضرت زبير رضي الله عنه خپل نوم پيش كړو. خوامام نسائي رحمه الله يوروايت نقل كړيدې. فرمائي چه:

((قال وهب بن كيسان: أشهد لسمعت جابر بن عبد الله رضي الله عنه يقول: لما اشتد الأمر يوم بني قريظه، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من يأتينا بخبرهم؟ فلم يذهب أحد، فذهب الزبير، فجاء بخبرهم، ثم اشتد الأمر أيضا، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: من يأتينا بخبرهم؟ فلم يذهب أحد، فذهب الزبير، ثم اشتد الأمر أيضا، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: من يأتينا بخبرهم؟ فلم يذهب أحد، فذهب الزبير، فجاء بخبرهم، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أن لكل نبي حواريا، وإن الزبير حواري))- (۳)

حضرت وهب بن كيسان رحمه الله فرمائي چه زه ګواهي وركوم چه ما دَ حضرت جابر بن عبدالله صلى الله عليه وسلم نه داسې اوريدلى چه دَ بنوقريظه په جنګ كښې كله معامله سخته شوه نو رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل مونږ له به دَ هغوى خبر څوك راوړى؟ خو څوك هم لاړنه شو، نو حضرت زبير لاړو، دَ هغوى خبرئې راوړلو، بيا معامله نوره سخته شوه نو نبي كريم صلى الله عليه وسلم ارشاد اوفرمائيلو مونږ له به دَ هغوى خبرڅوك راوړى؟ خوڅوك هم لاړنه شو هم حضرت زبير لاړو، بيا معامله په دريم ځل شدت اختياركړو نو نبي كريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل مونږ له به دَ هغوى خبرڅوك راوړى؟ نو هيڅ څوك لاړنشو هم حضرت زبيرلاړودهغوى خبرئې راوړو، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل تحقيق دَ هر نبي يو حوارى وى او زما حوارى زبير رضي الله عنه دې.

---

۱) (دَ دوى دَ حالاتودپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب باب من لم ير الوضوء إلا من الخرجين.....-
۲) (عمدة القارى (ج ۱٤ص ۱٤۱)-
۳) (سنن النسائى الكبير (ج۵ص ۲٦٤) كتاب السير باب ذهاب الطليعة وحده، رقم (ج۳ص ۸۸٤۳)-

نو په دې روایت کښې دا ذکر شو چه دا سوال جواب درې ځل شویدې او د بخاری شریف په روایت کښې اختصار دې. علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی ((وفیه أن الزبیر توجه إلیهم ثلاث مرات)) (۱)

ترغیب ئې په یوځائ ورکړو که مختلفو ځایونوکښې؟ دغه شان د حدیث باب نه دا هم معلومیږی چه د حضور او صحابه کرامو رضی الله عنهم د ترغیب ورکولو عمل هم په یومقام باندې شویدې، چه هغوی ﷺ په یومقام باندې تشریف فرماوو او د صحابو نه ئې تپوس کولو چه ((من یأتینی بخبر القوم؟))

لیکن دا صحیح نه دی بلکه په دریو ځایونوکښې داسې شویدی چه نبی علیه السلام په دریو مختلفو مقاماتوکښې تپوس کړیدې او دریواړه ځل حضرت زبیر رضی الله عنه وروړاندې شویدې او خپل ځان ئې پیش کړیدې. نو هم د سنن نسائی هغه روایت کوم چه مونږ اوس ذکر کړوبه دې دلالت کوی. (۲)

د بنوقریظه دخبر راوړلودپاره کوم صحابی تلې وو؟ علامه سراج الدین بن الملقن رحمه الله په (التوضیح) کښې د خپل استاذ حافظ فتح الدین یعمری رحمه الله نه دلته یو اشکال نقل کړیدې چه په اهل مغازی کښې خودا مشهوره ده چه د خبر راوړلو د پاره کوم سړې لیګلې شوې وو هغه حضرت حذیفه بن الیمان رضی الله عنه وو او دلته د بخاری په روایت کښې ذکر دی د حضرت زبیر رضی الله عنه ؟

① په دواړو روایتونوکښې د تطبیق د پاره دا خبره کولې شی چه دا واقعه د یو وخت وی او بله واقعه د بل وخت وی په دې وجه هیڅ تعارض نشته.

② حافظ ابن حجرعسقلانی رحمه الله دا جواب ارشاد فرمائیلې دې چه په اصل کښې دا جدا جدا واقعات دی، حضرت زبیر رضی الله عنه هم نبی علیه السلام لیګلې وو او حضرت حذیفه بن یمان رضی الله عنه هم. لیکن حضرت زبیر رضی الله عنه خو ئې د دې خبرې د تحقیق د پاره روان کړې وو چه آیا بنوقریظه نقض عهد کړې دې که نه؟ او قریشو سره هغوی سازباز کړیدې اوکه نه؟ او هغوی د مسلمانانو سره د جنګ کولو د پاره تیاردی که نه؟ نو دا کارحضرت زبیر رضی الله عنه ته سپارلې شوې وو.

ترکومې چه د حضرت حذیفه رضی الله عنه د واقعې تعلق دې نو د هغه قصه داسې ده چه کله د کفارو ګیره په غزوه خندق کښې په مسلمانانو راتنګه کړیشوه او مختلف قومونه په هغوی راپریوتل. بیا روستو په دې قومونوکښې بې اتفاقی راغله او هریو قوم د بل قوم نه ویریدلو او الله تعالی په هغوی باندې سخته سیلئی راوستله اوحالات خراب شو نو هغه وخت حضور ﷺ حضرت حذیفه رضی الله عنه اولیګلو چه د مشرکانو حالت معلوم کړه راشه.

په صحیح مسلم کښې د حضرت حذیفه رضی الله عنه قصه ذکر ده هغه فرمائی، سخته سیلئی او یخنی وه او د شپې وخت وو، نبی کریم ﷺ مونږ صحابه کرامو ته اوفرمائیل ((ألا رجل یأتینی

۱) (شرح القسطلانی (ج۵ص۶۷)-
۲) (لامع الدراری (ج۷ص۲۲۷)-

بخبر القوم، جعله الله معي يوم القيامة؟)) داحضور ﷺ درې ځل اوفرمائيل خو چا هم جواب ورنکړو نو رسول الله ﷺ ماته اوفرمائيل ((قم ياحذيفه، فأتنا بخبر القوم)) ورسره هغوی ﷺ فرمائيلي وو چه ځوك به وژنې نه. دې وانې چه دومره سخته يخنى وه چه تګ ډير ګران ووخو چه کله دَ حضور ﷺ په حکم باندې زه لاړم نو داسې معلوميدله لکه چه زه په ګرم حمام کښې يم او دَ يخنئى څه نوم او نښه باقى نه وه. دې نه پس زه هغه مذکوره مقام ته اورسيدلم نو اومى کتل چه ابوسفيان(رضي الله عنه) خپله ملاګرموى. ما خيال راغلو چه ډيره ښه موقع ده چه دې خو ختم کړم ليکن دَ حضور ﷺ خبره رایاده شوه چه ځوك اونه وژنې نو ما هغه پريخودو. کله چه زه دَ هغه ځاىٔ نه واپس راغلم او هغه کار چه ماته سپارلې شوې وو پوره شو نو دومره يخنى مى اوشوه چه دَ هغې انتها نه وه. نو حضور ﷺ خپل څادر په ما باندې واچولو او زه اوده شوم بيا چه کله دَ سحر دَ مانځه وخت شو نو حضور ﷺ او وفرمائيل ((قم يانومان)) اې ډير خوب کوتکيه پاسه. (۱)

نو چه کله دا دواړه جدا جدا واقعات دى نو دَ تعارض هډو څه سوال نه پيدا کيږى. (۲)

دَ نبى کريم ﷺ ترغيب اودَ نوروصحابه کرامو سکوت: دلته يو سوال دا پيدا کيږى چه کله نبى عليه السلام ((من يأتينى بخبر القوم؟)) اوفرمائيل نودَ حضرت زبير رضي الله عنه نه علاوه نورو صحابه کرامو ولې لبيك اونه وئيل او چپ پاتې شو سره دَ دې چه هغوى خو دَ حضور ﷺ دَ پاره ځان هم قربانى کولو؟

حضرت ګنګوهى رحمه الله دَ دې سوال مختلف جوابونه ذکر کړى دى:

① سره دَ دې چه دَ طليعه فضيلت په خپل ځاىٔ دې ليکن صحابه کرامو دَ حضور صحبت نه پريخودلوممکن دى چه دَ حالاتو دنزاکتِ دَ وجه دَ حضور ﷺ نه جدا کيدل ئى نه وى خوښ کړى.

② دا هم ممکن دى چه دَ حاضرينو نه هر يو جواب او لبيك وئيل غوښتل خو چه کله هغوى اوکتل چه حضرت زبير رضي الله عنه په جواب کښې ړومبې والې اوکړو نو هغه حضرات چپ شو.

③ بيا دا خبره هم ده چه په دې دريو موقعوکښې ټول صحابه دَ حضور ﷺ سره حاضر نه وو بلکه څه لږ شان وو نو په دې وجه ممکن دى چه دَ دې خطاب مخاطب لږ شان خلق وى ټول نه وى. (۳)

قوله: فقال النبى صلى الله عليه وسلم: إن لكل نبى حوارياً، وحوارى الزبير:

نو حضور ﷺ اوفرمائيل دَ هر يو نبى دَ پاره يو (خاص) حوارى (امدادى) وى او زما حوارى زبير دې.

دَ حوارى معنى: دَ حوارى معنى خاص امدادى او ناصر ده. دَ حضرت عيسى عليه السلام ملګروته په

---

۱) (الحديث أخرجه مسلم كتاب الجهاد والسير باب غزوة الأحزاب رقم (٤٦٤)-

۲) (فتح البارى (ج۷ص۴۰۷)-

۳) (لامع الدرارى ج۱ ص ۲۲۸-۲۳۰)-

قرآن کريم کښې ﴿الحواريون﴾(۱) سره تعبير کړېشوی دی. ځکه چه هغوی د حضرت عيسی عليه السلام خاص سړی او امدادی ملګری وو. د دې اصل ((تحوير)) دې. د کوم معنی چه ((تبييض)) ده، يو قوم دا هم دې چه د حضرت عيسی عليه السلام دا دوستان يا شاګردان دوبيان ووپه دې وجه هغوی ته ﴿الحواريون﴾ اووئيلې شو. (۲)

علامه ابن منظور افريقی رحمه الله ليکی : ((التحوير التبييض، والحواريون: القصارون لأنهم كانوا قصارين، ثم غلب حتى صار كل ناصر وكل حميم حواريا))(۳)

حضرت زبير رضي الله عنه ته د حواری وئيلووجه: علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه د حديث باب نه معلومه شوه کوم سړې چه د دښمن حال معلومولوډپاره لاړشی هغه ته ناصر وئيلې کيدېشی، ځکه چه حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم حضرت زبير رضي الله عنه ته حواری وئيلې دې. د دې تسميه مطلب دا دې چه کله حضرت عيسی عليه السلام دا اوفرمائيل ﴿من أنصاری إلى الله قال الحواريون نحن أنصار الله﴾ نو د حوارينو نه علاوه بل چا لبيك اونه وئيل. دغه شان چه کله نبی عليه السلام د صحابه کرامو نه دا معلوم کړل ((من يأتينی بخبرهم؟)) نو د حضرت زبير رضي الله عنه نه علاوه بل چا لبيك اونه وئيل. په دې وجه حضور صلى الله عليه وسلم حضرت زبير ته د حضرت عيسی عليه السلام د حوارينو سره تشبيه ورکړه او د هغوی په نوم ئی ياد کړو. (۴)

نو بيا چه داخبره ثابته او واضحه شوه چه طليعه ته ناصر وئيلې کيدېشی نود دې ثواب هم هغه دې چه د مقاتل مدافع دې. (۵)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث ترجمة الباب سره مناسبت بالکل واضح دې. (۶) چه په باب کښې د طليعه ذکر دې او په حديث کښې هم د دې بيان دې.

۴۱- بَاب: هَلْ يُبْعَثُ الطَّلِيعَةُ وَحْدَهُ

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاری رحمه الله داخودلی دی چه د طليعه په توګه يو سړې ليګل هم صحيح دی. لکه چه حضور صلى الله عليه وسلم حضرت زبير رضي الله عنه ليګلې وو او جواب د استفهام محذوف دې يعنی ((يجوز بعثه وحده))(۷)

---

۱) (الصف: ۱٤)-
۲) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱٤۱)-
۳) (لسان العرب (ج ٤ ص ۲۱۹-۲۲۰)-
٤) (شرح ابن بطال (ج ۵ ص ۵۳)-
۵) (حواله بالا (۵٤)-
۶) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱٤۱)-
۷) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱٤۲)-

[۲۶۹۲] حَدَّثَنَا صَدَقَةُ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُنْكَدِرِ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا (۱) قَالَ نَدَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسَ قَالَ صَدَقَةُ أَظُنُّهُ يَوْمَ الْخَنْدَقِ فَانْتَدَبَ الزُّبَيْرُ ثُمَّ نَدَبَ النَّاسَ فَانْتَدَبَ الزُّبَيْرُ ثُمَّ نَدَبَ النَّاسَ فَانْتَدَبَ الزُّبَيْرُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيًّا وَإِنَّ حَوَارِيَّ الزُّبَيْرُ بْنُ الْعَوَّامِ [ر: ۲۶۹۱]

تراجم رجال

۱- صدقه: دا ابوالفضل صدقه بن الفضل المروزی رحمه الله دي. (۲)

۲- ابن عُیینه: دا مشهور محدث سفیان بن عُیینه بن ابی عمران کوفی رحمه الله دي. دَ دۀ مختصر حالات ((بدءالوحی)) رومبی حدیث کښې (۳) او تفصیلی حالات ((کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنبأنا)) لاندې تیرشوی دی. (۴)

۳- ابن المنکدر: دا محمدبن منکدر بن عبدالله مدنی رحمه الله دي. (۵)

۴- جابربن عبدالله: دا مشهور صحابی حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه دي. (۶)

قوله: قال: ندب النبی صلی الله علیه وسلم الناس: حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه فرمائی چه نبی علیه السلام خلقو ته آواز ورکړو. ندب دَ باب ضرب نه دي دَ دي مصدر ندبا دې اودَ دي معنی څوك راغوښتل او متوجه کول دی.

قوله: قال صدقة: أظنه یوم الخندق: صدقه راوی وائی چه زما خیال دي دَ جنګ خندق ورځ وه. یعنی صدقه بن الفضل چه په دې حدیث کښې دَ بخاری رحمه الله شیخ دې هغه فرمائی چه زما خیال دا دې چه دا راغوښتل دَ جنګ خندق په ورځ وو، هغه ته دلته شك کیږی خو دغه روایت امام حمیدی په خپل مسند کښې دَ ابن عُیینه رحمه الله نه روایت کړیدې په دې کښې بغیردَ شك نه یوم الخندق دې. (۷)

قوله: فانتدب الزبیر: نو حضرت زبیر رضی الله عنه جواب ورکړو. مطلب دا دې چه کله حضور صلی الله علیه وسلم خلقوته آواز ورکړو او خبردار ئې کړل نودَ هغه آواز جواب صرف حضرت زبیر رضی الله عنه ورکړو.

---

۱) (قوله: جابر بن عبدالله رضی الله عنهما: الحدیث مرتخریجه فی الباب السابق-

۲) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب العلم باب العلم والعظة باللیل-

۳) (کشف الباری (ج۱ص۲۳۸)-

٤) (کشف الباری (ج۳ص۱۰۲)-

۵) دَدوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم وضوءه علی المغمی علیه-

۶) (دَدوی دَحالاتودَپاره اوګورئ کتاب الضوء باب من لم یر الوضوء إلامن المخرجین من القبل والدبر

۷) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱٤۲) ومصباح اللغات (ص۸۶۳) مادة ندب-

((انتدبه الأمر)) معنی دَ چا په راغوښتو باندې جواب ورکولو ته وائی. (۱)
دَ حدیث باب نه دا فائده مستنبط شوه چه یوازې سړی له خان له سفرکول جائز دی او په دې باره کښې چه څه هم وارد شوی دی هغه دَ څه ضرورت یا حاجت دَ نه کیدو په صورت کښې دی.(۲) د دې سلسلې نور تفصیلات به ان شاء الله ((باب السیروحده)) لاندې راخی.
او په حدیث باب سره متعلق نور بحثونه په تیرو شوو بابونوکښې مونږ ذکر کړی دی.
د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې. چه حضور ﷺ حضرت زبیر رضی الله عنه یواځې دَ دښمن جاسوسئی دَ پاره روان کړې وو. دَ څه نه چه معلومه شوه چه په طلیعه کښې یو سړې لیګل هم جائز دی.

۴۲-بَاب: سَفَرِ الِاثْنَیْنِ

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله دلته دا ښائی چه دَ دوو سړو په یوځائ سفر کولو جائز او صحیح دی.(۳) حافظ صاحب فرمائی چه په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله دَ دې حدیث دَ ضعف طرف ته اشاره کوی کوم چه امام ابوداود(۴) ترمذی(۵) او نورو حضراتو (۶) روایت کړیدې. عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده په طریق سره مرفوع منقول دی چه ((قال رسول الله صلی الله علیه وسلم: الراکب شیطان، والراکبان شیطانان، والثلاثة رکب)) خو دا روایت دَ امام بخاری رحمه الله په نزد دَ استدلال قابل نه دې. په دې وجه هغه وائی چه که دوه کسان هم سفر کوی نو هیڅ بدبیت نشته او په دلیل کښې دَ ترجمة الباب لاندې دَ حضرت مالك بن الحویرث رضی الله عنه روایت نقل کوی. (۷)
پاتې شو هغه دَ سنن حدیث نو حافظ ابن حجر فرمائی چه هغه حدیث شریف هم صحیح الاسناد دې. ابن خزیمه او حاکم رحمه الله (۸) هم دا صحیح ګرځولې دې. او امام حاکم دا دَ حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه هم روایت کړیدې. (۹)

---

(۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۱٤۲) ومصباح اللغات (ص۸۶۳) مادة ندب-
۲) (فتح الباری (ج۶ص۵۳)-
۳) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۱٤۲) وفتح الباری (ج۶ص۵۳)-
٤) (سنن أبی داوٗد کتاب الجهادباب فی الرجل یسافر وحده رقم (۲۶۰۷)-
۵) (سنن الترمذی أبواب الجهاد باب ماجاء فی کراهیة أن یسافر الرجل وحده رقم (۱۶۷٤)-
۶) (رواه الإمام مالک بن أنس أیضاً فی الموطأ (ج۲ص۹۷۸)فی الاستئذان باب ماجاء فی الوحدة فی السفر رقم (۳۵)
۷) (فتح الباری (ج۶ص۵۳)-
۸) (المستدرک للحاکم (ج۳ص۱۰۲) کتاب الجهاد باب التشدید فی السفر بدون الثلاثة-
۹) (الحدیث أخرجه الحاکم وصححه (ج۲ص۱۰۲) کتاب الجهاد باب التشدید فی السفر بدون الثلاثة-

په دې وجه د دې روايت خو د سره ردكولې نشي خو د دې متعلق به دا اووئيلې شي چه دا په خاص حالاتو محمول دې. امام طبرى رحمه الله فرمائى چه ((الراكب شيطان والراكبان شيطانان .....)) كښې يوازې يا د دوو سړو په يو ځاىٔ د سفر كولو كومه نهى او زجر وارد شويدې هغه د ادب په توګه دې. ځكه چه يوازې سړې د ويرې او ځان له والى ښكار كيږى. په دې وجه دا نهى تحريمى نه ده چه دا سفر به حرام وى. ځكه كه يوازې سړې په ځنګل تيريږى يا داسې كه په ځان له ځاىٔ كښې په يوخالى كور كښې شپه تيروى نو هغه د ويرې نه په امن كښې كيدې نشى خاص كر كه د هغه زړه كمزورې وى او خيالات ئى خراب وى.

او د دې باره كښې د ټولونه ښه دا دى چه خلق په دې باره كښې مختلف دى څوك ويريږى او څوك بالكل نه ويريږى نو دا به وئيلې شى چه كومه نهى وارد شويده هغه ((حسما للمادة)) ده او دا نهى دې صورت ته شامل نه ده چه واقعى څه حاجت يا ضرورت پيش شى.(۱)

په دې مسئله كښې نور تفصيل به ان شاء الله ((باب السير وحده)) لاندې راځى.

[۲۶۹۳] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا أَبُو شِهَابٍ عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ (۲) قَالَ انْصَرَفْتُ مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَنَا أَنَا وَصَاحِبٍ لِي أَذِّنَا وَأَقِيمَا وَلْيَؤُمَّكُمَا أَكْبَرُكُمَا [ر:۶۰۲]

تراجم رجال

۱- احمد بن يونس: دا احمدبن عبدالله بن يونس تميمى كوفى رحمه الله دې. ليكن د نيكه په نسبت يعنى احمدبن يونس سره مشهور دې. د ده حالات ((كتاب الإيمان باب من قال: أن الإيمان هو العمل)) لاندې تيرشوى دى. (۳)

۲- ابوشهاب: دا ابوشهاب موسى بن نافع الحناط رحمه الله دې. (۴)

۳- خالد الحذاء: دا مشهور محدث ابوالمنازل خالدبن مهران حذاء بصرى رحمه الله دې. د ده حالات ((كتاب العلم باب قول النبى صلى الله عليه وسلم: اللهم علمه الكتاب)) لاندې تيرشوې دى.(۵)

۴- ابوقلابه: دامشهور تابعى عبدالله بن زيدجرمى رحمه الله دې. د دوى مختصر حالات ((كتاب

۱) (فتح البارى (ج۶ص۵۳-۵٤) وعمدة القارى (ج ١٤ص ١٤٢)-
۲) قوله: عن مالک بن الحويرث: الحديث مر تخريجه فى كتاب الأذان باب من قال: ليؤذن فى السفر مؤذن واحد
۳) (كشف البارى (ج۲ص۱۵۹)-
٤) (د دوى حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الحج باب التمتع والقران...)-
۵) (كشف البارى (ج۳ص۳۶۱)-

الإیمان باب حلاوة الإیمان)) په ذیل کښې راغلی دی. (۱)

۵- مالك بن حویرث: دا دَ رسول الله ﷺ صحابی حضرت مالك بن الحویرث ابوسلیمان رضی الله عنه دې. دَ ده حالات ((کتاب العلم باب تحریض النبی صلی الله علیه وسلم وفد عبد القیس علی أن یحفظوا الإیمان)) لاندې تیرشو. (۲)

تنبیه: دا حدیث سره دَ تشریحاتو ((کتاب الأذان)) کښې تیرشو.

دا حدیث دَ ترجمة الباب په ذیل کښې دَ ذکرکولو مقصد: ابن التین رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله دلته دَ حضرت مالك بن الحویرث رضی الله عنه حدیث ذکر کولو سره دا اشاره فرمائی چه دَ دې حدیث په بعض طرق کښې دا صراحت موجود دې چه حضور علیه السلام هغه ته او دَ هغه ملګری ته دا پورته ذکر شوې ارشاد هغه وخت فرمائیلې وو کوم وخت چه دې حضراتو دَ خپل قوم طرف ته دَ تلو اراده اوکړه نو دَ هغوی ﷺ دې اجازت سره دَ دوو سړو دَ سفر په جواز باندې په استدلال کولې شی. (۳)

دَ امام داودی غلط فهمی او دَ هغې وضاحت: ابن التین رحمه الله فرمائی چه امام داودی دَ ترجمة الباب دَ الفاظونه داګڼرلی چه امام بخاری رحمه الله دلته سفر یوم الإثنین (یعنی دَ پیرړ ورځ سفر) بیانوی. بیائې په امام صاحب باندې اعتراض اوکړو چه دلته خو په حدیث کښې دَ یوم الإثنین دَ سفر هډو تذکره نشته.

علامه عینی رحمه الله دَ دې اعتراض جواب ورکولو سره فرمائی: ((وهذا لیس بشیء لأنه لم یرد به إلا سفر الرجلین لأنه تقدم ذکر سفر الرجل وحده، ثم أتبعه ببیان سفر الرجلین، ولو نظر متن الحدیث لوضح له بخلاف قوله، وسفر یوم الإثنین إنما هو مذکور فی الحدیث الثلاثة الذین تخلفوا عن تبوك، قال کعب: کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یحب أن یسافر یوم الإثنین ویوم الخمیس)) (۴)

یعنی دَ هغه دا اعتراض بالکل دَ توجه قابل نه دې ځکه چه دَ امام بخاری مقصد دَ دې نه صرف دَ دوو سړو دَ سفر بیان دې. دَ دې دَ پاره دَ دې نه وړاندې دَ یو سړی دَ سفر بیان اوشو بیائې دَ دې نه پس دَ دوو سړو دَ سفر ذکر اوکړو. که چرې داودی دَ حدیث متن ته کتلې وې نو هغه ته به دَ خپل اعتراض خلاف معلوم شوې وو.

پاتې شو سفر دَ یوم الإثنین نو دَ دې دریو صحابه کرامو په حدیث کښې ذکر دی کوم چه دَ غزوه تبوك نه پاتې شوی وو. حضرت کعب بن مالك رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله ﷺ به دَ پیر او زیارت دَ ورځ سفر خوښولو.

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۲۶)-

۲) (کشف الباری(ج۳ص۵۰۸)-

۳) (فتح الباری (ج۶ص۵۳)-

۴) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۴۲)-

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث مناسبت ترجمة الباب سره واضح دې (۱) چه حضرت مالك بن حويرث رضي الله عنه اود هغه ملګرى ته هغوى ﷺ د سفر كولو اجازت وركړې وو د څه نه چه د دوو سړو د سفر جواز معلوميږى.

۴۳-بَاب: الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

د ترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله دلته دا خودل غواړى چه د اسونو په تندوكښې به د قيامت پورې خير او بركت قائم وى. او دلته هغوى د خپل عادت موافق د حديث الفاظ ترجمة الباب جوړكړى دى. (۲)

اود دې ترجمه لاندې هغوى درې احاديث ذكركړى دى كومو كښې چه ړومبې د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما دې.

[۲۶۴۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا(۳) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْخَيْلُ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ[۳۴۴۴]

تراجم رجال

۱-عبدالله بن مسلمه: دا عبدالله بن مسلمه بن قعنب قعنبى رحمه الله دې.

۲- مالك: دا امام دارالهجرة امام مالك بن انس الاصبحى رحمه الله دې. د دې دواړو حالات ((كتاب الإيمان باب من الدين الفرار من الفتن)) لاندې تيرشوى دى. (۴)

۳-نافع: دا ابوسهيل نافع بن مالك بن ابى عامر اصبحى رحمه الله دې. د امام مالك رحمه الله تره دې. د ده حالات ((كتاب الإيمان باب علامة المنافق)) لاندې تيرشو. (۵)

۴-عبدالله بن عمر: دا مشهورصحابى حضرت عبدالله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما دې. د ده حالات (كتاب الإيمان باب قول النبى صلى الله عليه وسلم: بنى الإسلام على خمس) لاندې راغلى دى (۶)

---

۱) (حواله بالا(ص۱٤۳)-

۲) (فتح البارى (ج۶ص ٥٤) وعمدةالقارى)ج ١٤ص۱٤۳) وكشف البارى (ج۱ص۱۶۸)-

۳) (قوله: عن عبدالله بن عمر رضى الله عنهما: الحديث أخرجه البخارى أيضاً (ج۱ص ٥٤) كتاب المناقب باب بعد باب سؤال المشركين أيريهم... رقم (٣٦٤٤) ومسلم كتاب الإمارة باب الخيل فى نواصيها الخير إلى يوم القيامة. رقم (٤٨٤٥) والنسائى كتاب الخيل باب فتل ناسية الفرس رقم (۳۶۰۳) وابن ماجه أبواب الجهاد باب ارتباط الخيل فى سبيل الله رقم (۲۷۸۷)-

٤) (كشف البارى (ج۲ص ۸۰)وأيضاً انظر لترجمة مالک بن أنس: كشف البارى (ج۱ص ۲۹۰)-

٥) (كشف البارى (ج۲ص ۲۷۱)-

۶) (كشف البارى (ج۱ص۶۳۷)-

قوله: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الخيل في نواصيها الخير إلى يوم القيامة: حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه فرمائي چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل دَ اسونو تندو سره دَ قيامته پورې خير تړلې دې.

دَ خيل نه څه مراد دې؟: دلته دَ خيل نه هغه اسونه مراد دى کوم چه دَ جهاد دَ پاره اوساتلې شي او په هغې جنګ اوکړېشى. په دليل هغه حديث شريف دې کوم چه څلور بابه پس راځى چه ((الخيل لثلاثة)). (۱)

په مسند احمد کښې دَ حضرت اسماء بنت يزيد رضي الله عنها مرفوع حديث دې:

((الخيل في نواصيها الخير معقود إلى يوم القيامة، فمن ربطها عُدَّة في سبيل الله، وأنفق عليه إحتسابا كان شبعها وجوعها وريها وظمؤها وأرواثها وأبوالها فلاحًا في موازينه يوم القيامة)) (۲)

يعنى دَ اسونو تندو پورې دَ قيامته پورې خير او برکت تړلې دې. چا چه دا دَ الله تعالى په لار کښې دَ جهاد دَ پاره تيارکړې وى او دَ ثواب نيت لرلو سره په دې باندې خرچه کړې وى نو دَ هغه مړيدل، اوږيکيدل، دَ هغه خړوبيدل او دَ هغه ترې پاتې کيدل، دَ هغه خاشترې او دَ هغه متيازې به دَ قيامت په ورځ په تله کښې کاميابى وى.

او خيل ئې ځکه ذکر کړو چه دا دَ جهاد سامان دې اوتخصيص بالذکر وجه دا ده چه په هغه زمانه کښې دَ دې نه لوئ دَ جهاد سامان نه وو ګنې مقصود دَ خيل تعيين نه دې بلکه دَ جهاد فضيلت بيانول دى چه په جهاد کښې دَ امت مسلمه دَ پاره خير او برکت دې. (۳)

دَ نواصى مطلب اودَ دې مراد: نواصى دَ ناصية جمع ده اودَ دې معنى تندې دې. خو دلته په حديث کښې ناصية نه هغه ويښته مراد دى چه دَ اس په تندى باندې زوړند وى. (۴)

او بعض حضراتو فرمائيلى دى چه ناصيه دَ اس دَ ټول ذات نه کنايه ده دَ عربوخلق وائى ((فلان مبارك الناصية)) او دَ دې نه پوره انسان يا ذات اخلى. (۵)

ولې حافظ ابن حجر رحمه الله داخبره بعيده ګرځولې ده چه دَ ناصيه نه پوره ذات مراد واخستلې شى نو دَ باب په دريم حديث کښې دا معنى صحيح نه ګرځى. نور فرمائى چه امام مسلم دَ حضرت جرير رضي الله عنه روايت نقل کړيدې په دې کښې : ((قال: رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يلوى ناصية فرسه بإصبعه ويقول.....))(۶)

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص۵۵) وعمدة القارى (ج ۱٤ص۲۷۳)-
۲) (مسندأحمد (ج۶ص٤۵۵)-
۳) (فيض البارى (ج۳ص٤۳۰)-
٤) (فتح البارى (ج۶ص۵۵) وعمدة القارى (ج ۱٤ص۱٤۳)-
۵) (حواله بالا وشرح الكرمانى(ج۱۲ص ۱۳۶) وابن بطال (ج۵ص۵۷)-
۶) (صحيح مسلم (ج۲ص۱۳۲)كتاب الإمارة باب فضيلة الخيل وأن الخير معقود بنواصيها رقم (٤۸٤۷)-

او پوره حديث ني ذكر كړېږي وجه هم ناصيه مراد ده.
اود دې د تخصيص بالذكر وجه دا ده چه د اس په ذريعه اقدام على العدو اوكړېشي په خلاف د روستنى حصې خكه چه په دې كښې د ادبار اشاره موندلې شي. (۱)
د الخير نه څه مراد دى؟ د الخير نه مراداجر او غنيمت دې لكه چه د وړاندينى باب په حديث كښې پخپله حضور ﷺ اجر او غنيمت خيرګرځولي دي. ((**الخيل معقود فى نواصيها الخير إلى يوم القيامة: الأجر والمغنم**)) (۲) او ((**الأجر والمغنم**)) الفاظ خو يا د خير سره بدل دى يا د مبتدا، محذوف خبر دې. ((**أى هوالأجر والمغنم**)) (۳)
اود مسلم شريف د روايت نه هم د دې تائيد كيږي چه هلته د جرير عن حصين په روايت كښې دى ((**قالوا: بم ذاك يا رسول الله؟ قال: الأجر والمغنم**))(۴)
اوبعض حضراتو فرمائيلى دى دلته د خير نه مراد مال دې. علامه خطابى رحمه الله فرمائى چه په حديث كښې د دې خبرې خبر وركړيشويدې چه كوم مال د اسونو په تيزو زغلولو حاصل شي هغه د ټولو نه بهترين او پاك مال دې. خكه چه عرب مال ته خير وائى هم دينه د الله تعالى قول دې: ﴿**كتب عليكم إذا حضر أحدكم الموت إن ترك خيرا**﴾(۵) أى: مالاً (۶)
علامه ابن عبدالبر رحمه الله په ،،التمهيد،، كښې فرمائى.
په دې حديث كښې د اس حاصلولو ترغيب دې او دا اسونه د ټولو ځناورو نه غوره دى خكه چه د نبى كريم ﷺ نه دا قسم ارشاد د بل يو ځناور د پاره سوا د اس نه نه دې نقل شوې په دې كښې د نبى كريم ﷺ د طرف نه د اس تعظيم دې. د دې په حصول باندې ترغيب دې او د دې خبرې تحريص دې چه د الله تعالى په لاركښې د جهاد د پاره دا تياره وه او ترلې شنه خكه چه دا د جهاد په قوى آلاتوكښې دې. دا اس كوم چه د جهاد د پاره تياركړيشى هم هغه د كوم په تندى كښې چه خير دې. (۷)
د نسائى شريف په روايت كښې راځى چه نبى كريم ﷺ ته د ښځونه پس د ټولو نه زيات اسونه خوښ وو.(۸)
تنبيه: دلته امام بخارى رحمه الله چه كوم حديث د حضرت عبدالله بن عمر رضى الله عنهما ذكر كړيدې په هغې كښې د معقودلفظ نشته د موطا په روايت كښې هم داسې دې.(۹) چه په دې كښې

۱) (كشف البارى (ج۶ص۵۵-۵۶)-
۲) (صحيح البخارى (ج۱ص۳۹۹) كتاب الجهاد باب الجهاد ماض مع البروالفاجر. رقم (۲۸۵۲)-
۳) (فتح البارى (ج۶ص۵۵)-
٤) (صحيح مسلم (ج۲ص۱۳۶) كتاب الإمارة باب فضيلة الخيل وأن الخير معقود بنواصيها رقم (٤۸۵۰)-
۵) (البقرة:۱۸)-
۶) (أعلام الحديث للخطابى(ج۲ص ۳۷٤)-
۷) (التمهيد(ج ۱٤ص۹۶)-
۸) (سنن النسائى (ج۲ص۱۲۲) كتاب الخيل باب حب الخيل رقم(۳۵۹٤)-
۹) (الموطأ للإمام مالک بن أنس كتاب الجهاد باب ماجاء فى الخيل.....رقم (٤٤)-

معقود لفظ نشته، خو اسماعيلى همدغه روايت عبدالله بن نافع عن مالك په طريق سره نقل كړو په دې كښې دا لفظ موجود دې. دغه شان هم بخارى كښې علامات النبوة لاندې دا حديث ((عن عبيدالله أخبرنى نافع عن ابن عمر رضي الله عنهما)) (۱) په طريق سره مروى دې. په دې كښې هم د معقود لفظ موجود دې ليكن دا صرف د كشميهنى په روايت كښې دې. (۲)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حديث مطابقت بالكل واضح دې.

(۳) او هغه خير د اسونو تندو سره تړلې دې هم د دې په ترجمه كښې ذكر دې او همدغه د حديث مضمون دې.

د باب دونم حديث د حضرت عروة بن الجعدر رضي الله عنه دې.

[۲۶۹۵] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حُصَيْنٍ وَابْنِ أَبِي السَّفَرِ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الْجَعْدِ (۴) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ قَالَ سُلَيْمَانُ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ تَابَعَهُ مُسَدَّدٌ عَنْ هُشَيْمٍ عَنْ حُصَيْنٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ [۲۶۹۷، ۲۹۵۱]

تراجم رجال

۱- حفص بن عمر: دا حفص بن عمر بن حارث رحمه الله دې. (۵)

۲- شعبه: دا امير المؤمنين فى الحديث ابوبسطام شعبه بن الحجاج عتكى رحمه الله دې. د دوى مختصر حالات ((كتاب الإيمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) لاندې تيرشوى دى. (۶)

۳- حصين: داحصين بن عبدالرحمن السلمى رحمه الله دې. (۷)

۴- ابن ابى السفر: دا عبدالله بن ابى السفر سعيد ثورى كوفى رحمه الله دې. د ده حالات هم

---

۱) (صحيح البخارى كتاب المناقب باب بعد سؤال المشركين أن يريهم... رقم (۳۶۴۴)-

۲) (كشف البارى (ج۶ص ۵۴)-

۳) (عمدة القارى (ج ۱۴ص۱۴۳)-

۴) (قوله: عن عروة بن الجعد: الحديث أخرجه البخارى أيضًا (ج۱ص۳۹۹) كتاب الجهاد باب الجهاد ماض مع البر والفاجر رقم (۲۸۵۲) و(ج۱ص۴۴۰) كتاب فرض الخمس باب قول النبى صلى الله عليه وسلم: أحلت لكم الغنائم رقم (۳۱۱۹) و(ج۱ص۵۱۴) كتاب المناقب باب بعد باب سؤال المشركين أن يريهم... رقم (۳۶۴۳)ومسلم كتاب الإمارة باب فضيلة الخيل.... رقم (۴۸۴۹-۴۸۵۰) والترمذى أبواب الجهاد باب ماجاء فى فضل الخيل رقم (۱۶۹۴) والنسائى كتاب الخيل باب قتل ناصية الفرس رقم (۳۶۰۴-۳۶۰۷) وابن ماجه أبواب التجارات باب اتخاذ الماشية رقم (۲۳۰۵) وأبواب الجهاد باب ارتباط الخيل فى سبيل الله رقم (۲۷۸۶)

۵) (د دوى د حالاتودپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب التيمن فى الوضوء والغسل-

۶) (كشف البارى (ج۱ص۶۷۸)-

۷) (د دوى د حالاتودپاره اوګورئ كتاب مواقيت الصلاة باب الأذان بعد ذهاب الوقت-

((کتاب الإیمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده)) لاندې تیرشوی دی. (۱)

۵-الشعبي: دا ابوعمروعامر بن شراحیل شعبی کوفی رحمه الله دې. دَ ده حالات هم دَ مذکوره باب لاندې راغلی دی. (۲)

۶-عروه بن الجعد: دا عروة بن ابی الجعد الباري الازدی رضی الله عنه دې. ده ته دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ صحبت شرف حاصل دې. دَ کوفې اوسیدونکې دې. (۳)

خودَ علامه شاطبی اوعلامه ابن عبدالبر رحمه الله خیال دا دې چه دا عروه بن عیاض بن ابی الجعد دې او دَ خپل نیکه طرف ته دَ ده نسبت مشهور دې. (۴)

بارق قبیله دَ ازد یو ښاخ دې او بارق دَ حضرت عروة رضی الله عنه دَ جداعلی لقب دې او دَهغه نوم سعدبن عدی به حارثه دې او بارق دَ یو غر نوم دې هغې سره نزدې دَ حضرت عروه رضی الله عنه جداعلی اقامت اختیار کړې وو. دَ هغې طرف ته دَ نسبت په وجه هغه په بارق باندې یادیدلو. (۵) هغه دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم، حضرت عمر رضی الله عنه او حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه نه دَ حدیث روایت کوی.

اودَ هغه نه شبیب بن غرقده، امام شعبی، غیزار بن حریث، ابولبید لُماذه بن زبار جهضمی، قیس بن ابی حازم، ابواسحاق سبیعی، سماك بن حرب، نعیم بن ابی هند او نورډیر محدثین روایت حدیث کوی. (۶)

حضرت عمر رضی الله عنه هغه دَ کوفې قاضی مقررکړې وو، بیاهم هلته اوسیدلواو هغه سره ئی سلیمان بن ربیعه هم کړې وو، دا واقعه دَ قاضی شریح رحمه الله دَ قاضی مقرر کولونه دَ وړاندې ده. (۷)

دَ شام وغیره په فتوحاتوکښې دې هم شامل وو، بیا هم هلته اوسیدلو. روستو حضرت عثمان رضی الله عنه هغه ته دَ کوفې دَ روانیدلو هدایت اوکړو. (۸) دَ هغوی شمیر په محدثینوکښې په اهل کوفه کښې کیږی. (۹)

دَ اسونوسره دَ هغه ډیره مینه وه، شبیب بن غرقده فرمائی چه هغه سره ما اویا اسونه لیدلې وو چه ټول په ټول دَ جهاد دَ پاره ئی تیار ساتلې وو. (۱۰)

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۶۷۸)-
۲) (کشف الباری (ج۱ص۶۷۹)-
۳) (تهذیب الکمال (ج۲۰ص۵) تهذیب الأسماء واللغات للنووی (ج۱ص۳۳۱)-
٤) (الإصابة(ج۲ص٤٦٤)والإستیعاب (ج۲ص۲۸)-
۵) (طبقات ابن سعد(ج۶ص۳٤)و تهذیب الکمال (ج۲ص۵) وتهذیب الأسماء (ج۱ص۳۳۱)-
۶) (شیوخ او تلامذه دَ پاره اوګورئ تهذیب الکمال (ج۲۰ص ۵-۶)-
۷) (تهذیب الکمال (ج۲ص۵) وتهذیب التهذیب (ج۷ص۱۷۸)-
۸) (الإصابة(ج۲ص٤۷۶)-
۹) (الإستیعاب (ج۲ص۲۸)-
۱۰) (طبقات ابن سعد(ج۶ص۳٤) وتهذیب الأسماء للنووی (ج۱ص۳۳۱) وصحیح البخاری (ج۱ص ۵۱٤) تاب المناقب باب بعد باب سؤال المشرکین أن یریهم.... رقم (۳۶٤۳)-

بو خل هغه يو اس واخستلو چه د هغې قيمت لس زره درهم وو(۱) د هغه نه ټول ديارلس احاديث مروى دى چه په هغې كښې يو متفق عليه دې. (۲)
تنبيه دَ حديث عروه بن الجعد رضي الله عنه تشريح دَ تيرشوى حديث دَ ابن عمر لاندې تيره شويده.

قوله: قال سليمان: عن شعبة عن عروة بن أبي الجعد:

دَ مذكوره تعليق تخريج: دا تعليق حافظ ابونعيم رحمه الله (المستخرج) كښې، امام طبرانى (المعجم الكبير) (۳) او امام نسائى خپل (سنن) كښې (۴) موصولاً نقل كړيدې. (۵)
دَ مذكوره تعليق مقصد: دَ دې تعليق مقصددا دې چه سليمان بن حرب په دې سندكښې دَعروه دَ پلار نوم كښې اختلاف كړيدې نو حفص بن عمرخودَعروه دَپلارنوم جعد ګرځوى او سليمان بن حرب دَ هغه دَ پلار نوم أبى الجعد ونيلې دې. (۶)
اسماعيلى رحمه الله فرمائى چه دَ شعبه نه روايت كونكى اكثر حضرات دَ هغه دَ پلار نوم (الجعد) ښائى سوا دَ سليمان بن حرب او ابن عدى نه. (۷)
صحيح كوم دى؟: علامه ابن عبدالبر رحمه الله فرمائى

((قال على بن المديني: من قال فيه: عروة بن الجعد فقد أخطأ، وإنما هو عروة بن أبي الجعد قال: وكان غندر يهم فيه، فيقول: عروة بن الجعد)) (۸)

على بن المدينى رحمه الله فرمائى چاچه هغه ته عروه بن جعد اووئيل هغه غلطى اوكړه، هغه خو عروه بن ابى الجعد دې. فرمائى او غندر ته به دَ هغه باره كښې وهم كيدلو نو هغه به دهٔ ته عروه بن الجعد وئيل.
اوعلامه ابن عبدالبر (۹)حافظ ابن حجر (۱۰) حافظ جمال الدين المزى (۱۱) امام طبرانى (۱۲) او پخپله امام بخارى (۱۳) رحمهم الله واغيره دَ صنيع نه هم دَ دې خبرې تائيد كيږى چه درست او صحيح ((عروة بن أبي الجعد)) دې نه چه ((عروة بن الجعد)).

۱) (أسد الغابة (٤ص۲۶)-
۲) (تهذيب الأسماء للنووى (ج۱ص۳۳۱)-
۳) (المعجم الكبير (۱۷ص۱۵۵) رقم (۳۹۷)-
٤) (سنن النسائى كتاب الخيل باب فتل ناصية الفرس رقم (۳۶۰۵ و ۳۶۰۷)-
۵) (فتح البارى (ج۶ص ٥٤)-
۶) (حواله بالا عمدة القارى (١٤ص ١٤٤)-
۷) (فتح البارى (ج۶ص ٥٤)-
۸) (الإستيعاب(ج۲ص ۲۸) وتعليقات تهذيب الكمال)ج۲۰ص۶)-
۹) (الإستيعاب (ج۲ص۲۸)-.
۱۰) (فتح البارى (ج۲ص۵۵)-.
۱۱) (تهذيب الكمال (ج ۲۰ص۵)-.
۱۲) (المعجم الكبير (ج۱۷ص ١٥٤)-.
۱۳) (التاريخ الكبير (ج۷ص ۳۱) رقم (۱۳۷) وانظر أيضًا للمزيد فتح البارى (ج۶ص۵۵)-

یوه تنبیه. دلته دَ امام بخاری رحمه الله دا عبارت ((قال سلیمان: عن شعبة عن عروة بن أبي الجعد)) نه دا مغالطه او شبه نه دی کیدل پکار چه امام شعبه دَ حضرت عروه نه روایت کوی. حالانکه شعبه دَ حضرت عروه زمانه نه ده لیدلې، نو دَ دې عبارت معنی به دا وی چه شعبه په خپل روایت کښې دَ عروة بن أبي الجعد لفظ دَ "اب" اضافې سره (۱) ذکر کړیدې عروة بن الجعد ئې نه دې ویلې.

قوله: تابعه مسدد عن هشيم عن حصين عن عروة بن أبي الجعد: مسدد ((عن هشيم عن حصين عن عروة بن أبي الجعد)) په طریق سره دَ سلیمان متابعت کړیدې.

دَ مذکوره عبارت مقصد: ددې عبارت مقصد او مطلب دا دې چه دَ امام بخاری رحمه الله شیخ مسدد بن مسرهد رحمه الله هم دَ "اب" په اضافې سره دَ سلیمان متابعت او ملګرتیا کړیده. (۲)

دَ باب دریم حدیث دَ حضرت انس بن مالک رضی الله عنه دې.

[۲۶۹۶] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (۳) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَرَكَةُ فِي نَوَاصِي الْخَيْلِ [۳۴۴۵]

تراجم رجال

۱- **مسدد**: دا مسدد بن مسرهد بن مسرهل رحمه الله دې.

۲- **يحيى**: دا يحيى بن سعيد بن فروخ القطان تميمى رحمه الله دې. دَ دې دواړو حضراتو حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه)) لاندې راغلی دی. (۴)

۳- **شعبه**: دا اميرالمؤمنين فى الحديث شعبه بن الحجاج عتكى بصرى رحمه الله دې. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) لاندې تيرشوى دى. (۵)

۴- **ابوالتياح**: دا ابوالتياح يزيد بن حميد بصرى رحمه الله دې. دَ ده حالات ((كتاب العلم باب ما كان النبي صلى الله عليه وسلم يتخولهم بالموعظة والعلم كى لا ينفروا)) لاندې تير شوى دى. (۶)

---

۱) (عمدة القارى (ج ۱۴ ص ۱۴۴)-

۲) حواله بالا-

۳) قوله: عن أنس بن مالک رضی الله عنه: الحديث: أخرجه البخاری أيضًا (ج ۱ ص ۵۱۴) کتاب المناقب باب بعد باب سؤال المشرکين أن يريهم النبی صلی الله عليه وسلم آية.... رقم (۳۶۴۵) ومسلم کتاب الإمارة باب فضيلة الخيل وأن الخير معقود بنواصيها رقم (۴۸۵۴) والنسائی کتاب الخيل باب برکة الخيل رقم (۳۶۰۱)

۴) (کشف البارى (ج ۲ ص ۲)-

۵) (کشف البارى (ج ۱ ص ۶۷۸)-

۶) (کشف البارى (ج ۳ ص ۱۶۸)-

۵- انس بن مالك: دَ حضرت انس بن مالك رضی الله عنه حالات ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه)) (۱)

قوله: قال: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم: البرکة فی نواصی الخیل: دَ حضرت انس بن مالك رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی د اسونو په تندوکښې برکت ایخودې شوې دې.

فی نواصی الخیل دَ څه څیز سره متعلق دې: دلته چه دا کوم ((فی نواصی الخیل)) جارومجرور دې دَ دې معلق حافظ ابن حجر او علامه عینی رحمهما الله ((نازلة یاتنزیل)) گرځولې دې. ((عاصم بن علی عن شعبة)) په طریق سره دا روایت نقل کړې اودَ دې الفاظ دا دی ((البرکة تنزل فی نواصی الخیل)) (۲)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث ترجمة الباب سره مناسبت ((البرکة)) کښې دې ځکه چه برکت هم عین خیر دې. (۳)

فائده: دَ باب لاندې ذکر کړیشوې حدیث مبارك تقریبًا دَ شلو صحابه کرامو رضوان الله علیهم اجمعین نه مروی دې. (۴)

۴۴- بَاب: الْجِهَادُ مَاضٍ مَعَ الْبَرِّ وَالْفَاجِرِ

دَ ترجمة الباب مقصد: علامه عینی رحمه الله فرمائی دَ دې باب لاندې امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه جهاد به دَ قیامت پورې باقی وی. (۵)

او علامه ابن التین فرمائی چه دَ ترجمه مقصد دا دې چه په هر سړی باندې دَ قیامته پورې جهاد واجب او ضروری دې. که نیك وی که گناهګار. اودَ دې وجه داده چه دَ ابوالحسن قابسی په روایت کښې دَترجمة الباب داسې الفاظ راغلی دی: ((الجهاد ماض علی البر والفاجر)) (۶) خو حافظ صاحب رحمه الله فرمائی:

((إلا أنه لم یقع فی شیء من النسخ التی وقفنا علیها، وقد وجدته فی نسخة قدیمة من روایة القابسی کالجماعة، والذی یلیق بلفظ الحدیث ما وقع فی سائر الأصول بلفظ "مع" بدل "علی" (۷)

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص ٤)-

۲) (فتح الباری (ج۶ص۵۵) وعمدة القاری (ج ١٤ ص ١٤٩)-

۳) (عمدة القاری (ج ١٤ ص ١٤٤)-

٤) (لامع الدراری (ج۷ص۲۲۹) وهم: ابن عمر، وعروة، وأنس، وجریر، وسلمة بن نفیل، وأبو هریرة، وعتبة بن عبد، وجابر، وأسماء بنت یزید، وأبوذر، والمغیرة، وابن مسعود، وأبو کبشة، وحذیفة، وسوادة بن الربیع، وأبو أمامة، غیرب الملیکی، والنعمان بن بشیر، وسهل ب الحنظلیة، وعلی رضی الله عنهم. ذکر هم الحافظ مع تخریج روایاتهم (ج۶ص۵۶)-

۵) (عمدة القاری (ج ١٤ ص ١٤۵)-

۶) (حواله بالا وفتح الباری (ج۶ص۵۶)-

۷) (وفتح الباری (ج۶ص۵۶)-

دَ كوم خلاصه چه دا ده، زمونږ چه کومو نسخو ته رسيدل شوی دی په هغې کښې په بره نسخه کښې هم دا خبره نشته. دَ قابسی روايت شوې يوه زړه نسخه ماته ملاوشوې وه نو په هغې کښې هم دَ اکثر په شان "مع" دې نه چه "علی" او دَ حديث الفاظو سره هم دغه مناسب دی کوم چه په ټولو اصلو (نسخو) کښې دی چه "مع" سره وی نه چه "علی" سره.
حافظ ابن حجر نور فرمائی چه دا ترجمه دَ حضرت ابوهريره رضی الله عنه دَ حديث نه اخذ کړې شويده کوم چه امام ابوداود او امام ابويعلی رحمهما الله مرفوعاً او موقوفاً نقل کړيدې او دَ دې رواة هم مناسب دی خو دا چه دَ حديث په سند کښې مکحول هم دې دَ چا سماع چه دَ ابوهريره رضی الله عنه نه ثابته نه ده. (۱)او دَ امام ابوداود رحمه الله دَ روايت الفاظ دا دی: ((الجهادواجب عليکم مع کل أمير، براکان أوفاجراً.... وإن عمل الکبائر)) (۲)

قوله: لِقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ: (۳) دَ نبی کريم صلی الله عليه وسلم دَ دې ارشاد په وجه چه دَ اسونو تندو سره دَ قيامته پورې خير تړلې دې. دا دَ امام بخاری رحمه الله ماقبل کښې دَ ذکر شوې دعوی دليل دې چه هغه په ترجمة الباب کښې دا وئيلي وو چه جهاد به دَ قيامته پورې باقی وی. بيا دا دعوی ثابتولو: پاره ئې دا پورته ذکر شوې حديث دَ دليل په توګه ذکر کړو.
دَ استدلال وجه دلته دَ امام بخاری رحمه الله استدلال دا دې چه نبی اکرم صلی الله عليه وسلم په دې مذکوره حديث کښې دا ذکر فرمائيلی دی چه دَ قيامته پورې دَ اسونوتندو پورې خير تړلې دې. هغوی عليه السلام ته دا خبره معلومه وه چه دَ هغوی په امت کښې به عادل او ظالم دواړه قسم بادشاهان وی نو دَ دې حديث په رو دَ هغوی سره جهاد واجب شو او په دې کښې حضور صلی الله عليه وسلم دَ دې خبرې تفريق نه دې کړې چه که جهاد امام عادل سره وی نو بيا خو هغه خير دې ګنی نو نه دې، نو معلومه شوه چه دا فضل او مرتبه په هر صورت کښې حاصليدې شی که امام عادل وی که جائر.(۴)
حافظ ابن حجر فرمائی چه دَ دې حديث نه دا استدلال دَ ټولونه اول حضرت امام احمدبن حنبل رحمه الله کړې وو.(۵) دَ ترمذی په روايت کښې دی:

قوله: قَالَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ: وَفِقْهُ هَذَا الْحَدِيثِ أَنَّ الْجِهَادَ مَعَ كُلِّ إِمَامٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ: (۶) دَ دې دَ پاره چه جهاد دَ قيامته پورې مشروع دې نوکه امام عادل او نيك وی

---

۱) (وفتح الباری (ج۶ص۵۶)-
۲) (الحديث أخرجه الإمام أبوداود فی سننه کتاب الجهاد باب فی الغزو مع أئمة الجور رقم (۲۵۳۳)-
۳) (الحديث مر تخريجه فی الباب السابق-
٤) (شرح ابن بطال (ج۵ص۵۷) وفتح الباری (ج۶ص۵۶)-
۵) (وفتح الباری (ج۶ص۵۶)-
۶) (الجامع للترمذی أبواب الجهاد باب ماجاء فی فضل الخيل رقم (۱۶۹٤)-

نو بیا هم هغه سره یوځای کیدل او جهاد کول دی او که فاجر او فاسق دې نو هم دَ هغه سره یوځای کیدل او جهاد کول دی. ځکه که امام عادل وی که فاجر، هغه هم دَ جهاد دَ پاره راوتلې دې دَ هغه خرابوالی او فاجر کیدو سره هیڅ فرق نه پریوځی. دَ کفارو په مقابله کښې چه کوم جهاد مطلوب دې هغه په هرحال کښې کول ضروری دی.

[۲۶۹۷] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ عَنْ عَامِرٍ حَدَّثَنَا عُرْوَةُ الْبَارِقِيُّ (۱) أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ الْأَجْرُ وَالْمَغْنَمُ [ر: ۲۶۹۵]

تراجم رجال

۱- ابونعیم: دا مشهورمحدث ابونعیم فضل بن دکین رحمه الله دې.

۲- زکریا: دا زکریا بن زائده کوفی رحمه الله دې، دَ دې دوارو حالات ((کتاب الإیمان باب فضل من استبرألدینه)) لاندې تیرشوې دی.(۲)

۳- عامر: دا مشهور تابعی محدث ابوعمروعامر بن شراحیل شعبی رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده)) (۳)

۴- عروة البارقی: دا حضرت عروة بن ابی الجعد رضی الله عنه دې. دَ ده حالات په تیرشوی باب کښې راغلی دی. او ((البارقی)) بارق طرف ته منسوب دې چه دَ یمن دَ یو غرنوم دې.(۴)

تنبیه: دَ حدیث باب تشریح په تیرشوی باب کښې تیره شویده.

فائده: په حدیث باب کښې دَ دې خبرې زیرې او خوشخبری ده چه اسلام او مسلمان به تر قیامته پورې باقی وی ځکه چه دَ جهاد بقاء دَ مجاهدینو بقاء دَ پاره مستلزم ده او بنکاره خبره ده چه مجاهدین به هم مسلمانان وی. (۵)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث ترجمة الباب سره مناسبت ((فی نواصیها الخیر إلی.....)) کښې دې. (۶)

دَ یوجماعت ټول کسان صالح او نیک کیدل ضروری نه دی: علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه دَ باب په حدیث کښې دَ یو اصل عظیم طرف ته اشاره ده هغه دا چه دَ کومو امورو مدار جماعت یعنی ډله وی په هغوی کښې افرادو ته نشی کتلې ځکه چه په هره ډله

---

۱) (قوله: عروة البارقی الحدیث مر تخریجه فی الباب السابق-

۲) (کشف الباری (ج۲ص۶۶۹و ۶۷۳)-

۳) (کشف الباری (ج۱ص۶۷۸)-

۴) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۴۵) وفتح الباری (ج۶ص۵۵)-

۵) (فتح الباری(ج۶ص ۵۴)-

۶) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۴۵)-

كښې نيك او بد هر قسم خلق وى او د داسې جماعت پيدا كيدل هم متعذر دى چه د هغې ټول كسان نيكان وى. كه چرې دا شرط اولګولې شو چه د جماعت ټول خلق به نيك وى نو د خير ډېر اعمال به معطل شى او دا مثال خو مشهور دې: ((مالايدرك كله، لايترك كله))

د دې نه پس دا اوګنړئى چه هركله به جهاد د قيامته پورې باقى وى او دغه د جماعت كار دې نو يو ځان سړى د وس طاقت كار نه دې، او دا هم معلوم دى چه ټول عمر به د خير امير موجود نه وى، نو اوس خو به يا جهاد معطل كيږى چه نيك امير موجود نه دې او يا به هر يو نيك او فاجر سره باقى وى.

نبى كريم ﷺ په حديث باب كښې دې خبرې طرف ته تنبيه اوفرمائيله چه د امراؤ فسق او فجور ته په كتلو سره د جهاد نه مه منع كيږئى ځكه چه كلمة الله تعالى د دين كار د فاجرنه هم اخلى. د دې د پاره د خلقو حالاتو پسې كيدل اود فاجر د فجور دوجه نه روستو پاتې كيدو تاخر ((عن الخير المحض)) دې او خير محض جهاد دې او دا هم كيديشى چه د جهاد نه د امير د فسق او فجور د وجه روستو پاتې كيدو سره هم جهاد ختم شي، په دې وجه د فاجر اطاعت د خير ختمولو اود هميشه د پاره د ذلالت طوق په غاړه كښې د اچولو نه اولى دې.(۱)

۴۵- بَاب: مَنْ احْتَبَسَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخارى رحمه الله د جهاد فى سبيل الله دپاره د اسونوتړل او تيار ساتلو فضيلت بيانوى. (۲)

قوله: لِقَوْلِهِ تَعَالَى وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ: [الانفال:۶۰] د الله د دې قول د وجه نه "او تړلى شوى اسونه"

دا د سورة الانفال د يوآيت حصه ده. د كوم چه رومبنى كلمات دا دي: ﴿واعدوالهم مااستطعتم من قوة ومن رباط الخيل﴾ (۳)

رباط مصدر دې اود مفعول په معنى كښې دې. يعنى هغه اسونه چه د جهاد په نيت تړلې شوى وى.(۴) اود خيل لفظ دجمهورو په نزد مذكر او مونث دواړو ته شامل دې خود حضرت عكرمه رحمه الله ميلان دې طرف ته دې چه دلته هم ((اناث الخيل)) مراد دې.(۵)

او په دې پورتنى آيت مبارك كښې الله تعالى مسلمانانوته د دښمن د مقابلې د پاره د جنګ د سامان د تيارى حكم وركړې دې او د اسونو تړلو هم ځكه چه اسونه هم د جنګ د آلاتونه دى د دې نه هم د اسونو تړلو فضيلت او اهميت ثابتيږى. (۶)

---

۱) (فيض البارى (ج۲ص۴۲۰)-
۲) (عمدة القارى (۱۴ص۴۵) وفتح البارى (ج۶ص۵۷)-
۳) (الانفال:۶۹)-
۴) (روح المعانى (ج۶ص۶۵[تفسير قوله تعالى:﴿ومن رباط الخيل﴾-
۵) (عمدة القارى (۱۴ص۱۴۶)-
۶) (حواله بالا(ص۱۴۵)-

[۲۶۹۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ أَخْبَرَنَا طَلْحَةُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَعِيدًا الْمَقْبُرِيَّ يُحَدِّثُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۱) يَقُولُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ احْتَبَسَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ إِيمَانًا بِاللَّهِ وَتَصْدِيقًا بِوَعْدِهِ فَإِنَّ شِبَعَهُ وَرِيَّهُ وَرَوْثَهُ وَبَوْلَهُ فِي مِيزَانِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

تراجم رجال

۱- علي بن حفص: دا ابوالحسن علي بن حفص المروزی رحمه الله دي. (۲)
دي دعبدالله بن المبارك رحمه الله نه روايت كوی اوددٰه نه امام بخاری رحمه الله روايت كړې دې. او فرمائيلی دی ((لقيته بعسقلان سنة سبع عشرة ومئتين)) (۳)
امام يحيى بن معين رحمه الله فرمائی ((ليس بشئ)) (۴)
اوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی ((مقبول)) (۵)
او ابوحاتم رحمه الله هم هغه ثقه ګرځولې دې او دَ هغه نه ئې روايات اخستې دی. (۶)
او علامه ابن حبان هم هغه په (كتاب الثقات) كښې ذكر كړيدې. (۷)
په اصحاب سته كښې صرف امام بخاری رحمه الله دَ هغه نه روايت اخستې دې او هغوی هم دَ ده نه صرف درې احاديث نقل كړی دی. (۸)

۲- ابن المبارك: دا عبدالله بن المبارك بن واضح حنظلی رحمه الله دې، دَ دوی مختصر حالات ((بدء الوحی)) پنځم حديث لاندې راغلی دی. (۹)

۳- طلحه بن ابی سعيد: دا طلحه بن ابی سعيد مدنی مصری رحمه الله دې ابوعبدالملك دَ هغه كنيت دې، دَ قريشو مولیٰ دې. (۱۰)
دې دَ سعيد مقبری، بكير بن اشج، صخر بن عيله، خالدبن ابی عمران رحمهم الله نه دَ حديث

۱) (قوله: أباهريرة رضی الله عنه: الحديث أخرجه النسائی، كتاب الخيل.... رقم (۳۶۱۲)-
۲) (تهذيب الكمال (ج۲۰ص۴۱۱)-
۳) (حواله بالا وتاريخ البخاری الكبير (ج۶ص۲۷۰)-
۴) (تعليقات تهذيب الكمال(ج۲۰ص۴۱۱)-
۵) (التقريب (ص۴۰۰) رقم ۴۷۲۰)-
۶) (تعليقات تهذيب الكمال(ج۲۰ص۴۱۲)-
۷) (كتاب الثقات (ج۸ص۴۶۹)-
۸) (حاشيه سبط ابن العجمی فی الكاشف (ج۲ص۳۸) وفتح الباری (ج۶ص۵۷)-
۹) (كشف الباری (ج۱ص۴۶۲)-
۱۰) (تهذيب الكمال (ج۱۳ص۳۹۸) خلاصة الخزرجی(ص۱۷۹)-

روايت كوى. او دَ ده نه حيوة بن شريح، ليث، ابن المبارك او ابن ذهيب رحمهم الله وغيره دَ حديث روايت كوى. (۱)

امام احمد رحمه الله فرمائى ((ما أرى به بأسا))(۲)

امام على بن المدينى رحمه الله فرمائى ((معروف))(۳)

ابوزرعه رحمه الله فرمائى ((ثقة))(۴)

او امام ابوحاتم رحمه الله فرمائى ((صالح))(۵)

امام ابو داود رحمه الله فرمائى ((روى عنه الليث بن سعد، وقال فيه خيرا)) (۶)

ابن حبان رحمه الله دَ دوى تذكره په (كتاب الثقات) كښې كړيده فرمائى: ((من أهل المدينة، جاء إلى مصر مرارا)) (۷)

سبط ابن العجمى رحمه الله فرمائى ((ثقة)) (۸)

امام ذهبى رحمه الله فرمائى ((وُثِّق))(۹)

امام بخارى رحمه الله دَ ده نه صرف يو روايت اخستې دې چه په مذكوره باب كښې دې. بلكه دَ ابوسعيد بن يونس وينا ده چه دَ ده نه صرف هم يو مسندحديث مروى دې. ((قال أبوسعيد بن يونس: ...لم يُسنِد غير هذا الحديث))(۱۰)

په كال ۱۵۷ھ كښې دَ دوى وفات شوېدې (۱۱) رحمه الله رحمة واسعة.

۴- سعيد المقبرى: دا ابوسعد سعيد بن ابوسعيد كيسان مقبرى رحمه الله دې. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب الدين يسر)) لاندې راغلى دى. (۱۲)

---

۱) (شيوخ او تلامذه دَ پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج۱۳ص۳۹۸)-

۲) (حواله بالا-

۳) (حواله بالا-

۴) (حواله بالا و خلاصة الخزرجى(ص۱۷۹)-

۵) (تهذيب الكمال (۱۳ص۳۹۹)-

۶) (حواله بالا-

۷) (الثقات لابن حبان (ج۶ص۴۹۸)-

۸) (حاشيه سبط ابن العجمى فى الكاشف (ج۱ص۵۱۴)-

۹) (الكاشف(ج۱ص۵۱۴)-

۱۰) (تهذيب الكمال(ج۱۳ص۳۹۹)-

۱۱) (خلاصة الخزرجى (ص۱۷۹)و حواله بالا-

۱۲) (كشف البارى (ج۲ص۳۳۶)-

۵- ابوهريرة: دا دَ رسول الله ﷺ صحابی حضرت ابوهريره رضی الله عنه دې. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې تيرشوى دى.(۱)

قوله: يقول: قال النبي صلى الله عليه وسلم: من احتبس فرسًا في سبيل الله.....: حضرت ابوهريره رضی الله عنه فرمائى چه نبى كريم ﷺ فرمائيلى دى كوم سړى چه په الله تعالى باندې ايمان لرلو سره اودَ هغه دَ وعدې تصديق كولو سره دَ الله تعالى په لاركښې اس تړلې اوساته نودَ هغه اس خوراك ځښاك، دَ هغه خاشنړه او دَ هغه متيازې به دَ قيامت په ورځ دَ هغه دَ عمل په تله كښې وى.

دَ حديث مطلب دا دې كه يو سړې صرف هم دَ الله تعالى دَ رضادَ پاره دَ جهاد په نيت اس اوتړى نو ده ته ثواب ملاويږى اودَ هغه دَ خوراك ځښاك، خاشنړو او متيازو هم به الله تعالى ثواب وركوى. غرض دا چه دَ ده به هرڅيز ثواب جوړ شى او دَ قيامت په ورځ به دَ جهاد كونكې او اس تړونكى په اعمالوكښې وزن كولې شى او دا وزن به ډير دروند وى.

دَ 'احتبس' صرفى او نحوى تحقيق: احتبس دَ باب افتعال نه دَ فعل ماضى مذكر غائب صيغه ده. دَ كوم معنى چه تړل او منع كول دى اودَ دې دَ مجرد همدغه معنى ده. كله دا يځپله متعدى شى او كله لازم.

اوس معنى دا شوه چه هغه سړې دا اس دَ خپل ځان دَپاره منع كوى او تړلې ساتى كه چرې صبا په سرحدونوباندې څه خطره پيدا شى نوچه دَ ده په كار راشى. (۲)

قوله: إيمانًا بالله: ((إيمانًا)) په تركيب كښې مفعول له واقع كيږى او مطلب دا دې چه هغه دا دَ اس تړلوكوم عمل اختياركړيدې،هغه خالص دَالله تعالى دَ پاره اودَ هغه دَ حكم امتثال او پوره كولو دَ پاره دې.(۳)

قوله: تصديقًا بوعده: په دې احتباس باندې چه كوم ثواب مرتب كيږى دَ هغې نه عبارت دې، خلاصه دا ده چه دَ دې سړى عمل دَ احتباس دَ الله دَ حكم په ځائ راوړلو اودَ ثواب په نيت سره شوې دې. او هغه داسې چه الله تعالى دَ احتباس په عمل دَ ثواب او بدلې كومه وعده فرمائيلې ده، نو چه كوم سړې اس رامنع كړى لكه چه داسې وائى ((صدقت فيما وعدتنى)) يعنى (اې الله) تا چه دَ ثواب كومه وعده كړې ده په هغې كښې ته رښتونې يې. (۴)

بيا په دې كلموكښې اشاره دَ معاد طرف ته ده لكه چه په ايمان كښې دَ مبداء طرف ته اشاره ده، نو نبى اكرم ﷺ دا مختصر كلمات ((إيمانا بالله وتصديقا بوعده)) كښې دَ انسان مبداء او معاد دواړو طرف ته اشاره كړيده. (۵)

---

۱) (كشف البارى (ج۱ص۶۵۹)-
۲) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۴۵) وشرح طيبى(ج۷ص۳۱۷)-
۳) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۴۶) وشرح طيبى(ج۷ص۳۱۷)-
۴) (حواله بالا-
۵) (شرح الكرمانى (ج۱۲ص۱۳۸)-

((**شِعه**)) دَ شین په کسره سره دې. دَ دې معنی ده په کوم څیز چه خیټه ډکیږی، که هغه وابه وغیره وی یا څه بل څه څیز. (۱)

((**ريّه**)) دَ راء په کسره اوياء په تشديدسره دې. يعنی هغه اوبه په کوموچه اس خړوب شی.(۲)

((**روثه**)) دَ اس خاشنړه ته روث ونیلې شی اودَ دې جمع ارواث ده. (۳)

او مقصد ترینه دلته ثواب دې دامطلب نه دې چه دَ اس خړانچه او متیازې به په تله د اعمالوکښې تلی. (۴)

په اسونو دَ خوړلو څکلو فضائل: دَ حدیث باب په شان نور ډیر احادیثوکښې په اسونو خوړلو څکلو اوپه هغې دَ خرچ کولو فضیلتونه وارد شوی دی.

ابن سعد په (**طبقات**) کښې دَ حضرت عریب رضی الله عنه دا حدیث نقل کړیدې چه په اسونو خرچ کونکو مثال دَ هغه سړی په شان دې چاچه خپل لاس دَ صدقاتو دپاره کولاؤ کړې وی چه هغه نه بندوی اودَ هغه اس متیازې او یا خاشنړه به دَ قیامت په ورځ دَ الله تعالی په نزد دَ مشکو دَ خوشبو په شان وی.(۵)

په ابن ماجه کښې دَ حضرت تمیم الداری رضی الله عنه حدیث شریف دې چه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی چه کوم سړی دَ الله تعالی په لار کښې یو اس اوتړلو بیا ئی دَ کیا وغیره په خپلو لاسونو تیاره کړه نو هغه ته به دَ هرې یوې دانې په بدله کښې الله تعالی یو نیکی ورکوی.(۶)

دَ حدیث فوائد: دَ حدیث باب نه یو څو فائدې مستنبط شوی دی:

① دَ ضرورت او حاجت په وخت کښې دَ یو مستقذر او ګنده څیز ذکر کولوکښې هیڅ بدیبت نشته لکه چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم دلته دَ خاشنړو او متیازو ذکر کړیدې. (۷)

② صرف په نیت او اراده سره هم اجر ورکولې شی. (۸)

③ ابن ابی جمرة رحمه الله فرمائی چه دَ حدیث باب نه دا خبره مستفاد کیږی چه په دې کښې ذکر کړیشوی حسنات به بهر حال مقبول وی څکه چه په دې کښې نص دَ شارع موجود دې

---

۱) (عمدة القاری (ج ١٤ص١٣۶) وشرح القسطلانی (ج۵ص ٧٠)-

۲) حواله بالا-

۳) (مختار الصحاح مادئ روث-

٤) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١٣۶) وفتح الباری (ج۶ص۵٧)-

۵) (عزاه القسطلانی إلی ابن سعد (ج۵ص ٧٠) وأخرجه المنذری فی الترغیب (ج۲ص۲۶٧)-

۶) (سنن ابن ماجه، أبواب الجهاد باب ارتباط الخیل فی سبیل الله رقم (۲٧٩١) وانظر أیضًا إرشاد الساری للقسطلانی (ج۵ص ٧٠-٧١)-

٧) (شرح ابن بطال (ج۵ص۵٩) وعمدة القاری (ج ١٤ص١٣۶)-

٨) (حواله بالا-

په خلاف د نورو حسناتو چه هغه کله قبلیږی هم نه نو په میزان کښې به هم د ثواب په نیت نه راځی. (۱)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت او مناسبت ښکاره دی. (۲)

د اس د ټولی ساتلو فضیلت په باب کښې ذکر دې او په حدیث کښې په ده باندې د خوړلو څکلو او د ده په فضلاتو باندې ثواب بیان کړیشوې دې.

۴۶- بَاب: اسْمِ الْفَرَسِ وَالْحِمَارِ

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دابښائی چه د اس او خر نوم کیخودل جائز دی او مشروع دی په دې کښې هیڅ حرج او خرابې نشته.(۳)

د نوم ایخودلو حکمت: په اس او خر باندې د نوم کیخودلو حکمت دادې چه فرس او حمار اسم جنس دې په دې وجه د دوی نومونه کیخودل پکار دی. دې د پاره چه دې د خپلو نورو هم جنسو نه ممتاز او جدا وی، په پیژندګلوکښې څه ګران نه وی، لکه څنګه چه په انسانانوکښې افرادجنس نه ممتاز کولوډپاره نومونه کیخودلې شی.(۴)

بیا دا جوازاو مشروعیت صرف د فرس او حمار د پاره نه دې بلکه نور ځاروی په کښې هم شامل دی.

[۲۶۹۹] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا فُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ عَنْ أَبِيهِ(۵) أَنَّهُ خَرَجَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَخَلَّفَ أَبُو قَتَادَةَ مَعَ بَعْضِ أَصْحَابِهِ وَهُمْ مُحْرِمُونَ وَهُوَ غَيْرُ مُحْرِمٍ فَرَأَوْا حِمَارًا وَحْشِيًّا قَبْلَ أَنْ يَرَاهُ فَلَمَّا رَأَوْهُ تَرَكُوهُ حَتَّى رَآهُ أَبُو قَتَادَةَ فَرَكِبَ فَرَسًا لَهُ يُقَالُ لَهُ الْجَرَادَةُ فَسَأَلَهُمْ أَنْ يُنَاوِلُوهُ سَوْطَهُ فَأَبَوْا فَتَنَاوَلَهُ فَحَمَلَ فَعَقَرَهُ ثُمَّ أَكَلَ فَأَكَلُوا فَنَدِمُوا فَلَمَّا أَدْرَكُوهُ قَالَ هَلْ مَعَكُمْ مِنْهُ شَيْءٌ قَالَ مَعَنَا رِجْلُهُ فَأَخَذَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَكَلَهَا [ر:۱۷۲۵]

تراجم رجال

۱- محمد بن ابی بکر: دا محمد بن ابوبکر بن علی بن عطاء المقدمی رحمه الله دې. (۶)

---

۱) (فتح الباری(ج۶ص۵۷)-

۲) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۳۶)-

۳) (فتح الباری (ج۶ص۵۸)-

۴) (حواله بالا (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۳۶)-

۵) (قوله: عن أبیه: الحدیث مرتخریجه فی کتاب جزاء الصید، باب إذا صاد الحلال فأهدیللمحرم الصیدأکله-

۶) (د دوی حالاتود پاره اوګورئ کتاب الصلاة باب المساجد التی علی طرق المدینة....-

او همدغه صحیح دی، د ابوعلی جیانی رحمہ اللہ وینا ده چه د ابوزید په نسخه کښې محمدبن بکر دې او هغه غلط دې ځکه چه د امام بخاری رحمہ اللہ په شیخانوکښې د محمدبن بکر په نوم څوك شیخ نشته.(۱)

۲-فضیل بن سلیمان: دا ابوسلیمان فضیل بن سلیمان نمیری بصری رحمہ اللہ دې. (۲)

۳-ابوحازم: دا مشهور زاهدابوحازم سلمة بن دینارمولی الاسودالمدنی رحمہ اللہ دې. (۳)

۴-عبدالله: دا عبدالله بن ابی قتاده السلمی رحمہ اللہ دې.

۵-ابوقتاده: دا مشهور صحابی رسول ﷺ حضرت ابوقتاده حارث بن ربعی رضی اللہ عنہ دې.(۴)

تنبیه: د حضرت ابوقتاده رضی اللہ عنہ دا حدیث خپل مکمل تشریحاتو سره د ((کتاب جزاء الصید)) په شروع کښې تیرشویدې.

په دې باب کښې حضرت امام بخاری رحمہ اللہ دا حدیث صرف د دې د پاره ذکر کړیدې چه په دې کښې د حضرت ابوقتاده د اس نوم ذکر دې.(۵)

قوله: فرکب فرسًا یقال لها: الجرادة: نو هغه په یو اس سور شو، هغه اس ته به ئې "جراده" وئیل.

د هغه اس نوم څه وو؟: د حضرت قتاده رضی اللہ عنہ د دې پورته ذکر شوی اس نوم څه وو په دې کښې اختلاف دې .دلته خو"الجرادة" ذکر دې خو په سیرت ابن هشام (۶)کښې راغلی دی چه د حضرت قتاده رضی اللہ عنہ د اس نوم "الحزوة" وو.

نواوس خو به یا دا وئیلې شی چه د دغه اس دوه نومونه وو، جراده او حزوه. او یا دا اووئیلی شی چه په دې کښې یو غلط او تصحیف دې. د بخاری شریف په روایت کښې چه کوم نوم ذکر دې هم هغه معتمد او صحیح دې. (۷)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت او مطابقت د حدیث په دې جمله کښې دې: ((فرکب فرساله، یقال لها الجرادة)) (۸)

---

۱) (فتح الباری(ج۶ص۵۹)وعمدةالقاری(ج۱۴ص۱۴۷)-
۲) (د دوی حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الصلاة باب المساجد التی علی طرق المدینة....-
۳) (د دوی حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباهاالدم عن وجهه-
۴) د حضرت قتاده اود هغه د خوئ د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب النهی عن الاستنجاء بالیمین
۵) (فتح الباری (ج۶ص۵۸)-
۶) (سیرة ابن هشام (ج۳ص۲۹۶) غزوة ذی قرد-
۷) (فتح الباری (ج۶ص۵۹)-
۸) (عمدةالقاری (ج۱۴ص۱۴۷)-

[۲۷۰۰] حَدَّثَنَا عَلِیُّ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا مَعْنُ بْنُ عِیسَی حَدَّثَنَا أُبَیُّ بْنُ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ (۱) قَالَ کَانَ لِلنَّبِیِّ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فِی حَائِطِنَا فَرَسٌ یُقَالُ لَهُ اللُّحَیْفُ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللهِ وَقَالَ بَعْضُهُمُ اللُّخَیْفُ

تراجم رجال

۱- علی بن عبدالله بن جعفر: دا مشهور امام حدیث امام جرح وتعدیل حضرت علی بن عبدالله ابن المدینی رحمه الله دی. د دوی حالات ((کتاب العلم باب الفهم فی العلم)) لاندې راغلی.(۲)

۲- معن بن عیسی: دا ابویحیی معن بن عیسی بن یحیی القزاز المدنی رحمه الله دی. (۳)

۳- أبی بن عباس: دا أُبی -بضم الهمزة وفتح الباء- ابن عباس بن سهل بن سعد الانصاری الساعدی المدنی رحمه الله دی. د عبدالمهیمن بن عباس رور دی.(۴)
دی د خپل والد عباس اوابوبکر بن محمد بن عمرو بن حزم رحمهما الله نه روایت کوی. او د دوی نه زید بن حبا، عتیق بن یعقوب الزبیری او معن بن عیسی قزاز رحمهم الله وغیره د حدیث روایت کوی. (۵)

امام بخاری او امام نسائی رحمهما الله فرمائی ((لیس بالقوی)) (۶)

امام احمد رحمه الله فرمائی ((منکر الحدیث)) (۷)

امام یحیی بن معین رحمه الله فرمائی ((ضعیف)) (۸)

امام عقیلی رحمه الله ((له أحادیث لایتابع علی شیء منها)) (۹)

او حافظ ساجی او ابو العرب قیروانی هم ((أُبی)) ضعیف گرځولی دی. (۱۰)
البته بعض حضرات ائمه مثلاً امام دارقطنی، ابن حبان او امام حاکم رحمهم الله هغه ته ثقه او قوی وئیلی دی. (۱۱)

---

۱) (قوله: أبی بن عباس بن سهل عن أبیه عن جده: الحدیث هذا من إفراده عمدة القاری (ج ۱۴ ص ۱۴۷)-
۲) (کشف الباری (ج۳ص۲۹۷)-
۳) (د دوی حالاتو د پاره اوگورئ کتاب الوضوء باب مایقع من النجاسات فی السمن والماء-
۴) (تهذیب الکمال(ج۲ص۲۵۹)-
۵) (حواله بالا-
۶) (تهذیب الکمال (ص۲۵۹)-
۷) (حواله بالا(ص۲۶۰)-
۸) پورتنئ حواله)
۹) (کتاب الضعفاء الکبیر(ج۱ص۱۶)-
۱۰) (تعلیقات تهذیب الکمال (ج۲ص۲۶۰)-
۱۱) (حواله بالا-

بهرحال ابی بن عباس دَ مضبوطې درجې راوی نه دې لکه څنګه چه تاسو اوکتل چه اکثر ائمه دَ جرح او تعدیل په ده باندې جرح کړیدې.
خودلته دا خبره یاد ساتل پکار دی چه امام بخاری رحمه الله دَ دې باب صرف هم دا یو حدیث اخستې دې او هغه هم دَ احکامو متعلق نه دې.
دونمه خبره دا ده چه دَ هغه نه دَ امام بخاری رحمه الله نه علاوه امام ترمذی او امام ابن ماجه رحمه الله هم روایت نقل کړی دی. او داهم دَ یو قسم توثیق او تعدیل دې.(۱) نو که دې ثقه یا ثبت نه هم وی لیکن حسن الحدیث ضرور دې او دَ احتجاج قابل دې نو علامه ذهبی رحمه الله فرمائی ((أبی وإن لم یکن بالثبت، فهو حسن الحدیث)) (۲)
او ابن عدی رحمه الله فرمائی ((وهو یکتب حدیثه، وهو فرد المتون والأسانید))(۳)

۴-**عباس بن سهل:** دا عباس بن سهل بن سعد الساعدی رحمه الله دې. (۴)

۵-**سهل بن سعد:** دا مشهو صحابی حضرت سهل بن سعدمالك الساعدی انصاری رضی الله عنه دې. (۵)

قوله: قال:کان للنبی صلی الله علیه وسلم فی حائطنا فرس یقال له:اللحیف: حضرت سهل بن سعدالساعدی رضی الله عنه فرمائی دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم زمونږ په باغ کښې یو اس وو کوم ته به چه ئې "اللحیف" وئیلې.
مطلب دا دې چه دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ هغه اس دَ تربیت، پالنې او ترلو ځائ زمونږ باغ وو. (۶)
((حائط)) دَ کهجورو باغ ته وائی خوچه دَ هغې دیوالونه هم وی اودَ دې جمع حوائط ده، یا مطلق دیوال او جدال ته هم حائط وئیلی شی.
دَ لحیف ضبط او معنی: دلته دَ باب په روایت کښې لحیف حاء مهمله او تصغیر سره دې.
ابن قرقول رحمه الله وائی چه دَ ابن سراج رحمه الله نه دا کلمه دَ رغیف په وزن نقل کړیشویده یعنی "لحیف"، حافظ شرف الدین دمیاطی رحمه الله هم دا راجح ګرځولې دې او دَ علامه هروی رحمه الله همدغه رائې ده او هغه وائی چه دَ هغه اس لکئی اوږده وه نو ((کأنه یحلف الأرض بذنبه))، لکه چه هغه به خپله لکئی په زمکه رابنکله او تلوبه او په خپله لکئی به ئې زمکه پټه کړې وه.(۷) په دې وجه ده ته "لحیف" وئیلې شوی دی. (۸)

---

۱) (هدی الساری (ص۷۸)-
۲) (میزان الاعتدال(ج۱ص۷۸)-
۳) (الکامل لابن عدی(ج۱ص٤۲۱)-
٤) (دَ دوی دَ حالاتودپاره اوګورئ کتاب الزکوة. باب خرص التمر-
۵) (دَ دوی دَ حالاتودپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه-
۶) (فیض الباری (ج۳ص٤۳۱)-
۷) (النهایة لابن الأثیر الجزری (ج٤ص۲۳۸) ولسان العرب (ج۹ص۳۱۵)-
۸) (فتح الباری (ج۶ص۵۹) وعمدةالقاری (ج١٤ص۱۳۷)-

قوله: قال أبوعبدالله: وقال بعضهم: اللخيف: ابوعبدالله وائی چه بعضو لخيف ونيلې دې.
مطلب دا دې چه بعض حضراتو دا لفظ خاء معجمه سره لخيف نقل کړيدې. په دې کښې هم هغه دوه صورتونه بيان کړيشوی دی کوم چه په لحيف کښې تيرشو چه يا خو مصغر دې يا په وزن دَ رغيف سره مکبر. (۱)
او دا دَ عبدالمهيمن بن عباس بن سهل رحمه الله روايت دې چه دَ ابی بن عباس رحمه الله رور دې. ابن منده رحمه الله هم دا روايت نقل کړيدې دَ کوم الفاظ چه دا دی: ((كان لرسول الله صلى الله عليه وسلم عند سعد بن سعد والد سهل ثلاثة أفراس، فسمعت النبی صلى الله عليه وسلم يسمّيهن لِزاز، والظَرِب، واللخيف))(۲)
خو د سبط ابن الجوزی رحمه الله وينا ده چه امام بخاری رحمه الله دا په تصغير او خاء معجمه سره مقيد کړې دې اودغه شان ابن سعد رحمه الله هم د واقدی رحمه الله نه نقل کړی دی
ليکن څنګه چه پورته تيرشو چه اکثرو حضراتو دې ته ترجيح ورکړيده چه دا دَ رغيف په وزن مکبر او حاء مهمله سره دې او همدغه معروف دی. ابن الاثير رحمه الله فرمائی ((والمعروف بالحاء المهملة)) (۳) او قاضی عياض رحمه الله فرمائی ((وبالأول ضبطناعن عامة شيوخنا))(۴)
دَ دې لفظ دريم صورت ابن الاثير(۵) او صاحب (المغيث) دا بيان کړيدې چه دا جيم سره لجيف دې صاحب دَ (المغيث) بيا فرمائی چه چرې جيم سره دا لفظ صحيح وی نودَ دې معنیٰ دَ هغه غشی ده دَ کوم مخ چه خور شوې وی نولکه دَ هغه اس دَ لجيف سره دَ هغه د تيز والی موسوم کړې شو. (۶)
او دا اس دَ امام ابن سعد رحمه الله مطابق نبی کريم صلى الله عليه وسلم ته ربيعه بن ابی البراء مالك بن عامر العامری دَ هديه په توګه پيش کړې وو. (۷)
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث ترجمة الباب سره مناسبت ښکاره دې. څکه چه دَ راوی دا قول ((فرس يقال له: اللحيف)) دَ امام بخاری رحمه الله دَقول ((اسم الفرس)) مطابق دې.(۸)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۵۹)-
۲) (حواله بالا واللخف: الضرب الشديد. لسان العرب (ج۹ص۳۱۵)-
۳) (النهاية(ج ٤ ص۲۳۸)-
٤) (شرح القسطلانی(ج۵ص۷۷)-
۵) (النهاية (ج۵ص ٤٤ ۲)-
۶) (فتح الباری (ج۶ص۵۹)-
۷) (الطبقات الکبير لابن سعد(ج۱ص ۴۹۰)-
۸) (عمدة القاری (ج ١٤ص١٤٧)-

[۲۷۰۱] حَدَّثَنِی إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ سَمِعَ یَحْیَی بْنَ آدَمَ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنْ أَبِی إِسْحَاقَ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَیْمُونٍ عَنْ مُعَاذٍ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ (۱) قَالَ کُنْتُ رِدْفَ النَّبِیِّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ عَلَی حِمَارٍ یُقَالُ لَهُ عُفَیْرٌ فَقَالَ یَا مُعَاذُ هَلْ تَدْرِی حَقَّ اللَّهِ عَلَی عِبَادِهِ وَمَا حَقُّ الْعِبَادِ عَلَی اللَّهِ قُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّ حَقَّ اللَّهِ عَلَی الْعِبَادِ أَنْ یَعْبُدُوهُ وَلَا یُشْرِکُوا بِهِ شَیْئًا وَحَقَّ الْعِبَادِ عَلَی اللَّهِ أَنْ لَا یُعَذِّبَ مَنْ لَا یُشْرِکُ بِهِ شَیْئًا فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَلَا أُبَشِّرُ بِهِ النَّاسَ قَالَ لَا تُبَشِّرْهُمْ فَیَتَّکِلُوا [۵۶۲۲، ۵۹۱۲، ۶۱۳۵، ۶۹۳۸]

تراجم رجال

۱- اسحاق بن ابراهیم: دا مشهور امام فقه او حدیث اسحاق بن ابراهیم بن مخلدابن راهویه رحمه الله دي. دَ ده حالات ((کتاب العلم باب فضل من علم وعلم)) لاندې تیرشوی دی. (۲)

۲- یحیی بن آدم: دامشهورامام حدیث یحیی بن آدم بن سلیمان مخزومی قریشی رحمه الله دي. (۳)

۳- ابوالأحوص: دلته په سند کښې دَ یحیی بن آدم دَ شیخ کنیت ذکر کړے شویدې، نوم ئې نه دې ذکر شوې نو اوس په شارحینوکښې دَ دې خبرې په بابت کښې اختلاف دې چه دَ ابوالاحوص نه څوک مراد دې؟

نو علامه کرمانی (۴) علامه عینی (۵) حافظ قسطلانی (۶) او حافظ جمال الدین مزي (۷) رحمهم الله رائې داده چه ابوالاحوص نه مراد سلام بن سلیم کوفی ضبعی رحمه الله دې او هم دغه دَ جمهورو رائې ده.

لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ابوالاحوص دَعمار بن رزیق کنیت دې. نور فرمائی چه ما دَ یحیی بن آدم شیخ ابوالاحوص سلام بن سلیم نه دې کړلو او هم په دې دَ مزی (۸) کلام هم

---

۱) (قوله: عن معاذ رضی الله عنه: الحدیث أخرجه البخاری أیضًا کتاب اللباس باب إرداف الرجل خلف الرجل رقم (۵۹۶۸) وکتاب الاستئذان باب من أجاب بلبیک وسعدیک رقم (۶۲۶۷) وکتاب الرقاق بن من جاهد نفسه فی طاعة الله رقم (۶۵۰۰) وکتاب التوحید باب ماجاء فی دعاء النبی صلی الله علیه وسلم أمته إلی توحیدالله تبارک وتعالی رم (۷۳۷۳) ومسلم کتاب الإیمان باب الدلیل علی أن من مات علی التوحید دخل الجنة قطعاً رقم (۱۴۴) والترمذی أبواب الإیمان باب ماجاء فی إفتراق هذه الأمة رقم (۲۶۴۳) وأبوداؤد کتاب الجهاد باب فی یسمی دابته رقم (۲۵۵۹)-

۲) (کشف الباری (ج۳ص۴۲۸)-

۳) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الغسل باب الغسل بالصاع ونحوه-

۴) (شرح الکرمانی (ج۲ص۳۹)-

۵) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۴۸)-

۶) (شرح القسطلانی (ج۵ص۷۲)-

۷) (تحفة الأشراف (ج۸ص۴۱۱)-

۸) حواله بالا-

دال دي خو هم دغه حديث امام نسائي رحمه الله (١) ((عن محمد بن عبدالله بن المبارك المخزومي عن يحيى بن آدم)) په طريق باندې نقل کړيدې. په دې کښې د يحيى بن آدم شيخ عمار بن رزيق دې او امام بخاري رحمه الله دا روايت ((يحيى بن آدم عن أبي الأحوص عن أبي إسحاق)) په طريق سره نقل کړې دې او د عمار بن رزيق کنيت هم ابوالاحوص دې. ((ولم أر من نبه على ذلك)) (٢)
دا خو د حافظ ابن حجر رائې شوه خو همدغه روايت امام مسلم (٣) او امام ابوداؤد (۴) رحمهما الله هم نقل کړيدې. د امام مسلم شيخ ابوبکر بن ابي شيبه او امام ابوداؤد هناد بن السري دی او دا دواړه ((عن أبي الأحوص عن أبي إسحاق)) په طريق سره کوی. خو دلته د مسلم او ابوداؤد په روايت کښې د عمار بن رزيق په ځائ سلام بن سليم متعين دې.
ځکه چه ابوبکر بن ابي شيبه او هناد بن السري ملاقات د سلام بن سليم نه خو ثابت دې، البته د عمار بن رزيق نه نه دې. (۵)
خوعلامه عيني رحمه الله د حافظ صاحب ترديد کولو سره فرمائي :
((أبوالأحوص: اسمه سلام بن سُليم الحنفي الكوفي، قيل: أبوالأحوص هذا عمار بن رُزيق الضبي الكوفي، قلت: لايصح هذا لأن عمارا هذا مما انفرد به مسلم، ولم يخرج له البخاري))(۶)
د علمائې رجال رحمهم الله د صنيع نه همدغه معلوميږی چه دلته سلام بن سليم مراد دې نه چه عمار بن رزيق، ځکه چه په دې کښې اکثرو حضراتو عمار بن رزيق د افراد بخاری نه نه دې شميرلې. (۷) په دې وجه دا معلوميږی چه دې د بخاری د افرادو نه نه دې.
بهر حال که مراد چرې د ابوالاحوص نه سلام بن سليم رحمه الله دې نو د هغه حالات خو تيرشو (۸) اوکه مراد ترينه عمار بن رزيق وی لکه څنګه چه د حافظ صاحب خيال دې نومونږ دلته د هغه مختصر تذکره نقل کوو.

قوله: عمار بن رزيق: دا عمار بن رزيق — بضم الراء وفتح الزاى مصغرا- الضبي الكوفي التميمي رحمه الله دې. د ده کنيت ابوالاحوص دې.(۹)

---

١) (سنن النسائي الكبرى (ج٣ص٤٤٣) كتاب العلم باب الاختصاص بالعلم قوما.... رقم (٥٨٧٧)-
٢) (فتح البارى (ج۶ص۵۹)-
٣) (صحيح مسلم كتاب الإيمان باب الدليل على أن من مات على التوحيد رقم (١٤٤)-
٤) (سنن أبى داؤد كتاب الجهاد باب فى الرجل يسمى دابته رم (٣٥٥٩)-
۵) (فتح البارى (ج۶ص۵۹)-
۶) (عمدة القارى)ج ١٤ص١٤٨)-
٧) (انظر تهذيب الكمال (ج٢١ص١٨٩) وميزان الاعتدال (ج٣ص١۶٤) والكاشف (ج٢ص٥٠) وتهذيب التهذيب (ج٧ص٤٠٠) والتقريب (ج١)-
٨) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الأذان باب الالتفات فى الصلاة-
٩) (تهذيب الكمال (ج١ص١٨٩)-

دي دابواسحاق السبيعي، اعمش، منصور، عبدالله بن عيسى، بن عبدالرحمن بن ابي ليلي، محمدبن عبدالرحمن بن ابي ليلي، عطاء بن السائب، مغيره بن مقسم، فطر بن خليفه او نورو محدثينو ﷺ نه د حديث روايت كوي.

د دوى نه روايت كونكوكښې ابوالجواب احوص بن جواب، ابوالاحوص سلام بن سليم الكوفي، ابواحمد الزبيري، زيد بن احباب، عبثر بن قاسم، يحيى بن آدم، معاويه بن هشام او نور محدثين حضرات شامل دي. (١)

امام يحيى بن معين او امام ابوزرعه ﷺ فرمائى ((ثقة)) (٢)

لوين رحمه الله فرمائى چه ماته ابواحمد الزبيري اووئيل ((لواختلفتَ إليه لكفاك أهل الدنيا)) (٣) كه ته هغه له تلې راتلې نو هغه (عمار بن رزيق) به ستا د پاره د اهل دنيا د طرف نه كافي شي. يعنى بل چاله به د تلو هڅو ضرورت نه وي.

امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائى ((كان من الأثبات)) (٤)

امام ابن المديني رحمه الله فرمائى ((ثقة)) (٥)

ابوبكر البزار رحمه الله فرمائى ((ليس بأس به)) (٦)

ابوحاتم رحمه الله فرمائى ((لابأس به)) (٧)

نسائى رحمه الله فرمائى ((ليس به بأس)) (٨)

او ابن حبان د هغه ذكر په (كتاب الثقات) كښې كړيدې. (٩)

سبط ابن العجمي رحمه الله هم د هغه ثقه ګرځولې دې. (١٠)

دغه شان حافظ ذهبي رحمه الله فرمائى ((ثقة)) (١١)

د هغوى انتقال په كال ١٥٩هـ كښې شويدې (١٢) رحمه الله رحمةً واسعةً.

---

١) (د شيوخو او تلامذه د تفصيل د پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج ٢١ص ١٨٩-١٩٠)-
٢) (تاريخ عثمان بن سعيد الدارمي (ص ١٥٩)-
٣) (الكاشف (ج ٢ص ٥٠)-
٤) (تهذيب التهذيب (ج ٧ص ٤٠١)-
٥) (حواله بالا-
٦) (حواله بالا-
٧) (تهذيب الكمال (ج ٢١ص ١٩٠)-
٨) (حواله بالا-
٩) (الثقات لابن حبان (ج ٧ص ٢٨٦)-
١٠) (حاشية الكاشف لابن العجمي (ج ٢ص ٥٠)-
١١) (ميزان الاعتدال (ج ٣ص ١٦٤)-
١٢) (الكاشف (ج ٢ص ٥٠)-

۱- ابی اسحاق: دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید سبیعی رحمه الله دي. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب الصلاة من الإیمان)) لاندې تیرشوی دی. (۱)

۵- عمروبن میمون: دامشهورتابعی عمروبن میمون الاودی ابویحیی کوفی رحمه الله دې (۲)

۶- معاذ: دا ممتاز انصاری صحابی حضرت معاذبن جبل بن عمرو رضی الله عنه دې. دَ دوی مختصر حالات ((کتاب الإیمان باب الإیمان وقول النبی صلی الله علیه وسلم: بنی الإسلام علی خمس)) لاندې تیرشوی دی. (۳)

قوله: قال: کنت ردف النبی صلی الله علیه وسلم علی حمار یقال له: عفیر:
حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه فرمائی چه زه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم شاته په یو خر باندې چه هغې ته عفیر وائی سوروم.((ردف)) دَ راء په کسراودال په سکون سره دې.

جوهری فرمائی چه((ردف)) دَ مرتدف په معنی کنبې دې یعنی هغه سړې چه سور پسې سور وی اودَدې جمع ((أرداف)) ده.(۴)

((عفیر)) دَعین په ضمه اوفاء په فتح سره دَ((أعفر))تصغیردې. لکه چه دَ اسود تصغیرسُوید دې.(۵)
او قاضی عیاض دا لفظ دَ عین په ځایٔ غین سره ضبط کړیدې چه وهم دې ځکه چه اکثر حضراتو دا په عین سره نقل کړیدې. (۶)

او ((عفیر)) دَ ((عفرة)) نه مشتق او ماخوذ دې دَ دې معنی سُوربخن سپین رنګې دې یعنی دَ خاورې دَ رنګ په شان، دَ دې خر نوم ئې ((عفیر)) ځکه کیخودې وو چه دَ دې رنګ سربخن سپین وو.(۷)

بیادا خبره باندې پوهه شئی چه دلته دَ باب په روایت کنبې دَ هغه خر نوم ((عفیر)) راغلې. دغه شان په مسلم شریف (کتاب الإیمان) (۸) اودَ ابوداوُد (کتاب الجهاد)(۹) په روایت کنبې هم دَ ده نوم هم ((عفیر)) ذکر دې. لیکن علامه خطابی رحمه الله دَ امام واقدی رحمه الله (۱۰) نه علامه

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص ۳۷۰)-
۲) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب إذا ألقی علی ظهر المصلی قذر أوجیفة...-
۳) (کشف الباری (ج۱ص۶۲۸)-
٤) (عمدةالقاری (ج ١٤ص١٤٨) ولسان العرب (ج۹ص۱۱۶)-
۵) (عمدةالقاری (ج ١٤ص١٤٨)-
۶) (عمدةالقاری (ج ١٤ص١٤٨)وشرح النووی علی مسلم (ج۱ص ٤٤)-
۷) (فتح الباری (ج۶ص۵۹)وشرح ابن بطال (ج۵ص ۶۰)-
۸) (صحیح مسلم کتاب الإیمان باب الدلیل علی أن من مات علی التوحید دخل الجنة قطعا رقم(١٤٤)-
۹) (سنن أبی داوُد کتاب الجهاد باب فی الرجل یسمی دابته رقم (۲۵۵۹)-
۱۰) (قوله ابن بطال (ج۵ص ۶۰) وهو فی معالم السنن للخطابی (ج۳ص ۳۹۰) ولیس فیه ذکر الواقدی. وصنیع الخطابی دال علی أنه قائل بکونهما واحداً-

طبری رحمه الله (۱) او شیخ ابومحمد لونی رحمه الله (۲) دَ دغه خر نوم ((یعفور)) نقل کړیدی.
اوس اختلاف دا پیدا شو چه آیا دا هم یو خر دې که دوه جدا جدا خرونه دی. دَ ابن عبدوس رحمه الله او ابن القیم رحمه الله خیال دا دې چه دا هم دَ یو خر دوه نومونه دی. او شرف الدین دمیاطی رحمه الله فرمائی چه دا جدا جدا دوه خرونه وو. حضور ﷺ ته ((عفیر)) شاه مقوقس په هدیه کښې ورکړې وو او دوئم یعنی ((یعفور)) فروه بن عمرو حضور ﷺ ته دَ هدیه په توګه پیش کړې وو أو بالعکس.(۳)

حافظ صاحب هم دا راجح ګرځولې دې چه دا دوه خرونه وو. فرمائی ((وهو غیر الحمار الذی یقال له: یعفور)) (۴)

((یعفور)) په اصل کښې دَ هوسئی دَ بچی نوم دې اودې دوئم خر ته ((یعفور)) دَ هغه دَ تیزوالی په وجه ونیلې شوې دې ځنګه چه دَ هوسئی بچې په منډه کښې تیز وی.(۵)

دَ امام واقدی رحمه الله وینا ده چه دا ((یعفور)) دَ نبی علیه السلام دَ حجة الوداع نه په واپسئی باندې هلاك شوې وو او وهم دا علامه نووی رحمه الله دَ حافظ ابن الصلاح په حواله راجح ګرځولې دې.(۶)

خودَ سهیلی وینا ده چه په کومه ورځ دَ رسول الله ﷺ وفات اوشو هم په هغه ورځ ((یعفور)) خپل ځان په یو کوهی کښې ورګذارولو سره هلاك کړې وو. (۷)

دَ حدیث باب نور تشریحات ((کتاب العلم باب من خص بالعلم قوما دون قوم)) لاندې تیرشوی دی.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث باب ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې چه دَ حدیث شریف په دې جمله کښې دې: ((یقال له: عفیر)) (۸)

[۲۷۰۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ سَمِعْتُ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ(۹) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ فَزَعٌ بِالْمَدِينَةِ فَاسْتَعَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَسًا لَنَا يُقَالُ لَهُ مَنْدُوبٌ فَقَالَ مَا رَأَيْنَا مِنْ فَزَعٍ وَإِنْ وَجَدْنَاهُ لَبَحْرًا [ر: ۲۴۸۴]

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص۶۰)-
۲) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۱٤۸)-
۳) (حواله بالا وفتح الباری (ج۶ص۵۹)-
٤) (وفتح الباری (ج۶ص۵۹)-
۵) (حواله بالا وعمدة القاری (ج ۱٤ص۱٤۸)-
۶) (حواله بالا وشرح النووی علی مسلم (ج۱ص ٤٤)-
۷) (وعمدة القاری (ج ۱٤ص۱٤۸)-
۸) (حواله بالا-
۹) قوله: عن أنس بن مالک رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه فی کتاب الهبة باب من استعار من الناس الفرس

تراجم رجال

۱- محمدبن بشار: دا مشهور امام حدیث محمدبن بشار عبدی بصری رحمه الله دي. دَ بندار په لقب باندې مشهور دې. دَ ده حالات ((کتاب العلم باب ماکان النبی صلی الله علیه وسلم یتخولهم...)) لاندې تیرشوی دی. (۱)

۲- غندر: دا ابوعبدالله محمدبن جعفر هذلی رحمه الله دي. دَ غندرپه لقب مشهور دې. دَده حالات ((کتاب الإیمان باب ظلم دون ظلم)) لاندې راغلی. (۲)

۳- شعبه: داامام شعبه بن الحجاج رحمه الله دي. دَ ده حالات هم مختصراً ((کتاب الإیمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده)) په ذیل کښې راغلی دی. (۳)

۴- قتاده: دا قتاده بن دعامه بن قتاده سدوسی رحمه الله دي. دَ ده حالات هم مختصراً ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه)) لاندې راغلی دی. (۴)

۵- انس بن مالک: حضرت انس بن مالک رضی الله عنه حالات هم ((کتاب الإیمان)) دَ مذکوره باب لاندې تیر شوی دی. (۵)

قوله: قال: کان فزع بالمدینة، فاستعار النبي صلی الله علیه وسلم فرسالنا یقال له المندوب: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه یو ځل په مدینه کښې دننه دَ ویرې حالات پیدا شو نو حضوراکرم صلی الله علیه وسلم زمونږ اس واخستلو دَ کوم نوم چه "مندوب" وو.

دلته حضرت انس رضی الله عنه دَاس نسبت خپل طرف کړو چه ((فرسالنا)) او همدغه روایت په ماقبل کښې هم راغلې په هغې کښې ((فرسامن أبي طلحه))(۶) الفاظ وارد شوی دی. یعنی هغه اس دَ حضرت ابوطلحه رضی الله عنه وو. لیکن په دې دواړو روایتونو کښې څه تعارض او منافاة نشته ځکه چه حضرت ابوطلحه رضی الله عنه دَ حضرت انس رضی الله عنه ناسکه پلار اودَ هغه دَ مور ام سلیم رضی الله عنها دونم خاوندوو، نواس په اصل کښې دَ حضرت ابوطلحه رضی الله عنه وومګر په دې حیثیت سره چه دَ حضرت انس رضی الله عنه دَ تربیت لاندې وو نو خپل طرف ته ئې دَ اس نسبت اوکړو. (۷)

قوله: فقال: مارأینا من فزع، وإن وجدناه لبحرا: نو حضور صلی الله علیه وسلم واپس راغلو او

---

۱) (کشف الباری (ج۳ص۱۵۸)-
۲) (کشف الباری (ج۲ص۲۵۰)-
۳) (کشف الباری (ج۱ص۶۷۸)-
۴) (کشف الباری (ج۲ص۳)-
۵) (کشف الباری (ج۲ص۴)-
۶) (صحیح البخاری کتاب الهبة باب من استعار من الناس الفرس رقم (۲۶۲۷)-
۷) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۴۸) و شرح القسطلانی (ج۵ص۷۲)-

ونى فرمانيل مونږ هيڅ د ويرې خبره اونه ليدله او مونږ هغه د سمندر په شان اوموندلو.
"مندوب" نومې دا اس اول بطئ السيرو و د حضور اكرم ﷺ د سوريدو په بركت تيز رفتار شو او سريع السير شو.(۱)
اود علامه مهلب رحمه الله په حواله سره دا خبره اول راغلې چه د ټولونه اول د تيز اس تشبيه د سمندر سره نبى اكرم ﷺ وركړيده. (۲)
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث شريف ترجمة الباب سره مناسبت په دې جمله كښې دې: ((فرسالنا يقال له: مندوب)).(۳)

۴۷- بَاب: مَا يُذْكَرُ مِنْ شُؤْمِ الْفَرَسِ

د باب د ترجمه مقصد: د امام بخارى رحمه الله د دې باب د ترجمه مقصد دا دې چه په احاديثومباركو كښې د اسونوباره كښې چه دا كوم راغلى دى چه په دې كښې شوم او نحوست دې هغه په خپل عموم باندې دى يا د بعضو اسونو سره مخصوص دى. هغه په خپل ظاهر باندې دى يامؤول باندې دى؟ (۴)
بيا مصنف رحمه الله په دې باب كښې دوه احاديث ذكر كړى دى، حديث عبدالله بن عمر رضي الله عنهما او حديث سهل بن سعد الساعدى رضي الله عنه.
د سهل بن سعد رضي الله عنه حديث عبدالله بن عمر رضي الله عنهما نه پس ذكر كولو سره د دې خبرې طرف ته اشاره كړيده چه حديث عبدالله بن عمر رضي الله عنهما كښې چه كوم حصر وارد شويدې هغه په خپل ظاهر باندې نه دې. د دې باب نه پس د باب ترجمه "الخيل لثلاثة...." كښې هم د دې خبرې ذكر دى چه شوم بعض اسونو سره خاص دې، د هر يو اس حكم دا نه دې او دا ټول د امام بخارى رحمه الله د نظر لطافت او د فكر د دقت نتيجه ده.(۵)

[۲۷۰۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ (٦) النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّمَا الشُّؤْمُ فِي ثَلَاثَةٍ فِي الْفَرَسِ وَالْمَرْأَةِ وَالدَّارِ [ر: ۱۹۹۳]

تراجم رجال

۱- <u>ابواليمان</u>: دا ابواليمان حكم بن نافع بصرى رحمه الله دې.

---

۱) (شرح القسطلانى (ج۵ص۷۲) ويدل عليه قوله: فرسالأبى طلحة بطيئا فى باب السرعة والركض فى الفزع رقم (۲۹۶۹)-
۲) شرح ابن بطال (ج۵ص۳۴۵)-
۳) (عمدة القارى (ج ۱۴ص۱۴۸)-
۴) (فتح البارى(ج۵ ص۷۲) وعمدة القارى (ج ۱۴ص۱۴۹)-
۵) (فتح البارى(ج۶ص ۶۰)-
۶) (قوله: ان عبدالله بن عمر رضي الله عنهما : احديث، مرتخريجه فى كتاب البيوع باب شراء الابل الهيم اوالاجرب-

٢- شعيب: دا ابوبشر شعيب بن ابى حمزة قرشي اموى رحمه الله دې. دَ دې دواړو مختصر حالات "بدء الوحى" دَ شپږم حديث په زمره كښې راغلي دي. (١)

٣- الزهرى: دا امام محمدبن مسلم ابن شهاب زهرى رحمه الله دې، دَ هغوى حالات هم دَ "بدء الوحى" په دريم حديث كښې تيرشوى دى. (٢)

٤- سالم بن عبدالله: دا ابو عمر سالم بن عبدالله بن عمر بن خطاب رحمه الله دې، دَ هغه هم مختصر حالات "كتاب الايمان باب الحياء من الايمان" لاندې تيرشويدې. (٣)

٥- عبدالله بن عمر رضى الله عنهما: دا مشهور صحابى دَ رسول الله ﷺ حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دې، دَ هغوى حالات ((كتاب الايمان، باب قول النبى ﷺ: بنى الاسلام على خمس)) كښې تيرشويدې. (٤)

اخبرني سالم: دغه شان شعيب دَ زهرى رحمه الله نه نقل كړى دى چه سالم دَ زهرى نه دا حديث بيان كړو او ابن ابى ذئب دَ شاذ امر ارتكاب كړيدې چه دَ امام زهرى او سلام په مينځ سند كښې ئې محمد بن زبيد بن قنفذ داخل كړيدې: يعنى صحيح دا ده چه په دې سند كښې دَ امام زهرى او سالم په مينځ كښې بل راوى نشته. (٥)

قوله: قال: سمعت النبى صلى الله عليه وسلم يقول: انما الشؤم فى ثلاثة: فى الفرس، والمراة، والدار: حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرمائى چه نبى كريم ﷺ نه ماداسې فرمائيلوسره واوريده چه نحوست په اس كښې، ښځه كښې او په كوركښې وى.

دَ "شوم" لفظ شين معجمه او همزه سره دې او كله په دې كښې تسهيل كولې شى نو په ځائ دَهمزه واؤ كيږى (٦) اودَ دې معنى نحوست او بدفالى ده. (٧)

[٢٧٠٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ أَبِي حَازِمِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (١) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنْ كَانَ فِي شَيْءٍ فَفِي الْمَرْأَةِ وَالْفَرَسِ وَالْمَسْكَنِ [٤٨٠٧]

---

١) (كشف البارى (ت ١ ص ٤٧٩-٤٨٠)-
٢) (كشف البارى (ج ١ ص ٣٢٦)-
٣) (كشف البارى (ج ٢ ص ١٢٨)-
٤) (كشف البارى (ج ١ ص ٦٣٧)-
٥) (فتح البارى (ج ٦ ص ٦٠) وعمدة القارى (ج ١ ص ١٤٩)-
٦) (فتح البارى (ج ٦ ص ٦٠)-
٧) (التمهيد (ج ٩ ص ٢٧٨)-

[.... بقيه حاشيه په راروانه صفحه.....

تراجم رجال

۱- عبدالله بن مسلمه: دا عبدالله بن مسلمه بن قعنب قعنبی رحمه الله دې.

۲- مالك: دا امام دارالهجرة امام مالك بن انس اصبحی رحمه الله دې. دَ دې دواړو حضراتو حالات ((کتاب الایمان باب من الدین الفرار من الفتن)) کښې تیرشوی دی.(۲)

۳- ابوحازم: دا مشهور زاهد، ابو حازم بن دینار مولی الاسود مدنی رحمه الله دې. (۳)

۴- سهل بن سعدالساعدی: دَصحابی رسول ﷺ حضرت سهل بن سعدالساعدی رضی الله عنه حالات هم تیرشوی دی. (۴)

قوله: ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال: ان کان فی شئ ففی المراة والفرس والمسکن: حضرت سهل بن سعدالساعدی رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله ﷺ فرمائی چه (نحوست) که په یو څیز کښې وې نو په ښځه کښې، په اس کښې او دَ اوسیدو په ځائ (مسکن) کښې به وو.

یوسوال اودَ هغې جوابونه: په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله دوه احادیث ذکر کړی دی. په دې احادیثو پاندې دا اشکال کیږی چه دَ حضوراکرم ﷺ په یوبل حدیث کښې چه دَ حضرت انس رضی الله عنه نه روایت دې په دې کښې دی: "لاعدوی، ولاطیرة" (۵) او په دې حدیث کښې دَ بدفالئی نه منع کړې شوې ده، ښځه کوراو اس کښې دَ شوم دا تصور بدفالی او بدشګونی نه ده نو نور څه دی؟ په ظاهره دواړو قسم روایاتوکښې تعارض دې.

دَ دې تعارض دَلرې کولودَپاره مختلف حضرات او محدثین مختلف جوابونه ورکوی:

① امام مالك او ابن قتیبه رحمه الله دَ باب احادیث په خپله ظاهری معنی باندې محمول کړی دی اوونیلی دی چه دااحادیث په دې دوئم حدیث کښې بیان شوی عام قانون نه مستثنی دی.(۶)

...دتیرمخ حاشیه[۱) (قوله: عن سهل بن سعدالساعدی رضی الله عنه الحدیث اخرجه الخاری ایضاً (ج۲ص۷۶۳) کتاب النکاح باب یتقی من شؤم المراة..... رقم (۵۰۹۵) ومسلم کتاب السلام باب الصنرة والفال ومایکون فیه الشوم رقم (۵۸۱۰) والترمذی ابواب الادب باب ماجاء فی الشؤم رقم (۲۸۲٤) وابن ماجه ابواب النکاح باب مایکون فیه الیمن والشوم رقم (۱۶۶٤)-

۲) (کشف الباری(ج۲ص۸۰) وایضا انظر لترجمة الامام مالك بن انس کشف الباری(ج۱ص۲۹۰)-

۳) (دَ هغوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء، باب غسل المراة اباها الدم عن وجهه-

٤) حواله بالا-

۵) (الحدیث اخرجه البخاری کتاب الطب باب الفال رقم (۵۷۵۶) وباب لاعدوی رقم (۵۷۷۶ ومسلم کتاب السلام باب الطیرة والفال رقم (۵۸۰۰و ۵۸۰۱)و ابوداؤد ابواب الطب باب فی الطیرة رقم (۳۹۱۶) والترمذی ابواب السیر باب ماجاء فی الطیرة رقم(۱۶۱۵)-

۶) (فتح الباری(ج۶ص۶۱)-

② علامه ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی چه دا احادیث دَ قرآن کریم دَ آیت ﴿ما اصاب من مصیبة فی الارض ولا فی انفسکم الا فی کتاب﴾ (۱) سره منسوخ دی (۲) لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله په دې جواب باندې رد کړیدې او فرمائی "والنسخ لایثبت بالاحتمال" (۳)

③ ابن العربی رحمه الله دافرمائی چه دا کلام حرف شرط سره دې، لکه څنګه چه دَ باب بل روایت حضرت سهل بن سعد کښې ((ان کان الشؤم......)) حرف شرط سره دې او معنی دا ده چه شوم ونحوست که چرته په یو څیز کښې کیدیشی نو هغه ښځه، کور او اس کیدیشی.(۴) (لیکن شوم یعنی سپیره والې په څه څیز کښې نه وی نودَ دې دَ پاره په دې دریو څیزونوکښې هم دَ دې تصور نشی کیدلې).

④ بعض علماؤ فرمائی چه په حقیقت کښې شؤم په دوه قسمه دې. یو شؤم په معنی دَ عدم موافقت او دونم شؤم په معنی دَ نحوست.

نو شؤم په حدیث باب کښې په معنی دَعدم موافقت دې او ((لاعدوی ولا طیرة)) کښې په معنی دَ نحوست دې. په دې صورت کښې به دَ کور بدفالئی مطلب دا وی چه هغه تنګ وی یا هلته ګاونډیان ښه نه وی یا دَهغه ځائ آب وهوا خرابه وی دغه شان دَ شؤم مرأة مطلب دا دې چه دَهغې اولاد نه وی، اوږد ژبې وی، دَ پاك دامنئ خیال نه ساتی او دَ شؤم فرس مطلب دا دې چه هغه په جهاد کښې په کار رانشی یاسرکش وی یا دَ هغې قیمت زیات وی.(۵)

علامه ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی:

((وقد فسر معمر فی روایته لهذا الحدیث الشؤم تفسیرا حسنا: قال معمر: سمعت من یفسر هذا الحدیث یقول: شؤم المرأة اذا کانت غیر ولود، وشؤم الفرس اذا لم یغز علیه فی سبیل الله، وشؤم الدار جار السوء)). (۶)

او معمر رحمه الله دَ دې حدیث په روایت کښې دَ شؤم ښه تفسیر بیان کړیدې. هغوی فرمائی چه دَ هغه نه می اوریدلې چه دَ دې حدیث تفسیر او وضاحت ئې بیانولو چه دَ ښځې شؤم دا دې چه دَ هغې بچی نه کیږی، دَ اس شؤم دا دې چه په دې دَ الله تعالی دَ پاره جنګ نه کوی او دَ کور شؤم دا دې چه دَ هغې ګاونډی خراب وی.

دَ آخری جواب تائید دَ حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه هغه مرفوع حدیث نه هم کیږی کوم

---

۱) (الحدید ۲۲)-

۲) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱۵۰) والتمهید (ج ۹ ص ۲۸۵)-

۳) (فتح الباری (ج ۶ ص ۶۲)-

٤) (حواله بالا. وتکملة فتح الملهم (ج ٤ ص ۳۸۱) وعمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱۵۱) قال العینی وهنا اسم کان مقدر ان کان الشؤم فی شئ حاصلا فیکون فی المراة والفرس والمسکن فقوله ان کان فی شئی الی اخره اخبار انهلیس فیهن فاذالم یکنفی هذه الثلاثة فلایکون فی شئ-

۵) (لامع الدراری (ج ۹ ص ۲۶۷) ورجح هذا الجواب الشیخ الکاندهلوی انظر تعلیقات لامع الدراری-

۶) (التمهید لابن عبدالبر (ج ۹ ص ۲۷۸-۲۷۹) والمصنف لعبدالرزاق (ج ۱ ص ٤۱۱ رقم (۱۹۵۲۷)-

چه امام احمد رحمه الله روایت کړیدې. په دې کښې دی:

((من سعادة المرء المرأة الصالحة والمسكن الصالح والمركب الهنئ ومن شقاوة المرء المرأة السؤ والمسكن السؤ والمركب السؤ)). (۱)

یعنی د سړی په خوشبختئی کښې دا دی چه د هغه ښځه نیکه وی. دهغه د اوسیدو ځائې ښه وې او دهغه سورلی ښه وی او د سړی بدبختئی نه دا دی چه د هغه ښځه بداخلاقه وی د هغه د اوسیدو ځائ خراب وی او د هغه سورلی خرابه وی. او دا څیز د هرجنس بعض قسمونو سره مختص دې. (۲)

خاص د دې دریو څیزونو ذکر کولو وجه: دحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما حدیث باب اداة حصر سره وارد شویدې چه شوم هم په دریو څیزونوکښې وی ښځه اس او کور. (۳)

بعض حضراتو مثلاً ابوالعباس قرطبی رحمه الله فرمائی چه د دې دریو څیزونو ذکر سره د خاص کولو وجه د ملازمت طول او اوږدوالې دې. یعنی د انسان هم دې څیزونو سره واسطه پریوزی ځکه چه انسان په غالب احوالوکښې د کور نه چه په کښې اوسیږی، د ښځې نه چاسره چه د ژوندتیرولو تعلق وی او تړلې شوی اس نه کوم چه ده د جهاد د پاره تیار ساتلې وی مستغنی کیدې نشی. (۴)

آیا شوم مذکور په دې دریو څیزونوکښې محصور دې؟: بیا دا خبره یاد ساتئی چه د باب حدیث طرق هم په دې دریو څیزونو متفق دی یعنی په ټولو طرقو کښې هم د فرس، مرأة او دار ذکر دې البته مصنف عبدالرزاق (۵) کښې "معمرعن امر سلمة" په طریق((السیف)) اضافه هم موجود ده. کوم نه چه معلومیږی چه توره هم شوم او نحوست وی او علامه ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی ((رواه جويرية عن مالك عن الزهرى ان بعض اهل ام سلمة زوج النبى صلى الله عليه وسلم اخبره ان ام سلمة كانت تزيد السيف)) (۶)

حافظ ابن حجر رحمه الله چه د دې زیاتوالی متعلق کوم کلام ذکر کړیدې دهغې خلاصه مونږ دلته ذکر کوو: دا حدیث سره د دې زیاتوالی امام دارقطنی په "غرائب مالك" کښې نقل کړیدې او د هغه سند تر زهری رحمه الله پورې صحیح دې. بیا جویریه په دې حدیث کښې منفرد هم نه ده بلکه سعید بن داؤد د هغې متابعت کړیدې، دا متابعت هم امام دارقطنی نقل کړیدې او هغه فرمائیلی چه د جویریه په روایت کښې چه کوم مبهم راوی دې هغه ابو عبیده عبدالله بن زمعه دې. دغه شان امام ابن ماجه رحمه الله دا روایت "سیف" د زیاتوالی سره په خپل

---

۱) (المسند الامام احمدبن حنبل (ج ۱ص۱۶۸)-
۲) (فتح البارى(ج۶ص۶۲) وانظر ايضا كشف البارى كتاب النكاح (ص۱۸۱)-
۳) (حواله بالا وعمدة القارى (ج ۱٤ص۱٤۹) وطرح التثريب فى شرح التقريب (ج۷ص۲۱۵۳)-
٤) (وعمدة القارى (ج ۱٤ص۱٤۹) وطرح التثريب فى شرح التقريب (ج۷ص۲۱۵۳)-
۵) (المصنف لعبدالرزاق (ج ۱۰ص٤۱۱) رقم (۱۹۵۲۷)-
۶) (التمهيد لابن عبدالبر(ج۹ص۲۷۹)-

سنن كښې موصولا ذكر كړيدې دې. د هغه په سند كښې ابوعبيده عبدالله بن زمعه صراحت دې او د هغه روايت الفاظ دا دى:

قوله: عن زينب بنت ام سلمة عن ام سلمة انها حدثت بهذه الثلاثة وزادت فيهن والسيف: (۱) زينب بنت ام سلمه دا د ابوعبيده عبدالله بن زمعه مور ده. حديث باب امام نسائى رحمه الله (۲)هم د سند په څه اختلاف سره نقل كړيدې.دې كښې هم د "سيف" زياتوالې موجود دې.(۳)

علامه ابن عربى رحمه الله فرمائى چه حصر په نسبت د عادت دې يعنى خلق عادةً په دې څيزونو كښې نحوست ګڼړى او دا څه خلقى يا فطرى معامله نه ده چه په دې څيزونوكښې به خامخا څه نحوست وى، دا مطلب حصر نه دې چه دا درې څيزونه پيدائشى مشوم او منحوس وى، كله نحوست د دوو كسانو سره په اوسيدو سره كيږى، كله په سفركښې كيږى او كله په هغه كپړا كښې وى كومه چه بنده نوې نوې اخلى، د دې د پاره نبى كريم ﷺ فرمائيلى دى

((اذالبس احدكم ثوبا جديدافليقل: اللهم انى اسالك من خيره وخير ماصنع له، واعوذبك من شره وشر ما صنع له)) (۴)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د باب د ړومبى حديث مناسبت ترجمة الباب د حديث جملې ((فى الفرس)) په جمله كښې دې او د دوئم حديث مناسبت هم ترجمه سره بالكل واضح او ظاهر دې. (۵)

تنبيه: دا د شوم مسئله (كتاب النكاح) (۶)كښې هم تيره شويده او دلته هم امام بخارى رحمه الله دا روايات نقل كړيدى، ترجمه ئى هم قائم كړيده او د جهاد په مناسبت سره شوم فرس ئى هم بيان كړيدې د كوم تفصيل چه په ما قبل كښې مونږ بيان كړيدې.

۴۸- بَاب: الْخَيْلُ لِثَلَاثَةٍ

د ترجمة الباب مقصد: امام بخارى دلته دا اوفرمائيل چه اسونه درې وى يعنى د اسونو پالونكو كسانو د نوعيت په اعتبار سره درې قسمونه دى. (۷)

---

۱) (سنن ابن ماجه كتاب النكاح باب مايكون فيه اليمن والشؤم رقم ۱۹۹۵)-

۲) (سنن النسائى الكبرى (ج۵ص۴۰۳) كتاب عشرة النساء ابواب حقوق الزوج شؤم المرءة رقم (ج۵ص۹۲۸۰)-

۳) (فتح البارى(ج۶ص۶۳)-

۴) (الحديث رواه ابوداؤد فى كتاب اللباس باب ما يقول اذا لبس ثوبا جديدا رقم (۴۰۲۰) والترمذى فى كتااللباس باب ما يقول اذا لبس ثوباجديدارقم (۱۷۹۷) وطرح التثريب فى شرح التقريب (ج۷ص ۲۱۵۳)-

۵) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۳۹و۱۵۱)-

۶) (صحيح البخارى(ج۲ص۷۶۳) كتاب النكاح باب مايتقى من شؤم المراة وكشف البارى كتاب النكاح (ص۱۸۰-۱۸۲)-

۷) (عمدة القارى(ج۱۴ص۱۵۱)-

یو خیل خو هغه دي چه د اجر او ثواب سبب جوړیږی او دا هم هغه خیل دي چه د جهاد د پاره اوساتلي شی. دونم هغه دی چه ستر او پردې پټولو او د دوزخ د اور نه د حجاب سبب جوړیږی او هغه دا دی چه کوم سړي اس اوساتی او د هغه چه د الله تعالی د طرف نه کوم حقوق مقرر دی هغه ادا کړی. د ده ښه خیال اوساتی، او دریم اس هغه دي چه د اسلام سره د دښمنئ د پاره اوساتلي شی.

بیا امام بخاري د حدیث باب په رومبنئ حصه کښې باب د ترجمه جزء جوړکړیدې. (۱) لکه څنګه چه د هغه معروف عادت دې. (۲)

حضرت شیخ الحدیث رحمه الله د ترجمه غرض دا خودلي دي: ((ویحتمل عندی فی وجه الغرض من الترجمة: انه الاشارة الی ما سبق من شؤم الفرس من حیث الحصر الوارد فی الحدیث، فانه لم یتعرض فیه الی الشؤم)) (۳)

یعنی زما په نزد د باب د ترجمه په غرض کښې دا احتمال دې چه امام بخاری رحمه الله د دې ترجمه نه دې طرف ته اشاره کوی چه په ما سبق کښې په کومو دریوڅیزونو کښې حصر وارد شوې وو چه په دې کښې نحوست دي په دې کښې اس هم شامل وو نو هغوی په سابق کښې د بیان شوی شوم نه دلته تعرض نه دې کړې.

دکوم نه چه دا معلومه شوه چه په هریو اس کښې نحوست نه وی. کماسبق مناذکرہ فی الباب السابق

آیا اسونه هم په دې دریو قسمونوکښې منحصر دی؟: دلته سوال دا پیدا کیږی چه نبی کریم ﷺ د باب په حدیث کښې د خیل درې قسمونه بیان فرمائیلی دی نو آیا د خیل صرف همدغه درې قسمونه دی که نور هم شته؟

حافظ ابن حجر رحمه الله د دې جواب کښې فرمائی چه د باب حدیث نه بعض شراح حصر مراد اخستې دې چه د اسونوهم درې قسمونه دی. هغه داسې چه اس پالل او هغه ساتل خو به مطلوب وی یا به مباح وی او یا به ممنوع، نو په مطلوب کښې واجب او مندوب دواړه داخل دی او ممنوع کښې حرام او مکروه دواړه داخل دی. (۴)

بیا بعضو حضراتو په دې باندې اعتراض اوکړو چه په حدیث کښې خو د مباح ذکر نشته، څکه چه کوم دریم قسم د اسونودې هغه دې قید سره مقید دی "ولم ینس حق الله فیه" نودا خو مندوب سره ملحق شو نو دلته د مباح قسم کوم ځائ نه راغلو؟

ددې اعتراض جواب دا دې چه د نبی کریم ﷺ غالب عادت دا وو چه هغوی ﷺ به هم د دې څیزونو اهتمام فرمائیلو په کوم کښې چه د څه څیز ترغیب وی یا د امر نه منع کړیشوې وی. ترکومې چه د خالص مباحاتو تعلق دې نود دې بیان نه هغوی ﷺ سکوت فرمائی،

---

۱) (حواله بالا وفتح الباری (ج۶ص ۶۴)-
۲) (کشف الباری (ج ۱)-
۳) (الابواب والتراجم للشیخ الکاندهلوی (ج۱ص۱۹۶)-
۴) (فتح الباری (ج۶ص ۶۴)-

ځکه چه داخبره معلومه ده چه د دې مباحاتونه سکوت د عفواو معافئ دليل دې. (۱)
او حافظ صاحب رحمه الله د مذکوره اعتراض جواب فرمائی چه دا هم ممکن دی چه دونم قسم خالص د مباح وی مګر دا چه د نیت د خلوص په وجه هغه کله کله د ندب درجې ته اورسي به خلاف د اول قسم ځکه چه هغه خو د شروع نه مطلوب دی (۲) یعنی په اول قسم کښې د اس ترلو نیت هم د جهاد د پاره وو نو هغه خو د شروع نه مطلوب او مقصود دی. والله اعلم.

قوله: وَقَوْلِهِ تَعَالَى وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ: [النحل:۸] او د الله تعالی قول دې او (هغه) اسونه قچرې او خره پیداکړی دې د پاره چه تاسو په دې سواره شئی او زینت هم دې.

د (الخيل...) عطف د ماقبل "والانعام" باندې دې په دې وجه د مفعولیت په وجه منصوب دی (۳)
او د قرآن کریم مذکوره آیت د ترجمة الباب دونم جزء دې او دا آیت هم د باب حدیث کښې په مذکوره تقسیم باندې دلالت کوی. اومطلب دا دې چه مذکوره څیزونه یعنی اس قچر اوخر الله تعالی د سورلئې او ښائست د پاره پیدا کړی. اوس که یو سړې دا په څه کار کښې استعمالوی نود ده د پاره دا مباح دی. د دې نه پس که دې کار سره د عبادت نیت هم شامل شی نو هغه مباح نه ترقی کوی او امر مندوب کښې شاملیږی او که د معصیت نیت اوکړی یعنی د فخر او مباهاتو نودا په ګناه کښې شاملیږی. (۴)
فائده: تاسو ګورئی چه د الله تعالی مذکوره بالاقول کښې معطوف او معطوف علیه په یوه طریقه باندې نه دی. معطوف علیه خو "لتركبوها" دې او معطوف "زينة" کلمه ده. په دې کښې دې خبرې ته اشاره ده چه رکوب د مخاطبینو فعل دې او زینت، د زینت ورکونکی خالق فعل دې. (۵)

[۲۷۰۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۶) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْخَيْلُ لِثَلَاثَةٍ لِرَجُلٍ أَجْرٌ وَلِرَجُلٍ سِتْرٌ وَعَلَى رَجُلٍ وِزْرٌ فَأَمَّا الَّذِي لَهُ أَجْرٌ فَرَجُلٌ رَبَطَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَأَطَالَ فِي مَرْجٍ أَوْ رَوْضَةٍ فَمَا أَصَابَتْ فِي طِيَلِهَا ذَلِكَ مِنَ الْمَرْجِ أَوِ الرَّوْضَةِ كَانَتْ لَهُ حَسَنَاتٍ وَلَوْ أَنَّهَا قَطَعَتْ طِيَلَهَا فَاسْتَنَّتْ شَرَفًا أَوْ شَرَفَيْنِ كَانَتْ أَرْوَاثُهَا وَآثَارُهَا حَسَنَاتٍ لَهُ وَلَوْ أَنَّهَا مَرَّتْ

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص ٦٤)-
۲) (حواله بالا-
۳) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١٥١)-
٤) (فتح الباری (ج۶ص ٦٤)-
۵) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١٥١)-
۶) (قوله: عن ابی هريرة رضی الله عنه الحديث مر تخريجه فی كتاب المساقاة باب شرب الناس وسقی الدواب من الانهار-

بِنَهْرٍ فَشَرِبَتْ مِنْهُ وَلَمْ يُرِدْ أَنْ يَسْقِيَهَا كَانَ ذَلِكَ حَسَنَاتٍ لَهُ وَرَجُلٌ رَبَطَهَا فَخْرًا وَرِئَاءً وَنِوَاءً لِأَهْلِ الْإِسْلَامِ فَهِيَ وِزْرٌ عَلَى ذَلِكَ وَسُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْحُمُرِ فَقَالَ مَا أُنْزِلَ عَلَيَّ فِيهَا إِلَّا هَذِهِ الْآيَةُ الْجَامِعَةُ الْفَاذَّةُ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ [ر: ٢٢٤٢]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن مسلمه: دا عبدالله بن مسلمه بن قعنب قعنبی رحمه الله دی.

۲- مالك: دا امام مالك بن انس رحمه الله دی، دَ دې دواړو حضراتو حالات ((كتاب الايمان باب من الدين الفرار من الفتن)) لاندې تیرشوی دی.(۱)

۳- زيد بن اسلم: دا مولی عمرزید بن اسلم العدوی دې. دَ دوی حالات هم په مذکوره بالا باب کښې تیرشوی دی. (۲)

۴- ابوصالح السمان: دا ابوصالح ذکوان السمان الزیات رحمه الله دې.

۵- ابوهريره رضي الله عنه: دا مکثر صحابی حضرت ابوهریره رضي الله عنه دې، دَ دې دواړو حضراتو حالات "كتاب الايمان، باب امور الايمان" کښې تیرشوی دی. (۳)

قوله: ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: الخيل لثلاثة: دَ بخاری شریف په ډیرو نسخو کښې "لثلاثة" دې، اودَ کشمیهنی په روایت کښې "الخيل ثلاثة" دې بغیردَ لام نه(۴)

دَ اسونودَ دريوقسمونو په مينځ كښې دَ حصر وجه: دَ دې دریواړو قسمونو په مینځ کښې دَ حصر وجه دا دې چه اس به دَ سورلئی دَ پاره ساتلې شي یا دَتجارت دَ پاره، بیا په دې دواړو کښې دَ هریو قسم سره به څه عبادت مقترن وی، نودا اول قسم دې یا څه معصیت یا ګناه مقترن وی نو دا دریم قسم دې. یاهر دوه قسمه دَ یو قسم نه خالی وی نو دا دونم قسم دې، او دَ دونم قسم نه مراد هغه صورت دې کله چه هغه ستر جوړ شی (۵)

دَ حديث باب ترجمه: دَ حضرت ابوهریره رضي الله عنه نه روایت دې چه اس دَ درې قسم سړو سره کیدیشی. دَ یو سړی دَپاره دَ اجر ذریعه دې، او دَ یو سړی دَ پاره ستر دې او دَ یو دَ پاره دَ جرم سبب دې. هغه سړې دَ چا دَ پاره چه اجر او ثواب دې هغه سړې دې چه هغه دَ الله تعالی په لارکښې دَ جهاد دَ پاره اوساتی او دَ څرن په څایٔ یا باغ کښې هغه په اوږده رسئی باندې

---

۱) (کشف الباری(ج۲ص ۸۰) وانظرايضًا لترجمة الامام مالک بن انس کشف الباری (ج۱ص ۲۹۰)-

۲) (کشف الباری (ج۲ ص ۲۰۳)-

۳) (کشف الباری (ج۱ ص۲۵۸-۲۵۹)-

٤) (عمدة القاری(ج ١٤ص ٢٥٢) وفتح الباری (ج۶ص ٦٤)-

۵) (فتح الباری ج۶ ص ٦٤)-

اوترې نو چه د هغه څرن د ځاۍ يا باغ کومه کومه حصه په دې رسئ کښې دننه راشي نو د هغه هومره د کوبرابر نيکئ به هغه ته ملاويږي. اوکه اتفاقي هغه خپله رسئ اوشلوله او په يوه غونډئ يا دوو غونډو باندې تيرشو نود هغه د خاشنړو د وزن او د قدمونود نښوبرابر نيکئ به ورته ملاويږي. اوکه دا اس چرته په نهر باندې تيرشو اود هغې اوبه اوڅکي سره د دې چه مالك د اوبوڅکلو اراده نه وی کړې نوبيا به هم ده ته نيکئ ملاويږي. اوکوم سړې چه د خان خودنې د پاره ياد فخر په غرض اوترې اود اهل اسلام د دښمنئ د پاره ئې اوساتي نو هغه اس د ده د پاره د جرم سبب دې. کله چه د رسول الله ﷺ نه د خرو باره کښې تپوس اوکړې شو نو هغوی ﷺ اوفرمائيل د دوی باره کښې ماته څه حکم نه دې نازل شوې. مګردا آيت ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ څوك چه ذرې برابر نيکي کوی هغه به وينی، او څوك چه د ذرې برابر بدی کوی هغه به وينی. دا آيت جامع او منفرد دې.

يوڅوضروري فوائد: حديث باب خو "كتاب المساقاة" کښې تيرشوې دې په دې وجه مونږ دلته صرف د حديث په ترجمه اکتفا اوکړه، البته د يو څوضروري فوائدو ذکر کول به د فائدې نه خالي نه وی او هغه دا دی:

① لکه څنګه چه اوس مونږ اوخودل چه دا روايت "كتاب المساقاة" کښې تيرشوې دې د دې د پاره امام بخاري رحمه الله حديث باب دلته په اختصارسره ذکر کړو او دونم قسم ئې اختصاراً حذف کړو. د دونم قسم ذکر د "كتاب المساقاة" په روايت کښې داسې ذکر دې: ((ورجل ربطها تغنيا وتعففا ثم لم ينس حق الله في رقابها ولا ظهورها فهي لذلك ستر)) (۱)

او يو سړې هغه دې چه د خلقو نه بې پرواه اوسيږي او د هغوی په وړاندې د سوال د پاره خپل لاس خورولو نه د بچ کيدلو د پاره اس ساتي او بيا د هغه د سټ او د هغه د شا په سلسله کښې د الله تعالى حق هم نه هيروی نو دا اس د خپل مالك د پاره پرده ده.

② د حديث باب د جملې ((ولم يرد ان يسقيها)) نه معلوميږي چه بنده ته به د دې جزنياتو هم ثواب او اجر ملاويږي چه د طاعت او عبادت د فعل په مينځ کښې واقع وی په دې شرط چه اصل يعنی د عبادت قصد او ارادې نيت موجود وی. دا د الله تعالى د طرف نه په خپلو مؤمنانو بنديګانو فضل او احسان دې. (۲) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي:

((وفيه ان الانسان يؤجر على التفاصيل التى تقع فى فعل الطاعة اذا قصد اصلها وان لم يقصد تلك التفاصيل)) (۳)

③ د اسونو تندو سره خير او برکت تړلې وی خو چه کله د هغې ساتل د عبادت د پاره يا د

---

۱) (صحيح البخاری كتاب المساقاة باب شرب الناس وسقى الدواب من الانهاررقم (۲۳۷۱) وعمدة القاری (ج ۲۴ ص ۱۵۲) ولكرمانی (ج ۱۲ ص ۱۴۱)-

۲) (التمهيد (ج ٤ ص ۲۰۳) وشرح ابن بطال (ج ۵ ص ۶۳)-

۳) (فتح البارى (ج ۶ ص ۶۴)-

څه مباح کار د پاره وی گنی د دې ساتل مذموم او د گناه ذریعه ده. حافظ رحمه الله فرمائی:

((وفی هذا الحديث بيان ان الخيل انما تكون فی نواصيها الخير والبركة اذا كان اتخاذها فی الطاعة اوفی الامور المباحة والافهی الجامعة مذمومة)) (۱)

قوله: فقال: ما انزل علی فیها الا هذه الاية الجامعة الفاذة: نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل: د دې په بابت کښې په ما څه حکم نه دې نازل شوې. مګر دا آیت ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ۝﴾ جامع او منفرد دې.

⊙ابن التين رحمه الله فرمائی مطلب دا دې چه دا آیت په دې خبره باندې دلالت کوی چه کوم سړې څره د عبادت او طاعت د پاره اوساتی نو د هغې ثواب به وینی او که د دې خرو په ذریعه د څه معصیت او ګناه کارکوی نو بیا به هم د هغې سزا او راګیرول وینی. (۲)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث ترجمة الباب سره مناسبت او مطابقت بالکل واضح دې او هغه ((الخيل لثلاثة)) دې. (۳)

۳۹- بَاب: مَنْ ضَرَبَ دَابَّةَ غَيْرِهِ فِي الْغَزْوِ

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاری رحمه الله دا بیان کول غواړې چه د سفرپه دوران قافله کښې که د چا سورلۍ د کمزورتیا اولاغرتیا په وجه اودریږی نو د سورلۍ د مالك امداد او اعانت کولو د پاره هغه وهل پکار دی چه هغه سورلی روانه شی. (۴)

[۲۷۰۶] حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا أَبُو عَقِيلٍ حَدَّثَنَا أَبُو الْمُتَوَكِّلِ النَّاجِيُّ قَالَ أَتَيْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيَّ فَقُلْتُ لَهُ حَدِّثْنِي بِمَا سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ سَافَرْتُ مَعَهُ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ قَالَ أَبُو عَقِيلٍ لَا أَدْرِي غَزْوَةً أَوْ عُمْرَةً فَلَمَّا أَنْ أَقْبَلْنَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَتَعَجَّلَ إِلَى أَهْلِهِ فَلْيُعَجِّلْ قَالَ جَابِرٌ فَأَقْبَلْنَا وَأَنَا عَلَى جَمَلٍ لِي أَرْمَكَ لَيْسَ فِيهِ شِيَةٌ وَالنَّاسُ خَلْفِي فَبَيْنَا أَنَا كَذَلِكَ إِذْ قَامَ عَلَيَّ فَقَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا جَابِرُ اسْتَمْسِكْ فَضَرَبَهُ بِسَوْطِهِ ضَرْبَةً فَوَثَبَ الْبَعِيرُ مَكَانَهُ فَقَالَ أَتَبِيعُ الْجَمَلَ قُلْتُ نَعَمْ فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ وَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْجِدَ فِي طَوَائِفِ أَصْحَابِهِ فَدَخَلْتُ إِلَيْهِ وَعَقَلْتُ الْجَمَلَ فِي نَاحِيَةِ الْبَلَاطِ فَقُلْتُ لَهُ هَذَا جَمَلُكَ فَخَرَجَ فَجَعَلَ يُطِيفُ بِالْجَمَلِ وَيَقُولُ الْجَمَلُ جَمَلُنَا فَبَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوَاقٍ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ أَعْطُوهَا جَابِرًا ثُمَّ قَالَ اسْتَوْفَيْتَ الثَّمَنَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ الثَّمَنُ وَالْجَمَلُ لَكَ [ر: ۴۳۲]

---

۱) (حواله بالا (ص۶۵)-
۲) (حواله بالا-
۳) (عمدة القاری (ج ۱۴ ص ۵۵۲)-
۴) (عمدة القاری (ج ۱۴ ص ۱۵۲) وفتح البارى (ج ۶ ص ۶۶)-

تراجم رجال

- مسلم: دا مسلم بن ابراهیم القصاب فراهیدی رحمه الله دی. دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب زیادة الایمان ونقصانه)) لاندې تیر شوی دی. (۱)

- ابوعقیل: دا ابوعقیل بشیر بن عقبه السامی رحمه الله دی (۲)

- ابوالمتوکل الناجی: دا ابوالمتوکل علی بن داؤد الناجی رحمه الله دی (۳)

- جابر بن عبدالله: دا دَ رسول الله ﷺ مشهور صحابی حضرت جابر بن عبدالله الانصاری رضي الله عنه دی. (۴)

قوله: قال: سافرت معه فی بعض اسفاره - قال ابوعقیل: لا ادری غزوة ام عمرة: حضرت جابر بن عبدالله الانصاری رضي الله عنه فرمائی چه ما دَ رسول الله ﷺ سره دَ هغوی په بعض سفرونو کښې سفر اوکړو. راوی حدیث ابوعقیل رحمه الله وائی چه ماته دا معلومه نه ده چه مذکوره سفر دَ کومې غزوه وو یا دَ عمرې وو.

دا پورتنې سفر دَ غزوې وو که دَ عمرې؟: دلته راوی ابوعقیل رحمه الله ته شک پیدا شوی دې چه سفر دَ څه څیز دَپاره وو دَ غزوه دَپاره یا دَ عمرې دَ پاره. لیکن دَ روایاتو دَ تتبع نه هم دغه معلومیږی چه سفر دَ غزوه وو. همدغه حدیث امام بخاری رحمه الله په کتاب البیوع کښې هم نقل کړیدې، په دې کښې دَ "غزاة" لفظ صریح موجود دې. (۵) دینه علاوه دَ غزوه دَ سفر کیدو کښې تائید دَ ابوعوانه عن مغیره په طریق روایت نه هم کیږی. دَ کوم په آخر کښې چه دا الفاظ وارد شوی دی ((فاعطانی ثمن الجمل والجمل وسهمی مع القوم)) (۶) ظاهر شان خبره ده چه سهم هم په غزوه کښې کیږی.

دا کومه غزوه وه؟: دَ غزوه په تعیین کښې دَ شراحو اختلاف دې چه دا کومه غزوه وه؟ ځکه چه امام بخاری رحمه الله دا حدیث په صحیح بخاری کښې موصولاً تقریباً شپږویشت (۲۶) ځل ذکر کړیدې. په کوم کښې چه بعض کښې دَ سفر دَ غزوه کیدو تصریح خوشته لکه چه په اکثرو روایاتو کښې ابهام دې البته په یو تعلیق کښې دَ غزوه تعیین شته چه غزوه تبوک وه. په کتاب الشروط کښې داؤد بن قیس عن عبیدالله بن مقسم عن جابر په طریق کښې دی

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۴۵۵)-

۲) (دَ هغوی دَ حالاتو دَپاره اوګورئ کتاب المظالم باب من عقل بعیره علی البلاط اوباب المسجد-

۳) (دَ هغوی دَ حالاتو دَپاره اوګورئ کتاب الاجارة باب مایعطی فی الرقبة علی احیاء العرب...-

۴) دَهغوی دَ حالاتو دَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب من لم یر الوضوء الامن المخرجین من القبل والدبر

۵) (صحیح البخاری کتاب البیوع باب شراء الدواب والحمیر رقم (۲۰۹۷)-

۶) (صحیح بخاری کتاب الاستقراض... باب الشفاعة فی وضع الدین رقم (۲۴۰۶)-

((اشتراه بطریق تبوك)) (۱) اودَ داؤد بن قیس موافقت علی بن زیدبن جُدعان کړیدې دَ هغوی په روایت کښې دی ((ان رسول الله صلی الله علیه وسلم مربجابرفی غزوة تبوك)) (۲)
لیکن ابن اسحاق په دې باندې جزم کړیدې چه مذکوره واقعه دَ "غزوه ذات الرقاع" ده (۳) اودَ واقدی رحمه الله هم دغه خیال دې چه دا "غزوه ذات الرقاع" واقعه ده. (۴)
اوحافظ ابن حجر رحمه الله هم دا راجح ګرخولې دې. حافظ رحمه الله فرمانی: ((وهی الراجحة فی نظری لان اهل المغازی اضبط لذلك من غیرهم)) (۵)
او علامه بیهقی رحمه الله هم دَ ابن اسحاق په قول باندې جزم کړیدې. (۶)
دَ غزوه ذات الرقاع په راجح کیدودلائل حافظ ابن حجر رحمه الله فرمانی په حدیث باب کښې غزوه نه مراد ((غزوة ذات الرقاع)) ده، په دې ئې مختلف دلائل ورکړی دی:
① دَ امام طحاوی رحمه الله په روایت کښې راغلی دی چه حضرت جابر رضی الله عنه او دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم په مینځ کښې مذکوره واقعه دَ مکې او مدینې په لارکښې پیښه شوې وه. او دَ تبوك لار دَ مکې لارې سره نه ملاویږی په خلاف دَ ((غزوة ذات الرقاع)) دَ لارې نه، نو معلومه همدغه شوه چه مذکوره واقعه دَ ((غزوة ذات الرقاع)) ده. (۷)
② دَحضرت جابر رضی الله عنه دَ دې حدیث ډیر طرق راځی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ هغه نه په دې حدیث کښې ذکر شوې واقعه کښې دا سوال هم کړې وو((هل تزوجت؟، قال: نعم، قال: ،اتزوجت بکرا امرثیبا؟)) (۸) بیا هم په دې کښې دَ حضرت جابر رضی الله عنه دا اعتذار هم ذکر دې چه ما کونډې سره نکاح په دې وجه اوکړه چه زما پلار په غزوه احد کښې شهید شو او شاته ئې زما وړې وړې خوئیندې پریخودې نو ما کونډې سره نکاح اوکړه چه هغه زما دَ خوئیندو خیال اوساتی. دینه همدغه معلومیږی چه دَ باب په حدیث کښې ذکر شوې واقعه دَ هغوی دَ پلار عبدالله دَ شهادت سره نزدې ده. نودَ دې سفر دَ ((غزوة ذات الرقاع)) په موقع باندې کیدل ډیر ظاهریږی، نه چه دَ غزوه تبوك په موقع کیدل، ځکه چه دَصحیح قول مطابق ((غزوة ذات

۱) (صحیح بخاری کتاب الشروط باب اذا اشترط البائع ظهرالدابة رقم (۲۷۱۸)-
۲) (فتح الباری (ج۵ص۳۲۰)-
۳) (السیرة النبویة لابن هشام(ج۳ص۲۱۶)-
٤) (فتح الباری (ج۵ ص۳۲۰)-
۵) (حواله بالا-
۶) (دلائل النبوة للبیهقی (ج۳ص۳۸۲) وقدصرح فیه: فی عزوة ذات الرقاع من نخل-
۷) (فتح الباری (ج۵ص۳۲۱)-
۸) (انظرمثلاً الصیحی للبخاری کتاب الجهاد باب استئذان الرجل الامام رقم (۲۹۹۷) وکتاب المغازی باب "اذهمت طائفتان منکم ان تفشلا" رقم (٤۰۵۲)-

الرقاع)) وقوع دَ غزوه احد نه يو كال پس ده او عزوه تبوك اودَ عزوه احد په مينځ كښې دَ اوو كالوفاصله ده. (۱) والله اعلم.

قوله: قال جابر: فاقبلنا وانا على جمل لى ارمك ليس فيه شية والناس خلفى: حضرت جابر رضي الله عنه فرمائي چه مونږ راغلو په دې حال كښې چه خپل يو اوښ باندې چه خاكى رنګ وو سور وم په هغه كښې هيڅ عيب نه وو او نور خلق زما نه شاته وو.

دَ ارمك معنى: "ارمك" دَ احمر په وزن دې امام اصمعى رحمه الله فرمائي چه ارمك هغه اوښ ته وائي دَ كوم په سوروالى كښې چه توروالې ملاؤشوې وى.(۲)

او علامه كشميرى رحمه الله دَ دې معنى په اردوكښې "خاكستر اونټ" كړيده. (۳)

دَ شية معنى: "شية" معنى علامت ده، اومراد ترينه دا دې چه په هغه اوښ باندې دَ هغه دَ خپل حقيقى رنګ نه علاوه بل څه ټاكې وغيره نه وو. (۴) او دا هم احتمال دې چه په هغه اوښ كښې څه عيب نه وو او دَ دې احتمال تقويت او تائيد دَ روستوتننى جملې نه هم كيږى ((والناس خلفى فبينا انا كذلك اذ قام على)) چه خلق زمانه شاته پاتې شوې وو، زه هم په دې حال كښې ووم چه اوښ مى اودريدو. دينه هم دغه ظاهريږى چه اوښ تيزرفتاروو او دَ رفتارپه حواله سره په دې كښې څه عيب نه وو ترڅې چه هغه دَ نورو خلقو نه وړاندې اووتلو او بيا هغه دَ ستړيوالى په وجه اودريدو. (۵)

دغه شان امام المفسرين حضرت قتاده رحمه الله هم په قرآن كريم كښې وارد ﴿لَّا شِيَةَ فِيهَا﴾ (۶) معنى ((لاعيب فيها)) نقل كړيدې. (۷)

تنبيه: دَ حديث باب نور جمله تشريحات ما قبل كښې په مختلف بابونوكښې تيرشوى دى.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث دَ باب ترجمه سره مناسبت دَ حديث په دې جمله كښې دې ((ضربه بسوطه ضربة)) وهونكې نبى كريم صلى الله عليه وسلم اواوښ دَحضرت جابر رضي الله عنه وواودَ وهلو وجه دَ اوښ اودريدل وو. (۸)

فائده: علامه مهلب رحمه الله فرمائي چه دَ باب دَ حديث نه معلومه شوه چه جهاد كښې دَ خپل ملګرى سره دَ ځناور په شړلوكښې امداد كول پكار دى. نبى كريم صلى الله عليه وسلم اوكتل چه دَ يو

---

۱) (فتح البارى (ج۵ص ۳۲۱)-
۲) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۵۳) وشرح ابن بطال (ج۵ص ۶۵) وكتاب الامالى (ج۲ص ۲۵۶)-
۳) (فيض البارى (ج۳ص ۴۳۱)-
۴) (حواله بالا وفتح البارى (ج۶ص ۶۶)-
۵) (فتح البارى (ج۶ص ۶۶)-
۶) (البقره: ۷۱-
۷) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۵۳)-
۸) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۵۲)-

کمزوری سرې سورلنی له بل سرې دیکه ورکوی نو هغوی ﷺ اوفرمائیل ((ذهب هذا بالاجر)) یعنی المعین دغه شان چه څوك دَ خناور په سرلوکښې معین وی ده ته به په دې اجر او ثواب ملاویږی. (۱)

۵۰-بَاب: الرُّكُوبِ عَلَى الدَّابَّةِ الصَّعْبَةِ وَالْفُحُولَةِ مِنْ الْخَيْلِ

وَقَالَ رَاشِدُ بْنُ سَعْدٍ كَانَ السَّلَفُ يَسْتَحِبُّونَ الْفُحُولَةَ لِأَنَّهَا أَجْرَى وَأَجْسَرُ

دَ ترجمة الباب مقصد دلته دَ باب په ترجمه کښې دَ شراح بخاری اختلاف دې چه دَ امام بخاری رحمه الله مقصد دَ دې ترجمه نه څه دې؟

نودَ ابن حجر او ابن بطال رحمه الله رائې دا ده چه دَ نر اس او مست خناور سورلی افضل خودلې کیږی. (۲)

حافظ صاحب رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله په ترجمه کښې کړې شوې دعوی په دوو طریقوسره ثابته کړې ده. یودَ راشد بن سعد دَ اثرنه چه په دې کښې دا راغلی دی چه سلفو به نر اسونه خوښول نو دَ دې نه امام بخاری رحمه الله دَ سرکش څاروی په سورلئی باندې استدلال کړې دې. دوئم دَ حضرت انس رضی الله عنه حدیث په باب کښې ذکر شوی نه، په حدیث شریف کښې دَ اس دَ پاره دَ مذکر ضمیر استعمال شوې دې نو معلومه شوه چه دَ ابوطلحه رضی الله عنه مذکوره اس فحل(نر) وو (۳)

اودَ علامه ابن بطال رحمه الله وینا ده چه دا خبره خو معلومه ده چه مدینه منوره دَ اسپونه خالی نه وه لیکن دَ دې وصف سره نبی کریم ﷺ او نورو صحابه کرامو رضوان الله علیهم اجمعین کښې دَ چانه هم دا نقل نه دی چه هغوی دَ نر اس نه علاوه په بل باندې سورلی کړې وی سوا دَ سعد بن وقاص رضی الله عنه نه. دا دَ دې وجه نه چه نر اس دَ اسپې نه افضل وی. (۴)

مګر دَ علامه ابن بطال رحمه الله دا خبره دَ نظر نه خالی نه ده چه صحابه کرامو رضوان الله علیهم اجمعین دَ نر اسونونه علاوه په بل باندې سورلی نه ده کړې. ځکه چه دَ حضرت مقداد رضی الله عنه دَ اس باره کښې دَ دارقطنی روایت دا دې ((غزوت مع النبی صلی الله علیه وسلم یوم بدر علی فرس لی انثی)) (۵)

دغه شان علامه عینی رحمه الله دَ مختلف صحابه کرامو رضوان الله علیهم اجمعین باره کښې ذکر کړی دی چه هغوی به اناث الخیل خوښول، خاص توګه باندې خالدبن ولید رضی الله عنه، چه دَ هغوی باره کښې راځی ((انه کان لایقاتل الاعلی انثی، لانها لاتدفع البول، وهی اقل صهیلاً والفحل یحبسه

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص ۶۴)-

۲) (فتح الباری(ج۶ص ۶۶) وشرح ابن بطال (ج۵ص ۶۶)-

۳) (فتح الباری (ج۶ص ۶۶)-

۴) (شرح ابن بطال (ج۵ص ۶۶)-

۵) (عمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۵۳)-

لی جریه حق ینتفق، وتؤذی بصهیلة)) هغه به صرف په اسپه باندې جنګ کولو ځکه چه هغه متیازې نه بندوی. هغه کمه هنرېږی هم په خلاف د نراس چه هغه د منډې په وخت کښې متیازې بند ساتی تردې چه (د متیازو پوکنړنی) اوشلیږی او هغه په خپل هنراری سره تکلیف هم رسوی. (۱)

دعلامه عینی او علامه گنګوهی (رحمهما الله) رائې د علامه عینی رحمه الله رائې دا ده چه امام بخاری د باب په ترجمه کښې په سخته سورلئی باندې سورلئی کولو مشروعیت او جواز بیانول غواړی که سورلی کونکې د دې اهل وی ګنې نو نه.(۲)

او علامه ګنګوهی رحمه الله هم د دې قائل معلومیږی. شیخ الحدیث محمد زکریا رحمه الله فرمائی

((ظاهر کلام الشیخ قدس سره العزیز انه حمل ترجمة البخاری علی بیان جواز الرکوب علی الصعبة)) (۳)

د حضرت شیخ الحدیث رائې د حضرت شیخ الحدیث محمد زکریا رحمه الله رائې دا ده چه امام بخاری رحمه الله دلته دا خودل غواړی چه مجاهدله په داسې سورلئی باندې عادت جوړول پکار دی چه سخت وی او نروی، دې د پاره چه په هغه کښې تکړه والې او بهادری وی او داسې اس د جهاد په میدان کښې ډیر فائده مند او په کار راځی. نو هغوی لیکی:

((والاوجه عند هذا العبد الضعیف: ان غرض الامام البخاری ترغیب الرکوب علی الدابة الصعبة والفحولة، کما یدل علیه اثر راشد بن سعد.....)) (۴)

او دلته د حضرت شیخ الحدیث صاحب رائې بهتر او مناسب معلومیږی.

قوله: وقال راشد بن سعد: کان السلف یستحبون الفحولة لانها اجری واجسر:

او راشدبن سعد رحمه الله فرمائی سلفو نراسونه خوښول ځکه چه هغه د ډیرې بهادرئی او جسارت والا وی.

راشد بن سعد: دا راشدبن سعد مرائی — بفتح المیم وسکون القاف (۵) حبرانی — بضم الحاء (۶) حمصی رحمه الله دې.

هغه د حضرت ثوبان. حضرت سعدبن ابی وقاص، ابوالدرداء، عمرو بن العاص. ذی مخبر حبشی. عبه بن عبد، عوف بن مالك، معاویه، یعلی بن مرة، مقدام بن معدی کرب. عبدالله بن بسر، ابوامامة، ابن عامر عبدالله بن لحی هوذنی او عبدالرحمن بن جبیر بن نفیر رضی الله تعالی عنهم اجمعین وغیره نه د حدیث روایت کوی.

---

۱) (انظر تفصیل ذلک فی عمدة القاری (ج۱۴ص۱۵۳) وفتح الباری (ج۶ص۶۶) وقال العلامة القرطبی رحمه الله فی تفسیر الجامع لاحکام القران (ج۸ص۳۶) والمستحب منها الاناث قاله عکرمة وجماعة-

۲) (حواله بالا-

۳) (تعلیقات لامع الدراری (ج۷ص۲۳۲) والابواب والتراجم (ج۱ص۱۹۶)-

۴) (حواله بالا-

۵) (وقیل: بضم المیم والاول قول الاکثر انظر تعلیقات تهذیب الکمال (ج۹ص۸)-

۶) (تعلیقات تهذیب الکمال (ج۹ص۸)-

اودهغوى نه دَ حديث روايت كونكوكښي حريز بن عثمان، صفوان بن عمرو، معاويه بن صالح حضرمي، على بن ابى طلحه، ثوربن يزيداو ابوبكربن ابى مريم رحمهم الله وغيره شامل دى.(۱)
امام يحيى بن معين (۲) ابوحاتم، احمد بن عبدالله عجلى، يعقوب بن شيبة او نسائى رحمهم الله فرمائى "ثقة" (۳)
امام دارقطنى رحمه الله فرمائى ((لاباس به اذالم يحدث منه متروك)) (۴)
على ابن المدينى رحمه الله فرمائى چه ماد يحيى بن سعيدنه تپوس اوكړو ((تروى عن راشد بن سعد؟ قال: ماشانه هواحب الى من مكحول)) (۵)
مفضل رحمه الله فرمائى ((راشد بن سعد المقرائى من حمير من اثبت اهل الشام)) (۶)
اوابن سعد رحمه الله فرمائى ((وكان ثقة)) (۷)
البته ابن حزم رحمه الله فرمائى ((هوضعيف)) (۸)
ليكن علامه ذهبى رحمه الله په ابن حزم باندې رد كولو سره فرمائى ((فهذا من اقواله المردودة)) (۹)
دَ صفين په جنګ كښې راشد بن سعد رحمه الله دَ حضرت معاويه رضى الله عنه سره شريك وو (۱۰) او په هغه جنګ كښې دَ هغه يوه سترګه هم ضائع شوې وه. (۱۱)
امام بخارى رحمه الله دَ هغه نه په باب كښې صرف مذكوره اثر نقل كړيدې او هيڅ روايت ئې نه دې اخستې، البته امام مسلم رحمه الله نه علاوه باقى حضراتو دَ هغه روايتونه اخستې دى.(۱۲)
دَ اكثرو امامانو دَ جرح او تعديل دا خيال دې چه دَ هغه وفات دَ خليفه هشام بن عبدالملك په دور حكومت كښې په كال ۱۰۸ هـ كښې شوې. (۱۳)
اودَ وفات په وخت كښې دَ هغه عمر تقريباً (۹۰) كاله وو. (۱۴) رحمه الله تعالى رحمة واسعة.

---

۱) (دَ شيوخ او تلامذه دَ تفصيل دَ پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج۹ص۹-۱۰)-
۲) (تاريخ عثمان بن سعيد الدارمى)ص ۱۱۰) رقم (۳۲۸)-
۳) (تهذيب الكمال (ج۹ص ۱۰)-
٤) (حواله بالا وتهذيب تاريخ دمشق لابن عاسكر (ج۵ص۲۹۳)-
۵) (تهذيب الكمال (ج۹ص ۱۰)-.
۶) (حواله بالا-
۷) (الطبقات لابن سعد(ج۷ص ٤۵۶)-
۸) (سيراعلام النبلاء (ج ٤ص ٤۹۰)-
۹) (حواله بالا-
۱۰) (حواله بالا وشرح الكرمانى (ج۱۲ص ۲۷۳)-
۱۱) (تاريخ البخارى (ج۳ص۲۹۲)-
۱۲) (تهذيب الكمال (ج۹ص۱۱)-
۱۳) (عمدة القارى (ج ۱٤ص۱۵۳) وميزان الاعتدال (ج۲ص ۳۵) وتهذيب الكمال وتعليقات (جص۱۱)-
۱٤) (سيراعلام النبلاء (ج ٤ص ٤۹۰)-

د اجر او اجسر معنى ((أجرأ)) همزه او بغيرهمزه دواړه شانه مروى دي. كه همزه سره وى نو د دې معنى به د بهادر وى او دا به د جراءت نه مشتق وى. او كه بغيرهمزه وى نو د دې معنى زيات تيزمندې وهونكى او دا به مشتق وې د جرى نه.(١)

او ((اجسر)) جسارة نه مشتق دې د دې معنى هم بهادرى ده. (٢)

د مفضل عليه د حذف وجه: اودلته مفضل عليه له په سياق باندې اكتفاء كولو سره حذف كړيشوې دې. مطلب دادې چه دا نراس د اسپې اوخصى اس نه زيات بهادراوتيزرفتاره وى.(٣)

علامه كرمانى رحمه الله فرمانى چه فحولة د فحل جمع ده په دې كښې چه كومه تاء ده هغه د جمعيت د تاكيد د پاره راوړلې شويده لكه د ملك جمع چه ملائكة ده. (٤)

[٢٨٠٧] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ بِالْمَدِينَةِ فَزَعٌ فَاسْتَعَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَسًا لِأَبِي طَلْحَةَ يُقَالُ لَهُ مَنْدُوبٌ فَرَكِبَهُ وَقَالَ مَا رَأَيْنَا مِنْ فَزَعٍ وَإِنْ وَجَدْنَاهُ لَبَحْرًا [ر: ٢٤٨٤]

تراجم رجال

١- احمد بن محمد: دا احمدبن محمدبن موسى ابوالعباس السمسار المروزى رحمه الله دې، د هغوى لقب مردويه دې. (٥)

او د امام دارقطنى رحمه الله دا وينا چه دا احمدبن محمدبن ثابت بن عصمان خزاعى شبويه رحمه الله دې، صحيح نه ده، ځكه چه دا د بخارى د رجالو نه نه دى بلكه د مروزى و بخارى د رجالونه دى. (٦)

٢- عبدالله: داعبدالله بن مبارك حنظلى مروزى رحمه الله دې، د هغوى مختصر حالات "بدء الوحى" په پنځم حديث كښې تيرشوى دى.(٧)

٣- شعبه: دا ابوبسطام شعبه بن الحجاج رحمه الله دې د دوى هم مختصر حالات ((كتاب الايمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) لاندې تيرشوى دى. (٨)

---

١) (شرح الكرمانى (ج١٢ص١٤٣) وفتح البارى (ج٦ص٦٦)-
٢) (حواله بالا-
٣) (فتح البارى (ج٦ ص٦٦) وعمدة القارى (ج ١٤ ص١٥٣)-
٤) (شرح الكرمانى (ج١٢ص١٤٣)-
٥) (د هغوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب ماينفع من النجاسات فى السمن والماء-
٦) (عمدة القارى (ج ١٤ ص١٥٣) وفتح البارى (ج٦ص٦٧)-
٧) (كشف البارى (ج١ص٤٦٢)-
٨) (كشف البارى(ج١ص٦٧٨)-

۴- قتادة: دا قتاده بن دعامه بن قتاده سدوسی رحمه الله دی.

۵- انس بن مالك: دا حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دی، دَ دی دواړو حضراتو حالات ((كتاب الايمان،باب من الايمان ان يحب لاخيه لنفسه)) لاندې تيرشوی.(۱)

تنبيه دَ حديث باب تشريحات ماقبل كښې په مختلف ابوابو كښې بيان شوی دی.(۲)

دَباب ترجمه سره دَ حديث مناسبت: په ماقبل كښې مونږ دَ باب دَ ترجمه دَ مقصد لاندې دَ شراحو اختلاف دَ ترجمه په مقصدكښې نقل كړی دی، همدغه اختلاف ترجمة الباب سره دَ حديث كښې هم مناسبت دې چه دَ حديث كوم جزء په ترجمه باندې منطبق دې؟

دَ حافظ ابن حجر رحمه الله دَ كلام نه مستفادا كيږی چه ترجمه سره دَ حديث مناسبت دَ ((فرسا)) په لفظ كښې دې او هغه داسې چه فرس دَ پاره نبی كريم صلى الله عليه وسلم كوم ضمير استعمال كړيدې نوهغه دَ مذكردې يعنی "وان وجدناه لبحرا" مونږدا اس دَ سمندر په شان تيز رفتاره اوموندلو. نو دا معلومه شوه چه مذكوره اس مذكر يعنی نر وو، حافظ صاحب رحمه الله ليكی ((واخذ كونه كان فحلا من ذكره بضمير المذكر)) (۳)

دَ علامه گنگوهی رحمه الله ارشاد: حضرت گنگوهی رحمه الله فرمائی چه دَ روايت په ترجمة الباب باندې دلالت او انطباق په دې توګه دې چه ځنګه سخت (او اړيل) ځاروې په تلوكښې دَ فاصله وهلوكښې دَ خلل سبب جوړيږی دغه شان روتلونكې ځاروې هم لار وهلوكښې دَ خلل ذريعه جوړيږی نو چه كله په روتلونكی ځاوری باندې تلل جائز دی نو په سخت ځاروی باندې به هم جائز وی (۴)

دَ شيخ الحديث صاحب رائې: حضرت شيخ الحديث محمد زكريا كاندهلوی رحمه الله فرمائی ((ودلالة الرواية عليه بما صار حال فرس ابی طلحة بعد ركوبه صلى الله عليه وسلم حتى قال: وجدناه لبحراً))(۵)

يعنی دَ روايت باب سره دلالت په دې حال كښې دې چه دَ حضرت ابوطلحه رضي الله عنه په اس باندې دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم دَ سوريدو نه پس اوشو تردې چه نبی كريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل مونږ خودا دَ سمندر په شان اوموندلو. دې نه په سخت او تيزرفتاره ځاروی باندې دَ سوريدلو ترغيب معلوميږی.

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص۳-٤)-
۲) (انظرباب الشجاعة فى الحرب والجبن وباب اسم الفرس والخمار من هذاالكتاب-
۳) (فتح البارى (ج۶ ص۶۶)-
٤) (لامع الدرارى (ج۷ ص۲۳۲)-
۵) (تعليقات لامع الدرارى (ج۷ص۲۳۲)-

۵۱- بَاب: سِهَامِ الْفَرَسِ

ذ ترجمة الباب مقصد په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله ذ غازی اس ته ذ مال غنیمت نه چه کومه حصه ملاویږي ذ هغې مقدار او کمیت خودل غواړی.(۱)
او ذ سهام اضافت ذ فرس طرف ته په دې اعتبار سره دې چه د اس په وجه مالك ذ اضافی حصې حقدار کیږی.(۲)

[۲۷۰۸] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَبِي أُسَامَةَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا (۳) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَعَلَ لِلْفَرَسِ سَهْمَيْنِ وَلِصَاحِبِهِ سَهْمًا [۳۹۸۸]
وَقَالَ مَالِكٌ يُسْهَمُ لِلْخَيْلِ وَالْبَرَاذِينِ مِنْهَا لِقَوْلِهِ وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَلَا يُسْهَمُ لِأَكْثَرَ مِنْ فَرَسٍ

تراجم رجال

۱- عبید بن اسماعیل: دا ابومحمد عبید بن اسماعیل هباری قری کوفی رحمه الله دې (۴)

۲- ابواسامه: دا ابواسامه خماد بن اسامه بن زید قرشی کوفی رحمه الله دې، ذ دوی حالات ((كتاب العلم باب فضل من علم وعلّم)) لاندې تیرشوې دې. (۵)

۳- عبیدالله: دا عبیدالله بن عمر بن حفص بن عاصم بن عمر بن الخطاب العمری رحمه الله دې (۶)

۴- نافع: دا ابوعبدالله نافع مولی ابن عمر رحمه الله دې مشهور تابعی دې. (۷)

۵- ابن عمر: دامشهور صحابی حضرت عبدالله بن عمر بن الخطاب رضی الله عنهما دې، ذ دوی حالات ((كتاب الايمان باب قول النبى صلى الله عليه وسلم بنى الاسلام على خمس)) لاندې تیرشوی دی.(۸)

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱۴ ص ۱۵۳)-
۲) (حواله بالا وفتح الباری (ج ۶ ص ۶۷)-
۳) (قوله: ابن عمر رضی الله عنهما الحديث اخرجه البخاری ایضا کتاب المغازی باب غزوة خيبر رقم (۴۲۲۸) ومسلم کتاب الجهاد باب کیفیت قسمة الغنيمة بين الحاضرين رقم (۴۵۸۶) وابوداوٗد کتاب الجهاد باب سهمان الخیل رقم (۲۷۳۳) والترمذی ابواب السير باب فى سهم الخيل رقم (۱۵۵۴) وابن ماجه ابواب الجهاد باب قسمة الغنائم رقم (۲۸۵۴)-
۴) (ذ دوی ذ حالاتو ذ پاره اوګورئ کتاب الحيض، باب نقض المراة شعرها عند غسل المحيض-
۵) (کشف الباری (ج ۳ ص ۴۱۴)-
۶) (ذ دوی ذ حالاتو ذ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب التبرز فی البیوت-
۷) (ذ دوی ذ حالاتو ذ پاره اوګورئ کتاب العلم باب من اجاب السائل باکثر مما ساله-
۸) (کشف الباری (ج ۱ ص ۶۳۷)-

قوله: ان رسول الله صلى الله عليه وسلم جعل للفرس سهمين ولصاحبه سهما: حضرت ابن عمر رضي الله عنهما نه روايت دې چه رسول الله ﷺ دَ اس دَ پاره دوه حصې او دَ هغې مالك دَ پاره يوه دَ مال غنيمت نه مقرر كړې وه.

په مال غنيمت كښې دَ اس دَ پاره څو حصې وى دوه يا يوه؟: دا يوه مشهوره اختلافى مسئله ده دَ كومې تفصيل چه (كتاب المغازى) كښې راغلې دې. (۱)

امام مالك رحمه الله (۲) امام شافعى رحمه الله (۳) امام احمد، عمر بن عبدالعزيز، حسن بصرى. ابن سيرين، حسين بن ثابت، ثورى، ليث بن سعد، اسحاق، ابوثور رحمهم الله (۴) اوزاعى رحمه الله (۵) ابن حزم ظاهرى رحمه الله (۶) او صاحبين (۷) رحمهما الله وغيره مسلك دا دې چه دَ سور به درې حصې وى يوه دَ سور او دوه دَ هغه دَ اس.

خو په صحابه كرامو كښې حضرت عمر بن الخطاب، على بن ابى طالب او ابوموسى اشعرى رضي الله عنهم (۸) اودَ امام اعظم او زفر رحمه الله وغيره مذهب دا دې چه دَ سور به دوه حصې وى يوه دَ هغه او يوه دَ اس. (۹)

خو دا خبره دې واضحه وى چه دَ راجل (پياده) په سهم كښې هيڅ اختلاف نشته ، دَ جميع ائمه په نزد هغه ته به هم يوه حصه ملاويږى. (۱۰)

دَ ائمه ثلاثه دلائل: په دې باب كښې دَ جمهورو مستدل هغه احاديث دى كوم كښې چه ((للفرس سهمان وللفارس سهم)) الفاظ وارد شوى دى.مثلاً باب كښې دَ حضرت ابن عمر رضي الله عنهما روايت دې، همدغه روايت امام بخارى رحمه الله كتاب المغازى كښې ذكر كړيدې او دَ دې حديث لاندې دَ حضرت نافع رحمه الله دا تفسيرهم دې. ((**فقال: اذاكان مع الرجل فرس فله ثلاثة اسهم، فان لم يكن له فرس فله سهم**)) (۱۱)

اودَ حضرت ابن عمر رضي الله عنهما په باب كښې ذكر شوې حديث دَ جمهورو صحيح ترين دليل دې.

---

۱) (كشف البارى كتاب المغازى (ص٤٤٣)-
۲) (بداية المجتهد (ج۱ص ٣٩٤) والمدونة الكبير(ج۲ص۳۲)-
۳) (كتاب الام للشافعى باب كيف تفريق القسم؟ (ج ٤ص ١٤٤) و (ج۷ص۳۳۷)-
٤) (المغنى لابن قدامة (ج۹ص ۲۰۰) رقم(۷٤۹۳)-
٥) (تكملة فتح الملهم (ج۳ص۱٤۱)-
۶) (المحلى بالاثار (ج۵ص۳۹۲)-
۷) (الهداية مع فتح القدير(ج۵ص۲۳۵) كتاب السيرباب الغنائم وقسمتها-
۸) (اوجزالمسالک (ج۸ص۳۱۲) وروح المعانى(ج۶ص۵)-
۹) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٥٥)-
۱۰) (اوجزالمسالک (ج۸ص۳۱۱)-
۱۱) (الصحيح للبخارى كتاب المغازى باب غزوة خيبر رقم (٤٢٢٨)-

د هغوى يو بل دليل هغه روايت دى كوم چه علامه طبرانى او مام دارقطنى د حضرت ابورهم رضي الله عنه نه نقل كړيدي ((شهدت انا واخى خيبر معنا فرسان فاسهم لنا ستة اسهم)) (١)

مستدلات امام اعظم رحمه الله: حضرت امام اعظم رحمه الله هم په دې مسئله كښې ډير دليلونه وركړى دى كوم كښې چه احاديث دى، او آثار هم دى او د هغوى قياس هم مؤيد دې.

رومبى دليل: د هغوى د ټولونه مشهور دليل دحضرت مجمع بن جاريه رضي الله عنه هغه روايت دې كوم چه امام ابوداؤد رحمه الله په خپل سنن كښې نقل كړيدې، حضرت مجمع جاريه رضي الله عنه فرمائى:

((شهدنا الحديبية مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فلما انصرفنا عنها اذا الناس يهزون الاباعر.... فقسمت خيبر على اهل الحديبية فقسمها رسول الله صلى الله عليه وسلم على ثمانية عشر سهما وكان الجيش الفا وخمس مائة، فيهم ثلاث مائة فارس فاعطى الفارس سهمين وللراجل سهما)) (٢)

رسول الله صلى الله عليه وسلم سره مونږ حديبيه كښې شريك شو. كله چه مونږ دهغه ځائ نه واپس شو(اوموكتل) چه خلق اوښان زغلوى ...نواهل حديبيه باندې دغزوه خيبرد غنيمت تقسيم اوشو، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم د غنيمت اتلس حصې جوړې كړې او د لښكر شمير پنځلس سوه وو په كومو كښې چه درې سوه فارس وو، نو هغوى فارس ته دوه حصې وركړې او پياده ته دوه حصې وركړې.

دوئم دليل: حافظ ابن ابى شيبه رحمه الله خپل تصنيف كښې دې لاندينى سندسره د حضرت ابن عمر رضي الله عنه دا روايت ذكر كوى:

((حدثنا ابواسامة وابن نمير قالا: حدثنا عبيدالله عن نافع عن ابن عمر رضي الله عنهما ان رسول الله صلى الله عليه وسلم جعل للفارس سهمين وللراجل سهما)) (٣)

مذكوره بالا روايت دحضرت ابن عمر رضي الله عنه د باب رواياتو صريح معارض دې اود دې رواة هم ثقه دى په كوم چه به مونږ انشاء الله نزدې كلام كوو.

دريم دليل: دحضرت عمربن خطاب رضي الله عنه باره كښې امام جصاص رحمه الله فرمائيلى چه د هغوى يو عامل منذربن ابى حمصه د حضرت امام اعظم د قول موافق په مجاهدينوكښې حصې تقسيم كړې چه په هغې باندې حضرت عمر رضي الله عنه راضى شو او د څه قسم نكير ئې اونه فرمائيلو. امام جصاص ليكى:

((روى مثل قول ابى حنيفة عن المنذر بن ابى حمصة —عامل عمر رضي الله عنه — انه جعل للفارس سهمين وللراجل سهما، فرضيه عمر)) (٤)

---

١) (عمدة القارى (ج١٤ص ١٥٤) ومجمع الزوائد (ج٥ص٢٤٢) د نورو دلائلودپاره فتح البارى (ج٦ص٦٨) اوګورئ-

٢) (سنن ابى داؤد كتاب الجهاد باب فى من اسهم له سهم رقم (٢٧٣٦)-

٣) (المصنف لابن ابى شيبة (ج٦ص٤٩٢) كتاب السير فى الفارس كم يقسم له؟.... رقم (٣٣١٥٩-

٤) (احكام لقران للجصاص (ج٣ص٥٨)-

څلورم دليل دَ قياس همدغه تقاضا ده چه فرس ته يوه حصه ورکړېشي نه چه دوه. ځکه چه په دونم صورت کښې دَ فرس په مسلم باندې اوچتوالې ظاهرېږي. حالانکه مسلمان دَ ټولونه افضل دې، دَ امام صاحب نه روايت دې چه هغوی فرمائيلی ((لايسهم للفارس الاسهم واحد وقال: اکره ان افضل بهيمة علی مسلم)) (۱) چه فارس له(دَهغه اس ته) به يوه حصه ملاوېږی او وئی فرمائيل چه زه دا خبره نه خوښوم چه يو ځاروی له په مسلمان باندې فضيلت او اوچتوالې ورکړم.

يوه اهمه تنبيه: دَ غزوه خيبر نه اول دَ غنائمو تقسيم به دَ نبی کريم ﷺ په اختيار کښې وو چه نبی کريم ﷺ دَ خپلې رائې مطابق چاله څومره ورکول غوښتل ورکول به ئې. دَ ټولو نه مخکښې دَ غنائمو تقسيم دَ مجاهدينو دَ حق په روسره په غزوه خيبرکښې اوشو په کوم کښې چه دا خبره مقرر شوې وه چه فارس ته به دومره حصې ملاوېږی اوراجل ته دومره.(۲)

دَ اختلاف سبب: دَ ائمو په مينځ کښې چه فارس ته ملاويدلو حصه کښې کوم اختلاف اوشو دَ هغې بنيادی سبب دَ غزوه خيبر دَ شرکاؤ دَ شمير اختلاف دې. په دې سلسله کښې په رواياتوکښې سخت تعارض موندلې شي چه دَ خيبر دَ شرکاؤ څومره تعداد وو؟ دَ شرکاء خيبر تعدادکښې تقريبًا لس اقوال دی په کوم کښې چه درې ډير مشهور دی:

① دحضرت مجمع بن جاريه رضی الله عنه په روايت کښې (چه لړ شان وړاندې تيرشو) معلومېږی چه دَ دوی تعداد پنځلس سوه وو، درې سوه سواره او نور دولس سوه پياده وو. (۳)

② حضرت براء بن عازب رضی الله عنه (۴) او حضرت جابر رضی الله عنه (۵) دَ روايت نه معلومېږی چه څوارلس سوه تعداد وو په کوم کښې چه دوه سوه سواره او نور پياده وو.

③ امام مغازی موسی بن عقبه رحمه الله شپاړس سوه تعداد خودلې دې. (۶)

راجح شمير څه دې؟: شوافعو وغيره رحمهم الله څوارلس سوه تعداد راجح ګرځولې دې. علامه بيهقی رحمه الله دحضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه، حضرت ابن عباس رضی الله عنه، صالح بن کيسان، بشير بن يسار اواهل مغازی قول نه استدلال کولوسره څوارلس سوه شمير ته راجح وئيلی دی.(۷) او علماء احناف دَ حضرت مجمع بن جاريه رضی الله عنه روايت راجح ګرځوی.

دَ ترجيح وجوهات: دَاحنافو په مذهب دَ راجح کيدو دا لاندينی وجوهات دلالت کوی:

① دَ ثقه زياتوالې مقبول وی حضرت جابر رضی الله عنه نه چه څنګه دا مروی دی چه دَ خيبر دَ شرکاؤ تعداد څوارلس سوا وو دغه شان دا هم مروی دی چه دَ هغوی شمير پنځلس سوا

---

۱) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۵۵)-
۲) (بذل المجهود (ج۱۲ ص ۳۳٤) وتنظيم الاشتات (ج ٤ص ۱۲۰)-
۳) (سنن ابی داوٗد کتاب الجهاد باب فی من اسهم له سهم رقم (۲۷۳۶)-
٤) (صحيح البخاری کتاب المغازی باب غزوه الحديبية..... رقم(٤۱۵۰)-
۵) (حواله بالا رقم (٤۱۵۳)-
۶) (فتح الباری(ج۷ص ٤٤۰) واعلاء السنن (ج۱۲ص۱۵۷)-
۷) (عون المعبود شرح سنن ابی داوٗد (ج۷ص۳۲۵) رقم (۲۷۳۳) واعلاء السنن (ج۱۲ص۱۵۶)-

وو، حضرت سالم بن ابی الجعد (۱) اوحضرت سعیدبن المسیب رحمه الله (۲) د حضرت جابر رضی الله عنه نه روایت کړیدي "انهم کانوا خمس عشرة مائة" (۳)

② دزیادت اثبات کونکې، ددې دنفی کونکی په مقابله کښې راجح وی، د حضرت جابر رضی الله عنه په یو روایت کښې څوارلس سوا او بل کښې پنځلس سوا شمیر دې، ظاهره خبره ده چه د پنځلس سوو روایت د زیادت اثبات کوی نو په دې وجه به هم دغه راجح وی. (۴)

③ دحافظ ابن حجر رحمه الله د کلام نه هم دا مستفاده کیږی چه هغه هم د پنځلس سوو د شمیر راجح کیدو قائل دې، هغوی د ابن سعد رحمه الله او د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه نقل کړی دی چه د خیبر د شرکاؤ شمیر پنځلس سوا وو. (۵)

حافظ رحمه الله پخپله مقدمه کښې ذکر کړی دی چه هغه په فتح الباری کښې هم هغه احادیث اخلی چه صحیح یا حسن وی او په ضعیف باندې به سکوت نه کوی. دینه معلومه شوه چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما مذکوره روایت د هغوی په نزد صحیح یا حسن ضرور دې ګنی په دې به ئی ضرور کلام کولو. (۶)

د دې وجوهاتو په بنا معلومه شوه چه غزوه خیبرکښې رسول الله صلی الله علیه وسلم کومو لښکریانوته سهم ورکړې وو د هغوی شمیر پنځلس سوا وو د دې نه علاوه چه زیاتی کسان وو هغه ښځې خادمان او ماشومان وواو هغوی ته سهم نه وو ورکړې شوې. (۷)

دې نه دا هم متبادر کیږی چه موسی بن عقبه رحمه الله چه کوم د شپاړسو شمیر خودلې دې غالبًا په دې کښې ئې ښځې خادمان او ماشومان هم شامل کړی دی.

د دې دلیل دا دې چه د خیبر غنائم ئې اول شپږویشت (۲۶) حصې کړې وو په کومو کښې چه اتلس حصې د مسلمانانو د عام ضروریاتودپاره ایخودې وې او باقی اتلس حصې په مجاهدینوکښې تقسیم کړیشوې. (۸)

د سنن ابی داؤد روایت دې چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د خیبر غنائم اتلس حصوکښې تقسیم کړې وې، په هره حصه کښې سل حصې وې نو دا اتلس سوا حصې شوې. (۹)

اوس د خیبر د غنائمو په تقسیم کښې اختیار کړیشوې صورتونه دا لاندینی کیدیشی:

① که د اسلام لښکر په څوارلس سوو باندې مشتمل وی، په کوم کښې چه دوه سوا سواره

---

۱) (صحیح البخاری کتاب المغازی باب غزوة الحدیبیة رقم (۳۱۵۲)-
۲) (حواله بالا رقم (۴۱۵۳)-
۳) (اعلاء السنن (ج۱۲ص۱۵۶)-
۴) (حواله بالا-
۵) (فتح الباری (ج۷ص۴۴۱)-
۶) (هدی الساری (ص ۴) واعلاء السنن (ج۱۲ص۱۵۷)-
۷) (اعلاء السنن (ج۱۲ص۹۱۵۷)-
۸) (زادالمعاد (ج۳ص۳۲۸)-
۹) (سنن ابی داؤد کتاب الخراج والفی والامارة باب ماجاء فی حکم ارض خیبر رقم۳۰۱۰-۳۰۱۴)-

وی او د سورو درې حصې وی اود پیاده یوه حصه یعنی ۱۸۰۰=۱۲۰۰+۲۰۰+۳×۲۰۰.

② که دَ لښکر تعداد پنځلس سوا وی په کوم کښې چه درې سوا سواره وی او دَ سور دوه حصې او دَ پیاده یوه حصه وی نو ۳۰۰×۲=۶۰۰+۱۲۰۰=۱۸۰۰.

③ که لښکر شپاړس سوا وی او دې کښې دوه سوا سواره وی اوهمدغه شان دَ سور دوه حصې او دَ پیاده یوه حصه نو، ۲۰۰×۲=۴۰۰+۱۴۰۰=۱۸۰۰.

او دا خبره پورته معلومه شویده چه دَ لښکر په تعداد کښې راجح قول دَ پنځلس سوو دې نو دَ سور هم دوه حصې شوې نه چه درې حصې، کماقاله مجمع بن جارية ﷺ (۱)

دَ جمهورودَ دلائلوجوابونه: دَ جمهورو دَ ټولو نه صحیح او قوی دلیل دَ حضرت ابن عمر ﷺ حدیث وو لیکن دا حدیث په بوجوه دَ جمهورو مستدل نشی جوړیدې، وضاحت دا دې:

① په دې کښې دَ غنائمو دَ تقسیم چه کوم بیان دې دَ هغې باره کښې دا معلومه نه ده چه دا تقسیم دَ غزوه خیبر نه وړاندې شوې وو که روستو، ممکن ده چه دَ غزوه خیبرنه وړاندې واقعه وی او منسوخ وی. (۲)

② عام قانون او ضابطه همدغه ده چه فارس ته هم دَ فرس په شان یو حصه ملاویدل پکار دی لیکن نبی کریم ﷺ نه مجاهدینو ته دَ استحقاق دَ نفل په توګه زیاتې حصې ورکول هم ثابت دی، لکه چه حضرت سلمه بن الاکوع ﷺ نه مروی دی چه هغوی ته نبی کریم ﷺ غزوه ذی قرد کښې دوه حصې ورکړې وې، یوه دَ فارس او یوه دَ راجل چه کله هغه راجل وو. دَ حضرت عبدالله بن زبیر ﷺ نه روایت دې چه دَ هغه پلار حضرت زبیر بن عوام ﷺ ته دَ غنیمت څلور حصې ورکړې شوې وې او دا زیاتی چه دَ نفل په توګه ور کړیدې کیدې دَ دې مقصد مجاهدینوته دَ جنګ او جهاد ترغیب ورکول وو. (۳)

③ صاحب هدایه علامه مرغینانی ﷫ دَ ارشاد حاصل دا دې چه دَ حضرت ابن عمر ﷺ نه دواړه قسم اقوال مروی دی چه په څه کښې دَ فارس دَ پاره دَ دریو حصو ذکر دې او په څه کښې دَ دوو، هرکله چه دَ هغوی په دواړو قسم روایتونوکښې تعارض دې نودَ حضرت ابن عباس ﷺ حدیث (۴) راجح به وی، په کوم کښې چه فارس ته دَ دوو حصو ورکولو ذکر دې.

((سهم له وسهم لفرسه)) (۵)

④ مولانا خلیل احمد سهارنپوری ﷫ "بذل" کښې فرمائی چه ډیر څل عربی کتابت کښې الف حذف کولې شی، ((للفرس سهمين))په اصل کښې((للفارس سهمين)) وو، الف حذف کړې

---

۱) (اعلاء السنن(ج۱۲ص۱۵۷)-
۲) (بذل المجهود (ج۱۲ص۱۶۷) وتنظیم الاشتات (ج ٤ص۱۲۰)-
۳) (حواله بالا واحکام القران للجصاص الرازی (ج۳ص۵۹) واعلاء السنن (ج۱۲ص۱۷۱)-
٤) (اعلاء السنن (ج۱۲ص۱۶۷)وتنظیم الاشتات (ج ٤ص۱۲۱)-
۵) (الهدایة (ج۲ص۵۷۳)-

شو د دې وجه دا ده چه دلته دَ راجل په مقابله کښې لفظ فرس ذکر کړے شویدې. دَ کوم نه چه هم دا په پوهه کښې راځي چه صحیح لفظ په اصل کښې فارس وو نه چه فرس. لیکن راوی فارس فرس گنړلې دَ دې دَ پاره ئې للفارس په لفرس سهمین روایت کړې دې او ظاهره خبره ده چه دَ راوی فهم حجت نه دې.

او زمونږ دَ دې دعوی تائید چه فرس دراصل فارس وو، مصنف ابن ابی شیبه دَ دې روایت نه کیږی کوم چه امام اعظم رحمه الله په دلائلو کښې ذکر کړې دې چه ((عن ابن عمر رضی الله عنهما ان رسول الله صلی الله علیه وسلم جعل للفارس سهمین، وللراجل سهما)) دا هم هغه روایت دې کوم چه امام بخاری وغیره دَ فرس په لفظ سره روایت کړې دې. دارقطنی هم دَ حضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه نقل کړی دی ((ان النبی صلی الله علیه وسلم قسم للفارس سهمین وللراجل سهما))(۱)

اودَ دې ټولو روایتونومطلب همدغه دې چه فارس ته به دَ هغه دَ فرس دَ حصې سره دوه حصې ملاویږی نه چه درې حصې.(۲)

⑤ بیا په دې خبره ځان پوهه کړئی چه په دې باب کښې په اعتبار دَ مجموع دوه قسمه متعارض احادیث دی، یوخو هغه دې چه په هغې کښې ((للفارس سهمین)) راغلې دې او نورو روایاتوکښې ((للفارس ثلثة)) مروی دې لیکن اولنی قسم روایات دَ قیاس موافق دی لیکن چه دَ جهاد په معامله کښې هم رجل اصل دې او فرس دَ جهاد سامان دې اودَ ده تابع دې. ځکه چه دَ فرس نه بغیرهم یوازې دَ جهاد کار کیدیشی او صرف په فرس سره نه چلیږی نو فرس تابع شواوتابع له په اصل باندې فضیلت ورکول دَ عقل او قیاس نه خلاف ده. چه کله په احادیثو کښې تعارض دې نو هغه حدیث به راجح وی چه دَ قیاس موافق وی کما تقرر فی الاصول.(۳)

دَحضرت ابورهم دَ حدیث جواب: او ترکومې چه دَ حضرت ابورهم رضی الله عنه دَ حدیث تعلق دې دینه هم جمهوردَ استدلال په وجوهاتو صحیح نه دې تفصیل دا دې:

① دَ دې حدیث په سندکښې یوراوی قیس بن ربیع دې، بل اسحاق بن عبدالله بن ابی فروه دې اول مختلف فیه راوی دې او دونم ضعیف دې.

② بیا دَحضرت ابورهم رضی الله عنه صحبت کښې هم اختلاف دې چه آیادې صحابی دې که نه؟(۴)

③ په دې حدیث شریف کښې هم هغه دَ نقل احتمال موجود دې. ممکن دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه ته اودَ هغه رور ته چه کومې دوه حصې زیاتی ورکړې وې هغه دَ نفل په توګه وی نو په دې وجه دې نه استدلال صحیح کیدې نشی.(۵)

---

۱) (سنن الدارقطنی (ج ٤ص ٦١) کتاب السیر رقم (٤١٣٨)-

۲) (بذل المجهود (ج ۱۲ص ٢٣٤-٢٣٥) وتنریم الاشتات (ج ٤ص ۱۲۱)-

۳) (حواله بالا-

٤) (اعلاء السنن (ج ۱۲ص ۱۶۵)-

۵) (حواله بالا-

قوله: وقال مالك: يسهم للخيل والبراذين منها، لقوله: ((وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا)): او امام مالك رحمه الله فرمائی چه دَ غنیمت نه به خیل او براذین ته حصه ورکړې کیدې شی دَ الله تعالی دَ دې قول په بنا باندې، (او الله تعالی پیداکړی دی ستاسو دَ پاره) اسونه قچرې او خره دې دَ پاره چه تاسو په دې سورلی اوکړئی.

اختلاف نسخ: په بعض نسخوکښې دَ حضرت امام مالك رحمه الله دا پورته ذکر شوې قول دَ حضرت ابن عمر رضي الله عنه دَ حدیث نه اول دې او دَ ابوذر په نسخه کښې حدیث مقدم دې کمافی نسختنا.(۱)

دَ مذکوره تعلیق تخریج: دا تعلیق موصولاً امام مالك رحمه الله موطا کښې نقل کړې دې.(۲)

دَ براذین او هجین معنی: براذین دَ برذون جمع ده، علامه مطرزی رحمه الله "المغرب" کښې فرمائی چه برذون ترکی اسونه وائی دَ دې ضد عراب —بکسر العین المهملة— دې او مونث ته برذونة وائی. (۳)

بعض دا وائی چه براذین هغه اسونه دی چه دَ روم نه راوستلې شو، دا اسونه به په کندو، غرونو او سختو لاروکښې په منډو کښې مضبوط وو په خلاف دَ عربی اسونو. (۴)

بیا دَ امام مالك رحمه الله هم په دې تعلیق کښې یو بل لفظ زیاتې هم مروی دې هغه دې "الهجین"(۵) او هجین هغه اس ته وائی چه دَ هغه په والدینوکښې یوعربی وی او بل غیرعربی. او بعضو وئیلی دی چه دَ کوم اس پلار عربی وی هغې ته هجین وائی او دَ چا چه مور عربی وی هغې ته مقرف وائی (۶)

البته دَ امام احمد رحمه الله نه دا روایت دې چه هجین او برذون هم یو څیز دې. (۷)

دَ آیت مبارک مقصد: حضرت امام مالك رحمه الله دَخپلې دعوی ثابتولودَ پاره دَ آیت مبارك ﴿وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا﴾ نه استدلال کوی او وجه دَ استدلال په قول دَ علامه ابن بطال رحمه الله دا ده چه الله تعالی په خپلو بندیګانو باندې دا احسان کوی چه هغه دَ بندیګانو دَ سورلئی دَ پاره اسونه پیدا کړل او رسول الله صلی الله علیه وسلم اسونوته په غنیمت کښې حصه ورکړه، نو دَ اس اطلاق په برذون اوهجین باندې هم کیږی نوځکه به دوی ته هم حصه ورکولې شی.(۸)

دَ حضرت سعید بن المسیب رحمه الله نه یو ځل تپوس اوشو چه په براذین باندې زکوة واجب

---

۱) (عمدة القاری (ج۱٤ص ۱۵۵) وشرح القسطلانی (ج۵ص۷۷)-
۲) (لموطا للامام مالک بن انس (ج۲ص٤۵۷) کتاب الجهاد باب القسم الخیل فی الغزو رقم (۲۱)-
۳) (المغرب (ج۱ص ۷۱) وعمدة القاری (ج۱٤ص۱۵۵)-
٤) (حواله بالا-
۵) (الموطا للامام مالک بن انس (ج۲ص٤۵۷) کتاب الجاهد باب القسم للخیل فی الغزو رقم (۲۱)-
۶) (عمدةالقاری (ج۱٤ص۱۵۵) واعلاء السنن (ج۱۲ص۱۷۶)-
۷) (عمدةالقاری (ج۱٤ص۱۵۵) والمغنی لاب قدامة (ج۹ص۲۰۱) رقم (۷٤۹٤)-
۸) (شرح ابن بطال (ج۵ص۶۷) وعمدة القاری(ج۱٤ص۱۵۵)وفتح الباری (ج۶ص۶۷)-

دي؟ نو هغوى اوفرمائيل چه په اسونوباندې زكوة شته؟ مقصد همدغه وو چه په خيل باندې زكوة نشته، نو په دې وجه په براذين باندې هم زكوة نشته دا (د ائمه ثلاثه مذهب دې) ځكه چه براذين هم د خيل نه دي.(١)

د مذكوره تعليق مقصد امام بخارى رحمه الله د دې تعليق په ذريعه يو بلې اختلافى مسئلې طرف ته اشاره فرمائيلې ده. چه برذون په اسونو كښې داخل دې او كه نه؟ او ده ته به په غنيمت كښې حصه وركولې شى او كه نه؟ او څومره به وركولې شى؟

ائمه ثلاثه امام اعظم ابوحنيفه، امام شافعى، امام مالك، ثورى، ابوثور، خلال، عمربن عبدالعزيز رحمهم الله مسلك دا دې چه هجين برذون او عراب سهم كښې برابر شريك دى تبولوته به يو شان حصه وركولې شى. (٢)

او امام ليث بن سعد رحمه الله د عراب د فضيلت قائل دې. هغه فرمائى چه هجين او برذون ته به د عراب برابر حصه نه بلكه كمه وركولې شى. (٣)

اود امام احمد رحمه الله نه په دې مسئله كښې څلور اقوال نقل دى:

① صرف يوه حصه به وركولې شى نه چه دوه. لكه چه فرس كښې هغه د دوو حصو قائل دې.

② د جمهورو د قول موافق چه ده ته به هم د عربى نسل په شان وركولې شى.

③ كه براذين د عراب په شان په جنګ كښې حصه واخلى تيزى اوښائى نود هغه د پاره هم د عراب په شان مكمل سهم به وى او كمه حصه به نه وى.

④ براذين ته به د غنيمت نه حصه نه ملاويږى. راجح قول ړومبى دې. (۴)

د جمهورو دلائل: د جمهورو يو دليل خو هغه آيت مبارك دې كوم چه امام بخارى رحمه الله ذكر كړيدې، بل هغه احاديث دى په كوم كښې چه د سهام فرس ذكر راغلې دې. په دې ټولو احاديثوكښې دا خبره ده چه هغوى صلى الله عليه وسلم فرس له حصې وركړې دى او دا احاديث مطلق دى په دې كښې دا تصريح چرته هم موجود نه ده چه هغوى د اس نسل او جنس ته كتلى او په سهام كښې ئې كمې يا زياتې كړيدې. (۵)

اود قياس تقاضا همدغه ده چه په براذين او عراب كښې هيڅ قسم فرق اونه كړيشى ځكه چه براذين هم حيوان ذوسهم دې. لكه څنګه چه سړې دې، لكه چه په سړوكښې د نسل لحاظ نشى كولې دغه شان به په اسونوكښې هم د دې اعتبارنشى كولې او ټولوته به برابره حصه وركولې شى. (۶)

د امام احمد او ليث دلائل او د هغې جوابونه: د هغوى ړومبې دليل هغه روايت دې كوم چه

---

١) (الموطاللامام مالك (ج٢ص٤٥٧)-

٢) (عمدة القارى(ج ١٤ص١٥٥)وفتح البارى(ج۶ص۶٧)والمغنى(ج٩ص ٢٠١)واعلاء السنن(ج١٢ص١٧٧)

٣) ((عمدة القارى (ج ١٤ص١٥٥) وفتح البارى (ج۶ص۶٧)واعلاء السنن (ج١٢ص١٧٧)-

٤) (المغنى(ج٩ص ٢٠١) رقم (٧٤٩٤) واعلاء السنن (ج١٢ص١٧٧)-

٥) (المغنى(ج٩ص ٢٠١)واعلاء السنن (ج١٢ص١٧٨) واحكام القران للجصاص(ج٣ص ۶٠)-

۶) (حواله بالا -

سعيد بن منصور او ابوداؤد ﷺ د مکحول نه روايت کړې دې.

((ان النبي صلى الله عليه وسلم هجّن الهجين يوم خيبر وعرّب العراب فجعل للعربي سهمين وللهجين سهما))(۱)

يعنې نبی کریم ﷺ د هجين اسونو تحقير اوکړو او د اعراب تعظيم، عراب ته ئې دوه حصې ورکړې او هجين ته يوه حصه.

د دې دليل جواب حافظ ابن حجر رحمه الله دا ورکړې دې چه دا روايت منقطع دې نو په دې وجه دا د استدلال قابل نه دې.(۲)

د هغوی دونم دليل هغه اثر او حکايت دې کوم چه امام شافعي رحمه الله "کتاب الام" کښې او سعيدبن منصور خپل سنن کښې د علي بن الاقمر په طريق سره نقل کړيدې. فرمائی چه اسونو حمله اوکړه نو عربي اسونه خو خپل منزل ته اورسيدل ليکن براذين روستو پاتې شو، نو منذر بن ابی حمصه وادعی اودريدو او وئې وئيل چه کوم خپل مقام ته اورسيدل هغوی سره به زه هغه شمير نه کړم چه کوم روستو پاتې شو، يعنې هغه عربي اسونوته فضيلت ورکړو. دا خبره حضرت عمر رضي الله عنه ته اورسيدله نو هغوی اوفرمائيل وادعی دې د هغه مور ورك کړی(يعنې هغوی د منذر د مذکوره فعل تصويب او تعريف اوکړو) نور ئې اوفرمائيل دهغه مورهغه نر راوړلی دې هغه چه کومه فيصله کړيده هغه جاري کړئې. نو دې د ټولونه ړومبې سرې وو چا چه براذين له د عراب په مقابله کښې کمه حصه ورکړه.(۳)

ليکن دا دليل هم حافظ ابن حجر رحمه الله منقطع ګرځولې دې. (۴)

امام احمد رحمه الله د دې اثر جواب ورکولو سره فرمائی چه پخپله د حضرت عمر رضي الله عنه دمنذر بن ابی حمصه وادعی په مذکوره فعل باندې حيرانتيا د دې خبرې مقتضی ده چه د دې واقعې نه وړاندې براذين ته هم د عراب په شان مکمل سهم ورکولې شو. دې نه دا ثابته شوه چه عادت مستمره په براذين اوعراب کښې برابر د شروع نه راروان وو. (۵)

حضرت امام محمد رحمه الله نور فرمائی چه منذر د حضرت عمر رضي الله عنه عامل ووهغه چه کومه فيصله اوکړه مجتهدفيه کښې ئې اوکړه او حضرت عمر رضي الله عنه د هغه مذکوره فيصله په خائ اوساتله ليکن دا د دې دپاره نه وه چه پخپله د حضرت عمر رضي الله عنه رائې هم دا وه چه هغه هم د منذر هم خيال وو بلکه د دې وجه دا وه که چرې حاکم د يو مجتهدفيه څيز کښې څه فيصله اوکړی نو روستنو حکام ته دا حق حاصل نه دې چه هغه د ړومبی حاکم فيصله ختمه کړی.په دې وجه حضرت عمر رضي الله عنه د هغه فيصله برقراره اوساتله او هغه ئې باطله ونه ګرځوله. (۶)

قوله: ولايسهم لاكثر من فرس: د يو اس نه به زياتو اسونو ته سهم نه شی ورکولې.

---

۱) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١٥٦) وفتح الباری (ج ۶ص ۶۷) واعلاء السنن (ج ١٢ص ١٧٧)-

۲) (فتح الباری(ج ۶ص ۶۷)-

۳) (حواله بالا والمغنی (ج ۹ص ۲۰۲)واعلاء السنن (ج ١٢ص ١٧۶) وکتاب الامام للشافعی (ج ٤ص ۳۳۷)-

٤) (فتح الباری (ج ۶ص ۶۷)-

۵) (اعلاء السنن (ج ١٢ص ١٧٧)-

۶) (حواله بالا-

دا د امام مالك رحمه الله د تیرشوی کلام باقی حصه ده. (۱)
دا هم اختلافی مسئله ده. طرفین، امام شافعی، امام مالك او د ظاهریه رحمهم الله مذهب دا دې چه مجاهدته به د هغه په ډیرو اسونو کښې یو اس ته حصه ملاویږی. په کوم چه هغه جنګ کړیدې. سره د دې چه هغه د جنګ میدان ته ډیر اسونه راوستې وی.
او امام ابویوسف، احمد، اسحاق، لیث بن سعد، ثوری، اوزاعی، مالکیه نه ابن وهیب او ابن جهم رحمهم الله مسلك دا دې چه دوو ته به سهم ورکولې شی. (۲)

د جمهورو دلائل: ① امام مالك رحمه الله فرمائی ((بلغنی ان الزبیر بن العوام شهد مع رسول الله صلی الله علیه وسلم بفرسین یوم خیبر فلم یسهم له الا بسهم فرس واحد)) (۳)

② مبسوط کښې ((ابراهیم التیمی عن ابیه)) په طریق دا روایت علامه سرخسی رحمه الله نقل فرمائی ((ان النبی صلی الله علیه وسلم لم یسهم لصاحب الافراس الا لفرس واحد یوم حنین)) نبی کریم ﷺ په غزوه حنین کښې د ډیرو اسونو خاوندانوته هم صرف یو سهم ورکړې وو.
علامه سرخسی رحمه الله د دې روایت نقل کولو نه پس فرمائی چه دینه حضرت امام اعظم او امام محمد رحمهما الله استدلال کړیدې او د مجتهد د یو روایت نه استدلال د هغه تصحیح ده.
نود دې په تائید کښې د امام مالك رحمه الله (پورته) ذکر شوې بلاغ نه هم کیږی.
دې نه علاوه سره د دې چه دا روایت مرسل دې لیکن د دې قسم مرسل روایات زمونږ او د اکثرو په نزد حجت دې، ځکه چه د ابراهیم پلار یزید بن شریك مخضرم تابعی دې. (۴)
③ امام ابوبکرجصاص رحمه الله د فریقینو مسلك تحریر کولونه پس لیکی:

((والذی یدل علی صحة القول الاول انه معلوم ان الجیش قد کانوا یغزون مع رسول الله صلی الله علیه وسلم بعد ما ظهر الاسلام بفتح خیبر ومکة وحنین وغیرها من المغازی، ولم یکن یخلو الجماعة منهم من یکون معه فرسان او اکثر، ولم ینقل ان النبی صلی الله علیه وسلم ضرب لاکثر من فرس واحد وایضا فان الفرس الة، وکان القیاس ان لایضرب له بسهم کسائر الالات، فلما ثبت بالسنة والاتفاق سهم الفرس الواحد اثبتناه، ولم تثبت الزیادة اذ کان القیاس یمنعه.....)) (۵)
او چه کوم څیز اول قول (یعنی د امام اعظم رحمه الله اونورو قول) په صحت باندې دلالت کوی

---

۱) (حواله بالا وعمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱۵۶) وفتح الباری (ج ۶ ص ۶۷)-
۲) (حواله بالا المغنی (ج ۹ ص ۲۰۲) والام للشافعی (ج ٤ ص ۳٤۳) واحکام القران للجصاص (ج ۳ ص ۶۰)-
۳) (المدونة الکبری (ج ۲ ص ۳۲) والموطأ للامام مالک بن انس (ج ۲ ص ٤۵۷)-
٤) (المبسوط (ج ۱۰ ص ٤۶) کتاب السیر باب معاملة الجیش مع الکفار واعلاء السنن (ج ۱۲ ص ۱۸۱) وقواعدفی علوم الحدیث (ص ۵۷) الفصل الثانی فی بیان ما یتعلق بالتصحیح.....-
۵) (اعلا السنن (ج ۱۲ ص ۱۸۱) واحکام القران للجصاص (ج ۳ ص ۶۰) وقال الشافعی فی "الام" له: ولکننا ذهبنا الی اهل المغازی فقلنا انهم لم یرووا انه علیه السلام اسهم لفرسین ولم یختلفوا انه حضر خیبر بثلثة افراس لنفسه: السکب، والضرب والمرتجز ولم یاخذ الا لفرس واحد" انظر الام (ج ۷ ص ۳٤۳)-

هغه دا دي چه دا خبره خو معلومه ده چه اسلامي لښکر فتح مکه، خيبر، مکه او حنين په ذريعه اسلام ته غلبه حاصليدلو نه پس هم نبی کريم ﷺ سره په غزواتو کښې شرکت کولو. په دې لښکر او ډله کښې د داسې کسانو هم څه کمې نه وو چاسره چه دوه يا زيات اسونه وو اونه د نبی کريم ﷺ نه نقل دی چه هغوی د يو اس نه زياتو ته څه حصه ورکړې وی. اس يوځيز دې اود قياس تقاضا همدغه ده چه څنګه د جنګ نور سازوسامان ته سهم نه شي ورکولې دغه شان دې هغه ته هم نه ورکوی. نو چه کله د سنت او اجماع نه د يو اس سهم ثابت شو نو مونږ دا حکم برقرار اوساتلو او زياتوالې مو برقرار اونه ساتلو ځکه چه قياس دينه مانع دې.

د دوئم فريق دلائل او د هغې جوابونه: ① امام ابويوسف رحمه الله کتاب الخراج کښې د خپل قول دپاره د حضرت حسن بصری رحمه الله د ارشاد نه استدلال کړې دې. د کوم حاصل چه دا دې چه د غنيمت نه به د دوو نه زياتو اسونوته سهم نشی ورکولې. (۱)

② هغه د امام مکحول رحمه الله د دې قول نه هم استدلال کوی چه "لايقسم لاکثرمن فرسين" (۲)
ليکن ظاهره خبره ده چه د تابعي قول حجت نه دې، خصوصاً چه دا ثابته شوې هم وی چه نبی کريم ﷺ غزوه حنين کښې د يو نه زيات اسونوته سهم نه وو ورکړې. (۳)
البته بعض احاديث د دوئم فريق هم تائيد کوی مثلاً

③ امام سعيد بن منصور (فرج بن فضالة، حدثنا محمد بن الوليد الزبيدی عن الزهری) په طريق نقل کړې دی چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه حضرت ابوعبيده بن الجراح رضی الله عنه ته ليکلي وو چه يو اس ته دوه، دوه اسونوته څلور اود هغې مالك ته يوه حصه ورکوه. نوداتولې پنځه حصې شوې (۴)
ليکن د دې نه په دې لاندينی وجوهاتو استدلال کول صحيح نه دی:
① دا روايت مرسل دې او د امام زهری رحمه الله مرسل روايات د محدثينو په نزد ضعيف دی.
② زمونږ په نزد دا پورته ذکر شوې حديث يو خاص معرکه باندې محمول دې. په کوم کښې چه مسلمانانوځوشې او ورخې جنګ کړې وو لکه غزوه يرموك وغيره.
مسلمانانو ته د دې خبرې ضرورت شو چه هغوی دوه يا زيات اسونو باندې سورلی اوکړی، ظاهره خبره ده چه کله جنګ ترڅو ورځو پورې روان وی نو يقيناً يو اس به کافی نه وی، اوس که چرې معامله داسې وی او د دوو اسونوضرورت پريوزی نو امام ته اختيار دې چه هغه د نفل په توګه دوو اسونو ته سهم ورکړی لکه څنګه چه هغه ته دا هم اختيار دې چه نفلاً يو اس ته دوه سهم ورکړی لکه چه حضرت عمر رضی الله عنه په دې اثر کښې ارشاد فرمائيلې دې. او د هغوی پخپله مذهب دا دې چه د فارس به دوه سهم وی يو د هغه او يو د هغه د اس کما تقدم قبل. (۵)

۱) (کتاب الخراج للامام ابی يوسف (ص ۲۰) واعلاء السنن (ج ۱۲ ص ۱۸۱)-
۲) (حواله بالا-
۳) (اعلاء السنن (ج ۱۲ ص ۱۸۱)-
٤) (حواله بالا-
۵) اعلاء السنن (ج ۱۲ ص ۱۸۲) د نورودلائلو اود هغې د جوابونو د پاره اوګورئ حواله سابقه (ص ۱۸۲ - ۱۸۳)

۵۲- باب: مَنْ قَادَ دَابَّةَ غَيْرِهِ فِي الْحَرْبِ

دباب د ترجمې مقصد: امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې د غازی د سورلئی د هغه د امداد په غرض رابنکلو فضیلت بیانوی چه په دې کار کښې د غازی امداد کیږی نو په دې وجه دا هم د ثواب کار دې. (۱)

او دا هم وینلې شی چه امام بخاری رحمه الله دلته دا خودلې وی چه څاروې رابنکل او بوتلل دا په هغه جلب منهی عنه کښې داخل نه دی د کوم ذکر چه د ابوداؤد په روایت ((لاجلب ولاجنب)) (۲) کښې راغلی دی نو شیخ الحدیث محمد زکریا رحمه الله فرمائی:

((ولك ان تقول: انه اشار بذلك الی ان النهی من الجلب لایتناول هذا)) (۳)

[۲۷۰۹] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ رَجُلٌ لِلْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا (۴) أَفَرَرْتُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ قَالَ لَكِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَفِرَّ إِنَّ هَوَازِنَ كَانُوا قَوْمًا رُمَاةً وَإِنَّا لَمَّا لَقِينَاهُمْ حَمَلْنَا عَلَيْهِمْ فَانْهَزَمُوا فَأَقْبَلَ الْمُسْلِمُونَ عَلَى الْغَنَائِمِ وَاسْتَقْبَلُونَا بِالسِّهَامِ فَأَمَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَفِرَّ فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ وَإِنَّهُ لَعَلَى بَغْلَتِهِ الْبَيْضَاءِ وَإِنَّ أَبَا سُفْيَانَ آخِذٌ بِلِجَامِهَا وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ [۲۷۱۹، ۲۸۷۷، ۲۷۷۲، ۴۰۶۱-۴۰۶۳]

تراجم رجال

۱- <u>قتیبه:</u> دا شیخ الاسلام ابورجاء قتیبه بن سعید الثقفی رحمه الله دې د دوی حالات ((کتاب الایمان، باب افشاء السلام من الاسلام)) کښې تیرشوی دی. (۵)

۲- <u>سهل بن یوسف:</u> دا ابوعبدالرحمن سهل بن یوسف انماطی (۶) بصری رحمه الله دې (۷)

---

۱) (الابواب والتراجم للکاندهلوی (ج۱ص۱۹۶)-

۲) (سنن ابی داوٗد ابواب زکاة باب این تصدق الاموال رقم (۱۵۹۱-۱۵۹۲)-

۳) (الابواب والتراجم للکاندهلوی(ج۱ص۱۹۶)-

۴) (قوله: البراء بن عازب رضی الله عنهما الحدیث اخرجه البخاری ایضاً کتاب الجهاد والسیر باب بغلة النبی صلی الله علیه وسلم البیضاء رقم (۲۸۷۴) وباب من صف اصحابه عند الهزیمة ونزل عن دابته واستنصر رقم (۲۹۳۰) وباب من قال:خذها وانا ابن فلان رقم (۳۰۴۲) وکتاب المغازی باب قول الله تعالی﴿ویوم حنین اذا اعجبتکم کثرتکم ..... الی قول غفور رحیم﴾ رقم (۴۳۱۵-۴۳۱۷) ومسلم کتاب الجهاد باب غزوة حنین رقم (۴۶۱۵-۴۶۱۷) والترمذی ابواب الجهاد باب ماجاء فی الثبات عندالقتال رقم (۱۶۸۸)-

۵) (کشف الباری (ج۶ص۱۸۹)-

۶) (الانماطی منسوب الی المنوط هو "توب من صوف یطرح علی الهودج" (المنجد فی اللغة:ماده "نمط" وکان سهل بیبع الانماط فنسب الیها تعلیقات تهذیب التهذیب (ج۴ص۲۵۹)-

۷) (تهذیب الکمال (ج۱۲ص۲۱۳)-

دي د ابن عون، عبيدالله بن عمر، عوف الأعرابى، حميد الطويل، سعيد بن ابى عروبه. سليمان التيمى، عوام بن حوشب، شعبه اومثنى بن سعيد الطائى رحمهم الله غوندې اساطين علم حديث نه روايت كوى.
اودَ هغه نه روايت كونكوكښې امام احمدبن حنبل، يحيى بن معين، بندار، ابوموسى، ابوبكر بن ابى شيبه، قتيبه بن سعيد، نصربن على جهضمى، عباس بن يزيدالبحرانى رحمهم الله وغيره غوندې محدثين شامل دى.(۱)

عباس الدورى، امام يحيى بن معين رحمه الله نه نقل كوى "ثقة قد سمعت منه" (۲)

امام ابوحاتم رحمه الله فرمائى ((لابأس به)) (۳)

امام نسائى رحمه الله فرمائى ((ثقة)) (۴)

علامه ابن حبان رحمه الله هغه په (كتاب الثقات) كښې ذكر كړيدې (۵)

امام دارقطنى رحمه الله فرمائى ((ثقة)) (۶)

امام طحاوى رحمه الله دَابراهيم بن ابى داؤد نه نقل كړى دى فرمائى ((بصرى ثقة)) (۷)

حافظ ذهبى رحمه الله فرمائى ((وثقوه)) (۸)
امام مسلم رحمه الله نه علاوه نورو اصحاب صحاح دَ دوى نه روايات اخستې دى (۹)

په كال ۱۹۴ھ كښې وفات شوې دې (۱۰)

امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائى ((سمعت منه سنة تسعين، ولم اسمع بعد منه شيئاً اراه كان قد مات)) (۱۱) رحمه الله رحمة واسعة.

۳- شعبه: دا په حديث كښې امير المؤمنين شعبه بن الحجاج رحمه الله دې، دَ دوى مختصر حالات ((كتاب الايمان، باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) كښې تيرشوى دى. (۱۲)

---

۱) (شيوخ وتلامذه دَ پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج۱۲ص۲۱۳)-
۲) (تهذيب الكمال (ج۱۲ص۲۱٤)-
۳) (الجرح والتعديل (ج٤ص۱۹۳) رقم (۶۰۰۵۸۸۵)-
٤) (تهذيب الكمال (ج۱۲ص۲۱٤)-
۵) (حواله بالا-
۶) (تهذيب الكمال (ج۳ص۲۶۰)-
۷) (حواله بالا-
۸) (الكاشف (ج۱ص٤۷۱)-
۹) (تهذيب الكمال (ج۱۲ص۲۱٤)-
۱۰) (تعليقات تهذيب الكمال (ج۱۲ص۲۱٤)-
۱۱) (تهذيب الكمال (ج۱۲ص۲۱٤)-
۱۲) (كشف البارى (ج۱ص۶۷۸)-

۴-ابي اسحاق: دا ابو اسحاق عمرو بن عبدالله السبيعي رحمه الله دي.

۵-البراء بن عازب رضي الله عنه: دا مشهور صحابي حضرت براء بن عازب رضي الله عنه دي، دَ دې دواړو حضراتو حالات ((كتاب الايمان باب الصلاة من الايمان)) كښې تيرشوى دى. (۱)

قوله: قال رجل للبراء بن عازب رضي الله عنه: يوسړي حضرت براء بن عازب رضي الله عنه ته اووئيل "مغازى د روايت نه معلوميږى چه دا سړې د قبيله قيس نه يوكس وو، نودَ مغازى په روايت كښې داسې راغلى دى ((وساله رجل من قيس)). (۲)

قوله: افررتم عن رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم حنين؟: آيا تاسوخلقو په غزوه حنين كښې رسول الله صلى الله عليه وسلم پريخې وو او تختيدلى وې؟

په حديث باب كښې ذكر شوې سوال او جواب دَ غزوه حنين متعلق دې په كوم كښې چه دَ نبى كريم صلى الله عليه وسلم او صحابه كرامو په مقابله كښې هوازن او دثقيف قبيلې ۲۰ زره خوانان وو. اودا جنګ په حنين وادئى كښې.شوې وو. دَ دې جنګ په اول وهله كښې مسلمانان دَ مخالف قبيلودَ غشو ورولونه اوويريدل او ګډوډ شوې وو اوصرف يو څو صحابه كرام رسول الله صلى الله عليه وسلم سره پاتې شوې وو.دَدې غزوه مكمل تفصيل (كتاب المغازى) كښې تيرشوې دې.(۳)

قوله: قال لكن رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يفر: حضرت براء رضي الله عنه فرمائى ليكن رسول الله صلى الله عليه وسلم نه وو تختيدلى.

كلمه ((لكن)) دَ استدراك دَ پاره ده اوتقديرى عبارت دلته داسې دې ((نحن فررنا ولكن رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يفر)) مونږ خو تختيدلې وو ليكن نبى كريم صلى الله عليه وسلم نه وو تختيدلې. (۴) اودَحضرت براء رضي الله عنه مقصود دَ دې حذف دَعبارت نه دَصحابه كرامودَ تختيدو تصريح نه كول وو. (۵)

دَانبياء كرامو دَ ميدان جنګ نه تيختنه ممكن نه ده: حضرت براء رضي الله عنه دا اوفرمائيل چه رسول الله صلى الله عليه وسلم دَ حنين نه نه ووتختيدلې.دغه شان دَ نبى كريم صلى الله عليه وسلم په ټول ژوند باندې دليل دې، او دَ نورو انبياء كرامو همدغه شان وو چه هغوى كله هم دَ جنګ دَ ميدان نه نه دى تختيدلى. ځكه چه هغوى په اقدام كښې بې مثاله،په بهادرئى كښې بې مثاله، دَ الله تعالى په وعده او نصرت باندې دَ هغوى پوره يقين وو اودا حضرات دَ شهادت او دَ الله تعالى سره دَ ملاقات خواهش مند وو.دَ انبياء كرام عليهم السلام نه دَ يوباره كښې هم په حق كښې دَ

۱) (كشف البارى (ج۲ص ۳۷۰-۳۷۶)-
۲) (الصحيح البخارى كتاب المغازى باب قول الله تعالى ﴿ويوم حنين اذ اعجبتكم كثرتكم..﴾ رقم (۴۳۱۷)
۳) (كشف البارى كتاب المغازى (ص۵۳ى۲)
۴) (عمدة القارى (ج ۱۴ص۱۵۷)-
۵) (حواله بالا-

جنګ د میدان نه تیخته اختیارول ثابت نه دی. او چه کوم سړې د دې خبرې قائل شو هغه به قتل کولې شي او د هغه نه به د توبې مطالبه نشی کولې ځکه چه د هغه دا قول داسې دې لکه چه یو سړې داسې اووائی چه هغوی ﷺ تور او عجمی وو او د هغوی ﷺ تور او عجمی نه کیدل په قطعي دلائلو ثابت دی. او دا د کفر قول دې. علامه قرطبي رحمه الله فرمائی:

((وحکی عن بعض اصحابنا الاجماع علی قتل من اضاف الیه صلی الله علیه وسلم نقصا اوعیبا وقیل: یستتاب فان تاب والاقتل)) (۱)

یعنی زمونږ د بعض صحابه کرامو نه دا اجماع نقل کړیشوې ده چه کوم سړې د نبی کریم ﷺ طرف ته یو نقص یا عیب منسوب کړی هغه به قتل کولې شي او دا هم وئیلې شوی دی چه ده نه به د توبې مطالبه کولې شی که توبه ئی اوکړه نو ښه خبره ده او کنی هغه به قتل کولې شی.

علامه ابن بطال رحمه الله د داسې سړی (چه د حضور ﷺ د منهزم کیدو قائل وی) د قتل علت بیانولو سره فرمائی: ((لانه کافر، ان لم یتاول، ویعذر بتاویله)) (۲)

یعنی ددې د پاره چه هغه سړې کافر دې که هغه د خپل قول تاویل او نه کړی اوکه هغه د دې خبرې قائل یو نص وړاندې کیږدی اود هغې تاویل اوکړی نو په داسې تاویل کولو به هغه معذوره ګنړلې شی او کافر به ئی نشی ګرځولې.

اودنبی کریم ﷺ په شان کښې به دا تصور ځنګه کیدیشی چه هغوی به میدان پریږدی. د مسلم په روایت کښې د حضرت براء رضی الله عنه الفاظ دا دی: ((قال البراء: کنا والله، اذا احمر الباس نتقی به، وان الشجاع منا للذی یحاذی به)) یعنی النبی صلی الله علیه وسلم (۳)

حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمائی چه په الله قسم! کله به مونږ د جنګ شغلې اوچتیدونکې اولیدې نو هم د حضور ﷺ په ذریعه به مو خپل ځان بچ کولو او په مونږ کښې بهادر هم هغه ګنړلې کیدو چه د هغوی په نقش قدم به روان وو یعنی نبی کریم ﷺ.

قوله: ان هوازن کانوا قوما رماة وانا لما لقيناهم حملنا عليهم فانهزموا، فاقبل المسلمون على الغنائم، واستقبلونا بالسهام: په اصل کښې د هوازن قبیلې خلق ډیر غشی ویشتونکی وو، کله چه زمونږ د هغوی سره مقابله اوشوه نو مونږ په هغوی باندې حمله اوکړه نو هغوی ماتې اوخوړلواواوتختیدل. بیا مسلمانان غنائمو طرف ته متوجه شو نو کافرانو په غشو باندې زمونږ استقبال اوکړو.

دلته په ذکر شوی عبارت کښې حضرت براء رضی الله عنه صحابه کرام رضی الله عنهم په میدان جنګ کښې

---

۱) (حواله بالا-

۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص۶۹) وایضًا انظر لتفصیل هذه المسالة نسیم الریاض فی شرح شفاء القاضی عیاض (ج۱ص۱۶۵) القسم الرابع فی تصریف وجوه الاحکام.... فصل فی احجة فی ایجاب قتل من سبه اوعابه صلی الله علیه وسلم-

۳) (الصحیح لمسلم کتاب الجهاد والسیر باب غزوة حنین رقم (۴۶۱۶) والجامع لاحکام القران (ج۸ص۱۰۱)

پریخودل اود تیښتې علت ئې اوخودلو چه د دې دا وجه شوې وه چه د هوازن خلق د غشو ویشتلو ماهروو دې سره کله چه زمونږ د هغوی سره مخامخ شو او ښه جنګ اوشو نو هغه خلق اوتختیدل. مسلمانانو دا خیال اوکړو چه فتح حاصله شوه. د دښمن د واپس راتلو امکان نشته نو د دې د پاره هغوی د غنائمو په جمع کولو کښې مشغول شو. کافرانو موقع غنیمت اوګنړله بیائی حمله اوکړه او ښه غشې ئې اوورول، په څه سره چه د مسلمانانو پښې اوخونیدې او اوتختیدل او خپل ځایونه ئې پریخودل. کله چه حضور ﷺ مکې ته تشریف راوړو نولس زره لښکر ورسره وو، دفتح مکه نه پس کله چه حنین ته ئې تشریف یوړو نو ډیر خلق چه د فتح نه پس مسلمانان شوی وو هغوی په غزوه حنین کښې شامل شو. هوازن چه کله دوباره حمله اوکړه او د غشو باران ئې اوکړو نو ناڅاپی دې مصیبت سره د فتح مکه خلقو کښې ویره خوره شوه اودا خلق د زړګونو په تعداد کښې وو د دې په نتیجه کښې په صحابه کرامو کښې هم د تیختې کیفیت پیدا شو. روستو چه کله حضور ﷺ واپس راوغوښتل نو صحابه کرام حضرات واپس شول او الله تعالی فتح ورنصیب کړه. (۱)

قوله: فاما رسول الله صلی الله علیه وسلم فلم یفر: پاتې شو رسول الله ﷺ نو هغه اونه تختیدو.

دلته هم عبارت مقدر دې. ((اما نحن فقد فررنا واما رسول الله صلی الله علیه وسلم فلم یفر)) (۲)

قوله: فلقد رایته، وانه لعلی بغلته البیضاء: تحقیق ما رسو ل الله ﷺ اولیدو او هغوی په خپله سپینه قچره باندې سور وو.

هغوی ﷺ په قچره باندې د سورلئی په حالت کښې وراندې شواوبیاد مشرکانو مجمع طرف ته تلل د شجاعت او بهادرئی حیرانونکې مثال دې. بیا چه کله هغوی په دې حالت کښې د سورلئی نه کوزشول نو د بهادرئی نور هم اعلی او اوچت مثال ئې قائم کړو. (۳)

د هغوی ﷺ د دې فعل نه دا خبره هم ثابتیږی چه د الله تعالی په لارکښې د خپل نفس هلاکت او شدت (سختئی) کښې اچول جائز دی. ځکه چه د غزوه حنین په موقع باندې ټول صحابه کرام سواد دولسو (۴) ټول په ټول تختیدلې وو او د مشرکانو تعداد د هغوی نه په څو چنده زیات وو لیکن د دې باوجود دا حضرات په خپلوخپلو ځایونو او صفونوکښې کلك ولاړ وو اود ضرورت په وخت کښې چه د تیختې کوم اجازت دې په هغې باندې ئې عمل اونه کړو. (۵)

قوله: وان اباسفیان اخذ بلجامها: اوحضرت ابوسفیان رضی الله عنه د قچرې واګه نیولې وه.

---

۱) (کشف الباری کتاب المغازی (ص۵۳۲)-

۲) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۱۵۷)-

۳) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۵۷)-

٤) (حواله بالا-

۵) (شرح ابن بطال (ج۵ ص۶۹)-

دَ "ابوسفیان" نه مراد ابوسفیان بن الحارث رضی الله عنه دې اودَ دې خبرې تصریح (کتاب المغازی) په روایت کښې موجود دې. ((وان اباسفیان بن الحارث اخذ بزمامها)) (۱)

حضرت ابوسفیان بن الحارث رضی الله عنه: دا دَ حضور صلی الله علیه وسلم رضاعی او دَ تره ځوئ حضرت ابوسفیان مغیره حارث بن عبد المطلب بن هاشم هاشمی رضی الله عنه دې. (۲) هغه دَ حضرت حلیمه سعدیه رضی الله عنها پنې څکلې وو. (۳) او بعض حضراتو مغیره دَ هغه دَ رور نوم ګرځولې دې او وئیلی دی چه دَ هغه کنیت هم دَ هغه نوم مبارك دې. حضرت عبدالله بن مبارك او ابراهیم بن المنذر، علامه کلبی او زبیر رحمه الله قول دا دې چه مغیره هم دَ هغه نوم دې. (۴)

دَ هغوی مور غزیة بنت قیس بن طریف بن عبدالعزی ده. (۵)

داشاعر وو او دَ صحابه کرامو اونبی کریم صلی الله علیه وسلم بدبه ئې وئیل، دَ اسلام او مسلمانانو سخت مخالف وو. پوره شل کاله په خپله دې لار باندې قائم وو اودَ مسلمانانو خلاف چه قریشو څومره جنګونه کړی په هغه ټولوکښې دَ قریشو سره او دَ مسلمانانو خلاف شریك شوی دی. دَ هغوی دَ مسلسل دَ اسلام سره دَ دښمنئ په وجه حضور صلی الله علیه وسلم دَ هغوی وینه هدر یعنی مباح ګرځولې وه.

کله چه اسلام ترقی اوکړه اونبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ فتح دَ پاره دَ مکې مکرمې رخ اوکړو نو الله تعالی دَ هغوی په زړه کښې دَ اسلام مینه واچوله. (۶)

دَ اسلام راوړلوواقعه: دَحضرت ابوسفیان رضی الله عنه دَ اسلام راوړلو واقعه ابن سعد رحمه الله په خپل "طبقات" کښې ذکر کړیده هم پخپله دَ حضرت ابوسفیان په ژبه ئې واورئې: زه خپل ځوئ او بی بی له راغلم، هغوی ته می اووئیل چه دَ وتلو تیاری کوئې څکه چه محمد (صلی الله علیه وسلم) تشریف راوړونکې دې نو هغوی اووئیل مونږ په تاباندې قربان شو تاله پکار دی چه اوګورې چه دَ عرب او عجم خلقو دَ هغوی صلی الله علیه وسلم منل کړې دی. تراوسه پورې ته دَ هغه په دښمنئ کښې یو حدپورې رسیدلې وې او دَ هغه دَ نصرت دَ پاره تاله دَ ټولونه اول تلل پکار وو. (یعنی دَ هغه بی بی او ځوئ هم دَ هغه حوصله اوچته کړه)

بیا ما خپل ځوئ ته اووئیل چه زما اوښان او اسونه زر ماله راوله، بیامونږ دَ مکې نه اووتلو، زمونږ منزل هم رسول الله صلی الله علیه وسلم وو نو مونږ لاړو، کله چه ابواء مقام ته اورسیدو نو هلته کښې مو ډیره واچوله او دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم لښکر هم په ابواء کښې ډیره اچولې وه دَ چا منزل چه مکه مکرمه وه. زه دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم دَ مخامخ کیدو نه ویریدم، څکه چه هغوی زما

---

۱) (الصحیح للبخاری کتاب المغازی باب قول الله تعالی: ﴿ ویوم حنین اذاعجبتکم کثرتکم فلم تغن.....﴾ رقم۴۳۱۵، ۴۳۱۷)-

۲) (سیراعلام النبلاء (ج۱ص۲۰۲) والاصابة (ج ٤ص ۹۰)-

۳) (طبقات ابن سعد(ج ٤ص ۹۰) والاصابة (ج ٤ص ۹۰)-

٤) (الاصابة (ج ٤ص ۹۰) وسیراعلام النبلاء (ج۱ص۲۰۳)-

۵) (طبقات ابن سعد (ج ٤ص۳۹)-

۶) (حواله بالا-

دَ وینې نذرمنلې وو، ما خپله شکل بدل کړو او دَ خپل خوئ جعفر لاس می اونیولو بهر راووتلم، تقریباً یو میل پیدل لاړم. دا دَ هغه سحر خبره ده په کوم کښې چه رسول الله ﷺ دَ ابواء په مقام کښې تشریف ایخودې وو، زه دَ هغوی مخې ته لاړم نو هغوی ﷺ مخ مبارك بل طرف ته واړولو، زه هغه طرف ته لاړم نو بیا هغوی مخ مبارك واړولو. هغوی ﷺ زما نه خوخل ډېره اوکړه نو زه دَ نزدې او لرې خیالا تو راګیرکړم او خپل ځان ته می اووئیل چه زه به هغوی ﷺ ته دَ رسیدو نه اول قتل کړې شم، او ما دَ هغه نیکی، صله رحمی او دَ هغه سره خپلولی رایاده کړه، نو هغوی زما دا کوشش او معذرت قبول کړو.

زما یقین وو چه رسول الله ﷺ به زما اسلام راوړلو سره خوشحاله شی نو ما اسلام قبول کړو او هم په دې حال کښې هغوی ﷺ سره اووتلم او دَ هغوی سره فتح مکه او حنین کښې شریك شوم. په غزوه حنین کښې چه کله زمونږ دښمن سره مقابله اوشوه نو زه دَ اس سره په پټو سترګو په لښکر کښې ورننوتلم او زما په لاس کښې برینډه توره وه، هغوی ﷺ هم زما طرف ته کتل خو هغوی ته دا خبره معلومه نه وه چه دَ هغوی دَ پاره زه خپل ځان قربانی کول غواړم. نو حضرت ابن عباس ﷺ نبی کریم ﷺ ته اوفرمائیل ((یا رسول الله هذا اخوك، وابن عمك ابوسفیان بن الحارث، فارض عنه)) چه یا رسول الله! دا ستاسو رور، اوستاسو دَ تره خوئ ابوسفیان بن حارث دې دَ هغه نه راضی شئی، هغوی ﷺ اوفرمائیل ما دې معاف کړو الله تعالی دې هم دَ ده هغه دښمنئی چه ده ماسره ساتلې وې معاف کړی. بیا حضور ﷺ ماته متوجه شو او وئی فرمائیل زما روره په خدائی چه ما رکاب کښې دَهغه پښه ښکل کړه.(۱)

هغه دَ نبی کریم ﷺ سره صورةً مشابه وو، هغوی به دې ډېر عزیز ساتلو هغوی ﷺ دوی ته دَ جنت خوشخبری هم ورکړه، ارشاد مبارك دې ((ابوسفیان بن الحارث سید فتیان اهل الجنة))(۲)

او وئی فرمائیل ((ابوسفیان اخی وخیر اهلی وقد اعقبنی الله من حمزة ابا سفیان بن الحارث)) ابوسفیان زما رور او دَ بهتر کور دَ خلقو نه دې او تحقیق الله تعالی حضرت حمزه نه پس ماته ابوسفیان بن حارث دَ بدل په توګه راکړو. دې نه پس به ئی هغه "اسد الله" او "اسد الرسول" په وقیع الفاظوسره رابللو.(۳)

دَحضور ﷺ په وفات باندې هغوی یوډېر دَ اثر نه ډك اودَ دردنه ډکه مرثیه هم وئیلې وه.(۴)

---

۱) (طبقات ابن سعد (ج ٤ص ٥٠)-

۲) (الاصابة (ج ٤ص ٩٠)-

۳) (الاستیعاب بهامش الصابة (ج ٤ص ٨٤) وطبقات اب سعد (ج ٤ص ٥٢)-

٤) (قال ابن اسحاق: ولابی سفیان یرثی النبی ﷺ:

ارقت فبات لیلی یزول	ولیل اخی المصیبة فیه طول
واسعدنی البکاء و ذاک فیما	اصیب المسلمون به قلیل
فقد عظمت مصیبتنا وجلت	عشیة قیل قد قبض الرسول
فقدنا الوحی والتنزیل فینا	یروح به و یغدو جبرئیل
و ذاک احق ما سالت علیه	نفوس الخلق او کادت تسیل

....[بقیه حاشیه په بل صفحه...

هغه حج ته لاړو او هلته حجام د هغه سر اوخرولو، د هغوی په سر کښې یوه زخه وه چه نائی کټ کړه او د هغې د وجه نه د هغه مرګ واقع شو او خلقو به هغه شهید ګڼړلو. (١)

په شلمه هجری کښې مدینه منوره کښې د هغوی وفات شوې دې (٢) رضي الله عنه وارضاه.

قوله: والنبي صلى الله عليه وسلم يقول: انا النبي لا كذب انا ابن عبد المطلب

او هغوی ﷺ فرمائیل چه زه نبی یم په دې کښې څه دروغ نشته او زه د عبد المطلب غوندې د سردار خوئ یم.

د حضور ﷺ دا پورتنې قول ((انا النبي لا كذب)) کښې د نبوت محمدی اثبات دې، مطلب دا دې چه زه په خپل قول کښې کاذب نه یم چه ماته ماتې اوشي، ځکه چه ماتې هم هغوی ته کیږی د چا چه د الله تعالی په امداد او نصرت یقین نه وی او د مرګ ویره ورسره وی. (٣)

او ظاهره خبره ده چه په الله تعالی باندې کامل یقین د نبی او رسول وی او چه چاته د دې درجې یقین حاصل شی هغه ماتې نشي خوړلې.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث د باب ترجمه سره مناسبت په دې جمله کښې دې ((وان ابا سفيان بن الحارث اخذ بلجامها)) (۴)

۵۳- باب: الركاب والغرز للدابة

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخارى رحمه الله دا خودلې دی چه رکاب او غرز که د څاروو د پاره استعمال کړیشی نو په دې کښې هیڅ مضائقه نشته.

علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه حضرت عمر رضي الله عنه نه چه دا روایت دې ((اقطعوا الركب وثبوا على الخيل وثبا)) (۵) که رکاب پریکړې او په اس په ټوپ ورسور شی نودې نه خوهم دامعلومیږی

دتیرمخ بقیه] نبی کان یجلو الشک عنا — بما یوحی الیه و ما یقول
و یهدینا فلا نخشی ضلالا — علینا و الرسول لنا دلیل
فلم نسر مثله فی الناس حیا — و لیس له من الموتی عدیل
افاطم ان جزعت فذاک عذر — و ان لم تجزعی فهو السبیل
فعودی بالعزاء فان فیه — ثواب الله و الفضل الجزیل
وقولی فی ابیک و لاتعلی — وهل یجزی بفضل ابیک قیل
فقبر ابیک سید کل قبر — و فیه سید الناس الرسول

(سیر اعلام النبلاء (ج ١ ص ٢٠٤)-

١) (حواله بالا و المستدرک (ج ٣ ص ٢٥٥)-
٢) (سیر اعلاء النبلاء (ج ١ ص ٢٠٥) وطبقات ابن سعد (ج ٤ ص ٥٣)-
٣) (شرح ابن بطال (ج ٥ ص ٦٩)-
٤) (عمدة القارى (ج ١٤ ص ١٥٦) د حدیث باب نوره تشریح د پاره اوګورئ کشف البارى، کتاب المغازى (ص ٥٣٥)_
٥) (کذا غزاه ابن بطال رحمه الله الى عمر رضي الله عنه الا انی لم اجده فی المصادر التی بین یدی-

چه په خاورې باندې د سوریدلو دپاره رکاب استعمالول منع دی نو امام بخاری رحمه الله د موجوده باب د ترجمه په ذریعه دا فرمائیل غواړي چه حضرت عمر رضی الله عنه د سرنه د رکاب استعمالول منع نه ګرځول بلکه د هغوی مقصد دې منع نه خلقو له په پخپله په اسونوبغیر د څه سهارې سوریدو مشق اوتمرین ورکولو ترغیب ورکول وو ځکه چه پخپله رسول الله ﷺ د رکاب استعمال کړیدې او په خاروی د سوریدلودپاره ئې د هغې نه مدد اخستې دې نو حضرت عمر رضی الله عنه څنګه د هغې نه منع کولی شي؟(۱)

د رکاب او غرز معنی: رکاب د زین هغه زوړند حصې ته وائی په کوم کښې چه سوریدونکې خپله پښه ایږدی. او غرز معنی هم رکاب دې (۲) په دې اعتبارسره دا دواړه مترادف دی.

یا بعض حضراتو په دواړوکښې فرق خودلې دې چه رکاب خو د اوسپنې یا د لرګی وی او غرز صرف د څرمنې وی.

او د بعض حضراتو په نزد غرز د اوښ د پاره او رکاب د فرس د پاره وی.(۳)

[۲۷۰] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَبِي أُسَامَةَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ إِذَا أَدْخَلَ رِجْلَهُ فِي الْغَرْزِ وَاسْتَوَتْ بِهِ نَاقَتُهُ قَائِمَةً أَهَلَّ مِنْ عِنْدِ مَسْجِدِ ذِي الْحُلَيْفَةِ [ر: ۱۴۴۳]

تراجم رجال

دا بعینه هم هغه سند دې چه اوس ((باب سهام الفرس)) کښې تیرشویدې.

تنبیه: د حدیث باب مکمل تشریح کتاب الحج کښې راغلې ده. (۴)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث د باب ترجمه سره مناسبت د حدیث په دې جمله کښې دې ((اذا ادخل رجله فی الغرز)) او رکاب هم د غرز په معنی کښې شامل دې نو امام بخاری رحمه الله غرز سره رکاب هم یوځائ کړو یا ئې دې خبرې طرف ته اشاره اوکړه چه دا دواړه مترادف دی.(۵)

۵۴- بَاب: رُكُوبِ الْفَرَسِ الْعُرْيِ

د ترجمة الباب مقصد: د امام بخاري رحمه الله مقصد د دې ترجمه نه دا دې که په اس باندې زین نه وی او د هغه شا برېنډه وی او د زین نه بغیر سرې په دې سوروی نو په دې کښې هیڅ مضائقه نشته، دا ضروری نه دی چه هم د زین سره به سوریږی بلکه په برېنډه شا سوریدل خود اس د سوریدونکی په مهارت دلالت کوی.

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص۷۰)-

۲) (المعجم الوسيط (ج۱ص۳۶۸) مادة "ركب"-

۳) (فتح الباری(ج۶ص۶۹) وعمدة القاری(ج۱۴ص۱۵۸)-

۴) (انظر کتاب الحجج باب قول الله تعالى ﴿یاتوک رجالا.....﴾-

۵) (عمدة القاری(ج۱۴ص۱۵۸) وفتح الباری (ج۶ص۶۹)-

د لفظ "عري" تحقيق: "عري" د عين مهمله ضمه او راء په سكون سره دي، د دې معنى برېنډه شا او بغيرزين نه ده.

نود "فرس عرى" معنى برېنډه شا او بغيرزين اس. ٠

اود "عري" لفظ هم څاروو سره خاص دې څکه چه سړى ته "عري" نشى ونيلې بلکه عريان ورته وائى (١)

د دې کلمې په ضبط کښې دونم احتمال ابن التين رحمه الله دا بيان کړيدې چه په حديث کښې دا لفظ د راء په کسره او ياء په تشديد سره دې يعنى "عُرِّى" دې.

ليکن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى : ((وليس فى كتب اللغة مايُساعده))(٢) د لغت کتابونو د هغه د قول موافقت نه کوى.

[٢٧٠٨] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ (٣) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اسْتَقْبَلَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى فَرَسٍ عُرْيٍ مَا عَلَيْهِ سَرْجٌ فِي عُنُقِهِ سَيْفٌ [ر: ٢٤٨٤]

تراجم رجال

١- عمرو بن عون: داعمرو بن عون بن اوس سلمى واسطى بصرى رحمه الله دې.(۴)

٢- حماد: دا حماد بن زيد بن درهم ازدى بصرى رحمه الله دې. د دوى حالات ((كتاب الايمان باب ﴿وان طائفتان من المؤمنين اقتتلوا...﴾)) لاندې تيرشوى دى.(۵)

٣- ثابت: دا مشهورتابعى حضرت ابومحمدثابت بن اسلم بنانى رحمه الله دې. د دوى حالات ((كتاب العلم باب القرءة والعرض على المحدث)) په ذيل کښې تيرشوى دى.(۶)

۴- انس: دا مشهورصحابى رسول حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دې د دوى حالات ((كتاب الايمان باب من الايمان ان يحب لاخيه مايحب لنفسه)) کښې تيرشوى دى.(۷)

قوله: قال: استقبلهم النبى صلى الله عليه وسلم على فرس عرى ماعليه سرج وفى عنقه سيف: حضرت انس رضي الله عنه فرمائى چه د خلقو په وړاندې د يو برېنډ اس په شا سور شو، په هغې زين نه وو اود هغوى صلى الله عليه وسلم په سټ کښې توره زوړنده وه.

---

١) (عمدة القارى (ج ١٤ ص١٥٨)وفتح البارى(ج ۶ص ٧٠)-
٢) (فتح البارى (ج ۶ص ٧٠)-
٣) (قوله: عن انس رضي الله عنه الحديث مرتجريجه فى كتاب الهبة باب من استعار من الناس من الفرس-
٤) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الصلاة باب ماجاء فى القبلة.....-
٥) (كشف البارى(ج ٢ص ٢١٩)-
۶) (كشف البارى(ج ٣ص ١٨٣)-
٧) (كشف البارى(ج ٢ص ٤)-

تنبیه: حدیث باب ماقبل کښې ځوخل تیر شوی دی او هم هلته دَ دې متعلقه بحثونوهم ذکر شوی دی په دې وجه مونږ نورتشریحات نه کوو خودَ بعض فواندو ذکر کول به دَ فاندې نه خالی نه وی.

دَباب دَ حدیث نه مستنبط فائدې: ① دَ حدیث نه یوه فائده دا مستنبط شوه چه هغوی ﷺ دَ حدنه زیات متواضع وو او هغوی ﷺ دَ اس دَ سوریدو یوماهر وو ځکه چه دَ برېنډ اس په شا باندې سورلی هغه سړې کولې شی چه همیشه دَاس سورلی کوی او په هغې کښې مهارت لری(۱)

② دونمه فائده دا مستنبط شوه چه دَ سور دَ پاره دا مناسب او ضروری دی چه دَ اس دَ سوریدو مشق کوی دې دَ پاره که ناڅاپی څه مصیبت راشی نو چه دَ هغې دَ مقابلې دَ پاره دَ اول نه تیار وی.(۲)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث دَ باب دَ ترجمه سره مناسبت واضح دې اوهغه دَ حدیث په دې جمله کښې دې ((استقبلهم النبی صلی الله علیه وسلم علی فرس عری)) (۳)

۵۵- بَاب: الْفَرَسِ الْقَطُوفِ

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخاری دلته دا فرمائیل غواړی چه په مزه تلونکی اس باندې سورلی کول جائز او مشروع ده.

دَ کلمه "قطوف" تحقیق: "قطوف" دَ باب ضرب او نصر نه دې، دَ دې معنی په روتلونکې دې. لکه چه ونیلې کیږی ((قطفت الدابة یقطف قطافا: اذا ابطات))(۴)

[۲۷۲۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۵) أَنَّ أَهْلَ الْمَدِينَةِ فَزِعُوا مَرَّةً فَرَكِبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَسًا لِأَبِي طَلْحَةَ كَانَ يَقْطِفُ أَوْ كَانَ فِيهِ قِطَافٌ فَلَمَّا رَجَعَ قَالَ وَجَدْنَا فَرَسَكُمْ هَذَا بَحْرًا فَكَانَ بَعْدَ ذَلِكَ لَا يُجَارَى [ر: ۲۴۸۴]

تراجم رجال

۱- عبدالاعلی بن حماد: دا عبدالاعلی بن حماد بن نصر باهلی ذهلی رحمه الله دې (۶)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۷۹) وعمدة القاری (ج۱٤ص۱۵۸)-
۲) (حواله بالا وشرح ابن بطال (ج۵ص۷۰)-
۳) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۵۸)-
٤) (فتح الباری (ج۶ص۷۰) والمعجم الوسیط (ج۲ص۷٤۶) مادة قطف-
۵) قوله: عن انس بن مالک رضی الله عنه: الحدیث مرتخرجه فی کتاب الهبة باب من استعار من الناس الفرس
۶) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الغسل باب الجنب یخرج ویمشی فی الاسواق وغیره-

۲-يزيد بن زريع: دا بومعاويه يزيد بن زريع تيمى بصرى دى.(۱)
۳-سعيد: دا سعيد بن ابى عروبه ابوالنصريشكرى بصرى رحمه الله دى (۲)
۴-قتاده: دا قتاده بن دعامه بن قتاده سدوسى بصرى رحمه الله دى.
۵-انس: دا مشهور صحابى حضرت انس بن مالك رضى الله عنه دى، دَ دې دواړو حضراتو حالات ((كتاب الايمان باب من الايمان ان يحب....)) لاندې راغلى دى. (۳)
اودَ حديث باب تشريحات دَ ماقبل ځوخايونوكښې تيريشوى دى.
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ باب دَ ترجمه سره دَ حديث مناسبت دې جمله كښې دې ((كان يقطف اوكان فيه قطاف))(۴)
او كلمه دَ "او" دلته دَ شك دَ پاره ده چه راوى ته شك كيږى چه حضرت انس رضى الله عنه **يقطف** فرمائيلى كه **قطاف**.(۵)
فائده: علامه ابن بطال رحمه الله فرمائى چه دَ حديث شريف نه داخبره مستنبط شوه چه بادشاه په كمتر ځاروى باندې سورلى اوكړى نو.په دې كښې هيڅ حرج نشته، دې دپاره چه په هغې مشق اوكړى، برابر نى كړى اودَ هغې تاديب اوكړى اودا دَ تواضع دَ قبيل نه ده.(۶)

۵۶-باب: السَّبْقِ بَيْنَ الْخَيْلِ

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ دې باب دَ ترجمه نه دَ امام بخارى رحمه الله مقصددا دې كه چرې دَ جهاد دَ تيارى دَ پاره دَ اسونو دَ زغلولو مقابله اوكړيشى نو په دې كښې څه حرج نشته او دَ دې فعل مشروعيت دَ نبى كريم صلى الله عليه وسلم نه ثابت او منصوص دى.(۷)
دَ كلمه "سبق" وضاحت: دَ "سبق" سين مهمله فتحه اودَ باء په سكون سره سبق يسبق نه مصدردې دَ كوم معنى چه مقابله ده، او همدغه معنى دلته مراد ده.
اوكه چرې دا كلمه دَ باء دَ فتحه سره وى يعنى "سبَق" نودَ دې معنى دَ هغه شرط ده چه په وړاندې كيدو باندې ايخودې كيږى.(۸)

---

۱) (دَ دوى د حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب غسل المنى وفركه.... -
۲) (دَ دوى د حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الغسل باب اذاجامع ثم عاد ومن دارعلى.... -
۳) (كشف البارى (ج۲ص۳-۴)-
۴) (عمدة القارى(ج ۱۴ص۱۵۹)-
۵) (حواله بالاوفتح البارى (۶ص ۷۰)-
۶) (شرح ابن بطال(ج۵ص ۷۱)-
۷) (عمدةالقارى(ج ۱۴ص.۵۹)وفتح البارى(ج۶ص ۷۱)-
۸) (حواله بالا وختارالصحاح مادة سبق-

[٢٧٤٣] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ (١) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَجْرَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا ضُمِّرَ مِنَ الْخَيْلِ مِنَ الْحَفْيَاءِ إِلَى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ وَأَجْرَى مَا لَمْ يُضَمَّرْ مِنَ الثَّنِيَّةِ إِلَى مَسْجِدِ بَنِي زُرَيْقٍ قَالَ ابْنُ عُمَرَ وَكُنْتُ فِيمَنْ أَجْرَى قَالَ عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ قَالَ سُفْيَانُ بَيْنَ الْحَفْيَاءِ إِلَى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ خَمْسَةُ أَمْيَالٍ أَوْ سِتَّةٌ وَبَيْنَ ثَنِيَّةَ إِلَى مَسْجِدِ بَنِي زُرَيْقٍ مِيلٌ [ر: ٤١٠]

تراجم رجال

١- قبیصه: دا ابوعامر قبیصه بن عقبه بن محمد کوفی رحمه الله دې. دَدوی حالات ((کتاب الایمان باب علامة المنافق)) کښې تیرشوی دی. (٢)

٢- سفیان: دا مشهور امام حدیث حضرت سفیان بن سعید ثوری کوفی رحمه الله دې دَ دې حالات هم "کتاب الایمان" په مذکوره باب کښې تیرشوی دی. (٣)

٣- عبیدالله: داعبیدالله بن عمرالعمری رحمه الله دې. (٤)

٤- نافع: دا ابوعبدالله نافع مولی ابن عمر العدوی رحمه الله دې. (٥)

٥- ابن عمر: دا مشهور صحابی حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دې. دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب الایمان وقول النبی صلی الله علیه وسلم بنی الاسلام علی خمس)) کښې تیرشوی.ی. (٦)

تنبیه: دَ حدیث باب بعض تشریحات (کتاب الصلاة) کښې راغلې دی. اودَ بعض فوائدو ذکر انشاء الله دَ څوصفحونه پس مونږ ذکر کوو.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَباب دَ ترجمې دَ حدیث شریف سره مناسبت دَ حدیث دې دووجملوکښې دې ((اجرى النبى صلى الله عليه وسلم ما ضمر...)) او((واجرى مالم يضمر)) ځکه چه ((اجراء)) دَ مسابقت معنی ته شامل ده.

قوله: قال عبدالله: حدثنا سفیان قال: حدثني عبیدالله:

عبدالله نه مراد څوک دې؟: دلته دَ عبدالله نه مراد ابن الولید عدنی رحمه الله دې، او بعض نسخوکښې چه کوم دلته ابوعبدالله راغلې دې هغه سهوه او غلط دې. (٧)

---

١) (قوله: عن ابن عمر رضى الله عنهما الحديث مرتخريجه فى كتاب الصلاة باب هل يقال: مسجد بنى فلان؟

٢) (کشف الباری(ج٢ص٢٧٥)-

٣) (کشف الباری(ج٢ص٢٧٨)-

٤) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب التبرز فی البیوت-

٥) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب العلم باب من اجاب السائل باکثرمما ساله-

٦) (کشف الباری(ج١ص٦٣٦)-

٧) (شرح الکرمانی(ج١٢ص١٤٧)-

حافظ ابن حجر فرمائي:

((فعبدالله هو: ابن الوليد العدني كذا رويناه في جامع سفيان الثوري من روايته عنه)) (۱)

يعنى دلته دَ عبدالله نه ابن الوليد عدنى مراد دي، دغه شان مونږ ته روايت شويدې، جامع سفيان كښې سفيان نه دَ عبدالله په روايت كښې.

بيا دوئمه خبره دا ده كه دَ عبدالله به ځائ ابو عبدالله اووئيلې شى نو دا ممكنه نه ده ځكه چه دَ امام بخارى رحمه الله سماع دَحضرت سفيان ثورى رحمه الله نه ناممكن ده، دَ دې وجه دا ده چه دَ امام بخارى رحمه الله ولادت ۱۹۴ھ كښې دې او سفيان ثورى رحمه الله دَ هغه نه ډير وړاندې ۱۶۱ھ كښې وفات شوې وو.

دَمذكوره تعليق مقصد: دَ ذكر شوى پورتنى تعليق مقصد دا دې چه امام بخارى رحمه الله دا بيان كول غواړى چه سفيان ثورى رحمه الله په دې روايت كښې دَ خپل شيخ عبيدالله نه دَ تحديث تصريح كړيده، په خلاف دَ رومبى روايت چه هغه عنعنه سره مروى دې، نو علامه عينى رحمه الله فرمائي: (واراد البخاري بهذا تصريح الثوري عن شيخه بالتحديث بخلاف الرواية الاولى فانها بالعنعنة)[۲]

دَمذكوره تعليق تخريج: دا تعليق دَ امام ثورى رحمه الله په (جامع) كښې موصولاً نقل كړيشوې دې. لكه څنګه چه اوس دَ حافظ صاحب په كلام كښې تيرشو.(۳)

قوله: قال سفيان: بين الحفياء الى ثنية الوداع خمسة اميال......: دَحضرت سفيان ثورى رحمه الله دا قول دَ سابقه سند سره موصول دې يعنى ((سفيان عن عبيدالله عن نافع عن ابن عمر رضى الله عنه)) (۴)

۵۷- بَاب: إِضْمَارِ الْخَيْلِ لِلسَّبْقِ

دَ ترجمة الباب مقصد: حافظ ابن حجر رحمه الله خودا فرمائيلى دى چه امام بخارى رحمه الله دې خبرې طرف ته اشاره كړيده، چه سنت خودا دى چه په مقابله كښې به دوه اسونه وړاندكړى كوم چه مانده كړې شوى دى ليكن كه دَ هغو اسونومقابله اوكړيشى دَ كوموچه اضمار نه دې كړيشوې نو په دې كښې هم څه حرج نشته، فرمائي:

(اشارة الى ان السنة في المسابقة ان يتقدم اضمار الخيل وان كانت التي لا تضمر لا تمتنع المسابقة عليها)[۵]

---

۱) (فتح البارى(ج۶ص۷۲)-

۲) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۵۹)-

۳) (فتح البارى (ج۶ص۷۲)-

۴) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۵۹)-

۵) (فتح البارى(ج۶ص۷۱)-

خو علامه عینی رحمه الله دَ باب ترجمه مقصد دا سې بیان کړیدې. ((ای هذا باب فی بیان اضمار الخیل لاجل السبق هل هو شرط ام لا؟))(۱)
یعنی داباب دَ مقابله په غرض دَ اسونو دَ اضمار په بیان کښې دې(مقابله کښې شریك) دَ اس اضمار کول شرط دې که نه.
اودَ دې جواب چه دَ باب په حدیث کښې ذکر دې چه دَ مقابلې دَ اس دَ پاره اضمار شرط نه دې دَ دې نه بغیر هم مقابلې کولې شي. (۲)
دَ اضمار مطلب او معنی: اضمار که دَ باب افعال نه وی یا تفعیل نه، دَ دې معنی اس مانده کول او اوږد جوړول دی، لکه چه وئیلی شی اضمرالفرس وضمرة.(۳)
دَ اضمار طریقه: په اضمار کښې اول داوی چه څاروی باندې ښه خوراك څښاك اوکړې او چاقوی ئې، دینه پس هغه په بنده کمره کښې ساتی او په هغه باندې کپړا اچولې شی دَ دې نتیجه دا وی چه په هغه ښه خوله راشی او په مزه مزه دَ هغه اوبه او وابنه کمولې شی چه کله پرې ښه خوله شی نودَ هغه دَ بدن فالتوغوښه ختمه شی او ښه تکړه او مضبوط او تیز شی، اودَ دې اضمار موده دَ اهل عربو په نزد څلویښت ورځې وی. (۴)
په ظاهره دا کار تعذیب ښکاری لیکن دا په مسابقت کښې استعمالولودَ پاره اودَ جهاد دَ تیاری دَ پاره کول جائز دی. (۵)

[۲۷۴۳] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ (۶) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَابَقَ بَيْنَ الْخَيْلِ الَّتِي لَمْ تُضَمَّرْ وَكَانَ أَمَدُهَا مِنَ الثَّنِيَّةِ إِلَى مَسْجِدِ بَنِي زُرَيْقٍ وَأَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ سَابَقَ بِهَا قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ أَمَدًا غَايَةً فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ [ر: ۴۱۰]

تراجم رجال

۱- <u>احمد بن یونس</u>: دااحمدبن عبدالله بن یونس تمیمی یربوعی رحمه الله دې،دَ نیکه په نسبت مشهور دې دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب من قال: ان الایمان....)) لاندې تیرشوی دی. (۷)
۲- <u>لیث</u>: داامام ابوالحارث لیث بن سعد بن عبدالرحمن فهیمی رحمه الله دې، دَدوی حالات

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۵۹)-
۲) (المتوازی (ص ۱۵۵)-
۳) (مصباح اللغات (ص ٤۹۹) مادة ضمر والمعجم الوسیط (ج ۱ص ۵٤۳) مادة ضمر-
٤) (شرح ابن بطال (ج ۵ص ۷۱) المعجم الوسیط (ج ۱ص ۵٤۳)مادة ضمر-
۵) (شرح ابن بطال (ج ۵ص ۷۱) وشرح الکرمانی (ج ۱۲ص ۱٤۷)-
۶) (قوله: عن عبدالله رضی الله عنه: الحدیث مر تخرجه فی کتاب الصلاة باب هل یقال: مسجدبنی فلان؟-
۷) (کشف الباری (ج ۲ص ۱۵۹)-

((بدء الوحی)) دَ دریم حدیث په ذیل کښې راغلی دی. (۱)

۳- نافع: دا ابوعبدالله نافع مولی ابن عمر رضی الله عنهما دې. (۲)

۴- عبدالله: دا مشهور صحابی حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دې، دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب الایمان وقول النبی صلی الله علیه وسلم بنی الاسلام علی خمس)) لاندې تیر شوی دی. (۳)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دلته په امام بخاری رحمه الله باندې دا اعتراض شویدې چه دَ باب دَ ترجمه سره دَ حدیث مطابقت نشته دې ځکه چه ترجمه خو هغوی دَ اضمار الخیل قائم کړیده او چه کوم حدیث شریف ئې ذکر کړیدې په هغې کښې دَ خیول مضمرة ذکر نشته. بلکه دَ خیول غیر مضمرة ذکر دې. (۴)

دَ دې اعتراض شراحو مختلف جوابونه ورکړی دی:

① علامه ابن بطال رحمه الله دا جواب ورکړیدې چه امام بخاری رحمه الله خو ترجمه دَ اضمار قائم کړیده او روایت ئې دا ذکر کړیدې ((سابق بین الخیل التی لم تضمر)) دې دَ پاره چه مکمل حدیث طرف ته اشاره اوشی ځکه چه پوره حدیث داسې دې ((ان الرسول صلی الله علیه وسلم سابق بین الخیل التی ضمرت، وبین الخیل التی لم تضمر)) (۵)

په حدیث کښې دَ دواړه قسم مقابلو ذکر دې په دې وجه امام بخاری رحمه الله یوه حصه ذکر کړه ځکه چه دینه باقی حصې طرف ته هم اشاره کیږی. (۶)

② علامه کرمانی رحمه الله دا جواب فرمائیلې دې چه دَ خیول مضمرة مقابله خو عادةً معروف ده، پاتې شو خیول غیر مضمرة نو په دې کښې دا احتمال او اعتقاد کیدیشی چه دَ دې مقابله جائزنه وی ځکه چه دَ هغې په زغلولو کښې مشقت او خطره ده. دَ حدیث نه چه دَ دې جواز واضح شو چه په دې کښې هم څه جرح او مضائقه نشته. (۷)

قوله: قال ابو عبدالله: امدا غایة: ﴿فطال علیهم الامد﴾: دَ ابوعبدالله نه مراد امام بخاری رحمه الله دې او دا عبارت صرف دَ "مستملی" په نسخه کښې موجود دې. (۸)

امام بخاری دلته دَ حدیث لفظ ((الامد)) تفسیر فرمائی چه دَ ((امد)) معنی غایت او انتهاء ده.

---

۱) (کشف الباری (ج ۱ص ۳۲٤)-
۲) (دَ دوی حالات دَ پاره اوګورئ کتاب العلم باب من اجاب السائل باکثر مماساله-
۳) (کشف الباری (ج ۱ص ۶۳۷)-
٤) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١٥٩) وشرح ابن بطال (ج ۵ص ۷۱)-
۵) (شرح ابن بطال (ج ۵ص ۷۱)-
۶) (شرح الکرمانی (ج ۱۲ص ١٤۷) وفتح الباری (ج ١٤ص ١۶۰)-
(۷) حواله بالا-
۸) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١۶۰)-

او هغوی چه کوم تفسیر دلته ذکر کړیدې هغه دَ ابوعبدالله په (کتاب المجاز) کښې ذکر کړیشوي تفسیردې. (۱)

دَ اسونودمقابله شرعی حیثیت اوددې مختلف صورتونه: په حدیث باب کښې دَ دې خبرې صراحت دې چه دَ اسونو زغلولو مقابه جائزده. بیاپه دې کښې تفصیل داسې دې چه دا مقابلې یا خو به دَ عوض سره وی یعنی په دې کښې څه انعام وغیره هم وی یا بلاعوض، دَ امت دَ فقهاؤ په دې کښې څه اختلاف نشته که دا مقابلې بغیردَ څه عوض او انعام نه‌وی نو جائز دی. دَ عوض سره دَ مقابلې تفصیل وړاندې راځی. البته په دې کښې اختلاف دې چه دا مقابلې په کومو امورواو څاروو کښې جائزدی؟

امام مالك او امام شافعی رحمهماالله مذهب خودا دې چه دامقابلې صرف "خف، حافر او نصل" کښې کیدیشی.(۲) دَ "خف" نه مراد اوښ او هاتهی "حافر"نه مراد اس خر او قچر او "نصل" نه مراد غشی ورول یعنی مقابلې په دې دریو څیزونوکښې منحصردی نور په یو څیز کښې هم مقابله جائزنه ده.(۳)

او بعض علماؤ دا مقابلې صرف دَ اسونوپورې خاص کړی دی یعنی مقابله صرف دَ اسونو جائزده نور دَ هیڅ څیز مقابله کول جائزنه دی.(۴)

او دَ امام عطاء رحمه الله مذهب دا دې چه په ټولوڅیزونو کښې مقابله جائزده. (۵)

دَ حضرت سعید بن مسیب رحمه الله نه دکاڼړی غورزولوپاره کښې تپوس اوکړیشو نو وئی فرمائیل چه په دې کښې هیڅ حرج نشته (۶)

او که مسابقه دَ عوض سره ده لکه مراهنة هم ونیلې شی نودَ دې دا لاندینی مختلف صورتونه دې:

① چه عوض وی او دَ انعام په توګه وی او دَ مقابله کونکونه علاوه دَ بل چادَ طرف نه وې لکه بادشاه یا بل څوك سړې ، نودا صورت بالاجماع جائزدې که انعام صرف دَ ګټلو والا دَ پاره وی یادَ مقابلې دَ ټولو ګسانودپاره وی یادَ بعض دَ پاره وی.(۷)

علامه ابن التین رحمه الله فرمائی:

---

۱) (حواله بالا-

۲) (فتح الباری(ج۶ص۷۲) وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۶۰) واستدلوا فی ذلک بما روی عن ابی هریرة رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لاسبق الا فی نصل اوخف اوحافر. رواه الترمذی رقم (۱۷۰۰)و ابوداؤد رقم(۲۵۷۴) والنسائی رقم (۳۶۱۵) وایضًا انظرالاحسان بترتیب صحیح ابن خبان کتاب السیرباب السبق رقم (۳۶۷۱)-

۳) (المرقاة (ج۷ص۳۱۹)-

۴) (حواله بالا-

۵) (حواله بالا-

۶) (المرقاة لعلی القاری (ج۷ص۳۲۰)-

۷) (تکملة فتح الملهم (ج۳ص۳۸۹)-

((انه صلى الله عليه وسلم سابق بين الخيل على حلل اتته من اليمن فاعطى السابق ثلاث حلل، واعطى الثانى حلتين، والثالث حلة، والرابع دينارًا، والخامس درهما، والسادس فضة، وقال: بارك الله فيك، وفى كلكم، وفى السابق والفسكل)) (١)

نبى كريم ﷺ دَ كپړې په يوڅو جوړو باندې چه دَ يمن نه دَ هغوى ﷺ دَپاره راغلې وې داسونو زغلولومقابله اوكړه. نو اول راتلونكى ته ئى درې جوړې وركړې ،دوئم ته دوه جوړې، دريم ته يوه جوړه څلورم ته يو دينار پنځم ته يو درهم او شپږم ته ئې چاندى دَ انعام په توګه وركړل او ارشاد ئى اوفرمائيلو چه الله تعالى دې تا ته او په ټولوكښې بركت واچوى په اول راتلونكى اس كښې هم او په اخرى پاتې كيدونكى اس كښې هم.

دَ امام مالك رحمه الله باره كښې ابن قدامه رحمه الله "المغنى" كښې دا نقل كړى دى چه مقابله دې صرف دَ بادشاه دَ طرف نه وى او چه دَ نور چا دَ طرف نه دا مقابلې وى نو جائزنه دى.(٢) دَ مالكيه مشهور مذهب دا دې چه هر متبرع سړې دا مقابلې كولې شى.(٣)

②كه چرې مال دَ يو طرف نه وى، مثلاً فريقين دا اووائى چه كه ته زما نه وړاندې شوې نو تاته به دومره مال دركوم او كه زه تانه وړاندې شوم نو زما دَپاره به هيڅ نه وى اوبالعكس.
دا صورت هم دَ نورو په نزد جائز دې البته امام مالك رحمه الله دا صورت هم په جوارئى كښې شميرلوسره ناجائزګرځولې دې.(۴)
ليكن دَ مالكيه په كتابونوكښې دې صورت ته هم جائز وئيلې شويدې.(۵) صحيح خبره همدغه ده چه ائمه اربعه ددې دوئم صورت په جوازباندې متفق دى.(۶)

③كه چرې مال دَ دواړو طرفونه وى، مثلاً فريقين داسې اووائى "ان سبقتنى فلك على كذا وان سبقتك فلى عليك كذا" كه ته مانه وړاندې شوې نو ستا به په ماباندې دومره وى او كه چرې زه تانه وړاندې شوم نو په تابه زما دومره وى. دا صورت په اجماع باندې حرام دې. ځكه چه دا هم هغه جوارى ده دَ كوم نه چه شريعت منع كړيده.(٧)

④ چه فريقين په مقابله كښې څوك دريم سړې داخل كړى همدغه دريم سړى ته محلل وائى اود دې صورت دا دې چه دا دوه كوم چه اصل فريقين دى هغه دَ مال يو مقدار راوباسى او دريم هيڅ مال هم ورنه كړى او هغه دواړه دې دريم سړى ته اووائى كه چرې ته زمونږ دَ دواړو نه وړاندې اووتلې نو زمونږ دَ دواړو ټول مال ستا او كه مونږ دواړه تانه وړاندې شو نو په

---

١) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٥٩)-
٢) (المغنى لابن قدامة(ج ٩ص ٣٦٩)-
٣) (تكملة فتح الملهم (٣ص ٣٩٠) واوجزالمسالک(ج ۶ص ٧٣)-
٤) (عمدة القارى (١٤ص ١٦١) وفتح البارى (ج ۶ص ٧٣)-
٥) (ردالمختار كتاب الحظر والاباحة، فصل فى البيع (ج ۵ص ٢٨٥) ومسائل شتى (ج ۵ص ۵٣)-
٦) (تكملة فتح الملهم (ج ٣ص ٣٩٠)-
٧) (حواله بالا وعمدة القارى (ج ١٤ص ١٦١)-

ناباندې زمونږ د پاره هيڅ هم لازم نه دی.
اوکه هغه دريم سړی دې دواړو نه چه اصل فريق دی وړاندې اووتلو نو د تول مال حقدار به هغه وی اوکه هغه دواړه د دې محلل نه وړاندې شو نو دوه صورتونه شو: که هغه دواړه په يو ځائ د دې محلل نه وړاندې شو نو چاته به د دې دوئم نه هيڅ هم نه ملاويږي
او که دا دواړه د محلل نه يو بل پسې وړاندې شو نو د دې دواړونه چه په خپل ملګرى باندې وړانديوالې اوکړو هغه به د ده د مال مستحق وی او دا دونم به د اولنی د مال حقدار نه وی. (۱)
د دې څلورم صورت حکم د حنفيه په نزد هغه دې چه کوم امام محمد رحمه الله بيان کړيدې.

((ادخال الثالث انما يكون حيلة للجواز، اذا كان الثالث يتوهم منه ان يكون سابقا ومسبوقا فاما اذا كان يتيقن انه يسبقهما لامحالة، او يتيقن انه يصير مسبوقا فلايجوز)) (۲)

د فريقينو خپل خان سره دريم کس يوځائ کول د جواز د پاره حيله په هغه صورت کښې جوړيدشی چه کله د دريم باره کښې دا ګمان وی چه هغه به د تولونه وړاندې اوخی يا به روستوپاتې کيږی. او که د دې دريم باره کښې دا يقين وی چه هغه به د دې دواړونه لازمی توګه باندې وړاندې اوخی يا دوی ته په دې باره کښې دا يقين وی چه هغه به د دې دواړونه شاته پاتې کيږی نو جائزنه دی.
د جواز دا صورت په دې شرط سره چه دريم سړی باره کښې دا ګمان وی چه هغه به د دې دواړو نه وړاندې اوخی يابه روستو پاتې کيږی، دا د امام ابوحنيفه. احمد. شافعی. اوزاعی، اسحاق، سعيدبن مسيب او زهری رحمهم الله مذهب دې. (۳)
او د امام مالك رحمه الله (۴) اوجابر رحمه الله (۵) قول دادې چه محلل سره هم دا صورت جائزنه دې. (۶)
د جمهورو مستدل د دې څلورم صورت په جواز باندې د حضرت ابوهريره رضی الله عنه هغه حديث دې کوم چه امام ابوداؤد (۷) او امام احمد رحمه الله (۸) نقل کړی دی چه حضرت ابوهريرة رضی الله عنه د رسول الله صلی الله عليه وسلم نه روايت کوی:

قوله: قال: من ادخل فرسا بين فرسين، يعنى هو لايأمن ان يسبق فليس بقمار، ومن ادخل فرسا بين فرسين، وقد امن ان يسبق فهوقمار. (۹)

---

۱) (عمدة القارى (۱٤ص۱٦۱) وتكملة فتح الملهم (ج۳ص۳۹۰)-
۲) (الفتاوى الهندية (ج۵ص۳۲٤)-
۳) (المغنى لابن قدامة (ج۹ص۳۷۲)-
٤) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱٦۱) والمدونة الكبرى-
۵) (المغنى لابن قدامة (ج۹ص۳۷۲)-
۶) (تكملة فتح الملهم (ج۳ص۳۹۰)-
۷) (سنن ابى داؤد ابواب الجهاد باب فى المحلل رقم (۲۵۷۹)-
۸) (مسندالامام احمد (ج۲ص۵۰۵)-
۹) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱٦۱) ومشكوة المصابيح (ج۲ص۱۱۳۸) رقم (۳۸۷۵)-

هغوى ﷺ فرمائيلي دي چه يو سړې د دوو اسونو په مينځ كښې خپل اس شامل كړى يعنى دَ چاباره كښې چه دا يقين نشته چه هغه به وړاندې شى نو دا قمار يعنى جوارى نه ده، اوكه يو سړې دَ دوو اسونو په مينځ كښې خپل اس شامل كړى دَ چاباره كښې چه دا يقين وى چه هغه به وړاندې شى نو دا جوارى ده.

نودَ دې پورتنى حديث نه دا ثابت شو چه چرې محلل دَ وړاندې وتلوګمان نه وى نو دا صورت دَ جوارئى نه دې، البته كه دَ محلل دَ وړاندې وتلويقين وى نو دا يقينا جوارګردې او جمهور دَ دې جواز قائل هم نه دى. والله اعلم.

۵۸-بَاب: غَايَةِ السَّبْقِ لِلْخَيْلِ الْمُضَمَّرَةِ

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ امام بخارى رحمه الله دَ دې ترجمه نه مقصد دا خودل دى چه دَ خيل مضمره غايت اوانتهاء به دَ منډې او مقابلې دَ پاره زيات وى او دَ غيرمضمره په مينځ كښې چه كله مقابله كولې شى نو دَ هغې دَ پاره چه كوم غايت مقررروى هغه به كم وى. (۱)

اودَ دې وجه ظاهره ده څكه چه مضمره به ترډير وخته پورې په منډه باندې قادروى په خلاف دَ غيرمضمره چه هغه زر ستړې كيږى. اوكه هغه دَ خپل طاقت نه زيات اوزغلوې نو په هغه كښې دَ ده دَ ضرر او هلاكت پوره انديښنه ده.

نو دَ باب په حديث كښې دا راغلى دى چه دَ خيول مضمره غايت حضور ﷺ دَ مقابلې په دوران كښې تقريبًا شپږ ميله ايخودې دې او دَ غيرمضمره غايت ئې تقريبًا يو ميل ايخودې دې. په دې كښې همدغه حكمت دې كوم چه اوس مونږ ذكر كړو.(۲)

۲۷۰۰: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا (۳) قَالَ سَابَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ الْخَيْلِ الَّتِي قَدْ أُضْمِرَتْ فَأَرْسَلَهَا مِنَ الْحَفْيَاءِ وَكَانَ أَمَدُهَا ثَنِيَّةَ الْوَدَاعِ فَقُلْتُ لِمُوسَى فَكَمْ كَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَالَ سِتَّةُ أَمْيَالٍ أَوْ سَبْعَةٌ وَسَابَقَ بَيْنَ الْخَيْلِ الَّتِي لَمْ تُضَمَّرْ فَأَرْسَلَهَا مِنْ ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ وَكَانَ أَمَدُهَا مَسْجِدَ بَنِي زُرَيْقٍ قُلْتُ فَكَمْ بَيْنَ ذَلِكَ قَالَ مِيلٌ أَوْ نَحْوُهُ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ مِمَّنْ سَابَقَ فِيهَا [ر:۴۱۰]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن محمد: دا ابوجعفر عبدالله بن محمد مسندى رحمه الله دې. دَ هغوى مختصر حالات ((كتاب الايمان باب امور الايمان)) كښې تيرشوى دى. (۴)

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص۷۱)-

۲) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۶۰) وشرح ابن بطال (ج۵ص۷۲)-

۳) (قوله: عن ابن عمر رضى الله عنهما: الحديث مرتخريجه فى كتاب الصلاة باب هل يقال: مسجد بنى فلان؟

۴) (كشف البارى(ج ۱ص۶۵۷)-

۲-معاویه: دا ابوعمرومعاویة بن عمروالازدی رحمه الله دی. (۱)
۳-ابواسحاق: دا ابواسحاق ابراهیم بن محمد بن الحارث الفزاری رحمه الله دی.(۲)
۴-موسی بن عقبه: دا موسی بن عقبه بن ابی عیاش اسدی مدنی رحمه الله دی.(۳)
۵-نافع: دا عبدالله نافع مولی ابن عمر رحمه الله دی. (۴)
۶-ابن عمر: دا مشهورصحابی رسول، حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دی. دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب الایمان وقول النبی صلی الله علیه وسلم: بنی السلام علی خمس)) لاندې تیر شوی.(۵)

تنبیه: دَ حدیث باب تشریح په تیرو شوو بابونوکښې راغلې ده.

فائده: دَحدیث باب نه دا فائده مستنبط شوه چه کله دَ اسونوپه مینځ کښې مقابله کونی نودَ مقابلې انتهاء او غایت دې معلوم وی. نورداچه اسونه دې په رفتاراوطاقت کښې یوشان وی اوداچه دَخیول مضمره سره غیرمضمره مقابله مه کوئی،په دې دَ امت دَ علماؤ اجماع ده(۶)

۵۹-بَاب: نَاقَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

دَ ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاری رحمه الله دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ اوښې قصواء ذکرکول غواړی. (۷)

قوله: قَالَ ابْنُ عُمَرَ أَرْدَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ عَلَى الْقَصْوَاءِ:
حضرت ابن عمر رضی الله عنهما فرمائی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم حضرت اسامه بن زید بن حارثه په قصواء اوښه باندې خپل شاته سور کړو.

قوله: وَقَالَ الْمِسْوَرُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا خَلَأَتْ الْقَصْوَاءُ: او حضرت مسور رضی الله عنه فرمائی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه قصواء پخپله نه ده ناسته.

دَپورتنودواړو تعلیقاتو تخریج: دَ حضرت ابن عمر رضی الله عنهما تعلیق امام بخاری رحمه الله موصولاً کتاب المغازی کښې نقل کړیدی. (۸)
اودَ حضرت مسور بن مخرمه رضی الله عنه تعلیق دَ امام بخاری رحمه الله نه علاوه امام ابوداؤد رحمه الله هم

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الاذان باب اقبال الامام علی الناس عنه تسویة الصفوف-
۲) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الجمعة باب القائلة بعد الجمعة-
۳) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب اسباغ الوضوء-
۴) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب العلم باب من اجاب السائل باکثرمماساله-
۵) (کشف الباری (ج ۱ص ۶۳۶)-
۶) (شرح ابن بطال (ج۵ص ۷۲)-
۷) (عمدة القاری(ج ۱۴ص ۱۶۱)-
۸) (انظرالصحیح للبخاری کتاب المغازی باب حجة الوداع رقم (۴۴۰۰)-

موصولاً ذکر کړیدي. (۱)

دپورتنو تعلیقاتو ذکرکولومقصد: امام بخاری رحمه الله دلته د باب په ذیل کښې دوه تعلیقات ذکر کړی دی.یود حضرت ابن عمر رضی الله عنهما او دوئم د حضرت مسوربن مخرمه رضی الله عنه، او په دواړوکښې د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم د ناقه "قصواء" ذکر راغلې دې. مقصد دا چه د هغوی صلی الله علیه وسلم یوه ناقه وه، چه د هغې نوم **قصواء** وو.

باب سره مناسبت: د دې تعلیقاتومناسبت هم د باب د ترجمه سره واضح دې چه باب "**ناقة النبی صلی الله علیه وسلم**" قائم کړیشوې دې. او په دواړو تعلیقاتوکښې د حضور صلی الله علیه وسلم د **ناقة قصواء** ذکر دې.

[۲۷۱۷/۲۷۱۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا(۲) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ كَانَتْ نَاقَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَالُ لَهَا الْعَضْبَاءُ

تراجم رجال

۱-<u>عبدالله بن محمد:</u> دا ابوجعفر عبدالله بن محمد مسندی رحمه الله دې د دوی حالات ((کتاب الایمان باب امور الایمان)) کښې تیرشوی دی.(۳)

۲-<u>معاویه:</u> دا ابوعمرومعاویه بن عمروالازدی رحمه الله دې(۴)

۳-<u>ابواسحاق:</u> دا ابواسحاق ابراهیم بن محمدبن الحارث فزاری رحمه الله دې. (۵)

۴-<u>حمید:</u> دابوعبیده بن ابی حمید الطویل رحمه الله دې. د دوی حالات ((کتاب الایمان باب خوف المؤمن من ان یحبط عمله وهولایشعر)) کښې تیرشوی دی. (۶)

۵-<u>انس:</u> دا مشهورصحابی حضرت انس بن مالك رضی الله عنه دې. د دوی حالات ((کتاب الایمان باب من الایمان ان یحب لاخیه مایحب لنفسه)) کښې تیرشوی دی.(۷)

---

۱) (انظر الصحیح للبخاری کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد والمصالحة مع اهل الحرب رقم (۲۷۳۱-۲۷۳۲) وابوداؤد فی سننه ابواب الجهاد باب فی صلح العدو رقم (۲۷۶۵-۲۷۶۶) وابواب السنة باب فی الخلفاء رقم (۴۶۵۵)-

۲) (قوله: انسارضی الله عنه:الحدیث اخرجه البخاری ایضًا کتاب الجهاد باب ناقة النبی صلی الله علیه وسلم رقم (۲۸۷۲) وکتاب الرقاق باب التواضع رقم(۶۵۰۱) وابوداؤد فی سننه ابواب الادب باب فی کراهیة الرفعة فی الامور رقم(۴۸۰۲-۴۸۰۳) والنسائی فی سننه کتاب الخیل والسبق والرمی باب السبق رقم (۳۶۱۸)

۳) (کشف الباری (ج۱ص۶۵۷)-

۴) (د دوی د حالاتو دپاره اوګورئ کتاب الاذان باب اقبال الامام علی الناس عندتسویة الصفوف-

۵) (د دوی د حالاتو دپاره اوګورئ کتاب الجمعة باب القائلة بعدالجمعة-

۶) (کشف الباری (ج۲ص۵۷۱)-

۷) کشف الباری (ج۲ص۴)-

[۲۸۷۲] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ (۱) رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاقَةٌ تُسَمَّى الْعَضْبَاءَ لَا تُسْبَقُ قَالَ حُمَيْدٌ أَوْ لَا تَكَادُ تُسْبَقُ فَجَاءَ أَعْرَابِيٌّ عَلَى قَعُودٍ فَسَبَقَهَا فَشَقَّ ذٰلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ حَتَّى عَرَفَهُ فَقَالَ حَقٌّ عَلَى اللّٰهِ أَنْ لَا يَرْتَفِعَ شَيْءٌ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا وَضَعَهُ طَوَّلَهُ مُوسَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۶۱۳۶]

تراجم رجال

۱- مالك بن اسماعيل: دا ابوغسان مالك بن اسماعيل بن زياد النهدى رحمه الله دي.(۲)

۲- زهير: دا زهير بن معاويه بن حديج جعفي كوفي رحمه الله دي. دَ دوى مفصل حالات ((كتاب الايمان باب الصلاة من الايمان)) لاندې تيرشوى دى اودَ سند باقى رجال په تيرشوى سند كښې راغلى دى. (۳)

قوله: قال: كان للنبى صلى الله عليه وسلم ناقة تسمى العضباء لاتسبق:
حضرت انس رضى الله عنه نه روايت دې چه دَ نبى كريم صلى الله عليه وسلم يوه اوښه وه، هغې ته به ئې عضباء وئيله، هغې سره په مقابله كښې به يوه اوښه نه وړاندې كيده. يعنى غضباء نومې اوښه نبى كريم سره وه او هغه به هميشه دَ منډې په مقابله كښې وړاندې وه او نورو اوښويه دَ هغې مقابله نشوه كولې.

قوله: قال حميد: اولاتكادتسبق :حميد: راوى وائى يائې دا اووئيل چه څوك دَ دې نه وړاندې نه شو تلې.

كلمه "او" دَ شك دَپاره ده، يعنى حميدالطويل ته شك شويدې چه حضرت انس رضى الله عنه ((لاتسبق)) اوفرمائيل يا ((لاتكادتسبق)) او په نورو رواياتوكښې بغيردَ شك نه هم ((لاتسبق)) دې.(۴)

قوله: فجاء اعرابى على قعود، فسبقها: يواعرابى په يوځوان اوښ باندې سور راغلو او دَ هغه اوښ دَ عضباء نه وړاندې شو.

يعنى دَ اعرابى اوښ سره دَ عضباء مقابله اوشوه نودَ اعرابى اوښ اوګټله اودَ عضباء نه وړاندې شو. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه ماته دَ ډير تلاش او تتبع نه باوجود دَ هغه اعرابى نوم معلوم نه شو ليكى: ((ولم اقف على اسم هذا الاعرابى بعد التتبع الشديد)) (۵)

۱) (قوله: عن انس رضى الله عنه: الحديث مر تخريجه انفافى الحديث السابق-
۲) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب الماء الذى يغسل به شعر الانسان-
۳) (كشف البارى (ج۲ص۳۶۷)-
۴) (فتح البارى (ج۶ص ۷۴)-
۵) (حواله بالا-

د "قعود" معنى: قعود -بالفتح على القاف- هغه خوان اوښ ته وائى په كوم چه سورلى كيديشى يعنى هغه سور په خپل خان باندې قابوكولې شى اود دې كم نه كم عمر دوه كاله دې او چه كله د شپږو كالو عمر ته اورسى نو هغې ته جمل وائى او قعود مذكر اوښ ته وائى او مؤنث ته قلوص وائى. (١)

ابوعبيده رحمه الله فرمائي چه په اوښانوكښې قعود هغه ته وائى چه د خپل څرونكى په هر حاجت كښې بكار راځى. (٢)

قوله: فشق ذلك على المسلمين، حتى عرفه: نوهغه په مسلمانانوباندې سخت اولګيده كوم چه نبى كريم ﷺ معلوم كړلو. يعنى د اعرابى اوښ چه كله د نبى كريم ﷺ د اوښې نه وړاندې شو نو دا وړاندې كيدل په مسلمانانوباندې ډير سخت اولګيدل، چه د هغوى ﷺ اوښه ولې روستو پاتې شوه اود هغوى دا څيز حضور ﷺ محسوس كړو چه زما د اوښې په مقابله كښې روستوپاتې كيدل په مسلمانانو باندې ګران تيرشو (٣) او هغوى ﷺ د دې مسلمانانود مخونود آثارونه معلومه كړه، د (كتاب الرقاق) په روايت كښې دا الفاظ دى ((فلما راى مافى وجوههم)) (٤)

قوله: فقال: حق على الله ان لايرتفع شئ من الدنيا الاوضعه: نونبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه په الله باندې دا حق دې چه كوم څيز په دنياكښې اوچت وى هغه ښكته كړى. مطلب دا چه د دنيا په هرڅيز كښې د كمال نه پس زوال دې. هغه هم د الله تعالى ذات مبارك دې چاته چه زوال نشته ګنى عادة د الله په ټولوڅيزونوكښې دا دى چه هغه د پوره كيدلو نه پس په زوال كښې كيږى يو څيز هم همشه كامل او مكمل نشى پاتې كيدې او آخر كمزورې او نقصانى كيږى، د دې واضح مثال انسان دې چه په شروع كښې وړوكې شان وى، په مزه مزه لوئيږى، په ځوانئى كښې خپل كمال ته اورسى نو بيا چه كله د بوډاوالى طرف ته د هغه سفرشروع كيږى نو په كمال كښې نقصان راځى او آخر يوه ورځ هغه بدن كوم چه به ترو تازه اوسيدلو فنا كيږى. ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ۝ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ۝﴾ (٥)

قصواء او غضباء د يوې اوښې دوه نامې دى كه جدا جدا؟: په دې كښې اختلاف دې چه دا كوم د حضور ﷺ د اوښونومونه بيان كړيشوى دى دا جدا جدا وو كه هم د يوې ناقه مختلف نومونه دى.

د علامه حربى رحمه الله وينا ده چه دا هم د يوې ناقه مختلف نومونه دى، ورسره فرمائى چه

---

١) (مختار الصحاح مادة قعد-

٢) (حواله بالا-

٣) (ارشاد السارى)ج٥ص ٨٠)-

٤) (صحيح البخارى كتاب الرقاق باب التواضع (٦٥٠١)-

٥) (الرحمن:٢٦-٢٧-

قصواء، عضباء او جدعاء سره د حضور ﷺ اوښه یادولې شي. (۱)
د بعض نورو حضراتو وینا ده چه داد جداجدا اوښو نامې دی،عضباء جداده،قصواء جدا(۲)
د اختلاف سبب: په اصل کښې دلته د اختلاف سبب دا دې چه د سیرت په کتابونوکښې د حضور ﷺ په اوښوکښې د یوې نوم عضباء، د دوئمې نوم جدعاء، دریمې نوم صلماء او د څلورمې نوم مخضرمه راغلې دې. (۳) اودا ټول د غوږ په صفاتوکښې دی، عضباء هغه اوښې ته وائي د کومې چه غوږونه شلیدلې وی. جدعاء معنی غوږ پریشوې. صلماء معنی هغه اوښه د کومې چه دواړه غوږونه پرې وی او د ناقه مخضرمه معنی هغه اوښه ده د کومې د غوږ غاړه چه پرې وی.
اوس دلته دوه احتماله دی:

① په دې کښې هر یو صفت جدا جدا دې یعنې یوه اوښه داسې وه چه د هغې غوږ شلیدلې وو په دې وجه هغې ته عضباء اووئیلې شو د بلې غوږپریشوې وو نو هغې ته ئې جدعاء وئیل او د دریمې دواړه غوږونه پریشوی وو نو هغه ئې په صلماء سره یادولوله او د څلورمې د غوږ غاړه پرې وه نو هغې ته به ئې مخضرمه وئیل(۴)
② داټول صفتونه د یوې اوښې وو، اوس چه چاته څنګه ښه ښکاریده او خیال ئې راتلو هم هغه نوم سره ئې اوښه یادوله. همدغه رائې د علامه حربی رحمه الله هم ده. (۵)
د علامه حربی د رائې تائید د دې روایت نه هم کیږی کوم چه حضرت ابن عباس رضي الله عنه نقل کړیدې فرمائی چه کله رسول الله ﷺ حضرت علی رضي الله عنه د یوکاردپاره اولیګلونو حضرت علی رضي الله عنه د نبي کریم ﷺ په اوښه قصواء باندې سور شو ((انه رکب(ای علی)ناقة رسول الله صلی الله علیه وسلم القصواء)) همدغه روایت د حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه نه هم مروی دې په دې کښې د قصواء په ځائ عضباء مروی دې، بعض نورو حضراتو هم په دې روایت کښې جدعاء صفت ذکر کړیدې. نو دا د خبرې تصریح ده چه دا دریواړه صفتونه هم د یوې اوښې دی څکه چه قصه هم یوه ده. نوعلامه قسطلانی رحمه الله فرمائی((فهذا یصرح ان الثلاثه صفة ناقة واحدة لان القصة واحدة)) (۶)
او امام بخاری رحمه الله رائې همدغه معلومیږی چه هغه د دې خبرې قائل دې چه دا ټول په ټول صفات هم د یوې ناقه دی څکه په ترجمة الباب کښې هغه د ناقه مفرد لفظ سره ذکر کړیدې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی (افرد الناقة فی الترجمة اشارة الی ان العضباء والقصواء واحد)(۷)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص ۷٤) وشرح القسطلانی (ج۵ص۸۱)-
۲) (فتح الباری(ج۶ص ۷٤)-
۳) (زادالمعاد فی هدی خیر العباد (ج۱ص ۱۳٤) وشرح القسطلانی (ج۵ص۸۱)-
٤) (ارشادالساری (ج۵ص۸۱)-
۵) (حواله بالا-
۶) (حواله بالا-
۷) (فتح الباری (ج۶ص۷۳)-

تنبيه: قصواء هغه اوښې ته وائی د کومې چه غوږېږې شوی خودا خبره په ذهن کښې یاد ساتنې چه د نبی کریم ﷺ د دې مذکوره اوښې غوږ پرې نه وو بلکه دا د هغې نوم وو.(۱)

قوله: طَوَّلَهُ مُوسَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

د نسخو اختلاف: داتعلیق د "مستملی" په نسخه کښې عبدالله بن محمد مسندی رحمه الله د حدیث نه پس راغلې دې یعنی د باب رومبې حدیث کوم چه مسندی روایت کړیدې. د ابوذر د روایت نه علاوه په نورو نسخوکښې عبدالله بن محمد مسندی رحمه الله روایت زهیر بن معاویه رحمه الله د روایت نه پس دې. (۲)

راجح کومه نسخه ده؟: اوس سوال دا پیدا کیږی چه کله دا تعلیق د مستملی په نسخه کښې عبدالله بن محمد مسندی رحمه الله د روایت نه پس ذکر دې او په نورو نسخو کښې سوا د ابوزر د زهیرد روایت نه پس ذکر دې نو راجح کومه نسخه ده؟ د دې جواب دا دې چه دلته راجح مستملی نسخه ده اود دې وجه داده چه دا د موسی بن اسماعیل په طریق ابوداؤد کښې موجود ده، د دې سیاق زهیربن معاویه عن حمید نه طویل نه دې،او د ابواسحاق فزاری په طریق باندې بهر حال طویل دې. (۳)

دمذکوره تعلیق تخریج: د موسی بن اسماعیل تبوذکی دا تعلیق موصولاً امام ابوداؤد رحمه الله په خپل سنن کښې (ابواب الادب) کښې ذکر کړیدې.(۴)

دمذکوره تعلیق ذکرکولومقصد: معلومیږی داسې چه امام بخاری اول د ابواسحاق فزاری رحمه الله په روایت کړې نو نقل کړیدې ځکه چه په دې کښې حمیدالطویل د حضرت انس رضی الله عنه نه د سماع تصریح کړیده بیا موسی بن اسماعیل تعلیق ذکر کولو سره د دې خبرې طرف ته اشاره اوکړه چه همدا حدیث البنانی په طریق باندې مطولاً هم مروی دې، بیا چه کله هغه ته هم د حمید په طریق دا روایت مطولاً ملاؤ شو نو هغه ئې هم ذکر کړو. (۵) والله اعلم

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د باب د ترجمه سره د حدیث د باب مناسبت په دې توګه دې چه باب ((ناقة النبی صلی الله علیه وسلم)) قائم کړیشویدې، کوم کښې چه عضباء وغیر هم شامل دی، د کوم ذکر چه د باب په ذیل کښې نقل کړیشوؤ په احادیثوکښې دې. (۶)

باب الغزو على الحمير

د نسخو اختلاف: داخبره زمونږ په پاکستانی نسخوکښې نشته (۷) صرف مستملی دا باب

---

۱) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱٤۸)-
۲) (فتح الباری (ج۶ص۷۳)وارشادالساری (ج۵ص۸۰)-
۳) (حواله بالا-
٤) (الحدیث اخرجه ابوداؤدابواب الادب باب فی کراهیة الرفعة فی الامور رقم (٤۸۰۲)-
۵) (فتح الباری (ج۶ص۷۳)-
۶) (عمدة القاری (ج١٤ص۶۲)-
۷) (انظر الصحیح للبخاری (ج۱ص٤۰۲)-

او هغه هم بغير د حديث نه خپله نسخه كښې ذكر كړېدې.
نسفي په خپل روايت كښې دا باب وړاندېنی باب سره يو ځائې ذكر كړېدې ((باب الغزوة على الحمير وباب بغلة النبي صلى الله عليه وسلم)) او د بخاري شريف د شراحونه هم چادې طرف ته توجو نه ده وركړې بهر حال دا باب په دواړو صورتو كښې د اشكال نه خالي نه دې.
البته د مستملى د نسخې په اعتبار سره خبره داسې جوړېدېشي چه ترجمه امام صاحب قائم كړه او په څه مناسبت سره ئې حديث د لاندې راوړلود پاره خالي پرېخودو كېدېشي چه د هغوى اراده همدغه وه چه د حضرت معاذ رضي الله عنه هغه حديث كوم چه ((باب اسم الفرس والحمار)) لاندې تيرشو دا به ئې د ترجمه لاندې داخلولو يعنى ((كنت ردف النبي صلى الله عليه وسلم على حمار يقال له: عفير)) (١)
خو په دې حديث كښې دا احتمال دې چه هغوى ﷺ په خرباندې سورلى د حضر په حالت كښې كړې وى او دا هم احتمال دې چه د سفر په حالت كښې سورلى كړې وى. داسې د دې حضراتو په نزد ځوك چه د مطلق او عام په مينځ كښې فرق نه كوى نو د ترجمه مقصد به حاصل شي. (٢)
او كه د نسفي نسخې ته اوكتې شي نو په هغې كښې صرف د بغله ذكر دې د خرد سره څه ذكر نشته، نو په دې وجه دا صورت هم د اشكال نه خالي نه دې.
اوس د دې دوئم اشكال خودا جواب وركړې كېدېشي چه امام صاحب يا خو حمير او بغله ذكركړاو د بغله حديث ذكر كولونه پس د حميرد پاره ځائې پرېخودو. يا دا اووايه چه د خر حكم به د قچرنه اخستې شي. (٣)

٦٠-بَاب: بَغْلَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَيْضَاءِ

قَالَهُ أَنَسٌ [ر: ٣٠٨٧] وَقَالَ أَبُو حُمَيْدٍ أَهْدَى مَلِكُ أَيْلَةَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَغْلَةً بَيْضَاءَ [ر: ٣١٠]

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاري رحمه الله د نبي اكرم ﷺ د سپين قچرذكر كول غواړي. (٤)

قوله: قاله انس رضي الله عنه:

د مذكوره تعليق تخريج: په دې عبارت كښې امام بخاري رحمه الله د حضرت انس رضي الله عنه دې مشهور حديث طرف ته اشاره كړېده كوم چه د غزوه حنين متعلق دې. دا تعليق امام بخاري رحمه الله نه علاوه امام مسلم رحمه الله هم موصولاً نقل كړېدې. (٥)

---

١) (انظر الصحيح للبخاري كتاب الجهاد باب اسم الفرس والحمار رقم (٢٨٥٦)-
٢) (فتح الباري (ج ٦ص ٧٤)-
٣) (فتح الباري (ج ٦ص ٧٤)-
٤) (عمدة القاري (ج ١٤ص ١٦٢)-
٥) (انظر الصحيح للبخاري كتاب المغازي باب غزوة الطائف رقم (٤٣٣٧) والصحيح لمسلم كتاب الزكاة باب اعطاء المؤلفة قلوبهم على الاسلام وتصبر من قوى ايمانه رقم (٢٤٤١)-

قوله: وقال ابوحميد: اهدى ملك ايلة للنبى صلى الله عليه وسلم بغلة بيضاء: او حضرت ابوحميدساعدى رضي الله عنه فرمائى چه د ايله بادشاه نبى كريم صلى الله عليه وسلم ته يو سپين قچر په هديه كښې وركړې وو.

دَ مذكوره تعليق تخريج: داتعليق امام بخارى رحمه الله نه علاوه امام مسلم رحمه الله او ابوداؤد رحمه الله هم موصولاً نقل كړيدې. (١)

دَ مذكوره تعليقاتومقصد: دَدې تعليقاتو مقصد بالكل واضح دې چه كوم باب قائم شويدې دې كښې ((بغلة النبى صلى الله عليه وسلم)) ذكر دې اوهم دَ دې امر اثبات دواړو تعليقاتو كښې هم دې.

[٢٧١٨] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ عَمْرَو بْنَ الْحَارِثِ (٢) قَالَ مَا تَرَكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا بَغْلَتَهُ الْبَيْضَاءَ وَسِلَاحَهُ وَأَرْضًا تَرَكَهَا صَدَقَةً [ر: ٢٥٨٨]

تراجم رجال

١- عمروبن علي: داابوحفص عمروبن على بن بحرباهلى رحمه الله (٣)

٢- يحيى: دا امام يحيى بن سعيد القطان رحمه الله دې دَ ده حالات ((كتاب الايمان باب من الايمان ان يحب لاخيه مايحب لنفسه)) لاندې تيرشوى دى. (۴)

٣- سفيان: دا مشهور امام حديث ابوعبدالله سفيان بن سعيدثورى رحمه الله دې، دَ دوى حالات ((كتاب الايمان باب علامة المنافق)) لاندې راغلى دى (۵)

۴- ابواسحاق: داابواسحاق عمروبن عبدالله سبيعى رحمه الله دې، دَ دوى حالات ((كتاب الايمان باب الصلاة من الايمان)) په ذيل كښې تيرشوى دى. (۶)

۵- عمروبن الحارث: داام المؤمنين حضرت جويريه رضي الله عنها رور حضرت عمروبن الحارث رضي الله عنه دې. (٧)

---

١) (الصحيح للبخارى كتاب الزكاة باب خرص التمر رقم (١٤٨١) وكتاب الجزية والوادعة باب اذا وادع الامام مالک القرية رقم (٣١٦١) ومسلم كتاب الفضائل باب معجزات النبى صلى الله عليه وسلم رقم (٥٩٤٨) وابوداؤد ابواب الخراج باب احياء الموات رقم (٤٠٧٩)-

٢) (قوله: عمروبن الحارث رضى الله عنه: الحديث مرتخرجه فى كتاب الوصايا، باب الوصايا-

٣) (دَ دوى دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب الرجل يوضئ صاحبه-

٤) (كشف البارى (ج٢ص۶)-

٥) (كشف البارى(ج٢ص٢٧٨)-

۶) (كشف البارى (ج٢ص٣٧٠)-

٧) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الزكاة باب الزكاة على الزوج والايتام فى الحجر-

تنبیه: حضرت عمروبن الحارث ﷺ دَ دې حدیث مکمل تشریح (کتاب الوصایا) کښې تیره شویده.
دَ حدیث د ترجمت الباب سره مطابقت: دَ حدیث دَ باب ترجمه سره مناسبت دَ حدیث شریف په دې جمله کښې دې. ((ماترك النبی صلی الله علیه وسلم الابغلته البیضاء.....)).

[۲۷۰۹] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ سُفْيَانَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ(۱) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَهُ رَجُلٌ يَا أَبَا عُمَارَةَ وَلَّيْتُمْ يَوْمَ حُنَيْنٍ قَالَ لَا وَاللَّهِ مَا وَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَكِنْ وَلَّى سَرَعَانُ النَّاسِ فَلَقِيَهُمْ هَوَازِنُ بِالنَّبْلِ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَغْلَتِهِ الْبَيْضَاءِ وَأَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ آخِذٌ بِلِجَامِهَا وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ [ر:۲۷۰۹]

تراجم رجال

۱- محمدبن المثنی: دا ابوموسی محمدبن المثنی بن عبیدعنزی ﷫ دې. دَ دوی مختصر حالات ((کتاب الایمان باب حلاوة الایمان)) لاندې تیرشوی دی، اودَ سند نور رجال یعنی یحیی بن سعید، سفیان او ابواسحاق دَ تذکرې حواله په پورتنی سندکښې اوس تیرشوی دی.(۲)

۵- البراء: دامشهور صحابی حضرت براء بن عازب ﷺ دې، دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب الصلاة من الایمان)) په ذیل کښې شوی دی.(۳)

یوسوال اودَ هغې جواب: دلته یو سوال دا پیداکیږی چه نبی اکرم ﷺ په جنګ حنین کښې په کوم قچر باندې سوررو، آیا دا هم هغه قچردې چه دَ ایله بادشاه هغوی ﷺ ته په هدیه کښې پیش کړې وو که بل دې؟
نودَ دې جواب دا دې چه نبی اکرم ﷺ په کوم قچرباندې سور وو دا هغه قچر نه دې کوم چه دَ ایله بادشاه پیش کړې وو، ځکه چه دَ ایله بادشاه چه کوم قچر هدیه کړې وو او هغوی ﷺ ته ئې پیش کړې ووهغه دَغزوه تبوك په موقع وو اودَحنین واقعه دَدې نه ډیره وړاندې وه(۴)
او په کوم قچرچه نبی اکرم ﷺ په غزوه حنین کښې سوررو هغه نبی اکرم ﷺ ته فروة بن نفاثه—بضم النون، بعدها فاء خفیفة، ثم مثلثة—(۵) په هدیه کښې پیش کړې وو. دَ مسلم شریف روایت دې چه حضرت عباس بن عبدالمطلب ﷺ فرمائی ((ورسول الله صلی الله علیه وسلم علی

---

۱) (قوله: عن البراء رضی الله عنه: الحدیث مرتخرجه فی باب من قاد دابة غیره فی الحرب-
۲) (کشف الباری (ج۲ص۳۷۵)-
۳) (کشف الباری (ج۲ص۳۷۵)-
٤) (فتح الباری (ج۶ص۷۵)-
۵) (شرح النووی علی مسلم (ج۲ص۹۹)-

بغلة له بیضاء اهداها له فروة بن نفاثة الجذامی)) (۱) یعنی رسول الله ﷺ په خپل سپین قچرباندې سور وو کوم چه هغوی ﷺ ته فروه بن نفاثه جذامی په هدیه کښې ورکړې وو.
نبی اکرم ﷺ په غزوه حنین کښې په بغله بیضاء باندې سورووکه په شهباء: اوس دلته دوئم سوال دا پیدا کیږی چه نبی کریم ﷺ په غزوه حنین کښې په کوم قچر باندې سور وو د هغې رنګ څنګه وو؟ څکه چه دَ بخاری شریف په روایاتو کښې دَ بیضاء یعنی سپین ذکر دې او دَ مسلم شریف په اکثرو روایاتوکښې هم بغلة بیضاء (۲) ذکر دې. البته یو روایت کوم چه حضرت سلمة بن الاکوع ﷛ نه مروی دې په هغې کښې ((البغلة الشهباء)) مروی دې. (۳) دغه شان علامه ابن سعد ﷫ "طبقات" کښې یو ځائ کښې دا ذکر کړې دی چه نبی کریم ﷺ خپل سپین قچر دلدل باندې شو "ورکب بغلته البیضاء دلدل" (۴) او هم په دې باب کښې دَ یوڅو صفحونه پس دا لیکی چه هغوی ﷺ په خپل ((بغلة شهباء)) باندې سور وو ((وهو علی بغلة له شهباء)) (۵)

دَ دې تعارض درې جوابونه دی:

① علامه عینی ﷫ فرمائی چه ممکن دی هغوی ﷺ اول په یوقچرباندې سور شوې وی هغې نه کوز شوې وی په بل سور شوې وی. (٦)

② او حافظ ابن حجر ﷫ فرمائی چه صحیح روایت دَ مسلم دې یعنی حضرت عباس بن عبدلمطلب ﷛ هغه حدیث چه اوس تیرشو. (۷)

غالبًا دَ حافظ صاحب نظر په دې روایت نه دې تیرشوې کوم چه مونږ اوس دَ حضرت سلمة بن الاکوع ﷛ په حواله سره بیان کړو څکه چه هغه هم دَ مسلم روایت دې. دَ دې دَ پاره هم دَ مسلم یو روایت راجح او صحیح او دوئم مرجوح ګرځول په پوهه کښې نه راځی او سره دَ دې چه دَ هغې شاهد او متابع هم موجود وی، څکه دَ ابن سعد هغه روایت کوم کښې چه ((علی بغلة له شهباء)) الفاظ وارد شوی دی هغه دَ حضرت عباس ﷛ نه مروی دی.

او دَ علامه عینی دَ جواب مدار په دې باب باندې دې چه دلته هغه قچر مراد واخلئی، یو بیضاء او بل شهباء او مطلب دا وی چه هغوی ﷺ په غزوه حنین کښې په دوو قچرو وار په

---

۱) (انظر الصحیح السلم (ج٦ص۱۰۰) کتاب الجهاد والسیر باب غزة حنین رقم (٤٦۱۲)-

۲) (انظر الصحیح السلم کتاب الجهاد والسیر باب غزوة حنین رقم (٤٦۱۲) وایضًا انظر شرح معانی الاثارللطحاوی (ج۲ص۱۷۷)-

۳) (صحیح مسلم کتاب الجهاد والسیر باب غزوة حنین رقم (٤٦۱۹)-

٤) (طبقات ابن سعد (ج۱ص۱۵۰)-

۵) (حواله بالا(ص۱۵۵)-

٦) (عمدة القاری(ج۱٤ص۱۵۷)-

۷) (فتح الباری (ج٦ص۷۵)-

وار سور شوې وو.

③ دا جواب هم ورکولې شي چه د شهباء او بيضاء نه مراد هم يو قچر وی ځکه چه د لغت په اعتبار سره په دې الفاظوکښې څه خاص فرق نشته. د دې د پاره چه بيضاء خو ښکاره سپين ته وائی ليکن د شهب معنی هم دا ده چه بياض سره لږ غوندې تور والې هم وی، امام محمد رازی رحمه الله فرمائی ((الشهبة في الالوان: البياض الغالب على السواد)) (١)

بهرحال دلته راجح جواب د علامه عينی رحمه الله معلوميږی.

تنبيه د حضرت براء بن عازب رضی الله عنه مذکوره حديث تشريح ماقبل کښې ((باب من قاد دابة غيره في الحرب)) کښې تيره شويده.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث د ترجمه د باب سره مناسبت د حديث په دې جمله کښې دې: ((والنبي صلى الله عليه وسلم على بغلته البيضاء)) (٢)

٦١- بَاب: جِهَادِ النِّسَاءِ

د ترجمة الباب مقصد: علامه ګنګوهی رحمه الله د دې باب د ترجمه دوه مقصده بيان کړی دی:

① امام بخاری رحمه الله په دې ترجمه کښې دا بيان کړی دی چه د ښځو جهاد څه څيز دې؟ او د هغوی د جهاد نوعيت ئی اوخودلو چه د هغوی جهاد حج کول دی.

② د ښځو په جهادکښې د شرکت جواز بيانول مقصد دې چه ښځې په جهاد کښې شريک کيدې شی. په اول صورت کښې خو مطلب واضح دې او د دوئم صورت وضاحت داسې دې چه د سوال تپوس کونکې حضرت عائشې رضی الله عنها په جهاد کښې د شرکت غوښتنه اوکړه نو نبی اکرم صلی الله علیه وسلم هيڅ نکير اونه کړونو د هغوی صلی الله علیه وسلم نکير نه کول د دې خبرې تقريردې چه ښځې په جهادکښې شرکت کولې شی او د هغوی شرکت فی الجهاد جائزدې.

خودا خبره دې ښکاره وی چه دا اجازت مشروط دې که د فتنې انديښنه وی نو بالکل اجازت نشته اوکه د فتنې اوفساداند يښنه نه وی نو ښځې په جهادکښې شرکت کولې شی. (٣)

[٢٧٢٠-٢٧٢١] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ طَلْحَةَ عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا (٤) قَالَتْ اسْتَأْذَنْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْجِهَادِ فَقَالَ جِهَادُكُنَّ الْحَجُّ وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بِهَذَا

تراجم رجال

١- محمد بن كثير: دا ابوعبدالله محمدبن کثيرعبدی بصری رحمه الله دې. د دوی حالات ((کتاب

---

١) (مختار الصحاح ماده "شهب"-

٢) (عمدة القاری (ج ١٤ص١٦٣)-

٣) (لامع الدراری (ج٧ص ٢٣٤)-

٤) (قوله: عن عائشة رضی الله عنها: الحديث مر تخريجه فی کتاب الحج باب فضل الحج المبرور-

العلم باب الغضب في الموعظة والتعليم....)) كښې تيرشوى دى.(۱)

۲- سفيان: دامشهورامام حديث سفيان بن سعيدثورى رحمه الله دې، دَ دوى حالات ((كتاب الايمان باب علامة المنافق)) كښې تيرشوى.(۲)

۳- معاويه بن اسحاق: دا ابوالازهر معاويه بن اسحاق بن طلحه بن عبيدالله القرشى التيمى رحمه الله دې.

دې دَ خپل پلار اسحاق، عمران، موسى(دا دريواړه دَ ده ترونه دى) دَ خپلې ترور عائشه. ام الدرداء، عروة بن الزبير، سعيد بن جبير، ابوبرده بن ابوموسى او ابراهيم تيمى رحمهم الله وغيره نه دَ حديث روايت كوى.

اودَ هغه نه دَ هغه دوه دَ تره ځامن اسحاق، طلحه اودَ هغې وريرونه صالح بن موسى او دَهغوى آزادكړيشوې غلام يزيدبن عطاء الاعمش،اسرائيل،سفيان ثورى، شريك. شعبه، حسن بن عمرو فيمى او ابوعوانه رحمهم الله وغيره نه حديث روايت كوى. (۳)

① امام احمد رحمه الله او امام نسائى رحمه الله فرمائى ((ثقة)) (۴)

② امام ابن سعد رحمه الله فرمائى ((وكان ثقة)) (۵)

③ امام عجلى رحمه الله فرمائى ((كان ثقة)) (۶)

④ ابن حبان رحمه الله هغه په (كتاب الثقات) كښې ذكركړيدې.(۷)

⑤ امام ابوحاتم او يعقوب بن سفيان رحمه الله فرمائى ((لاباس به))(۸)

⑥ امام يحيى بن معين رحمه الله فرمائى ((هوثقة)) (۹)

⑦ علامه ذهبى رحمه الله هم هغه ثقه ګرځولې دې. (۱۰)

تاسو دَ معاويه بن اسحاق باره كښې دَ ائمه جرح او تعديل اقوال اوكتل چه دې ټولو حضراتو ثقه او معتمدګرځولې دې. ليكن امام ابوزرعه رحمه الله دَ دې ټولودَ رائې نه جدا هغه نه ضعيف ونيلى دى فرمائى ((شيخ واه)) (۱۱)

---

۱) (كشف البارى(ج۳ص۵۳۶)-
۲) (كشف البارى (ج۲ص۲۷۸)-
۳) (دَ شيواو تلامذه دَ پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج۲۸ ص ۱۶۰-۱۶۱)-
٤) (تهذيب الكمال(ج۲۸ص۱۶۱)-
۵) (طبقاته (ج۶ص۳۳۹)-
۶) (تعليقات تهذيب الكمال(ج۲۸ص۱۶۱) وتهذيب التهذيب(ج۱۰ص۲۰۲)-
۷) (الثقات لابن حبان(ج۷ص٤۶۷)-
۸) (تعليقات تهذيب الكمال(ج۲۸ص۱۶۱) وتهذيب التهذيب(ج۱۰ص۲۰۲)-
۹) (تاريخ الدارمى (ص۱۷۱)رقم (۶۱۳)-
۱۰) (الكاشف (ج۲ص ۲۷٤)-
۱۱) (تهذيب الكمال (ج۲۸ص۱۶۱)-

خود دې تولو اقوالو د تثيق نه پس امام ابوزرعه رحمه الله د قول طرف ته به التفات نشي كولې ځكه چه دا د هغوى ذاتى رائې ده.

بيا معاويه بن اسحاق صرف د بخارى شريف راوى نه دې بلكه هغه نه امام نسائى رحمه الله او ابن ماجه رحمه الله هم روايت اخستې دې اودا هم د يوقسم توثيق او تعديل دې.

دونمه خبره دا دې چه امام بخارى هم د هغوى نه صرف د باب همدغه روايت اخستې دې او د هغه متابعت ئې د حبيب بن ابى عمره په ذريعه ذكر كړيدې. په دې وجه په امام بخارى باندې هيڅ اعتراض نه واريديږى.(۱)

همدغه وجه ده چه علامه ذهبى رحمه الله چرته د هغه ترجمه په (ميزان الاعتدال) كښې ذكر كړې نو هلته ئې د "صح" علامت هم لګولې دې. (۲)

د دې مطلب دا دې چه د هغوى باره كښې معتمد قول د توثيق دې. (۳)

۴- عائشه بنت طلحه: دا ام عمران عائشه بن طلحه التيميه رحمها الله ده. (۴)

۵- عائشه: دا ام المؤمنين حضرت عائشه بن ابى بكر الصديق رضى الله عنها ده د دوى حالات ((بدء الوحى)) د دوئم حديث په ذيل كښې تيرشوى دى. (۵)

قوله: قالت: استأذنت النبى صلى الله عليه وسلم فى الجهاد، فقال: جهادكن الحج: حضرت عائشه رضى الله عنها فرمائى چه ما د نبى كريم صلى الله عليه وسلم نه په جهادكښې د شركت كولو اجازت اوغوښتلو نو هغوى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل ستاسو ښځو جهاد حج دې.

د ښځودپاره جهاد واجب نه دې. د باب حديث په دې خبره دلالت كوى چه جهاد په ښځوباندې واجب نه دې او نه هغه آيت مبارك ﴿انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا﴾ د عموم لاندې داخل دې په دې د امت د علماؤ اجماع ده. (۶)

د ښځودپاره حج د جهاد نه ولې افضل دې؟: په حديث باب كښې په دې خبره هم دلالت دې چه ښځې جهاد د عبادت ذريعه جوړولې شى او په دې كښې شريك كيدلې شى لكه چه د جهاد د شركت په سوال باندې د نكير نه كولونه معلومه شوه، ليكن افضل د ښځودپاره حج د بيت الله دې، د دې وجه دا ده چه ښځې د اهل قتال نه نه دى اونه د هغوى په جهاد باندې قدرت حاصل دې. اود ښځې د پاره د دې نه افضل بل څيز نشته چه هغه په ستر كښې اوسى او د سړو سره د ګډوډ كيدو او اجتماع نه پرهيز اوكړى همدغه د دوى په حق كښې غوره دى.

---

۱) (هدى السارى (ص ٤٤٤)-
۲) (ميزان الاعتدال (ج ٤ ص ١٣٤)-
۳) (حاشية سبط ابن العجمى على الكاشف (ج٢ص٢٧٥)-
٤) (د هغوى د حالات د پاره اوګورئ كتاب الحج باب فضل الحج المبرور-
۵) (كشف البارى(ج١ص٢٩١)-
۶) (شرح ابن بطال (ج٩ص٧٥)-

نو چه کله خبره دغه ده چه د بنځود پاره غوره او عام حالاتوکښې هم ستر او د سرو سره د گډون کیدو نه بچ کیدل دی نو د جهاد باره کښې ستاسو څه خیال دې په خلاف د حج، چه د حج په دوران کښې د بنځودپاره د سرو نه احتراز او اجتناب کول ممکن او آسان دی نو په دې وجه حج د هغوی د پاره د جهاد نه غوره دې. (۱)

قوله: وقال عبدالله بن الوليد: حدثنا سفيان عن معاوية بهذا: دا تعليق امام سفيان ثورى رحمه الله په (جامع) کښې موصولاً ذکر کړیدې. (۲)

[۲۷۲] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بِهَذَا وَعَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ طَلْحَةَ عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ (۳) - عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَلَهُ نِسَاؤُهُ عَنْ الْجِهَادِ فَقَالَ نِعْمَ الْجِهَادُ الْحَجُّ [ر: ۱۴۴۸]

قوله: حدثنا قبيصة حدثنا سفيان عن معاوية بهذا: دا حديث د حضرت عائشه رضی الله عنها يو بل سند دې کوم کښې چه د امام بخارى شيخ قبيصه دې. (۴)

تراجم رجال

۱- قبيصه: دا ابوعامر قبيصه بن محمد سوائى کوفى رحمه الله دې. د دوی حالات ((كتاب الايمان باب علامة المنافق)) کښې تيرشوی دی (۵)

۲- سفيان: دا مشهورامام حديث حضرت سفيان ثورى رحمه الله دې، د دوی حالات هم "كتاب الايمان" په مذکوره باب کښې تير شوی دی. (۶)

۳- معاويه: دا معاويه بن اسحاق رحمه الله د دوی حالات په وراندينی حديث کښې تيرشو.

۴- حبيب بن ابى عمرة: داحبيب بن ابى عمرة رحمه الله دې. (۷)

۵- عائشه بنت طلحه: سابقه سند اوگورئی (۸)

۶- عائشه: سابقه سند اوگورئی (۹)

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص۷۵-۷۶)-
۲) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۶۴) وفتح البارى (ج۶ص۷۶)-
۳) (قوله: عن عائشة رضى الله عنها: الحديث مر تخريجه فى كتاب الحج باب الحج المبرور
۴) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۶۴)-
۵) (كشف البارى (ج۲ص۲۷۵)-
۶) كشف البارى (ج۲ص۲۷۸)-
۷) (د دوی د حالاتو د پاره اوگورئ كتاب الحج باب فضل الحج المبرور-
۸) (حواله بالا-
۹) (كشف البارى (ج۱ص۲۹۱)-

د مذکوره تعلیق تخریج حبیب بن ابی عمرة رحمه الله دا تعلیق د قبیصه په طریق سره موصول دې.(۱) اوحبیب بن ابی عمرة رحمه الله دا تعلیق ابونعیم رحمه الله "المستخرج" کښې او اسماعیلی موصولاً نقل کړیدې.(۲)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت د باب د ترجمه سره د باب د احادیثو مناسبت په دې معنی دې چه نبی صلی الله علیه وسلم حج د ښځو د پاره جهاد ګرځولې دې. (۳)

۶۲-بَاب: غَزْوِ الْمَرْأَةِ فِي الْبَحْرِ

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله مقصد د دې ترجمه نه هغه اختلاف طرف ته اشاره کول دی چه د جمهورو او امام مالک رحمه الله په مینځ کښې دې. (۴)

امام مالک رحمه الله د ښځو سمندرې جنګ کښې شرکت ناخوښوی او منع ګرځوی خو د جمهوروپه نزد ښځې چه څنګه د زمکې په جنګ کښې حصه اخستې شی دغه.شان په سمندری جنګ کښې هم شرکت کولې شی. (۵)

[۲۷۲۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ هُوَ الْفَزَارِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا(۶) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ابْنَةِ مِلْحَانَ فَاتَّكَأَ عِنْدَهَا ثُمَّ ضَحِكَ فَقَالَتْ لِمَ تَضْحَكُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي يَرْكَبُونَ الْبَحْرَ الْأَخْضَرَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ مَثَلُهُمْ مَثَلُ الْمُلُوكِ عَلَى الْأَسِرَّةِ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ قَالَ اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا مِنْهُمْ ثُمَّ عَادَ فَضَحِكَ فَقَالَتْ لَهُ مِثْلَ أَوْ مِمَّ ذَلِكَ فَقَالَ لَهَا مِثْلَ ذَلِكَ فَقَالَتْ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ قَالَ أَنْتِ مِنْ الْأَوَّلِينَ وَلَسْتِ مِنْ الْآخِرِينَ قَالَ قَالَ أَنَسٌ فَتَزَوَّجَتْ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ فَرَكِبَتْ الْبَحْرَ مَعَ بِنْتِ قَرَظَةَ فَلَمَّا قَفَلَتْ رَكِبَتْ دَابَّتَهَا فَوَقَصَتْ بِهَا فَسَقَطَتْ عَنْهَا فَمَاتَتْ [ر:۲۶۳۶]

تراجم رجال

۱-عبدالله بن محمد: دا ابوجعفر عبدالله بن محمد مسندی رحمه الله دې د دوی حالات ((کتاب الایمان باب امورالایمان)) لاندې تیرشوی دی.(۷)

---

۱) (عمدة القاری(ج ۱۴ص ۱۶۴)-
۲) (تعلیق التعلیق (ج۳ص ۴۴۱)-
۳) (عمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۶۴)-
۴) (تعلیقات لامع الدراری (ج۷ص۲۳۵)-
۵) (حواله بالا والتمهید (ج ۱ص۲۳۳)-
۶) (قوله: انسارضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه فی اوائل کتاب الجهاد باب الدعاء بالجهاد.....-
۷) (کشف الباری(حج ۱ص۶۵۷)-

۲-معاويه بن عمرو: دا ابوعمرو معاويه بن عمروالازدي رحمه الله دي. (۱)

۳-ابواسحاق: دا ابواسحاق ابراهيم بن محمدبن الحارث فزاري رحمه الله دي.(۲)

۴-عبدالله بن عبدالرحمن الانصاري: دا ابوطواله عبدالله بن عبدالرحمن بن معمربن حزم رحمه الله دي (۳)

۵-انس: دا مشهورصحابي خادم نبي، حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دي. دَ دوي حالات ((كتاب الايمان باب من الايمان ان يحب لاخيه مايحب لنفسه)) په ذيل كښې تيرشوي. (۴)

قوله: قال: قال انس: فتزوجت عبادة بن الصامت فركبت البحر مع بنت قرظة: ابوطواله فرمائي چه حضرت انس رضي الله عنه فرمائيلي چه حضرت ام حرام رضي الله عنها دَ حضرت عباده بن الصامت رضي الله عنه سره نكاح اوكړه اوبيا هغه بنت قرظه سره په سمندر كښې سوره شوه.

تنبيه: دَحضرت ام حرام رضي الله عنها حالات (كتاب الجهاد) په اول او دَ هغې دَ خاوند حضرت عباده بن صامت رضي الله عنه حالات ((كتاب الايمان باب بلاترجمة)) لاندې تيرشوي دي. (۵)

قوله: بنت قرظه: دا دَ حضرت معاويه بن ابي سفيان رضي الله عنهما بي بي محترمه فاخته بنت قرظه رضي الله عنها ده،بعض حضراتو دَ هغې نوم كنود جوړلې دې. (۶) دَ هغې پلار قرظه بن عبد عمرو بن نوفل بن عبدمناف دې، لكه چه خليفه بن خياط په خپل تاريخ كښې دَ هغې تصريح كړېده.
او بعض حضراتو ته دا وهم شويدې چه هغوي حضرت فاخته دَ حضرت قرظه بن كعب الانصاري رضي الله عنه لور گرځولې ده. (۷)
او بلاذري په خپل تاريخ كښې ذكر كړې دې چه قرظه بن عبد عمرو په حالت دَ كفر كښې مړدې او دَ هغه لور (فاخته) رويت ثابت دې، دَ هغې دَ رور مسلم بن قرظه رضي الله عنه هم، چه دَ حضرت عائشه رضي الله عنها دَ طرف نه جنگيدلو او په جنگ جمل كښې شهيدشو. (۸)
دا دَحضرت معاويه رضي الله عنه سره دَاسلام رومبني بحري جنگ كښې شريكه وه. كمافي حديث الباب.

تنبيه: دَحديث باب ټول تشريحات دَ (كتاب الجهاد) په شروع كښې ((باب الدعاء بالجهاد

---

۱) (دَ دوي دَحالاتو دَ پاره اوگورئ كتاب الاذان باب اقبال الامام على الناس عنه تسوية الصفوف-
۲) (دَ دوي دَحالاتو دَ پاره اوگورئ كتاب الجمعة باب القائلة الجمعة-
۳) (كشف الباري)ج۲ص۲)-
۴) (كشف الباري)ج۲ص۲)-
۵) (كشف الباري (ج۲ص۴۸)-
۶) (عمدة القاري (ج۱۴ص۱۶۵) وفتح الباري(ج۶ص۷۶)-
۷) (عمدة القاري (ج۱۴ص۱۶۵) وفتح الباري(ج۶ص۷۷)-
۸) (حواله بالا-

والشهادة.....)) په ذیل کښې راغلی دی، البته دلته دَ حدیث باب سند سره متعلق دوه بحثونه مونږ ذکر کوو.

بحث اول. دَ دې حدیث په سند کښې دی ((حدثنا ابواسحاق هوالفزاری عن عبدالله بن عبدالرحمن الانصاری)) دَ ټولو روایتونوسنه دغه شان دې چه دَ ابواسحاق او عبدالله په مینځ کښې بل راوی نشته.(۱)

لیکن ابومسعود رحمه الله په (اطراف) کښې دا دعوی کړېده چه دَ دې دواړو په مینځ کښې یو راوی زائده بن قدامه ساقط شوېدې. حافظ جمال الدین مزی رحمه الله هم دَ هغه دا قول برقرار ساتلې اودَ ابومسعود رحمه الله دَقول دَ تائیدذپاره ئی دا فرمائیلی چه مسیب بن واضح رحمه الله دا حدیث ((عن ابی اسحاق الفزاری، عن زائدة، عن قدامة)) په طریق باندې نقل کړېدې.(۲)

دَ علامه ابومسعود رحمه الله او حافظ مزی رحمه الله دا دعوی دَ بعض وجوهاتو په بنا صحیح نه ده

① حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دَ حافظ مزی رحمه الله دَ ابومسعود رحمه الله قول برقرار ساتل اودَ هغې تائید دَ مسیب بن واضح په روایت سره کول صحیح نه د ی،هم دبخاری شریف روایت صحیح دې. (۳) دَ دې وجه دا ده چه مسیب بن واضح ضعیف دې اودَ یوضعیف راوی دَ روایت په بنا دَ صحیح بخاری روایت غلط نشی ګرځولې کیدې.(۴)

② همدغه روایت امام احمد په خپل (مسند)کښې دَ ((معاویة بن عمروعن ابی اسحاق)) په طریق نقل کړیدې په دې کښې هم دَ دې دواړو په مینځ کښې بله واسطه نشته، نه دَ زائده او نه دَ بل چا.(۵)

③ ابوعلی جیانی رحمه الله او ابومسعود رحمه الله باندې کولو سره فرمائی ((تتبعت طرق هذا الحدیث عن ابی اسحاق الفزاری فلم اجد فیها زائدة)) یعنی ابوسحاق نه مروی دَ دې حدیث ټول طرق تتبع ما کړیده نو په دې کښې په یو کښې زائده موجود نه دې موندلې.(۶)

④ حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ما دَ ابواسحاق فزاری کتاب (السیر)کښې دا حدیث اوکتلو نو په هغې کښې هم زائده نه وو. (۷)

⑤ همدغه روایت حافظ ابونعیم رحمه الله هم "المستخرج" کښې په دې سندسره نقل کړیدې.

((حدثنا ابن المقرئ ثنا ابوعروبة ثنا المسیب بن واضح، عن ابی اسحاق عن ابی طوالة عن انس رضی الله عنه))

---

۱) (فتح الباری (ج ص۷۷)-
۲) (تحفة الاشراف بمعرفة الاطراف (ج۱۳ص۷۳)-
۳) (النکت الظراف(ج۱۳ص۷۳)-
٤) (فتح الباری (ج۶ص۷۷)-
۵) (مسند امام احمد(ج۳ص۲۶۵)-
۶) (النکت الظراف (۱۳ص۷۳)-
۷) (حواله بالا-

دي کښې هم زائده نشته.(۱)
د دې ټول تفصيل حاصل دا شو چه د ابومسعود رحمه الله دا دعوی چه د صحيح بخاری په روايت کښې ابواسحاق اوعبدالله الانصاری په مينځ کښې يوراوی زائده بن قدامه ساقط شويدې صحيح نه ده او هم د صحيح بخاری روايت صحيح دې.
ابومسعود ته دا وهم ولې اوشو؟ دحافظ ابن حجر رحمه الله په قول ابومسعود مشقی رحمه الله ته دا وهم څکه شويدې چه معاويه بن عمرو څنګه دا حديث د ابواسحاق نه اخستې دې، دغه شان د ((زائدة عن ابی طواله)) په طريق سره ئې هم حاصل کړيدې.
ابومسعود مشقی رحمه الله دا ګنړلی دی چه دا روايت د معاويه په نزد ((عن ابی اسحاق عن زائدة)) طريق نه دې خوخبره داسې نه ده، بلکه معاويه سره دا روايت د ابواسحاق او زائده دواړونه دې. معاويه بن عمرو دا روايت بيانولو سره کله د دواړو ذکر کوی اوکله کله د هريو نه جدا روايت بيانوی.
امام احمد رحمه الله په خپل (مسند) کښې معاويه بن عمرو د دې حديث تخريج او هلته د زائده په روايت باندې د ابواسحاق روايت معطوف کړيدې، نود معاويه بن عمرو دا روايت اول ((ثنا معاوية بن عمرو ثنا زائدة ثنا عبدالله بن عبدالرحمن بن معمر الانصاری)) په سند سره بيان کړو(۲) بيا د دې نه پس همدغه روايت ((ثنا معاوية بن عمرو ثنا ابواسحاق عن عبدالله بن عبدالرحمن بن معمر)) په سندسره ذکرکړو.(۳)
او اسماعيلی دا حديث ((ابی خيثمة عن معاوية بن عمرو عن زائدة)) په طريق سره نقل کړيدې او صرف زائده ئې ذکر کړيدې.
ابوعوانه هم دا روايت په خپل "صحيح" کښې ((عن جعفر الصائغ عن معاوية)) په طريق سره نقل کړيدې. بهرحال د دې ټول تفصيل نه به په تاسو دا خبره واضحه شوی وی چه د صحيح بخاری په روايت کښې څه راغلی دی هم هغه صحيح دی. (۴) والله اعلم.
دوئم بحث: حديث باب سره د حضرت انس رضی الله عنه نه درې کسان روايت کوی. اسحاق بن ابی طلحه، محمد بن يحيی بن حبان او ابوطواله عبدالله بن عبدالرحمن الانصاری.
اوس سوال دا پيدا کيږی چه دا حديث د مسند انس رضی الله عنه نه دې، يامسند ام حرام رضی الله عنها نه؟ د دې وجه داده چه دا روايت کله ابو اسحاق دحضرت انس رضی الله عنه نه روايت کړونودې الفاظ دادی ((کان رسول الله صلی الله عليه وسلم يدخل علی ام حرام))(۵)

---

۱) (حواله بالا-
۲) (مسنداحمد (ج۳ص ۲۶٤)-
۳) (مسنداحمد (۳ص۲۶۵)-
٤) (فتح الباری (۶ص۷۷)-
۵) (الحديث اخرجه لبخاری کتاب الجهاد والسير باب الدعاء بالجهاد والشهادة للرجال والنساء رقم (۲۷۸۸-۲۷۸۹)-

او دَ ابوطواله الفاظ داسې دي ((دخل رسول الله صلی الله علیه علی ابنة ملحان)) (۱)
دَ دي دواړو یعنی ابواسحاق او ابوطواله دَ کلام نه دا معلومیږي چه داحدیث دَ مسند انس رضی الله عنه نه دې.

محمدبن یحیی خپل روایت داسې بیانوي ((عن انس عن خالته ام حرام)) (۲) دَ ده کلام په دې خبره واضح دلالت کوي چه دا حدیث دَ مسندحرام نه دې او همدغه معتمد خبره ده.
کیدیشي چه حضرت انس رضی الله عنه په دې موقع حاضر نه وو نو هغوي په حدیث کښې بیان شوې واقعه دَ خپلې ترور حضرت ام حرام رضی الله عنها نه واوریده، همدغه حدیث دَ ام حرام رضی الله عنها نه عمیر بن الاسود هم روایت کړیدې کوم کښې چه ښکاره دا ذکر دی چه دا حدیث دَ مسانید ام حرام نه دې، عمیر بن اسود فرمائی ((فحدثتنا ام حرام انها سمعت النبی صلی الله علیه وسلم یقول: اول جیش من امتی......)) (۳)
دَ دې بحث خلاصه اوس دا شوه چه دَ حدیث دَ شروع حصه مسند انس رضی الله عنه نه ده او دَ خوب چه کومه واقعه ده هغه دَ مسند ام حرام نه ده. چونکه حضرت انس رضی الله عنه په دې موقع موجود نه وو په دې وجه هغوي ذکر شوې پورتنئی واقعه دَ خپلې ترور حضرت ام حرام رضی الله عنها نه اخستې ده.
د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث دَ باب دَ ترجمه سره مناسبت واضح دې او هغه داسې چه دَ ((غزوالمراة فی البحر)) باب قائم کړیشویدې او په حدیث کښې هم دَ حضرت ام حرام او فاخته بنت قرظه په ((غزوة البحر)) کښې دَ حضرت معاویه رضی الله عنه په امارت کښې دَ شرکت ذکر دې. (۴)

۶۴- بَاب: حَمْلِ الرَّجُلِ امْرَأَتَهُ فِي الْغَزْوِ دُونَ بَعْضِ نِسَائِهِ

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله دلته دا خودل غواړی که سړې دَ خپلو ښځو نه بعضې په جهاد کښې دَخدمت وغیره په غرض بوځی اوباقی بونه ځی نو په دې کښې هیڅ بدیت نشته. (۵) لیکن علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دلته دَ یو قید اضافه کول ضروری دی او هغه دا چه دَ دې ښځو په منیځ کښې به خسنړې هم کوی (قرعه اندازی) لکه چه دَ باب په حدیث کښې ذکر دی. (۶)

---

۱) (صحیح البخاری کتاب الجهادوالسیر باب غزوالمراة فی البحر رقم (۲۸۷۷،۲۸۰۰)-
۲) (صحیح البخاری کتاب الجهاد والسیر باب فضل من یصرع فی سبیل الله رقم(۲۷۹۹-۲۸۰۰)-
۳) (صحیح البخاری کتاب الجهاد والسیر باب ماقیل فی قتال الروم رقم (۲۹۲۴) وانظر لهذا البحث کله فتح الباری(ج۶ص۷۷) والنکت الظراف علی الاطراف (ج۱ص۲۶۲) و (ج۱۳ص۷۳)-
۴) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۶۴)-
۵) (عمدة القاری(ج۱۴ص۱۶۵)-
۶) (حواله بالا-

[۲۷۴۳] حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ النُّمَيْرِيُّ حَدَّثَنَا يُونُسُ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ قَالَ سَمِعْتُ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ وَعَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصٍ وَعُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ كُلٌّ (۱) حَدَّثَنِي طَائِفَةً مِنَ الْحَدِيثِ قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ أَقْرَعَ بَيْنَ نِسَائِهِ فَأَيَّتُهُنَّ يَخْرُجُ سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَقْرَعَ بَيْنَنَا فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا فَخَرَجَ فِيهَا سَهْمِي فَخَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ [ر: ۲۴۵۳]

تراجم رجال

۱- حجاج بن منهال: دا ابو محمد حجاج بن منهال انماطی بصری رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب ماجاء ان الاعمال بالنیة والحسبة.....)) لاندې تیر شوی دی. (۲)

۲- عبدالله بن عمر: دا عبدالله بن عمر نمیری رحمه الله دې. (۳)

۳- یونس: دا یونس بن یزید بن ابی النجاد ایلی رحمه الله دې. دَ دوی مختصر حالات ((بدء الوحی)) دَ پنځم حدیث په ذیل کښې تیرشوی دی. (۴)

۴- زهری: دا امام محمد بن مسلم ابن شهاب زهری رحمه الله دې. دَ دوی مختصر حالات "بدء الوحی" دَ دریم حدیث په ذیل کښې تیرشوی دی. (۵)

۵- عروه بن الزبیر: دا جلیل القدر تابعی حضرت عروه بن زبیر رحمه الله دې. دَ دوی مختصر حالات ((بدء الوحی)) دَ دوئم حدیث په ذیل کښې تیرشوی دی. (۶)

۶- سعید بن المسیب: دا مشهور تابعی حضرت سعید بن المسیب رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب من قال ان الایمان هو العمل)) لاندې تیرشوی دی. (۷)

۷- علقمه بن وقاص: داعلقمه بن وقاص بن محصن لیثی رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب ماجاء ان الاعمال بالنیة والحسبة)) کښې تیرشوی دی. (۸)

---

۱) قوله: عن حدیث عائشة رضی الله عنها: الحدیث مر تخریجه فی کتاب الهبة باب هبة المراة لغیر زوجها..

۲) (کشف الباری (ج۲ص۷٤٤)-

۳) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الشهادات باب اذا عدل رجل رجلا.....-

٤) (کشف الباری (ج۱ص٤٦۳) وانظر کشف الباری (ج۳ص۲۸۲)-

٥) (کشف الباری (ج۱ص۳۲۶)

۶) (کشف الباری (ج۱ص۲۹۱)

۷) (کشف الباری (ج۲ص۱۵۹)-

۸) (کشف الباری (ج۲ص۷٤۱)-

۸- عبيدالله بن عبدالله: داعبيده بن عبدالله بن عتبه بن مسعود رحمه الله دي. د دوی څه حالات ((بدء الوحی)) پنځم حديث لاندې او مفصل حالات ((كتاب العلم باب متى يصح سماع الصغير؟)) كښې تيرشوى دى. (۱)

۹- عائشه: دا حضرت عائشه ام المؤمنين عائشه بن ابى بكر الصديق رضي الله عنهما ده. د دوی حالات ((بدء الوحی)) د دونم حديث لاندې راغلى دى. (۲)

تنبيه امام بخارى رحمه الله دلته د باب لاندې چه كوم حديث ذكر كړيدې، هغه د حضرت عائشې رضي الله عنها مشهور حديث ((حديث الافك)) دې. د دې حديث مكمل تشريح (كتاب المغازى) كښې راغلى ده. (۳)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث باب د ترجمه سره مطابقت ظاهر دې او په دې كښې تصريح ده چه عائشه رضي الله عنها نبى كريم صلى الله عليه وسلم خپل خان سره بوتلې وه، هغه نى د خسرې راويستو نه پس بوتلې وه. (۴)

۶۴- بَاب: غَزْوِ النِّسَاءِ وَقِتَالِهِنَّ مَعَ الرِّجَالِ

د ترجمة الباب مقصد: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه د دې خبرې احتمال دې چه د امام بخارى رحمه الله غرض د باب د ترجمه نه دابيان كول وى چه ښځې خود غزوې دپاره اووتلې ليكن هغوى به جنګ نه كوى نو د عبارت تقدير به دا وى ((وقتالهن مع الرجال، اى هل هو سائغ، اواذا خرجن فى الغزو اقتصرن على ماذكر من مداواة الجرحى ونحو ذلك؟)) او د ښځو د سړو سره جنګ كول آيا دا شائع دى يا كه ښځې د سړو دپاره د غزوې دپاره اووتلې نو د زخميانو مرهم پټى يا د دې قسم په نور خدمت باندې به اقتصار كوى؟ (۵)

[۲۷۲۴] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ (۶) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ انْهَزَمَ النَّاسُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَلَقَدْ رَأَيْتُ عَائِشَةَ

---

۱) (كشف البارى (ج ۱ ص ۴۶۶) و (ج ۳ ص ۳۷۹)-
۲) (كشف البارى (ج ۱ ص ۲۹۱)-
۳) (كشف البارى كتاب المغازى باب حديث الافک (ص ۳۳۲)-
۴) (فتح البارى (ج ۶ ص ۷۸)-
۵) (فتح البارى (ج ۶ ص ۷۸)-
۶) (قوله: عن انس رضى الله عنه: الحديث اخرجه البخارى ايضاً كتاب الجهاد والسير باب المجن ومن يترس بترس صاحبه، رقم (۲۹۰۲) وكتاب فضائل اصحاب النبى صلى الله عليه وسلم باب مناقب ابى طلحه رضى الله عنه رقم (۳۸۱۱) وكتاب المغازى باب ﴿اذهمت طائفتان منكم ان تفشلا....﴾ رقم (۴۰۶۴) ومسلم كتاب الجهاد باب غزوة النساء مع الرجال رقم (۴۶۸۳)

بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ وَأُمَّ سُلَيْمٍ وَإِنَّهُمَا لَمُشَمِّرَتَانِ أَرَى خَدَمَ سُوقِهِمَا تَنْقُزَانِ الْقِرَبَ وَقَالَ غَيْرُهُ تَنْقُلَانِ الْقِرَبَ عَلَى مُتُونِهِمَا ثُمَّ تُفْرِغَانِهِ فِي أَفْوَاهِ الْقَوْمِ ثُمَّ تَرْجِعَانِ فَتَمْلَآنِهَا ثُمَّ تَجِيئَانِ فَتُفْرِغَانِهَا فِي أَفْوَاهِ الْقَوْمِ [۲۷۴۶، ۳۶۰۰، ۳۸۳۷]

تراجم رجال

۱-ابومعمر: دا ابومعمرعبدالله بن عمروبن ابى الحجاج منقرى رحمة الله عليه دي.

۲-عبدالوارث: داعبدالوارث بن سعيدبن ذكوان تميمى بصرى رحمة الله عليه دي،دَدې دواړو حضراتو حالات (كتاب العلم باب قول النبى صلى الله عليه وسلم: اللهم علمه الكتاب) كښې تيرشوى دى(۱)

۳- عبدالعزيز: دا عبدالعزيز بن صهيب بنانى بصرى رحمة الله عليه دي. دَ دوى مختصر حالات ((كتاب الايمان باب حب الرسول صلى الله عليه وسلم من الايمان)) كښې راغلى دى. (۲)

۴-انس: دا مشهور صحابى حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دي، دَ دوى حالات ((كتاب الايمان باب من الايمان ان يحب لاخيه مايحب لنفسه)) په ذيل كښې تيرشوى دى. (۳)

قوله: قال لما كان يوم احد انهزم الناس عن النبى صلى الله عليه وسلم:
حضرت انس رضي الله عنه دَ جنګ احدپه ورځ چه كله خلقو ماتې اوخوړله او دَ نبى كريم صلى الله عليه وسلم نه خواره شول.
دلته حضرت انس رضي الله عنه په جنګ احد كښې دَ مسلمانانو دَ ماتى سره مخ كيدلو طرف ته اشاره اوفرمائيله، دَ كتاب المغازى په روايت كښې نور تفصيل ذكر دې.كوم چه مصنف رحمة الله عليه دلته مصنف دَ اختصار په غرض سره حذف كړيدې. (۴)

قوله: قال ولقد رايت عائشة بنت ابى بكر وام سليم، وانهما لمشمرتان: حضرت انس رضي الله عنه فرمائى ما حضرت عائشه او ام سليم رضي الله عنهما اوكتلې چه هغوى خپلې پينڅې اوچتې كړې وې.
حضرت ام سليم رضي الله عنها دا مشهوره انصارى صحابيه اودَ حضرت انس رضي الله عنه مورده.(۵)

((مشمرتان)) دَ باب تفعيل نه اسم فاعل، تثنيه مونث صيغه ده، وئيلى شى ((شمر الثوب عن ساقيه)) يعنى هغې كپړې دَ پنډونه اوچتې كړې.(۶)

---

۱) (كشف البارى (ج۳ص۳۵۶-۳۶۱)-
۲) (كشف البارى (ج۲ ص۲)-
۳) (كشف البارى (ج۲ص ٤)-
٤) (دَ تفصيل دَپاره اوګورئ كشف البارى كتاب المغازى (ص ۲۳۰)-
۵) (دَ دوى دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب العلم باب الحياء فى العلم-
۶) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٢٦) ومصباح اللغات مادة شمر-

((اری خدم سوقهما)) ما دَ هغې دَ پندو پانزیب ته کتل. ((خدم))، بفتح الخاء المعجمة والدال المهملة - خدمة جمع ده اودَ دې معنې خلخال یعنی پازیب.(۱)

او سوق جمع دَ ساق په معنی دَ پنډئی. (۲)

یوسوال اود هغې جواب: دلته سوال دا پیدا کیږی چه حضرت عائشه رضی الله عنها خودَ حضرت انس رضی الله عنه دَ پاره نامحرم وه نودَ حضرت انس رضی الله عنه دَ پاره دَ ام المؤمنین رضی الله عنها پنډئی طرف ته کتل څنګه جائزشو؟ علامه نووی رحمه الله دَ دې سوال دوه جوابونه فرمائیلی دی:

① دا ((نهی عن النظرالی الاجنبیات)) نه وړاندې واقعه ده، ځکه چه حضرت انس رضی الله عنه دَ غزوه احد قصه بیانوی او هغه وخت پورې اجنبیاتو طرف ته دَ کتلو نهی او ممانعت نه وو نازل شوې.

② حضرت انس رضی الله عنه داخو په حدیث کښې نه دی فرمائیلی چه ما دَ هغې پنډئی ته په قصد سره کتلی وو، دَ هغه دا خبره په دې باندې محمول ده چه دا نظر کوم پرېوتلې وو ناڅاپی او غیر اختیاری توګه باندې وو. (۳)

قوله: تنقزان القرب: هغوی به مشکیزې ډکې اوړلې.

مطلب دا چه مشکیزې به دَ اوبونه دومره ډکې وې چه دَ هغې نه به اوبه تونیدلې. پورته چه کومه ترجمه مونږ نقل کړه، دا دَ حضرت انور شاه صاحب رحمه الله ده. (۴)

"تنقزان" معنی او ضبط: ((تنقزان)) تثنیه مؤنثه غائبه صیغه ده اودا کلمه شارحینوپه دوه شان ضبط کړیده ①یوچه دَ تاء دَ فتحه سره وی نودَ دې باب به ((نصر)) وی اودَ دې معنی دَ ټوپونو او دانګلو به وی.(۵)

لیکن په دې صورت کښې دَ ((القرب)) نصب مشکل دې. ځکه چه ((النقز)) فعل لازم دې او هغه ((القرب))کښې دَ نصب عمل نشی کولې.

دَ دې اشکال جواب صاحب ((تلویح)) داورکړې چه (القرب) ((منصوب علی نزع الخافض)) دې یعنی ((تنقزان بالقرب)) (۶)

② چه دادَ تاء په ضمه سره وې نو دَدې باب ((افعال)) راځی، او په هغه صورت کښې "القرب" نصب صحیح دې، مطلب به دا وی چه هغه به دَ سیر دَ شدت دَ وجه مشکیزې خوزولې.(۷)

---

۱) (جامع الاصول (ج۸ص ۲۴۰) وفتح الباری (ج۶ص۷۸) وعمدة القاری (ج ۱۴ص۱۶۶)-

۲) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۶۶)-

۳) (شرح النووی علی مسلم (ج۲ص۱۱۶) وعمدة القاری (ج ۱۴ص۱۶۷)-

۴) (فیض الباری (ج۳ص ۴۳۴)-

۵) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۶۶) وفتح الباری (ج۶ص۷۸)-

۶) (حواله بالا-

۷) (حواله بالا-

علامه عینی رحمه الله فرمائی چه په بعض اصول کښې ضمه د تاء صراحت دې. (۱)
البته قاضی عیاض رحمه الله فرمائی چه بعض شیوخ ،،القرب،، مرفوع لولی په داسې طریقه چه ،،القرب علی متونهما،، جمله اسمیه بغیر د واو ده (۲)
اوعلامه خطابی رحمه الله فرمائی چه زما خیال دا دې چه صحیح لفظ ((تزفران)) دې او ((زفر)) وائی درنه مشکیزه اوچتولوته، د دې وجه دا ده چه وړاندینی باب په روایت کښې امام بخاری رحمه الله "تزفر" لفظ نقل کړیدې. (۳)
خو دا خبره منلې شویده چه دا کلمه که د تاء په فتحه سره وی اوکه ضمه سره، دا د سیرد سرعت نه کنایه ده. (۴)

قوله: وقال غیره: تنقلان القرب علی متونهما: اود ابومعمر رحمه الله نه علاوه بل چا وئیلی دی چه هغه دواړو به په خپله شاباندې مشکیزې راوړلې.

د مذکوره تعلیق مطلب او مقصد: د ابوذر، کشمیهنی او حموی په نسخوکښې همدا رنګ دی، دا حدیث هم هغه شان په هغه سنداومتن سره امام بخاری رحمه الله په کتاب المغازی غزوه احد (۵) لاندې ذکر کړیدې.په دې کښې رواتو هیڅ اختلاف نه دې کړې بلکه ټولو((تنقزان)) نقل کړیدې. (۶)

او په ((غیره)) کښې ضمیر مجرد او ابومعمر طرف ته راجع دې اود غیر نه مراد جعفر بن مهران دې. (۷)

اوس د پورتنی عبارت مطلب دا شو چه عبدالوارث نه حدیث باب روایت کونکی ټولو حضراتو هم((تنقزان)) وئیلې دې خوجعفر بن مهران په خپل روایت کښې ((تنقلان))نقل کړیدې. او دا خبره خو د چا نه هم پټه نه ده ((تنقزان)) په صورت کښې چه کوم اشکال وړاندې کیدل هغه د ((تنقلان)) په صورت کښې نه راځی ځکه چه دا فعل متعدی دې او معنی ئې هم واضح ده. (۸)

دمذکروه تعلیق تخریج: مذکوره تعلیق امام مسلم رحمه الله په خپل صحیح کښې د عبدالله بن

---

۱) (عمدة القاری(ج ۱٤ص۱۶۶)وقدجاء هذااللفظ بضم التاء روایة باب مناقبابی طلحه رضی الله عنه من کتاب مناقب الانصاررقم (۳۸۸) وباب ﴿اذهمت طائفتان منکم ان تفشلا...﴾ من کتاب المغازی رقم (٤۰۶٤)
۲) فتح الباری (۶\۷۸) وعمدة القاری (۱٤\۱۶۷) والنهایة (۵\۱۰۶)_
۳) (اعلام الحدیث للخطابی (ج۲ص۱۳۸۵)-
٤) (فتح الباری (ج۶ص۷۸)-
۵) (الصحیح للبخاری (ج ص) کتاب المغازی باب ﴿اذهمت طائفتان...﴾ رقم (٤۰۶٤)-
۶) (تعلیق التعلیق (ج۳ص٤٤۲)-
۷) (حواله بالا-
۸) (صحیح مسلم کتاب الجهاد والسیر باب غزوة النساء مع الرجال رقم (٤۶۸۳)-

عبدالرحمن الدارمي په واسطه سره، ابویعلی موصلی رحمه الله خپل مسند کښې او اسماعیلی رحمه الله د جعفر بن مهران په واسطه سره بعینه د حدیث باب سند سره نقل کړیدې. (۱)

قوله: ثم تفرغانه في افواه القوم، ثم ترجعان، فتملانها، ثم یجیئان فتفرغانه في افواه القوم....: بیا به دواړو اوبه د قوم په خلو کښې اړولې. بیا به واپس کیدلې او مشکیزې به ئې راډکولې راوړلې او بیا به ئې اوبه د قوم په خلوکښې اړولې.

«تفرغانه» د باب افعال نه دې، د دې معنی راغورزولو او اړولو ده. او ضمیر منصوب ماء طرف ته راجع دې چه د قرب په لفظ سره مفهوم کیږی اوس مطلب دا شوچه هغه دواړو به هغه اوبه چه په مشکیزوکښې وې دخلقوپه خلوکښې ورغورزولې او وراړولې. (۲)

اودابوذر په نسخه کښې «تفرغانها» دې، په دې صورت کښې ضمیر منصوب «القرب» طرف ته راجع به وی. (۳)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: علامه ابن المنیر اسکندرانی رحمه الله د باب د ترجمې په الفاظو باندې اعتراض کولو سره فرمائی چه امام بخاری رحمه الله خو ترجمه قائمه کړیده «غزوالنساء وقتالهن مع الرجال» اود باب په مینځ کښې چه کوم حدیث ذکر کړیدې په هغې کښې د سر نه د غزوې یا د قتال ذکر نشته، په دې وجه د ترجمه او حدیث په ذیل کښې مناسبت موجود نه دې، فرمائی «بوّب علی غزوهن وقتالهن، ولیس في الحدیث انهن قاتلن» (۴)

او بیا هغوی پخپله د دې اعتراض جواب ورکولو سره دوه مناسبتونه ذکر کوی:

① چه دا اوونیلې شی چه ښځو د مجاهدینو او غازیانو کوم اعانت او امداد کولو هم دغه د هغوی جهاد وو (۵)

د دې جواب تائید د مختلفو احادیثونه کیږی. د ابوداؤد شریف روایت دې. حشرج بن زیاد د خپلې نیا ام زیاد رضی الله عنها نه روایت کوی:

«انها خرجت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم في غزوة خیبر سادس ست نسوة، فبلغ رسول الله صلی الله علیه وسلم، فبعث الینا، فجئنا، فرأینا فیه الغضب، فقال: مع من خرجتن وباذن من خرجتن؟ فقلنا: یا رسول الله خرجنا نغزل الشعر، ونعین به في سبیل الله ومعنا دواء للجرحی ونناول السهام، ونسقي السویق....» (۶)

یعنی هغوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره غزوه خیبرته اووتلې، هغه د شپږو ښځو نه شپږمه ښځه وه،

---

۱) (تعلیق التعلیق (ج۳ص۴۴۲) وفتح الباری (ج۶ص۷۸)-

۲) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۶۷) وشرح القسطلانی ء (ج۵ص۸۴)-

۳) (ارشادالساری (ج۵ص۸۴)-

۴) (المتوازی (ص۱۵۶) وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۶۶) وفتح الباری (ج۶ص۷۸)-

۵) (حواله بالا-

۶) (سنن ابی داؤد ابواب الجهاد باب فی المراة والعبد یحدیان من الغنیمة رقم (۲۷۲۹)-

نو رسول الله ﷺ ته خبره اورسيدله نو هغوی ﷺ زمونږ د راغوښتلو دپاره سړے راولیګلو نو مونږ په خدمت کښې حاضرې شو. مونږ د هغوی ﷺ په مخ مبارك باندې غصه اولیدله، وې فرمائیل تاسو ښځې دچاسره اودَ چا په اجازت راوتلې ئې؟ مونږ وئیل یا رسول الله! مونږ په دې وجه راوتلې یو چه سپنږسی به تارونه کوواودې په ذریعه به د الله تعالی دلارې مدد کوو او مونږ سره د زخمیانو دپاره دوائی ده او مونږ به غشی نیسو او ستوان به پرې څکوو.
په دې حدیث کښې دا راغلی دې چه مونږ به غشو وررونکوته غشی نیسو او دا خبره ښکاره ده چه غازی ته څه ورکونکوته د هغې په مثل اجر او ثواب به ملاوېږی. (۱)
د دې جواب تائید د حضرت ربیع بن معوذ ﷺ د حدیث نه هم کیږی چه راتلونکی باب نه پس په باب کښې راځی. چه ((كنامع النبى صلى الله عليه وسلم ونداوى الجرحى....)) (۲)
دغه شان په مسلم شریف کښې د حضرت ابن عباس ﷺ حدیث دې ((وقد كان يغزوبهن فيداوين الجرحى....)) (۳) رسول الله ﷺ به غزواتو کښې ښځې هم خان سره بوتلې چه د زخمیانو خیال به ئې ساتلو او مرهم پټئی وغیره به کولې. (۴)
② یا که دا اووئیلې شی چه دغه صحابیاتو رضی الله عنهن کله د زخمیانو د خیال کولو فریضه پوره کوله او په هغوی به ئې اوبه وغیره څکولې نو بعض وخت د دې امورو پوره کولو په دوران کښې د خپل خان د حفاظت او بچ ساتلو هم ضرورت پیښیدلو او همدغه احتمال غالب دې په دې وجه هغوی ته د قتال نسبت کړیشوې دې. (۵)
د دې احتمال تائید د دې روایت نه کیږی کوم چه حضرت انس ﷺ بیان کړیدې، د صحیح مسلم روایت دې:

((ان ام سليم اتخذت يوم حنين خنجرًا، فكان معها، فراها ابوطلحة فقال: يا رسول الله هذه ام سليم معها خنجر فقال لها رسول الله صلى الله عليه وسلم: ما هذا الخنجر؟ قالت: اتخذته ان دنامنى احد من المشركين بقرت به بطنه)) (۶)

ام سلیم ﷺ په غزوه حنین کښې یو خنجر لاس کښې نیولې وو، چه هم هغې سره وو، حضرت ابوطلحه (چه د ام سلیم خاوندوو) هغې ته اوکتل نو رسول الله ﷺ ته ئې عرض اوکړو. دا ام سلیم ده. د چا په لاس کښې چه خنجر دې. نورسول الله ﷺ ام سلیم ﷺ ته اوفرمائیل چه دا خنجر تاڅه له راخستې دې؟ نو هغې اووئیل چه څوك مشرك ماله نزدې راغلو نو په دې خنجر به زه د هغه خیټه اوشلوم.

---

۱) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٦٦)-
۲) (صحيح البخارى كتاب الجهاد باب مداواة النساء الجرحى فى الغزو رقم (۲۸۸۲)-
۳) (صحيح مسلم كتاب الجهاد والسير باب النساء الغازيات يرضخ لهن...رقم (٤٦٨٤)-
٤) (فتح البارى (ج ٦ص ٧٨)-
۵) (حواله بالا المتوازى (ص ١٥٦) وعمدة القارى (ج ١٤ص ١٦٦)-
۶) (صحيح مسلم كتاب الجهاد والسير باب غزوة النساء مع الرجال رقم (٤٦٨٠)-

د حضرت عمرفاروق رضی الله عنه د حکومت په زمانه کښې مشهور جنګ. جنګ یرموک کښې ښځو جنګ اوکړو، کله چه رومیانو په مسلمانانو باندې سختې حملې اوکړې او هغوی د مسلمانانو په لښکرکښې رانوتل نو رومیانو ښځې په تورو اووهلې. په دې موقع د قریشو ښځو ډیر په بهادرئی سره د رومیانو مقابله اوکړه او آخر ئې اوتختول. (۱)

۶۵- بَاب: حَمْلِ النِّسَاءِ الْقِرَبَ إِلَى النَّاسِ فِي الْغَزْوِ

د ترجمة الباب مقصد: دامام بخاری رحمه الله مقصد د باب د ترجمې نه د دې امر جواز او مشروعیت خودل دی چه ښځې په غزوه کښې سړو باندې اوبه څکولې شي، په دې کښې د حرج څه خبره نشته.(۲)

[۲۷۲۵] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ ثَعْلَبَةُ بْنُ أَبِي مَالِكٍ(۳) إِنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَسَمَ مُرُوطًا بَيْنَ نِسَاءٍ مِنْ نِسَاءِ الْمَدِينَةِ فَبَقِيَ مِرْطٌ جَيِّدٌ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ مَنْ عِنْدَهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَعْطِ هَذَا ابْنَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي عِنْدَكَ يُرِيدُونَ أُمَّ كُلْثُومٍ بِنْتَ عَلِيٍّ فَقَالَ عُمَرُ أُمُّ سَلِيطٍ أَحَقُّ وَأُمُّ سَلِيطٍ مِنْ نِسَاءِ الْأَنْصَارِ مِمَّنْ بَايَعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُمَرُ فَإِنَّهَا كَانَتْ تَزْفِرُ لَنَا الْقِرَبَ يَوْمَ أُحُدٍ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ تَزْفِرُ تَخِيطُ [۳۸۴۳]

تراجم رجال

۱- **عبدان:** دا عبدالله بن عثمان بن جبله رحمه الله دې.

۲- **عبدالله:** دا عبدالله بن مبارك بن واضح حنظلی رحمه الله دې. دَدې دواړو حضراتوحالات "بدءالوحی" د پنځم حدیث په ذیل کښې راغلی دی. (۴)

۳- **یونس:** دا ابویزید بن یزیدبن ابی النجاد ایلی رحمه الله دې. د ده مختصر حالات "بدءالوحی" پنځم حدیث (۵) او تفصیلی حالات ((کتاب العلم باب من یردالله به خیرا....)) لاندې تیرشوی دی. (۶)

۴- **شهاب:** دا ابوبکر محمد بن مسلم ابن شهاب زهری رحمه الله دې. د ده حالات ((بدءالوحی))

۱) (ارشاد الساری (ج۵ص ۸٤) وشرح ابن بطال (ج۵ص۷۷)-
۲) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١٦٩)-
۳) (قوله: ثعلبة الحدیث اخرجه البخاری ایضًا کتاب المغازی باب ذکر ام سلیط رقم ٤٠٧١) والحدیث من افراده عمدة القاری (ج ١٤ص ١٧٠)-
٤) (کشف الباری (ج ١ص ٣٦١-٣٦٢)-
۵) (کشف الباری (ج ١ص ٤۶۳)-
۶) (کشف الباری (ج ٣ص ٢٨٢)-

دریم حدیث کښې راغلی دی.(۱)

۵- ثعلبه بن ابی مالك: دا ابویحیی یا ابومالك ثعلبه بن ابی مالك عبدالله بن سام القرظی المدنی رضي الله عنه دې.(۲)

دا د بنوقریظه د جمات امام وو او تر آخرعمر پورې په دې منصب باندې وو او د انصارو خلیف وو.(۳)

د هغه پلار عبدالله بن سام ابومالك اصلا یمنی دې او قبیله "کنده" سره د هغه تعلق وو او یهودی مذهب والا وو، د یمن نه راغلې وو مدینه منوره کښې آباد شوې ووا و د بنو قریظه یوې ابن سعید لورسره ئی نکاح اوکړه او ابومال بنو قریظه حلیف جوړ شو په دې وجه هغه ته قرظی وائی.(۴)

او د هغه پلار عبدالله بن سام غالبًا غزوه بنی قریظه کښې د کفر په حالت کښې اووژلې شو.(۵)

حضرت ثعلبه رضي الله عنه صحابی دې که نه؟: د حضرت ثعلبه رضي الله عنه په صحابی کیدو کښې د محدثینو اختلاف دې. ابن سعد، امام ابوحاتم، ابن حبان، عجلی او داسې نور بعض حضرات هغه ته تابعی وائی. ابن ابی حاتم فرمائی (سالت ابی عن ثعلبة بن ابی مالك؟ فقال: هو من التابعین)(۶)

خو امام یحیی بن معین، حافظ جمال الدین مزی، امام بخاری، ابن عبدالبر، ابن قانع، ذهبی او مصعب بن عبدالله زبیری رحمهم الله وغیره رائې دا ده چه صحابی دې.(۷)

تاسو د فریقینو اقوال اوکتل خو راجح همدغه معلومیږی چه دا صحابی دې.

علامه ابن عبدالبر رحمه الله په قول حضرت ثعلبه قرظی رضي الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په مبارکه زمانه کښې اسلام قبول کړې وو.(۸)

پخپله د حضرت ثعلبه رضي الله عنه وینا ده، سماك بن حرب رحمه الله د حضرت ثعلبه رضي الله عنه نه روایت کوی چه هغوی فرمائیلی دی: ((کنت غلاما علی عهد النبی صلی الله علیه وسلم))(۹)

په دې وجه راجح همدغه دی چه هغه صحابی دې. او هغوی په حالت اسلام کښې رسول الله صلی الله علیه وسلم لیدلې دې. او ابن ماجه کښې د هغه مرفوع روایت هم موجود دې.(۱۰)

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۳۲۶)-

۲) (تهذیب الکمال (ج٤ص۳۹۷) وطبقات ابن سعد(ج۵ص۷۹)-

۳) (حواله بالا الجرح والتعدیل (ج۲ص۳۹۰) رقم (۱۸۷۵)-

٤) (طبقات ابن سعد (ج۵ص۷۹)-

۵) (فتح الباری (ج۶ص۷۹) والاصابة (ج۱ص۲۰۱)-

۶) (تهذیب التهذیب (ج۲ص۲۵) وحاشیة سبط ابن العجمی (ج۱ص۲۸٤)وطبقات ابن سعد [۵ص۷۹) وتعلیقات معجم الصحابة (ج۳ص۹۲٤)-

۷) (تهذیب الکمال (ج٤ص۳۹۷) والاستیعاب (ج۱ص۱۳۲) وتاریخ البخاری الکبیر (ج۱ص۱۷٤) ومعجم الصحابة (ج۳ص۹۲٤)والکاشف للذهبی (ج۱ص۲۸٤)-

۸) (الاستیعاب (ج۱ص۱۳۲)-

۹) (حاشیة سبط ابن العجمی علی الکاشف (ج۱ص۲۸٤)-

۱۰) اخرج ابن ماجة لثعلبة بن ابی مالک عن النبی صلی الله علیه وسلم کان یخطب قائما خطبتین یفصل بینهما بجلوس وابوبکروعمر رضی الله عنهما کذلک. سنن ابن ماجه: کتاب الرهن، باب الشرب من الاودیة رقم (۲٤۸۱)

حافظ ابن حجر رحمه الله دَ هغوى صحابى كيدو ته ترجيح وركولو سره ليكى: ((وحديثه من عمرفى صحيح البخارى ومن يقتل ابوه بقريظة ويكون هو بصدد من يقتل لولا الانبات لايمتنع ان يصح سماعه فلهذا الاحتمال ذكرته هنا)) (۱)

يعنى دَ حضرت عمر رضي الله عنه نه په صحيح بخارى كښې دَ هغوى حديث موجود دې او دَ چاپلار چه په بنوقريظه كښې قتل شوې وى او هغه پخپله هم قتل كيدو ته نزدې وى كه دَ انبات معامله نه وه نود هغه سماع عن النبى ﷺ صحيح كيدل ممتنع نه دے.په دې وجه دَ حضرت ثعلبه رضي الله عنه تذكره ما (قسم اول) كښې نقل كړيده.

او حافظ ابن حرج رحمه الله "الاصابة" په قسم اول كښې دَ هغه صحابه كرامو ترجمه او تذكره ليكلې ده د چا رويت او صحبت چه ثابت وى، كه هغه ثبوت په كومه طريقه هم وى. (۲)

مصعب بن عبدالله زبيرى رحمه الله فرمائى((سنه سن عطية وقصته كقصته)) (۳) يعنى حضرت ثعلبه دَ حضرت عطيه رضي الله عنه هم عمر دې اودَ حضرت ثعلبه رضي الله عنه قصه هم دَ عطيه رضي الله عنه دَ قصې په شان ده.(۴)

دا خبره دې واضحه وى چه دَ حضرت عطيه رضي الله عنه په صحبت كښې هيڅ اختلاف نشته. هغه په اتفاق سره صحابى دې

نو حضرت ثعلبه رضي الله عنه به هم صحابى شميرلې شى. حضرت ثعلبه رضي الله عنه دَ نبى كريم ﷺ نه. حضرت عمر، حضرت عثمان. حضرت جابر او حارثه بن نعمان رضي الله عنهم وغيره نه دَ حديث روايت كوى.

اودَ هغه نه روايت كونكوكښې دَ هغه ځوئ ابومالك، منظور، زهرى. مسوربن رفاعة، محمدبن عقبه او صفوان بن سليم وغيره شامل دى.(۵)

دا دَ صحيح بخارى،ابوداؤداو ابن ماجه راوى دې.(۶) اودَ هغه په صحاح سته كښې صرف يو مرفوع حديث دې. (۷)

---

۱) (الاصابة (ج۱ص۲۰۱)-

۲) (الاصابة (ج۱ص ٤)-

۳) (تهذيب الكمال (ج ٤ص۳۹۷)-

٤) (وقصة عطية رواها الائمة الاربعة وهى: عن عطية القرظى قال: كنت فيمن حكم عليهم سعد بن معاذ، فشكوا فى امن الذرية انا اومن المقاتلة؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: انظروا فان كان انبت الشعر فاقتلوه والافلاتقتلوه. قال: فاذا عانتى لم تنبت فالقونى فى الذرية فلم اقتل، انظر سنن ابى داؤد ابواب الحدود باب فى الغلام يصيب الحد، رقم (٤٤٠٤-٤٤٠٥) والترمذى ابواب السير باب ماجاء فى النزول على الحكم رقم (١٥٨٤) والنسائى كتاب قطع السارق باب ماجاء البلوغ وذكر السن..... رقم (٤٩٨٤) وابن ماجه ابواب الحدود باب من لايجب عليه الحد رقم (٢٥٤١)-

۵) (شيوخ وتلامذه دَ پاره اوګورئ تهذيب الكمال(ج ٤ ص۳۹۷-۳۹۸)-

۶) (تهذيب الكمال (ج ٤ص۳۹۸)-

۷) (تعليقات معجم الصحابة (ج۳ص ۹۲٤) وخلاصة الخزرجى)ص۵۷) حرف الثاء من اسمه ثعلبة-

۲- عمر بن الخطاب: دا خلیفه ثانی امیرالمؤمنین حضرت عمر بن الخطاب العدوی رضی الله عنه دې. دَ دوی مختصر حالات ((بدء الوحی)) په رومبنی حدیث او مفصل حالات ((کتاب الایمان باب زیادة الایمان ونقصانه)) لاندې تیرشوی دی.(۱)

قوله: ان عمر بن الخطاب رضی الله عنه قسم مروطا بین نساء من نساء المدینة، فبقی مرط جید: حضرت ثعلبه بن ابی مالک رضی الله عنه فرمائی چه حضرت عمربن الخطاب رضی الله عنه د مدینې منورې په ښځوکښې څادرونه تقسیم کړل، نو یو ښه څادر بچ شو.

مروط—بضم المیم والراء—مرط جمع ده، دَ ورئی یا رینښمو څادر ته وائی.(۲)

((فقال له بعض من عنده: یاامیرالمؤمنین، اعط هذا ابنة رسول الله صلی الله علیه وسلم التی عندك – یریدون: ام کلثوم بنت علی))

نوحضرت عمر رضی الله عنه سره ناست یو سړی اووئیل امیرالمؤمنین!دا څادر دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم لوربی بی ته ورکړه چه ستاسو په نکاح کښې ده. دَ هغه مراد ام کلثوم رضی الله عنها وه. چه دَ حضرت علی رضی الله عنه لور وه.

حافظ ابن حجر فرمائی((لم اقف علی اسمه)) دَ هغه قائل نوم ماته معلوم نه شو.(۳)

قوله: ام کلثوم رضی الله عنها: دا دَ حضرت علی او حضرت فاطمه رضی الله عنهما دَ تولونه کشره لور وه او دَ حضرات حسنین رضی الله عنهما سکه خور اودَ رسول الله صلی الله علیه وسلم نمسئی وه. په دې وجه په حدیث کښې هغې ته ((بنت رسول الله)) اووئیلې شوه.(۴)

دا دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم په حیات مبارك کښې پیدا شوه او حضرت عمر په خپل دور خلافت کښې دَ حضرت علی رضی الله عنه نه دَ هغې رشته دَ خپل ځان دپاره اوغوښتله. هغه وخت دا ماشومه وه. (۵)

دَ هغې نکاح حضرت عمر رضی الله عنه سره په کال ۱۷ھ کښې اوشوه. (۶) دَ هغې نه دَ حضرت عمر رضی الله عنه یوه لور رقیه او یو خوئ زید پیداشو. (۷)

دَ حضرت عمر رضی الله عنه دَ شهادت نه پس دَ هغې نکاح عوف بن جعفر بن ابی طالب سره اوشوه. دَعوف دَ انتقال نه پس دَ هغه رور محمدبن جعفر هغې سره نکاح اوکړه. دَ محمد نه پس

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۲۳۹) و(ج۲ص ٤٧٤)-

۲) (عمدة القاری (ج ١٤ص١٦٨)-

۳) (فتح الباری (ج۶ص۷۹)-

٤) (حواله بالا-

۵) (حواله بالا والاصابة (ج ٤ص ٤٩٢) وعمدة القاری (ج ١٤ص ١٦٨)-

۶) (دَ شیعیت اصلی رو پ(ص۲۷۵)-

۷) (تهذیب الاسماء واللغات (ج ۲ص۳۶۵) وسیر اعلام النبلاء (ج۳ص۵۰۱)-

عبدالله بن جعفر سره د هغې نکاح اوشوه. (۱)
د حضرت ام کلثوم رضي الله عنها او د هغې د خوئ زیدبن عمر په یوه ورځ انتقال اوشواوحضرت سعیدبن العاص رضي الله عنه چه په هغه ورخوکښې د مدینې منورې امیر وو د دواړو جنازه اوکړه. دا سانحه د حضرت معاویه رضي الله عنه د خلافت په شروع ورخو کښې اوشوه. (۲)

قوله: فقال عمر: ام سلیط احق، وام سلیط من نساء الانصار ممن بایع رسول الله صلى الله علیه وسلم: نو حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائیل چه ام سلیط ډیره حقداره ده، او ام سلیط د انصارو په هغه ښځوکښې ده چا چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په لاس بیعت کړې وو.

حضرت ام سلیط رضي الله عنها: دا حضرت ام قیس بنت عبیدبن زیادبن ثعلبه النجاریه الانصاریه رضي الله عنها ده. (۳)
او دا هم په خپل کنیت سره مشهوره وه. (۴)
هغې سره اوله نکاح ابوسلیط بن ابی حارثه بن قیس نجاری کړې وه او د ابوسلیط نه یو خوئ سلیط او یوه لور فاطمه پیدا شوه نو په دې وجه هغې ته ام سلیط وائي. (۵)
د ابوسلیط د وفات نه پس دا د مالك بن سنان په نکاح کښې راغله او د هغه نه حضرت ابوسعید خدری رضي الله عنه پیدا شو. (۶)
هغې ته د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه د بیعت او غزوه احد، خیبر او حنین کښې یوځائ کیدو شرف حاصل دې. (۷)

قوله: قال عمر: فانها کانت تزفر لنا القرب یوم احد: حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائیل چه ام سلیط به زمونږ دپاره په جنګ احد کښې مشکیزې راوچتولې او راوړلې. دلته حضرت عمر رضي الله عنه د خادر په معامله کښې حضرت ام کلثوم رضي الله عنها په مقابله کښې حضرت ام سلیط رضي الله عنها ته ترجیح ورکولو علت ښائی چه حضرت ام سلیط رضي الله عنها به په غزوه احد کښې زمونږ د پاره مشکیزې اوچتولې راوړلې نو په دې وجه د دغه خادر زیاته حقداره هغه ده.

قوله: قال ابوعبدالله: تزفر: تخیط: ابوعبدالله (امام بخاری) فرمائی چه تزفر معنی هغې به ګنډل.
داجمله صرف د مستملی په روایت کښې ده باقی نسخ صحیح بخاری کښې دا توضیحی جمله نشته. (۸)

---

۱) (الاصابة (ج ٤ص ٤٩٢)-
۲) (حواله بالا وطبقات ابن سعد (ج۸ص ٤۶۵) کشف الباری کتاب المغازی (ص ۰ ٢٤)-
۳) (طبقات ابن سعد (ج۸ص ٤١٩)-
٤) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١۶۸)-
۵) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١۶۸)-
۶) (فتح الباری (ج۷ص ٣۶۷)-
۷) (فتح الباری (ج۶ص ۷۹) وعمدة القاری (ج ١٤ص ١۶۹) وطبقات ابن سعد (ج۸ص ٤١۸)-
۸) (فتح الباری (ج۶ص ۷۹) وعمدة القاری [١٤ص ١۶۹)-

امام بخاری رحمه الله دَ زفر معنی دلته ګنډل بیان کړې دی په دې باندې دَ بخاری شارحینو اعتراض کړې دې. حافظ ابن حجر او علامه عینی فرمائی ((ذلك لایعرف فی اللغة، وانما الزفر: الحمل)) (۱) چه دا په لغت کښې غیرمعروف ده او زفر په حقیقت کښې دَ اوچتولو په معنی کښې دې. او قاضی عیاض رحمه الله فرمائی((غیرمعروف فی اللغة))(۲) او حضرت شیخ الحدیث صاحب هم دَ علامه ګنګوهی رحمه الله په حواله سره (مقدمه لامع) کښې دا تفسیری جمله دَ امام بخاری رحمه الله دَ اوهامونه ګرځولې ده. (۳)
بیا حضرت ګنګوهی رحمه الله هم پخپله دَ دې توجیه ذکر کړیده. فرمائی چه کیدیشی دَ امام بخاری رحمه الله دَ پورته ذکر شوی تفسیر وجه دا وی ((تزفر)) معنی دَ هغوی په نزد دا چه حضرت ام سلیط رضی الله عنها هغه مشکیزې په هغه حال کښې چه هغه خالی شلیدلې وې نو دَ ګنډلودپاره به ئې راوچتولې، او دا اوچتول دَ مشکیزود اوبوڅکلودپاره نه وی. (۴)
او په دې توجیه سره دَ امام بخاری رحمه الله دا پورتنئی تفسیری جمله بالکل صحیح ګرځی.
او نورو شارحینو حضراتو دَ دې اعتراض جواب دا ارشاد فرمائیلې چه امام بخاری رحمه الله غالبًا دلته دَ ابوصالح کاتب اللیث اتباع کړیده، دَ ابوصالح نه تزفر په معنی دَ تخرز مروی دې اودَ خرز معنی ګنډل ده.(۵)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث شریف دَ باب دَ ترجمه سره مناسبت دَ حدیث باب په دې جمله کښې دې((فانها کانت تزفر لنا القرب یوم احد)) (۶)

۶۶-بَاب: مُدَاوَاةِ النِّسَاءِ الْجَرْحَى فِي الْغَزْوِ

دَ ترجمة الباب مقصد په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله دا بیان کول غواړی چه دَ حضور صلی الله علیه وسلم په زمانه کښې دَ جنګ په میدان کښې ښځو به دَ مجاهدینو دَ اسلام مرهم پټئ او علاج معالجه کوله او دا ثابت دی. (۷)
په وړاندینی باب کښې خودَ ښځومتعلق یوخدمت یعنی مشکیزې اوچتولو او راوړلو ذکر

---

۱) (انظر فتح الباری (ج۶ص۷۹) وعمدة القاری(ج۱۴ص۱۶۹) وقال ابن بطال: قوله: تزفرلنا القرب یعنی تحمل قال صاحب العین ولافعال (ای اخلیل النحوی) زفر الحمل زفرا: نهض به والزفر: القربة، والزوافر: الاماء یحملن القرب(ج۵ص۷۹)-
۲) (شرح القسطلانی (ج۵ص۷۵)-
۳) (مقدمة اللامع (ج۱ص۲۴۳) وایضًاانظر لامع الدراری (ج۷ص۲۳۶)-
۴) (لامع الدراری (ج۷ص۲۳۵)-
۵) (ارشاد الساری (ج۵ص۸۵)وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۶۸)فتح الباری(ج۶ص۷۹)-
۶) (عمدة القاری(ج۱۴ص۱۶۷)-
۷) (عمدة القاری (ج۱۴ص ۱۶۸)-

وو او په دې باب کښې د هغوی سره متعلق یو بل خدمت یعنی د زخمیانو مرهم پټۍ وغیره ذکر دې.

[۲۷۲۶] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ ذَكْوَانَ عَنْ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ(۱) قَالَتْ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَسْقِي وَنُدَاوِي الْجَرْحَى وَنَرُدُّ الْقَتْلَى إِلَى الْمَدِينَةِ [۲۷۲۷، ۵۳۵۵].

تراجم رجال

۱- علی بن عبدالله: دا امام ابوالحسن علی بن عبدالله ابن المدینی رحمه الله دې. د دوی حالات ((کتاب العلم باب الفهم فی العلم)) لاندې تیرشوی دی. (۲)

۲- بشر بن المفضل: دا ابواسماعیل بشر بن المفضل بن لاحق رقاشی رحمه الله دې. د ده تذکره ((کتاب العلم باب قول النبی صلی الله علیه وسلم: رب مبلغ اوعی من سامع)) لاندې راغلې ده. (۳)

۳- خالد بن ذکوان: دا ابوالحسن خالد بن ذکوان المدنی رحمه الله دې. (۴)

۴- الربیع بنت معوذ رضی الله عنها: دا انصاری صحابیه حضرت الربیع بنت معوذ رضی الله عنها ده. (۵)

قوله: قالت: کنا مع النبی صلی الله علیه وسلم نسقی، ونداوی الجرحی ونرد القتلی الی المدینة: حضرت ربیع بنت معوذ رضی الله عنها فرمائی چه مونږ نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره (په یوغزوه کښې شریك وو) په زخمیانو باندې به مو اوبه څکولې او د هغوی مرهم پټۍ به موکولې او کوم خلق به چه شهیدان شو هغه به مو مدینې منورې ته اوچتولو راوړلو.

د باب په حدیث کښې دا راغلی دی، د نامحرم سړی مرهم پټۍ اوددې قسم نورخیزونه مثلاً د بیمار خیال به موساتلو او موتیٰ (شهداء) د میدان جنګ نه مدینې منورې ته منتقل کول.

یواعتراض اود هغې جواب: اوس سوال دا پیدا کیږی چه دا څنګه جائز شو چه ښځې د نامحرم سړو پټۍ کوی، ځکه چه په دې کښې د پردو سړو او ښځو ګډوډوالې لازم راځی؟(۶)

---

۱) (قوله: عن الربیع..." الحدیث اخرجه البخاری ایضًا کتاب الجهاد باب ردالنساء الجرحی والقتلی رقم (۲۸۸۳) وکتاب الطب باب هل بداوی الرجل المراة والمراة الرجل؟ رقم (۵۶۷۹) ولم یخرجه غیره من الائمة الستة-

۲) (کشف الباری (ج۳ص۲۹۷)-

۳) (کشف الباری (ج۳ص۲۲۲)-

۴) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الصوم باب صولم الصبیان-

۵) (حواله بالا-

۶) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۶۸)-

شارحينود دې اعتراض دوه جوابونه ليکلی دی:

① دا احتمال چه مذکوره واقعه د حجاب د نازليدلو نه اول وی نو څه حرج نشته. (۱)

② علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه ممکن ده چه صحابيات د علاج په دوران کښې سړو له د لاس اوړلو نه بغير علاج کوی، هغه داسې چه دوائی خوصحابياتو تياروله او په متاثره حصه باندې هغه دوائی څوک بل سړې يا محرم ښځه لګوی، په دې صورت کښې هم لاس لګول نشی کيدې. (۲)

د حديث باب نه مستنبط يوه فائده: د باب د حديث نه دا معلومه شوه چه د ضرورت او حاجت په وخت کښې اجنبی سړې يا ښځه د يو بل علاج معالجه کولې شی، ليکن داخبره دې خامخاپه خيال کښې ساتی چه د علاج په دوران کښې د متاثره حصې نه د نظر يا لاس لګولو وغيره نه تجاوز اونه کړی. صرف هغه متاثره حصې ته دې ګوری او لاس دې اوړی (۳)

ددې وجه داده چه علاج ضرورت دې اودا قاعده مسلمه ده چه(الضرورات تبيح المحظورات)(۴)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث مطابقت د باب د ترجمه سره بالکل واضح دې او هغه د حديث په دې جمله کښې دې: ((ونداوی الجرحی)) چه مونږ به د زخميانو علاج معالجه کوله. (۵)

۶۷-بَاب: رَدِّ النِّسَاءِ الْجَرْحَى وَالْقَتْلَى إِلَى الْمَدِينَةِ

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله د دې باب لاندې په ميدان جنګ کښې د ښځو متعلق يو بل خدمت يعنی ميدان جنګ نه زخميان او شهيدان منتقل کولو بيان کوی. (۶)

په حديث باب کښې دی چه ښځو به زخميان راوچتول راوړل. خو چه کوم مقتولين او شهداء وو هغوی به ئی مدينې منورې ته رسول.

[۲۷۲۷] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ عَنْ خَالِدِ بْنِ ذَكْوَانَ عَنْ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ(۷) قَالَتْ كُنَّا نَغْزُو مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَسْقِي الْقَوْمَ وَنَخْدُمُهُمْ وَنَرُدُّ الْجَرْحَى وَالْقَتْلَى إِلَى الْمَدِينَةِ [ر:۲۷۲۶]

تراجم رجال

۱- مسدد: دا مسدد بن مسرهد بن مسربل رحمه الله دې. د دوی مختصر تذکره ((کتاب الايمان باب

۱) (فتح البارى (ج۱۰ص۱۳۶)-
۲) (ارشاد السارى (ج۵ص۸۵)-
۳) (فتح البارى (ج۱۰ص۱۳۶) وعمدة القارى (ج۱۴ص۱۶۸) وشرح ابن بطال (ج۵ص۷۹)-
۴) (فتح البارى (ج۶ص۸۰)-
۵) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۶۸)-
۶) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۶۹)-
۷) (قوله: عن الربيع بنت معوذ رضى الله عنها: الحديث مرتخريجه انفا فى الباب السابق-

من الایمان ان یحب لاخیه مایحب لنفسه)) لاندې تیره شویده.(۱)
دَ سندنورو رجال حواله په تیرشوی باب په سند کښې تیرشو دی.

قوله: قالت: کنا نغزو مع النبی صلی الله علیه وسلم فنسقی القوم ونرد الجرحی والقتلی الی المدینة:

دَ نرد الجرحی والقتلی معنی اودَ دې احتمالات: علامه گنگوهی رحمه الله فرمائی :

((ونرد الجرحی والقتلی)) کښې دوه احتماله دی.

①که قتلی نه مراد حقیقی مقتولین او شهداء وی او لفظ ((قتلی)) په حقیقت باندې محمول کړیشی نو هغه واپس کړولو وجه به دا وی چه دَ هغوی تدفین وغیره کښې مشغولیت چونکه په قتال کښې خلل پیدا کولو سبب دې، په دې وجه دا شهداء او مقتولین به بنځو دَ میدان جنګ نه مدینې منورې ته منتقل کول.(۲)
لیکن په دې معنی او احتمال باندې دَ دې روایت په وجه دا اشکال کیږی کوم چه امام احمد، ابوداؤد، ترمذی، نسائی او دارمی رحمهم الله وغیره نقل کړی دی، دَ حضرت جابر رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی :

((لما کان یوم احد، جاءت عمتی بابی لتدفنه فی مقابرنا، فنادی منادی رسول الله صلی الله علیه وسلم: ردوا القتلی الی مضاجعهم))، (اللفظ للترمذی)(۳)
دَ دې روایت نه معلومیږی چه نبی اکرم صلی الله علیه وسلم شهیدان مدینې منورې ته منتقل کولونه منع فرمائیلې وه او هغوی دَ خپل شهادت ځائ ته واپس کولو حکم ورکړې وو. اودَ باب په حدیث کښې ذکرشوې روایت برخلاف شهیدان مدینې منورې ته دَ منتقل کولو ذکر دې؟
حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا کاندهلوی رحمه الله دَ دې اشکال جواب ورکولو سره فرمائی چه بهتر هم دغه ده چه ردالقتلی نه هغوی دَ جنګ دَ ځائ نه قبرونوطرف ته منتقل کول مرادواخستې شی اودَدې تائیددَشرح القسطلانی دَدې عبارت نه کیږی:((قال السفاقسی: کانوا یوم احد یجعلون الرجلین والثلاثة من الشهداء علی دابة، وتردهم النساء الی موضع قبورهم))(۴)
سقافسی رحمه الله فرمائی چه دَ غزوه احد په موقع صحابه کرامو دوه یا درې شهیدان په یو

۱) (کشف الباری (ج۲ص۲)-
۲) (لامع الدراری (ج۷ص۲۳۶)-
۳) (الحدیث اخرجه الامام احمدفی مسنده (ج۳ص۲۹۷) وابوداؤدفی سننه ابواب الجنائز باب فی المیت یحمل من ارض الی ارض رقم (۳۱۶۵)والترمذی فی جامعه ابواب الجهاد باب (فی ماجاء فی دفن القتیل فی مقتله) رقم (۱۷۱۷)والنسائی فی سننه ابواب الجنائز باب این یدفن الشهید؟ رقم (۲۰۰۶-۲۰۰۷) والدارمی فی سننه (ج۱ص۳۶) المقدمة باب ما اکرم به النبی صلی الله علیه وسلم فی برکة طعامه رقم (۴۳) والخطیب التبریزی فی مشکاة المصابیح کتاب الجنائز باب دفن المیت الفصل الثانی رقم (۱۷۰۴)-
۴) (ارشاد الساری (ج۵ص۸۵) وعزاالعلامة العینی هذاالقول الی ابن التین (ج۱۴ص۱۶۹)-

خاروی کیخودل او ښځو به هغه د هغوی قبرونو ته منتقل کول (۱)

او پاتې شو ((الی المدینة)) الفاظ نو علامه قسطلانی رحمه الله په قول دا الفاظ د ابوذر په نسخه کښې نشته.(۲)

اود دې په جواب کښې داهم وئیلی شی چه ((الی المدینة)) الفاظوتعلق جرحیٰ سره دې نه چه د قتلیٰ نه، اود دې توجیه په صورت کښې معنی بالکل صحیح ده. یعنی ښځو به زخمیان مدینې منورې ته منتقل کول نه چه شهیدان.(۳)

یابه دا وئیلې شي چه د حضرت ربیع بنت معوذ رضی الله عنها حدیث کوم چه په باب کښې ذکر دې د نبی اکرم ﷺ د ممانعت نه وړاندې دې، یعنی د حضور ﷺ د منع کولو نه مخکې دې ښځو شهیدان مدینې منورې ته منتقل کول لیکن روستو هغوی ﷺ اوفرمائیل چه شهیدان هم د هغوی د شهادت په ځائې کښې خښ کړئی. دغه شان د سنن او بخاری په روایاتو کښې تطبیق کیږی.. (۴)

②دوئم احتمال دا دې چه ((قتلی)) نه هغه زخمیان مراد دې کوم چه مرګ ته نزدې وی. پاتې شو هغه زخمی صحابه کرام د چا زخمونه چه په نزدې راتلونکی وخت کښې د جوړېدو احتمال وو، هغه ئی هم په میدان جنګ کښې باقی پریخودې وو چه د جوړېدو نه پس بیا په جنګ کښې شریك شی. (۵)

خوبه دې احتمال باندې دا اشکال کیږی چه که ((قتلی)) نه مراد زخمیان دی نو بیا د جدا "جرحی" ذکر کولو څه ضرورت دې؟

د دې اشکال په جواب کښې دا ویئلې شی چه په حدیث کښې "جرحی" نه مراد هغه کسان دی چه مرګ ته نزدې نه وی اود هغوی د واپس کولو نه د هغوی خیموته منتقل کول وی. (۶)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث د باب د ترجمه سره مطابقت واضح دې، چه د حدیث په دې جمله کښې دې. ((وترد الجرحی والقتلی الی المدینة)) (۷)

۶۸- بَاب: نَزْعِ السَّهْمِ مِنْ الْبَدَنِ

د ترجمة الباب مقصد: علامه ابن المنیر اسکندرانی رحمه الله فرمائی چه امام بخاری د یو وهم

---

۱) (تعلیقات لامع الدراری (ج۷ص۲۳۶)-
۲) (ارشاد الساری (ج۵ص۸۵)-
۳) (تعلیقات لامع الدراری (ج۷ص۲۳۶)-
٤) (حواله بالا (ص۲۳۷)-
۵) (لامع الدراری (ج۷ص۲۳۷)-
۶) (تعلیقات لامع الدراری (ج۷ص۲۳۷)-
۷) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۶۹)-

لړې کولو د پاره دا باب قائم کړيدې. چاته دا وهم کيدېشي چه شهيدکه په غشي لګيدلې دې نو هغه به د شهيد د بدن نه نشى راويستلې بلکه غشې هم په هغه حالت باندې پريخوديشي لکه څنګه چه هغه د وينو رنګ بدن سره د خنبولو حکم ورکړې شوې دې د پاره چه د قيامت په ورځ هغه هم په هغه حالت کښې د الله تعالى دربارکښې حاضر شى، نو امام بخارى رحمه الله د دې توهم ازاله فرمائى چه داسې څه خبره نشته او حکم هم دغه دې چه کله تاسو.شهيد خښ کړئى نو د هغه زغره وغيره کوزه کړئى او وسله کومه چه د هغه په بدن باندې ده هغه جداکړئى نو غشې به هم راويستې شى. (١)

د علامه مهلب رحمه الله موقف بل دې هغه فرمائى چه امام بخارى رحمه الله دلته د انسان د بدن نه د غشى ويستلو جواز بيانوى، کيدېشي چه د دې د راويستلو سره د هلاکت او مرګ انديښنه وى او دا خپل خان پخپله په هلاکت کښې د اچولو برابر نه دى. او د دې کار نه د نفع او صحت اميدهم وى، هم د دې مثل زخم ځيرل او دا شلول او په اوسپنه وغيره باندې داغ لګول يعنى هغه ټول کارونه د کومو په ذريعه چه علاج کولې شى.

مقصد دا شو لکه څنګه چه د زخم ځيرل، او په بدن باندې د علاج په غرض داغ لګول جائز دى دغه شان د بدن نه غشې ويستل هم جائز دى. (٢)

حافظ ابن حجر او علامه عينى رحمه الله دې دوئم يعنى د علامه مهلب رحمه الله قول ته ترجيح ورکړيده ځکه چه د باب حديث د هغه سرى متعلق دې د چانه چه غشې د هغه د ژوند په حالت کښې اوويستلې شو اود علامه ابن المنير رحمه الله قول (نزع السهم بعد الموت) سره متعلق دې (٣)

[٢٨٧٨] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى (٤) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ رُمِيَ أَبُو عَامِرٍ فِي رُكْبَتِهِ فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهِ قَالَ انْزِعْ هَذَا السَّهْمَ فَنَزَعْتُهُ فَنَزَا مِنْهُ الْمَاءُ فَدَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِعُبَيْدٍ أَبِي عَامِرٍ [٤٣٢٠، ٦٠٢٠]

تراجم رجال

١- محمد بن العلاء: دا ابوکريب محمد بن العلاء بن کريب همدانى کوفى رحمه الله دې.

٢- ابواسامه: دا ابواسامه حمادبن اسامه بن زيدقرشى کوفى رحمه الله دې.

٣- بريد بن عبدالله: داابوبرده بريدبن عبدالله بن ابى برده ابى موسى الاشعرى کوفى رحمه الله

---

١) (فتح البارى (ج٦ص ٨١)-

٢) (شرح ابن بطال(٥ص ٨١)-

٣) (فتح البارى (ج٦ص ٨١)وعمدة القارى (١٤ص١٦٩)-

٤) (قوله: عن ابى موسى رضى الله عنه: الحديث اخرجه البخارى ايضًا كتاب المغازى باب غزوة اوطاس رقم (٤٣٢٣) وكتاب الدعوات باب الدعاء عندالوضوء رقم (٦٣٨٣) ومسلم كتاب فضائل الصحابة باب من فضائل ابى موسى وابى عامر الاشعريين رقم (٦٤٠٦)-

دي. دَ دې دريواړو حضراتو تذکره ((كتاب العلم باب فضل من علم وعلم)) لاندې تيره شوې.(۱)

۴-ابوبردة: دا دَ حضرت ابوموسى الاشعرى رضی الله عنه خوئ دې، دَ ده تذکره ((كتاب الايمان باب اى الاسلام افضل؟)) په ذيل کښې راغلې ده.(۲)

۵- ابوموسى: دا مشهور صحابى رسول، حضرت ابوموسى الاشعرى رضی الله عنه دې. دَ هغوئ حالات هم د مذکوره باب لاندې تيرشوى دى.(۳)

قوله: قال: رمى ابوعامر فى ركبته فانتهيت اليه، فقال: انزع هذاالسهم، فنزعته: حضرت ابوموسى اشعرى رضی الله عنه فرمائى چه دَحضرت ابوعامرزنګون په غشې اولګيدو نوزه هغه له لاړم،هغه ماته اووئيل چه دا غشې راوُباسه،نوماهغه راوُويستلو.

په حديث باب کښې ذکر شوې واقعه دَ غزوه اوطاس سره متعلق ده، دلته امام بخارى رحمه الله دَ ابو موسى اشعرى رضی الله عنه حديث په اختصار سره بيان کړو. همدغه حديث هغوى په كتاب المغازى کښې تفصيل سره نقل کړيدې هلته دَ دې تشريح هم راغلې ده. (۴)

قوله: حضرت ابوعامر رضی الله عنه: دا دَ نبى اکرم صلی الله علیه وسلم يو جانثار صحابى، دَ حضرت ابوموسى اشعرى رضی الله عنه محترم تره رضی الله عنه دې.دَ هغه نوم عبيد بن سليم بن حضاربن حرب دې. قبيله اشعرين اودبن زيد سره دَ هغه تعلق دې. (۵)

او على ابن المدينى دَ هغه نوم عبيدبن وهب او ابونعيم اصفهانى رحمهما الله دَ هغه نوم عبدالله بن وهب ليکلې چه صحيح نه دې.(۶)

ددوى شميرد نبى اکرم صلی الله علیه وسلم په کبارو صحابه کرامو کښې دې، ابن قتيبه دَ هغوى ذکردَ حبشې طرف ته هجرت کونکو کښې کړيدې، لکه دا قديم الاسلام صحابى وو، هغوى نور ليکلى دى چه دې په شروع کښې نابينا وو بيا بينا شو.(۷)

په غزوه حنين کښې چه کله مشرکانو ته شکست اوشو نو په هغوى کښې ډير خلق اوتختيدل او اوطاس ته راغلې وو، رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوى ته ماتې ورکولوداپاره دَ حضرت ابوعامر رضی الله عنه په مشرئى کښې يوه ډله روانه کړه او هم په دې غزوه اوطاس کښې هغه شهيد شو، اودَ هغه دَ شهادت سبب هم هغه غشې جوړشوې ووچه دَ مشهور مشرك دريدبن صمه خوئ سلمه بن دريد ويشتې وو چه دَ هغه په زنګون کښې اولګيدلو لکه چه دَ باب په حديث

۱) (كشف البارى(ج۳ص۴۱۷)-
۲) (كشف البارى (ج۱ص ۶۹۰)-
۳) (حواله بالا-
٤) (انظر كشف البارى كتاب المغازى (ص۵٤۳)-
۵) (الاستيعاب بهامش الاصابة (ج ٤ص۱۳۵)والاصابة (ج ٤ص۱۶۳) واسدالغابة(ج۶ص۱۸۳)-
۶) (الاستيعاب بهامش الاصابة (ج ٤ص۱۳۵) واسدالغابة(ج۶ص ۱۸۳)ومعرفت الصحابة (ج ٤ص ۵۱۷)-
۷) ((الاستيعاب بهامش الاصابة (ج ٤ص۱۳۵)والاصابة (ج ٤ص ۱۲۳) واسدالغابة(ج۶ص۱۸۳)-

شريف كښې هم مذكور دې بيا روستو حضرت ابوموسى اشعرى رضى الله عنه د هغه د قاتل كار خلاص كړو.(۱)

او بعض حضراتو غشې ويشتونكې دريدبن صمه ګرځولې دې خودا صحيح نه دى ځكه چه دريد هغه وخت كښې ډير بوډا شوې وو د هغه عمر د سلوكالونه زيات شوې وو اود بوډا والى د وجه هغه جنګ كښې شركت نه وو كړې، نو ابن الاثير رحمه الله فرمانى:

((وقيل: ان دريدًا هوالذى قتل اباعامر، وقتله ابوموسى، وذلك غلط، فان دريدًا انما حضر الحرب شيخا كبيرا ولم يباشر الحرب لكبره)) (۲)

قوله: فنزامنه الماء، فدخلت على النبى صلى الله عليه وسلم فاخبرته، فقال: اللهم اغفر لعبيد ابى عامر: نود زخم نه اوبه راوتلې او د نبى اكرم صلى الله عليه وسلم په خدمت كښې حاضرشو او پوره واقعه ئى عرض كړه نو هغوى صلى الله عليه وسلم دعا اوكړه اې الله د عبيد ابوعامر مغفرت نصيب كړه.

((نزا)) د باب "نصر" نه دې د دې مصدر نزوا و نزوانًا دې اود دې معنى راوچتيدل دى خود علامه ابن التين په قول دلته مراد د اوبو راوتل دى.(۳)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث د باب د ترجمه سره مطابقت ظاهر دې او هغه په دې جمله كښې دې ((انزع هذا السهم فنزعته))(۴)

۶۹- بَاب: الْحِرَاسَةِ فِي الْغَزْوِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

د ترجمة الباب مقصد: د حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عينى رحمه الله په قول امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې د اسلام د لښكر د حفاظت اود الله تعالى په لار كښې څوكيدارئى كولو فضيلت بيانول غواړى. (۵)

دا هم وئيلې شى چه امام بخارى رحمه الله دا خودل غواړى چه مسلمانانو له غافل نه دى اوسيدل پكار اود خپل حفاظت انتظام كول پكار دى. معلومه نه ده چه دښمن به كله او د كوم طرف نه حمله كوى؟ دې د پاره د حراست او حفاظت ښه اهتمام كول پكار دى.

۲۷۲۹: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ خَلِيلٍ أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ قَالَ سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا (۶) تَقُولُ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَهِرَ فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ قَالَ لَيْتَ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِي صَالِحًا يَحْرُسُنِي اللَّيْلَةَ إِذْ سَمِعْنَا

---

۱) (حواله بالا و كشف البارى كتاب المغازى (ص۵۴۲)-
۲) (اسدالغابة (ج۶ص۱۸۳) تنبيه: ابوعامر اشعرى رضى الله عنه د نوم يو بل صحابى هم دې څوهغه د ابوموسى اشعرى رضى الله عنه رور دې اود هغه نوم هانى يا عبدالرحمن يا عبيد ياعباد بن قيس دې-
۳) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۶۹) وشرح ابن بطال (ج۵ص۸۱)-
۴) (عمدة القارى (۱۴ص۱۶۹)-
۵) (فتح البارى (ج۶ص۸۱) وعمدة القارى (ج۱۴ص۱۷۰)-
۶) (قوله: عائشه رضى الله عنها: الحديث اخرجه البخارى ايضًا كتاب التمنى ...[بقيه حاشيه په بل مخ...

صَوْتَ سِلَاحٍ فَقَالَ مَنْ هٰذَا فَقَالَ أَنَا سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ جِئْتُ لِأَحْرُسَكَ وَنَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [٦٨٠٤]

تراجم رجال

۱-اسماعیل بن خلیل: دا ابوعبدالله اسماعیل بن خلیل کوفی رحمه الله دی. (۱)

۲-علی بن مسهر: دا ابو الحسن علی بن مسهر القرشی الکوفی رحمه الله دی. (۲)

۳-یحیی بن سعید: دا مشهور تابعی محدث، یحیی بن سعید الانصاری رحمه الله دي. د دوی حالات "کتاب الایمان باب صوم رمضان احتسابا من الایمان" لاندې تیرشوی دی. (۳)

۴-عبدالله بن عامر بن ربیعه: داحضرت عبدالله بن عامر ربیعه رضي الله عنهما دی. (۴)

۵-عائشه رضی الله عنها: دا ام المؤمنین حضرت عائشه بنت ابی بکر الصدیق رضي الله عنهما ده.د دوی حالات "بدء الوحی" د دوئم حدیث لاندې تیرشوی دی. (۵)

"تقول: کان النبی صلی الله علیه وسلم سهر، فلما قدم المدینة قال: لیت رجلا من اصحابی صالحا یحرسنی اللیلة"
حضرت عبدالله بن عامر بن ربیعه رضي الله عنه فرمائی چه ما د حضرت عائشه رضي الله عنها نه واوریدل هغوی بیان فرمائیلو چه نبی اکرم صلى الله عليه وسلم (یوه شپه) په بیدارئی کښې تیره کړه، مدینې ته په رسیدو باندې هغوی صلى الله عليه وسلم اوفرمائیل چه کاش زما په صحابه کرامو کښې یو صالح داسې وې چه د شپې زمونږ څوکیداری اوکړی.

د روایاتو په مینځ کښې تعارض اود هغې حل: د باب په روایت کښې هم دا راغلی دی چه حضور صلى الله عليه وسلم یوه شپه په بیدارئی کښې تیره کړه، په دې کښې د بیدارئی زمانه نه ده بیان کړې. نو د حدیث ظاهری مفهوم خوهمدغه دې چه د بیدارئی واقعه په مدینه منوره کښې د راتلونه وړاندې ده اود هغوی صلى الله عليه وسلم قول "لیت رجلا من اصحابی صالحا..." روستو دې.

خو همدغه روایت امام مسلم رحمه الله هم په خپل "صحیح" کښې ذکر کړیدې، په دې کښې لیث عن یحیی بن سعید په طریق باندې داسې مروی دی: "سهر رسول الله صلی الله علیه وسلم مقدمه المدینة لیلة فقال: لیت رجلا صالحا من اصحابی یحرسنی اللیلة" (۶)

...بقیه حا شیه] باب قوله صلی الله علیه وسلم:لیت کذاکذا رقم (۷۲۳۱) ومسلم کتاب فضائل الصحابة باب فضل سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه رقم (۶۲۳۰-۶۲۳۲) والترمذی ابواب المناقب باب مناقب سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه رقم(۳۷۵۶)

۱) (د دوی د حالاتو دپاره اوګورئ کتاب الحیض باب مباشرة الحائض-

۲) (حواله بالا-

۳) (کشف الباری (ج۲ص ۳۲۱)وایضا انظر کشف الباری(ج۱ص۲۳۸)-

٤) (د دوی د حالاتو دپاره اوګورئ کتاب تقصیر الصلاة باب صلاة التطوع علی الدواب....-

۵) (کشف الباری (ج۱ص۲۹۱)-

۶) (صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابة، باب فضل سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه رقم (۶۲۳۱)-

نور صحیح مسلم روایت په دې باب کښې صریح دې چه د بیدارنې او قول دواړو زمانه د مدینې منورې د راتلونه پس ده.(۱) د دې دپاره به د مسلم روایت د بخاری د روایت په مقابله کښې راجح وی ځکه صریح په غیر صریح باندې راجح وی. د صحیح مسلم چه کوم روایت دې د هغې تائید د امام نسائی د دې روایت نه کیږی چه هغوی د ابواسحاق الفزاری عن یحیی بن سعید په طریق سره نقل کړیدې.په دې کښې دی: "کان رسول الله صلی الله علیه وسلم فی اول ما قدم المدینة یسهر من اللیل" (۲)

د امام بخاری رحمه الله د باب حدیث د متن متعلق به دا اوونیلې شی چه په دې کښې تقدیم او تاخیر دې. متن په اصل کښې داسې دې: ((سمعت عائشة رضی الله عنها تقول: لما قدم النبی صلی الله علیه وسلم المدینة سهر لیلة))(۳)

دغه شان د ټولو روایاتو په مینځ کښې به تطبیق اوشی ځکه چه حدیث یو او راوی هم یو یعنی حضرت عائشه رضی الله عنها ده. (۴)

د قدوم مدینه نه څه مراددې؟: اوس دلته په دې خبره هم پوهه شنی چه په حدیث کښې قدوم مدینه نه نبی علیه السلام مدینې ته اولنې تشریف راوړل چه د هجرت نه پس شوی مراد نه دې ځکه چه هغه وخت حضرت عائشه رضی الله عنها حضور اکرم صلی الله علیه وسلم کره نه وه. نه حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه وو، بلکه د یو سفروغیره تشریف راوړل مراد دی. (۵)

د دې دلیل هغه روایت دې کوم چه امام احمد په خپل مسند کښې "یزیدبن هارون عن یحیی بن سعید" په طریق سره نقل کړې دې، د هغې الفاظ دا دی:

"ان رسول الله صلی الله علیه وسلم سهر ذات لیلة وهی الی جنبه قالت: فقلت: ماشانك یا رسول الله؟....." (۶)

یعنی رسول الله صلی الله علیه وسلم یوه شپه بیدار پاتې شو او حضرت عائشه د هغوی صلی الله علیه وسلم په اړخ کښې وه. حضرت عائشه فرمائی،ما اوونیل یا رسول الله تاسو ته څه پریشانی ده؟

معلومه شوه چه په حدیث کښې قدوم مدینه نه د هجرت نه پس ړومبې قدوم مراد نه دې بلکه دا د یو بلې موقع واقعه ده.

قوله: اذا سمعنا صوت سلاح، فقال: من هذا؟ فقال: انا سعد بن ابی وقاص جئت لاحرسك فنام النبی صلی الله علیه وسلم: په دې وخت کښې مونږ د وسلې آواز واوریدو نو نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل دا څوك دی؟ نو جواب ورکړشو زه سعدبن ابی وقاص یم ستاسو د حفاظت د پاره راغلې یم، نو نبی علیه السلام اوده شو.

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۷۰) وفتح الباری (ج۶ص۸۲) وارشادالساری)۵ص۸۶)-
۲) (سنن النسائی الکبری (ج۵ص۶۱)کتاب المناقب سعدبن مالک رضی الله عنه رقم (۸۲۱۷/۳)-
۳) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۷۰)-
٤) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۷۰)-
۵) (فتح الباری (ج۱ص۸۲) وعمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۷۰) وشرح القسطلانی(ج۵ص۸۶)-
۶) (مسندالامام احمدبن حنبل (ج۶ص۱٤۱)-

په صحیح مسلم کښې د لیث په طریق کښې دا هم ذکر دی چه رسول الله ﷺ د سعد بن ابی وقاص نه تپوس اوکړو چه ولې راغلې ئې؟ نو هغه جواب ورکړو "وقع فی نفسی خوف علی رسول الله صلی الله علیه وسلم، فجئت احرسه، فدعا له رسول الله صلی الله علیه وسلم" (۱)
زما په زړه کښې د رسول الله ﷺ متعلق دا اندیښنه پیدا شوه نو زه د هغوی د حفاظت د پاره حاضرشوې یم، نو رسول الله ﷺ هغه ته دعاګانې اوکړې.
یوسوال اود هغې جوابونه: اوس دلته یو سوال دا پیداکیږی چه په قرآن کریم کښې خو الله تعالی دا فرمائیلې دی ﴿والله یعصمك من الناس﴾ اوالله تعالی به د خلقو د شر نه د ستاسو ﷺ حفاظت کوی نود الله تعالی د خصوصی حفاظت اونګرانئی کښې د کیدلو باوجود د نور حفاظت څه ضرورت دې؟(۲)
علامه ابن بطال رحمه الله د دې پورتنی سوال پاره کښې جواب ورکړیدې چه په حدیث کښې دا مذکوره واقعه د قرآن کریم د دې پورتنی آیت نه وړاندې ده. حدیث (۳) کښې راغلی دی چه کله دا پورتنې آیت نازل شو نو نبی کریم ﷺ د شپې خپل حفاظت پریخودې وو.(۴)
علامه ابن بطال رحمه الله د قول خلاصه دا ده چه په حدیث باب اودغه شان نورو احادیثوکوم کښې چه نبی اکرم ﷺ د حفاظت او نګرانئی ذکر کړیدې هغه په دې پورتنی آیت سره منسوخ دی. (۵)
خو علامه قرطبی رحمه الله فرمائی چه د باب حدیث ته د منسوخ وئیلو هډو ضرورت نشته ځکه چه په آیت مبارك کښې څه داسې خبره نشته چه د حراست او حفاظت نفی کوی لکه چه الله تعالی خپل دین په نورو ادیانو باندې غالب ظاهرولوسره د دې خبرې نفی نه کوی چه قتال اوکړئی او د هغې د پاره لښکر تیار کړئی. (۶)
نوپه دې صورت کښې عصمة نه مراد فتن، ګمراهی اوډځان د ضائع کیدو نه حفاظت دې.(۷)
د نبی اکرم ﷺ محافظین صحابه کرام: په روایاتوکښې د نبی کریم ﷺ حفاظت کونکی صحابه کرامو تعداد تقریبًا د شلو پورې مروی دی. په کوموکښې چه د بعض صحابه کرامو رضوان الله علیهم اجمعین نومونه دا دی:

---

۱) (صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابة باب فضل سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه رقم (۶۲۳۱)-
۲) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۷۰)-
۳) (وقد روی الترمذی من طریق عبدالله بن شقیق عن عائشه رضی الله عنها قالت: کان النبی صلی الله علیه وسلم یحرس حتی ینزلت هذه الایة ﴿والله یعصمک من الناس﴾ فاخرج رسول الله صلی الله علیه وسلم رأسه من القبة. فقال لهم: أیها الناس انصرفوا فقد عصمنی الله. الجامع للترمذی کتاب تفسیر القران باب: ومن سورة المائدة رقم (۳۰٤۶)-
٤) (شرح ابن بطال (ج۵ص۸۲)-
۵) (فتح الباری (ج۶ص۸۲)-
۶) (حواله بالاوعمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۷۰)-
۷) (فتح الباری (ج۶ص۸۲)-

حضرت سعدبن معاذ، محمدبن مسلمه، زبير، ابوايوب الانصارى، ذكوان بن عبدقيس، درع السلمى، محجن بن ادرع، عبادبن بشير، عباس بن عبدالمطلب او ابوريحانه رضى الله عنهم اجمعين. (۱)

د حدیث نه مستنبط فائدې: علامه مهلب رحمه الله فرمائي چه د حديث نه دا خبره فائده ورکونکې معلومه شوه چه بادشاه له د دښمن د حفاظت او د خپل بچاؤ د پاره حفاظت او څوکیدارئ انتظام کول پکار دی. تاسو د رسول الله ﷺ فعل ته اوګورئی سره ددې چه هغوی ته دا خبره معلومه وه چه الله تعالی به د هغوی په ذریعه خپل دین پوره کوی اود هغوی په ذریعه به د الله تعالی کلمه اوچتوی(او ښکاره خبره ده چه ترکومې د رسالت د ادائیګئی فریضې کار پوره شوې نه وی نو هغوی ته څوك نقصان نشی رسولې) لیکن نبی علیه السلام د خپل حفاظت اهتمام کولو دې د پاره چه دښمن ناڅاپی حملې اونه کړی اود حمله نه اود هغې د تکلیفونونه حفاظت ممکن شی. (۲)

بله دا خبره هم فائده منده شوه چه خلقو له پکار دی چه هغوی دې پخپله هم د خپل بادشاه د حفاظت انتظام او اهتمام اوکړی، چه چرته داسې نه وی چه په بې خبرئی کښې دښمن ته د څه قسم نقصان رسولو موقع ملاؤ نشي.(۳)

د حدیث د باب د ترجمه سره مطابقت: د باب ترجمه سره د حديث مطابقت په دې جمله کښې دی. "من یحرسنی اللیلة..."

لیکن په دې دا اعتراض کیږی چه په حدیث کښې خو "الغزوفی سبیل الله" د سره نه څه ذکر نشته، په دې کښې مذکوره واقعه خو د حضر ده نه چه د غزوې او ترجمه غزوة فی سبیل الله ده؟

د دې اعتراض په جواب کښې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه سفر وی که حضر نبی اکرم ﷺ به همیشه د الله تعالی په لارکښې وو، نو په دې وجه د دې اعتراض هیڅ معنی نشته. (۴)

۲۷۳۰: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ يَعْنِي ابْنَ عَيَّاشٍ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(۵) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ وَالدِّرْهَمِ وَالْقَطِيفَةِ وَالْخَمِيصَةِ إِنْ أُعْطِيَ رَضِيَ وَإِنْ لَمْ يُعْطَ لَمْ يَرْضَ قَالَ ابوعبدالله لَمْ يَرْفَعْهُ إِسْرَائِيلُ وَمُحَمَّدُ بْنُ جُحَادَةَ عَنْ أَبِي حَصِينٍ

---

۱) (شرح القسطلانی (ج۵ص۸۶) وحاشیة السهارنفوری علی صحیح البخاری (ج۲ص۱۰۷۴)-

۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص۸۲)-

۳) (حواله بالا-

٤) (عمدة القاری (ج ١٤ص١٧٠)-

۵) (قوله: عن ابی هریرة رضی الله عنه: الحدیث اخرجه البخاری ایضًا (ج۱ص٤٠٤) کتاب الجهاد نفس الباب الذی نحن فیه رقم (۲۸۸۷) و (ج۲ص۹۵۲) کتاب الرقاق باب مایتقی من فتنة المال رقم (٦٤٣۵) وابن ماجه أبواب الزهد باب فی المکثرین رقم (٤١٣۵-٤١٣٦)-

تراجم رجال

١- يحيى بن يوسف: دا ابويوسف يا ابوزكريا يحيى بن يوسف بن ابى كريمة الزمى الرقى رحمه الله دي. (١)
دَ هغوی تعلق دَ خراسان یو کلی "زم" سره وو لیکن روستو هغوی په بغداد کښې استوګنه اختیارکړه. (٢)
دا دَ عبدالله بن ادریس، عبیدالله بن عمروالرقی، عیسی بن یونس، ابو معشرالمدنی، ابوبکربن عیاش، خلف بن خلیفه، ابولاحوص اوامام وکیع رحمهم الله وغیره نه دَحدیث روایت کوی.
او دَ هغوی نه روایت کونکوکښې امام بخاری، ابن ماجه، ابوزرعه دمشقی، ابوحاتم رازی، محمدبن اسحاق صنعانی، عثمان بن خرذاذ، عباس الدوری، حنبل بن اسحاق، عبدالله بن حماد آملی، ابوبکربن ابی الدنیا، محمدبن غالب تمتام، ابوبکربن ابی خیثمه او احمدبن حسن بن عبدالجبار صوفی رحمهم الله وغیره شامل دی. (٣)
ابن ابی حاتم رحمه الله فرمائی "سألت أبي عنه، فقال: كتبنا عنه بالري قديما ثم كتبنا عنه ببغداد وسألت أحمدبن حنبل عنه، فأثنى عليه، قلت لأبي: ماقولك فيه؟ قال: هوعندي صدوق" (٤)
دَ دې عبارت خلاصه دا ده چه ابن ابی حاتم فرمائی ما دَ خپل پلار نه دَ هغه باره کښې تپوس اوکړو نو هغوی اووئیل چه مونږ دَ هغه نه ری او بغداد دواړو ځایونوکښې حدیث اوزیدلی دی، امام احمد بن حنبل رحمه الله هم دَ هغه تعریف کړیدې. ما دَ خپل پلار ابوحاتم نه تپوس اوکړو نو هغوی اووئیل چه هغه زما په نزد صدوق دې.
امام ابوزرعه رحمه الله فرمائی ((هوثقة))(٥)
امام ذهبی رحمه الله هغوی په دې الفاظوسره یاد کړی دی. ((الامام الحافظ الحجة ....وكان من كبار المحدثين الرحالة))(٦)
ابن قانع رحمه الله فرمائی ((وكان ثقة))(٧)
او ابن حبان رحمه الله هم هغه په کتاب الثقات کښې ذکر کړیدې. (٨)
په اصحاب اصول سته کښې دَ امام بخاری رحمه الله نه علاوه امام ابن ماجه هم دَ هغه نه روایات

---

١) (تهذيب الكمال (ج٣٢ص٦٠) وطبقات ابن سعد (ج٧ص٣٤٨)-
٢) (تهذيب الكمال (ج٣٢ص٦٠-٦١) وعمدة القارى(ج١٤ص١٧١)-
٣) (شيوخ او تلامذه دَ پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج٣٢ص٦٠-٦١)-
٤) (تهذيب الكمال(ج٣٢ص٦١) والجرح والتعديل (ج٩ص٢٤٧)رقم (١٦٤٨٧/٨٣٢)-
٥) (تهذيب الكمال (ج٣٢ص٦١) وسير أعلام النبلاء(ج١١ص٣٨)-
٦) (سير أعلام النبلاء (ج١١ص٣٨)-
٧) (تهذيب التهذيب (ج١١ص٣٠٨)-
٨) (الثقات لابن حبان (ج٩ص٢٦٢)-

اخستې دى. (١) او په صحيح بخارى كښې د هغوى نه صرف څلور احاديث مروى دى. (٢) دَعباسى خليفه ((واثق بالله)) په دورخلافت كښې بغداد كښې ۲۲۵ھ انتقال شو (٣) بو قول ۲۲۹ھ هم دې (۴) رحمه الله تعالى رحمة واسعة

۲- ابوبكر: دا ابوبكر عياش الخياط المقبرى رحمه الله دې. (۵)

۳- ابوحصين: دا ابوحصين عثمان بن عاصم الاسدى رحمه الله دې.(۶)

۴- ابوصالح: دا ابوصالح ذكوان السمان رحمه الله دې.دَدوى مختصرذكره((كتاب الإيمان باب امورالإيمان)) لاندې تيره شويده.(۷)

۵- ابوهريره رضى الله عنه: دامشهورصحابى رسول، حضرت ابوهريره رضى الله عنه دې دَ دوى مفصل تذكره هم ((كتاب الإيمان)) دَ مذكوره باب لاندې راغلې ده. (۸)

قوله: عن النبى صلى الله عليه وسلم قال: تعس عبدالدينار والدرهم والقطيفة والخميصة،إن أعطى رضى، وإن لم يعط لم يرض: حضرت ابوهريره رضى الله عنه دَ نبى اكرم صلى الله عليه وسلم نه نقل كوى چه هغوى فرمائيلى دى دَ دينار غلام، دَ درهم غلام، دَ جاليدار څادر غلام او دَ خميصه غلام هلاك شو،كه چرې هغه ته څه وركولې شى نو خوشحاليږى او كه نه نشى وركولې نو خفه كيږى.

قوله: قال أبوعبدالله: لم يرفعه إسرائيل ومحمدبن جحادة عن أبى حصين:
امام بخارى رحمه الله فرمائى: اسرائيل (۹) او محمدبن جحاده (۱۰) دَ ابوحصين په واسطه سره دا روايت مرفوعًا نه دې بيان كړې.

دَ پورتنى عبارت مطلب: په دې عبارت كښې امام بخارى رحمه الله دا بيان كړيدې چه حضرت ابوهريره رضى الله عنه دَ باب كوم روايت دې دا اسرائيل بن يونس او محمدبن جحاده رحمهما الله موقوفا

---

١) (تهذيب الكمال (ج٣٢ص٦٢) اعلم أن العلماة العينى رحمة الله عليه عمدة القارى (ج١٤ص١٧١) عده من أفراد البخارى فحسب ولكن كما ترى أن المزى عده من رجال ابن ماجه أيضًا وهو الصحيح-

٢) (تهذيب التهذيب (ج١١ص٣٠٨)-

٣) (تهذيب الكمال (ج٣٢ص٦١)-

٤) (حواله بالا وسير أعلام النبلاء (١١ص٣٩)-

٥) (دَ دوى دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الجنائز باب ماجاء فى قبر النبى صلى الله عليه وسلم-

٦) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب العلم باب أثم من كذب على النبى صلى الله عليه وسلم-

٧) (كشف البارى (ج١ص٦٥٨)-

٨) (حواله بالا(ص٦٥٩)-

٩) (دَدوى دَ حالاتو دَ پاره اوګوره كتاب العلم باب من ترك بعض الاختيار مخافة أن يقصر....-

١٠) (دَدوى دَ حالات دَ پاره اوګوره كتاب الإجارة، باب كسب البغى-

نقل كړيدي. په اصل كښې داحديث ابوحصين نه اسرائيل بن يونس، قاضى شريك، قيس بن الربيع، مهربن جحاده او ابوبكر بن عياش رحمهم الله روايت كړيدي.
كوم كښې چه اسرائيل بن يونس او محمدبن جحاده روايت موقوف على ابى هريره ګرځولې دې يعنى حديث نى د ابوهريره رضي الله عنه قول ګرځولې دې. او ابوبكر بن عياش رحمه الله حديث ته مرفوع وئيلې دې او قاضى شريك او قيس بن الربيع هم د ابوبكر بن عياش په دې خبره كښې ملګرتيا كړې ده چه دا حديث مرفوع دې. (۱)
راجح موقوف دې كه مرفوع؟ اوس سوال دا پيدا كيږى چه د دې حديث حكم څه دې اودا حديث موقوف دې كه مرفوع؟
حافظ ابن حجر رحمه الله د دې جواب فرمائى:
((إسرائيل أثبت منهم، ولكن اجتماع الجماعة يقاوم ذلك، وحينئذ تتم المعارضة بين الرفع والوقف، فيكون الحكم للرفع....)) (۲)
اسرائيل د هغوى په مقابله كښې اثبت دې البته د هغه په مقابله كښې يو ډله ده په دې وجه دا ډله د هغه مقابله كولې شى، په داسې صورت كښې به د رفع او وقف معارضه وى او رفع ته به ترجيح وركولې شى.
وَزَادَنَا عَمْرٌو قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ وَعَبْدُ الدِّرْهَمِ وَعَبْدُ الْخَمِيصَةِ إِنْ أُعْطِيَ رَضِيَ وَإِنْ لَمْ يُعْطَ سَخِطَ تَعِسَ وَانْتَكَسَ وَإِذَا شِيكَ فَلَا انْتَقَشَ طُوبَى لِعَبْدٍ آخِذٍ بِعِنَانِ فَرَسِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَشْعَثَ رَأْسُهُ مُغْبَرَّةٍ قَدَمَاهُ إِنْ كَانَ فِي الْحِرَاسَةِ كَانَ فِي الْحِرَاسَةِ وَإِنْ كَانَ فِي السَّاقَةِ كَانَ فِي السَّاقَةِ إِنِ اسْتَأْذَنَ لَمْ يُؤْذَنْ لَهُ وَإِنْ شَفَعَ لَمْ يُشَفَّعْ قال ابوعبدالله لم يرفعه اسرائيل ومحمد بن جحادة عن أبي حصين وَقَالَ فَتَعْسًا كَأَنَّهُ يَقُولُ فَأَتْعَسَهُمُ اللَّهُ طُوبَى فُعْلَى مِنْ كُلِّ شَيْءٍ طَيِّبٍ وَهِيَ يَاءٌ حُوِّلَتْ إِلَى الْوَاوِ وَهِيَ مِنْ يَطِيبُ [۲۰۷۱]

تراجم رجال

۱- عمرو: داعمرو بن مرزوق بصرى رحمه الله دې. (۳)
۲- عبدالرحمن بن عبدالله بن دينار: دا عبدالرحمن بن عبدالله بن دينار العدوى المزنى رحمه الله دې. (۴)

---

۱) (فتح البارى (ج ۱۱ص ۲۵۴)-
۲) (حواله بالا-
۳) (ددوى دحالاتو د پاره اوګورئ كتاب الغسل باب إذا التقى الختانان-
۴) (ددوى دحالاتو د پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب إذا شرب الكلب فى إناء أحدكم...-

٣-أبيه: "ابيه" نه مراد ابوعبدالرحمن عبدالله بن دينار قرشي عدوى رحمه الله دي. دَ دوى حالات «كتاب الإيمان باب أمور الإيمان» لاندې تيرشوى دى.(١)

٤-ابوصالح: مخكينې سنداوګورئى (٢)

٥-ابوهريرة رضي الله عنه: مخكينې سنداوګورئى (٣)

قوله: عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: تعس عبدالدينار وعبدالدرهم وعبدالخميصة:

د دې خيزونود غلامئي مطلب: په حديث شريف کښې راغلى دى چه دَ دينار، درهم او خميصه غلام هلاك شونودَ دې مطلب دا شو چه سړې دَ دې خيزونو حاصلولو او طلب دَ پاره هروخت په کوشش کښې وى، الله تعالى اودَ هغه أحكامات هيرکړى اودَ هغه ټول کوشش هم دَ مال زياتى کښې تيرشى نو لکه چه هغه دَ مال، دينار او درهم غلام دې اوهم دَ دې خيزونو په حاصلولوکښې داسې مصروف دې لکه چه هغه بنده اودا خيزونه دَ ده رب دى اودَ دواړو په مينځ کښې دَ آقااو غلام تعلق دې. (۴)

بيا دلته چه دا په حديث کښې دَ دينار، درهم، خميصه او قطيفه ذکر راغلې دې نودَ دې خيزونو تخصيص مراد نه دې بلکه مطلقاً مال مراد دې.

«الخميصة» هغه خادر ته وائى چه تور وى مربع وى او په دې باندې مختلف قسم كرخې جوړې شوې وى.(۵)

«القطيفة» مخملى خادر ته وائى اودَ دې جمع قطائف ده. (۶)

قوله: إن أعطي رضي، وإن لم يعط سخط: که هغه له ورکړيشى نو راضى کيږى او که ورنه کړيشى نو خفه کيږى. مطلب دا چه دَ حقيقى خالق دَ طرف نه داسې سړى ته انعام ورکړيشى، هغه ته بنه مال دولت ورکړيشى نو راضى او خوشحاله اوسيږى او که هم دَ دغه خالق دَ طرف نه ورته کله ناکله دَ ده په رزق کښې تنګې پيدا کړيشى نو دَ خپل خالق نه ناراض کيږى، دَ داسې سړى متعلق دا وينا کول چه دَ دينار او درهم غلام دې. بالکل صحيح او درست ده. اوپه داسې صورت کښې دَ داسې سړى دَ پاره دَ هلاکت دعا کول هم ضرورى دى څکه چه هغه په خپل اعمالودَ فانى دنيا حصول موقوف اوساتل اودَ آخرت دَ

---

١) (كشف البارى (ج١ص٦٥٨) و(ج٣ص١٢٥)-
٢) (كشف البارى (ج١ص٦٥٨)-
٣) (حواله بالا (ص٦٥٩)-
٤) (شرح ابن بطال (ج٥ص٨٣)-
(۵) عمدة القارى (ج١٤ص١٧٢)-
۶) (حواله بالا-

همیشه پاتې کیدونکې ژوند دپاره ئې د نعمتونو حاصلولو کوشش پریخودو اود هغې د پاره ئې عمل کول پریخودل.(۱)

که غورسره اوکتې شي نو زمونږ په زمانه کښې هم دَ داسې خلقو کمې نشته چه دَ الله تبارك وتعالی دَ طرف نه لږغوندې تکلیف او مشقت باندې سخت غصه کیږي، تقدیر ته خیرې کوي نو دَ کافرانو نه خو ګیله کول بې ځایه دي، زمونږ دَ اکثرو مسلمانانو دا حال دې، اوبه دې کښې هم زمونږ خپل قصور دې،اعمال داسې دي چه په کتلو ورته شرم راځي. اوبیا دَالله تعالی دَ نصرت اودَهغه دَطرف نه دَ رزق دَزیاتوالی هم امیدواریو. فالی الله المشتکی.

((تعس وانتکس)):داسې سړې هلاك او برباد شو.

په دې جمله کښې دَ داسې سړی دَ پاره خیرې دی چه دَ مال او دولت غلام جوړشی او هم دَ هغې شی او خپل خالق او مالك ئې هیرکړو نوداسې سړې هلاك او برباد دې.

دَتعس صرفی اومعنوی تحقیق: کلمه "تعس" تعساوتعسًانه دَ فعل ماضی مذکر غائب صیغه ده، دَ دې اکثر استعمال باب ((سمع)) نه کیږی او باب ((فتح)) نه هم استعمالیږی.(۲)

دَ لغت مختلفو امامانو دَ دې کلمه مختلف معنې بیان کړی دی لیکن دَ دې ټولو مرجع او حاصل یودې په دې وجه مونږ هم دا اختیار کړه او په ترجمه کښې مو دَ دې ټولومعنو جامع لفظ "هلاکت" واخستو. (۳)

دَ انتکس صرفی اولغوی تحقیق: او "انتکس" باب "افعال" نه فعل ماضی مذکرغائب صیغه ده. دَ دې مجرد نکس دې او دَ نکس معنی په قول دَ رستمی "سردَ لاندې راغورزیدل" مراد دلته هم هلاکت دې.(۴)

((واذا شیك فلاانتقش)):او چه په هغه کښې چرته ازغې ننوتلو هغه راونه وتلو.

بیا دلته نبی اکرم ﷺ دَ تاکید په توګه دَ هغه سړی دپاره دا جمله هم دَ خیرو په توګه ارشاد اوفرمائیله چه که هغه کښې چرته ازغې خښ شي نو هغه ته په نوسی (دَ ازغی دَ راویستلو آله) باندې دَ راویستلو توفیق دې نه وی، چه هغه دَ دینارونو او درهمونو دَ طلب او سعی نه منع شی. (۵)

اوکله انتقاش دَ استعارې په توګه دَ توبې دَ پاره هم استعمالیږی، په دې صورت کښې به دَ مذکوره جملې مطلب دا وی چه داسې سړی ته دې د توبې توفیق نه وی. (۶)

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص۸۳) وعمدة القاری(ج ٤ ص۱۷۲)-

۲) (فتح الباری (ج۶ص۸۲)-

۳) (فقال العلامة ابن بطال رحمة الله علیه: التعس: ألاینتعش. ولایفیق من عثرته....هذا قول الخلیل وقال ابن الأنباری: التعس: الشر. هذاقول المبرد. وقال غیره: التعس: البعد. وقال الرستمی: التعس أن یخر علی وجهه. قال: راتعس ایضًا: الهلاک. شرح ابن بطال (ج۵ص۸۳)-

٤) (قال الرستمی: النکس: ان یخرعلی رأسه شرح ابن بطال (ج۵ص۸۳)-

۵) (حواله بالا واعلام الحدیث للخطابی (ج۲ص۱۳۸۸) وتاج العروس (٤ص۳۵۹) مادة نقش-

۶) (مصباح اللغات (۹۰۲)مادة نقش-

قوله: طوبى لعبد آخذ بعنان فرسه في سبيل الله أشعث رأسه مغبرة قدماه: دَ داسې سړي دپاره دې زيرې او خوشخبري وي چه د الله تعالى په لاركښې دَ خپل اس واګه ني نيولې وي د هغه د سر ويښته بېر اود هغه قدمونه په خاورو ككړ وي.
په دې جمله كښې نبى اكرم ﷺ دَ جهاد او داسې اعمالوچه په دنيا او آخرت كښې فائده وركړي ترغيب وركړيدې. (۱)

دَ اشعث راسه اعراب: ((أشعث)) مجرور بالفتحه دې ځكه چه دا غيرمنصرف دې او دا لفظ چونكه دَ عبد صفت دې په دې وجه مجرور دې. (۲)

علامه طيبى رحمه الله ((أشعث)) ته منصوب بنابرحال وئيلې دې.(۳)

او ((رأسه)) دَ اشعث دَ فاعل كيدو په وجه مرفوع دې. (۴)

خودَ ابوذر په نسخه كښې ((أشعث)) مرفوع راغلې دې نو علامه كرمانى رحمه الله او بعض نورو دَ دې توجيه داسې كړې چه ((أشعث)) چونكه دَ ((رأسه)) صفت دې نو په دې وجه مرفوع دې او تقدير دَ عبارت داسې دې. ((رأسه أشعث)) (۵)
خو علامه عينى رحمه الله دَ علامه كرمانى رحمه الله او بعضو په دې توجيه باندې رد كړيدې. او فرمائى چه كرمانى او بعضو څه وئيلى دى هغه دَ نحاة په نزد صحيح نه دى او ((رأس)) دَ أشعث فاعل دې او هغه صفت څنګه واقع كيديشى حالانكه موصوف په خپل صفت باندې متقدم نه وى او بعضو چه دَ عبارت كوم تقدير بيان كړيدې دَ هغې نه خو دا لازم راځى چه ((أشعث)) نه پس چه كوم((رأسه)) دې هغه ملغى اوګرځولې شى،(۶)
او دَ ((مغبرة قدماه)) په اعراب كښې هم هغه تفصيل دې كوم چه ((أشعث رأسه))كښې دې.(۷)

قوله: إن كان في الحراسة كان في الحراسة، وإن كان في الساقة كان في الساقة: كه هغه په څوكۍ او پهره وركولوكښې وى نو هم په پهره وركولوكښې دې وى او كه هغه دَ لښكر په آخرى حصه كښې وى نو هم دَ لښكر په آخرى حصه كښې دې وى.
دا ځايونه دَ داسې مواضعو نه دى چه چرته شرط او جزاء متحد دى ليكن معنى دَ هريو دَ بل نه مختلف ده او تقدير عبارت داسې دې:

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص۸۳) وشرح ابن بطال (ج۵ص۸۳)-
۲) (شرح القسطلانى (ج۵ص۷۸)-
۳) (حواله بالا وشرح الطيبى (ج۵ص۲۸۸)-
٤) (ارشاد السارى (ج۵ص۸۷)-
۵) (فتح البارى (ج۶ص۸۳)وشرح الكرمانى (ج۱۲ص۱۵۹)-
۶) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱۷۲)-
۷) (فتح البارى (ج۶ص۸۳)-

إن كان المهم في الحراسة كان فيها، وإن كان المهم في الساقة كان فيها:(۱) يعنى كه دَ لښكر څوكي او پهره وركولو دَ وخت تقاضا او مهم وى نو هم په هغې كښې وى او كه مهم او ضرورى دَ لښكر په آخرى حصه كښې موجودګى وى نو هم هلته وى.
او علامه عينى فرمائى چه مطلب دا دې چه هغه سړى ته دَ كوم كار حكم وركولې شى هغه پوره كوى او چه كوم خائ دې هم اودرولو دَ خپل خائ نه نه خوزيږى كلك ولاړ وى. كه هغه ته دَ مقدمة الجيش حفاظت وركړيشى نو هم هلته به وى او كه دَ لښكر دَ روستونى حصې دَ خيال ساتلو ورته اووئيلې شى نو دَ هغې نه هم انكار نه كوى.(۲)
دلته اوس اووئيلې شو چه دلته دَ جزاء تعظيم او فخامت باندې دلالت دې او مطلب دا دې چه كه هغه په ساتنه او پهره كښې وى نو هغه په يو عظيم كاركښې مشغول دې او مراد دَ دې نه دَ دې لازم دې يعنى داسې سړى له پكار دى چه دَ حراست او ساتنې لوازم پوره كړى او دَ خپل كار اوفرض پوره كولوكښې په پوره چالاكئى سره مشغول وى. (۳)
او علامه ابن جوزى رحمه الله فرمائى چه مطلب دا دې چه هغه دَ مشهورتيانه بچ كيږى.دَ رفعت او اوچتوالى غوښتونكې نه وى، خپل كار سره كار لرى، نولكه چه دَ نبى اكرم ﷺ مقصد دا دې كه هغه په څوكئى كښې وى نو په هغې كښې مشغول اوسى او كه دَ لښكر په روستونۍ حصه كښې هغه اولګولې شى نو هم هلته وى يعنى په هر حال كښې خوشحاله وى او چه كومه ذمه وارى هم هغه ته حواله كړيشى هغه پوره كوى.(۴)
دَ مقدمة الجيش او مؤخرالجيش دَ تخصيص بالذكر وجه: په حديث كښې دَ شارحينو مطابق حراست نه مراد مقدمة الجيش يعنى دَ لښكر دَ وړاندينئ حصې څوكئى ده. او دَ ساقه نه مراد دَ لښكر آخرى حصه ده. (۵)
نودلته صرف دَ لښكر په دوو حصو باندې اكتفاء شويده او دا دواړه ئې په خاص توګه ذكر كړې نودَ دې تخصيص وجه علامه طيبى رحمه الله او علامه عينى رحمه الله وغيره دا ذكر فرمائيلې دى چه دَ دې دواړو حصو په ساتنه كښې مشقت او تكليف ډير دې، اول خو هغه وخت وى چه كله مسلمان دَ ميدان جنګ نه اوخى نو ښكاره خبره ده چه هم په دې وختونوكښې لښكر ته ډيره خطره وى.(۶)

قوله: إن استأذن لم يؤذن له، وإن شفع لم يشفع له: كه هغه اجازت غواړى(دَ چا دَ ملاقات وغيره دَ پاره) نوچه هغه ته اجازت هم ملاؤنشى اوكه هغه دَ چا سفارش اوكړى نو دَ هغه سفارش هم قبول نه كړې شى ـ

۱) (حواله بالا-
۲) (عمدة القارى (ج ۱۴ ص ۱۷۲)-
۳) (فتح البارى (ج ۶ ص ۸۳) وعمدة القارى (۱۴ ص ۱۷۲) وشرح الطيبى (ج ۹ ص ۲۸۸)-
۴) (فتح البارى (ج ۶ ص ۸۳)-
۵) (شرح الكرمانى (ج ۱۲ ص ۱۵۶)-
۶) (عمدة القارى (۱۴ ص ۱۷۲) وشرح الطيبى (ج ۹ ص ۲۸۸)-

په دې جمله کښې دې خبرې طرف ته اشاره ده چه دا سړی د دنیا او د دنیا د خلقو طرف ته څه التفات او توجه نه ورکوی، هغه خپل نفس بالکل فنا کړی دې نه د هغه د مال طلب دې اونه د خلقو د نزدیکت او شان او شوکت خواهش مند دې. بلکه د هغه شان او شوکت خو الله تعالی سره دې، خلق خود چا باره کښې د هغه سفارش هم نه قبلوی لیکن د الله تعالی په نزد د هغه دا حیثیت دې چه د هغه شفاعت هم قبلولې شی اود هغه باره کښې هم سفارش قبلولې شی.(۱)

قوله: وقال: تعسا، کأنه یقول: فأتعسهم الله: اوامام بخاری رحمه الله ونیلې چه په (قرآن مجید کښې) **تعسا**، ((**فأتعسهم الله**)) الله تعالی دې هغوی هلاک کړی په معنی کښې دې
د امام بخاری رحمه الله دا پورته ذکرشوې قول صرف د مستملی په نسخه کښې موندلې شی.(۲)
اود امام بخاری رحمه الله دا معروف عادت دې چه په حدیث کښې یو لفظ راغلې وی او هغه لفظ په قرآن کریم کښې هم استعمال شوی وی نو د هغې تفسیر او توضیح کوی. (۳)
هم د دې عادت مطابق دلته هم امام بخاری رحمه الله د قرآن مجید د آیت مبارک ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَّهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ﴾ (۴) کښې وارد لفظ ((فَتَعْسًا)) تفسیر فرمائی چه دا ((فأتعسهم الله)) معنی کښې دې یعنی الله دې هغوی هلاک کړی همدغه تفسیر نورو مفسرینو حضراتو نه هم نقل شویدې.(۵)

قوله: طوبی فعلی من کل شئ، طیب،وهی یاء حولت إلی الواو،وهی من یطیب: طوبی د فعلی په وزن دې،د هربنه څیز دپاره.واو په اصل کښې یاء وه. بیا یاء په واوسره بدل کړو او دا د یطیب نه مشتق دې.

د لفظ طوبی صرفی اولغوی تحقیق: دلته امام بخاری رحمه الله د طوبی صرفی او لغوی تحقیق فرمائیلې دې چه دا د فُعلی په وزن ده او د یطیب نه مشتق ده، په دې صورت کښې طیبی کیدل پکار وو خود دې وجه امام صاحب دا خودلې ده چه یاء په واو سره بدله کړیشوه څکه چه د یاء ماقبل مضموم دې چه داومتقاضی ده،ددې دپاره یاء په واو سره بدله کړې شوه.(۶)
د طوبی یوه معنی خو د جنت ده او دا هم ونیلی شوی دی چه دا د جنت د یوې ونې نوم دې(۷) خو غالبًا امام بخاری رحمه الله د دې په تفسیرکښې ((من کل شئ طیب)) راوړلې ارشاد ئی

۱) (عمدة القاری (۱٤ص۱۷۲)-
۲) (حواله بالا وفتح الباری (ج۶ص۸۳)-
۳) حواله بالا-
٤) (محمد:۸-
۵) (عمدة القاری (۱٤ص۱۷۲)وفتح الباری (ج۶ص۸۲)-
۶) (ارشاد الساری(ج۵ص۸۷)-
۷) (فتح الباری (ج۶ص۸۳)-

فرمائیلې چه د لفظ عام معنی مراد واخستلې شي نو ډيره به بهتر وي. دغه شان که جنت وي يا د هغې د يوې ونې نوم يا نور هم څه ښه څيز وي د دې په عموم کښې به داخل شي.
دلته هم امام بخاري رحمه الله د خپل عادت موافق د قرآن كريم آيت مبارك ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ﴾ (١) کښې وارد لفظ ((طوبى)) تفسير او توضيح کړيدې.(٢)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث ترجمة الباب سره مناسبت په دې جمله کښې دې ((طوبى لعبد آخذ بعنان فرسه في سبيل الله)) او ((إن كان في الحراسة كان في الحراسة)) په دې دواړو جملو کښې د الله تعالى د لارې ساتنه او پاسبانئ باندې خوشخبرى ورکړيشويده.(٣)

د حراست في سبيل الله فضيلت باره کښې نور څو احاديث: د الله تعالى په لار کښې حفاظت او پاسبانئ کولو فضيلت په نورو احاديثو کښې هم وارد شويدې کوم چه د امام بخاري رحمه الله په شرطونو خو نه دي البته صحيح ضرور دي، کوم نه چه يو څومونږ په ذيل کښې نقل کوو:

① د حضرت عثمان رضي الله عنه مرفوع روايت دې ((حرس ليلة في سبيل الله تعالى أفضل من ألف ليلة، يقام ليلها ويصام نهارها))(٤) د الله تعالى په لار کښې يوه شپه څوکئ کول د زرو شپوورځونه بهتراوغوره دي، په کومو شپو کښې نفلونه اداکړيشي اود هغې په ورځو کښې روژې اوساتلې شي.

② حضرت ابوريحانه رضي الله عنه نه مرفوعًا مروى دى ((حرمت النار على عين سهرت في سبيل الله))(٥) يعني د دوزخ اُور په هغه سترګه حرام دې چه د الله تعالى په لار کښې رونړه شوې وي.

③ د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما مرفوع حديث دې: ((عينان لاتمسهما النار: عين بكت من خشية الله، وعين باتت تحرس في سبيل الله)) (٦) يعني د دوزخ اُور به دوو سترګوسره نه لګى، يوه هغه سترګه چه د الله تعالى د ويرې ژړيدلې وي او دوئمه هغه سترګه کومې چه د الله تعالى په لار کښې د حفاظت او پاسبانئ فريضه پوره کولوسره شپه رونړه کړې وي.

④ حضرت ابن عمر رضي الله عنهما نه مرفوع روايت دې چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم ارشاد اوفرمائيلو ((ألا أنبئكم بليلة أفضل من ليلة القدر حارس حرس في أرض خوف لعله أن لا يرجع إلى أهله)) (٧)

---

١) (الرعد:٢٩-
٢) (فتح البارى (ج٦ص٨٣)-
٣) (حواله بالا وعمدة القارى (ج١٤ص١٧١)-
٤) (مسندالإمام احمد (ج١ص٦١و٦٥)الترغيب للمنذرى (ج٢ص٢٥٠)-
٥)(مسندالإمام احمد (ج٤ص١٣٤) والمستدرک (ج٢ص٨٣) وقال الذهبى فى تلخيصه للمستدرک: صحيح
٦) (الجامع للترمذى، أبواب فضائل الجهاد، باب ماجاء فى فضل الحرس فى سبيل الله رقم (١٦٣٩)-
٧) (المستدرک للحاكم (ج٢ص٨٠) كتاب الجهاد باب من رابط يوما وليلة، وكنزالعمال (ج٣ص٣٢٣) ومن أراد الاستزادة فليراجع الترغيب والترهيب للمنذرى (ج٢ص٢٤٨) كتاب الجهاد باب الترغيب فى الحراسة فى سبيل الله تعالى-

ايا زه تاسو ته د داسې شپې باره کښې اونه ښائم چه د ليلة القدر نه هم غوره وی، هغه د هغه څوکنی کونکی (شپه ده) څوك چه په خطرناکه زمکه باندې د سرحدونو د حفاظت فريضه پوره کوی، کيديشی چه هغه خپل بال بچ طرف ته واپس رانشی.

۷۰- باب: فَضْلِ الْخِدْمَةِ فِي الْغَزْوِ

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله د دې باب په ذيل کښې د غازی د خدمت فضيلت بيانول غواړی. که دا د خدمت کار د وړوکی د لوئ د پاره وی يا د لوئ د طرف نه د وړوکی د پاره پوره کړې وی يا دوه د يوعمر او يو مرتبې کسان د يو بل د پاره کوی.(۱)

او د دې باب لاندې امام بخاری رحمه الله درې احاديث ذکر کړی دی. چه تول د حضرت انس رضی الله عنه نه مروی دی. په ړومبنی حديث شريف کښې د لوئ د وړوکی د پاره خدمت کولو ذکر دې په دونم حديث کښې د دې برعکس دې اوپه دريم حديث کښې د يوشان کسانو د خدمت ذکر دې. لکه څنگه چه به مونږ وړاندې د احاديثو په تشريح کښې انشاء الله بيانوو.(۲)

[۲۷۳۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ يُونُسَ بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (۳) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ صَحِبْتُ جَرِيرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ فَكَانَ يَخْدُمُنِي وَهُوَ أَكْبَرُ مِنْ أَنَسٍ قَالَ جَرِيرٌ إِنِّي رَأَيْتُ الْأَنْصَارَ يَصْنَعُونَ شَيْئًا لَا أَجِدُ أَحَدًا مِنْهُمْ إِلَّا أَكْرَمْتُهُ

تراجم رجال

۱- محمد بن عرعره: دا ابوعبدالله محمدبن عرعره رحمه الله دې. د دوی حالات ((کتاب الإيمان باب خوف المؤمن من أن يحبط عمله وهو لا يشعر)) لاندې تيرشويدې.(۴)

۲- شعبه: دا اميرالمؤمنين فی الحديث شعبه بن الحجاج عتکی بصری رحمه الله دې، د دوی مختصر تذکره ((کتاب الإيمان باب المسلم من سلم المسلمون....)) لاندې تيره شويده.(۵)

۳- يونس بن عبيد: داابوعبيده يونس بن عبيدبن ديناربصری رحمه الله دې د دوی مختصر تذکره ((کتاب الإيمان باب ﴿وإن طائفتان من المؤمنين اقتتلوا...﴾ لاندې تيره شويده.(۶)

۴- ثابت البنانی: دا مشهور تابعی بزرگ ابومحمدثابت بن بنانی رحمه الله دې.

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱۴ ص ۱۷۳) وفتح الباری (ج ۶ ص ۸۳)-

۲) (حواله بالا-

۳) (قوله: عن انس رضی الله عنه: الحديث أخرجه مسلم، كتاب فضائل الصحابة باب حسن صحبة الأنصار رضی الله عنهم رقم (۶۴۲۸)-

۴) (كشف الباری (ج ۲ ص ۵۵۷)-

۵) (كشف الباری (ج ۱ ص ۶۷۸)-

۶) (كشف الباری (ج ۲ ص ۲۲۰)-

دَ دوی تفصیلی حالات ((كتاب العلم باب القراة والعرض على المحدث)) لاندې تیرشوی.(١)

٥- انس بن مالك: دامشهور صحابی خادم رسول حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دې. دَ دوی تذکره ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه...)) لاندې تیره شویده.(٢)

قوله: قال: صحبت جرير بن عبدالله، فكان يخدمني، وهوأكبر من أنس:

حضرت انس بن مالك رضي الله عنه فرمائی چه زه دَ جریربن عبدالله رضي الله عنه سره ووم نو هغه به زما خدمت کولو حالانکه هغه دَ حضرت انس رضي الله عنه نه مشروو.

دا دَ سفرواقعه ده همدغه روایت په صحیح مسلم کښې هم دې. هلته دَ سفر تصریح موجود ده. ((خرجت مع جرير بن عبدالله في سفر....))(٣)

او دَ حدیث په جمله ((وهوأكبر من أنس))کښې دوه احتمالات دی:

① دا هم دَ حضرت انس رضي الله عنه قول دې،په دې صورت کښې دلته التفات دې. یعنی ((التفات المتكلم الى الغيبة)) ځکه چه کیدل داسې پکار وو((وهوأكبر مني)) وئیل لیکن التفات کولوسره ئې ((أكبر من أنس)) فرمائیلي دې په دې صورت کښې به دا جمله حالیه وی. (۴)

② مسلم شریف (۵) روایت ((محمد بن المثنى عن ابن عرعرة)) په طریق کښې دا الفاظ راغلی دی ((وكان جرير أكبر من أنس)) نوکیدیشی چه دا الفاظ دَ ثابت بنانی وی نو په دې صورت کښې دا جمله معترضه به وی (۶)

قوله: قال جرير: إني رأيت الأنصار يصنعون شيئاً لاأجد أحداً منهم إلاأكرمته:

حضرت جریر رضي الله عنه فرمائی ما انصار په یوداسې کارکولو اولیدل چه کله به هم هغوی ماسره ملاویږی زه دَ هغوی تعظیم او اکرام کوم.

دَ مسلم شریف په روایت کښې ((إني رأيت الأنصار تصنع برسول الله صلى الله عليه وسلم شيئا)) (٧) دی، نواوس به مطلب دا وی چه ما انصار دَ رسول الله ﷺ په خدمت اوتعظیم کولوسره اولیدل، دَ دې دپاره چه زه کله چا انصاری صحابی سره ملاویږم نو دَ هغه اکرام کوم. لکه چه دا حضرت جریر رضي الله عنه دَ حضرت انس رضي الله عنه کوم خدمت کړې وود هغې علت ئې بیان کړو، چه دې انصارو حضراتو به دَ نبی کریم ﷺ خدمت کولو اود هغوی به ئې ترحده پورې

١) (كشف الباري (ج٣ص١٨٣)-
٢) (كشف الباري (ج٢ص ٤)-
٣) (الصحيح لمسلم كتاب فضائل الصحابة باب حسن صحبة الأنصار رقم (٦٤٢٨)-
٤) (عمدة القاري (ج ١٤ص١٧٣)وفتح الباري(ج٦ص ٨٤)-
٥) (صحيح مسلم كتاب فضائل الصحابة باب حسن صحبة الأنصار رقم (٦٤٢٨)-
۶) (فتح الباري (ج٦ص ٨٤) وإرشاد الساري(ج٥ص٨٧)-
٧) (صحيح مسلم كتاب فضائل الصحابة باب حسن صحبة الأنصار رقم(٦٤٢٨)-

تعظيم كولو نو مونږ له د دې انصارو خدمت او تعظيم كول پكار دى. (١)

اوحضرت جرير رضي الله عنه چه ،،شيأ،، مبهم ساتلې دې د دې نه مقصود مبالغه ده (٢)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: حافظ ابن حجر رحمه الله په امام بخارى رحمه الله باندې اعتراض كولوسره فرمائى چه د باب دا حديث دهغه احاديثونه دې كوم چه مصنف د هغې په غيرمناسبه موقع ذكر كړى دى. پكار خودا ووچه هغه دا حديث په مناقبو كښې ذكر كړې وې نه چه په جهادكښې ليكن هغوى د دې عكس اوكړو چه دا حديث نې په جهاد كښې ذكركړو.(٣)

علامه عينى رحمه الله د دې اعتراض جواب وركولوسره فرمائى چه دا حديث بعينه هم په دې سند سره امام مسلم رحمه الله هم ذكر كړيدې او په دې كښې ((فى سفر)) اضافه هم مروى ده. (۴)

نو اوس معلومه شوه چه دا واقعه د خدمت او اكرام سفر دې او سفرعام دې كه د غزوې وى او كه د غيرغزوې، نو داشان به حديث په خپل باب كښې واقع وى او مطابقت به هم حاصل شى. (۵)

[٢٧٣٢] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرٍو مَوْلَى الْمُطَّلِبِ بْنِ حَنْطَبٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ خَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى خَيْبَرَ أَخْدُمُهُ فَلَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَاجِعًا وَبَدَا لَهُ أُحُدٌ قَالَ هَذَا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ ثُمَّ أَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أُحَرِّمُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا كَتَحْرِيمِ إِبْرَاهِيمَ مَكَّةَ اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي صَاعِنَا وَمُدِّنَا [٣١٨٧، ٣٨٥٥، ٣٨٥٦، ٥١٠٥، ٦٠٠٢، ٦٩٠٢، وانظر: ٣٦٤، ٢٠٢٣]

تراجم رجال

١- عبدالعزيز بن عبدالله: داابوالقاسم عبدالعزيز بن عبدالله القرشى الاويسى رحمه الله دې(۶)

٢- محمد بن جعفر: دا محمدبن جعفر بن ابى كثيرانصارى مدنى رحمه الله دې. (٧)

٣- عمرو بن ابى عمرو: دا عمروبن ميسره ابى عمرو رحمه الله دې. (٨)

---

١) (فتح البارى(ج۶ص ٨٤) وعمدة القارى(ج ١٤ص١٧٣)-
٢) فتح البارى (۶\٨٤) وعمدة القارى (١٤\١٧٣)
٣) (فتح البارى(ج۶ص ٨٤)-
٤) (مسلم شريف كتاب فضائل الصحابة باب حسن صحبة الأنصار رقم (٦٤٢٨)-
٥) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٧٣)-
۶) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب العلم باب احرص على الحديث-
٧) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الحيض باب ترک الحائض الصوم-
٨) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب العلم باب الحرص على الحديث-

۳-انس بن مالك: مخکینی سند اوګورئی. (۱)

دحدیث ترجمه د عمرو بن ابی عمرو رحمه الله نه مروی دی چه هغه د حضرت انس رضی الله عنه نه داسې اوریدلی چه زه د غزوه خیبرپه موقع حضور اکرم صلی الله علیه وسلم سره لاړم. ما به د هغوی صلی الله علیه وسلم خدمت کولو. بیا چه کله نبی اکرم صلی الله علیه وسلم واپس شو اود احدغرښکاره شو نو هغوی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل دا هغه غر دې کوم سره چه مونږ محبت کوو او هغه مونږ سره محبت کوی.

دې نه پس حضور صلی الله علیه وسلم د مدینې منورې طرف ته اشاره اوکړه او ونې فرمائیل اې الله! زه د دې دواړو کاڼړی ژنو میدانونو په مینځ کښې خطه د حرمت والا ګرځوم. لکه څنګه چه حضرت ابراهیم علیه السلام د مکې ښار د حرمت والا ګرځولې وو. اې الله! زمونږ په صاع او زمونږ په مُدکښې برکت اوفرمائې.

د باب دا حدیث په ماقبل کښې څو ځل تیرشوې دې او په کتاب المغازی کښې هم د دې څه تشریح راغلې ده په دې وجه مونږ دلته صرف د حدیث په ترجمه باندې اکتفا اوکړه.(۲)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث ترجمة الباب سره مناسبت په دې جمله کښې دی: ((خرجت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم إلی خیبر أخدمه)) (۳)

اود ترجمة الباب دمقصد لاندې مونږ دا بیان کړی دی چه امام بخاری رحمه الله د باب په ذیل کښې درې حدیثونه ذکر کړی دی او په دې کښې په دوئم کښې د وړوکی د لوئ خدمت کول مذکور دی نو اوګورئی دلته حضرت انس رضی الله عنه بحیثیت خادم نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره سفرکښې دې او حضرت انس رضی الله عنه صغیر(وړوکې) دې او نبی کریم صلی الله علیه وسلم کبیر(لوئ) دې.

[۲۷۳۳] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ أَبُو الرَّبِيعِ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ زَكَرِيَّاءَ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ عَنْ مُوَرِّقٍ الْعِجْلِيِّ عَنْ أَنَسٍ (۴) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكْثَرُنَا ظِلًّا الَّذِي يَسْتَظِلُّ بِكِسَائِهِ وَأَمَّا الَّذِينَ صَامُوا فَلَمْ يَعْمَلُوا شَيْئًا وَأَمَّا الَّذِينَ أَفْطَرُوا فَبَعَثُوا الرِّكَابَ وَامْتَهَنُوا وَعَالَجُوا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَهَبَ الْمُفْطِرُونَ الْيَوْمَ بِالْأَجْرِ

تراجم رجال

۱-سلیمان بن داود: دا ابوالربیع سلیمان بن داود عتکی زهرانی بصری رحمه الله دې، د دوی حالات ((کتاب الإیمان، باب علامة المنافق)) لاندې تیرشوی دی. (۵)

۲-اسماعیل بن زکریا: دا ابوزیاداسماعیل بن زکریا الخلقانی الکوفی رحمه الله دې. (۶)

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص ٤)-
۲) (کشف الباری کتاب المغازی (ص۲۵۲، ۳۱۹)-
۳) (عمدة القاری(ج ١٤ص١٧٣)-
٤) (قوله: عن انس رضی الله عنه:الحدیث أخرجه مسلم.کتاب الصیام باب أجر المفطر فی السفر إذا تولی العمل رقم ۲۶۲۲) والنسائی کتاب الصیام باب فضل الإفطار فی السفرعلی الصوم رقم (۲۲۸۵)-
۵) (کشف الباری (ج۲ص۲۷۰)-
۶) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب البیوع باب مذکر فی الأسواق-

۳- عاصم: دا عاصم بن سليمان الاحول رحمه الله دي. (۱)

۴- مورق العجلي: دا مورق بن شمرخ عجلي رحمه الله دي. (۲)

۵- انس: سابقه سند اوګورئ. (۳)

قوله: قال: كنا مع النبي صلى الله عليه وسلم: حضرت انس رضي الله عنه فرمائي چه مونږ دَ نبي اکرم ﷺ سره وو.

دَ مسلم شريف دَ روايت نه معلوميږي چه دا دَ يو سفرواقعه ده، په دې کښې دي ((كنا مع النبي صلى الله عليه وسلم في سفر فمنا الصائم ومنا المفطر قال: فنزلنا منزلا في يوم حار)) (۴) يعني مونږ نبي کريم ﷺ سره يو سفرکښې وو مونږ کښې روژه دار هم وو او بغير روژې والا هم. فرمائي نو مونږ په يومنزل باندې دَ سختې ګرمئ په ورځ کښې ډيره واچوله.

قوله: أكثرنا ظلا من يستظل بكسائه: په مونږ کښې دَ سورې په لحاظ باندې بهتر سړې هغه ووچا چه په خپل څادر سورې کړې وو.

مطلب دا دې چه سخته ګرمي وه، په دې وجه دَ سورې انتظام نه وو. که دَ ډير نه ډير به کيديشونو هغه دا وه چه کومو صحابه کرامو سره څادر وغيره وو نو هغوی دَ دې په ذريعه باندې دَ سورې انتظام کړې وو. پاتې شو هغه حضرات چا سره چه څادر وغيره نه وو نو هغوی دَ ګرمئ نه دَ بچ کيدلودپاره دَ لاسونو استعمال اوکړو. دَ مسلم شريف روايت کښې دي: ((ومنا من يتقي الشمس بيده)) (۵)

قوله: وأما الذين صاموا فلم يصنعوا شيئا: اوچه کوم حضرات روژې سره وو نو هغوی هيڅ هم اونه کړل.

ګرمي ډيره زياته وه، معامله هم ډيره اهمه وه يعني غزوه وه. په دې وجه چه کوم خلق روژې سره وو هغوی برداشت نه کړيشو، کاروغيره نه عاجزشو. (۶)

قوله: وأما الذين أفطروا فبعثوا الركاب، وامتهنوا، وعالجوا: او چه کومو حضراتو روژه نه وه ساتلې نوهغوی خپل اوښان اوبو له بوتلل او ښه خدمت ئې اوکړو او نورکارونه ئې هم اوکړه.

مطلب دا چه روژه دار حضرات دَ کمزورئ او ستړيوالي په وجه هغوی کار وغيره نه عاجز وو نو په دې وجه ئې اوښانوته اوبه، وابنه وغيره خرولو دَ پاره بې روژې حضراتو بوتلل،

۱) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب الماء الذی يغسل به شعر الإنسان-

۲) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب کتاب التهجد باب صلاة الضحیٰ فی السفر-

۳) (کشف الباری (ج۲ص ٤)-

٤) (صحيح مسلم کتاب الصيام باب أجر المفطر فی السفر.... رقم (۲۶۲۲)-

۵) (حواله بالا-

۶) (فتح الباری (ج۶ص ۸٤)-

هغوی د روژه دارو حضراتو هم ښه خدمت اوکړو او نور ټول کارونه ئی هم اوکړه.

قوله: فقال النبی صلی الله علیه وسلم: ذهب المفطرون الیوم بالأجر: نو نبی کریم اوفرمائیل نن خو اجر او ثواب روژه دارو یوړلو.

د اجر نه مراد ډیر اجردې او د نبی کریم ﷺ مذکوره ارشاد مطلب دا نه دې چه د رژوه دارو اجر کم شوې وو بلکه مطلب دا دې چه روژه نه ساتونکو حضراتو ته دهغوی د اعمالو اجرهم ملاویږی او د روژه دارو هم ځکه چه هغوی خپل کارونه هم پوره کړل او د روژه دارو ذمه واری ئی هم پوره کړې.(١)

د رسول الله ﷺ دمذکوره بالا ارشاد سبب: حضرت مولانا ظهورالباری د رسول الله ﷺ پورته ذکرشوې ارشاد سبب بیانولو سره لیکی:

روژه خوخیرمحض دې او مخصوص او مقبول عبادت دې بیا هم په سفر وغیره کښې په داسې موقعوچه د دې په وجه د اهموکارونو بندیدلو خطره وی نو روژه نه ساتل غوره دی. کومه واقعه چه په حدیث کښې ده په هغې کښې هم دا صورت پیش شوې ووچه د خلقو روژه وه او هغوی د ستړیوالی د وجې څه کارنشو کولې، خو بې روژې خلقو په پوره تیزئی سره ټول کارونه پوره کړل په دې وجه د هغوی ثواب زیات شو.

په اسلام کښې د عبادت نظام د انسان د فطرت مطابق او ډیرپه معقول طریقه باندې قائم دی. دین په فرائضو او واجباتوکښې مدارج قائم کړی دی اود مدارجو چه څومره پوره لحاظ ساتی د الله تعالی په نزد به د هغه عبادت هم په هغه درجو کښې مقبول وی. په حدیث شریف کښې ځکه وئیلی شوی دی چه روژه نه ساتونکو نن اجر او ثواب یوړلو، حالانکه هغوی یو اهم عبادت پریخودې وولیکن د هغې نه د زیات اهم عبادت په خاطر، نو په دې وجه د ثواب هم زیات حقدار شو. (٢)

مذکوره بالا حدیث نه مستنبط فائدې: ① امام ابو عبدالله بن ابی صفرة رحمه الله فرمائی چه د دې حدیث نه معلومه شوه چه په غزوه کښې د خدمت اجر د روژې د اجر او ثواب نه زیات وی ځکه روژه نه ساتونکی جهاد، طلب علم نور اعمال صالحه او فاضله مثلاً دکمزوری امداد کول یا مسلمانانو ته چه د کوم څیز ضرورت او حاجت وی د هغې په پوره کولوکښې ډیر قوی او طاقتور وی.(٣)

② دا فائده هم راؤ وتله چه په جهاد کښې چرته کوزیدل وی، یا سفرکول وی نو په مجاهدینو باندې واجب دی چه یو بل سره امداد اوکړی. (۴)

③ د حدیث نه دا فائده هم حاصله شوه چه یو شان خلق د یو بل خدمت کولې شی او دا جائز دی او په دې کښې د هیڅ قسم شرم څه خبره نشته. (۵)

---

١) (فتح الباری (ج۶ص ٨٤) وعمدة القاری (ج ١٤ص١٧)-
٢) (تفهیم البخاری (ج٢ص٩٦)-
٣) (شرح ابن بطال (ج۵ص ٨٤)-
٤) (حواله بالا-
۵) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١٧٤)-

دحديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دحديث ترجمة الباب سره مناسبت دحديث په دې جمله كښې دې.((فبعثوا الركاب، وامتهنوا وعالجوا)) ځكه چه دا ټول كارونه دَ خدمت نه عبارت دى. دَ بعث الركاب مطلب خودادې چه اوښان ئې اوبوڅكولو له بوتله، او ((امتهنوا)) معنى ((خدموا)) او ((عالجوا)) خوراك وغيره پخول او تيارول دى. (١)

٧١-بَاب: فَضْلِ مَنْ حَمَلَ مَتَاعَ صَاحِبِهِ فِي السَّفَرِ

دَترجمة الباب مقصد: دَ دې باب په ذيل كښې امام بخارى رحمه الله په سفركښې دَ خپل ملګرى سامان وغيره دَ امداد په توګه دَ اوچتولو فضيلت بيانول غواړى. (٢)

[٢٧٣٤] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (٣) عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلُّ سُلَامَى عَلَيْهِ صَدَقَةٌ كُلَّ يَوْمٍ يُعِينُ الرَّجُلَ فِي دَابَّتِهِ يُحَامِلُهُ عَلَيْهَا أَوْ يَرْفَعُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ صَدَقَةٌ وَالْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ وَكُلُّ خَطْوَةٍ يَمْشِيهَا إِلَى الصَّلَاةِ صَدَقَةٌ وَدَلُّ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ [ر:٢٥٦٠]

تراجم رجال

١-اسحاق بن نصر: دا اسحاق بن ابراهيم بن نصر بخارى سعدى رحمه الله دې. اكثر دَ خپل نيكه طرف ته منسوب كيدلو سره اسحاق بن نصر به يادېدلو. (۴)

٢-عبدالرزاق: دا ابوبكر عبدالرزاق بن همام صنعانى رحمه الله دې، دَ دوى حالات "كتاب الإيمان، باب حسن إسلام المرء)) لاندې تيرشوى دى.(۵)

٣-معمر: دامعمر بن راشد ازدى رحمه الله دې. دَ دوى مختصر تذكره دَ((بدء الوحي)) شپږم حديث په ذيل كښې تيره شويده. (۶)

۴-همام: دا همام بن منبه بن كامل يمانى رحمه الله دې. دَ دوى حالات هم ((كتاب الإيمان باب حسن إسلام المرء)) لاندې تيرشوى دى.(٧)

۵-ابوهريره رضي الله عنه: دامشهور صحابى رسول حضرت ابوهريره رضي الله عنه دې.

---

١) (حواله بالا-

٢) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٧٤)-

٣) قوله: عن أبي هريرة رضى الله عنه: الحديث قدمر تخريجه فى كتاب الصلح باب فضل الإصلاح بين الناس...

٤) (دَدوى حالاتو دَپاره اوګورئ كتاب الغسل باب من اغتسل عريانا وحده فى الخلوة -

٥) (كشف البارى (ج٢ص ٤٢١)-

٦) (كشف البارى (ج١ص ٤۶۵)-

٧) (كشف البارى (ج٢ص ٤٢٨)-

د دوی تفصیلی حالات ((کتاب الإیمان باب أمور الإیمان)) لاندې تیرشوی دی. (۱)

د حدیث ترجمه د حضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه نبی اکرم ﷺ فرمائیلی دی چه روزانه د انسان په یو یو جوړباندې صدقه واجب ده. که یو سړې د چا په سورلئی کښې امداد کوی چه هغه په سورلئی سور کړی یا د هغه سامان په هغې باندې کیږی نو دا هم صدقه ده. ښه او پاکه کلمه هم صدقه ده. هر قدم چه د مانځه د پاره اوچتولې شی هغه هم صدقه ده او لار خودنه هم صدقه ده.

تنبیه دحدیث باب څه تشریحات ((کتاب الصلح)) (۲) کښې تیرې شوی دی او هم د کتاب الجهاد ((باب من أخذ بالرکاب ونحوه)) لاندې به نور تشریحات راځي.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت د حدیث په دې ټکړه کښې دې ((یعین الرجل فی دابته، یحامله علیها أو یرفع علیها متاعه صدقة))

البته دلته کښې اشکال دا دې چه ترجمه خو د سفرده او دې لاندې چه کوم حدیث راوړلې شویدې په هغې کښې خو د سرنه د سفرذکر نشته.

نو د دې جواب دا دې چه حدیث مطلق دې اودا خبره خو معلومه ده چه کله په حضرکښې او عام حالاتوکښې د چا د سامان اوچتولو دا فضیلت وی نو ښکاره خبره ده چه په حالت سفرکښې د چا سامان اوچتولو فضیلت خو به په طریقه اولی ډیر وی. دغه شان په ترجمه او حدیث کښې مطابقت حاصلیږی.(۳)

۷۲- بَاب: فَضْلِ رِبَاطِ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

د ترجمة الباب مقصد د اسلامی سلطنت او خلافت په سرحدونوباندې پهره ورکولو او خیال ساتل دا د اهل اسلام د حفاظت یو لویه ښکلې، محفوظ او مضبوطه طریقه ده. امام بخاری ﷫ دلته د دې فعل فضیلت بیانوی. (۴)

د رباط معنی الرباط—بکسر الراء وبالموحدة الخفیفة— معنی دا ده چه د کافرانو د شر او فساد نه د مسلمانانو د حفاظت او صیانت په غرض هغه ځائ او مقام لاز نیول چه د مسلمانانو او کافرانو په مینځ کښې وی (۵) کوم ته چه په عام عرف کښې سرحد وائی.

علامه ابن التین ﷫ دا شرط هم لګولې دې چه د کوم ځائ حفاظت مرابط کول وی اود هغه وطن نه وی، همدغه شرط ابن حبیب د امام مالك ﷫ نه هم نقل کړیدې. (۶) یعنی بقول ابن حبیب امام مالك ﷫ هم د ابن التین بیان کړیشوې مذکوره شرط قائل دې.(۷)

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۴۵۹)-
۲) (کتاب الصلح باب فضل الإصلاح بین الناس...رقم(۲۷۰۷)-
۳) (عمدةالقاری(ج ١٤ص ۱۷۵) وفتح الباری (ج۶ص۸۵)-
٤) (عمدة القاری (ج ١٤ص۱۷۵)-
۵) (حواله بالا وفتح الباری (ج۶ص۸۵)-
۶) (حواله بالا-
۷) (حواله بالا وقدذکر العلامة العینی تعریفات أخری للرباط ولکن اخترنا أشهرها-

په دې وجه په سلفو صالحينو کښې ډيرو حضراتو په سرحدونو استوګنه اختيار کړې ده (۱)
خوحافظ صاحب او علامه عينی د ابن التين دا شرط رد کړې دې د دې دواړو وينا دا ده چه
په دې اطلاق کښې اشکال دې خکه چه بعضې وخت داسې کيږی چه د سړی خپل وطن وی
او هغه هلته ددشمن دفع کولو په نيت اقامت کړې وی (۲)
دې دپاره چه د رباط اجر او ثواب حاصل شی.

قوله: وَقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ [آل عمران:۲۰۰]: اود الله تعالی قول دې: اې د ايمان خاوندانو! صبرکوئی او کلك اوسيږئ او ملاتړلې اوسيږئی اود الله تعالی نه ويريږئی دې دپاره چه تاسوکامياب شئ.

د امام بخاری رحمه الله عادت دې چه هغه د ترجمة الباب د اثبات د پاره بعض وخت د قرآن آياتونه پيش کوی، نو دلته هم د هغه عادت مطابق هغه دا مذکوره آيت پيش کړيدې او په دې کښې دې خبرې طرف ته اشاره کړيده چه مرابط په قرآنی آيت کښې موجود دې دينه همدغه د سرحد پهره او ساتنه مراد دی.

د دې آيت مفسرينو حضراتو ډير تفسيرونه کړی دی (۳) خو مصنف عليه الرحمة آيت مبارك په دې مقام کښې ذکر کړو اود آيت مشهورترين تفسير ئی اختيار کړو کوم چه حسن بصری رحمه الله او قتاده رحمه الله نه مروی دې. دا دواړه حضرات د مذکوره آيت په تفسير کښې فرمائی

((اصبروا)) علی طاعة الله ((وصابروا)) أعداء الله فی الجهاد ((ورابطوا)) فی سبيل الله. (۴)

[۲۷۳۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُنِيرٍ سَمِعَ أَبَا النَّضْرِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ (۵) أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا وَمَوْضِعُ سَوْطِ أَحَدِكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا وَالرَّوْحَةُ يَرُوحُهَا الْعَبْدُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَوِ الْغَدْوَةُ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا [ر: ۲٦٤۱]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن منير: دا ابوعبدالرحمن عبدالله بن منير المروزی الزاهد رحمه الله دې. (۶)

۲- ابوالنضر: دا ابوالنضر هاشم بن قاسم ليثی خراسانی رحمه الله دې. (۷)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۸۵)-
۲) پورتنۍ حواله وقد ذکر العلامة العينی تعريفات أخری للرباط ،لکن أخترنا أهرها)_
۳) (راجع لتلک الأقوال للمفسرين الفتح (ج۶ص۸۵) والعمدة (ج۱٤ص۱۷۵) وتفسير القرطبی (ج٤ص۳۲۲)
٤) (فتح الباری(ج۶ص۸۵)-
۵) (قوله: عن سهل بن سعد رضی الله عنه: الحديث قدمر تخريجه فی أوائل الجهاد باب الغدوة والروحة....-
۶) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب الغسل والوضوء فی المخضب......-
۷) (د دوی د حالاتودپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب وضع الماء عندالخلاء-

٣- عبدالرحمن بن عبدالله بن دينار: دا عبدالرحمن بن عبدالله بن دينار مزني عدوي رحمة الله عليه دي. (١)

٤- ابوحازم: دا مشهور زاهد ابوحازم سلمة بن دينار مدني رحمة الله عليه دي. (٢)

٥- سهل بن سعد الساعدي: دا مشهور صحابي رسول حضرت سهل بن سعد الساعدي الانصاري رضي الله عنه دي. (٣)

سمع أبا النضر: په دې عبارت کښې حذف دې اوډ عبارت تقدير په اصل کښې داسې دې. ((انه سمع....)) مګر په ليکلو کښې ((أنه)) اکثر حذف کولې شي.(٤)

قوله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: رباط يوم في سبيل الله خير من الدنيا وما عليها: حضرت سهل بن سعد الساعدي رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم ارشاد فرمائيلي دي چه دَ الله تعالى په لار کښې يوه ورځ پهره ورکول دنيا او څه چه په دې کښې دي دَ هغې نه بهتر دي.

قوله: وموضع سوط أحدكم من الجنة خير من الدنيا وما عليها: او په جنت کښې تاسو کښې دَ چا دَ پاره دَ يوې کوړې برابر ځائ دَ دنيا او څه چه په دې کښې دي دَ هغې نه بهتر دي.

خير من الدنيا ومافيها نه دَ عدول کولووجه: دَ حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه دَ باب دا حديث دَ ((كتاب الجهاد)) په شروع کښې هم تير شويدې.(٥) هلته دَحديث په الفاظو کښې ((خير من الدنيا وما عليها)) په ځائ ((خير من الدنيا ومافيها)) راغلي نو ((فيها)) نه ((عليها)) طرف ته دَ عدول کولو وجه څه ده؟

علامه عيني فرمائي چه په دې عدول کښې دا فائده ده چه ((فيها)) کښې معنى دَ ظرفيت او ((عليها)) کښې دَ استعلاء معنى موندلې شي او دا خبره واضح ده چه استعلاء کښې دَ ظرفيت په مقابله کښې عموم زيات دې او هغه ظرفيت نه قوي هم ده. نو مبالغه کښې دَ زياتوالي دَپاره ((فيها)) نه ((عليها)) طرف ته عدول کړې شويدې. (٦)

دَ جنت کوړې (سوط) برابر ځائ دَ دنيا او مافيهانه بهتر کيدو وجه: دَباب په حديث کښې ذکر

١) (دَ دوى دَ حالاتو دَپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب إذا شرب الكلب فى إناء أحدكم....-
٢) (دَ دوى دَ حالاتو دَپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه....-
٣) (دَ دوى دَ حالاتو دَپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه....-
٤) (فتح البارى (ج٥ص٨٦)-
٥) (انظر الصحيح للبخارى كتاب الجهاد والسير باب الغدوة والروحة فى سبيل الله....-
٦) (عمدة القارى (ج١٤ص١٢٦)-

دی چه په جنت کښې د يوې کوړې برابر ځائ هم د دنیا اوخه چه په دې کښې دی د هغې نه بهتر دې د دې وجه بیانولو سره علامه مهلب رحمه الله فرمائی:

((ومارموضع سوط فی الجنة خیر من الدنیا وما فیها، من أجل أن الدنیا فانیة، وکل شئ فی الجنة وإن صغرفی التمثیل لنا — ولیس فیها صغیر — فهو أدوم وأبقی من الدنیا الفانیة المنقطعة، فکان الدائم خیر أمن المنقطع)) (۱)

یعنی د جنت د یوې کوړې برابر ځائ د دنیا او مافیها نه څکه بهتر دې چه دنیا فانی ده او د جنت هر څیز اګرچه د تمثیل په توګه زمونږ د پاره وړوکې وی خودهغه ځائ یو څیز سپك او وړوکې نه دې. د همیشه دپاره دې او د ختمیدونکې او منقطع کیدونکې دنیا په مقابله کښې باقی پاتې کیدونکې دې، نو باقی پاتې کیدونکې څیز د منقطع څیز نه بهتر شو.

د اسلامی سرحدونو د حفاظت په فضیلت کښې نور احادیث: د اسلامی سرحدونو ساتنه او حفاظت (یعنی رباط) فضیلت کښې خو ډیر احادیث وارد شوی دی(۲)

نو استیعاب خو مقصد نه دې په دې وجه یو څو احادیث مونږ لیکو:

① حضرت سلمان فارسی رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی:

((رباط یوم ولیلة خیر من صیام شهر وقیامه، وإن مات جری علیه عمله الذی کان یعمله، وأجری علیه رزقه، وأمن الفتّان)).(اللفظ لمسلم) (۳)

د یوې شپې ورځې پهره ورکول د یوې میاشت د قیام او صیام نه بهتر دی او که چرې (په دې دوران) کښې هغه مړشو نو د هغه اعمال چه په دنیا کښې هغه کول، د هغه د پاره جاری وی او په هغه باندې به د هغه رزق جاری کولې شی اوهغه به د شیطان نه محفوظ وی.

② حضرت عثمان رضی الله عنه نه مرفوعا مروی دی:

((رباط یوم فی سبیل الله خیر من ألف یوم فیما سواه من المنازل))(۴)

د الله تعالی په لارکښې د یوې ورځې څوکیدار کول په نورو ځایونوکښې تیرو شوو زرو کالونه بهتر دی.

③ حضرت فضاله بن عبید رضی الله عنه نه روایت دې چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائیلی :((کل المیت یختم علی عمله، إلا المرابط، فإنه ینمو له عمله إلی یوم القیامة، ویؤمن من فتّان القبر)). (اللفظ لأبی داؤد) (۵)

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص) وعمدة القاری (ج ۱٤ص۱۷۶)-

۲) (راجع لتلک الأحادیث الواردة فی فضل الرباط فی سبیل الله: الجامع الأحکام القرآن (ج ٤ص ۳۲٤)-

۳) (الحدیث أخرجه مسلم فی کتاب الإمارة باب فضل الربات فی سبیل الله عزوجل رقم (٤۹۳۸) والترمذی فی فضائل الجهاد باب ماجاء فی فضل المرابط رقم (۱۶۶۵) والنسائی فی کتاب الجهاد فضل الرباط رقم (۳۱۶۹-۳۱۷۰)-

٤) (الحدیث أخرجه الترمذی أبواب فضائل الجهاد باب ماجاء فی فضل المرابطة. رقم (۱۶۶۷) والنسائی فی سننه الصغری کتاب الجهاد فضل الرباط رقم (۳۱۷۱-۳۱۷۲) وابن ماجه أبواب الجاهد باب فضلؤالرباط فی سبیل الله رقم (۲۷۶۶)-

۵) (الحدیث رواه أبوداؤد أبواب الجهاد فی فضل الرباط رقم (۲۵۰۰) والترمذی أبواب فضائل الجهاد باب ماجاء فی فضل من مات مرابطا رقم (۱۶۲۱)-

د هر مرې په اعمالو باندې مهر لګولې شي (بندولې شي) سوا د مرابط نه. د هغه عمل د هغه د پاره د قيامته پورې زياتولې شي او هغه د قبر د فتنې نه په امن او محفوظ کيږي. او د حديث نور تشريحات د ((كتاب الجهاد)) په شروع كښې ((باب الغدوة والروحة فى سبيل الله)) او ((باب الحور العين وصفتهن....)) كښې تيرشوى دى.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت د حديث ترجمة الباب سره مناسبت بالكل واضح دې اوهغه د حديث د شروع په جمله كښې ((رباط يوم فى سبيل الله...)) كښې دې.

۷۳-باب: مَنْ غَزَا بِصَبِيٍّ لِلْخِدْمَةِ

د ترجمة الباب مقصد: حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عينى رحمه الله فرمائى چه د امام بخارى رحمه الله مقصد د دې ترجمه نه دې خبرې طرف ته اشاره كول دى چه ماشوم د جهاد مخاطب نه دې ليكن د دې باوجود هغه تبعا وضمنا بوتلل جائز دى. (۱)

خو شيخ الحديث حضرت محمدزكريا كاندهلوى رحمه الله فرمائى چه زما په نزد بهتر توجيه د ده چه داسې اووئيلې شى چه امام بخارى رحمه الله ماشوم د خدمت په غرض د بوتللو د جواز اثبات كوى. دا توهم دفع كولو سره چه د بعض صغار صحابه كرامو باره كښې وارد شوى دى چه كله هغوى په غزوه كښې د شركت د پاره پيش شو نو هغوى رضي الله عنهم هغه واپس كړل مثلاً ابن عمر، زيدبن ثابت او اسامه بن زيد رضي الله عنهم اود دې توهم د ردكولو وجه دا ده چه دا حضرات صحابه كرام د قتال د پاره حاضر شوى وو نه چه د خدمت د پاره. نو د هغوى د خدمت د پاره د بوتللو اجازت دې ليكن د قتال په غرض بوتلل جائز نه دى. (۲)

[۲۷۳۶] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (۳) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِأَبِي طَلْحَةَ الْتَمِسْ غُلَامًا مِنْ غِلْمَانِكُمْ يَخْدُمُنِي حَتَّى أَخْرُجَ إِلَى خَيْبَرَ فَخَرَجَ بِي أَبُو طَلْحَةَ مُرْدِفِي وَأَنَا غُلَامٌ رَاهَقْتُ الْحُلُمَ فَكُنْتُ أَخْدُمُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَزَلَ فَكُنْتُ أَسْمَعُهُ كَثِيرًا يَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ وَالْعَجْزِ وَالْكَسَلِ وَالْبُخْلِ وَالْجُبْنِ وَضَلَعِ الدَّيْنِ وَغَلَبَةِ الرِّجَالِ ثُمَّ قَدِمْنَا خَيْبَرَ فَلَمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْحِصْنَ ذُكِرَ لَهُ جَمَالُ صَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيِّ بْنِ أَخْطَبَ وَقَدْ قُتِلَ زَوْجُهَا وَكَانَتْ عَرُوسًا فَاصْطَفَاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِنَفْسِهِ فَخَرَجَ بِهَا حَتَّى بَلَغْنَا سَدَّ الصَّهْبَاءِ حَلَّتْ فَبَنَى بِهَا ثُمَّ صَنَعَ حَيْسًا فِي نِطَعٍ صَغِيرٍ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آذِنْ مَنْ حَوْلَكَ فَكَانَتْ تِلْكَ وَلِيمَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى صَفِيَّةَ ثُمَّ خَرَجْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ قَالَ فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَوِّي لَهَا وَرَاءَهُ بِعَبَاءَةٍ ثُمَّ يَجْلِسُ عِنْدَ بَعِيرِهِ فَيَضَعُ

۱) (فتح البارى (ج۶ص۷۸) وعمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۷۶)-

۲) (الأبواب و التراجم للكاندهلوى (ج۱ص۱۹۷)-

۳) (قوله: عن انس بن مالك رضي الله عنه الحديث مرتخريجه فى كتاب الصلاة باب ما يذكر من الفخذ-

رُكْبَتِهِ فَتَضَعُ صَفِيَّةُ رِجْلَهَا عَلَى رُكْبَتِهِ حَتَّى تَرْكَبَ فَسِرْنَا حَتَّى إِذَا أَشْرَفْنَا عَلَى الْمَدِينَةِ نَظَرَ إِلَى أُحُدٍ فَقَالَ هٰذَا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ ثُمَّ نَظَرَ إِلَى الْمَدِينَةِ فَقَالَ اللّٰهُمَّ إِنِّي أُحَرِّمُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا بِمِثْلِ مَا حَرَّمَ إِبْرَاهِيمُ مَكَّةَ اللّٰهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ فِي مُدِّهِمْ وَصَاعِهِمْ [ر: ٣٦٤]

تراجم رجال

١- قتيبه: دا شيخ الاسلام ابورجاء قتيبه بن سعيد ثقفى رحمه الله دي دَ دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب إفشاء السلام من الإسلام)) لاندې تيره شويده.(١)

٢- يعقوب: دا يعقوب بن عبدالرحمن بن محمد اسكندرانى رحمه الله دي. (٢)

٣- عمرو: دا عمرو بن ابى عمرو مولى المطلب بن حنطب رحمه الله دي. (٣)

٤- انس: دا مشهور صحابى رسول ابوحمزه حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دي. دَ دوى حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه...)) لاندې تيرشوى دى. (٤)

قوله: أن النبي صلى الله عليه وسلم قال لأبي طلحة: التمس لي غلاما من غلمانكم يخدمني حتى أخرج إلى خيبر: دَ حضرت انس بن مالك رضي الله عنه نه روايت دي چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم حضرت طلحه رضي الله عنه ته اوفرمائيل چه دَ خپلو ماشومانو نه زما دَپاره يو ماشوم اولټوه چه زما خدمت اوكړى ترهغه وخته پورې چه زه غزوه خيبردَپاره اوځم.

كلمه ((حتى)) دَنبى عليه السلام په كلام كښې دَ تعليل دَپاره ده، دَ غايت دَ بيان دَپاره نه ده. او هغه ((التمس)) سره متعلق ده نه چه ((خدمنى))سره. اودَ كلام مقصد دا دې چه زما دَ پاره په سفركښې خدمت دَ پاره يو هلك اولټوه تردې چه زه مدينې منورې ته راواپس شم. (٥)

يواشكال اودَ هغې جواب: علامه داؤدى رحمه الله دَ حديث په دې ټكړه باندې اعتراض كړيدې او هغه دا چه ښكاره خو همدغه ده چه حضرت انس رضي الله عنه دَ نبى كريم صلى الله عليه وسلم خدمت دَ هغوى عليه السلام په رومبى ځل دَ هجرت نه پس مدينې منورې ته دَ راتلونه پس شروع كړو ځكه چه حضرت انس رضي الله عنه نه پخپله په صحيح احاديثوكښې مروى دى چه ((خدمت النبى صلى الله عليه وسلم تسع سنين)) (٦) او په يو روايت كښې ((عشر سنين)) (٧) دې اودَ خيبر واقعه ٧ هجرى

---

١) (كشف البارى(ج٢ص١٨٩)-
٢) (دَدوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الجمعة باب الخطبة على المنبر-
٣) (دَدوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب العلم باب الحرص على الحديث-
٤) (كشف البارى (ج٢ص١٥٢)-
٥) (حاشية المسندى على البخارى (ج٢ص١٥٢)-
٦) (الصحيح لمسلم كتاب الفضائل باب كان رسول الله صلى الله عليه وسلم أحسن الناس خلقا رقم (٦٠١٤)
٧) (الصحيح البخارى كتاب الأدب باب حسن الخلق والسخاء رقم ٦٠٣٨)-

ده. نو دينه خو دا لازميږي چه حضرت انس ﷺ به صرف څلور كاله د حضور ﷺ خدمت كړې وى.

دَ دې اعتراض جواب دا وركړيشويدې چه دَ نبى اكرم ﷺ ابوطلحه ﷺ ته دا فرمائيل چه ((التمس لى غلاما من غلمانكم)) مطلب او معنى دا ده چه هغوى ﷺ سره به په دې سفركښې څوك څى چه دَ هغه تعين اوكړې شى نو حضرت ابوطلحه ﷺ حضرت انس ﷺ مقرركړو چه هم دې به دَ خدمت دَ پاره څى. نودَ التماس مطلب استئذان به وى چه په سفركښې دَ ملګرتيا دَ پاره چاته اجازت وركړه، دا مطلب نه دې چه دَ نوى سرنه څوك دَ خدمت دَ پاره اولټوه څكه چه هغه خو دَ اول نه دَ خدمت دَ پاره موجود دې دغه شان به په دواړو احاديثوكښې تطبيق اوشى.(١)

آيا ماشوم ته به غنيمت كښې حصه ملاويږى؟: دلته ضمنا په دې مسئله باندې هم خان پوهه كړنى كه ماشوم په غزوه كښې شريك وى كه دَ خدمت په نيت وى اوكه دَ قتال په نيت وى،ائمه ثلاثه امام ثورى، ليث بن سعد او ابوثور ﷺ په نزد به دوى ته سهم نشى وركولې بلكه امام به دَ خپلې مرضئى موافق څه مال وغيره وركوى. (٢)

خودَ امام مالك او امام اوزاعى ﷺ مسلك دا دې چه ماشوم ته به هم دَ مال غنيمت نه دَ بالغو كسانو په شان حصه ملاويږى. (٣)

خودَ دې دواړو حضراتو په اقوالو كښې فرق دا دې چه امام مالك ﷺ سهم په دې شرط سره مشروط كوى چه هغه ماشوم قتال هم كوى او دَ دې طاقت لرى نو دَ دې شرطونو په موجودګئى كښې دا ماشوم آزاد دې، مذكر دې او مقاتل هم دې.نو په دې وجه به ده ته هم دَ عامو خلقو سهم وركولې شى.

او امام اوزاعى ﷺ مطلقا دَ ماشوم دَ پاره په غنيمت كښې دَ حصې قائل دې. دَ هغه دليل دا دې چه رسول الله ﷺ په غزوه خيبركښې ماشومانوته هم په مال غنيمت كښې حصه وركړې وه. بيا روستو مسلمانانو خلفاؤ هم په ميدان جنګ كښې پيدا كيدونكو ماشومانو ته حصه وركوله. (۴)

دَجمهورو دلائل: په دې مسئله كښې زمونږ يودليل خودَ حضرت سعيدبن المسيب دا اثر دې ((كان الصبيان والعبيد يحذون من الغنيمة إذا حضروا الغزو فى صدر هذه الأمة))(۵) چه دَ دې امت په ابتداء كښې ماشومان او غلامان كه په غزا كښې حاضريدل نو هغوى ته به دَ غنيمت نه څه نه څه وركولې كيدل.

---

١) (فتح البارى (ج۶ص۸۷) وعمدة القارى (ج ١٤ص١٧٧)-
٢) (المغنى لابن قدامة (ج٩ص٢٠۶)-
٣) (حواله بالا-
٤) (المغنى لابن قدامة (ج٩ص٢٠۶) وإعلاء السنن (ج١٢ص٢٠٧)-
۵) (المغنى (ج٩ص٢٠۶)-

او جوزجانى په خپل سند سره روايت كړيدي چه تميم بن قرع المهدى په هغه لښكر كښې وو كوم چه په آخر كښې اسكندريه فتح كړې وه، نو تميم وائى ((فلم يقسم لى عمرو من الفئ شيئا)) چه عمرو بن العاص رضي الله عنه (چه د اسلامى لښكر مشر وو) ماته په غنيمت كښې هيڅ هم رانه كړه او وئى فرمائيل چه نابالغ هلك دې، په دې وجه زما د قوم او قريشو د څه خلقو په مينځ كښې جنګ كيدو كيدو خو بندشو، نو په قوم كښې چا اووئيل چه په تاسو خلقو كښې د نبى كريم صلى الله عليه وسلم د صحابه كرامو نه څه خلق موجود دى هم د هغوى نه تپوس اوكړئى نو هغوى د ابونضر او عقبه بن عامر رضي الله عنهما نه تپوس اوكړو نو په قوم كښې چا زما معائنه اوكړه نو وئى كتل چه ويښته مې راټوكيدلي وو نو حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه ماته هم په غنيمت كښې حصه راكړه. (١) د دې واقعه نقل كولو نه پس امام جوزجانى رحمه الله فرمائى:

((هذا من مشاهير حديث مصر وجيده، ولأنه ليس من أهل القتال، فلم يسهم له كالعبد، ولم يثبت أن النبى صلى الله عليه وسلم قسم لصبى، بل كان لايجيزهم فى القتال فإن ابن عمر رضي الله عنهما (٢) قال: عرضت على النبى صلى الله عليه وسلم وأنا ابن أربع عشرة سنة، فلم يجزنى فى القتال، وعرضت عليه وأنا ابن خمس عشرة فأجازنى)) (٣)

يعنى دا حديث د مصر مشهورو او ښه احاديثونه دي او چونكه تميم بن قرع په جنګ كونكو كښې نه وو په دې وجه هغه ته په غنيمت كښې حصه ورنه كړې شوه. لكه څنګه چه غلام ته نه وركړې كيږى او داخبره په يوشان هم ثابته نه ده چه نبى صلى الله عليه وسلم د غنيمت نه يو ماشوم له څه وركړې وى. بلكه هغوى صلى الله عليه وسلم خو به ماشومان د جنګ د پاره نه پريخودل (نو د غنيمت نه حصه وركولو څه معنى ده) دغه شان ابن عمر رضي الله عنهما فرمائى چه د څوارلسو كالو په عمر كښې زه د حضور صلى الله عليه وسلم په خدمت كښې د جنګ دپاره پيش كړشوم نو هغوى صلى الله عليه وسلم ماته په جنګ كښې د شركت كولو اجازت رانه كړو او د پنځلسو كالو په عمر كښې بيا پيش كړشوم نو هغوى صلى الله عليه وسلم د شركت اجازت راكړو.

د امام اوزاعى رحمه الله د دليل جواب: تركومې چه د امام اوزاعى رحمه الله د دليل تعلق دې نو د دې جواب دا دې چه ممكن ده چه راوى ((رضخ)) (٤) ((سهم)) سره تعبير كړې وى او د ((رضخ)) قائل جمهور هم دى، نو په دې وجه دا د امام اوزاعى رحمه الله دليل نشى كيدې.(٥)

---

١) (حواله بالا-

٢) (حديث عبدالله بن عمر رضي الله عنهما أخرجه البخارى كتاب الشهادات باب بلوغ الصبيان وشهادتهم رقم (٢٦٦٤) وكتاب المغازى باب غزوة الخندق رقم (٤٠٩٧) ومسلم كتاب الإمارة باب بيان سن البلوغ رقم (٤٨٣٧) والترمذى أبواب الجهاد باب ماجاء فى حد بلوغ الرجل رقم (١٧١١)وأبوداؤد أبواب الحدود باب فى الغلام يصيب الحد، رقم (٤٤٠٦).والنسائى أبواب الطلاق باب متى يقع طلاق الصبى؟ رقم (٣٤٦١)-

٣) (المغنى لابن قدامة (ج٩ص٢٠٦)-

٤) (الرضخ معناه: انهم (أى المرأة والعبد والصبى) يعطون شيئا من الغنيمة دون السهم. ولايسهم لهم كامل. ولاتقدير لما يعطونه بل ذلك إلى اجتهاد الإمام فإن رأى التسوية بينهم سوى بينهم وإن رأى التفضيل فضل (المغنى ج٩ص٢٠٤)-

٥) (المغنى (ج٩ص٢٠٦) وإعلاء السنن(ج١٢ص٢٠٧)-

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث ترجمة الباب سره مطابقت د حدیث په دې حصه کښې دې: ((التمس لی غلاما من غلمانکم یخدمنی حتی أخرج إلی خیبر)) د څه نه چه ماشوم د خادم په توګه د بوتللو اجازت معلومیږي.(۱)

۷۴-بَاب: رُكُوبِ الْبَحْرِ

د ترجمة الباب مقصد: د دې باب په ذیل کښې امام بخاري رحمه الله د سمندري سفر مشروعیت او جواز بیانول غواړي. (۲) اودا جواز او مشروعیت عام دې که د سړو دپاره وی اوکه د ښځودپاره، د جهاد په غرض سره سمندري سفر وی یا د حج او تجارت په نیت سره. (۳)

رکوب بحرکښې د اسلافو اختلاف: په اسلافوکښې بعض حضرات رکوب بحر ناخوښوی او دینه به ئې منع فرمائیله. امام مالك رحمه الله فرمائي چه حضرت عمر رضی الله عنه به خلق د رکوب بحر نه منع کول، په دې وجه د هغوی په ژوند او خلافت کښې چا هم سمندري سفرنه دې کړي. دهغوی دانتقال نه پس حضرت معاویه رضی الله عنه د حضرت عثمان رضی الله عنه نه د د رکوب بحر اجازت اوغوښتلو نو هغوی اجازت ورکړو. معامله هم په دې باندې پاتې شوه. تر دې چه د حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمه الله خلافت راغلو نو هغه خلق بیا د رکوب بحر نه منع کړل. لیکن دا ممانعت دهغوی د ژونده پورې پاتې وو،روستوبیا دسمندري سفرسلسله دوباره شروع شوه.(۴)
روستنو بعض علماؤ هم د رکوب بحر نه منع کوله، او امام مالك رحمه الله د ښځو باره کښې د دې خبرې قائل دې چه هغوی دحج یا جهاد په نیت سره هم په سمندري سفرکښې شرکت نشی کولې. (۵)
د جمهورو مسلك دا دې چه سمندري سفرکه د ښځو دپاره وی اوکه د سړو دپاره ، د جهاد نیت وی اوکه د حج یا د تجارت په هرصورت کښې جائزدې. (۶)
اود باب حدیث د جمهورو دلیل دې، په کوم کښې چه مطلقا د رکوب بحر اجازت او اباحت موجود دې. (۷)

یوه اهم تنبیه: لیکن دا خبره واضحه کیدل پکار دی چه جمهورو د سمندري سفر کوم اجازت ورکړې دې هغه په یوشرط باندې مشروط دې، هغه دا چه سمندر پرسکون وی او د هلاکت خطره نه وی ګنی د جمهورو په نزد هم د دې اجازت نشته. (۸)

---

۱) (عمدة القاری (ج ١٤ص١٧٧) وفتح الباری (ج ۶ص٨٧)-
۲) (ارشاد الساری (ج۵ص٩١)-
۳) (حواله بالا-
٤) (التمهیدلابن عبدالبر (ج ١ص٢٣٣) وفتح الباری (ج ۶ص٨٨)-
۵) (حواله بالا وعمدة القاری(ج ١٤ص١٧٨)-
۶) (عمدةالقاری (ج ١٤ص١٨٧) وفتح الباری (ج ۶ص٨٨)-
۷) (فتح الباری (ج ۶ص٨٨) وعمدة القاری (ج ١٤ص١٧٨)-
۸) (المهید(١ص ٢٣٤)-

علامه ابوعبيد هروى رحمه الله په ((غريب الحديث)) ذكر كړيدي چه نبى عليه السلام د سمندرى سفرنه د هغې د سيلاب او مشكلاتو د پيښيدو په صورت كښې منع فرمائيلې ده. د زهيربن عبدالله نه مرفوعا مروى دى چه نبى كريم ﷺ فرمائيلى ((من ركب البحر إذا التج -أوقال: ارتج- فقد برئت منه الذمة -أوقال: فلايلومن إلا نفسه-)) يعنى چا چه د سمندر طوفان (يا اوفرمائيل چه موج وهلو) په وخت كښې په دې كښې سفر اوكړو، د ده نه د الله تعالى ذمه خلاصه ده. (يا ني دا اوفرمائيل چه هغه دې خپل نفس ملامت كړى) (١)

د الله تعالى نه د هغه ذمه خلاصيدو مطلب دا دې چه الله تعالى د حفاظت كومه وعده فرمائيلې ده هغه وعده به ختمه شى ځكه چه هغه خپل ځان پخپله هلاك كړو. دا مطلب نه دې چه د اسلام ذمه د ده نه خلاصه شوه ځكه چه د اسلام نه يو سړې هغه وخت خلاصيږى چه هغه د كفر لار اختيار كړى. (٢)

نو د زهيربن عبدالله په روايت كښې د سمندرى سفرنه ممانعت سمندرى طوفان سره مقيد دې، د دې مخالف مفهوم همدغه دې چه سمندرى طوفان نه كيدو په صورت كښې سمندرى سفر جائز دې او هم دغه قول د علماؤ نه مشهور دې. كه چرې د سلامتنى غلبه وى نو اوچه او لمده برابره ده. حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عينى رحمه الله فرمائى:

((وفيه (أى فى حديث زهير) تقييد المنع بالارتجاج، ومفهومه الجواز عند عدمه، وهوالمشهور عن أقوال العلماء، فإذا غلبت السلامة فالبر والبحر سواء))(٣)

يوه بله تنبيه: مونږ پورته د امام مالك رحمه الله مذهب نقل كړې وو چه هغه د ښځو د پاره سمندرى سفرته جائز نه وائى، كه هغه د حج د پاره وى او كه د جهاد د پاره وى، خو روستو ائمه مالكيه هم د جمهورو علماؤ قول اختيار كړيدې. (۴)

[٢٤٣٧] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (٥) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَتْنِي أُمُّ حَرَامٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمًا فِي بَيْتِهَا فَاسْتَيْقَظَ وَهُوَ يَضْحَكُ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا يُضْحِكُكَ قَالَ عَجِبْتُ مِنْ قَوْمٍ مِنْ أُمَّتِي يَرْكَبُونَ الْبَحْرَ كَالْمُلُوكِ عَلَى الْأَسِرَّةِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ فَقَالَ أَنْتِ مِنْهُمْ ثُمَّ نَامَ فَاسْتَيْقَظَ وَهُوَ يَضْحَكُ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا

---

١) (حواله بالا وشرح ابن بطال (ج٥ص٨٩) والأدب المفرد (ج٢ص٦٠٢) باب من بات على سطح ليس له سترة رقم ١٩٤)-
٢) (شرح ابن بطال (ج٥ص٨٩) ومسند الإمام أحمد (ج٥ص٧٩)-
٣) (فتح البارى (ج٦ص٨٨) وعمدة القارى (ج١٤ص ١٧٨)-
٤) (التمهيد (ج١ص٢٣٣)-
٥) (قوله: عن انس رضى الله عنه: الحديث مر تخريجه فى أوائل الجهاد باب الدعاء بالجهاد....-

قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ ادْعُ اللهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ فَيَقُولُ أَنْتِ مِنَ الأَوَّلِينَ فَتَزَوَّجَ بِهَا عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ فَخَرَجَ بِهَا إِلَى الْغَزْوِ فَلَمَّا رَجَعَتْ قُرِّبَتْ دَابَّةٌ لِتَرْكَبَهَا فَوَقَعَتْ فَانْدَقَّتْ عُنُقُهَا [ر:۲۶۳۶]

تراجم رجال

۱- ابوالنعمان: دا ابوالنعمان محمد بن الفضل سدوسی بصری رحمہ اللہ دی. د دوی حالات ((کتاب الإیمان باب قول النبی صلی الله علیه وسلم: الدین النصیحة لله ورسوله....)) لاندې راغلی (۱)

۲- حماد بن زید: دا ابواسماعیل حماد بن زیدبن درهم ازدی رحمہ اللہ دی، د دوی مختصر تذکره ((کتاب الإیمان باب ﴿وإن طائفتان من المؤمنین اقتتلوا...﴾))لاندې تیره شویده. (۲)

۳- یحیی: دا مشهورتابعی یحیی بن سعید انصاری رحمہ اللہ دی. د دوی مختصر تذکره ((بدء الوحی)) په ړومبی حدیث کښې او تفصیلی تذکره ((کتاب الإیمان باب صوم رمضان احتسابًا من الإیمان))لاندې راغلې ده. (۳)

۴- محمدبن یحی بن حبان: دامحمدبن یحیی بن حبان بن منقذانصاری رحمہ اللہ دی.(۴)

۵- انس بن مالك: دا مشهور صحابی ابوحمزه انس بن مالك رضی اللہ عنہ دی. د دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أی یحب الأخیه....)) په ذیل کښې راغلې ده. (۵)

قوله: قال: حدثنی أم حرام أن النبی صلی الله علیه وسلم قال یوما فی بیتها: حضرت انس بن مالك رضی اللہ عنہ فرمائی چه حضرت ام حرام بنت ملحان رضی اللہ عنہا ماته اووئیل چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم یوه ورځ (غرمه) زما په کورکښې قیلوله اوفرمائیله.

په دې مذکوره عبارت کښې ((قال یوما)) کښې ((قال)) راغلې، دا د قیلولة نه دې نه چه د قول نه اود قیلوله معنی د غرمې د آرام کولو ده. (۶)

تنبیه: حضرت ام حرام رضی اللہ عنہا د حضرت انس رضی اللہ عنہ ترور وه. د دوی تفصیلی حالات ((کتاب الجهاد)) ((باب الدعاء بالجهاد والشهادة للرجال والنساء)) وړاندې بیان شوی دی.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې چه په

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۷۲۸)-
۲) (کشف الباری (ج۲ص۲۱۹)-
۳) (کشف الباری(ج۱٤ص۲۳۸) و(ج۲ص۳۲۱)-
٤) (ددوی د حالاتودپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب من تبرز علی لبنتین-
۵) (کشف الباری (ج۲ص٤)-
۶) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۷۸)-

دې جمله کښې دي ((عجبت من قوم من أمتي يركبون البحر كالملوك على الأسرة)) (۱)

۷۵-باب: من استعان بالضعفاء والصالحين في الحرب

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاري رحمه الله دلته دا خودل غواړي چه مقاتلينو او مجاهدينو ته د ضعيفانو او صالحانو دعاګانې حاصلول پکار دي، دې د پاره چه د دعاګانو په برکت الله تعالى په جهاد کښې غلبه او فتح عطا کړي.(۲)

يا خو مطلب او مقصد دا دې چه ضعفاء او صلحاء هم خان سره بوخي چه د هغوى کمزورنې او پرهيزګارنې او تقوى په وجه هغوى ته استقامت حاصل وي او الله تعالى ئې فتح او نصرت سره کامياب کړي.

بهر حال که هغوى ته د دعاګانو درخواست اوکړيشي نود هغې دپاره هم په سنت کښې اصل موجود دې او که هغوى خان سره واخستې شي نودا هم ثابت دي.

[۲۷۳۸] وقال ابن عباس أخبرني أبوسفيان قال لي قيصر سألتك أشراف الناس اتبعوه أم ضعفاؤهم فزعمت ضعفاءهم وهم أتباع الرسل [ر:۷]

حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه حضرت ابوسفيان رضي الله عنه ماته اوخودل چه قيصر ماته اووئيل چه ما تانه تپوس کړې ووچه لوئ خلق د هغوى اتباع کوى که ضعيف يا کمزورى خلق؟ نو ستا ګمان همدغه دې چه کمزورى خلق او همدغه خلق د رسولانو متبعين وى.

د مذکوره تعليق تخريج: دلته امام بخاري رحمه الله د حضرت ابن عباس رضي الله عنه د دې مشهور روايت نه دا جمله تعليقاً نقل کوى کوم چه د ابوسفيان بن حرب رضي الله عنه او د قيصرروم په مکالمه باندې مشتمله ده،اودا روايت موصولاً ((بدء الوحي))کښې راغلى دى او هم هلته د هغې تخريج هم تيرشوې دې.(۳)

د مذکوره تعليق مقصد او ترجمة الباب سره مناسبت: په ترجمة الباب کښې ضعفاء او صالحينو د استعانت مسئله ذکر ده،

د مذکوره تعليق مقصد کښې هم د دې دليل راپيداکول دى چه هرقل ضعفاء ته اصل اتباع الرسل اوګرخول ليکن دلته دې دا خبره واضحه وى چه استدلال د هرقل قول کيدو په بنياد نه دې بلکه حضرت ابن عباس رضي الله عنه د حکايت او تقرير په بنياد دې. دې نه د مذکوره تعليق د ترجمة الباب سره مناسبت هم ښه واضحه کيږى. والله اعلم.(۴)

[۲۷۳۹] حدثنا سليمان بن حرب حدثنا محمد بن طلحة عن طلحة عن مصعب بن سعد قال رأى سعد(۵) رضي الله عنه أن له فضلا على من دونه فقال النبي صلى الله عليه وسلم

---

۱) (حواله بالا-

۲) (فتح الباري (ج۶ص۸۸) وعمدة القاري (ج۱۴ص۱۷۸)-

۳) (کشف الباري (ج۱ص۴۷۷)-

۴) (فتح الباري (ج۶ص۸۸)-

۵) قوله: مصعب بن سعد: الحديث أخرجه النسائي في سننه الصغرى في الجهاد باب الاستنصار بالضعيف رقم (۳۱۸۰)

هَلْ تُنْصَرُونَ وَتُرْزَقُونَ إِلَّا بِضُعَفَائِكُمْ

تراجم رجال

۱- سليمان بن حرب: دا ابوايوب سليمان بن حرب ازدى رحمه الله دے. دَ هغه مختصر تذكره ((كتاب الإيمان باب من كره أن يعود في الكفر...)) لاندې راغلى دى.(۱)

۲- محمد بن طلحه: دا ابومصرف محمدبن طلحه بن مصرف رحمه الله دے. (۲)

۳- طلحه: دا ابومحمد طلحه بن مصرف اليامى رحمه الله دے. (۳)

۴- مصعب بن سعد: دا دَ مشهور صحابى حضرت سعدبن ابى وقاص رضى الله عنه خوئ مصعب دے.(۴)

قوله: قال: رأى سعد رضي الله عنه أن له فضلا على من دونه: حضرت مصعب بن سعد رحمه الله فرمائى چه حضرت سعد بن ابى وقاص رضى الله عنه ته دا گمان اوشو چه هغه ته په نورو باندې يوقسم فضيلت حاصل دے.

سعد نه مراد حضرت سعد بن ابى وقاص رضى الله عنه دے، چه دَ مصعب پلار دے.(۵)

اودلته دَ ((رأى)) چه دَ روية نه مشتق دے ((ظن)) په معنى كښې دے يعنى گمان ئى اوكړو

اودَ نسائى شريف په روايت كښې هم ((ظن)) راغلې دے.(۶)

او ((من دونه)) نه نور اصحاب رسول صلى الله عليه وسلم مراد دى. (۷)

دَنسائى شريف په روايت كښې دَدے نه پس دازياتے هم مروى دے((من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم)) (۸)

اودَ پورتنى عبارت خلاصه دا شوه چه حضرت سعدبن ابى وقاص رضى الله عنه ډيربهادر وو، مالداروو او رسول اكرم صلى الله عليه وسلم به هغه سره ډيره مينه كوله نودَ هغه دا خيال پيدا شو چه په نورو ډيرو صحابه كرامو هغه ته يودرجه فضيلت حاصل دے. (۹)

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص۱۰۵)-
۲) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوگورئ كتاب العيدين باب استقبال الإمام الناس فى خطبة العيد-
۳) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوگورئ كتاب البيوع باب مايتنزه من الشبهات-
۴) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوگورئ كتاب الأذان باب وضع الأكف على الركب فى الركوع-
۵) (فتح البارى (ج۶ص۸۸) وعمدة القارى (ج ۱۴ص۱۷۹)-
۶) (فتح البارى (ج۶ص۸۹) وعمدة القارى (ج ۱۴ص۱۷۹)-
۷) (حواله بالا-
۸) (انظر سنن النسائى كتاب الجهاد باب الاستنصار بالضعيف رقم (۳۱۸۰)-
۹) (فتح البارى (ج۶ص۸۹) وعمدة القارى (۱۴ج۱۷۹) او حضرت سعدبن ابى وقاص رضى الله عنه تفصيلى حالات دَ پاره اوگورئ كشف البارى (ج۲ص۱۷۳)-

دا روايت مرسل دې که متصل؟ د باب دا رومبۍ حديث کوم چه حضرت مصعب بن سعد رحمه الله نه مروی دی، صورة خو مرسل ښکاری ځکه چه حضرت مصعب رحمه الله د نبی اکرم ﷺ دا قول ((هل تنصرون الابضعفائکم؟)) زمانه نه ده موندلې. د دې وجه دا ده چه حضرت مصعب رحمه الله تابعی دې نه چه صحابی اود ده پيدائش د عهدنبوی نه ډير د روستو زمانې دی، بياهغه دلته د خپل پلار حضرت سعدبن ابی وقاص نه هم د سماع تصريح اونکړه خود دې نه باوجود دا روايت مرسل نه بلکه متصل دې، ځکه چه همدغه روايت نورو مختلفو حضراتو محدثينو نقل کړيدې اود هغه د پلار نه د هغه د روايت تصريح موجود ده.(۱)

همدغه روايت اسماعيل د معاذبن هانی په طريق باندې نقل کړيدې او په دې کښې دی ((حدثنا محمد بن طلحة....عن مصعب بن سعد عن أبيه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم)) خو بيا هم په دې کښې د رسول عليه السلام قول هم مرفوع دې، د دې رومبنی حصه يعنی ((رأى سعد رضي الله عنه أن له فضلا على من دونه)) موجود نه ده. (۲)

دې نه علاوه اسماعيلی رحمه الله او امام نسائی رحمه الله (۳) دا روايت ((مسعرعن طلحة بن مصرف عن مصعب عن أبيه)) په دغه طريق نقل کړيدې. په طريق کښې هم ((عن أبيه)) تصريح موجود ده نو دا روايت متصل دې نه چه مرسل. (۴)

قوله: فقال النبي صلى الله عليه وسلم: هل تنصرون وترزقون إلا بضعفائكم

نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه تاسو ته امداد او رزق هم د دې کمزورو په وجه درکولې شی. د نسائی شريف په روايت کښې دا الفاظ دی: ((إنما نصر الله هذه الأمة بضعفتهم بدعواتهم وصلاتهم وإخلاصهم))(۵) الله تعالی د دې امت نصرت د دې د کمزورو خلقو په وجه کړيدې د دوی د دعاګانو، مونځونو او اخلاص په بناء باندې.

ضعيفان د الله تعالی د نصرت سبب دی: اوس د دواړو طُرقو خلاصه دا شوه چه د الله تعالی د طرف نه کوم نصرت وغيره نازليږی د هغې سبب همدا کمزورې خلق دی د چا په دعاګانو، مونځونو او اخلاص کښې چه دا برکت وی چه هغوی د الله تعالی نصرت د دې بنديګانو طرف ته متوجه کولو سبب جوړيږی. ځکه چه د هغوی زړه د دنيا د پرق پروق او د دې د ښائست نه خالی وی اود هغوی ضميرونه د دې څيزونونه پاك وی چه هغوی د الله تعالی نه لرې کړی. هغوی د خپل ژوند مقصد صرف هم يو څيز کيخودې وی چه څنګه به الله تعالی راضی کړی اود هغه خوشحالی به حاصله کړی، په دې وجه د هغوی زړونه پاك او د هغوی

۱) (فتح البارى (ج۱ص۸۸) وعمدة القارى (ج۱٤ص۱۷۹)-
۲) (فتح البارى (ج۶ص۸۸) وعمدة القارى (ج۱٤ص۱۷۹)-
۳) (سنن النسائى كتاب الجهاد باب الاستنصار الضعيف رقم (۳۱۸)-
٤) (فتح البارى (ج۶ص۸۸)وعمدة القارى (ج۱٤ص۱۷۹)-
۵) (سنن النسائى كتاب الجهاد باب الاستنصار الضعيف رقم (۳۱۸)-

دعاګانې قبليږي. علامه ابن بطال د حديث د مذکوره جمله وضاحت کولو سره فرمائي:

((وتأويل ذلك أن عبادة الضعفاء ودعاءَ هم أشد إخلاصا وأكثر خشوعا لخلاء قلوبهم من التعلق بزخرف الدنيا وزينتها، وصفاء ضمائرهم مما يقطعهم عن الله، فجعلوا همّهم واحدًا، وزكت أعمالهم، وأجيب دعاؤهم)) (۱)

په حديث کښې تواضع اوډ کبرنه بچ کيدلوترغيب: نبی اکرم ﷺ چه حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه ته دا فرمائيلی دی چه ((هل تنصرون وترزقون إلا بضعفائكم؟)) په دې کښې د هغه د پاره تواضع اختيارولو ترغيب دې اوډ نبی علیہ السلام مقصود دا هم ووچه دعاموسلمانانونه کبر ختم کړيشي، د دې د پاره هغوی ﷺ خطاب عام اوساتلو چه څوك دا اونه ګڼړي چه د رسول الله ﷺ د دې قول مبارك مخاطب څوك خاص سړې دې. علامه مهلب رحمه الله فرمائي:

((إنما أراد عليه السلام بهذا القول لسعد الحض على التواضع ونفي الكبر والزهد عن قلوب المؤمنين)) (۲)

په حديث باب کښې د فضل نه څه مراد دې؟: نبی اکرم ﷺ چه حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه ته دا کوم خطاب فرمائيلې دې ((هل تنصرون وترزقون إلا بضعفائكم؟)) چه هم د دې کمزورو په وجه ستا امداد کيږی او تاسوته رزق درکولې شی نود دې سبب څه وو؟ ځکه چه په ماقبل کښې مونږ د فضل وضاحت بهادرئی اومالدارئی سره کړيدې ليکن امام عبدالرزاق خپل مصنف (۳)کښې د مکحول رحمه الله نه مرسلاً يو روايت نقل کړيدې په کوم کښې چه دا زياتوالې هم مروی دې. ((قال سعد يا رسول الله أرأيت رجلا يكون حامية القوم ويدفع عن أصحابه أيكون نصيبه كنصيب غيره؟.....)) حضرت سعد رضی الله عنه اوفرمائيل يا رسول الله! ستاسو څه خيال دې چه يو سړې د خپل قول محافظ وی او د خپلو ملګرو دفاع کوی نو آيا د هغه حصه هم (غنيمت کښې) د نورو په شان ده؟ نو حضور ﷺ اوفرمائيل ((ثكلتك أمك يا ابن أم سعد، وهل تنصرون وترزقون إلا بضعفائكم؟)) اې د ام سعد خويه ستامور په تاواوژاړه هم د دې کمزورو په وجه ستاسو امداد کيږی او تاسوته رزق درکولې کيږی.

نو په دې صورت کښې فضل نه مراد غنيمت کښې زياتوالې به وی اوډ باب د حديث جمله ((رأى سعد رضی الله عنه أن له فضلاً على من دونه)) مطلب به دا وی چه د حضرت سعد رضی الله عنه دا خيال شو چه هغه د خپل قوم محافظ اوډ هغوی د طرف نه دفاع کونکې دې په دې وجه هغه ته د غنيمت نه زياته حصه ملاويدل پکار دی.

نو نبی کريم ﷺ هغه ته اوفرمائيل چه د مقاتلينو حصې برابر وی ځکه چه قوی او طاقتور ته که د هغه د بهادرئی او قوت په بناء اوچتوالې حاصله ده نو کمزوروته به هم د هغوی د دعاګانو او اخلاص په بناءيوقسم ترجيح حاصله وی. (۴)

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص۹۰)-
۲) (حواله بالا-
۳) (مصنف عبدالرزاق (ج۵ص۳۰۳) رقم (۹۶۹۱)-
۴) (شرح ابن بطال(۵ص۹۱)وفتح الباری(ج۶ص۸۹)-

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث ترجمة الباب سره مطابقت په دې معنى دې چه نبى اكرم ﷺ په حديث كښې دا فرمائيلى دى چه په هره معامله كښې ستاسو نصرت دَ ضعفاوْ او صلحاوْ په وجه وى لکه څنګه چه دَ کلام دَ اطلاق نه په پوهه کښې راځى ليکن دَ دې دَ ټولو نه اهمه موقعه دَ جنګ ميدان دې چه هلته ضعيفانو او صالحانو دَ دعاګانو په ذريعه مدد او برکت حاصل کړيشى نو په دې وجه دَ دې اهتمام کول پکار دى.(۱)

[۲۷۴۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرًا عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ (۲) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَأْتِي زَمَانٌ يَغْزُو فِئَامٌ مِنَ النَّاسِ فَيُقَالُ فِيكُمْ مَنْ صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيُقَالُ نَعَمْ فَيُفْتَحُ عَلَيْهِ ثُمَّ يَأْتِي زَمَانٌ فَيُقَالُ فِيكُمْ مَنْ صَحِبَ أَصْحَابَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيُقَالُ نَعَمْ فَيُفْتَحُ ثُمَّ يَأْتِي زَمَانٌ فَيُقَالُ فِيكُمْ مَنْ صَحِبَ صَاحِبَ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيُقَالُ نَعَمْ فَيُفْتَحُ [۳۴۴۹، ۳۹۹۹]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن محمد: دا ابوجعفر عبدالله بن محمد بن عبدالله جعفى مسندى بخارى رحمه الله دې. دَ دوى مختصر تذکره ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) په ذيل کښې راغلى ده.(۳)

۲- سفيان: دا ابومحمد سفيان بن عيينه بن ابى عمران هلالى رحمه الله دې. دَ دوى مختصر حالات ((بدء الوحى)) په ړومبى حديث کښې (۴)

او تفصيلى حالات ((كتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا أو أخبرنا وأنبأنا)) لاندې تيرشوى.(۵)

۳- عمرو: دا ابومحمد عمرو بن دينار جمحى مکى رحمه الله دې. (۶)

۴- جابر: دا مشهور صحابى حضرت جابر بن عبدالله الانصارى رضى الله عنه دې. (۷)

---

۱) (عمدة القارى (ج ۱٤ص۱۷۹)-

۲) (قوله: عن أبى سعيد الخدرى رضى الله عنهم: الحديث أخرجه البخارى أيضًا كتاب المناقب باب علامات النبوة فى الإسلام رقم (۳۵۹٤) وكتاب فضائل أصحاب النبى صلى الله عليه وسلم باب فضائل أصحاب النبى صلى الله عليه وسلم ومن صحب... رقم (۳۶٤۹) ومسلم فى صحيحه كتاب فضائل الصحابة باب فضل الصحابة ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم رقم (۶٤۶۷)-

۳) (كشف البارى (ج۱ص۶۵۷)-

٤) (كشف البارى (ج۱ص۲۳۸)-

۵) (كشف البارى (ج۳ص ۱۰۲)-

۶) (دَ دوى دَ حالاتو دَپاره اوګورئ كتاب العلم باب العلم والعظة بالليل-

۷) دَدوى دَحالاتو دَپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب من لم ير الوضوء إلامن المخرجين من القبل والدبر

۵-ابوسعید الخدری: دا مشهور صحابی حضرت سعد بن مالك بن سنان ابوسعید الخدری رضي الله عنه دي. دَ دوی تذکره ((کتاب الایمان باب من الدین الفرار من الفتن)) لاندې تیره شویده.(۱)

قوله: عن النبی صلی الله علیه وسلم قال: یأتی زمان یغزو فئام من الناس فیقال: فیکم من صحب النبی صلی الله علیه وسلم؟ فیقال: نعم...: حضرت ابوسعید خدری رضي الله عنه دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه روایت کوی چه هغوی صلی الله علیه وسلم فرمائیلی یوه زمانه به داسې راځی چه دَ مسلمانانو یوه ډله به په غزوه کښې وی تپوس به اوکړیشی چه په لښکر کښې څوك داسې بزرګ شته چه دَ نبی اکرم صلی الله علیه وسلم په صحبت کښې پاتې وی؟ وئیلې به شی چه او، نو هغوی به په فتح او کامرانئی سره کامیاب کړیشی.

دَ "فئام" معنی: فئام-بکسر الفاء ویجوز الفتح أیضًا- معنی دَ ډلې ده دَ دې لفظ واحد نشته اودَ دې اطلاق همیشه په ډله باندې کیږی لکه لفظ قوم. (۲)

نبی اکرم صلی الله علیه وسلم دَ ابی سعید الخدری رضي الله عنه په حدیث کښې داسې دَ دریو طبقو او ډلوذکر کړیدې چه دَ هغوی موجودګی دَهریولښکر دَپاره دَ فتح او نصرت ضمانت دې. دَ هغوی دَ دعاګانو په برکت به الله تعالی فتح اوکامرانی ورکوی، نو پورته ذکرشوی عبارت کښې دَ اولنئی ډلې یا اولنئی طبقې بیان دې. هغه طبقه یا ډله دَ صحابه کرامو رضوان الله تعالی علیهم اجمعین ده. دَ نبی اکرم صلی الله علیه وسلم دا مبارك الفاظ دَ دې دریواړو طبقاتو په فضیلت باندې دال دې. اودَ دې حدیث تائید دَ یو بل حدیث شریف (۳) نه هم کیږی چه ((خیرأمتی قرنی، ثم الذین یلونهم، ثم الذین یلونهم))(۴)

قوله: ثم یأتی زمان، فیقال: فیکم من صحب أصحاب النبی صلی الله علیه وسلم؟فیقال: نعم، فیفتح: بیا به یوه زمانه راځی نو تپوس به کولې شی چه آیا په لښکریانو کښې څوك داسې شته چه هغوی دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم صحابه کرامو صحبت لیدلې وی؟ وئیلې به شی چه او، نو فتح به کیږی. او په دې عبارت کښې چه دَ کومې ډلې ذکر دې هغه دَ تابعینو ډله ده، چه دَ صحابه کرامو رضوان الله علیهم اجمعین په صحبت کښې پاتې وو. دَ دې حضراتو تابعینو په شرکت او برکت به هم اهل اسلام ته فتح نصیب کیږی.

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۸۲)-

۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص۹۱) وفتح الباری ج۶ص۸۹) وعمدة القاری (ج۱ص۱۷۹)-

۳) (هذاالحدیث رواه غیر واحدمن الصحابة والذی ذکرنا ألفاظه رواه عمران بن حصین رضی الله عنه أخرجه البخاری فی کتاب فضائل أصحاب النبی صلی الله علیه وسلم باب فضائل أصحاب النبی صلی الله علیه وسلم....رقم (۳۶۵۰)-

۴) (شرح ابن بطال (ج۵ص۹۱)-

قوله: ثم یأتی زمان، فیقال: فیکم من صحب صاحب أصحاب النبی صلی الله علیه وسلم؟ فیقال: نعم، فیفتح: بیا به یو وخت داسې راځی چه ونیلی کیږی به چه په تاسو کښې داسې څوک شته چه هغه د نبی کریم ﷺ د اصحابو د یو ملګری صحبت موندلې وی؟ نو ونیلې به شی چه او، نو هغوی ته به هم فتح نصیب کیږی.
په دې عبارت کښې چه د کومو حضراتو ذکر کړیشوېدې د هغوی نه تبع تابعین مراد دی چه د هغوی په برکت سره به هم اهل اسلام ته فتح او کامرانی حاصلیږی.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حدیث مناسبت په دې معنی دې چه هرهغه سړې چاچه د نبی اکرم ﷺ صحبت اختیارکړو یا د نبی اکرم ﷺ د صحابو صحبت اوموندلو یا د نبی اکرم ﷺ د صحابو د اصحابو صحبت ئې اختیارکړو نو دا درې قسمه حضرات دی یعنی صحابه کرام رضوان الله علیهم اجمعین، تابعین او تبع تابعین رحمهم الله نوهم د دې حضراتو په برکت به نصرت او کامیابی حاصلیږی، ځکه چه دا حضرات د دنیاپه کارونوکښې کمزورې اود آخرت په کارونوکښې کلك وو. علامه عینی رحمه الله فرمائی:

((مطابقته للترجمة من حیث إن من صحب النبی صلی الله علیه وسلم ومن صحب أصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن صحب صاحب أصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وهم ثلاثة: الصحابة، والتابعون، وأتباع التابعین، حصلت بهم النصرة لکونهم ضعفاء فیما یتعلق بأمر الدنیا أقویاء فیما یتعلق بأمر الآخرة)) (۱)

۷۶- باب: لَا یَقُولُ فُلَانٌ شَهِیدٌ

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاری رحمه الله دا فرمائی چه د یو سړی متعلق هم په یقینی توګه دا نشی ونیلې چه دا شهید دې ځکه چه د قطعی او یقینی علم لار وحی ده او ښکاره خبره ده چه دا لار اوس بند ده. (۲)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی لکه چه امام بخاری رحمه الله د حضرت عمر رضی الله عنه د حدیث طرف ته اشاره کړیده، چه هغه یو ځل خطبه ورکولو وخت کښې فرمائیل:

((تقولون فی مغازیکم: فلان شهید، ومات فلان شهیدا، ولعله قد یکون قد أوقر راحلته، ألا لا تقولوا ذلکم، ولکن قولوا کما قال رسول الله صلی الله علیه وسلم: من مات فی سبیل الله أو قتل فهو شهید)) (۳)
تاسو خلق په خپلو جنګونو کښې وایئې چه فلانکې شهید شواوفلانکې شهیدشو مړشو، نو کیدیشی چه هغه په خپله سورلئی باندې ډیر بوج بارکړې وی، واورئی دا مه وائې بلکه داسې وائی لکه چه رسول الله ﷺ فرمائیلی چه څوك د الله تعالی په لارکښې مړشو یا قتل شو نو هغه شهید دې.

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۷۹)-
۲) (فتح الباری (ج۶ص ۹۰) وعمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۸۰)-
۳) (مسند الإمام أحمد (ج۱ص۴۱) وفتح الباری (ج۶ص ۹۰) والإحسان بترتیب صحیح ابن حبان (ج۸ص۶۸) کتاب السیر، ذکر ایجاب الجنة لمن مات فی سبیل اق.... رقم (۴۶۰۱)-

[۲۷۸۹] قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَنْ يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِهِ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَنْ يُكْلَمُ فِي سَبِيلِهِ [ر: ۲۶۳۵، ۲۶۳۹]

حضرت ابوهریره رضی الله عنه دَ نبی کریم ﷺ روایت کوی چه نبی علیه السلام فرمائیلی دی چه الله تعالی ته په ښه شان سره معلومه ده چه دَ هغه په لارکښې څوك جهاد کوی او هم الله تعالی ته ډیر علم دې چه دَ هغه په لارکښې څوك زخمی کیږی.

دَمذکوره تعلیق مقصد: پورته ذکر شوې تعلیق امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې کومه دعوی کړیده چه دَ چا باره کښې دا مه وایئې چه فلانکې یقینی شهید دې، دَ هغې دَ اثبات دَ پاره نقل کړی دی. دَ حضرت ابوهریره رضی الله عنه په تعلیق کښې دا راغلی دی چه دَ الله تعالی په لارکښې څوك جهاد کوی یا څوك صرف دَ الله تعالی په لارکښې زخمي کیږی دا هم الله تعالی ښه پیژنی ځکه چه دَهغه دَ معرفت تعلق زړه او نیت سره دې او دَ نیتونو حال دَ الله تعالی نه علاوه چاته معلومیدې شی؟ نو دَ یو سړی متعلق هم دا نه دی وئیل پکار چه فلانکې شهید دې.

دمذکوره تعلیق تخریج: دَحضرت ابوهریره رضی الله عنه پورته ذکر شوې تعلیق دراصل په هغه دوو مختلفو احادیثو مشتمل دې کوم چه امام بخاری رحمه الله هم په یو تعلیق کښې رایوځائ کړل، دَ تعلیق ړومبې جمله یعنی ((الله أعلم بمن یجاهد فی سبیله)) موصولاً ((کتاب الجهاد))(۱) په شروع کښې حضرت سعیدبن المسیب رحمه الله طریق سره تیرشوی دی اودَ تعلیق دوئمه جمله ((والله أعلم بمن یکلم فی سبیله)) هم ((کتاب الجهاد)) (۲) په شروع کښې دَ اعرج رحمه الله په طریق سره موصولا تیرشویدې.

دَمذکوره تعلیق ترجمة الباب سره مطابقت: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ترجمة الباب سره دَ تعلیق مناسبت به په دې صورت کښې ظاهریږی چه دَ حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه حدیث ((من قاتل لتکون کلمة الله هی العلیا فهو فی سبیل الله)) (۳) به هم په خیال کښې ساتې اودَ دې خبرې علم چه څوك دَ الله تعالی دَ کلمې دَ اوچتوالی دَ پاره جهاد کوی دَ آسمانی وحی نه بغیر نشی کیدې. چه دَ چا باره کښې هم ثابت شی چه هغه واقعی دَ الله تعالی په لار کښې دې نو په هغه به دَ شهادت حکم لګولې شی اودَ حضرت ابوهریره رضی الله عنه قول ((والله أعلم بمن یکلم فی سبیله)) مطلب دا دې چه دَ دې علم بغیر دَ الله تعالی نه بل چا ته نشی کیدې. چاته چه پخپله الله تعالی اطلاع او خبر ورکړو په دې وجه په جهاد کښې دَ هر قتل شوی متعلق دَ حکم دا اطلاق مناسب نه دې چه هغه دَ الله تعالی په لارکښې دې.(۴)

---

۱) (صحیح البخاری کتاب الجهاد باب أفضل الناس مؤمن مجاهدبنفسه.... رقم (۲۷۸۷)-
۲) (صحیح البخاری کتاب الجهاد باب من یخرج فی سبیل الله عزوجل رقم (۲۸۰۳)-
۳) (صحیح البخاری کتاب الجهاد باب من قاتل لتکون کلمة الله هی العلیا رقم (۲۸۱۰)-
٤) (فتح الباری (ج۶ص ۹۰)-

[۲۷۴۲] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ (۱) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْتَقَى هُوَ وَالْمُشْرِكُونَ فَاقْتَتَلُوا فَلَمَّا مَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى عَسْكَرِهِ وَمَالَ الْآخَرُونَ إِلَى عَسْكَرِهِمْ وَفِي أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ لَا يَدَعُ لَهُمْ شَاذَّةً وَلَا فَاذَّةً إِلَّا اتَّبَعَهَا يَضْرِبُهَا بِسَيْفِهِ فَقَالَ مَا أَجْزَأَ مِنَّا الْيَوْمَ أَحَدٌ كَمَا أَجْزَأَ فُلَانٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَا إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ أَنَا صَاحِبُهُ قَالَ فَخَرَجَ مَعَهُ كُلَّمَا وَقَفَ وَقَفَ مَعَهُ وَإِذَا أَسْرَعَ أَسْرَعَ مَعَهُ قَالَ فَجُرِحَ الرَّجُلُ جُرْحًا شَدِيدًا فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَوَضَعَ نَصْلَ سَيْفِهِ بِالْأَرْضِ وَذُبَابَهُ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ ثُمَّ تَحَامَلَ عَلَى سَيْفِهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَخَرَجَ الرَّجُلُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ وَمَا ذَاكَ قَالَ الرَّجُلُ الَّذِي ذَكَرْتَ آنِفًا أَنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَأَعْظَمَ النَّاسُ ذَلِكَ فَقُلْتُ أَنَا لَكُمْ بِهِ فَخَرَجْتُ فِي طَلَبِهِ ثُمَّ جُرِحَ جُرْحًا شَدِيدًا فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَوَضَعَ نَصْلَ سَيْفِهِ فِي الْأَرْضِ وَذُبَابَهُ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ ثُمَّ تَحَامَلَ عَلَيْهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ ذَلِكَ إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ الْجَنَّةِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ النَّارِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ [۳۹۶۶، ۳۹۷۰، ۶۱۲۸، ۶۲۳۳]

تراجم رجال

۱- قتیبه: دا شیخ الاسلام ابو رجاء قتیبه بن سعید ثقفی رحمہ اللہ دې د دوی حالات ((کتاب الإیمان باب إفشاء السلام من الإیمان)) لاندې تیرشوی دی. (۲)

۲- یعقوب بن عبدالرحمن: دا یعقوب بن عبدالرحمن بن محمدبن عبدالله الاسکندرانی رحمہ اللہ دې. (۳)

۳- ابوحازم: دا مشهور زاهدابوحازم سلمه بن دینارمدنی رحمہ اللہ دې. (۴)

۴- سهل بن سعد رضی اللہ عنہ: دا مشهور صحابی رسول حضرت سهل بن سعد رضی اللہ عنہ دې.(۵)

---

۱) (قوله:عن سهل بن سعد الساعدی رضی الله عنه: الحدیث أخرجه البخاری أیضًا فی کتاب المغازی باب غزوة خیبر رقم (۴۲۰۷، ۴۲۰۲) وکتاب الرقاق باب الأعمال بالخوتیم وما یخاف منها رقم (۶۴۹۳) وکتاب القدر باب العمل بالخواتیم رقم(۶۶۰۷) ومسلم کتاب الإیمان باب غلظ تحریم قتل الإنسان نفسه رقم (۳۰۶) وکتاب القدر باب کیفیة خلق الأدمی فی بطن أمه وکتابة رزقه وعمله، وشقاوته وسعادته رقم (۶۷۴ی۱)-

۲) (کشف الباری (ج۲ص۱۸۹)-

۳) (د دوی حالاتو دپاره اوګورئ کتا ب الجمعة باب الخطبة علی المنبر-

۴) (د دوی حالاتو دپاره اوګورئ کتا ب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه-

۵) (حواله بالا-

قوله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم التقى هو والمشركون فاقتتلوا فلما مال رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى عسكره، ومال الآخرون إلى عسكرهم: حضرت سهل بن سعد ساعدى رضي الله عنه نه مروى دى چه رسول الله ﷺ دَ (ملګرو سره) دَ مشركانو سره مخامخ شو نو هغوى په خپل مينځ كښې ښه جنګ اوكړو. بيا چه كله رسول الله ﷺ خپل دَ ډيرې ځاى ته واپس شو او مشركان خپلو ځايونو ته.

دَ حديث دَمضمون تعلق كومې غزا سره دې؟ حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه حديث كښې ذكر شوې واقعه دَ كومې يوې غزوې سره متعلق ده. چه كومه غزوه وه په دې كښې دَ محدثينو اختلاف دې. دَ علامه ابن جوزى رحمه الله خيال دې طرف ته دې چه دا واقعه دَ غزوه احد ده. خو حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عينى اونورو بعضو حضراتو خيال دې چه دا واقعه دَ غزوه خيبر سره متعلق ده. (١)

امام بخارى رحمه الله دَ حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه دَ حديث په ((كتاب الجهاد)) نه علاوه ((كتاب المغازى)) كښې باب غزوه خيبر (٢) لاندې هم ذكر كړيدې، دَ كوم نه چه معلوميږى چه دَهغه ذهن هم دغه دې چه دا واقعه دَ غزوه خيبر ده.(٣)

قوله: وفى أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم رجل لايدع لهم شاذة ولافاذة إلا اتبعها، يضربها بسيفه: اودَ رسول الله ﷺ په اصحابوكښې يوسړې وو چه دَ مشركانو راتختيدلې يو سړې به ئې هم نه پريخودو مګردا چه هغه پسې به وو او هغه به ئې پخپله توره وهلو.

دلته دَ ((رجل)) نه مراد قُزمان ظفرى دې اودَ هغه كنيت ابوالغيداق وو. (۴)

په پورته ذكر شوى عبارت كښې دَ هغه سړى شجاعت او بسالت بيان كړيشويدې چه هغه به په ميدان جنګ كښې چرته هم تلو دَ خپلې بهادرئى نښې به ئى لګولې يو تختيدلې سړې به هم دَ هغه نه نه بچ كيدلو.

د شاذه او فاذه معنى: علامه خطابى رحمه الله فرمائى چه ((شاذة)) هغې ته وائى چه دَ مخكينې نه په قوم كښې شامل وو بيادَ هغې نه جدا شو او ((فاذة)) هغې ته وائى چه دَ سرنه په قوم كښې هډو شامل نه وى. دا اوخودلې شو چه قزمان ظفرى به چه چا پسې هم شو دَ هغه دَ ختمولو نه پس به ئې ساه اخستله. (۵)

---

١) دَ تفصيل دَپاره اوګورئ كشف البارى كتاب المغازى (ص٢١و٤٢٢) وعمدة القارى (ج ١٤ ص١٨٠)
٢) (صحيح البخارى كتاب المغازى باب غزوه خيبر رقم (٤٢٠٣و ٤٢٠٧)-
٣) (كشف البارى كتاب المغازى (ص٤٢٢)-
٤) (فتح البارى (ج٧ص٤٧٢) وعمدة القارى (ج ١٤ص١٨١)-
٥) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٨١)-

دَ علامه داودی رحمه الله وینا ده چه ((شاذة)) نه لویٔ څیزونه او ((فاذة)) نه واړه څیزونه مراد دی او مطلب دا دې چه هغه به دَ هیڅ قسم سختئی اونرمئی پرواه نه کوله. (۱)

بیا دَ بعضو حضراتو رائې داده چه ((شاذة، فاذة)) کښې چه کومه تاء ده هغه دَ مبالغې ده، لکه دَ((علامة، نسابة)) تاء ده. (۲)

خودَ بعضونوروحضراتو وینا ده چه دواړه لفظونه موصوف محذوف یعنی دَ ((نسمة)) صفت دې اودَعبارت تقدیرداسې دې((لایدع لهم نسمة شاذة ولافاذة)) (۳)

قوله: فقالوا: ماأجزأ مناالیوم أحد کماأجزافلان: صحابه کرام رضوان الله علیهم اجمعین فرمائیلی چه نن زمونږ دَ طرف نه یوداسې سړې اونه جنګیدلو لکه چه فلانکې سړې اوجنګیدلو.

دَ باب په روایت کښې((فقالوا)) راغلې دې او ظاهره ده چه دَدې ضمیر مستتر صحابه کرام رضوان الله علیهم اجمعین طرف ته راجع دې لیکن دَ کشمیهنی نسخه کښې دَ کتاب المغازی په روایت کښې ((قلت)) ذکردې که دا روایت صحیح او محفوظ دې نو قائل به حضرت سهل بن سعد رضی الله عنه وی.(۴)

قوله: فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم: أما إنه من أهل النار: نو رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه واورئی هغه د دوزخیانونه دې.

یعنی چه کله هغوی صلی الله علیه وسلم اوکتل چه صحابه کرامو رضی الله عنهم مسلسل دَ هغه سړی بار بار تعریفونه کول نو هغوی صلی الله علیه وسلم دَ وحی په ذریعه دَ هغه دَ جهنمی کیدو اوفرمائیل خکه چه هغه سړې باطنًا منافق وو او خپل منافقت ئی پټ کړې وو.(۵)

کلمه ((أما)) دَ میم دَ تخفیف سره استفتاحیه ده، په دې وجه دَ دې نه پس چه کوم ((إنه)) همزه ده هغه مکسور دې. (۶)

قوله: فقال رجل من القوم: أنا صاحبه: نو په حاضرینوکښې یو سړی اووئیل زه به هغه سره اوسیږم.

((رجل)) نه مراد حضرت اکثم بن ابی الجون الخزاعی رضی الله عنه مراد دې. په طبرانی کښې دَ هغوی روایت دې چه : ((قال: قلنا: یارسول الله، فلان یجزیٔ فی القتال، قال: هو فی النار، قلنا: یارسول

---

۱) (حواله بالا-
۲) (حواله بالا وفتح الباری (ج۷ص۴۷۲)-
۳) (حواله بالا-
۴) (إرشاد الساری (ج۵ص۹۲) و انظر کشف الباری کتاب المغازی (ص۴۲۳)-
۵) (إرشاد الساری (ج۵ص۹۲)-
۶) (حواله بالا-

الله، إذا كان فلان فى عبادته واجتهاده ولين جانبه فى النار، فأين نحن؟ قال: ذلك إخبات النفاق، وهو فى النار، قال: فكنا نتحفظ عليه فى القتال)) (١)
يعنى حضرت اكثم ﷺ فرمائى چه مونږ اووئيل يا رسول الله فلانكى خو په جنګ كښې كمال ښكاره كړو. نو نبى اكرم ﷺ اوفرمائيل هغه دوزخى دې. نو مونږ (په حيرانتيا) اووئيل يارسول الله چه يو سړې د خپل عبادت، محنت او نرم طبيعت نه باوجود دوزخى دې نو مونږ به چرته يو؟ نو هغوى ﷺ اوفرمائيل چه دا ټول دنفاق خباثت او خرابې ده او هغه دوزخى دې. حضرت اكثم ﷺ فرمائى چه مونږ ټولو په جنګ كښې په هغه نظر ساتلو.
دَ دې ټول تفصيل نه به معلومه شوې وى چه حضرت اكثم ﷺ ولې فرمائيلې وو چه ((أنا صاحبه)) چه زه به هغه سره اوسيږم ځكه چه دَ هغه كار ظاهرى ښه وو، كله چه رسول الله ﷺ داخودل چه هغه دوزخى دې نولازمى خبره ده چه دَدې به عجيبه سبب وى دَ څه په وجه چه دَ هغه په دوزخيانوكښې شمير اوشو.(٢)
((قال: فخرج معه، كلما وقف وقف معه، وإذا أسرع أسرع معه، قال: فجرح الرجل جرحا شديدًا، فاستعجل الموت، فوضع نصل سيفه فى الأرض وذبابه بين ثدييه، ثم تحامل على سيفه فقتل نفسه))
حضرت سهل ﷺ فرمائى چه هغه (اكثم) هغه سره اووتلو، كوم ځائ كښې چه به هغه ولاړ وو هلته به دې هم اودريدو او كله به چه هغه منډې وهلې نو ده به هم هغه سره منډه وهله، حضرت سهل ﷺ وائى بيا هغه سړې سخت زخمى شو نو هغه په مړكيدو كښې تندى اوكړه. دَ خپلې تورې موټې ئى په زمكه او دَ هغې څوكه ئى دَ خپلو دواړو سينو په مينځ كښې كيخودله او په توره راټيټ شو او خپل ځان ئى قتل كړو.
مطلب دا چه حضرت اكثم بن ابى الجون ﷺ هم هغه سره وو، نو چه كوم ځائ به هغه اودريدو نو دې به هم اودريدو، او چه كوم ځائ كښې به هغه تندى كوله او منډه به ئى وهله نو حضرت اكثم ﷺ به هم منډه وهله، دَ هغه دَ حال مشاهده ئى مقصد وو، آخر هغه منافق سړې په جنګيدو كښې زخمى شو او دَ زخمونو طاقت ئى نشو راوړلې نو په دې وجه ئى په مړكيدو كښې تندى اوكړه او ځان ئى پخپله مړ كړو.
نصل سيفه كښې نصل نه څه مراد دې؟: حضرت ګنګوهى رحمه الله دَ ((نصل)) دوه معنى مرادى بيان كړى دى:
① دَ ((نصل)) نه مجازاً دَ تورې مقبض (يعنى موټې) مراد دې. دَ دې وجه دا ده چه په اصل كښې ((نصل)) مطلقا دَ تورې اوسپنې ته وائى (٣)
نو علامه طاهر پټنى هندى رحمه الله فرمائى ((النصال: وهو حديدة السيف)) (٤)

١) (فتح البارى (ج٧ص٤٧٣) والطبرانى فى الكبير (ج١ص٢٩٦) ومجمع الزوائد (ج٧ص ٢١٤)-
٢) (إرشاد السارى (ج٥ص٩٢) وشرح النووى على مسلم (ج١ص٧٣)
٣) (لامع الدرارى (ج٧ص٢٣٧)-
٤) (مجمع بحار الأنوار (ج ٤ ص٧١٦)-

② ((نصل سیفه)) نه پوره توره مراد ده.(۱) حضرت شیخ الحدیث محمد زکریا صاحب رحمه الله فرمانی چه دَ دې تائیدَ ((کتاب المغازی)) دَ دې روایت نه هم کیږی کوم کښې چه ((فوضع سیفه بالأرض....)) راغلی دی.(۲)

او((ذباب)) دَ تورې مخ ته وائی یا هغه حصې ته دکوم طرف نه چه وارکولې شی. (۳)

قوله: فخرج الرجل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: أشهد أنك رسول الله، قال: وماذاك؟ قال: الرجل الذي ذكرت آنفا أنه من أهل النار، فأعظم الناس ذلك، فقلت: أنا لكم به، فخرجت في طلبه.... فقتل نفسه:

هغه سړې (یعنې حضرت اکثم رضي الله عنه) رسول الله صلی الله علیه وسلم له راغلو او وئی وئیل چه زه گواهی ورکوم چه ته دَ الله رسول ئی. هغوی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل څه اوشو؟وئی وئیل چه تاسو دَ کوم سړی باره کښې اوس فرمائیلې وو چه هغه دوزخی دې نو خلقودا خبره ډیره سخت اوګڼړله، ما وئیل چه زه تاسوله اطمینان درکوم،زه دَهغه په نګرانئی کښې لاړم بیا هغه سخت زخمی شو او هغه دَ مرګ دَ پاره تندی اوکړه اودَ خپلې تورې موټې ئې په زمکه او دَ هغې څوکه ئې دَ خپلو دواړو سینو په مینځ کښې کیخوده اوبه توره راتیټ شو او خپل ځان ئې قتل کړو.

په ذکر شوی عبارت کښې حضرت اکثم رضي الله عنه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته دَ هغه منافق دَ خودکشې کولو خبر ورکوی چه کله هغوی صلی الله علیه وسلم هغه دوزخی اوګرځولو نو دَ حضور صلی الله علیه وسلم وینا په نورو خلقو سخته اولګیدله چه دومره بهادر سړې څنګه دوزخی کیدې شی؟ نو ما دَ هغوی دَ مطمئن کولو دَ پاره اووئیل چه زه دَ هغه باره کښې اوس تاسو خلقو ته خبر راوړم.... بیا چه هغه څه لیدلې وو هغه ئې نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته بیان کړل او دَ هغوی صلی الله علیه وسلم دَ برحق نبی کیدو ګواهی ئې ورکړه.

ثم تحامل... دَ تحامل معنی مائل کیدو او تیټیدو ده.(۴)

یو اعتراض اودَ هغې جواب: علامه کرمانی رحمه الله دلته یو اعتراض نقل کړې دې، دَ اعتراض تقریر دا دې چه خودکشی کول خو معصیت دې اودَ اهل سنت مشهور او مسلّمه قاعده ده چه ((العبد لایکفر بالمعصیة)) نو بیا خو هغه خودکشی کونکې جنتی دې ځکه چه هغه مؤمن دې نو رسول الله صلی الله علیه وسلم څنګه اوفرمائیل چه هغه دوزخی دې؟(۵)

دَدې اعتراض ذکرکولونه پس هغه پخپله دَ دې مختلف جوابونه ورکړی دی:

① کیدیشی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته دَ وحی په ذریعه دَ دې خبرې علم شوې وی چه هغه مؤمن

---

۱) (لامع الدراری (ج۷ص۲۳۷)-
۲) (تعلیقات لامع الدراری (ج۷ص۲۳۷)-
۳) (إرشاد الساری (ج۵ص۹۳) وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۸۱)-
۴) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۸۱)-
۵) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۶۳)-

نه دي په دې وجه د هغه د دوزخي كيدو نبي اوفرمائيل.

③ يا دا چه هغه به زردې چه مرتدشي او خپل نفس حلالول به ورته حلال ښكاره شي او ښكاره خبره ده چه ((استحالة المعصية كفر))

④ يا د هغه د دوزخي كيدو مطلب دا دې چه هغه د هغه ګناهګارانونه دې چه دوزخ كښې به داخليږي بيا به د هغه ځائ نه راوځي. (١)

ليكن علامه عينى رحمه الله د علامه كرمانى دا اعتراض او د دې جوابونه تكلف ګرځولې دې او ليكى: ((لواطلع الكرمانى على أنه كان معدودا فى المنافقين أو على قوله: ماقاتلت على دين، لما تكلف بهذه الترديدات)) (٢)

كه كرمانى رحمه الله ته د دې خبرې علم وې چه د هغه شمير په منافقانوكښې وو نو هغه ته به د دې قول خبروو چه زه د يو دين حفاظت كولو د پاره نه جنګيږم نو هغه ته به د دې ترديداتوهډو ضرورت نه وو.

((فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم عند ذلك: إن الرجل ليعمل عمل أهل الجنة فيمايبدو للناس، وهو من أهل النار، وإن الرجل ليعمل عمل أهل النار فيمايبدو للناس، وهو من أهل الجنة))

نو په دې موقع رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه يو سړې په ظاهره د خلقو په خيال كښې د جنتيانو كار كوى، خو هغه مآلاً د دوزخيانونه وى او يو سړې د خلقو په خيال كښې په ظاهره د دوزخيانو كاركوى حالانكه هغه مآلاً د جنتيانو نه وى.

د نبى ﷺ مذكوره ارشاد مطلب: يعنى يوسړې هغه وى چه خلق د هغه عمل ته ګورى نو دا نتيجه راوباسى چه دا سړې جنتى دې ليكن دهغه انجام خراب وى او دوزخ د هغه ټكانه وى. او يو سړې داسې وى چه په ظاهره د هغه اعمال خراب وى د څه په وجه چه خلق دا نتيجه اخذ كوى چه د ده ځائ دوزخ دې ليكن د هغه انجام ښه وى او جنت د هغه ځائ شى. په دې وجه سړې له پكار دې چه په خپلو نيكو عملونو باندې دهوكه اونه خورى اودغه شان ګناهګار دې د الله تعالى د رحمت نه نااميده كيږى نه. علامه نووى رحمه الله فرمائى:

((فيه: التحذير من الاغترار بالأعمال، وأنه ينبغى للعبد أن لايتكل عليها، ولايركن إليها، مخافة من انقلاب الحال للقدر السابق، كذا ينبغى للعاصى أن لايقنط، ولغيره أن لايُقنطه من رحمة الله تعالى)) (٣)

يعنى حديث كښې د اعمالو په وجه دهوكه خوړلو ذكر دې او دا چه بنده له پكار دى چه صرف په نيكو اعمالو دې تكيه نه كوى او نه دې بهروسه كوى، هسې نه چه په وړاندينى تقدير سره د هغه دا ښه حالت په خراب حال باندې بدل نشى، دغه شان ګناهګار بنده له هم پكار دى چه نااميده كيږى دې نه او د نورو د پاره هم دا مناسب دى چه هغوى د الله تعالى د رحمت نه نااميده نه كړى.

---

١) (شرح الكرمانى (ج١٢ص ١٦٤)-

٢) (عمدة القارى(ج ١٤ص ١٨١)-

٣) (شرح النووى (ج١ص٧٣)-

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دلته دا اشكال پيداكيږي چه د ترجمة الباب د حديث سره مناسبت نشته ځكه چه ترجمه خو په دې باب قائمه كړيشويده چه چاته بغير د تحقيق نه شهيد مه وائي. د دې خبرې خو په حديث كښې د سرنه څه ذكر نشته.
نو د حديث ترجمة الباب سره مناسبت په قول د علامه ابن المنير رحمه الله په دې معنى دې چه صحابه كرامو رضي الله عنهم هغه سړي (قزمان) د پاره د جهاد د وجه نه دا ګواهي وركړې وه، اوس كه هغه قتل شوي وې نو لازمي خبره وه چه صحابه كرامو به د هغه د شهادت ګواهي وركوله او هغه به ئې شهيد ګرځولو نو چه كله دا خبره معلومه شوه چه د هغه قتال او جهاد د الله تعالى د پاره نه وو بلكه هغه د قوميت د وجه نه جنګيدلو نو معلومه شوه چه هر مقتول في الجهاد ته شهيد نشي وئيلې. ځكه چه د دې احتمال دې چه هغه هم د دغه سړي (قزمان) په شان وي. دا جدا خبره ده چه هغه ته په احكام ظاهري كښې د شهيد حكم وركولې شي. همدغه وجه ده چه سلفو د بدر او احد وغيره مقتولين شهيدان ګرځولي دې او دينه مراد حكم ظاهري دې چه په غالب ګمان باندې مبنى دې. (١)

٧٧-بَاب: التَّحْرِيضِ عَلَى الرَّمْيِ

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاري رحمه الله د غشو ويشتلو ترغيب وركوى ځكه چه دا په جهاد كښې په كار راتلونكې څيز دې. او په دې سره د دښمن په مقابله كښې قوت حاصليږي نو په دې وجه غشي ورول زده كول پكار دي. (٢)

قوله: وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾ [الانفال: ٦٠]: او د الله تعالى قول د دې (كافرانو) د پاره چه څومره قوت او اسونه ستاسو د پاره ممكن وى تياركړئى په دې سره به تاسو د الله تعالى دښمنان او خپل دښمنان ويروئى.
آيت مبارك كښې "قوة" نه څه مراد دې؟: حافظ صاحب او علامه عينى رحمه الله فرمائى چه امام بخاري د ترجمة الباب په ذيل كښې مذكوره آيت مبارك ذكر كولو سره دې خبرې طرف ته اشاره كړې ده چه د ((قوت)) نه مراد ((رمى)) ده، ځكه چه په يوحديث كښې د ((قوت)) تفسير په ((رمى)) سره كړيشويدې. حضرت عقبه بن عامر جهنى رضي الله عنه (٣) نه مروى دى ((سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو على المنبر يقول: ﴿وأعدوا لهم ما استطعتم من قوة﴾ ألا إن القوة الرمى - ثلاثا (٤)

١) (فتح البارى (ج٦ص٩٠) وعمدة القارى (ج١٤ص١٨٠)-
٢) (عمدة القارى (ج١٤ص١٨١)-
٣) (الحديث أخرجه مسلم كتاب الإمارة باب فضل الرمى والحث عليه رقم (٤٩٤٦) وأبوداؤد كتاب الجهاد باب فى الرمى رقم (٢٥١٤) والترمذى أبواب التفسير باب ومن سورة الأنفال رقم (٣٠٨٣) وابن ماجه أبواب الجهاد باب الرمى فى سبيل الله رقم (٢٨١٣)-
٤) (فتح البارى (ج٦ص٩١) وعمدة القارى (ج١٤ص١٨١)-

دَ رمی تخصیص بالذکر وجه: علامه قرطبی رحمه الله آیت مبارک کښې دَ ((قوت)) تفسیر ((رمی)) سره کول او ((رمی)) مخصوص بالذکر کولو وجه بیانولو سره فرمائی:

((وإنما فسر القوة بالرمي، وإن كانت القوة تظهر بإعداد غيره من آلات الحرب، لكون الرمي أشد نكاية في العدو وأسهل مؤنة، لأنه قد يرمى رأس الكتيبة، فيصاب فينهزم من خلفه)) (۱)

یعنی نبی اکرم ﷺ دَ ((قوت)) تفسیر ((رمی)) سره کړيدې، سره دَ دې چه دَ ((قوت)) اظهار دَ جنګ نورو آلاتو تیاری سره هم کیږی خود دې وجه دا ده چه دَ غشو ورولو اثر په دښمن باندې سخت او دَ غشو بوج په خپل ځان باندې سپک وی ځکه چه کله ناکله دَ لښکر په وړاندینئی حصه باندې غشی ورولې کیږی نو هغوی دَ غشو ښکار شی او ماتې خوړلو سره روستو تختی او دَ تیختې لار اختیاروی.

علامه طیبی رحمه الله دَ پورتنی آیت نحوی تعلیل کولوسره فرمائی: ((مااستطعتم)) کښې ((ما)) موصوله ده او دَ دې عائد یعنی ضمیر محذوف دې او ((من قوة)) دَ دې دَپاره بیان دې او مراد ترې نفس قوت دې.(۲)

نور فرمائی چه په دې بیان او مبین کښې اشاره دې خبرې ته ده چه دا دَ غشو ورولو تیاری بغیر دَ ممارست او اوږد مشق پابندئی نه بغیر نه صحیح کیږی او دَ جنګ په آلاتوکښې دَ کمان او غشی نه علاوه بل څه څیز نشته په کوم کښې چه دا دومره ممارست او پابندی ضروری وی، په دې وجه نبی اکرم ﷺ بار بار دَ ((قوة)) تفسیر ((رمی)) سره فرمائیلې دې. (۳)

او دَ آیت مبارک سره متعلقه بعض نورو تفصیلات ((باب من احتبس فرسًا فی سبیل الله)) لاندې په ماقبل کښې راغلی دی.

[۲۷۴۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَلَمَةَ بْنَ الْأَكْوَعِ (۴) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى نَفَرٍ مِنْ أَسْلَمَ يَنْتَضِلُونَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارْمُوا بَنِي إِسْمَاعِيلَ فَإِنَّ أَبَاكُمْ كَانَ رَامِيًا ارْمُوا وَأَنَا مَعَ بَنِي فُلَانٍ قَالَ فَأَمْسَكَ أَحَدُ الْفَرِيقَيْنِ بِأَيْدِيهِمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لَكُمْ لَا تَرْمُونَ قَالُوا كَيْفَ نَرْمِي وَأَنْتَ مَعَهُمْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارْمُوا فَأَنَا مَعَكُمْ كُلِّكُمْ [۳۳۱۶، ۳۱۹۳]

---

۱) (الجامع لأحكام القرآن (ج۸ص۳۷)-

۲) (شرح الطيبي (ج۷ص۳۱٤)-

۳) (حواله بالا-

٤) (قوله: سلمة بن الأكوع رضي الله عنه: الحديث أخرجه البخاري أيضًا في كتاب أحاديث الأنبياء باب قول الله تعالى ﴿واذكر في الكتاب إسمعيل إنه كان صادق الوعد﴾ رقم (۳۳۷۳) وكتاب المناقب باب نسب اليمن إلى إسمعيل منهم: أسلم بن أفصى بن حارثة بن عمرو من خزاعة رقم (۳۵۰۷)-

تراجم رجال

۱-عبدالله بن مسلمه: دا ابوعبدالرحمن عبدالله بن مسلمه بن قعنب حارثی رحمه الله دې.
د دوی تذکره ((کتاب الإيمان باب من الدين الفرار من الفتن)) لاندې تیره شویده. (۱)

۲-حاتم بن اسماعیل: دا ابواسماعیل حاتم بن اسماعیل کوفی رحمه الله دې. (۲)

۳-یزید بن ابی عبید: دا یزیدبن ابی عبید مولی سلمة بن الاکوع رحمه الله دې.

۴-سلمة بن الاکوع: دا مشهور صحابی حضرت سلمة بن الاکوع رضی الله عنه دې. (۳)

قوله: قال: مرالنبي صلى الله عليه وسلم على نفر من أسلم ينتضلون:
حضرت سلمة بن الاکوع رضی الله عنه فرمائی چه نبی اکرم صلی الله علیه وسلم څه خلقو سره خواکې تیرشو په دې وخت کښې چه هغوی غشی ویشتل.

((أسلم)) نه مراد بنو اسلم دی، چه د عربو مشهوره قبیله وه. (۴)

((ينتضلون)) انتضال نه مشتق دې او د دې معنی د غشو ویشتلو ده. (۵) اودا جمله فعلیه ماقبل دپاره حال واقع کیږی. (۶)

قوله: فقال النبي صلى الله عليه وسلم: ارموابني إسماعيل فإن أباكم كان راميا ارموا وأنا مع بني فلان: نبی علیه السلام فرمائیلی اې بنواسماعیل! غشی اولئی ځکه چه ستاسو پلاربه هم غشی ویشتل، غشی اولئی او زه د فلانکې قبیلې سره یم.

بني فلان نه څوک مراد دي؟: حدیث کښې ((وأنا مع بني فلان)) راغلی او مراد د دینه ((ابن الأدرع)) دی اود ابن الادرع نوم محجن دې. صحیح ابن حبان (۷) او مسند بزاز (۸) کښې د حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت کښې ((وأنا مع ابن الأدرع)) الفاظ وارد شوی دی. د دې نه زیات صریح روایت د طبرانی دې کوم چه حمزه بن عمرو الاسلمی نه مروی دې، په دې کښې الفاظ دا دی: ((وأنا مع محجن بن الأدرع)) (۹)

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۸۰)-
۲) (دوی حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب بلاترجمة بعد باب استعمال فضل وضوء الناس-
۳) (د دې دواړو حالاتو د پاره اوګورئ کتاب العلم باب إثم من كذب على النبي صلى الله عليه وسلم
٤) (عمدة القاری)١٤ص١٨٢) وفتح الباری (ج۶ص۹۱)-
۵) (حواله بالا-
۶) (إرشاد الساری (ج۵ص۹٤)-
۷) (الأحسان بترتیب صحیح ابن حبان (ج۸ص۹۹) کتاب السیر ذکر اسم الرواة الذین قال لهم النبی صلی الله علیه وسلم هذالقول رقم (٤۶۷۵)-
۸) (فتح الباری (ج۶ص۹۱)-
۹) (مجمع الزوائد للهیثمی (ج۵ص۲۶۸)-

خود ابن منده رحمه الله خیال دا دې چه ابن الادرع نوم سلمه دې او نور فرمائی چه ادرع خو لقب دې او اصل نوم دَ هغه دَ پلار ذکوان دې. (۱)
لیکن راجح قول هم ړومبې دې. علامه خزرجی رحمه الله فرمائی ((محجن بن الأدرع ... وهو الذی قال فیه النبی صلی الله علیه وسلم: ارموا وأنا مع ابن الأدرع)) (۲)
حضرت محجن بن الادرع: دا حضرت محجن بن الادرع الاسلمی رضی الله عنه دې او قدیم الاسلام صحابی دی. (۳)
هغه دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه روایت کوی اودَ هغه نه حنظله بن علی الاسلمی، رجاء بن ابی رجاء الباهلی او عبدالله بن شقیق رحمهم الله وغیره دَ حدیث روایت کوی. (۴)
آخرعمر کښې بصره کښې اوسیدو، هم هغوی دَ مسجد بصره حدبندی وغیره کړې وه. (۵)
دَ امام ابن سعد رحمه الله مطابق هغه دَ وفات کیدونه وړاندې مدینې منورې ته واپس راغلې وو او هم هلته دَ حضرت معاویه رضی الله عنه په دور خلافت کښې وفات شو. (۶)
امام بخاری رحمه الله په ((الادب المفرد)) کښې او امام ابوداود او نسائی رحمهما الله په خپلو خپلو کتابونو کښې دَهغه نه روایتونه اخستې دی. (۷)
هغه دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم ټول پنځه احادیث روایت کړی دی او اصحاب اصول سته دَ هغې نه دوه روایتونه اخستې دی. (۸)

قوله: قال: فأمسك أحد الفريقين بأيديهم، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: مالكم لاترمون؟ قالوا: كيف نرمي وأنت معهم؟: راوی وائی نو دوئم فریق خپل لاسونه بند کړل. رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل څه اوشو تاسو غشی ولې نه اولئی؟ هغوی اووئیل مونږ غشی څنګه اولو کله چه تاسو دوئمې ډلې سره ئې.
مطلب دا دې چه کله نبی اکرم صلی الله علیه وسلم دا اوفرمائیل چه زه خو فلانکې یعنې محجن بن ادرع سره یم نو دوئمې ډلې غشی ورول بند کړل، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم دَ هغوی نه دَ لاس بندولو باره کښې تپوس اوکړو چه څه خبره ده تاسو خلق غشی نه اولئی؟ نو لاس بندونکی ډلې اووئیل چه دا زمونږ دَ پاره څنګه ممکن ده چه مونږ غشی اولو او تاسو دوئمې ډلې سره یئې؟ ښکاره خبره ده چه په دې صورت کښې هم مونږ ماتې خورو.

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۹۱)-
۲) (خلاصة الخزرجی (ص۳۷۰)-
۳) (تهذیب الکمال(ج۲۷ص۲۶۷)-
٤) (حواله بالا-
۵) (حواله بالا-
۶) (طبقات ابن سعد(ج۷ص۱۲)-
۷) (تهذیب الکمال (ج۲۷ص۱۶۷) وفتح الباری(ج۶ص۹۱)-
۸) (خلاصة الخزرجی (ص۳۷۰)-

جواب ورکونکي څوک وو؟: دَ حديث جمله ((قالوا: كيف نرمى وأنت معهم؟)) كښې دَ حضور ﷺ دَ سوال جواب دې خو دا جواب ورکونکې صحابى څوك وو؟ نودَ حافظ صاحب رحمه الله وغيره په قول دا حضرت نضله الاسلمى رضى الله عنه وو. ابن اسحاق ((مغازى)) كښې سفيان بن فروة الاسلمى په طريق سره نقل كړې دى چه

((بينا محجن بن الأدرع يناضل رجل من أسلم يقال له: نضلة.... فقال نضلة وألقى قوسه من يده: والله، لا أرمى معه وأنت معه.... فقال نضلة: لايغلب من كنت معه)) (١)

يعنى په دې دوران كښې حضرت محجن بن ادرع رضى الله عنه دَ قبيله اسلم يو سړى سره غشى ويشتل، چاته چه نضله وئيلى شى... نو حضرت نضله رضى الله عنه كمان دَ لاس نه غورزولو سره اووئيل والله! زه هغوى سره غشى نه اولم چه تاسو هغوى سره ئې... حضرت نضله رضى الله عنه فرمائى چه (يارسول الله) تاسو چه چاسره ئې هغوى ماتې نشى خوړلې.

قوله: <u>فقال النبى صلى الله عليه وسلم: ارموا فأنامعكم كلكم</u>: نونبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه غشى اولئى زه تاسو ټولوسره يم.

((كلكم)) چه كوم لام دې هغه مجرور دې ځكه هغه ((معكم)) چه كوم ضمير دې دَ هغې دَ پاره تاكيد دې.(٢)

يواشكال اودَ هغې جواب: دلته يو اشكال پيدا كيږى چه رسول الله ﷺ دواړو ډلو سره ولې يوځائې شو هركله چه دا خبره شوې وه چه يو ډله به غالب وى او بله مغلوب؟ (٣)

علامه كرمانى رحمه الله دَ دې اشكال جواب دا وركړې دې چه دلته دَ معيت نه مراد دَ خير قصد او اراده، دَ نيت اصلاح او په غشو ويشتلو كښې دَ جنګ په غرض مشق دې، دلته دَ يوې ډلې غالب او مغلوب كيدلو سلسله مقصد نه ده او نه هغوى ﷺ دَ غالبيت او مغلوبيت په خيال خپل معيت بيان فرمائيلې دې. (۴)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت ((ارموابنى إسماعيل)) كښې دې او كوم كوم ځائې چه ((ارموا)) لفظ راغلې دې دَ دينه دَ غشو ويشتلو ترغيب او تحريض مراد دې. (۵)

دَ حديث نه مستنبط فائدې: دَ حضرت سلمة بن الاكوع رضى الله عنه دَ حديث نه دا لاندينئى فائدې مستفاد كيږى:

---

١) (فتح البارى (ج۶ص۹۲) وعمدة القارى (ج١٤ص١٨٢) وإرشادالسارى(ج۵ص٩٤) وقال الحافظ فى مقدمة الفتح هدى السارى ويحتمل أن يكون هو أبابرزة فإن اسمه نضلة بن عبيد.(ص٢٩٠)-

٢) (شرح القسطلانى (ج۵ص٩٤)-

٣) (شرح الكرمانى (ج١٢ص١٦٤)-

٤) (شرح الكرمانى(ج١٢ص١٦۵)-

۵) (عمدة القارى (ج١٤ص١٨٢)-

① علامه مهلب رحمه الله فرمائى چه دَ حديث نه معلومه شوه چه سلطان يا خليفه له پكار دى چه خپلو خلقو ته دَ غشو ويشتلو او نورو ډيرو فنون جنګ دَ تعليم حكم وركړى او دَ هغې دَ زده كولو ترغيب وركړى.(١)

② نور فرمائى چه دَ سړى دَپاره دا ضرورى دى چه هغه دَ خپلو پلارانو نيكونو ښه خصلتونه اولټوى او دَ هغې اتباع اوكړى اوهم دَ هغوى په شان عمل دې اوكړى. دَ نبى عليه السلام ارشاد مبارك دې ((ارموا فإن أباكم كان راميا))(٢)

③دَ بادشاه دَپاره ضرورى دى چه هغه دَ هريو فن ماهرينوباندې دا ښكاره كړى چه هغه دوى سره دې، يعنى دَ هغوى په ډله كښې شامل دې او هغوى سره مينه لرى. څنګه چه حضور صلى الله عليه وسلم دَ غشو ويشتلو ماهرينو سره وكړل چه ونى فرمائيلې ((وأنا مع بني فلان)) (٣)

④ بادشاه له دا هم پكار دى چه خلقوته دَ جنګ دَ امورو پخپله ننبې ښائى چه فلانكې څيز زده كړئى په دې كښې مهارت اختياركړئى لكه چه نبى عليه السلام كول.(۴)

⑤ او دا هم معلومه شوه چه په اسونو سوريدل او دَ وسلې استعمال زده كول فرض كفايه دى اوكله كله هغه فرض عين هم شى. (۵)

[٢٧٣٣] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْغَسِيلِ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ عَنْ أَبِيهِ(٦) قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ حِينَ صَفَفْنَا لِقُرَيْشٍ وَصَفُّوا لَنَا إِذَا أَكْثَبُوكُمْ فَعَلَيْكُمْ بِالنَّبْلِ [٣٧٦٣]

تراجم رجال

١- ابونعيم: دا مشهور محدث ابونعيم فضل بن دكين كوفى رحمه الله دې. دَ ده تذكره ((كتاب الإيمان باب بلا ترجمة)) لاندې راغلې ده.(٧)

٢- عبدالرحمن بن الغسيل: داعبدالرحمن بن سليمان بن حنظله غسيل الملائكه رحمه الله دې.(٨)

---

١) (شرح ابن بطال (ج٥ص ٩٤)-
٢) (شرح ابن بطال (ج٥ص ٩٤)-
٣) (حواله بالا-
٤) (حواله بالا-
٥) (تفسير القرطبى (ج٨ص٣٩)-
۶) (قوله: عن ابيه: الحديث أخرجه البخارى ايضًا كتاب المغازى باب فضل من شهد بدرا رقم (٣٩٨٤و ٣٩٨٥) وابوداؤد أبواب الجهاد باب فى الصفوف رقم (٢۶۶٣) وباب سل السيوف عند اللقاء رقم (٢۶۶٤)-
٧) (كشف البارى (ج ٢ص ٢۶٩)-
٨) (دَ دوى حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الجمعة باب من قال فى الخطبة بعد الثناء: أما بعد-

۳- **حمزة بن ابی اسید:** دا حمزه بن ابی اسید مالك بن ربیعه الانصاری الساعدی رحمه الله دي. ابومالك د ده کنیت دي او دا د منذر بن ابی اسیدرور دي. (۱)
دي دخپل پلار ابواسید الساعدی او حارث بن زیاد الانصاری رضی الله عنهما نه د حدیث روایت کوی.
اودده نه دده دواړه خامن مالك اویحیی، سعدبن المنذر، عبدالرحمن بن سلیمان بن الغسیل، محمد بن عمرو بن علقمه، امام زهری او ابوعمرو بن حماس رحمهم الله وغیره روایت کوی. (۲)
حافظ ابن حجر، خطیب بغدادی، او اسماعیلی رحمهم الله رائي دا ده چه حمزه بن ابی اسید صحابی دي او هغوی د رسول الله ﷺ په مبارکه زمانه کښې پیدا شوی. (۳)
خو بعض نور حضرات محدثین مثلاً ابوحاتم ابن حبان رحمه الله هغه په خپل کتاب ((الثقات)) کښې تابعینو کښې ذکر کړیدي. (۴)
امام بخاری رحمه الله نه علاوه امام ابوداود او امام ابن ماجه رحمهما الله هم د ده نه روایت اخستې دي. (۵)
د خلیفه ولید بن عبدالملك په زمانه کښې وفات شو. (۶)

۴- **ابیه:** ((أب)) نه مراد حضرت ابواسید مالك بن ربیعه الساعدی الخزرجی رضی الله عنه دي. (۷)

قوله: قال: قال النبي صلى الله عليه وسلم يوم بدر حين صففنا لقريش، وصفوالنا: إذا أكثبوكم فعليكم بالنبل: حضرت ابواسید رضی الله عنه فرمائی چه نبی اکرم ﷺ د جنګ بدر په موقع کله چه مونږ د قریشو په مقابله کښې صفونه تړلې اودریدو او هغوی هم زمونږ د پاره صفونه تړلې شو نو وئی فرمائیل که دښمن (قریش) تاسو له نزدې راغې نو تاسو پرې غشي ورول شروع کړئ.
دحضرت ابواسید الساعدی رضی الله عنه دا حدیث د غزوه بدر متعلق دي نود دې تشریح هم په کتاب المغازی کښې راغلې ده. (۸)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: حدیث ابی اسید رضی الله عنه مطابقت ترجمة الباب سره د حضور ﷺ په ارشاد مبارك کښې ده ((فعلیکم بالنبل)) ځکه چه په دې کښې د رمی بالسهام ترغیب او تحریض دي. (۹)

---

۱) (تهذیب الکمال (ج۷ص۳۱۱(-
۲) (شیوخ وتلامذه د پاره اوګورئ تهذیب الکمال (ج۷ص۳۱۱-۳۱۲)-
۳) (الإصابة (ج۱ص۳۵۳، ۳۵۸)-
۴) (تهذیب الکمال(ج۷ص۳۱۲)-
۵) (تهذیب الکمال (ج۷ص۳۱۲)-
۶) (طبقات ابن سعد (ج۵ص۲۷۲)-
۷) (د دوی د حالات د پاره اوګورئ کتاب الأذان باب من شکا إمامه إذاطول-
۸) (کشف الباری کتاب المغازی (۱۳۷)-
۹) (عمدة القاری (ج۱۴ص۸۳)-

رمی نه څه مراد دی؟ مونږ روستو د باب په شروع کښې نقل کړی دی چه په آیت مبارک ﴿واعدوا لهم ما استطعتم من قوة...﴾(١) د ((قوة)) تفسیر((رمی)) سره شویدې اود امام بخاری رحمه الله منشا هم د آیت ترجمة الباب لاندې ذکر کولو همدغه وه چه ((قوة)) نه مراد ((رمی)) دې.

اوس خبرې په دې کښې دی چه ((رمی)) نه څه مراد دې؟ آیا هم هغه چه کوم معروف دې. یعنی غشی ورول یا رمی عام ده؟ نود بعضو حضراتو خیال دې چه د رمی نه د دې خاص معنی یعنی غشی ورول مراد دی.

لیکن راجح دا دی چه رمی د هغه قوت یو فرد دې باقی په کومه طریقه سره چه هم د دښمن په مقابله کښې قوت حاصلیدیشی هغه اختیارول ضروری اوواجب دی. مونږ

دلته د حضرت مولانا ادریس کاندهلوی رحمه الله یو اقتباس لیکو د کوم سره چه به د راجح قول په پوهیدلو کښې نورامداد ملاوشی. فرمائی:

په احادیثوکښې اګرچه د قوت تفسیر په غشو ورولو سره شویدې خود الفاظود عموم په اعتبارسره د دې نه مراد هر قسم د جنګ سامان دې او دا مطلب نه دې چه صرف قوت په غشو ویشتلوخپلوکښې منحصردې بلکه توره، نیزه ډهال، زغره، قلعه ګانې، سامان رسد او سامان جنګ ټول په قوت کښې داخل دی ځکه چه د آیت مقصد اصلی دا دې چه هغه سازوسامان او د جنګ آلات پیداکړئی د څه په ذریعه چه تاسو د دښمن مقابله کولې شئی او په هغوی غالب راشئی... بهر حال په دې آیت کښې مسلمانانو ته دا حکم ورکول دی چه تاسو د دښمنانو په مقابله کښې د جنګ سامان تیارکړئی او چه څومره قوت او طاقت پیدا کولې شئی په هغې کښې کمې مه پریږدئی او ښکاره خبره ده چه په هره زمانه کښې د جنګ سامان بدلیږی. په مخکښې زمانه کښې نیزه او توره وه او په دې زمانه کښې توپه او ټوپک وغیره دی، دا ټول د جهاد سامان دې او دا ټول به دغه شان چه په راتلونکی وخت کښې کومه وسله او د جنګ آلات تیاریږی انشاء الله هغه ټول د دې آیت په عموم او مفهوم کښې داخل وی او عین منشائې قرآنی به وی....(٢)

نوې وسله جوړول فرض دی: حضرت کاندهلوی رحمه الله نورفرمائی: د دې آیت په رو سره په مسلمانانو حکومتونو د جدید وسلې تیارولو اود هغې کارخانې قائمول فرض دی. ځکه چه په دې آیت کښې د قیامت پورې د هرمکان او زمان مناسب قوت او طاقت پیداکولو حکم

---

١) (الانفال: ٦٠)-

٢) (معارف القرآن للكاندهلوی (ج٣ص٢٥٥) قال محدث العصر الشاه أنور الكاشميری رحمة الله: والتحريض على الرمی كان فی الزمان الماضی وأما اليوم فينبغی أن يكون على تعلم استعمال الآلات التی شاعت فی زماننا. كالبندقة، والغاز، ومن الغباوة: الجمود على ظاهر الحديث: فإن التحريض عليه ليس إلا للجهاد وليس فيه معنى وراءه، ولما لم يبق الجهاد بالأقواس لم يبق فيها معنى مقصود، فلا تحريض فيها.... فالحاصل: أن التحريض فی كل زمان بحسبه، وفی النص إشارة إليه أيضًا فقال تعالى: ﴿ترهبون به عدوالله وعدوكم﴾ والمصود هوالإرهاب، وذلك لايحصل اليوم بتعلم الرمی. فيض الباری (ج٣ص٤٣٥) وأيضًا انظر روح المعانی للعلامة الألوسی (٦ص٢٥)-

ورکړیشویدي. څنګه چه کافرانو تباه کونکې وسلې تیارې کړې دی په مونږ باندې هم دغه شان تباه کونکې وسلو تیارول فرض دی.دې د پاره چه دکفر او شرك مقابله اوکړیشی.(۱)

په اسونو سوریدل غوره دی که غشې ورول: په دې کښې هیڅ شك نشته که دَ اسونو سوریدل وی یا غشو ورول دواړه دَ جنګ او جهاد اهم ذریعې دی او دَ جنګ دَ اسبابونه دی لیکن په دې دواړو کښې غوره کوم یو دې حافظ ابن کثیر رحمه الله فرمائی:

((وقدذهب أكثر العلماء إلى أن الرمى أفضل من ركوب الخيل، وذهب الإمام مالك إلى أن الركوب أفضل من الرمى، وقول الجمهور أقوى للحديث)) (۲)

اواکثر علماء دې طرف ته دی چه رمي دَ ركوب الخيل نه غوره ده او امام مالك رحمه الله دې طرف ته دی چه رکوب،دَ رمي نه غوره دې. اودَ جمهورو قول دَ حدیث په وجه قوی دې.

حافظ ابن کثیر رحمه الله چه د کوم حدیث طرف ته اشاره کړیده هغه حضرت عقبه بن عامر الجهنی رضی الله عنه نه مروی دې فرمائی **((قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ارموا واركبوا وأن ترموا خيرمن أن تركبوا))** (۳) یعنی غشی وروئی او په اسونو سورلی کوئی اودا چه تاسو غشی وروئی د دې نه بهتر دی چه تاسو په اسونو سورلی کوئی.

نو په پورتنی حدیث کښې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم غشی ورول دَ اسونو سوریدلو نه بهتر او غوره ګرځولی دی.

۷۸-بَاب: اللَّهْوِبِالْحِرَابِ وَنَحْوِهَا

دَترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه لهو بالحراب هغه لهو(لوبه) کښې داخل نه دی کوم چه منهي عنه ده،شریعت لهوبالحراب مشروع او جائز ګرځولی دی او دا ئی په مستثنیات کښې داخل کړی دی. که دا کار دَ تعلیم په غرض وی نو جائزدې بلکه دَ جهاد قوت حاصلولو دَ پاره مندوب او مسنون دې. (۴)

حافظ ابن حجر فرمائی چه غالبًا امام بخاری رحمه الله دې ترجمة الباب په ذریعه هغه حدیث شریف طرف ته اشاره فرمائی کوم چه حضرت عقبه بن عامرجهنی رضی الله عنه نه مروی دې چه رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل **((.... وليس اللهوإلافى ثلاثة تأديب الرجل فرسه، وملاعبته امرأته، ورميه بقوسه ونبله))**(۵) (اللفظ للنسائی)

---

۱) (معارف القرآن (ج۳ص۲۵۵)-
۲) (تفسير القرآن العظيم لابن كثير الدمشقى (ج۲ص۳۲۱)-
۳) (الحديث رواه أبوداؤد فى الجهاد باب فى الرمى رقم (۲۵۱۳) والترمذى فى فضائل الجهاد باب ماجاء فى فضل الرمى فى سبيل الله تعالى رقم(۱۶۳۷) وقال:هذا حديث حسن صحيح،والنسائى فى كتاب الخيل والسبق، باب تأديب الرجل فرسه رقم(۳۶۰۸) وابن ماجه فى أبواب الجهاد باب فضل الرمى فى سبيل الله رقم (۲۸۱۱)
۴) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۸۳) وفيض البارى (ج۳ص۴۳۶)-
۵) (الحديث رواه أبوداؤد فى الجهاد باب فى الرمى رقم (۲۵۱۳) والترمذى فى فضائل الجهاد باب ماجاء فى فضل الرمى فى سبيل الله تعالى رقم (۱۶۳۷) وقال: هذا حديث حسن صحيحوالنسائى فى كتاب الخيل والسبق باب تأديب الرجل فرسه رقم (۳۶۰۸) وابن ماجاه فى أبواب الجهاد باب فضل الرمى فى سبيل الله رقم (۲۸۱۱)

چه لهو دريو موقعونه علاوه بل چرته جائزنه دى. يو دا چه دَ سرى خپل اس برابرول، دوئم دَ سرى خپلې ښځې سره مشغولتياكول، او دريم غشى او لندې سره غشى ورول.(١)
حراب - بكسر الحاء وفتح الراء - حربة - بفتح الحاء وسكون الراء - جمع ده اودَ دې معنى نيزه ده.(٢)
او ((نحوها)) په ذريعه امام بخارى دا ارشاد فرمائى چه دَ لهو جواز حراب سره خاص نه دې بلكه دَ جنګ نور آلات مثلاً غشى لنده، توره وغيره سره هم جائز دى.

[٢٧٣٥] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ ابْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(٣) قَالَ بَيْنَا الْحَبَشَةُ يَلْعَبُونَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحِرَابِهِمْ دَخَلَ عُمَرُ فَأَهْوَى إِلَى الْحَصَى فَحَصَبَهُمْ بِهَا فَقَالَ دَعْهُمْ يَا عُمَرُ وَزَادَ عَلِيٌّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ فِي الْمَسْجِدِ

تراجم رجال

١- ابراهيم بن موسى: دا ابواسحاق ابراهيم بن موسى بن يزيد الفراء رحمه الله دې.

٢- هشام: دا ابوعبدالرحمن هشام بن يوسف صنعانى رحمه الله دې. (۴)

٣- معمر: دا ابوعروه محمدمعمر بن راشدازدى رحمه الله دې. دَ دوى مختصر تذكره ((بدء الوحي)) پنځم حديث لاندې تيره شويده.(۵)

۵- زهري: دا ابو بكر محمدبن مسلم زهرى رحمه الله دَ ده تذكره هم ((بدء الوحى)) دَ دريم حديث په ذيل كښې تيره شويده.(۶)

٦- ابن المسيب: دا امام التابعين حضرت سعيد بن المسيب رحمه الله دې. دَدوى حالات ((كتاب الإيمان باب من قال: إن الإيمان هو العمل)) لاندې تيرشوى دى. (٧)

٧- ابوهريره رضي الله عنه: دامشهورصحابى رسول، حضرت ابوهريره رضي الله عنه دې. دَده مفصل تذكره دَ ((كتاب الإيمان)) په ذيل كښې تيره شويده. (٨)

---

١) (فتح البارى (ج۶ص٩٣)-
٢) (عمدة القاري (ج١٤ص١٨٣) ومعجم الوسيط (ج١ص١٦٣) مادة حرب-
٣) (قوله: عن أبي هريرة رضى الله عنه: الحديث رواه مسلم كتاب العيدين باب الرخصة فى اللعب الذى لامعصية فيه فى أيام العيد رقم(٢٠٦٩) والنسائى كتاب العيدين باب اللعب فى المسجد يوم العيد ونظر النساء إلى ذلك رقم (١٥٩٧)-
٤) (ددې دوارو حضراتو دَحالاتو دَپاره اوګورئ كتاب الحيض باب غسل الحائض رأس زوجها ترجيله
٥) (كشف البارى (ج١ص ٤٦٥)-
٦) (حواله بالا (ص٣٢۶)-
٧) (كشف البارى (ج٢ص١٥٩)-
٨) (كشف البارى (ج١ص۶۵٩)-

قوله: قال: بينا الحبشة يلعبون عند النبي صلى الله عليه وسلم بحرابهم دخل عمر، فأهوى إلى الحصى فحصبهم بها: حضرت ابوهريره ﷜ فرماني په دې دوران کښې چه حبشيانو خپلو نيزو سره د حضور ﷺ په وړاندې لوبې کولې نو حضرت عمر ﷜ داخل شو او د کاڼړو طرف ته متوجه شو بيا په دې کاڼړو باندې هغه حبشيان ننبه کړل.

حضرت ابوهريره ﷜ دلته د عهدنبوی ﷺ يوه واقعه ذکر کوی چه يو خل څه حبش مدينې منورې طرف ته راغله او د نبی کريم ﷺ په وړاندې ئې مختلف قسم د جنګ مظاهرې پيش کړې نو هم دغه خلقو يو خل خپلو تورو او نيزو سره لوبې کولې چه حضرت عمر ﷜ داخل شو او کله ئې چه دا نظاره اوليده نوکاڼړی ئې اولتيول او په دې کاڼړو باندې ئې دغه حبش ننبه جوړ کړل.

د دې وجه دا وه چه حضرت عمر ﷜ ته د دې کار حکمت معلوم نه وو او هغه دا کار په لهو باطل کښې شميرلې وو. علامه قسطلانی ﷫ د حضرت عمر ﷜ د دې کارتوجيه بيانولو سره ليکي: ((لعدم علمه بالحكمة وظنه أنه من اللهو الباطل))(١)

او د نسائي شريف روايت نه معلوميږی چه دې حبشی خلقو بنوارفده سره تعلق لرلو.(٢)

قوله: فقال: دعهم يا عمر: نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل اې عمر! دوی (د دوی په حال باندې) پريږده.

يعنې د دوی په کار کښې دخل مه کوه او دوی پريږده چه لوبې کوی، ځکه چه د هغوی دا کار د جنګ تمرين او مشق اود دښمن مقابلې کولو تيارې د پاره دې. (٣)

د دې حديث نه معلومه شوه چه که چرې اجتهادی خطا او غلطی اوشی نو هغه ملامت کول صحيح نه دی ځکه چه نبی کريم ﷺ حضرت عمر ﷜ ته د هيڅ قسم رټنه وغيره اونه کړه ځکه چه هغه په دې معامله کښې ناخبروو.(٤)

يواشکال او د هغې جوابونه: اوس اشکال دا شو چه حضرت عمر ﷜ دا حبشی خلق چه د نبی کريم ﷺ خواکښې ئې لوبی کولې ولې په کاڼړو اوويشتل، ځکه چه هغه ته بنکاريدل چه نبی اکرم ﷺ هلته موجود دې نو دا خو يو قسم الله تعالى دې نه کړی بې ادبی شوه.

علامه ابن التين ﷫ د دې اشکال دوه جوابونه ورکوی:

① ممکنه ده چه حضرت عمر ﷜ نبی کريم ﷺ نه وو ليدلې او هغه ته دا معلومه نه وی چه هغوی ﷺ هم دې حبشيانو ته ګوری. (٥)

② يا هغه دا ګڼړلې وی چه نبی ﷺ دې خلقو ته کتل خو د حياء د وجه نه ئې هغوی نشو

---

١ ((إرشاد السارى (ج٥ص٩٥)-

٢) (سنن النسائی کتاب العيدين باب اللعب فی المسجد يوم العيد..... رقم (١٥٩٧)-

٣) (شرح القسطلانی (ج٥ص٩٥) وشرح ابن بطال (ج٥ص٩٥)-

٤) (شرح ابن بطال(ج٥ص٩٥)-

٥) (عمدة القاری (ج١٤ص١٨٣)-

منع كولي، په دې وجه حضرت عمر رضي الله عنه پخپله اقدام اوكړو او هغوى ئې منع كړل. او ابن التين رحمه الله دا دوئم جواب راجح ګرځولې دې ځكه چه په حديث كښې صراحت دې چه ((يلعبون عند النبى صلى الله عليه وسلم....)) نو دَ نه كتلو هډو مطلب نشته.(١)

قوله: زادعلى: حدثنا عبدالرزاق أخبر نامعمر: فى المسجد: دَ مذكوره عبارت مطلب دا دې چه كومه واقعه په حديث كښې ذكر كړېشويده هغه دَ جمات وه چه هغه خلقو په جمات كښې نيزو سره لوبې كولې. (٢)

دَ على نه مراد المدينى رحمه الله دې، دَ دې ځائ روايت كښې خو ((زادعلى)) دې. ليكن مستملى په روايت كښې ((زادعلى...)) راغلې دى، دَ دې دَپاره هغه ته څوك سرې غير دال على الاتصال اونه ګنړى. (٣)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره دَ حديث مناسبت واضح دې او هغه دَ حديث په رومبنى جمله كښې دى يعنى ((بينا الحبشة يلعبون عند النبى صلى الله عليه وسلم))

دَ علامه عينى او حافظ صاحب تسامح: حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عينى رحمه الله خيال دا دې چه ترجمة الباب سره دَ حديث مناسبت په حديث باب كښې نشته. ځكه چه په دې كښې دَ ((حراب)) ذكر نشته نو كيديشى امام بخارى رحمه الله حديث باب دلته ذكر اوفرمائيلو او دَ هغې بعض نورو طرق طرف ته ئې اشاره فرمائيلې ده. دَ دې نه مراد دې حضراتو دَحضرت عائشه رضي الله عنها هغه حديث اخستې دې كوم چه امام بخارى رحمه الله كتاب الصلاة (٤) كښې ذكر فرمائيلې ((رأيت النبى صلى الله عليه وسلم والحبشة يلعبون بحرابهم)) دغه شان دَ حديث مطابقت ترجمه سره كيږى. (٥)

غالباً دې حضراتو ته دلته تسامح شويده، دا هم ممكن دى چه دَ دې حضراتو په خيال كښې كومه نسخه وه كيديشې په دې كښې حراب الفاظ موجود نه وى. دَ بخارى محشى حضرت احمدعلى سهارنپورى رحمه الله فرمائى

((قوله: بحرابهم، هذا موضع الترجمة وكأنه لعدم وجوده فى بعض النسخ لم يطلع عليه بعض المهرة، فتحير فى مطابقة الحديث للترجمة))

تنبيه: دَ حديث باب نور تشريحات كتاب الصلاة كښې تيرشوى دى.(٦)

---

١) (حواله بالا-

٢) (شرح القسطلانى (ج٥ص٩٥)-

٣) (تغليق التعليق (ج٣ص٤٤٤)-

٤) (صحيح البخارى كتاب الصلاة باب أصحاب الحراب فى المسجد رقم (٤٥٥)-

٥) (فتح البارى (ج٦ص٩٣) وعمدة القارى (ج١٤ص١٨٣)-

٦) (صحيح البخارى كتاب الصلاة باب أصحاب الحراب فى المسجد رقم (٤٥٤)-

٧٩- بَاب: الْمِجَنِّ وَمَنْ يَتَتَرَّسُ بِتُرْسِ صَاحِبِهِ

دترجمة الباب مقصد: په دې باب كښې امام بخاري رحمه الله د ډهال او د هغې د استعمال ذكر كوى.(١) اود دې ترجمې نه دهغه مقصد دا دې چه د دې څيزونو استعمال د توكل نه خلاف نه دې او دا د نبوت د تعليم او د نبوت د منصب نه هم خلاف نه دى. علامه ابن المنير اسكندرانى رحمه الله فرمائى:

((وجه هذه التراجم دفع من يتخيل أن هذه الآلات ينافى التوكل، والحق أن الحذر لايرد القدر، ولكن يضيق مسالك الوسوسة لما طبع عليه البشر))(٢)

يعنى د دې ترجمو مقصد د هغه سړى خيال رد كول دى چه دا ګنړى چه د دې آلاتو استعمال د توكل منافي دې، صحيح خبره دا ده چه احتياط تقدير نه اخواكوى ليكن دومره خبره ضرور ده چه د انسانانو كومې د وسوسې جبلت او عادتونه دى د احتياط اختيارولو سره د دې وسوسو خاتمه كيږى.

دمجن معني: المجن: د ميم په كسره سره د جيم په فتح سره ډهال ته وائى (٣) او دا د جَن يَجن نه مشتق دې. او معنى ئى پټول دى او مجن ته مجن په دې وجه وائى چه هغه د دښمن حمله منع كوى او د سړى او دښمن په مينځ كښې پرده جوړيږى. او د ترس معنى هم ډهال ده.(۴)

[٢٧٣٦] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا الْأَوْزَاعِيُّ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ(٥) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ أَبُو طَلْحَةَ يَتَتَرَّسُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِتُرْسٍ وَاحِدٍ وَكَانَ أَبُو طَلْحَةَ حَسَنَ الرَّمْيِ فَكَانَ إِذَا رَمَى تَشَرَّفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَنْظُرُ إِلَى مَوْضِعِ نَبْلِهِ [ر: ٢٧٢٣]

تراجم رجال

١- احمد بن محمد: دا ابوالعباس احمدبن موسى مروزى رحمه الله دې. (۶)

٢- عبدالله: دا امام عبدالله بن مبارك منظلى مروزى رحمه الله دې. د دوى تذكره ((بدء الوحى)) پنځم حديث كښې تيره شويده.(٧)

---

١) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٨٤)-
٢) (فتح البارى (ج۶ص ٩٤)-
٣) (حواله بالا وعمدة القارى (ج ١٤ص ١٨٤)-
٤) (النهاية للجزرى (ج١ص٣٠٨) باب الجيم مع النون-
٥) قوله: عن أنس بن مالک رضى الله عنه: الحديث مر تخريجه فى الجهاد باب غزو النساء وقتالهن مع الرجال
۶) (ذدوى د حالاتودپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب مايقع من النجاسات فى السمن والماء-
٧) (كشف البارى (ج١ص٤۶٢)-

۳-الاوزاعی: دا مشهور فقیه عبدالرحمن بن عمروبن ابی عمرواوزاعی شامی رحمه الله دی. دَ دوی حالات ((كتاب العلم باب الخروج فى طلب العلم)) لاندې تیرشوی دی.(۱)

۴-اسحاق بن عبدالله بن ابی طلحه: دا اسحاق بن عبدالله بن ابی طلحه انصاری مدنی رحمه الله دی. دَ دوی حالات ((كتاب العلم باب من قعد حيث ينتهى به المجلس....)) لاندې راغلی دی.(۲)

۵-انس بن مالك: دَ حضرت انس بن مالك رضی الله عنه حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب....)) لاندې تیرشوی دی.(۳)

قوله: قال: كان أبوطلحة يتترس مع النبى صلى الله عليه وسلم بترس واحد، وكان أبوطلحة حسن الرمى فكان إذا رمى يشرف النبى صلى الله عليه وسلم فينظر إلى موضع نبله: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه طلحه رضی الله عنه به دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره په یو ډهال کښې کاراخستلو، او ابوطلحه رضی الله عنه ډیر ښکلې غشی ورونکې وو نو چه کله به هغه غشې ویشتلو نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم به خپل سر مبارك اوچتولو اودَ هغه دَ غشی غورزیدو ځای ته به ئی کتل.

په رومبئی جمله کښې حضرت انس رضی الله عنه دا ښائی چه حضرت طلحه رضی الله عنه دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره په ډهال کښې کار کولو، مطلب دا چه ډهال رسول الله صلی الله علیه وسلم نیولی وو او غشی ابوطلحه رضی الله عنه ورول. دَ دې وجه دا ده چه کوم سړې غشی وروی نو دَ هغه دواړه لاسونه بند وی دَ دې دَ پاره به نبی کریم صلی الله علیه وسلم ډهال نیولې وو او په هغې به ئی دَ ابوطلحه رضی الله عنه بچاؤ کولو.(۴)

او دَ حدیث سره متعلقه نور تشریحات کتاب المغازی کښې به راځی.(۵)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث مناسبت ترجمې سره بالکل واضح دې او هغه دَحدیث رومبئ جمله ((كان أبوطلحة يتترس مع النبى صلى الله عليه وسلم بترس واحد)) کښې دې.(۶)

[۲۷۴۷] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلٍ(۷) قَالَ لَمَّا كُسِرَتْ بَيْضَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَأْسِهِ وَأُدْمِيَ وَجْهُهُ وَكُسِرَتْ رَبَاعِيَتُهُ

۱) (كشف البارى (ج۳ص۴۰۸)-
۲) (كشف البارى (ج۳ص۲۱۳)-
۳) (كشف البارى (ج۲ص۴)-
۴) (فتح البارى (ج۶ص۹۴) وعمدة القارى (ج۱۴ص۱۸۴)-
۵) (كشف البارى كتاب المغازى (ص۲۱۲و ۲۳۱)-
۶) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۸۴)-
۷) (قوله: عن سهل: الحديث مرتخريجه فى كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه-

وَكَانَ عَلِيٌّ يَخْتَلِفُ بِالْمَاءِ فِي الْمِجَنِّ وَكَانَتْ فَاطِمَةُ تَغْسِلُهُ فَلَمَّا رَأَتِ الدَّمَ يَزِيدُ عَلَى الْمَاءِ كَثْرَةً عَمَدَتْ إِلَى حَصِيرٍ فَأَحْرَقَتْهَا وَأَلْصَقَتْهَا عَلَى جُرْحِهِ فَرَقَأَ الدَّمُ [ر: ۲۴۰]

تراجم رجال

۱-سعيد بن عفير: دا سعيد بن كثير بن عفير رحمه الله دي. اكثر دَ خپل نيكه طرف ته منسوب كولې شي، دهغوى حالات (كتاب العلم باب من يرد الله به خيرا يفقهه...) لاندې تيرشوى. (۱)

۲-يعقوب بن عبدالرحمن: دا يعقوب بن عبدالرحمن بن محمدبن عبدالله اسكندرانى رحمه الله دي. (۲)

۳-ابوحازم: دا مشهورزاهدابوحازم سلمة بن دينار رحمه الله دي. (۳)

۴-سهل: دا مشهور صحابى حضرت سهل بن سعدساعدى انصارى رضي الله عنه دي. (۴)

قوله: قال: لما كسرت بيضة النبى صلى الله عليه وسلم...: حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه فرمائى چه كله دَ حضور اكرم صلى الله عليه وسلم خود (دَ وسپنې ټوپئى چه دَ هغې په وجه سر دَ ګذار نه بچ كولې شى) په سرمبارك باندې مات شو او مخ مبارك ئې په وينو رنګ شواودَ هغوى صلى الله عليه وسلم دوه مخامخ غاښونه شهيد شو نو حضرت على رضي الله عنه به دَ ډال كښې اوبه راوړلې اوحضرت فاطمه رضي الله عنها زخم اووينځلو ،چه كله هغوى اوكتل وينه دَ اوبونه هم زياته شو نو هغوى يو پوزكې اوسوزولو نودَ هغې ايره ئې دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم په زخمونو اولګوله، دَ څه نه چه وينه راوتل بندشو.

دَ دې حديث څه تفصيل (كتاب الوضوء) (۵) كښې او څه تشريحات (كتاب المغازى) (۶) كښې راغلى، دَ دې دپاره مونږ دلته صرف په ترجمه باندې اكتفا اوكړه.

دَ رسول الله په ګستاخانو باندې دَ الله عذاب: لكه څنګه چه تاسو اوس اوكتل چه دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم مخامخ دوه غاښونه شهيدان شوې وو اودا دَ غزوه احدواقعه ده، دَ دې غاښونو شهادت داسې اوشو چه دَ حضرت سعدبن ابى وقاص رضي الله عنه رورعتبه بن ابى وقاص په حضور صلى الله عليه وسلم باندې كانړې ورګذار كړو په څه سره چه دَ هغوى صلى الله عليه وسلم غاښونه مبارك او شونډه مباركه زخمي شوه. (۷)

نو الله تعالى عتبه ته دَ دې ګستاخئى دا سزا وركړه چه دَ دې واقعه نه پس دَ هغه په نسل

---

۱) (كشف البارى (ج۳ص ۲۷۴)-
۲) (دَ دوى دَ حالاتودپاره اوګورئ كتاب الجمعة باب الخطبة على المنبر-
۳) (دَ دوى دَ حالاتودپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه-
۴) (حواله بالا-
۵) (حواله بالا-
۶) (كشف البارى كتاب المغازى (ص۲۴۷)-
۷) (إرشادالسارى (ج۵ص۹۵)-

کښې کوم ماشوم هم پیدا کیدو د هغه د لاندې دوه غاښونه به د بیخه مات وو اودا څیز دَهغه په نسل کښې معروف اومشهور دی.(١)

دَ عبدالله بن قمیئه په حضور ﷺ باندې حمله اوکړه چه دَ هغې په وجه دَ خود دوه دَ اوسپنې کړئی په مخ مبارك کښې ورخښې شوې. بیا هغه دَ کبراوګستاخئی نه دا الفاظ اوونیل ((خذها وأنا ابن قمیئة)) دا واخله او زه دَ قمیه خوئ یم. رسول الله ﷺ په جواب کښې ارشاد اوفرمائیلو ((اقمأك الله)) الله تعالی دې تا خوار او ذلیل کړې.

دَ رسول الله ﷺ دَ دې بددعا دا نتیجه ښکاره شوه چه الله تعالی په هغه باندې یوغرڅنې چیلې مسلط کړو هغه چیلې دې باربار په ښکرو وهلو او تردې پورې چه هغه د ابن قمیئه ټکړې ټکړې کړو.(٢)

د حدیث دَ ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره دَ حدیث مطابقت دَ حدیث په دې جمله کښې دې: ((وکان علی یختلف بالماء فی المجن)) (٣)چه په دې کښې دَ مجن ذکر موجود دې چه دَ ترجمه رومبې جز دې.

[٢٧٣٨]حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِاللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَوْسِ بْنِ الْحَدَثَانِ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(٤) قَالَ كَانَتْ أَمْوَالُ بَنِي النَّضِيرِ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا لَمْ يُوجِفْ الْمُسْلِمُونَ عَلَيْهِ بِخَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ فَكَانَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاصَّةً وَكَانَ يُنْفِقُ عَلَى أَهْلِهِ نَفَقَةَ سَنَتِهِ ثُمَّ يَجْعَلُ مَا بَقِيَ فِي السِّلَاحِ وَالْكُرَاعِ عُدَّةً فِي سَبِيلِ اللَّهِ[٢٩٢٧، ٣٨٠٩، ٤٦٠٣، ٥٠٤٢، ٥٠٤٣، ٦٣٤٧، ٦٨٧٥]

تراجم رجال

١- علی بن عبدالله: دا امیرالمؤمنین فی الحدیث ابوالحسن علی بن عبدالله بن جعفر رحمه الله دې. دَ دوی مفصل تذکره ((کتاب العلم باب الفهم فی العلم)) لاندې تیره شویده.(٥)

١) (حواله بالا-

٢) (حواله بالا وعمدة القاری (ج ١٤ص ١٨٤) وسیرة ابن هشام (ج٣ص٨٧)-

٣) (فتح الباری (ج٦ص ٩٤) وعمدة القاری (ج ٤ص ١٨٤)

٤) (قوله: عن عمررضی الله عنه: الحدیث أخرجه البخاری أیضًا کتاب فرض الخمس باب فرض الخمس رقم (٣٠٩٤) وفی المغازی باب حدیث بنی النضیر... رقم (٤٠٣٣) وکتاب التفسیر سورة الحشر باب قوله تعالی﴿ماأفاءالله علی رسوله﴾ رقم (٤٨٨٥) وکتاب النفقات باب حبس الرجل قوت سنةعلی أهله.... رقم (٥٣٥٧-٥٣٥٨) وکتاب الفرائض باب سقول النبی صلی الله علیه وسلم: لانورث...رقم (٦٧٢٨) وکتاب الأعتصام باب مایکره من التعمق والتنازع فی العلم والغلو فی الدین والدع رقم (٧٣٠٥) ومسلم کتاب الجهاد باب حکم الفی رقم (٤٥٧٥) وابوداؤد أبواب الخراج والإمارة باب فی صفایا رسول الله صلی الله علیه وسلم من الأموال رقم (٢٩٦٣-٢٩٦٥) والترمذی أبواب السیر باب ماجاء فی ترکة رسول الله صلی الله علیه وسلم رقم (١٦١٠) وأبواب الجهاد باب ماجاء فی الفی رقم ١٧١٩) والنسائی أول کتاب قسم الفی رقم(٤١٤٥و ٤١٥٣)

٥) (کشف الباری (ج٣ص٢٩٧)-

يو اهمه تنبيه علامه عينى رحمه الله چه چرته د رواتود سند مختصر تعارف ليكلي دي هلته ئې على بن عبدالله مسندى ګرځولي دي.(١) حالانكه د على بن عبدالله نه مراد دلته ابن المدينى دي ځكه چه په رجال بخارى كښې د على بن عبدالله نومې راوى نشته د چا نسبت چه المسندى وى.

٢- سفيان: دا امام سفيان بن عيينه رحمه الله دي. د دوى حالات ((بدء الوحى))(٢) د رومبى حديث په ضمن كښې مختصراً او ((كتاب العلم باب قول المحدث: أخبرنا...)) لاندې تفصيلاً تيرشوى دى. (٣)

٣- عمرو: دا ابومحمد عمروبن دينارمكى رحمه الله دي.(٤)

٤- زهري: دا امام ابوبكر محمدبن مسلم زهري رحمه الله دي. د دوى مختصرتذكره ((بدء الوحى)) د دريم حديث لاندې تيره شويده. (٥)

٥- مالك بن اوس بن الحدثان: دا د رسول الله صلى الله عليه وسلم صحابى حضرت مالك بن اوس بن الحدثان رضى الله عنه دي. (٦)

٦- عمر رضى الله عنه: دا دونم خليفه ابوحفص عمربن الخطاب بن نفيل عدوى رضى الله عنه دي. د دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب زيادة الإيمان ونقصانه)) لاندې راغلې ده.(٧)

قوله: قال: كانت أموال بنى النضير....: حضرت عمر رضى الله عنه فرمائى د چه بنونضير د مالونوحيثيت داسې وو چه الله تعالى د خپل رسول صلى الله عليه وسلم په نګرانئى كښې بغيرد څه جنګ نه وركړى وو اود هغې د حاصلولو د پاره مسلمانانو نه څه اسونه زغلولي وو او نه ئې پرې سورلى كړې وه.دا مالونه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خاص نګرانئى كښې وو د كومې نه چه به هغوى صلى الله عليه وسلم د خپلو بيبيانو د كال خرچه وركوله او چه څه به باقى پاتې كيدل هغه به ئې د وسلو او اسونو د اخستلود پاره د الله تعالى په لاركښې د جهاد د پاره هم خرچ كول.

تنبيه: امام بخارى رحمه الله د حضرت عمر رضى الله عنه د حديث څه حصه دلته نقل كړيده. همدغه حديث په پوره تفصيل سره كتاب المغازى كښې راغلې دي.(٨)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله

١) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٨٥)-
٢) (كشف البارى (ج ١ص١٣٨)-
٣) (كشف البارى (ج٣ص١٠٢)-
٤) (د دوى حالاتو د پاره اوګورئ كتاب العلم باب العلم والعظة بالليل-
٥) (كشف البارى (ج ١ص٣٢۶)-
۶) (د دوى حالاتو د پاره اوګورئ كتاب البيوع باب مايذكر فى بيع الطعام واحكرة-
٧) (كشف البارى (ج٢ص ٤٧٤)-
٨) (كشف البارى كتاب المغازى (ص١٨۶-١٩١)-

كنبې راغلې دي ((ثم يجعل ما بقى فى السلاح والكراع عدة فى سبيل الله)) (١) څکه چه مجن هم د وسلې نه دې.
نو سعيد بن منصور په صحيح سند سره د حضرت عمر رضي الله عنه باره کښې نقل کړيدى چه هغه سره يو ډهال وو، نوحضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائيل ((لولا أن عمر قال لى: احبس سلاحك لأعطيت هذه الدرقة لبعض أولادى)) (٢) که حضرت عمر رضي الله عنه ماته دا نه وو وئيلى چه وسله خان سره ساته نو ما به دا ډهال خامخا خپل يو اولاد ته ورکړې وې. نو معلومه شوه چه مجن هم په وسله کښې داخل دې.

[٢٧٢٩] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ قَالَ حَدَّثَنِي سَعْدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَدَّادٍ عَنْ عَلِيٍّ ح حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ شَدَّادٍ قَالَ سَمِعْتُ عَلِيًّا (٣) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُفَدِّي رَجُلًا بَعْدَ سَعْدٍ سَمِعْتُهُ يَقُولُ ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي [٣٨٣٢، ٣٨٣٣، ٥٨٣٠]

تراجم رجال

١- قبيصه: دا ابوعامر قبيصه بن عقبه بن محمد السوائى رحمه الله دې. د دوى حالات ((كتاب الإيمان باب علامة المنافق)) لاندې تيرشوى دى. (٤)

٢- سفيان: دا مشهور امام حديث تبع تابعى ابوعبدالله سفيان بن سعيد بن مسروق ثورى رحمه الله دې. د دوى حالات ((كتاب الإيمان باب علامة المنافق)) په ذيل کښې راغلى دى. (٥)

٣- سعد بن ابراهيم: دا سعدبن ابراهيم بن عبدالرحمن بن عوف الزهرى رحمه الله دې. (٦)

٤- عبدالله بن شداد: دا ابوالوليد عبدالله بن شداد بن هادر رحمه الله دې. (٧)

---

١) (عمدة القارى (ج ١٤ ص ١٨٥)-
٢) (فتح البارى (ج ٦ ص ٩٤)-
٣) (قوله: سمعت عليارضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى ايضًا كتاب المغازى باب ﴿إذهب طائفتان منكم أن تفشلا...﴾ رقم (٤٠٥٨-٤٠٥٩) وكتاب الأدب باب قول الرجل: أبى وأمى رقم (٦١٨٤) ومسلم كتاب فضائل الصحابة باب فى فضل سعدبن أبى وقاص رضى الله عنه رقم (٦٢٣٣) والترمذى أبواب المناقب باب: ارم فداك أبى وأمى رقم (٣٧٥٣، ٣٧٥٥) وأبواب الأدب باب ماجاء فى فداك أبى وأمى رقم (٢٨٢٨-٢٨٢٩) ابن ماجه كتاب السنة باب فى فضائل أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم رقم (١٢٩)-
٤) (كشف البارى (ج ٢ ص ٢٧٥)-
٥) (كشف البارى (ج ٢ ص ١٧٨)-
٦) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب الرجل يوضى صاحبه-
٧) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الحيض باب مباشرت الحائض-

۵-علي رضي الله عنه: دا څلورم خليفه ابوالحسن حضرت علي بن ابي طالب هاشمي رضي الله عنه دي. (۱)

قوله: حدثنا قبيصة حدثنا سفيان:

حافظ ابونعيم او مذكوره سند. په دې سند كښې دَ قبيصه نه مراد ابن عقبه او سفيان نه ابن سعيد الثوري رحمه الله دي. ليكن ابونعيم رحمه الله ((المستخرج)) كښې دا وئيلي دي چه دلته دَ قبيصه لفظ دَ مدونين بخاري دَ طرف نه تصحيف دې او صحيح الفاظ ((**حدثنا قتيبة**)) دي. نو په دې صورت كښې دَ سفيان نه ابن عُيينه رحمه الله مراد به وي ځكه چه قتيبه دَ سفيان ثوري نه دَ حديث سماع نه ده كړې. (۲)

نو لكه چه ابونعيم په حديث كښې دا علت پيدا كول غواړي چه دَ سفيان نه ثوري مراد دې او دَ قتيبه سماع خو دَ ثوري نه ثابته نه ده په دې وجه دا روايت معلل دې (۳)

ليكن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه ماته دَ ابونعيم دَ دې انكار څه معنى معلومه نشوه ځكه چه دَ دې نه هيڅ يو څيز مانع نه دې چه دا حديث سفيانين (ابن عيينه و ثوري رحمهما الله) نه مروي دې. نو مصنف رحمه الله دا حديث (كتاب الأدب)(۴) كښې ((**يحيى القطان عن سفيان الثوري**)) په طريق باندې نقل كړيدې، بيا دَ نسفي په نسخه كښې هم زمونږ په وړاندې په موجوده باب (۵) كښې ((**عن مسدد عن يحيى عن سفيان**)) په طريق باندې مروي دې.(۶)

اوس خلاصه دَ بحث دا شوه چه دا حديث دَ حضرت سفيان ثوري رحمه الله نه هم مروي دې. نو په دې وجه دَ دې خبرې هيڅ حاجت نشته چه دَ قبيصه په ځائ قتيبه او سفيان نه ابن عينيه مراد واخستې شي، اونه دَ دې څه ضرورت شته چه مدونين بخاري طرف ته دَ غلطئ نسبت اوكړيشي.

اودَ حضرت علي رضي الله عنه نه مروي دَ دې حديث تشريح كتاب المغازي (۷) او كتاب الادب (۸) كښې راغلې ده.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه دَ دې حديث دلته په باب كښې راوړل غير ظاهر دي ځكه چه په دې حديث كښې دَ مجن څه ذكر نشته، او نه دَ مجن او ترس په ذريعه دَ دښمن دَ غشو نه بچ كيدل.

خو بيا حافظ صاحب پخپله دَ دې اشكال جواب هم وركړيدې چه دَ ابن شبويه په نسخه

---

۱) (دَ دوى دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب العلم باب إثم من كذب على النبى صلى الله عليه وسلم-

۲) (فتح البارى (ج۶ص ۹۴ وعمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۸۶)-

۳) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۸۶)-

۴) (صحيح البخارى كتاب الأدب باب قول الرجل: أبى وأمى رقم (۶۱۸۴)-

۵) (الكنت الظراف على الأطراف (ج۷ص ۴۰۹)-

۶) (فتح البارى (ج۶ص ۹۴)-

۷) (كشف البارى كتاب المغازى (ص ۲۳۰)-

۸) (كشف البارى كتاب الأدب(ص ۶۰۳-۶۰۵)-

كښې د دې روايت نه وړاندې باب بغير د ترجمه ذكر دې (زمونږ په هندوستانى نسخو كښې داسې ده) اود دې باب بلاترجمه په مناسبت ماقبل باب سره په دې معنى دې چه غشې ويشتونكې د دې امر نه مستغنى نشى كيدې چه هغه به د دښمن د غشونه د بچ كيدلو دپاره د څه څيز استعمال نه كوى. د دې د پاره هغه د څه داسې څيز استعمال كوى چه د دښمن غشى منع كړيشى.(١)

ليكن علامه عينى رحمه الله فرمائى چه د حافظ صاحب دا قول د تكلف او تعسف نه خالى نه دې. بهترداى چه داسې اوئيلې شى چه په دې حديث كښې د رمى ذكردې. دغه شان د تيرشوى باب په وړمبى حديث كښې هم د رمى ذكر وو اود مناسبت د پاره هم دومره هم كافى دى. (٢)

داهم وئيلى شى چه د تيرشوى باب وړمبى حديث كښې دا راغلى دې چه حضرت ابوطلحه رضي الله عنه غشى ورول او نبى عليه السلام ډهال نيولې وو چه دواړه د مخالفينو د غشو نه بچ شى.دغه شان دلته هم دا راغلى دى چه حضرت سعدبن ابى وقاص رضي الله عنه غشى ورول او نبى عليه السلام هغه له غشى وركول.(٣) ښكاره غوندې خبره ده چه دا د دې د پاره وو چه هغوى د دښمنانو د غشو نه بچ پاتې شى ځكه چه د هغه طرف نه داسې مسلسل غشى وريږى نود بل طرف خلقوته به د غشو ورولو موقع نه ملاويږى.

٨٠-بَاب: الدَّرَق

دترجمة الباب مقصد: دلته هم امام بخارى رحمه الله د ډهال باره كښې خودلې دى چه د دې استعمال مشروع او جائز دې.(۴)

ليكن اعتراض داكيږى چه داخو په ترجمه كښې تكرار شوځكه چه وړاندينې باب كوم چه د مجن او ترس باره كښې وو نو په هغې كښې هم د مجن او ترس معنى هم د ډهال ده.

د دې اعتراض جواب خو دا وركولې شى چه د مجن او ترس معنى مطلقاً ډهال دې، خو درق هغه ډهال ته وائى چه د څرمنې نه جوړوى او په هغې كښې لرګې او پتبه نه وى،اوس د معنې فرق دې نو په دې وجه هيڅ اعتراض پاتې نشو.(۵)

دوئم جواب دا وركړيشويدې چه په مخكينى باب كښې د ترجمة الباب نه مقصد ((ومن يتترس بترس صاحبه)) جمله ده دمجن ذكرمقصد نه دې، په دې وجه امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې هم د ډهال ذكر اوكړو.(۶)

---

١) (فتح البارى (ج۶ص ٩٤)-

٢) (عمدةالقارى (ج ١٤ص ١٨۶)-

٣) (انظر صحيح البخارى كتاب المغازى باب ﴿إذهب طائفتان منكم أن تفشلا....﴾رقم (٤٠٥٥)-

٤) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٨۶) وفتح البارى (ج۶ص٩٥)-

٥) (الأبواب والتراجم للكاندهلوى (ج١ص١٩٨) قال العلامة طاهر الفتنى رحمة الله وفى الدستور الدرقة – بفتحتين- وقاف الحجفةوأراد بها الترس من جلود ليس فيه خشب ولاعصب (ج٢ص١۶٧) مادة درق-

۶) (الأبواب والتراجم (ج ١٤ص١٩٨)-

خو دا دونم جواب زړه ته نه لگی ځکه چه دا دعوی چه مقصود د ترجمه دونم جز دې صحيح نه ده، ځکه چه په مخکينی باب کښې امام بخاری چه کوم احاديث ذکر کړی دی په هغې کښې بعض د ترجمه اول جز او بعض دونم جز سره منطبق وو. لکه څنگه چه په ماقبل کښې د دې تفصيل تيرشويدې. بيا که چرې دا دعوی هم اومنلې شی چه وړاندينی باب کښې د ترجمه دونم جز مراد دې نو په دې کښې هم د ترس يعنی ډهال ذکر دې نو هم هغه اعتراض تكرارفى الترجمه دوباره واقع كيږی.

[۲۷۵۰] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ عَمْرٌو حَدَّثَنِي أَبُو الْأَسْوَدِ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا(۱) دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدِي جَارِيَتَانِ تُغَنِّيَانِ بِغِنَاءِ بُعَاثَ فَاضْطَجَعَ عَلَى الْفِرَاشِ وَحَوَّلَ وَجْهَهُ فَدَخَلَ أَبُو بَكْرٍ فَانْتَهَرَنِي وَقَالَ مِزْمَارَةُ الشَّيْطَانِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ دَعْهُمَا فَلَمَّا غَفَلَ غَمَزْتُهُمَا فَخَرَجَتَا قَالَتْ وَكَانَ يَوْمُ عِيدٍ يَلْعَبُ السُّودَانُ بِالدَّرَقِ وَالْحِرَابِ فَإِمَّا سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِمَّا قَالَ تَشْتَهِينَ تَنْظُرِينَ فَقَالَتْ نَعَمْ فَأَقَامَنِي وَرَاءَهُ خَدِّي عَلَى خَدِّهِ وَيَقُولُ دُونَكُمْ بَنِي أَرْفِدَةَ حَتَّى إِذَا مَلِلْتُ قَالَ حَسْبُكِ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَاذْهَبِي قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ قَالَ أَحْمَدُ عَنِ ابْنِ وَهْبٍ فَلَمَّا غَفَلَ [ر: ۹۴۴]

تراجم رجال

۱- اسماعيل: دا اسماعيل بن ابی اويس بن عبدالله رحمه الله دې(۲) د دوی حالات ((كتاب الإيمان باب تفاضل أهل الإيمان فى الأعمال)) لاندې تيرشوی دی.(۳)

۲- ابن وهب: دا مشهور امام حديث ابومحمد عبدالله بن وهب بن مسلم قرشی فهری رحمه الله دې. د دوی تذکره ((كتاب العلم باب من يرد الله به خيرا يفقهه فى الدين)) لاندې راغلې ده.(۴)

۳- عمرو: دا عمرو بن الحارث مصری رحمه الله دې. (۵)

۴- ابوالاسود: دا ابوالاسود محمد بن عبدالرحمن بن نوفل مدنی رحمه الله دې. (۶)

---

۱) (قوله: عن عائشة رضى الله عنها: الحديث مرتخريجه فى كتاب الصلاة باب الحراب فى المسجد وكتاب العيدين باب الحراب والدرق يوم العيد)-

۲) (فتح البارى (ج۶ص۹۵)-

۳) (كشف البارى (ج۲ص۱۱۳)-

۴) (كشف البارى (ج۳ص۲۷۷)-

۵) (دَدوی حالاتو دَپاره اوگورئ كتاب الوضوء باب من مضمض من السويق ولم يتوضأ-

۶) (دَدوی حالاتو دَپاره اوگورئ كتاب الغسل باب الجنب يتوضأ ثم ينام-

٥-عروة: دلمشهور تابعى حضرت ابوعبدالله عروه بن الزبيرقرشي اسدى رحمه الله دې. دَ دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب أحب الدين إلى الله أدومه)) لاندې راغلى ده.(١)

٦-عائشة: دا ام المؤمنين حضرت عائشه بنت ابوبكر رضى الله عنهما ده، دَ دوى حالات ((بدء الوحي)) دونم حديث كښې راغلى دى. (٢)

قوله: قالت: دخل على رسول الله صلى الله عليه وسلم.....: حضرت عائشه رضى الله عنها فرمائى چه رسول الله صلى الله عليه وسلم ما كره تشريف راوړو نو دوو جينكو ماسره د جنگ بعاث شعرونه ونيل. حضور صلى الله عليه وسلم په بستره باندې سملاستو او مخ مبارك ئې بل اړخ ته كړو. دې نه پس حضرت ابوبكر رضى الله عنه راغلو هغه زه أورټلم چه دا شيطانى لوبه او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په وړاندې. رسو ل الله صلى الله عليه وسلم دَ هغه طرف ته متوجه شواو وئې فرمائيل چه دا پريږده. بيا چه كله دَ حضرت ابوبكر رضى الله عنه توجو اخوا شوه نو ما دواړو جينكوته اشاره اوكړه نو لاړې.

حضرت عائشه رضى الله عنها نور فرمائى چه دَ اختر په ورځ به حبشى خلقو ډهالونواودَجنگ سامان سره لوبې كولې. حضور ته مې درخواست اوكړو يا هغوى صلى الله عليه وسلم پخپله ماته اوفرمائيل چه ته كتل غواړې؟ ما عرض اوكړو چه اوجى، هغوى صلى الله عليه وسلم زه خپلې شاته اودرولم، زما مخ دَ حضور صلى الله عليه وسلم مخ مبارك ته نزدې وو هغوى به فرمائيل اې بنى ارفده! ښه ډير ښه، تر دې چه كله زه ستړې شوم نو رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه بس. ما وئيل اوجى. نو حضور صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه اوس زه.

تنبيه: دَحديث باب مكمل تشريح انشاء الله (كتاب الصلاة)[٣] او (كتاب العيدين)[٤] كښې به راځى.

قوله: قال أحمد: فلما غفل: دَ احمد نه مراد ابن صالح دې. (٥)

دَ تعليق مقصد: دَ دې تعليق مقصد دا دې چه احمدبن صالح په روايت كښې ((فلما عمل)) لكه چه زمونږ په هندوستانى نسخوكښې دې) په ځائ ((فلما غفل)) دې. په دواړو صورتونو كښې فاعل حضرت ابوبكر رضى الله عنه دې. او معنى هم تقريبًا نزدې نزدې ده. نودَ ((فلما عمل)) مطلب خو دا دې چه كله حضرت ابوبكر رضى الله عنه بل طرف ته مشغول شو او ((فلما غفل)) مطلب دې چه كله هغه غافل شو.

دَمذكوره تعليق تخريج: امام بخارى دَ خپل شيخ احمدبن صالح دا تعليق موصولاً (كتاب

---

١) (كشف البارى (ج٢ص٤٣٦)-

٢) (كشف البارى (ج١ص٢٩١)-

٣) (صحيح بخارى كتاب الصلاة باب الحراب فى المسجد (رقم ٤٥٤)-

٤) (صحيح بخارى كتاب العيدين باب الحراب والدرق يوم العيد رقم (٩٤٩)-

٥) (فتح البارى (ج٢ص٤٤٠) حيث قال الحافظ رحمه الله وهومقتضى إطلا أبى على بن السكن حيث قال كل مافى البخارى: الحدثنا أحمد غيرمنسوب فهوابن صالح"-

العيدين) كښې نقل كړيدې. (١)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت دَ حضرت عائشه رضي الله عنها دې جمله كښې دې. ((وكان يوم عيد، يلعب السودان بالدرق والحراب......)) (٢)

فائده: علامه ابن بطال فرمائى چه دَ باب دَ حديث نه معلومه شوه چه درق دَ جنګ دَ هغه سامان نه دې دَ كوم استعمال چه مجاهد له پكار دې. اودَ دې په ذريعه دَ دښمن دَ وسلې نه بچ كيدل پكار دى اودَ نبى عليه السلام اصحابو هم دا آلات استعمال كړى دى. (٣)

زمونږ په زمانه كښې دَ ډهال په ځاى بلټ پروف جيكټس استعماليږى په كوم چه دَ ګولئى اثر نه كيږى او پخوانې زمانه كښې دَ ډهال چه كوم حكم ووهم هغه دَ نن په زمانه كښې دَ بلټ پروف جيكټونو دې.

٨١-بَاب: الْحَمَائِلِ وَتَعْلِيقِ السَّيْفِ بِالْعُنُقِ

دَ حمائل معنى: حمائل — بفتح الحاء والميم — دَحمالة او حميلة جمع دهٔ، خو امام اصمعى رحمه الله فرمائى چه دَ حمائل دَ دې لفظ نه هيڅ واحد (مفرد) نشته بلكه دَ دې واحد محمل دې. (۴)

بهر حال دَ دې مفرد حماله وى حميله يا محمل دَ دې په معنى باندې دهٔ، دې ته پيټئى هم وائى كوم كښې چه توره زوړندولې شى. (۵)

دَ ترجمة الباب مقصد: علامه ابن بطال رحمه الله فرمائى چه دَ باب مقصد او فائده دا دهٔ چه تورې په غاړه كښې زوړندول پكار دى په خلاف دَ هغه سړى چه دَ دې خبرې قائل وى چه توره په غاړه كښې مه زوړندوه بلكه په سينه دې اوتړلې شى. نو ښكاره خبره دهٔ چه كه توره په غاړه كښې زوړنده كړى يا په سينه ئى اوتړى يوه خبره دهٔ او په دې كښې هيڅ بدى نشته. (۶)

علامه ابن المنير رحمه الله فرمائى چه دَ مصنف عليه الرحمة مقصد دَ دې ترجمونه دَ سلف صالحينو طريقه كار خودل دى چه هغوى به دَ وسلوباره كښې اختياروله او دا خودل دى چه دَ حضور صلى الله عليه وسلم په مباركه زمانه كښې به دَ كومو كومو وسلو استعمال كيدلو، دې دَ پاره چه هغه دَ نفس دَ پاكوالى سبب جوړشى او دَ بدعت نه دَ لريوالى ذريعه وى. (٧)

---

١) (تغليق التعليق (ج٣ص٤٤٥)-
٢) (عمدة القارى (ج١٤ص١٨٧)-
٣) (شرح ابن بطال (ج٥ص٩٨)-
٤) (شرح ابن بطال (ج٥ص٩٨)-
٥) (حواله بالا. فتح البارى (ج٦ص٩٥) ولسان العرب (ج١١ص١٧٨) (مادة ح.م.ل) -
۶) (القاموس الوحيد(ص٣٧٨) مادة حمل-
٧) (فتح البارى(ج٦ص٩٥)-

[٢٧٥١] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (١) قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْسَنَ النَّاسِ وَأَشْجَعَ النَّاسِ وَلَقَدْ فَزِعَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ لَيْلَةً فَخَرَجُوا نَحْوَ الصَّوْتِ فَاسْتَقْبَلَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدِ اسْتَبْرَأَ الْخَبَرَ وَهُوَ عَلَى فَرَسٍ لِأَبِي طَلْحَةَ عُرْيٍ وَفِي عُنُقِهِ السَّيْفُ وَهُوَ يَقُولُ لَمْ تُرَاعُوا لَمْ تُرَاعُوا ثُمَّ قَالَ وَجَدْنَاهُ بَحْرًا أَوْ قَالَ إِنَّهُ لَبَحْرٌ [ر: ٢٤٨٤]

تراجم رجال

١- سلیمان بن حرب: دا ابوسلیمان بن حرب ازدی رحمه الله دی. دَ دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب من کره أن یعود فی الکفر....)) لاندې راغلی دی. (٢)

٢- حماد بن زید: دا حماد بن زیدبن درهم ازدی بصری رحمه الله دې. دَ دوی حالات هم ((کتاب الإیمان باب ﴿وإن طائفتان من المؤمنین اقتتلوا....﴾ په ذیل کښې تیرشوی دی. (٣)

٣- ثابت: دامشهور تابعی حضرت ابومحمد ثابت بن اسلم بنانی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره ((کتاب العلم باب القراءة والعرض علی المحدث)) لاندې راغلی ده. (٤)

٤- انس: دا مشهور صحابی حضرت انس بن مالک رضي الله عنه دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه)) (٥)

تنبیه دَ حضرت انس رضي الله عنه نه روایت شوی حدیث باب تشریح روستو (کتاب الجهاد) په مختلفو ځایونو کښې تیره شویده. خو دَ بعضو په اول ځل راتلونکو جملوتشریح او توضیح دلته ذکر کولې شی.

قوله: وقد استبرأ الخبر....: په حقیقت کښې حضور صلی الله علیه وسلم دَ خبر تحقیق کړې وو.

((استبرأ)) معنی دَ تحقیق او تفتیش ده. (٦)

قوله: وهو یقول: لم تراعوا، لم تراعوا: حضور صلی الله علیه وسلم فرمائیل چه تاسو خلقو مه ویریږئ تاسو خلق مه ویریږئ.

علامه خطابی رحمه الله اود هغه په اتباع کښې علامه کرمانی رحمه الله او علامه عینی رحمه الله فرمائی

١) (قوله: عن أنس رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه فی کتاب الهبة باب من استعار من الناس الفرس-
٢) (کشف الباری (ج٢ ص١٠٥)-
٣) (کشف الباری (ج٢ص٢١٩)
٤) (کشف الباری (ج٣ص١٨٣)
٥) (کشف الباری (ج٢ص ٤)-
٦) شرح الکرمانی (ج١٢ص١٦٨) وعمدة القاری (ج ١٤ص١٧٨)-

چه كلمه ((لم)) دلته دَ ((لا)) ناهيه په معنى كښې دې او مطلب دا دې چه مه ويريږئ،دَ عربو خلق كلمه((لم)) داسې استعمالوى چه ((لم)) دَ ((لا)) په ځائ وانى. (١)

ليكن حضرت گنگوهى رحمه الله فرمائى ((لم تراعوا)) كښې دَ سر نه دَ ويرې نفى ده او په دې جمله كښې هغه مبالغه موندلې شى كومه چه ((لاتراعوا)) كښې نشى موندلې. دَ دې وجه دا ده چه په نهى او نفى كښې فرق دې نو نهى دَ خپل موجب دَ وجود متقاضى كيږى په خلاف دَنفى چه نفى كښې دَ هغې دَ موجب دَ وجود كيدل ضرورى نه دى.(٢)

اوس دَ حضور ﷺ دَ دې جملې((لم تراعوا))مطلب دا شو چه اې صحابه كرامو! تاسو اونه ويرېدلئ په دې كښې دَ سر نه دَ ويرې نفى اوشوه.

او چه دا ونيلې شوى دى اهل عرب كلمه ((لم)) ته كلمه ((لا)) ناهيه په ځائ هم استعمالوى دا په خپل موضع كښې نه ده واقع.(٣) يعنې كه دا استعمال چرته په بل ځائ كښې وى نو وى دې ليكن دلته كلمه ((لم)) دَ كلمه ((لا)) په ځائ نه ده استعمال شوې لكه چه علامه خطابى رحمه الله وغيره دعوى كړيده.

حضرت شيخ الحديث محمدزكريا رحمه الله هم دَ حضرت گنگوهى رحمه الله دا توجيه خوښه كړيده او دا ئې راجح گرځولې ده.(۴)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث باب ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله كښې دې. ((وفى عنقه السيف)) نودَ دې نه معلومه شوه چه توره په غاړه كښې زوړندول جائز دى.(۵)

ليكن اشكال دا كيږى چه په حديث كښې خودَ حمائل ذكر نشته او په ترجمه كښې خودَ حمائل هم ذكر دې. نو جواب دا دې چه حمائل دَ تورې حصه ده او دَ تورې ذكر كول دَحمائل په موجود كيدو باندې پخپله دلالت كوى. په دې وجه دَ دې جدا ذكر كولو څه ضرورت نشته.(۶)

---

(١) (أعلا الحديث (ج٢ص١٣٩٩) وشرح الكرمانى (ج١٢ص١٦٩) وعمدة القارى (ج١٤ص٧٧) قال العلامة الخطابى رحمه الله وقوله: يريد: لاتخافوا، والعرب تتكلم بهذة الكلمة هكذا، تضع كلمة ((لم)) موضع ((لا))- وقال (أبوعراش) الهذلى. رفونى وقالوا: ياخلاد لم ترع. وانظر لسان العرب مادة (ر.ف.ا) (ج١ ص٨٧)-

٢) (نور الأنوار مبحث النهى (ص۶٣)-

٣) (لامع الدرارى ((ج٧ص١٢٨)-

٤) (تعليقات لامع الدرارى (ج٧ص٢٣٨)-

۵) (عمدة القارى (ج١٤ص١٧٨) وفتح البارى (ج۶ص٩۵)-

۶) (عمدة القارى (ج١٤ص١٨٧)-

٨٢- بَاب: حِلْيَةِ السُّيُوفِ

دَ ترجمة الباب مقصد حلیة کالی ته وائی که دَ سرو زرو وی که دَ سپینو زرو او دَ امام بخاری رحمه الله مقصد دَ دې ترجمه نه داخودل دی چه په توره کښې سره زر یا سپین زر لګول جائز دی که نه؟ (١) لیکن په دې مسئله کښې اختلاف دې د دې دپاره تفصیل به موږ وړاندې دَ حدیث په تشریح کښې ذکر کوو.

[٢٧٥٢] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ أَخْبَرَنَا الْأَوْزَاعِيُّ قَالَ سَمِعْتُ سُلَيْمَانَ بْنَ حَبِيبٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا أُمَامَةَ (٢) يَقُولُ لَقَدْ فَتَحَ الْفُتُوحَ قَوْمٌ مَا كَانَتْ حِلْيَةُ سُيُوفِهِمُ الذَّهَبَ وَلَا الْفِضَّةَ إِنَّمَا كَانَتْ حِلْيَتُهُمُ الْعَلَابِيَّ وَالْآنُكَ وَالْحَدِيدَ

تراجم رجال

١- احمد بن محمد: دا ابوالعباس احمد بن محمدبن موسی المروزی رحمه الله دې. (٣)

٢- عبدالله: دا امام عبدالله بن مبارك الحنظلی رحمه الله دې. دَ دوی مختصر تذکره ((بدءالوحي)) کښې تیره شوې. (۴)

٣- الاوزاعی: دا ابوعمرو عبدالرحمن بن عمرو بن ابی عمرو یحمداوزاعی رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب العلم باب الخروج فی طلب العلم)) لاندې تیرشوی دی. (۵)

۴- سلیمان بن حبیب: دا امام قاضی سلیمان بن حبیب المحاربی الدارانی رحمه الله دې. ابوایوب، ابوبکر یا ابوثابت دَ هغوی کنیت دې. (۶)

دې دیرشو کالوپورې دَ مختلفو خلفاؤ مثلاً عمربن عبدالعزیز، یزید، ولید، هشام بن عبدالملك بن مروان، ولید بن یزید بن عبدالملك وغیره دَ طرف نه دَ دمشق قاضی په مرتبه فائز وو. (٧)

قاضی سلیمان بن حبیب حضرت ابوامامه الباهلی، حضرت ابوهریره، حضرت معاویه اوحضرت انس رضی الله عنه، عامر بن لدین اشعری او ولید بن عباده الصامت رضی الله عنهم تعالی وغیره نه دَ حدیث روایت کوی.

---

١) (عمدة القاری (ج ١٤ ص ١٨٨)-

٢) (قوله: سمعت أباأمامة رضی الله عنه: الحدیث أخرجه الإمام ابن ماجة غیر الإمام البخاری فی کتاب الجهاد باب السلاح رقم (٢٧٠٧)-

٣) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب مایقع من النجاسات فی السمن والماء-

٤) (کشف الباری (ج١ص٤٦٢)-

٥) (کشف الباری (ج٣ص٤٠٨)-

٦) (تهذیب الکمال (ج١١ص٣٨٢) وسیر أعلام النبلاء (ج٥ص٣٠٩)-

٧) (حواله بالا-

او د هغوی نه روایت کونکو کښې امام زهری، عمر بن عبدالعزیز (دا دواړه) د هغوی داقرانو نه دی، عبدالعزیز بن عمرعبدالعزیز، اوزاعی، عثمان بن ابی العاتکه ، ابوکعب، ایوب بن موسی السعدی، عبدالوهاب بن بخت وغیره شامل دی.(١)

امام یحیی بن معین رحمه الله فرمائی ((ثقة)) (٢)

امام عجلی او امام نسائی رحمهما الله نه هم د هغه توثیق مروی دې. (٣)

امام دارقطنی رحمه الله فرمائی ((لیس به بأس، تابعی مستقیم)) (٤)

علامه ذهبی رحمه الله فرمائی ((ثقة))(٥)

امام بخاری رحمه الله نه علاوه امام ابوداؤد او امام ابن ماجه رحمهما الله هم د دوی نه روایت اخستې دې. (٦)

په بخاری شریف کښې د هغوی نه صرف یو حدیث یعنی حدیث باب دې. (٧)

علامه واقدی، ابن سعد ، ابن حبان او علی بن عبدالله تمیمی رحمهم الله په قول د هغوی انتقال په کال ١٢٦ ه کښې شوې. او همدغه صحیح هم دی. (٨)

٥- **ابوامامه:** دامشهور صحابی حضرت ابوامامه رضی الله عنه صُدَیّ –بضم المهملة الأولی وفتح الثانیة وتشدید الیاء–(٩) ابن عجلان الباهلی دې.(١٠)

قوله: ...یقول: لقد فتح الفتوح قوم ماكانت حلیة سیوفهم الذهب والفضة: قاضی سلیمان بن حبیب رحمه الله فرمائی چه ما د حضرت ابوامامه باهلی رضی الله عنه نه اوریدلی هغوی فرمائیل چه بې شکه دا ټول فتوحات هغه خلقو (صحابه کرام رضی الله عنهم) کړی دی د چا د تورو ښائسته والې او زینت چه نه په سرو زرو سره شوې وو او نه په چاندئ سره.

حضرت ابوامامه باهلی رضی الله عنه چه دا اوفرمائیل صحابه کرام رضی الله عنهم د چا په لاسونوچه دا بې شمیره فتوحات پوره شوی دی د هغوی په تورو باندې نه د سرو زرو کار شوې وو او نه د چاندئ. د دې فرمان اوقول سبب د ابن ماجه په روایت کښې راغلی دی چه په دې روایت کښې دا تفصیل هم ذکر دې:

---

١) (شیوخ او تلامذه د پاره اوګورئ تهذیب الکمال (ج١١ص٣٨٣)-

٢) (تاریخ عثمان الدارمی (ص١٢٩) رقم (٤٠٨)-

٣) (تهذیب تاریخ ابن عساکر (ج٦ص٢٤٨)-

٤) (الکاشف (ج١ص ٤٥٨) رقم (٢٠٧٨)-

٥) (تهذیب الکمال (ج١١ ص ٣٨٤) وحواله بالا-

٦) (عمدة القاری (ج١٤ص١٨٨)-

٧) (فتح الباری (ج٦ص٩٥) وعمدة القاری (ج ١٤ص١٨٨)-

٨) (طبقات ابن سعد (ج٧ص ٤٥٦) وتهذیب الکمال (ج١١ص ٣٨٤)-

٩) (عمدة القاری (ج ١٤ص١٨٨)-

١٠) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الحرث والمزارعة، باب مایحذر من عواقب الاشتغال بآلة الزرع....

((قال (أي سليمان بن حبيب) دخلنا على أبي أمامة: فرأى في سيوفنا شيئا من حلية فضة، فغضب، وقال: لقد فتح.....))(١)

قاضي سليمان بن حبيب فرمائي چه مونږ خلق حضرت ابوامامه باهلي رضي الله عنه كره داخل شو نو هغه زمونږ په تورو باندې څه چاندي اوليده نو په غصه شو او ونې فرمائيل.... د امام اسماعيلي رحمه الله د روايت نه معلوميږي چه حضرت ابوامامه كره د داخليدلو واقعه د حمص ده. (٢) د طبراني د روايت نه پته لګي چه قاضي سليمان بن حبيب سره د هغه په نورو ملګرو كښې عبدالله بن ابى زكريا او مكحول رحمهما الله هم وو. (٣)

قوله: إنما كانت حليتهم العلابي والآنك والحديد: بلكه د اوښ د سټ اوږده پټه، سيسه او اوسپنه د هغوى د تورو كالې وو.

د ذكر شوې جملې مطلب: مطلب دا دې چه حضرات صحابه كرام رضوان الله عليهم اجمعين د چا په لاسونوچه دا لوئ لوئ او عظيم الشان فتوحات سرته رسيدلې وو، په دې عيش او عشرت كښې نه وو په كوم كښې چه نن تاسو خلق اخته ئي، ستاسو د تورو ښائست او كالى سپين زر او سره زر دى خود هغوى د تورو كالى به دا معمولى څيزونه وو. (٤)

د لفظ "علابى" تحقيق: العلابي -بفتح العين المهملة وتخفيف اللام وكسر الباء الموحدة- (٥)

د علباء جمع ده. علامه خطابى رحمه الله مطابق د سټ پټې ته وائى او په هريو سټ كښې دوه علباء وى اود اوښ په ټولو پټوكښې دا مضبوطې وى.(٦)

اوس دعلامه خطابى رحمه الله مطابق د ((العلابي)) نه د اوښ د سټ پټې مراد دى.

علامه قسطلانى رحمه الله فرمائى چه داسې به كيدل چه اول به د اوښ د سټ پټې خيرې كيدلې بيا به د تورې تيكى لاندينئ او پاځنئ حصه كښې دا تړلې كيده بيا به ئې راتاووله او دا به د ښائست يا كالى په توګه اختياروله شو. (٧)

د حافظ ابونعيم رحمه الله په (مستخرج) كښې چه كوم روايت دې په هغې كښې امام اوزاعى رحمه الله د علابي تفسير په دې الفاظوسره كړيدې. ((الجلود الخام التي ليست بمدبوغة)) يعنى هغه كچه څرمنې د كومې چه دباغت نه وى شوې.(٨)

---

١) (سنن ابن ماجه كتاب الجهاد باب السلاح رقم (٢٨٠٧)-
٢) (فتح البارى (ج ١٤ص٩٥)-
٣) (المعجم الكبير للطبرانى (ج٨ص ١٠٠) رقم (٧٤٩٣)-
٤) (فيض البارى (ج٣ص ٤٣٦)-
٥) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٨٨) وفتح البارى (ج ٦ص ٩٦)-
٦) (أعلام الحديث (ج٢ص ١٤٠٠) والقاموس الوحيد (ص١١١٣) مادة علب-
٧) (شرح القسطلانى (ج٥ص٩٨) وتعليقات اللامع (ج٧ص ٢٣٩)-
٨) (حواله بالا. وفتح البارى (ج ٦ص ٩٦)وعمدة القارى (ج ١٤ص١٨٨)-

او دَ علامه داودی رحمه الله دا خیال دې چه ((علابي رصاص)) هم دَ سیسې یو قسم دې. لیکن حافظ دَ علامه قزاز په (شرح غریب الجامع) په حواله سره دا خودلې دی چه دَ داؤدی دا خیال غلط دې. (۱)

بهرحال اکثرواهل لغت دَ اوبن دَ ستې پټې ته علابي وئیلې او همدغه راجح قول معلومیږي. (۲)

دَ "الانک" تحقیق: الآنك – بالمد وضم النون بعدها كاف – سیسې (سیکې) ته وائی دا داسې واحد مفرد لفظ دې دَ کوم چه هیڅ جمع نشته اودا هم وئیلی شوی دی چه ((آنك)) اسم جنس دې اودَ دې یوې ټکړې ته ((آنكة)) وائی.(۳)

او بعض حضراتو وئیلی دی ((آنك)) خالص سیسې ته وائی. (۴)

خو علامه داؤدی وائی چه ((آنك)) رانګ ته وائی.(۵) او رانګ یو معدنی څیز دې کوم سره چه یوځائې کول او دَ قلعی کار اخستلې شی. (۶)

اودَ علامه ابن الجوزی رحمه الله وینا ده چه ((آنكه)) قلعی سیسې ته وائی او ((القلعة – بفتح اللام)) یو دَ کان نوم دې دَ کوم طرف ته چه اهل عرب بنه رانګ سره منسوب کوی.(۷)

په توره سره یاسپین زر لګولوحکم: دَ احنافو او شوافعو حضراتوپه نزدپه توره باندې سره او سپین زر لګولو حکم دا دې چه دَ سرو زرو خوبالکل اجازت نشته خو سپین زردَ ښائست په توګه استعمالولې شی.(۸)

دَ دې حضراتو دلیل دَ ابوداؤد ترمذی او نسائی دا روایت دې. ((كانت قبيعة سيف الرسول الله صلى الله عليه وسلم من فضة))(۹)

((اللفظ للنسائي)) خو امام احمد رحمه الله نه دواړه قسمه روایتونه مروی دی. یوقول هم دغه چه

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۹۶)-
۲) (تاج العروس (۱ص۳۹۸) مادة علب-
۳) (فتح الباری (ج۶ص۹۶)-
٤) (فتح الباری (ج۶ص۹۶) وعمدةالقاری (ج١٤ص١٨٨)-
۵) (حواله بالا)-
۶) (مصباح اللغات(ص٦٨٤)مادة قصد-
۷) (حواله بالا ص۷۰۳)مادة قلع-
۸) (المجموع شرح المهذب للنووی(ج٤ص٤٤٤) وإعلاء السنن (ج۱۷ص ۳۲۱) کتاب الحظر والإ باحة وبذل المجهود (ج۱۲ص۸۳)-
۹) (سنن أبی داؤد کتاب الجهاد باب فی السیف یحلی رقم)۲۵۸۳) وسنن النسائی کتاب الزینة باب حلیة السف. رقم (۵۳۷۵) والجامع للترمذی أبواب الجهاد باب ماجاء فی السیوف وحلیتها رقم (۱۶۹۱) والشمائل المحمدیة للترمذی مع شرحه جمع الوسائل)ج۱صض۱۹٤) باب ماجاء فی صفة سیف رسول الله صلی الله علیه وسلم

صرف د چاندئی جوازشته (۱) دوئم قول دا دي چه سره زر هم په توره کښې استعمالولې شي. (۲)

دَ امام احمد دلائل او دَ دې جوابونه. امام احمد دَ سرو زرو په جواز دَ دې لاندینی احادیثو او آثارونه استدلال کړیدې.

① دَحضرت عثمان بن حنیف باره کښې مروی دی چه دَ هغه دَ تورې میخ دَ سروزرو وو (۳)

② دغه شان دَ حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه باره کښې روایت دې چه هغوی سره یوه توره وه چه دَ هغې ډلې یا ټکړې دَ سرو زرو وې. (۴)

③ امام ترمذی رحمه الله په خپل سند سره مزیدة العصری نه روایت کړیدې چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم کله مکه مکرمه کښې داخل شوې وو نو دَهغوی په توره باندې سره زر او سپین زر لګیدلې وو. دَ حدیث یو راوی طالب بن حجیر وائی ((**فسألته عن الفضة فقال: كانت بيعة السيف فضة**)) چه ما دَ هغوی نه دَ چاندئی باره کښې تپوس اوکړو نو هغوی اوونیل چه دَ تورې دَ موټی چاپیره چاندی وه. (۵)

خود امام ترمذی دا حدیث د مختلفو وهاتو په وجه معلول دي

امام ترمذی رحمه الله پخپله دې حدیث ته حسن غریب وئیلې دې او ښکاره خبره ده چه چه حدیث غریب د هغوی د صحیح احادیثو معارضه نشی کولې په کومو کښې چه په صراحت سره د سرو دپاره د ذهب د استعمال ممانعت راغلې دي

دَملاعلی قاری رحمه الله ارشاد: ملاعلی قاری رحمه الله جمع الوسائل شرح الشمائل کښې لیکی:

((**لايعارض هذا ماتقرر من حرمته بالذهب لأن هذاالحديث ضعيف، ولايصح الجواب بأن هذا قبل ورودالنهي عن تحريم الذهب لأن تحريمه كان قبل الفتح على مانقل، ولعله على تقدير صحته أنه كانت فضته مموهة بالذهب.... ويشير إليه حيث ما سأل الراوى عن الذهب.لأنه كان عالما بحرمته وانه لم يكن إلاتمويها**))(۶)

یعنی دا حدیث کښې چه کومه دَ سرو زرو دَ حرمت خبره مقرر شویده دَ دې معارضه نشی کولې ځکه چه دا حدیث ضعیف دې او دا جواب هم صحیح کیدې نشی چه داحدیث دَ سرو زرو دَ حرمت دَ نهی واردکیدو نه وړاندینې دې ځکه چه د سرو زرو حرمت دَ مکې دَ فتح نه

۱) (المغنی لابن قدامة (۲ص۳۲۵)-
۲) (حواله بالا-
۳) (المغنی لابن قدامة (۲ص۳۲۵) واعلاء السنن (ج۱۷ص ۳۲٤)-
٤) (حواله بالا-
۵) (الجامع للترمذی أبواب الجهاد باب ما جاء فی السيوف وحليتها رقم (۱۶۹۰) وقال الترمذی: وهذا حديث حسن غريب والشمائل المحمدية له مع جمع الوسائل (ج۱ص۱۹٤) باب ما جاء فی صفة سيف رسول الله صلی الله عليه وسلم-
۶) (المواهب اللدنية للبيجوری (ص۹۶) وجمع الوسائل فی شرح الشمائل (ج۱ص ۱۹٤)-

وراندې دې لکه چه نقل دی. اوکه د حدیث صحت اومنلې شی نو کیدیشی چه د تورې په چاندئی باندې د سرو زرو اوبه چړاو شوې وی اوددې خبرې طرف ته د راوی فعل هم اشاره کوی چه هغه د سرو زرو په بابت سوال نه دې کړې(بلکه د چاندئی باره کښې سوال کړیدې ځکه چه راوی ته پخپله د سرو زرو دحرمت علم وو او دا چه په دې باندې د سرو زرو اوبه چړاو شوې وې.

د دې حدیث په سند کښې یو راوی هود بن عبدالله دې، کوم چه ابن بطال رحمه الله مجهول ګرځولې دې. (۱) دغه شان علامه توربشتی رحمه الله فرمائی

((هذا الحدیث لاتقوم به حجة إذلیس له سند یعتد به))(۲)

یعنی په دې حدیث سره حجت نشی تام کیدې ځکه چه د دې حدیث سند د دې درجې نه دې چه په دې باندې اعتبار او بهروسه اوکړیشی.

دې نه علاوه بعضو محدثینو حضراتو او ائمه رجالو هم د دې حدیث په سند کلام کړیدې.

نو علامه ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی ((لیس إسناده بالقوی))(۳) او ابن القطان رحمه الله فرمائی ((هوعندی ضعیف لاحسن)) او ابوحاتم رازی رحمه الله فرمائی ((هذا منکر)) او علامه ذهبی رحمه الله فرمائی ((صدق ابن القطان)) (۴)

د حضرت عثمان بن حنیف باره کښې چه دا کوم روایت دې چه د هغه د تورې میخ د سرو زرو وو نودَ دې نه احنافوته هم څه اختلاف نشته. قاضی خان رحمه الله فرمائی ((ولابأس بمسامیر الذهب والفضة)) (۵)

او ترکومې چه د حضرت عمر رضی الله عنه د تورې تعلق دې چه په دې کښې د سرو زرو تکړې لګیدلې وې نو په دې کښې دوه احتماله دی:

① که چرې دا ثابته شی چه حضرت عمر رضی الله عنه به دا استعمالوله نو دا په اثر تمویه باندې محمول دی، مطلب دا چه د دغه تورې په ذکر شوی تکړو باندې د سرو اوبه چړاو وې. (۶)

② دا هم ممکن ده چه هغه توره حضرت عمر رضی الله عنه له په غنیمت کښې راغلې وې او هغه خپل خان سره ایخودې وی او هغه ئې استعمال کړې نه وی او دا خو واضح دی چه د سرو دپاره د سرو زرو یا سپینو زرو استعمال ممنوع دې د دې ساتل منع نه دی.ددې د پاره ئې خان سره کیخودې وی چه الله تعالی هغوی په کومو نعمتونو سره مشرف کړې وو چه هغوی له په مشرکانو باندې،دهغوی په مالونو او وسله باندې غلبه ورکړې وه چه د دې شکریه اداکړیشی.(۷)

---

۱) (تهذیب التهذیب (ج۱۱ص۷۴)-
۲) (انظر کتاب المیسر فی شرح مصابیح السنة (ج۳ص۸۹۰) وجمع الوسائل (ج۱ص۱۹٤)-
۳) (حواله بالا والاستیعاب بهامش الإصابة (ج۳ص۵۲۶)-
٤) (انظر جمع الوسائل فی شرح الشمائل وبهامشه شرح المناوی (ج۱ص۱۹٤)-
۵) (فتاوی قاضی خان بهامش الفتاوی العالمکیریة (الهندیة) (ج۳ص۴۱۳)-
۶) (اعلاء السنن (ج۱۷ص۳۲٤)-
۷) (حواله بالا-

په توره كښې سره زر استعمالول او حديث باب: حضرت ابوامامه الباهلى رضى الله عنه په حديث باب كښې د مضمون مطابق په توره كښې سره زر او سپين زر استعمالولو باندې تنقيد كړيدې. دينه معلوميږى چه د سرو او سپينو زرو كالى استعمالول په توره كښې جائز نه دى ليكن احناف او شوافع چاندى د زينت په توګه اختيارولو ته جائز وائى.

د دې اشكال په جواب كښې حضرت مولانا ظفر احمد عثمانى رحمه الله فرمائى چه د حضرت ابوامامه رضى الله عنه په حديث كښې داسې څه خبره نشته چه د چاندئى د كالى په توګه استعمال نفى وى، نو چه كله هغوى اوكتل چه خلق په دې كښې مشغول شو نو هغه تنقيد اوفرمائيلوچه خلق د دې قسمه كارونو نه ډډه اوكړى. ګنى پخپله په بخارى شريف كښې روايت راغلې دې چه د حضرت زبير رضى الله عنه توره په چاندئى سره ښائسته وه. (١)

دغه شان د حضرت عروه رحمه الله باره كښې هم راغلى دى چه د هغه په توره كښې چاندى لګيدلې وه. (٢) په دې خبره باندې دلالت كوى چه د حضرت ابوامامه رضى الله عنه دا قول چه د صحابه كرامو تورې به چه سرو زرو او سپينو زرو ښائسته نه وې په اغلب باندې مبنى دې او په دې كښې د جواز نفى نشته. د حضرت ابوامامه رضى الله عنه منشاء همدغه وه چه خلق دې تورو ښائسته كولو كښې مشغول نه شى او د دې خبرې تنبيه كول وو چه د فتح او كامرانئ مدار په دې نه دې چه تورې دې ښائسته كړيشى. (٣)

٨٣- بَاب: مَنْ عَلَّقَ سَيْفَهُ بِالشَّجَرِ فِي السَّفَرِ عِنْدَ الْقَائِلَةِ

د ترجمة الباب مقصد: دلته د دې باب لاندې امام بخارى رحمه الله دا خودلې دى كه اوزګار وخت وى، او سړې آرام او قيلوله كوى او په دې وخت كښې خپله توره چرته اونه يا كونډه كښې زوړند كړى نو هيڅ باك نشته خكه چه د دې اصل په سنت كښې موجود دې او دغه شان حضور صلى الله عليه وسلم هم خپله توره په اونه كښې زوړند كړې وه.

او علامه عينى رحمه الله فرمائى چه د دې ترجمه فائده دا ده چه د نبى اكرم صلى الله عليه وسلم بهادرى، په الله تعالى باندې توكل او صدق يقين بيان كړيشى. (٤)

[٢٧٥٣] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي سِنَانُ بْنُ أَبِي سِنَانٍ الدُّؤَلِيُّ وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ (٥) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَ أَنَّهُ غَزَا مَعَ

---

١) (الصحيح البخارى (ج٦ص٥٦٦) كتاب المغازى باب قتل أبى جهل رقم (٣٩٧٤)-

٢) (حواله بالا-

٣) (إعلاء السنن (ج١٧ص٣٢١)-

٤) (الأبواب والتراجم (ج١ص١٩٨) وعمدة القارى(ج١٤ص١٨٩)-

٥) (قوله: جابر بن عبدالله رضى الله عنهما الحديث: أخرجه البخارى أيضًا فى كتاب الجهاد باب تفرق الناس عن الإمام عندالقائلة والاستظلال بالشجر رقم (٢٩١٣) وكتاب المغازى باب غزوة ذات الرقاع رقم (٣٤، ٣٥، ٤١٣٦) ومسلم كتاب صلاة المسافرين باب صلاة الخوف رقم (١٩٤٩) والنسائى فى سننه كتاب صلاة الخوف رقم ١٥٥٣و١٥٥٥)-

رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ نَجْدٍ فَلَمَّا قَفَلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَفَلَ مَعَهُ فَأَدْرَكَتْهُمُ الْقَائِلَةُ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ فَنَزَلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَفَرَّقَ النَّاسُ يَسْتَظِلُّونَ بِالشَّجَرِ فَنَزَلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ سَمُرَةٍ وَعَلَّقَ بِهَا سَيْفَهُ وَنِمْنَا نَوْمَةً فَإِذَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُونَا وَإِذَا عِنْدَهُ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ إِنَّ هٰذَا اخْتَرَطَ عَلَيَّ سَيْفِي وَأَنَا نَائِمٌ فَاسْتَيْقَظْتُ وَهُوَ فِي يَدِهِ صَلْتًا فَقَالَ مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي فَقُلْتُ اللّٰهُ ثَلَاثًا وَلَمْ يُعَاقِبْهُ وَجَلَسَ [۲۷۵۶، ۳۸۹۸، ۳۹۰۵، ۳۹۰۶، ۳۹۰۸]

تراجم رجال

۱- ابوالیمان: دا ابوالیمان حکم بن نافع بصری رحمه الله دی.

۲- **شعیب**: دا ابوبشر شعیب بن ابی حمزة قرشی اموی رحمه الله دی. د دې دواړو حضراتو حالات ((بدءالوحی)) د شپږم حديث په ذیل کښې راغلی دی.(۱)

۳- الزهري: دا امام محمد بن مسلم ابن شهاب زهری رحمه الله دی. د ده حالات هم اجمالاً ((بدءالوحی)) د دریم حدیث په ذیل کښې راغلی دی.(۲)

۴- سنان بن ابی سنان الدؤلی: دا سنان بن ابوسنان یزید بن امیه الدؤلی المدنی رحمه الله دی. (۳)

دی د حضرت جابربن عبدالله، حضرت حسین بن علی بن ابی طالب، حضرت ابوهریره رضی الله عنهم او ابوواقداللیثی رحمه الله نه روایت کوی.

او د ده نه زید بن اسلم او امام زهری رحمه الله روایت کوی.(۴)

امام عجلی رحمه الله فرمائی ((مدنی تابعی ثقة)) (۵)

امام ذهبی رحمه الله فرمائی ((ثقة)) (۶)

امام ابوحاتم او امام ابن حبان رحمهما الله هغه په (کتاب الثقات) کښې ذکر کړې (۷)

د امام بخاری نه علاوه امام مسلم، ترمذی اونسائی رحمهم الله هم د ده نه روایات اخستې دی.(۸)

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۴۷۹-۴۸۰)-
۲) (کشف الباری (ج۱ص۳۲۶)-
۳) (تهذیب الکمال (ج۱۲ص۱۵۱ وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۸۹)-
۴) (تهذیب الکمال (ج۱۲ص۱۵۲)-
۵) (حواله بالا-
۶) (الکاشف للذهبی (ج۱ص۴۶۸ رقم (۲۱۵۶)-
۷) (تهذیب الکمال (ج۱۲ص۱۵۲)-
۸) (حواله بالا-

يحيى بن بكير رحمه الله فرمائى چه د دوو اتيا كالو (۸۲) په عمر كښې په كال ۱۵۰ھ كښې وفات شو. (۱) رحمه الله رحمة واسعة.

۵- ابوسلمه بن عبدالرحمن: دا مشهور تابعى محدث حضرت ابوسلمه بن عبدالرحمن بن عوف رحمه الله دې. د ده حالات ((كتاب الإيمان باب صوم رمضان احتسابًا من الإيمان)) لاندې تيرشوى دى. (۲)

۶- جابر بن عبدالله رضي الله عنهما: دا مشهور صحابى حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنهما دې. (۳)

قوله: أخبرنا أنه غزا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم قبل نجد فلما قفل.....: حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه ابوسلمه بن عبدالرحمن ته خبروركړو چه هغه نبى اكرم صلى الله عليه وسلم سره د نجد طرف ته په يوه غزا كښې شريك وو. كله چه رسول الله صلى الله عليه وسلم واپس شو نو هغوى سره دى هم واپس شو. د قيلولې په وخت كښې مى هغه په داسې وادئى كښې اوموندلو په كومه كښې چه لوئ لوئ ازغني ونې وې. حضور اكرم صلى الله عليه وسلم هلته كوز شو او خلق هم د ونود سورو حاصلولو په غرض خواره شو. پخپله حضور صلى الله عليه وسلم د يوې ونې لاندې آرام كولو او خپله توره ئى په دغه ونه كښې زوړنده كړه. مونږ ټول اوده وو چه رسول الله صلى الله عليه وسلم مونږ ته آواز اوكړو چه مونږ اوكتل نو يو بدو هغوى صلى الله عليه وسلم سره ولاړ وو. رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه دې سړى هم زما توره په ما باندې راوچته كړې وه او زه اوده ووم. كله چه بيدار شوم نو بربنډه توره د ده په لاس كښې وه، ده ماته اووئيل چه اوس به دې رانه څوك بچ كوى؟ نو ما درې ځل الله اووئيل نو توره د بدو د لاس نه پريوتله او حضور صلى الله عليه وسلم راوچته كړه، حضور صلى الله عليه وسلم دې اعرابى ته هيڅ سزا ورنه كړه.

تنبيه: د حديث باب مكمل تشريح په كتاب المغازى (۴) كښې راغلې ده. د دې د پاره مونږ دلته صرف په ترجمه باندې اكتفا اوكړه. البته بعض فوائد كوم چه د حديث باب نه مستنبط كيږى ذكر كول به د فائدې نه خالى نه وى.

د حديث باب نه مستنبط فائدې: ① په ونه وغيره كښې توره او وسله د حفاظت په غرض زوړندول صحيح دى او دا امر معمول به دې. او په سنت كښې د دې اصل موجود دې. (۵)
② د شپې او قيلولې په وخت كښې د امام او سلطان حفاظت كول په خلقو باندې واجب او ضرورى دى اود دې خبرې خيال نه ساتل غلطى او امر قبيح دې. (۶)

---

۱) (حواله بالا، وطبقات ابن سعد (ج۵ص۲۴۹) والكاشف (ج۱ص۴۶۸)-
۲) (كشف البارى (ج۲ص۳۲۳)-
۳) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب من لم ير الوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر
۴) (كشف البارى كتاب المغازى (ص۳۲۲-۳۲۶)-
۵) (شرح ابن بطال (ج۵ص۱۰۰)-
۶) (شرح ابن بطال (ج۵ص۱۰۱)-

④ دَ حديث باب نه دَ رسول الله ﷺ دَ صبر او برداشت پته لگى چه سره دَ دې خبرې چه مغوى ﷺ ته دَ دغه اعرابى نه دَ بدلې اخستلو طاقت حاصل وو ليكن حضور ﷺ معاف كړلو. جاهلانو سره هم دغه طريقه اختيارول پكار دى.(١)

⑤ دَ مصنف ابن ابى شيبه رحمه الله دَ روايت نه معلوميږى چه دَ حديث واقعه دَ آيت مبارك ﴿والله يعصمك من الناس﴾(٢)

دَ نزول سبب جوړ شوې وو، حضرت ابوهريره رضى الله عنه فرمائى:

((كنا إذا نزلنا طلبنا للنبى صلى الله عليه وسلم أعظم شجرة وظلها قال: فنزلنا تحت شجرة فجاء رجل وأخذ سيفه فقال: يا محمد من يمنعك منى؟ قال: الله، فأنزل الله: ﴿والله يعصمك من الناس﴾- (٣)

يعنى چه كله به يو ځائ كښې كوزيدو نو دَ نبى عليه السلام دپاره به مو لويه ونه اودَ دې سورې لټولو نو يوځل مونږ دَ يوې ونې لاندې اوده شو نو يو سړې راغلو اوهغه دَ حضور ﷺ توره راوچته كړه او وئى وئيل اې محمد مانه به تاخوك بچ كوى؟ نو نبى عليه السلام اوفرمائيل الله! الله تعالى دا آيت نازل كړو ﴿والله يعصمك من الناس﴾.

او دَ نبى اكرم ﷺ دَ حراست او حفاظت په سلسله كښې تفصيلى بحث روستو تيرشو.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله كښې دې ((فنزل تحت شجرة وعلق بها سيفه)) (۴) دينه معلومه شوه چه په ونه كښې توره زوړندولو كښې څه باك نشته.

۸۳- باب: لُبْسِ الْبَيْضَةِ

دَترجمة الباب مقصد: ((البيضة))خود يعنى دَ اوسپنې ټوپئى ته واى او امام بخارى رحمه الله دلته په سر باندې دَ اوسپنې ټوپئى اغوستلو مشروعيت او جواز خودلې دې چه دَ دې استعمال نبى عليه السلام نه ثابت دې او دا دَ توكل على الله خلاف نه دى. (۵)

[٢٧٤٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ (٦) جُرْحِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ جُرِحَ وَجْهُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكُسِرَتْ رَبَاعِيَتُهُ وَهُشِمَتْ الْبَيْضَةُ عَلَى رَأْسِهِ فَكَانَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَام

---

١) (حواله بالا-

٢) (المائده:٦٧-

٣) (شرح ابن بطال (ج٥ص١٠٠)-

٤) (فتح البارى (ج٦ص٦) وعمدة القارى (ج١٤ص١٨٩)-

٥) (عمدة القارى (ج١٤ص١٩٠) ولامع الدرارى (ج٧ص٢٤٠)-

٦) (قوله: عن سهل رضى الله عنه: الحديث مر تخريجه فى كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم....-

تَغْسِلُ الدَّمَ وَعَلِيٌّ يُمْسِكُ فَلَمَّا رَأَتْ أَنَّ الدَّمَ لَا يَزِيدُ إِلَّا كَثْرَةً أَخَذَتْ حَصِيرًا فَأَحْرَقَتْهُ حَتَّى صَارَ رَمَادًا ثُمَّ أَلْزَقَتْهُ فَاسْتَمْسَكَ الدَّمُ [ر: ۲۴۰]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن مسلمه: دا ابوعبدالرحمن بن عبدالله بن سلمه بن قعنب قعنبی رحمه الله دی. دَ ده تذکره اجمالا ((کتاب الإیمان باب من الدین الفرار من الفتن)) لاندې تیره شویده. (۱)

۲- عبدالعزیز: دا عبدالعزیز بن ابی حازم سلمة بن دینار رحمه الله دی. (۲)

۳- ابیه: ((أب)) نه مراد ابوحازم سلمه بن دینار الاعرج المدنی رحمه الله دی. (۳)

۴- سهل: دا مشهور صحابی حضرت سهل بن سعد الساعدی رضی الله عنه دی. (۴)

تنبیه: د حدیث باب تشریح روستو په کتاب الوضوء (۵) کښې او کتاب المغازی (۶) او کتاب الطب (۷) کښې هم راغلې دې.او همدغه حدیث اوس ماقبل کښې یو څو بابونه وړاندې تیر شویدې.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت په دې جمله کښې دې. ((وهشمت البیضة علی رأسه))(۸) هغه دَ اوسپنې ټوپئی چه دَ رسول الله ﷺ په سرباندې پرته وه ماته شوه. دینه لبس بیضه ثابت شویده چه مدعا ده.

۸۵- بَاب: مَنْ لَمْ يَرَ كَسْرَ السِّلَاحِ عِنْدَ الْمَوْتِ

دَترجمة الباب مقصد: دَ جاهلیت دَ خلقو طریقه دا وه چه په هغوی کښې به څوك بهادر مړشو نو دَ هغه وسلې به خلقوماتولې اودا به ئې ونیل چه اوس دَ دې استعمالونکې باقی پاتې نشو نو دا به څه باقی پاتې وی اوکله کله خو به مړکیدونکی پخپله وعده اخستله چه د ده وسله دې ماته کړیشی.

نودَ دې تردید دلته امام بخاری رحمه الله کړیدې چه دا دَ جاهلیت دَ خلقو کار او فعل دې په اسلام کښې دَ دې هیڅ تصور نشته. (۹)

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص ۸۰)-
۲) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الصلوة باب نوم الرجال فی المسجد-
۳) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباالدم عن وجهه-
٤) (حواله بالا-
۵) (صحیح البخاری کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباهاالدم عن وجهه-
۶) (کشف الباری کتاب المغازی (ص۲٤۷)-
۷) (کشف الباری کتاب الطب ص ۳٤)-
۸) (فتح الباری (ج۶ص۹۷) وعمدة القاری (ج ١٤ص ۱۹۰)-
۹) (فیض الباری (ج۳ص ٤۳۶) وفتح الباری (ج۶ص۹۷) وعمدة القاری (ج ١٤ص ۱۹۱) وإرشادالساری (ج۵ص ۱۰۰)

حافظ صاحب فرمائي چه غالباً دا هم كيدېشي چه امام بخاري رحمه الله د جعفر طيار بن ابى طالب رضي الله عنه واقعې طرف ته اشاره كړې وى. كله چه هغه په جنګ موته كښې شهيد كيدلو نو هغه خپله وسله (نيزې او تورې) ماتې كړې وې او د خپلو اسونو پښې ئې پريكړې وې چه دښمن دا د مال غنيمت په توګه وانخلى.

نو امام بخاري رحمه الله فرمائي چه دا د حضرت جعفر رضي الله عنه ذاتى فعل او د هغه اجتهاد وو باقى داسې وسلې نشى ماتولې ځكه چه قاعده داده چه د مال تلف كول جائز نه دى. هغوى ليكى:

((ولعل المصنف لمح بذلك إلى مانقل عنه أنه كسر رمحه عند الاصطدام حتى لايغنمه العدو أن لوقتل وكسر جفن سيفه وضرب بسفه حتى قتل كما جاء نحو ذلك عن جعفر بن أبي طالب في غزوة مؤتة (١) فأشار إلى أن هذا شئ لعله جعفر وغيره عن اجتهاد والأصل عدم جواز إتلاف المال لأنه يفعل شيئا محققا إلى أمر غير محقق)) (٢)

د حضرت ګنګوهي رحمه الله رائې: پورته تاسو د نورو شارحينو مثلاً حضرت كشميري رحمه الله، حافظ صاحب، علامه عينى او علامه قسطلاني رحمه الله وغيره رائې په ترجمة الباب د مقصد باره كښې اوكتله. اوحضرت فقيه النفس ګنګوهي رحمه الله يوه بله خبره د ترجمة الباب د مقصد په توګه بيان كړيده. هغه دا چه كه چرې د وسلې وغيره د ماتولو څه فائده وى نو وسله ماتول جائز دى ګنى هغه په اسراف منهى عنه كښې داخل دى.

د دې وجه دا ده چه نبى عليه السلام د خپل وفات حسرت آيات په وخت كښې خپله وسله تلف كړې او ضائع كړې نه وه ځكه چه په هغې كښې څه فائده نه وه. او كه په وسله وغيره ماتولو كښې څه فائده وى مثلاً د وسلې د دښمن په لاس لګيدو ويره وى، يا د دې په وجه خپل ځان ته د نقصان رسيدو څه خطره وى يا بل چاته د نقصان رسيدو خطره وى مثلاً يو ماشوم وى يا ليونې چه د هغه په لاس دا وسله لګيدو سره خپل ځان ته نقصان رسوى يا د وسلې خپل ځان سره د كيخودو تهمت يا خرابئ څه انديښنه وى لكه د هندوستان د جنګ آزادئ ١٨٥٧ء كښې چه ووچه د چا د كور نه هم وسله راووتله نو هغه ته به د هندوستان حكومت نقصان رسولو نو په دې ټولو صورتونو كښې وسله ماتول جائز دى ځكه چه دا ټول صورتونه د څه نا څه فائدې متضمن دى. (٣)

حضرت شيخ الحديث د حضرت ګنګوهي رحمه الله رائې ته ترجيح وركړيده. (٤)

[٢٧٥٥] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَبَّاسٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ (٥) قَالَ مَا تَرَكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا سِلَاحَهُ وَبَغْلَةً بَيْضَاءَ وَأَرْضًا جَعَلَهَا صَدَقَةً [ر: ٢٥٨٨]

---

١) (انظر سنن أبى داوٗد أبواب الجهاد باب فى الدابة تعرقب فى الحرب رقم (٢٥٧٣) وقال أبوداوٗد هذاالحديث ليس بالقوى. والسيرة الحلبية (ج٣ص٦٧)

٢) (فتح البارى (ج٦ص٩٧) وانظر لتفصيل مباحث غزوة مؤتة كشف البارى كتاب المغازى (ص٧٧)-

٣) (لامع الدرارى (ج٧ص٢٤١)-

٤) (الأبواب والتراجم (ج١ص١٩٨)-

٥) (قوله: عن عمرو بن الحارث رضى الله عنه: الحديث مرتخريجه فى كتاب الوصايا باب الوصايا-

تراجم رجال

۱- عمرو بن عباس: دا ابوعثمان عمرو بن عباس البصری رحمه الله دي. (۱)

۲- عبدالرحمن: دا عبدالرحمن بن حسان عنبری بصری رحمه الله دي. (۲)

۳- سفیان: دا مشهور امام حدیث تبع تابعي ابوعبدالله سفیان بن سعیدبن مسروق ثوری رحمه الله دي. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب علامة المنافق)) لاندې تیرشوی دی. (۳)

۴- ابواسحاق: دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید سبیعی رحمه الله دي. دَ ده تذکره ((کتاب الإیمان باب الصلاة من الإیمان)) کښې تیره شویده. (۴)

۵- عمرو بن الحارث: دا مشهور صحابی، ام المؤمنین حضرت جویریه رضی الله عنها رور حضرت عمر بن الحارث رضی الله عنه دي. (۵)

قوله: قال: ماترك النبي صلى الله عليه وسلم إلا سلاحه وبغلة بيضاء وعرضا:
حضرت عمرو بن الحارث رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپل وفات په وخت کښې خپله وسله، یو سپین قچر او په خیبر کښې یوه زمکه کومه چه هغوی صدقه کړې وه نه علاوه هیڅ نه وو پریخی.

دا حدیث (کتاب الوصایا) په شروع کښې راغلې دې.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت په دې معنی دې چه اهل جاهلیت کښې دَ مړکیدونکی وسله به ماتولې شوه او دَ څناورو پښې به پریکولې شوې، په دې کار کښې نبی علیه السلام دَ هغوی مخالفت اوکړو او چه کوم څه هغوی صلی الله علیه وسلم په ترکه کښې پریخې وو دَ هغې متعلق ئې هیڅ قسم وصیت اونه فرمائیلو سوا دَ خیبر دَ زمکې نه، هغه ئې دَ الله تعالی په لار کښې صدقه کړه. دَ حضور صلی الله علیه وسلم دې کار نه دا ثابته شوه چه واقعی دَ وسلې ماتولو رسم صحیح وې نو نبی علیه السلام به خامخا دَ دې وصیت فرمائیلو. نو قسطلانی رحمه الله فرمائی

((وخالف صلى الله عليه وسلم أهل الجاهلية فيما كانوا يوصون به من كسر السلاح، وعقر الدواب، وحرق المتاع، من ترك بغلته وسلاحه وأرضه من غير إيصاء في ذلك بشيء إلا صدقة في سبيل الله)) (۶)

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الصلاة باب فضل استقبال القبلة-
۲) (حواله بالا-
۳) (کشف الباری (۲ص۲۷۸)-
۴) (کشف الباری (ج۲ص ۳۷۰)-
۵) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الزکاة علی الزوج والأیتام فی الحجر-
۶) (شرح القسطلانی (ج۵ص ۱۰۰) وانظر شرح ابن بطال (ج۵ص۱۰۲) وعمدة القاری (ج ۱۴ص۱۹۱)-

دَ كسر سلاح نه دَ ممانعت حكمت: اسلامى شريعت چه وسله وغيره نه تلف كولو او نه ماتولو بابت كښې فرمائيلى دى دَ دې حكمت دا دې چه دا وسله وغيره دَ مسلمان دَ ذكر خير دَ بقا ذريعه اودَ كومو نيكو اعمالو بنياد هغې اچولې او په كومو خو خصلتونو باندې هغه خلق راپاسوى نودَ هغې دَ زياتوالى او ډيروالى سبب دې. په خلاف دَ اهل جاهليت، دَ هغوى دَ كسر سلاح په فعل كښې دې خبرې ته اشاره ده چه دَ هغوى اعمال ختم اودَ هغوى دَ خير آثار به ضائع او ناپيد شى.

نوعلامه ابن المنير اسكندرانى رحمه الله فرمائى ((وفي إبقاء السلاح عنوان للمسلم على إبقاء ذكره، واستمناء أعماله الحسنة التي سنها للناس، وعادته الجميلة التي حمل عليها العباد، بخلاف أهل الجاهلية ففي فعلهم ذلك إشارة إلى انقطاع أعمالهم وذهاب آثارهم))(١)

٨٦-بَاب: تَفَرُّقِ النَّاسِ عَنْ الْإِمَامِ عِنْدَ الْقَائِلَةِ وَالِاسْتِظْلَالِ بِالشَّجَرِ

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله دلته دا خودلى دى چه دَ اسلام مجاهدين كله چه دَ جهاد وخت نه وى او فارغ وخت وى نو هغوى دې دَ آرام دَ پاره اخوا ديخوا خواره شى خو چه دَ ناڅاپى حملې وغيره انديښنه نه وى نو په دې كښې هيڅ خرابى نشته.

حضرت شيخ الحديث محمدزكريا كاندهلوى رحمه الله فرمائى چه په شارحينو كښې چا هم دَ دې ترجمه غرض او مقصد طرف ته توجه نه ده وركړې او زما په نزد دَ ټولونه بهتره توجيه دلته دا ده چه امام بخارى رحمه الله دَ دې ترجمة الباب په ذريعه دَ دې وهم دَ لرې كولو طرف ته اشاره كړيده چه دَ سنن ابوداؤد په روايت سره پيدا كيږى. (٢)

ابوداؤد كښې حضرت ابوثعلبه الخشنى رضي الله عنه روايت دې چه:

((كان الناس إذا نزلوا منزلا ـ وقال عمرو: وكان الناس إذا نزل رسول الله صلى الله عليه وسلم منزلا ـ تفرقوا في الشعاب والأودية، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن تفرقكم في هذه الشعاب والأودية إنما ذلكم من الشيطان ولم ينزل بعد ذلك منزلا إلا انضم بعضهم إلى بعض حتى يقال: لو بسط عليهم ثوب لعمهم))(٣)

يعنى صحابه كرام رضي الله عنهم به چه كله په يومنزل كښې كوزيدل، دَ امام ابوداؤد شيخ عمرو فرمائى چه كله به رسول الله صلى الله عليه وسلم په يو منزل كوزيدو نو صحابه كرام رضي الله عنهم به چرته په كندو او واديانوكښې خوريدل نو رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه ستاسو خلقو دې كندو او واديانوكښې خوريدل بې شكه دَ شيطان دَ طرف نه دى. دې نه پس چه به كله هم رسول الله صلى الله عليه وسلم په يو منزل باندې ډيره واچوله نو ټول خلق به په خپل مينځ كښې يوځائ شو، تردې پورې وئيلى شوى دى چه كه يوه كپړا په هغه ټولو خوره شوې وې نو هغه ټول په هغه كپړا كښې پټيدې شو.

---

١) (شرح القسطلانى (ج٥ص ١٠٠) وتعليقات لامع الدرارى (ج٧ص٢٤٢)-

٢) (الأبواب والتراجم (ج١ص١٩٨)-

٣) (سنن أبى داؤد أبواب الجهاد باب مايؤمر من انضمام العسكر وسعته رقم (٢٦٢٨)-

د دې روایت خو دا معلومه شوه چه د اسلام د مجاهدینو په اوزګار وخت کښې اخوا دیخوا خوریدل او ګډوډ کیدل جائز نه دی، نو امام بخاری رحمه الله دلته روایت باب ذکر کولو سره اوفرمائیل چه دا جائز دی.

یو تعارض او د هغې حل: تاسو اوس اوکتل چه امام بخاری رحمه الله خود دې قائل دې چه د لښکر د اوزګارتیا په وخت د آرام کولو په غرض یوخوا بل خوا خوریدل جائز دی او امام ابوداؤد د دې د عدم جواز قائل دې. نو اوس د صحیح بخاری او سنن ابی داؤد په تراجم باب کښې تعارض واقع کیږی. تردې پورې چه د دواړو روایتونه هم خپل مینځ کښې متعارض دی. د حضرت جابر رضي الله عنه روایت د جواز طرف ته اشاره کوی نو د سنن ابوداؤد روایت کښې ممانعت دې.

د دې تعارض جواب دا دې چه د دواړو روایتونو محمل جدا جدا دې. د ابوداؤد شریف روایت په کوم کښې چه د اخوادیخوا خوریدلو ممانعت دې، تعلق په یوځایٔ کښې د کوزیدلو د شروع وختونونه دې، مطلب دا چه کله هم لښکر یو ځایٔ کښې ډیره واچوله نو زر اخوا دیخوا نه دی کیدل پکار بلکه هم نزدې اوسیدل پکار دی چه سلطان یا مشر ته په مشوره کولو کښې تکلیف پیښ نشی.

اوس چه ترکومې د ګډوډ کیدلو او خوریدلو د اجازت تعلق دې لکه چه د باب روایت په دې واضح دلالت کوی نود دې تعلق د ډیرې اچولو نه پس وختونو سره دې. مثلاً قیلوله یا نور ضروریاتود پاره هم په یو وخت کښې خلق مشغول شی، غالباً هم دې طرف ته امام بخاری رحمه الله هم اشاره کړیده چه په ترجمه کښې دا الفاظ هم دی. ((عند القائلة والاستظلال بالشجر)).

حضرت شیخ الحدیث محمد زکریا کاندهلوی رحمه الله د دې مذکوره تعارض جواب ورکولو کښې فرمائی:

((فیمکن أن یجاب عنه بأن المنع عن التفرق إنما هو عند ابتداء النزول لمصالح تقتضیه کأن یکون جمیع العسکر بمرأى من الإمام لیراقبهم ویشاورهم ونحو ذلك من الفوائد، وأما جواز التفرق فالمراد به التفرق بعد النزول مجتمعا في وقت آخر للقیلولة وغیرها من الحاجات، ولعل الإمام البخاری إلیه أشار بقوله في الترجمة: عند القائلة والاستظلال بالشجر)) (١)

د جواب خلاصه دا شوه چه د سنن ابوداؤد د روایت تعلق په یوځایٔ کښې د کوزیدونه پس دې او په روایت باب کښې چه کوم حکم بیان شویدې هغه د روستو اوقاتو دې.

[٢٧٥٦] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنَا سِنَانُ بْنُ أَبِي سِنَانٍ وَأَبُو سَلَمَةَ أَنَّ جَابِرًا أَخْبَرَهُ

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ سِنَانِ بْنِ أَبِي سِنَانٍ الدُّؤَلِيِّ أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا (٢) أَخْبَرَهُ أَنَّهُ غَزَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى

---

١) (الأبواب والتراجم (ج١ص١٩٨)-

٢) (قوله: ان جابر بن عبدالله رضی الله عهنما: الحدیث مر تخریجه آنفاقیل بابین-

اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَدْرَكَتْهُمُ الْقَائِلَةُ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ فَتَفَرَّقَ النَّاسُ فِي الْعِضَاهِ يَسْتَظِلُّونَ بِالشَّجَرِ فَنَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ شَجَرَةٍ فَعَلَّقَ بِهَا سَيْفَهُ ثُمَّ نَامَ فَاسْتَيْقَظَ وَعِنْدَهُ رَجُلٌ وَهُوَ لَا يَشْعُرُ بِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ هٰذَا اخْتَرَطَ سَيْفِي فَقَالَ مَنْ يَمْنَعُكَ قُلْتُ اللّٰهُ فَشَامَ السَّيْفَ فَهَا هُوَ ذَا جَالِسٌ ثُمَّ لَمْ يُعَاقِبْهُ [ر: ٢٧٥٣]

تنبیه: حدیث باب دلته امام بخاری رحمه الله په دوو سندونو سره ذکر کړیدي. یو خو بالکل هم هغه سند دې چه اوس «باب من علق سیفه بالشجر...» لاندې تیرشو. دونم سند کښې هم دوه صرف داسې حضرات، دی چه په اول سند کښې نشته یوموسی بن اسماعیل اوبل ابراهیم بن سعد.

دَ موسی بن اسماعیل نه مراد تبوذکی بصری رحمه الله دې، دَ هغوی حالات «بدء الوحی» څلورم حدیث کښې تیرشویدې.(١)

او ابراهیم بن سعد نه مراد ابواسحاق ابن عبدالرحمن بن عوف رحمه الله دې. دَ دوی تذکره «کتاب الإیمان باب تفاضل أهل الإیمان في الأعمال» لاندې تیره شویده. (٢)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت ظاهر دې چه په دې جمله کښې دې. «فتفرق الناس في العضاه یستظلون بالشجر» (٣)

٨٧- بَاب: مَا قِيلَ فِي الرِّمَاحِ

دَترجمة الباب مقصد: دَ حافظ ابن حجر او علامه عینی رحمه الله وغیره رائې دا ده چه امام بخاری رحمه الله دلته دَ رماح استعمال او هغه خپل ځان سره دَ کیخودلو فضیلت بیانوی.(٤)

اوحضرت فقیه النفس مولانا رشیداحمد ګنګوهی رحمه الله فرمائی چه دَ امام بخاری مقصد دا بیانول وی چه دَ نیزې استعمال او دَ دې ځان سره ساتل جائز دی او دا دَ توکل منافی نه دی. «کمامر قوله في لبس البیضة» (٥)

حضرت شیخ الحدیث صاحب رحمه الله دَ حضرت ګنګوهی رحمه الله رائې ته ترجیح ورکړیده. دَ دې وجه دا ده چه امام بخاری رحمه الله په باب کښې دوه احادیث نقل کړی دی، یو دَ حضرت ابن عمر رضی الله عنه او دونم دَ حضرت ابوقتاده رضی الله عنه. اودَ حافظ ابن حجر موقف دَ ابن عمر رضی الله عنه دَ حدیث باره کښې خو صحیح کیدیشی لیکن دَ ابوقتاده رضی الله عنه دَ حدیث باره کښې نه ښکاره چه په هغې کښې دَ فضیلت وغیره باره کښې دَ سر نه ذکر نشته اونه په دې باندې څه دلالت شته. په دې وجه بهتر توجیه دا ده چه دا اووئیلې شی چه دَ بیان مقصد جواز دې نه چه دَ فضیلت بیان. هغه فرمائی:

---

١) (کشف الباری (ج١ص٤٣٣)-
٢) (کشف الباری (ج٢ص١٠٧)-
٣) (عمدة القاری (ج١٤ص١٩١)-
٤) (فتح الباری (ج٦ص٩٨) وعمدة القاری (ج١٤ص١٩١) وشرح ابن بطال (ج٥ص١٠٣)-
٥) (لامع الدراری (ج٧ص٢٤٢)-

((قال الحافظ: ((باب ماقيل فى الرماح)) أى فى اتخاذها واستعمالها من الفضل، وهكذا قال العينى وغيره، فحملوا الترجمة على الفضل، لكنه لايظهر إلا من حديث واحد.....)) (١)

قوله: وَيُذْكَرُ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُعِلَ رِزْقِي تَحْتَ ظِلِّ رُمْحِي وَجُعِلَ الذِّلَّةُ وَالصَّغَارُ عَلَى مَنْ خَالَفَ أَمْرِي: اوذ حضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه مرفوعا روايت دې چه نبى اكرم ﷺ فرمائيلى دى زما رزق زما د نيزې د لاندې مقرر كړېشويدې او چه څوك زما د حكم خلاف ورزى كوى په هغه باندې ذلت او رسوائى مقررشويده.

د حضرت ابن عمر رضى الله عنهما د مذكوره تعليق تخريج: د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دا تعليق امام احمد رحمه الله په خپل مسند كښې (٢) او حافظ ابوبكر بن ابى شيبه خپل (مصنف) (٣) كښې موصولاً نقل كړيدې.(۴)

مصنف رحمه الله خودلته د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د حديث يوه حصه تعليقًا نقل كړيده او پوره حديث شريف داسې دې:

((قال رسول الله صلى الله عليه وسلم بعثت بين يدى الساعة بالسيف حتى يعبد الله وحده لاشريك له، وجعل رزقى تحت ظل رُمحى وجعل الذلة والصغار على من خالف أمرى، ومن تشبه بقوم فهو منهم)) (۵)

او امام ابوداؤد رحمه الله هم د دې حديث صرف آخرى حصه يعنى ((ومن تشبه بقوم فهو منهم)) موصولاً نقل كړيده. (۶)

د مذكوره تعليق تشريح او مطلب: حضرت ابن عمر رضی الله عنهما دا تعليق په دوو جملو مشتمل دې.

① ((جعل رزقى تحت ظل رمحى)) ② ((وجعل الذلة والصغار على من خالف أمرى))

په اولنۍ جمله كښې د مختلفو امورو طرف ته اشاره ده، مثلاً په دې كښې د نيزې فضيلت بيان كړېشويدې. او دا خودلې شوى دى چه د غنائمو حلت دې امت محمديه على صاحبها الصلوة والسلام سره مخصوص دې. مسلم شريف او جامع ترمذى (٧) كښې د حضرت ابوهريره رضی الله عنه مرفوع روايت دې چه نبى اكرم ﷺ فرمائيلى ((وأحلت لى الغنائم....))

---

١) (تعليقات لامع الدرارى (ج٧ص٢٤٢) والأبواب والتراجم (ج١ص١٩٨)-
٢) (مسند الإمام أحمد (ج٢ص ٥٠)-
٣) (مصنف ابن أبى شيبة (ج ٤ص٢٢٢) كتاب الجهاد باب ماذكر فى فضل الجهاد رقم (١٩٤٣٠)-
٤) (تغليق التعليق(ج٣ص٤٤٥)-
٥) (مسند الإمام أحمد (ج٢ص ٥٠)-
٦) (سنن أبى داؤد أبواب اللباس باب فى لبس الشهرة رقم (٤٠٣١)-
٧) (الحديث أخرجه مسلم فى صحيحه كتاب المساجد باب المساجد ومواضع الصلاة رقم (١١٦٧) والترمذى فى جامعه أبواب السير باب ماجاء فى الغنيمة رقم (١٥٥٣)-

او نور ئی دا هم بیان کړی دی چه د نبی اکرم ﷺ رزق نیزې سره تړلې شوې وو. همدغه وجه ده چه بعض علماؤ افضل ترین کسبه غنیمت ګرځولې دې. په (شرح المواهب) کښې دی:

((أفضله (أي الكسب) الجهاد، ثم التجارة، ثم الحراثة، ثم الصناعة)) (۱)

صرف نیزه ذکر کولوکښې حکمت: بیا تاسو دلته ګورئی چه حضور ﷺ صرف نیزه ذکر کړیده چه د دې د لاندې زما رزق مقرر کړېشویدې د جنګ نور آلات یعنی توره وغیره متعلق ئی نه دی فرمائیلی چه زما رزق د دې د لاندې مقرر کړېشویدې.

د دې وجه دا ده چه د اهل عرب معروف عادت دا وو چه هغوی به د نیزې په څوکه کښې جنګی جهنډا لګوله. په نیزه باندې د جهنډې لګولو سره د دې سورې خورېږی په دې وجه د رزق نسبت هغه طرف ته کول ډېر مناسب شو څکه چه د جهاد په وجه حاصل شوې مال (غنیمت) هم زیات وی. (۲)

البته یو حدیث چه د حضرت عبدالله بن ابی اوفی ﷺ نه روایت دې په هغې کښې د تورې د سورې هم ذکر دې. د حدیث الفاظ دا دی: ((الجنة تحت ظلال السيوف)) (۳) نو د رزق نسبت خو د نیزې د سورې طرف ته شوې دې لکه مونږ اوس بیان کړو چه د نیزې نه مراد جهنډه ده. خو د جنت نسبت د تورې سورې طرف ته شویدې څکه چه د شهادت سبب اکثر توره جوړېږی. (۴)

د تعلیق د دوئمې جملې تشریح: د ابن عمر ﷺ د تعلیق دونمه جمله ((وجعل الذلة والصغار على من خالف أمري)) ده. د صغار معنی د جزیه ادا کول دی. (۵)

او مطلب دا دې چه څوک زما راوړلې شوی احکامات نه منی، د هغې نه اعراض او بغاوت کوی، په هغوی به ذلت مسلط کولې شی او په هغوی به د جزیې ادا کول لازمیږی.

د تعلیق ترجمة الباب سره مطابقت: د حضرت عبدالله بن عمر ﷺ پورته ذکر شوې تعلیق مناسبت ترجمة الباب سره په دې جمله کښې دې. ((جعل رزقي تحت ظل رمحي)) خواه که د فضیلت رماح مراد واخستې شي یا جواز ((كما مر الآن في غرض ترجمة الباب))۔

[۲۷۵۴] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ أَبِي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ مَوْلَى أَبِي قَتَادَةَ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۶) أَنَّهُ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى إِذَا كَانَ بِبَعْضِ طَرِيقِ مَكَّةَ تَخَلَّفَ مَعَ أَصْحَابٍ لَهُ مُحْرِمِينَ وَهُوَ

۱) (فتح الباري (ج۶ص۹۸) والدر المختار (ج۵ص۳۲۸)-
۲) (فتح الباري (ج۶ص۹۸)-
۳) (الحديث أخرجه البخاري كتاب الجهاد باب الجنة تحت بارقة السيوف رقم (۲۸۱۸)-
۴) (فتح الباري (ج۶ص۹۸)-
۵) (حواله بالا وعمدة القاري (ج۱۴ص۱۹۲) وشرح القسطلاني (ج۵ص۱۰۰)-
۶) قوله: عن أبي قتادة رضي الله عنه: الحديث مر تخريجه في كتاب جزاء الصيد باب إذا صاد الحلال فأهدى-

غَيْرُ مُحْرِمٍ فَرَأَى حِمَارًا وَحْشِيًّا فَاسْتَوَى عَلَى فَرَسِهِ فَسَأَلَ أَصْحَابَهُ أَنْ يُنَاوِلُوهُ سَوْطَهُ فَأَبَوْا فَسَأَلَهُمْ رُمْحَهُ فَأَبَوْا فَأَخَذَهُ ثُمَّ شَدَّ عَلَى الْحِمَارِ فَقَتَلَهُ فَأَكَلَ مِنْهُ بَعْضُ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَى بَعْضٌ فَلَمَّا أَدْرَكُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَلُوهُ عَنْ ذَلِكَ قَالَ إِنَّمَا هِيَ طُعْمَةٌ أَطْعَمَكُمُوهَا اللَّهُ

وَعَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ فِي الْحِمَارِ الْوَحْشِيِّ مِثْلُ حَدِيثِ أَبِي النَّضْرِ قَالَ هَلْ مَعَكُمْ مِنْ لَحْمِهِ شَيْءٌ [ر:۱۷۲۵]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن یوسف: دا عبدالله بن یوسف تنیسی دمشقی رحمه الله دي.

۲- مالك: دا امام مالك بن انس بن مالك رحمه الله دي. دَدې دواړو حضراتو مختصره تذکره ((بدء الوحی)) په ړومبی حدیث کښې راغلې ده. (۱)

۳- ابوالنضر: دا ابوالنضر سالم بن ابی امیه مولی عمر بن عبیدالله رحمه الله دي. (۲)

۴- نافع: دا ابومحمد نافع بن عباس مولی ابی قتاده مدنی رحمه الله دي. (۳)

۵- ابوقتاده رضي الله عنه: دا مشهور صحابی حضرت قتاده حارث بن ربعی انصاری رضي الله عنه دي. (۴) اودَ حضرت ابوقتاده رضي الله عنه نه مروی حدیث باب تشریح (کتاب جزاء الصید) (۵) ورسره (کتاب الذبائح والصید) (۶) کښې تیرشوی دی.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: حافظ ابن حجر او علامه عینی رحمهما الله خودا فرمائیلی دی چه دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت ((فسألهم رمحه فأبوا)) کښې دي. (۷)

لیکن څنګه چه مونږ دَ باب په شروع کښې دَ حضرت شیخ الحدیث رحمه الله په حوالې سره دا بیان کړې چه دې دواړو حضراتو دَترجمة الباب مقصد بیان کړیدې، دَ هغې په اعتبار سره دَ حضرت ابوقتاده رضي الله عنه دَ هغه حدیث ترجمة الباب سره مناسبت نه صحیح کیږی.خو که دَ حضرت ګنګوهی رحمه الله رائې وړاندې کړیشی نو ترجمة الباب سره مناسبت بالکل صحیح کیږی هغوی فرمائیلې وو چه دلته امام بخاری رحمه الله دَ نیزې دَ استعمال جواز خودلې دې

---

۱) (کشف الباری(ج۱ص۲۸۹-۲۹۰)دَامام مالك رحمه الله نورحالاتودَپاره اوګورئ کشف الباری (ج۲ص۸۰)-
۲) (دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب المسح علی الخفین-
۳) (دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب جزاء الصید باب لایعین المحرم الحلال فی قتل الصید-
٤) (دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب النهی عن الاستنجاء بالیمین-
٥) (صحیح البخاری کتاب جزاء الصید باب إذا صاد الحلال فأهدی للمحرم الصید أكله-
۶) (کشف الباری کتاب الذبائح والصید (ج۱۳ص۱۹۲)-
۷) (فتح الباری (ج۶ص ۹۹) وعمدة القاری (ج۱۳ص۱۹۲)-

كوم چه د حديث نه واضح دي.

((ومن زيد بن أسلم عن عطاء بن يسار عن أبي قتادة في الحمار الوحشي مثل حديث أبي النضر قال: هل معكم من لحمه شيء))

ذپورتني تعليق تخريج: دَ حضرت ابوقتاده ﷺ دا تعليق امام بخاري رحمه الله موصولاً (كتاب الذبائح) (۱) امام مسلم رحمه الله (كتاب الحج) (۲) او امام مالك رحمه الله (موطا) كښې (كتاب الحج) (۳) كښې ذكر كړې دى.(۴)

۸۸-بَاب: مَا قِيلَ فِي دِرْعِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْقَمِيصِ فِي الْحَرْبِ

دَترجمة الباب مقصد: دَ امام بخاري رحمه الله دا ترجمة الباب په دوو جزونو مشتمل دې. يوځو ((ماقيل في درع النبي صلى الله عليه وسلم)) دې او دوئم ((والقميص في الحرب)) دې.

حافظ صاحب علامه عيني اودهغوي اتباع كښې علامه قسطلاني او محشي بخاري حضرت سهارنپوري رحمه الله فرمائي چه دَ دَ اول جز مقصد خو دا بيانول دى چه دَ رسول الله ﷺ كومه زغره وه هغه دَ څه څيز نه جوړه وه.(۵)

اودَ دوئم جز مقصد په جنګ كښې قميص او دَ دې دَ اغوستلو حكم بيانول دى. ښكاره خبره ده چه جائز دى.

خودَ دې بزرګانو عالمانو بيان كړيشوى مقصدترجمه په قول دَ حضرت ګنګوهي رحمه الله او حضرت شيخ الحديث رحمه الله دَ اشكال نه خالى نه دې. څكه چه دَ دې خبرې ذكر چه دَ رسول الله ﷺ زغره دَ څه څيز وه، دَ دې په رومبى روايت كښې دَ سر نه هيڅ ذكر نشته نو په دې وجه دَ دوى دَ دې قول وجه معلومه نه ده،البته دا خبره كولې شى چه دَ حضرت عائشه رضي الله عنها دَ روايت نه معلوميږى چه زغره دَ اوسپنې وه نو دوئم روايت به په دې باندې محمول كولې شى او دا به ونيلى شى چه دَ عائشه رضي الله عنها په روايت كښې دَ نبى ﷺ زغره دَ اوسپنې نه جوړه شوې وه نودَ باب نور روايات په كوم كښې چه درع لفظ راغلې دې هلته به هم دَ اوسپنې زغره مراد وى.

حضرت ګنګوهي رحمه الله دَ ترجمة الباب مقصد دا بيان كړيدې چه امام بخاري رحمه الله مقصد دا ذكر كول دى چه نبى ﷺ سره زغره وه. هغوى فرمائى :

---

۱) (صحيح البخاري كتاب الذبائح باب ماجاء في الصيد رقم (۵۴۹۱)-

۲) (صحيح مسلم كتاب الحج باب تحريم الصيد...رقم (۲۸۵۳)-

۳) (موطاالإمام مالک كتاب الحج باب مايجوز للمحرم أكله من الصيد رقم (۷۸)-

۴) (تغليق التعليق (ج۲ص۴۴۶) وعمدة القاري (ج۱۴ص۱۹۲)-

۵) (فتح الباري (ج۶ص۹۹) وعمدة القاري (ج۱۴ص۱۹۲) وإرشاد الساري (ج۵ص۱۰۱)وحاشية السهار نفوري على البخاري (ج۱ص۴۰۸)-

((الظاهر أن المراد بذلك إثبات أن النبي صلى الله عليه وسلم كان له درع، وبذلك تنطبق الروايات، وما قال المحشي: إن المقصود بيان أن درعه مم كانت؟ فلا يدري وجهه، إذ لا يناسبه الرواية الأولى، إلا أن يقال: إثبات أنها كانت من حديث يكفي ولو في رواية، ثم تحمل بقية الروايات عليه، وإن لم تذكر فيها مم كانت؟)) (١)
حضرت شيخ الحديث رحمه الله هم د حضرت گنگوهى رحمه الله دا رائي راجح گرځولي ده او فرمائيلي دى چه د باب ټول روايات كتلو نه پس هم دغه خبره متعين معلوميږى چه امام بخارى رحمه الله دلته دا ثابت كول غواړى چه حضور ﷺ سره زغره وه او د دې استعمال د توكل خلاف نه دى. (٢)
او تاسو د ترجمة الباب په مقصد كښې دا هم وئيلې شئى چه امام بخارى رحمه الله دا خودل غواړى چه مسلمانانو له خپل ځان سره زغره ساتل پكار دى چه په ميدان جنګ په كار راشي اورسول الله ﷺ د پوره توكل د وصف نه باوجود زغره استعمال كړيده نو مونږ له هم د هغوى د سنتو اتباع كول پكار دى.

قوله: وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَّا خَالِدٌ فَقَدْ احْتَبَسَ أَدْرَاعَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ: [ر: ١٣٩٩] : او حضرت نبى اكرم ﷺ فرمائيلي دى چه پاتې شو خالد نو هغه خپلې زغرې د الله تعالى په لار كښې وقف كړې دى.

د پورتنى تعليق تخريج: امام بخارى رحمه الله چه دلته كوم تعليق ذكر كړيدې دا د حضرت ابوهريره رضي الله عنه د حديث شريف يوه ټكړه ده كومه چه امام بخارى رحمه الله موصولاً (كتاب الزكاة) كښې ذكركړيده. د دوى نه علاوه د اصحاب سته نه امام مسلم، ابوداؤد او نسائى رحمهم الله هم د حضرت ابوهريره رضي الله عنه دا تعليق په (كتاب الزكاة) كښې موصولاً نقل كړيدې. (٣)

د مذكوره تعليق دلته د ذكركولو مقصد: مصنف رحمه الله د حضرت ابوهريره رضي الله عنه دا پورته ذكر شوې تعليق دلته ذكر كولو سره دې خبرې طرف ته اشاره كړيده چه څنګه پخپله نبى عليه السلام زغره اچولې ده دغه شان د زغرې ذكر ئې هم په خپله ژبه مباركه سره كړيدې او د دې نسبت ئې خپلو بعضو بهادرانو صحابه كرامو طرف ته كړيدې مثلاً حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه. دينه معلومه شوه چه د زغرې اچول مشروع دى او دا د توكل نه خلاف نه ده. (٤)

---

١) (لامع الدرارى (ج٧ص٢٤٢)-
٢) (تعليقات لامع الدرارى (ج٧ص٢٤٢)-
٣) (انظر الصحيح البخارى كتاب الزكاة باب قول الله تعالى ﴿وفى الرقاب والغارمين﴾ رقم (١٤٦٨) وصحيح مسلم كتاب الزكاة باب فى اتقديم الزكاة ومنعها رقم (٢٢٧٧) وسنن أبى داؤد أبواب الزكاة باب فى تعجيل الزكاة رقم (١٦٢٣) وسنن النسائى كتاب الزكاة باب إعطاء السيد المال بغير اختيار المصدق رقم (٢٤٦٦)-
٤) (فتح البارى (ج٦ص٩٩)-

[۲۷۵۸] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ (۱) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي قُبَّةٍ اللَّهُمَّ إِنِّي أَنْشُدُكَ عَهْدَكَ وَوَعْدَكَ اللَّهُمَّ إِنْ شِئْتَ لَمْ تُعْبَدْ بَعْدَ الْيَوْمِ فَأَخَذَ أَبُو بَكْرٍ بِيَدِهِ فَقَالَ حَسْبُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَدْ أَلْحَحْتَ عَلَى رَبِّكَ وَهُوَ فِي الدِّرْعِ فَخَرَجَ وَهُوَ يَقُولُ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ بَلْ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَى وَأَمَرُّ وَقَالَ وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا خَالِدٌ يَوْمَ بَدْرٍ [۴۸۷۷،۴۸۷۵،۳۹۵۳]

تراجم رجال

۱- محمد بن المثنى: دا ابوموسى محمدبن المثنى بن عبيد عنزى رحمه الله دي.

۲- عبدالوهاب: دا ابومحمد عبدالوهاب بن عبدالمجيد بن الصلت ثقفى رحمه الله دي. دَ دې دواړو حضراتو اجمالى تذكره ((كتاب الإيمان باب حلاوة الإيمان)) كښې راغلې ده. (۲)

۳- خالد: دا مشهور محدث ابوالمنازل خالد بن مهران حذاء بصرى رحمه الله دي.

۴- عكرمه: دا مشهورامام حديث وتفسير ابوعبدالله عكرمه مولى ابن عباس رحمه الله دي. دَ دې دواړو حضراتو حالات ((كتاب العلم، باب قول النبى صلى الله عليه وسلم: اللهم علمه الكتاب)) لاندې تيرشوى دى. (۳)

۵- ابن عباس: دا مشهور صحابى حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دي. دَ دوى حالات ((بدءالوحى)) څلورم حديث په ذيل كښې او ((كتاب الإيمان باب كفران العشير...)) لاندې تيرشوى دى. (۴)

دَ حديث ترجمه: حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائى چه نبى اكرم صلى الله عليه وسلم كله په يوه قبه كښې دننه وو اوفرمائيل ني اې الله! تا چه كومه وعده او عهد كړيدې زه تانه دَ هغې دَ پوره كيدو درخواست كوم. اې الله كه ته غواړې چه دَ نن نه پس دې په زمكه ستا عبادت نه وى نو (بيا خو ټيك ده چه دا لږ شان مسلمانان هم ختم شى) نو حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه دَ هغوى صلى الله عليه وسلم لاس اونيولو او وئى وئيل يا رسول الله! هم دومره دعا ستاسو دَپاره كافى ده. بې شكه هغوى صلى الله عليه وسلم دَ خپل پروردګار په وړاندې ډيره ژړا او زارى كړيده. هغه وخت حضور صلى الله عليه وسلم په

---

۱) (قوله: عن ابن عباس رضى الله عنهما: الحديث أخرجه البخارى أيضًا كتاب المغازى باب قول الله تعالى ﴿إذ تستغيثون ربكم فاستجاب لكم إنى ممدكم بألف من الملائكة....﴾ رقم (۳۹۵۳) وكتاب التفسير باب قوله: ﴿سيهزم الجمع﴾ رقم (۴۸۷۵) وباب قوله ﴿بل الساعة موعدهم والساعة أدهى وأمر﴾ رقم (۴۸۷۷)-

۲) (كشف البارى (ج۲ص۲۵-۲۶)-

۳) (كشف البارى (ج۳ص۳۶۱-۳۷۰)-

۴) (كشف البارى (ج۱ص۴۳۵) و(ج۲ص۲۰۵)-

زغره كښې وو تاسو ﷺ دې وينا كولو سره د قبې نه راوتلو چه زر به دا ډله اوتختولې شى اوهغوى به شاكړى بلكه قيامت د هغوى وعده ده او قيامت ډيرسخت او تريخ څيز دې.
د حضرت ابن عباس ﷺ په دې حديث كښې ذكر شوې واقعه د (غزوه بدر) متعلق ده او د دې تشريح هم (غزوه بدر) لاندې راغلى دى. (۱)

دحديث نه مستنبط فائدې: خو يو څوفائدې دحديث نه مستنبط كيږى دهغې ذكركولې شى:

① علامه مهلب رحمه الله فرمائى چه د حديث نه زغره ساتل او په دې كښې د جنګ كولو جواز معلوميږى. (۲)

② په حديث كښې د دې خبرې دلالت دې چه د بشرى نفوسو په يو وخت او يك دم ويره نه لرې كيږى ګورنى دلته د رسول الله ﷺ د پاره د الله تعالى د طرف نه د نصرت وعده ده او هم د دې وعدې پوره كولو حضور ﷺ درخواست هم كوى. نو چه كله حضور ﷺ د كافرانو شمير او لښكر ته اوكتل نو هغوى ته طبعى ويره اوشوه او دا د نبوت منافى نه ده. دغه شان واقعه په قرآن كريم كښې د حضرت موسى عليه السلام هم ذكر دې چه كله جادو ګرو خپلې رسئ او همساګانې واچولې نو هغوى ويره محسوس كړه، نو الله تعالى هغه ته اوخودل چه هغه ستا امداد كونكې دې او هم هغه اورى او وينى. د الله تعالى ارشاد دې: ﴿فأوجس في نفسه خيفة موسى﴾ (۳)

په اصل كښې دا د شيطان د طرف نه وسوسه وى چه هغه ئى په بنديګانو باندې اچوى، خاص توګه باندې د الله تعالى په خاص بنديګانو باندې، ليكن الله تعالى هغوى لره دنيا او آخرت كښې د كلمې په بركت ثابت قدم ساتى او د هغوى قدمونه د شيطانى وسوسې نه خوزوى. (۴)

قوله: وقال وهيب: حدثنا خالد يوم بدر:

د مذكوره تعليق تخريج: امام بخارى رحمه الله وهيب بن خالددا تعليق كتاب التفسيركښې موصولاً نقل كړيدې. (۵)

د مذكوره تعليق مقصد: د وهيب بن خالد په دې تعليق كښې خالد نه مراد ابن مهران الحذاء دې. خالد الحذاء نه د باب داروايت دوو حضراتو عبدالوهاب بن عبدالمجيد الثقفى او وهيب روايت كوى.

او د امام بخارى رحمه الله د دې تعليق نه مقصد دا دې چه د وهيب په روايت كښې ((وهو في قبة)) نه پس (يوم بدر) اضافه هم ده. (۶)

---

۱) (كشف البارى كتاب المغازى ص ۶۴)-
۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص۱۰۳)-
۳) (طه:۶۷)-
۴) (شرح ابن بطال (ج۵ص ۱۰۴) وكشف البارى (ج۱ص ۳۹۱)-
۵) (صحيح البخارى كتاب التفسير باب قوله ﴿سيهزم الجمع﴾ رقم (۴۸۷۵)-
۶) (فتح البارى ((ج۶ص ۱۰۰)-

غالبا حديث باب كښې حضرت امام بخاري رحمه الله شيخ محمد بن المثنی نه ذهول شويدې. ځکه چه د محمد بن المثنی شيخ عبدالوهاب نه دا روايت هم نورو دوو حضراتو محمد بن عبدالله بن حوشب (١) او اسحاق بن راهويه (٢) روايت کړيدې. د دې دواړو حضراتو په روايت کښې هم د (يوم بدر) اضافه روايت ده. (٣)

دا حديث د صحابو د مراسيلو نه دې: د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دا حديث د مراسيل صحابه نه دې. ځکه چه په دې موقع (غزوه بدر) باندې هغه حاضر نه وو، هغه وخت به د هغه عمردغه څلور پنځه کاله وی، د دې د پاره پخپله د اوريدو خو هيڅ احتمال نشته. غالبًا هغوی به دا حديث د حضرت عمر رضي الله عنه يا حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه نه اوريدلې وی. په مسلم شريف کښې ابوزميل عن ابن عباس په طريق سره روايت دې. (٤)

حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائي: ((حدثني عمر: لما كان يوم بدر نظر رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى المشركين وهم ألف، وأصحابه ثلثمائة وتسعة عشر رجلاً، فاستقبل القبلة، ثم مد يديه، فلم يزل يهتف بربه حتى سقط رداؤه من منكبيه....)) (٥)

يعنې ماته حضرت عمر رضي الله عنه بيان اوکړو چه د بدر په ورځ کله رسول الله صلى الله عليه وسلم مشرکانو طرف ته اوکتل چه هغوی زر کسان دی او هغوی صلى الله عليه وسلم سره صرف ٣١٩ دی نو هغوی صلى الله عليه وسلم قبلې طرف ته مخ کړو بيانې خپل لاسونه د الله تعالى په درباركښې خواره کړل او باربار ئې خپل رب ته زارى کوله او رابللو ئې تردې پورې چه د هغوی څادر مبارك د هغوی د اوږې مبارکې نه پريوتلو. او د ابن عباس رضي الله عنهما عادت همدغه دې چه هغه اکثر واسطې د مينځ نه حذف کوی اود هغوی اکثر روايات مرسل دی. (٦)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما د دې حديث ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې: (وهوفي الدرع)). (٧)

[٢٧٥٩] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الْأَسْوَدِ عَنْ عَائِشَةَ (٨) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَدِرْعُهُ مَرْهُونَةٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ بِثَلَاثِينَ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ

---

١) (انظر صحيح البخاري كتاب المغازي باب قول الله تعالى ﴿إذ تستغيثون ربكم....﴾ رقم (٣٩٥٣)-
٢) (انظر صحيح البخاري كتاب التفسير باب قوله ﴿بل الساعة موعدهم ...﴾ رقم (٤٨٧٧)-
٣) (فتح الباري (ج٦ص١٠٠)-
٤) (فتح الباري (ج٧ص٢٨٨) وعمدة القاري (ج١٤ص١٩٣)-
٥) (الصحيح المسلم كتاب الجهاد باب الإمداد بالملائكة في غزوة بدر، وإباحة الغنائم رقم (٤٥٨٨)-
٦) (عمدة القاري (ج١٤ص١٩٣)-
٧) (عمدة القاري (ج١٤ص١٩٣)-
٨) (قوله: عن عائشة رضي الله عنها: الحديث مرتخريجه في كتاب البيوع باب شراء النبي صلى الله عليه وسلم بالنسيئة-

تراجم رجال

۱- محمد بن كثير: دا ابوعبدالله محمدبن كثير عبدى بصرى رحمه الله دې. دَ دوى تذكره ((كتاب العلم باب الغضب والموعظة فى التعليم إذا رأى....)) كښې تيره شويده.(۱)

۲- سفيان: ابن عيينه رحمه الله مراد دې. دَ دوى حالات ((بدء الوحى)) په اول حديث كښې او ((كتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا....)) لاندې تيرشوى دى.(۲)

۳- الاعمش: دا ابومحمدسليمان بن مهران اسدى كوفى رحمه الله دې. اعمش سره معروف دې. دَ دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب ظلم دون ظلم)) په ذيل كښې راغلى دى.(۳)

۴- ابراهيم: دا ابوعمران ابراهيم بن يزيدنخعى رحمه الله دې اودَ دوى تذكره هم ((كتاب الإيمان)) په مذكوره باب كښې راغلې ده.(۴)

۵- الاسود: دا مشهور فقيه اسود بن يزيد بن قيس نخعى رحمه الله دې.(۵)

۶- عائشه: دا ام المؤمنين حضرت عائشه بنت ابوبكرصديق رضي الله عنهما ده.دَدوى تذكره ((بدء الوحى)) دَ دوئم حديث لاندې تيره شويده.(۶)

دَ حضرت عائشه رضي الله عنها دَ دې حديث تشريح (كتاب البيوع) (۷) كښې او (كتاب المغازى) (۸) كښې راغلې ده.

وَقَالَ يَعْلَى حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ دِرْعٌ مِنْ حَدِيدٍ وَقَالَ مُعَلَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ وَقَالَ رَهَنَهُ دِرْعًا مِنْ حَدِيدٍ [ر: ۱۹۶۲]

يعلى نه مرادابن عبيدبن ابى عبيدابويوسف الطنافسى رحمه الله دې.اومعلى نه ابن اسدمراددې.(۹)

دپورته ذكرشوو دواړو تعليقاتو تخريج: امام بخارى رحمه الله پورته دوه تعليقات ذكر كړى دى. يو دَ يعلى او دوئم دَ معلى. اولنې تعليق امام بخارى رحمه الله موصولاً (كتاب العلم) (۱۰) كښې او

---

۱) (كشف البارى (ج۱ص۲۳۸) و (ج۳ص۵۳۶)-
۲) (كشف البارى (ج۳ص۱۰۲)-
۳) (كشف البارى (ج۲ص۲۵۱)-
٤) (كشف البارى (ج۲ص۲۵۳)-
۵) (دَ دوى دَ حالاتودپاره اوګورئ كتاب العلم باب من ترك بعض الإختيار مخافة أن يقصر....-
۶) (كشف البارى (ج۱ص۲۹۱)-
۷) (صحيح البخارى كتاب البيوع باب شراء النبى صلى الله عليه وسلم بالنسيئة-
۸) (كشف البارى كتاب المغازى (ص۶۹۰)-
۹) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱۹٤)-
۱۰) (صحيح البخارى كتاب المسلم باب الكفيل فى السلم رقم ۲۲۵۱)-

دونم ئي (كتاب الاستقراض) (۱) كښې ذكر فرمائيلې دې. (۲)

ذدواړو تعليقاتو ذكر كولومقصد: دَ دې دواړو تعليقاتو ذكر كولو مقصد واضح دې چه پورته كوم مسند روايت تيرشويدې په هغې كښې دَ ((درع)) ذكر وو او دې تعليقاتو ذكر كولو سره امام بخارى رحمه الله دا خودل غواړى چه هغه زغره چه يهودى سره ئې ګانړه ايخودې وه دَ اوسپنې وه.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت ((درعه مرهونة..)) كښې دى، دَ كوم نه چه معلوميږى چه هغوى ﷺ سره زغره وه اوهغه دَ اوسپنې وه. (۳)

[۲۷۶۰] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا ابْنُ طَاوُسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۴) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَثَلُ الْبَخِيلِ وَالْمُتَصَدِّقِ مَثَلُ رَجُلَيْنِ عَلَيْهِمَا جُبَّتَانِ مِنْ حَدِيدٍ قَدِ اضْطَرَّتْ أَيْدِيَهُمَا إِلَى تَرَاقِيهِمَا فَكُلَّمَا هَمَّ الْمُتَصَدِّقُ بِصَدَقَتِهِ اتَّسَعَتْ عَلَيْهِ حَتَّى تُعَفِّيَ أَثَرَهُ وَكُلَّمَا هَمَّ الْبَخِيلُ بِالصَّدَقَةِ انْقَبَضَتْ كُلُّ حَلْقَةٍ إِلَى صَاحِبَتِهَا وَتَقَلَّصَتْ عَلَيْهِ وَانْضَمَّتْ يَدَاهُ إِلَى تَرَاقِيهِ فَسَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فَيَجْتَهِدُ أَنْ يُوَسِّعَهَا فَلَا تَتَّسِعُ [ر: ۱۳۷۵]

تراجم رجال

۱- **موسى بن اسماعيل:** دا موسى بن اسماعيل تبوذكى بصرى رحمه الله دې. دَ ده اجمالى تذكره (بدء الوحى) په څلورم حديث لاندې راغلې ده. (۵)

۲- **وهيب:** داوهيب بن خالد بن عجلان باهلى رحمه الله دې. دَ دوى اجمالى حالات ((كتاب الإيمان باب تفاضل أهل الإيمان في الأعمال)) لاندې تيرشوى دى. (۶)

۳- **ابن طاوس:** دا عبدالله بن طاوس بن كيسان اليمانى رحمه الله دې. (۷)

۴- **أبيه:** دَ ابيه نه مراد طاوس بن كيسان يمانى جندى حميرى رحمه الله دې. (۸)

---

۱) (صحيح البخارى كتاب الاستقراض... باب من اشترى بالدين وليس عنده ثمنه رقم (۲۳۸۶)-
۲) (تغليق التعليق (ج۳ص۴۴۷)-
۳) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۹۴)-
۴) (قوله: عن أبى هريرة رضى الله عنه: الحديث مرتخريجه فى كتاب الزكاة باب مثل البخيل والمتصدق-
۵) (كشف البارى (ج۱ص۴۳۳)-
۶) (كشف البارى (ج۲ص۱۸)-
۷) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الحيض باب المرأة تحيض بعد الإفاضة-
۸) (دَدوى دَحالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر

د- ابوهريره: دامشهور صحابی حضرت ابوهريره رضي الله عنه دي. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې تيرشوی دی. (١)

او دَ حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت شوې حديث مكمل تشريح (كتاب الطلاق) (٢) او (كتاب اللباس) كښې راغلې ده. (٣)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: حضرت ابوهريره رضي الله عنه دَ دې حديث ترجمة الباب سره مطابقت ((عليهما جبتان من حديد)) كښې دې.

او هغه داسې چه ((جبتان)) كښې دوه روايتونه دی. يو خودَ باء سره يعنی ((جبتان)) نو دا ((جبة)) تثنيه ده او دَ دې مناسبت دَ ترجمه جز ثانی يعنی القميص فی الحرب سره دې.

او دا لفظ دَ نون سره ((جنتان)) هم مروی دې. چه دَ جنة تثنيه ده، دَ دې معنی ډهال ده. او ډهال څنګه چه انسان دَ دښمن دَ وار نه بچ كوی دغه شان زغره هم بچ كوی نو مناسبت دَ ترجمې اول جز سره په دې معنی حاصل دې. (۴)

۸۹- بَاب: الْجُبَّةِ فِي السَّفَرِ وَالْحَرْبِ

دَترجمة الباب مقصد: حضرت مصنف رحمه الله دَ دې ترجمة الباب لاندې دا خودل غواړی چه دَ سفر او جنګ په موقع باندې جبه اچول جائز دی په دې كښې هيڅ بديت نشته.

[٢٧٤٧] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي الضُّحَى مُسْلِمٍ هُوَ ابْنُ صُبَيْحٍ عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ حَدَّثَنِي الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ(٥) قَالَ انْطَلَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَاجَتِهِ ثُمَّ أَقْبَلَ فَلَقِيتُهُ بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ شَأْمِيَّةٌ فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَغَسَلَ وَجْهَهُ فَذَهَبَ يُخْرِجُ يَدَيْهِ مِنْ كُمَّيْهِ فَكَانَا ضَيِّقَيْنِ فَأَخْرَجَهُمَا مِنْ تَحْتُ فَغَسَلَهُمَا وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَعَلَى خُفَّيْهِ [ر:١٨٠]

تراجم رجال

١- موسى بن اسماعيل: دا موسى بن اسماعيل تبوذكی بصری رحمه الله دې. دَ دوی حالات اجمالاً ((بدء الوحی)) څلورم حديث لاندې بيان شوی دی. (۶)

---

١) (كشف البارى (ج١ص٦٥١)-
٢) (كشف البارى كتاب الطلاق (ص٥١٩)-
٣) (كشف البارى كتاب اللباس (ص١٥٨-١٦١)-
٤) (فتح البارى (ج٦ص١٠)-
٥) (وله: المغيرة بن شعبة رضى الله عنه: الحديث: مرتخرجه فى كتاب الوضوء باب الرجل يوضى صاحبه-
۶) (كشف البارى (ج١ص٤٣٣)-

۲- عبدالواحد: داابوبشر عبدالواحد بن زياد بصرى رحمه الله دې. دَ دوى تفصيلى تذكره ((كتاب الإيمان باب الجهاد من الإيمان)) لاندې تيره شويده.(۱)

۳- الاعمش: داابومحمدسليمان بن مهران رحمه الله دې. دَ دوى حالات ((كتاب الإيمان باب ظلم دون ظلم)) كښې راغلى دى.(۲)

۴- ابوالضحى مسلم بن صبيح: دا ابوالضحى مسلم بن صبيح العطار الكوفى رحمه الله دې.(۳)

۵- مسروق: دا امام ابوعائشه مسروق بن اجدع بن مالك همدانى رحمه الله دې. دَ دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب علامة المنافق)) لاندې تيره شويده.(۴)

۶- المغيرة بن شعبه: دا مشهورصحابى حضرت مغيره بن شعبه بن ابى عامر رضي الله عنه دې.(۵)

دَ حديث باب تشريح روستو مختلفو مقاماتو كښې تيره شويده، اودَ دې څه تشريح (كتاب اللباس) كښې هم راغلې ده. (۶)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله كښې دې. ((وعليه جبة شامية)). ظاهره ده چه دا واقعه دَ سفر ده او دَ غزوې ده. او حضور ﷺ جبه اغوستې ده. نو معلومه شوه چه په سفركښې او په غزوه كښې جبه اغوستلو كښې څه بديت نشته. (۷)

۹۰- باب: الحرير في الحرب

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله دلته دا خودل غواړى چه ريښمينې جامې دَ جنګ په حالت كښې اچول صحيح دى.(۸)

[۲۷۶۲/۲۷۶۳] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْمِقْدَامِ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا (۹) حَدَّثَهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَخَّصَ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ وَالزُّبَيْرِ فِي قَمِيصٍ مِنْ حَرِيرٍ مِنْ حِكَّةٍ كَانَتْ بِهِمَا

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص۳۰۱)-
۲) (كشف البارى (ج۲ص۲۵۱)-
۳) (دَ دوى دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الصلاة باب الصلاة فى الجبة الشامية-
٤) (كشف البارى (ج۲ص۲۸۱)-
۵) (دَ دوى دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب الرجل يوضئ صاحبه-
۶) (كشف البارى كتاب اللباس (ص۱۶۲-۱۶۳)-
۷) (عمدة القارى (ج١٤ص ۱۹۵)-
۸) (حواله بالا-
۹) (قوله: أنسا رضى الله عنه: الحديث: أخرجه البخارى أيضًا كتاب الجهاد... [بقيه حاشيه په بله صفحه..

تراجم رجال

۱-احمد بن المقدام: دااحمد بن المقدام بن سليمان بن اشعث بصری رحمه الله دي.(۱)

۲-خالد: داخالد بن حارث بن سليم هجيمی رحمه الله دي. (۲)

۳-سعيد: داابوالنصر سعيد بن ابی عروبه يشکری بصری رحمه الله دي. (۳)

۴-قتاده: داقتاده بن دعامه سدوسی بصری دي.

۵-انس: دا مشهور صحابی حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دي. دَ دي دواړو حضراتو تذکره ((کتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه...)) لاندي تيره شويده. (۴)

قوله: أن النبي صلى الله عليه وسلم رخص لعبدالرحمن والزبير في قميص من حرير من حكة كانت بهما: حضرت انس رضي الله عنه فرمائی چه نبی کريم صلى الله عليه وسلم حضرت عبدالرحمن بن عوف او حضرت زبير بن العوام رضي الله عنهما ته دَ خارښ دَ وجه ريښمی قميص اغوستلو اجازت ورکړې وو.

تنبيه: حضرت امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب دَ دې مقصد دَپاره قائم کړې ووچه په جنګ کښې ريښمی لباس استعمالول جائز دی. اودَ دې دَپاره ئی دَ حضرت انس رضي الله عنه دا پورتنې حديث دَ دليل په توګه پيش کړې وو. دا مسئله مختلف فيها ده چه په بيمارئی سفر او جنګ وغيره کښې خالص ريښمی لباس استعمالول جائز دی که نه؟

نوجمهورائمه سره دَ صاحبينو دَ دې دَ جواز قائل دی اوامام مالك او امام اعظم رحمه الله دَ عدم جواز. دَ دې مسئلې تفصيل په (کتاب اللباس) کښې راغلې دې.(۵)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره دَ حديث مطابقت دَ حديث په دې حصه کښې دې. ((في قميص من حرير من حكة)) دې نه معلومه شوه چه رسول الله صلى الله عليه وسلم دې دواړو حضراتو ته دَ ريښمی لباس اغوستلو اجازت کړې وو چه دَ جواز دليل دې. او ترکومې چه دَ دې خبرې تعلق دې چه دلته خو دَ حرب او جنګ هډو ذکر نشته نودَ دې جواب دا دې چه دَ

.....بقيه حاشيه] باب الحرير في الحرب رقم (۲۹۲۰-۲۹۲۲) وكتاب اللباس باب مايرخص للرجال من الحرير للحكة رقم (۵۸۳۹) ومسلم كتاب اللباس باب إباحة لبس الحرير للرجل إذا كانت به حكة أونحوها رقم (۵۴۲۹) وأبوداؤد أبواب اللباس باب في لبس الحرير لعذر رقم (۱۷۲۲) والنسائي كتاب الزينة باب الرخصة في لبس الحرير رقم(۵۳۱۲) وابن ماجه كتاب اللباس باب من رخص في لبس الحرير رقم (۳۵۹۲)

۱) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب البيوع باب من لم يرالوساوس ونحوها من المشبهات۔

۲) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الصلاة باب فضل استقبال القبلة۔

۳) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الغسل باب إذا جامع ثم عاد.....۔

٤) (كشف الباری (ج۲ص۳-٤)۔

٥) (دَ مسئلې دَ تفصيل او فريقينو دلائلو دَ پاره اوګورئ كشف الباری كتاب اللباس (ص۱۹۱)۔

باب په وړاندې روايت كښې د دې خبرې وضاحت راځي چه حضرت انس ﷺ پخپله فرمائي چه په يو جنگ كښې دا دواړه حضرات ما پخپله او ليدل چه هغه قميصونه د دوى په بدنونو باندې وو. ((فرأيته عليهما فى غزاة))-

[۲۷۶۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ (۱) ح حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ وَالزُّبَيْرَ شَكَوَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْنِي الْقَمْلَ فَأَرْخَصَ لَهُمَا فِي الْحَرِيرِ فَرَأَيْتُهُ عَلَيْهِمَا فِي غَزَاةٍ

تراجم رجال

۱- ابوالوليد: دا ابوالوليد هشام بن عبدالملك طيالسى ﷫ دې. د دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب علامة الإيمان حب الأنصار)) لاندې تيره شوې ده.(۲)

۲- همام: دا ابوعبدالله همام بن يحيى بن دينار بصرى ﷫ دې.(۳)

۳- محمد بن سنان: دامحمد بن سنان ﷫ دې. د دوى تذكره ((كتاب العلم باب من سئل علما وهو مشتغل فى حديثه.....)) كښې راغلې ده.(۴)

د حضرت قتاده او انس ﷠ د پاره سابقه سند اوگورئ.

قوله: أن عبدالرحمن بن عوف والزبير شكوا إلى النبى صلى الله عليه وسلم- يعنى القمل: حضرت انس ﷺ فرمائي چه حضرت عبدالرحمن بن عوف او زبير بن عوام ﷠ نبى كريم ﷺ ته د سپگو شكايت اوكړو.

كلمه "شكوا" كښې د نسخو اختلاف: پورته په حديث كښې ((شكوا)) لفظ روايت دې خو د ابوذر او اصيلى په نسخو كښې ((شكيا)) صيغه تثنيه سره دې. علامه ابن التين ﷫ اولنې صحيح گرځولې دې ځكه چه د هغه فعل لام كلمه واو دې. لكه د الله تعالى د دې قول ﴿دَّعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا﴾ (۵) كښې دى. (۶)

خو دلته يوه نسخه صحيح او نورې غلط گرځولو هيڅ وجه نشته ځكه چه دا كلمه واو او ياء دواړو سره استعماليږى، نو وئيلى شى ((شكيتُ وشكوتُ)) (۷)

---

۱) (قوله: أنس رضى الله عنه: الحديث مرتخريجه فى الحديث السابق-
۲) (كشف البارى (ج۲ص۳۸)-
۳) (ددوى د حالاتو دپاره اوگورئ كتاب مواقيت الصلاة باب من نسى صلاة فليصل إذا ذكر....-
۴) (كشف البارى (ج۳ص۵۳)-
۵) (الاعراف:۱۸۹)-
۶) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۹۶) وشرح القسطلانى (ج۵ص۱۰۳)-
۷) (حواله بالا-

((يعني القمل)) دا دَ يو راوي تفسيري جمله ده او خودل دا دي چه دې دوارو حضراتو صحابه كرامو چه دَ رسول الله ﷺ نه ګيله كړې وه دَ هغې سبب سپګې وې.(١)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت : دَحديث ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله كښې دې. ((فرأيته عليهما في غزاة)) چه هغه قميص ما په يوه غزوه كښې دَ هغه په بدن اوليدو. (٢)

[٢٧٦٣] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ أَخْبَرَنِي قَتَادَةُ أَنَّ أَنَسًا (٣) حَدَّثَهُمْ قَالَ رَخَّصَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ وَالزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ فِي حَرِيرٍ

تراجم رجال

١- مسدد: دامسدد بن مسرهد بن مسربل رحمه الله دې.

٢- يحيى: داابوسعيد يحيى بن سعيد القطان رحمه الله دې.دَدې دوارو حضراتو اجمالي تذكره ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه....)) لاندې راغلې ده.(٤)

٣- شعبه: داامير المؤمنين فى الحديث شعبه بن الحجاج عتكى رحمه الله دې. دَده تذكره ((كتاب الإيمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) لاندې راغلې ده. (٥)

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ سَمِعْتُ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ (٦) رَخَّصَ أَوْ رُخِّصَ لَهُمَا لِحِكَّةٍ بِهِمَا [٥٥٠١]

تراجم رجال

١- محمد بن بشار: دامشهور امام حديث محمدبن بشار بن عثمان عبدى رحمه الله دې. دَ دوى تذكره ((كتاب العلم باب ماكان النبى صلى الله عليه وسلم يتخولهم بالموعظة....)) لاندې راغلې ده.(٧)

٢- غندر: داابوعبدالله محمد بن جعفر هذلى غندر رحمه الله دې. دَ دوى حالات ((كتاب الإيمان باب ظلم دون ظلم)) لاندې راغلي دي. (٨)

---

١) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٩٦)-
٢) (حواله بالا-
٣) (قوله: أنسا رضى الله عنه: الحديث مرتخريجه آنفا أول الباب-
٤) (كشف البارى (ج٢ص٣٠٢)-
٥) (كشف البارى (ج١ص٤٧٨)-
٦) (قوله: عن أنس رضى الله عنه: الحديث مرتخريجه آنفا-
٧) (كشف البارى (ج٣ص٢٥٨)-
٨) (كشف البارى (ج٢ ص٢٥٠)-

قوله: رخص أو رُخّص لهما لحكة بهما: کله ((أو)) دَ شك دَپاره ده. اودلته راوی ته شك کیږی چه ((رخص)) صیغه معلوم سره ده یا مجهول سره ده. (١)

البته همدغه روایت امام احمد رحمه الله هم دَ غندر نه نقل کړیدې. دَ هغې الفاظ دا دی: ((رخص رسول الله صلى الله عليه وسلم))(٢) دې نه معلومه شوه چه شك محمد بن بشار ته شویدې. او صحیح لفظ ((رخص)) صیغه معلوم سره دې.

هم دغه روایت امام بخاری رحمه الله (کتاب اللباس) کښې هم((عن وکیع عن شعبة)) په طریق سره نقل کړیدې، په دې کښې هم صیغه دَ معلوم ده.(٣)

دَ ریښمین لباس دَ اجازت سبب څه وو؟: امام بخاری رحمه الله دَ حضرت انس رضی الله عنه دا حدیث باب په پنځو مختلفو طرقو سره نقل کړیدې. دَ دې ټولو مجموعی مضمون او حاصل همدغه دې چه رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت عبدالرحمن بن عوف او زبیر بن عوام رضی الله عنهما ته دَ ریښمین لباس اغوستلو اجازت کړې وو.

اوس سوال دا دې چه دَ دغه اجازت سبب څه وو.آیا خارښ دَ دې اجازت سبب جوړشوې وو لکه چه دَ باب اول او آخری طریق کښې راغلی دی (حکة خارښ ته وائی) یا دَ دې سبب سپګې وې لکه چه دَ باب په دریم طریق کښې دی. (٤)

دَ دې سوال مختلف محدثینو حضراتو جواب ورکړیدې چه دَهغې تفصیل دا دې:

① ابن التین رحمه الله حکه یعنی دَ خارښ والا روایت راجح ګرځولې دې، فرمائی چه کیدیشی چه یوراوی دَ دې تفسیر کړې وی او هسې دَ هغه نه غلطی شوې وی. (٥)

② علامه داؤدی رحمه الله دَ دواړو قسم روایاتو په مینځ کښې داسې تطبیق ورکړیدې چه دَ دې خبرې احتمال دې چه یو صاحب سره یو علت وی او بل سره بل. (٦)

③ علامه کرمانی رحمه الله فرمائی ((لامنافاة بینهما ولامنع لجمعهما)) (٧) یعنی دواړو علتونوکښې څه منافات نشته او نه دا دواړه په یو سړی کښې جمع کیدو کښې څه ممانعت شته.

④ کله کله دَ خارښ سبب سپګې هم وی.لکه چه تجربه په دې شاهد ده. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په دواړو قسم روایاتوکښې تطبیق داسې هم ممکن دې چه دَ خارښ سبب سپګې

---

١) (عمدة القاری (ج ١٤ص١٩٧) وفتح الباری (ج٦ص١٠١)-
٢) (مسندالإمام أحمد(ج٣ص٢٥٥) رقم (١٣٧١٧)-
٣) (صحیح البخاری کتاب اللباس باب مایرخص للرجال من الحریر للحکة رقم (٥٨٣٩)-
٤) (فتح الباری (٦ص١٠١) وعمدةالقاری (١٤ص١٩٦)-
٥) (حواله بالا-
(٦(حواله بالا وشرح القسطلانی (ج٥ص١٠٣) ومثله عن ابن العربی حیث قال: د وردأنه أرخص لکل منهما فالإفراد یتضی أن لکل حکمة-
٧) (شرح الکرمانی (ج٥ص١٧٦) وعمدةالقاری (ج ١٤ص١٩٦)-

وي نو کله د سبب طرف ته د علت نسبت اوکړیشو او کله د مسبب طرف ته. فرمائی:

((قلت: ویمکن بأن الحکمة من القبل فنسبت العلة تارة إلی السبب، وتارة إلی سبب السبب))(١)

علامه عینی رحمه الله د حافظ صاحب کرمانی قول راجح ګرځولې دې. (٢)

٩١- بَاب: مَا يُذْكَرُ فِي السِّكِّينِ

د ترجمة الباب مقصد. امام بخاری رحمه الله دلته دا فرمائی چه د جهاد او قتال په موقع باندې چاقو خان سره اوساتلې شی نو جائز دې. (٣)

ښکاره ده چه چاقو د فائدې څيز دې او په وخت په کار راځی. په ميدان جهاد کښې ډيرې موقعې داسې هم پيښيږی چه کله د نورو وسلو استعمال ممکن پاتې نشی نو هغه وخت چاقو کار ورکوی.

[٢٧٦٥] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَمْرِو بْنِ أُمَيَّةَ الضَّمْرِيِّ عَنْ أَبِيهِ(٤) قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْكُلُ مِنْ كَتِفٍ يَحْتَزُّ مِنْهَا ثُمَّ دُعِيَ إِلَى الصَّلَاةِ فَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ وَزَادَ فَأَلْقَى السِّكِّينَ [ر:٢٠٥]

تراجم رجال

١- عبدالعزیز بن عبدالله: داابوالقاسم عبدالعزیز بن عبدالله بن یحیی قرشی اویسی مدنی رحمه الله دې. (٥)

٢- ابراهیم بن سعد: داابواسحاق ابراهیم بن سعدبن عبدالرحمن بن عوف زهری رحمه الله دې. د دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب تفاضل أهل الإیمان فی الأعمال)) لاندې تیره شویده.(٦)

٣- ابن شهاب: دامحمد بن مسلم بن عبیدالله بن شهاب زهری رحمه الله دې. د ده اجمالی حالات ((بدء الوحی)) د دریم حدیث لاندې تیرشوی دی. (٧)

٤- جعفر بن عمرو بن امیه الضمری: داجعفر بن عمروبن امیه بن خویلد المدنی رحمه الله دې.(٨)

---

١) (فتح الباری (ج٦ص١٠١) وعمدة القاری (ج١٤ص١٩٦) وإرشاد الساری (ج٥ص١٠٣)-
٢) (عمدة القاری (ج١٤ص١٩٦)-
٣) (عمدة القاری(ج١٤ص١٩٧) وشرح القسطلانی (ج٥ص١٠٤)-
٤) (قوله: عن أبیه: الحدیث مر تخریجه فی کتاب الوضوء باب من لم یتوضأ من لحم الشاة والسویق-
٥) (د دوی د حالاتو دپاره اوګورئ کتاب العلم باب الحرص علی الحدیث-
٦) (کشف الباری (ج٢ص١٢٠)-
٧) (کشف الباری (ج١ص٣٢٦)-
٨) (د دوی حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب من لم یتوضأ من لحم الشاة والسویق-

۵- ابیه: ((أب)) نه مراد حضرت عمرو بن امیه بن خویلد الضمری المدنی ﷺ دی. (۱)
د دې سند د ټولو رجالو تعلق مدینې منورې سره دې. علامه عینی رحمه الله فرمانی ((هذا الإسناد کله مدنیون)) (۲)

قوله: قال: رأیت النبی صلی الله علیه وسلم یأکل من کتف یحتز منها، ثم دعی إلی الصلاة فصلی ولم یتوضأ: حضرت عمرو بن امیه ﷺ فرمانی چه ما نبی کریم ﷺ ته اوکتل غوښه ئې خوړله او پریکوله ئې. بیا هغوی د مانځه د پاره راوغوښتې شو نو هغوی ﷺ مونځ اوکړو او (دنوی سر نه ئې) اودس اونه کړو.

تنبیه: دحدیث باب سره دوه مشهورې مسئلې متعلق دی یوه ((الوضوء مما مست النار)) او د دې د تفصیل مقام (کتاب الوضوء) دې. دوئمه مسئله په چړې او کانټې سره د خوراك حکم. د دې تفصیل (کتاب الأطعمة) کښې دې.(۳)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث ترجمة الباب سره مطابقت د حدیث په معنی کښې دې.څکه چه د حضور ﷺ غوښه پریکول اوخوړل ظاهره ده چه هم په چاړه سره وه او په دې باندې راتلونکې طریق دلالت کوی کوم کښې چه ((فألقی السکین)) راغلې دې.
او امام بخاری رحمه الله دا باب د جهاد په ابواب کښې د دې دپاره ذکر کړیدې چه چاقو هم د وسلې یو قسم دې.
دغه شان علامه عینی رحمه الله فرمائی:
((مطابقته للترجمة تؤخذ من معنی الحدیث لأن احتزازه صلی الله علیه وسلم من کتف الشاة کان بالسکین، ویشهد له الطریق الآخر الذی یأتی، وفیه: فألقی السکین، ووجه إدخال هذا الباب بین أبواب الجهاد من حیث إن السکین أیضا من أنواع السلاح)) (۴)

((**حدثنا ابوالیمان اخبرنا شعیب عن الزهري وزاد: فالقی السکین**)): دا د حضرت عمرو بن امیه ضمری ﷺ د حدیث یو بل طریق دې اودا طریق امام بخاری رحمه الله څکه ذکر کړیدې چه ترجمه او حدیث کښې مطابقت پیداشی چه په دې کښې صراحت سره د سکین لفظ موجود دې او په وړاندینی روایت کښې د دې صراحت نه وو. (۵)
او د زاد چه کوم فعل دې په هغې کښې دا دریواړه احتمالات دی چه د هغې فاعل زهری وی، جعفر بن عمرو وی یا د امام بخاری رحمه الله شیخ ابوالیمان. (۶)

---

۱) (حواله بالا-
۲) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۹۷)-
۳) (کشف الباری کتاب الأطعمة (ص۱۱۱)-
۴) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۹۷)-
۵) (حواله بالا وإرشاد الساری (ج۵ص ۱۰۴)-
۶) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۹۷)-

۹۲- بَاب: مَا قِيلَ فِي قِتَالِ الرُّومِ

دَ ترجمة الباب مقصد حضرت امام بخاری رحمه الله دَ ې ترجمة الباب لاندې دَ اهل روم خلاف دَ جهاد فضيلت بيانول غواړی.(۱)

او حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائی چه دَ امام بخاری رحمه الله دَ دې باب دَ ترجمه نه مقصد دَ هغه قومونوبيان کول دی چه کومو سره نبی اکرم ﷺ (يا دَ هغه امت) جنګ کړيدې. (۲)

دَ روميانودَ نسل تحقيق: علامه جوهری رحمه الله فرمائی چه اهل روم، روم بن عيصو بن اسحاق بن ابراهيم دَ اولاد نه دې. (۳) او علامه رقاشی رحمه الله فرمائی چه دا ابن ليطابن يونان بن يافث بن نوح عليه السلام دَ اولاد نه دی. (۴)

دا هم وئيلې شوی دی چه اهل روم دَ خپل جداعلی رومی طرف ته منسوب کيږی.دوی ته روماس هم وئيلې شو او همدغه سړې دَ مشهور ښار روم بانی دې. (۵)

خو دَ حضرت شاه صاحب وينا دا ده چه روم په اصل کښې دَ مشهور ملك اټلی لقب وو. کله چه په دې کښې بلوې راپيدا شوې او هغوی دَ اختلافاتو ښکار شو نو څه خلقو اټلی پريخودو او قسطنطنيه کښې آباد شو نو روميان هم نصاری دی.(فيض الباری (ج۳ص۴۳۷)-

[۲۷۶۶] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ يَزِيدَ الدِّمَشْقِيُّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ قَالَ حَدَّثَنِي ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ أَنَّ عُمَيْرَ بْنَ الْأَسْوَدِ الْعَنْسِيَّ حَدَّثَهُ أَنَّهُ أَتَى عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ وَهُوَ نَازِلٌ فِي سَاحَةِ حِمْصَ وَهُوَ فِي بِنَاءٍ لَهُ وَمَعَهُ أُمُّ حَرَامٍ قَالَ عُمَيْرٌ فَحَدَّثَتْنَا أُمُّ حَرَامٍ(۶) أَنَّهَا سَمِعَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ أَوَّلُ جَيْشٍ مِنْ أُمَّتِي يَغْزُونَ الْبَحْرَ قَدْ أَوْجَبُوا قَالَتْ أُمُّ حَرَامٍ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا فِيهِمْ قَالَ أَنْتِ فِيهِمْ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوَّلُ جَيْشٍ مِنْ أُمَّتِي يَغْزُونَ مَدِينَةَ قَيْصَرَ مَغْفُورٌ لَهُمْ فَقُلْتُ أَنَا فِيهِمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ لَا [ر: ۲۶۳۶]

تراجم رجال

۱- اسحاق بن يزيد الدمشقي: دا ابوالنصر اسحاق بن ابراهيم بن يزيد فراديسی رحمه الله دې. اکثر دَ نيکه طرف ته منسوب شوې او په اسحاق بن يزيد سره بللې شی. (۷)

۱) (عمدة القاری (ج ۱۴ ص۱۹۷) وفتح الباری (ج۶ص۱۰۲)-
۲) (فيض الباری (ج۳ص۱۳۷)-
۳) (حواله بالا وحاشية الجمل على الجلالين(ج۶ص۸۶)-
۴) (عمدة القاری (ج ۱۴ ص۱۹۷) وفتح الباری (ج۶ص۱۰۲)-
۵) (حواله بالا-
۶) (قوله: ام حرام: الحديث مر تخريجه فی أوائل الجهاد باب دلدعاء بالجهاد والشهادة للرجال والنساء-
۷) (دَ دوی دَ حالاتو دَپاره اوګوریٔ کتاب الزکاة باب ماأدی زکاته فليس بکنز-

۲-يحيى بن حمزة: دا ابوعبدالرحمن يحيى بن حمزه بن واقد حضرمي رحمه الله دي (۱).

۳-ثور بن يزيد: دا ابوخالد ثور بن يزيد كلاعي حمصي رحمه الله دي (۲).

۴-خالد بن معدان: دا ابوعبدالله خالد بن معدان حمصي كلاعي رحمه الله دي (۳).

۵- عمير بن الاسود العنسي: دا د شام مشهور عابد او زاهد مخضرم تابعي حضرت عمير بن الاسود، شامي، دمشقي، حمصي رحمه الله دي د دوی کنیت ابوعبدالرحمن او ابوعياض دې. او همدې عمرو بن الاسود رحمه الله هم دي (۴).

دوی د حضرت عمر، ابن مسعود، معاذ بن جبل، عبادة بن صامت، عرباض بن ساريه، معاويه، عبدالله بن عمرو بن عاص، جناده بن اميه، ابوهريره، ام المؤمنين عائشه او ام حرام بنت ملحان رضي الله عنهم نه د حديث روايت کوی.

او د دوی نه د دوی خوئ حکيم بن عمير، مجاهد، خالد بن معدان، شريح بن عبيد، کثير بن ابی کثير، نصر بن علقمه، ابراهيم بن مسلم، هجری او زياد بن فياض رحمهم الله وغيره روايت کوی. (۵)

ابن سعد رحمه الله فرمائي ((كان قليل الحديث، ثقة)) (۶)

عجلي رحمه الله فرمائي ((شامي تابعي ثقة)) (۷)

ابن حبان په (كتاب الثقات) کښې د هغوی ذکر کړيدې او فرمائيلي دی: ((من عباد أهل الشام وزهادهم)) (۸)

ابن عبدالبر رحمه الله فرمائي ((أجمعوا على أنه كان من العلماء الثقات)) (۹)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي ((ثقة عابد)) (۱۰)

د مسند احمد رحمه الله په روايت کښې دی چه حضرت عمر رضي الله عنه د هغه باره کښې فرمائيلي دی ((من سره أن ينظر إلى هدي رسول الله صلى الله عليه وسلم فلينظر إلى هدي عمرو بن الأسود)) (۱۱)

---

۱) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الجنائز باب ماينهى من الحلق عند المصيبة-
۲) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب البيوع باب كسب الرجل وعمله بيده-
۳) (حواله بالا-
٤) (تهذيب الكمال (ج۲۱ص۵٤۳) وسير أعلام النبلاء (ج٤ص۷۹)-
۵) (شيوخ او تلامذه د پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج۲۱ص٥٤٤)-
۶) (طبقات ابن سعد (ج۷ص٥٤٥)-
۷) (تعليقات تهذيب الكمال (ج۲۱ص٥٤٥)-
۸) (الثقات لابن حبان (ج۵ص۱۷۱)-
۹) (تهذيب الكمال (ج۸ص۵)-
۱۰) (التقريب (٤١٨) رقم (٤٩٨٩)-
۱۱) (مسند الإمام أحمد (ج۱ص۱۸) حلية الأولياء (ج۵ص۱۵۶) والكاشف (ج۲ص۷۲)-

يعنى چه ځوك په دې خبره كښې خوشحالي محسوس كوى چه د رسول الله ﷺ اخلاق ته اوګورى نو هغوى دې د عمرو بن الاسود رحمه الله اخلاق او سيرت ته اوګورى. يعنى د هغوى اخلاق مبارك او سيرت بعينه د رسول الله ﷺ د اخلاق او سيرت مطابق وو. هغه د رسول الله ﷺ د اخلاقو نمونه وه.

عبدالرحمن بن جبير فرمائى چه عمرو بن الاسود د حج نه پس، كله مدينې منورې ته اورسيدو نو مونځ كولو كښې په هغه باندې د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما نظر پريوتلو، تپوس ئې اوكړو دا ځوك دې؟ اوخودلې شو چه د شام اوسيدونكې دې، عمرو بن الاسود نوم ئې دې نو حضرت ابن عمر رضي الله عنه اوفرمائيل:

((ما رأيت أحدا أشبه صلاة، ولا هديا، ولا خشوعا، ولا لبسة برسول الله صلى الله عليه وسلم من هذا الرجل))(۱)

يعنى مونځ، اخلاق سيرت، خشوع، او لباس كښې د دې سړى نه ډير د رسول الله ﷺ مشابه ما بل ځوك نه دى ليدلى.

د امام ترمذى رحمه الله نه علاوه باقى اصحاب اصول سته د دوى نه روايات اخستى دى.(۲) او په بخارى شريف كښې د دوى نه صرف يو حديث يعنى حديث باب مروى دې. (۳)

دحضرت معاويه رضي الله عنه دحكومت په زمانه كښې دهغوى انتقال اوشو(۴) رحمه الله تعالى رحمة واسعة.

تنبيه: ابوموسى المدينى رحمه الله د ابن ابى عاصم په حواله سره نقل كړى دى چه حضرت عمير بن الاسود صحابى وو ليكن دا صحابى نه وو، بلكه د صحابه كرامو نه روايت كوى.

ابوموسى رحمه الله فرمائى: ((وليس بصحابي، إنما يروي عن الصحابة)) (۵)

قوله: أنه أتى عبادة بن الصامت، وهو نازل في ساحة حمص، وهو في بناء، ومعه أم حرام: عمير بن الاسود رحمه الله فرمائى چه هغه حضرت عباده بن صامت رضي الله عنه له لاړو كوم وخت چه هغه د حمص په غاړه په خپل يو محل كښې وو او هغه سره د هغه بى بى حضرت ام حرام رضي الله عنها هم وه.

د حضرت عباده بن صامت رضي الله عنه حالات (كتاب الإيمان) كښې (۶) او د حضرت ام حرام رضي الله عنها تذكره (كتاب الجهاد) په شروع كښې راغلې دى.(۷)

قوله: ثم قال النبي صلى الله عليه وسلم: أول جيش من أمتي يغزون

---

۱) (سير أعلام النبلاء (۴ص۷۹)-
۲) (الكاشف (ج۲ص۷۲) وتهذيب الكمال (ج۲۱ص۵۴۵)-
۳) (عمدة القارى (۱۴ص۱۹۸)وفتح البارى (ج۶ص۱۰۲)-
۴) (تهذيب الكمال (ج۲۱ص۵۴۵) وسير أعلام النبلاء (ج۴ص۸۱)-
۵) (تهذيب التهذيب (ج۸ص۵)-
۶) (كشف البارى (ج۲ص۴۸)-
۷) (كتاب الجهاد باب الدعاء بالجهاد والشهادة للرجال والنساء-

مدینة قیصر مغفورلهم، فقلت: أنافیهم یارسول الله؟ قال: لا: بیا نبی کریم ﷺ ارشاد اوفرمائیلو، زما په امت کښې د ټولو نه اول کوم خلق چه د قیصر په حکومت کښې جهاد کوی د هغوی بښنه شویده. ما عرض اوکړو یارسول الله! آیا زه په هغوی شامل یم؟ هغوی اوفرمائیل نه. په حدیث باب کښې مدینه قیصر نه مراد قسطنطنیه ده، چه د قیصر دارالخلافه او پایهٔ تخت وو. (۱)

او په حدیث کښې امت محمدیه د هغه لښکر د پاره د بښنې وعده او زیرې ورکړې شویدې. څوك چه په هغه باندې په رومبی ځل حمله اوکړی او هلته جنګ اوکړی.

دینه کومه غزوه مراد ده؟: د جمهورو شارحینو په دې اتفاق دې چه دلته د قسطنطنیه اولنئی غزا مراد ده او د اکثرومورخینو اتفاق دې چه دا اوله غزا چه د قیصر خلاف شوې وه د دې مشری یزید بن معاویه کړې وه او دا د ۵۲ هجری واقعه ده. (۲)

او په دې غزوه کښې جلیل القدر صحابه کرام مثلاً حضرت ابوایوب انصاری، ابن عباس، ابن عمر، ابن الزبیر او حسین بن علی رضی الله عنهم هم شریك وو. (۳)

د حدیث باب نه د یزید په فضیلت باندې استدلال: د دې نه علامه مهلب رحمه الله د یزید بن معاویه په فضیلت او نجات باندې استدلال کړیدې. ځکه چه هغه د دغه لښکر امیر وو کوم چه په رومبی ځل د قیصر په حکومت د قبضې د پاره جنګ کړې وو. (۴)

خو د مؤرخینو دا قول ډیرو علماؤ ردکړې دې، چه د هغې مختلف وجوهات لاندې ذکر دی.

① د قیصر خلاف جنګ کونکی لښکر په تعیین کښې مختلف روایات دی. ځکه چه په قسطنطنیه باندې د قبضې جنګ د حضرت معاویه رضی الله عنه په دور خلافت کښې څوځل شویدې. او په دې کښې هم څه شك نشته چه په بعض جنګونو کښې یزید بن معاویه امیر وو خو د دې نه دا نه لازمیږی چه هغه دې د اولنی لښکر هم امیر وی. علامه عینی لیکلی دی چه حضرت معاویه رضی الله عنه یو لښکر د سفیان بن عوف په مشرئی کښې د قیصر حکومت طرف ته لیګلی وو چه د رومیانو په ښارونو کښې ورننوتلې وو او په دې لښکر کښې حضرت ابن عباس، ابن عمر، ابن الزبیر او ابوایوب انصاری رضی الله عنهم غوندې صحابه کرام هم وو. (۵)

نور فرمائی چه ډیره ښکاره خبره دا دې چه دا ټول صحابه کرام د سفیان سره وو نه چه یزید بن معاویه سره، په دې وجه چه یزید بن معاویه د دې قابل نه وو چه د دغه شان صحابه کرام رضی الله عنهم دې د یزید د حکم لاندې شی. (۶)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۱۰۶)-

۲) (قال العینی وعزاه إلی صاحب المرأة. انظر عمدة القاری ((ج۱٤ص۱۹۸) وقال الأثیر: فی سنة تسع وأربعین(۳۹) وقیل سنة خمسین. انظر الکامل (ج۳ص۲۲۷)-

۳) (الکامل (ج۳ص۲۲۷) وتکملة فتح الملهم (ج۳ص٤۵۶)-

٤) (شرح ابن بطال (ج۵ص۱۰۷)-

۵) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۹۸)-

۶) (حواله بالا-

② دَ بعض روایاتو نه معلومیږی چه حضرت معاویه رضی الله عنه سفیان بن عوف لیګلې وو بیا ئې وریسې یزید هم اولیګلو لکه چه ابن الاثیر په خپل مشهورتاریخ «الکامل» کښې ذکرکړی دی.(۱) که چرې دا روایت صحیح او درست دې نودا په دې خبره دلالت کوی چه ړومبې سرې کوم چه قسطنطنیه طرف ته روان شو هغه سفیان بن عوف دې، بیا روستو یزید بن معاویه دَ هغه شاته روان شو. نو اوس به دا ونیلې کیږی چه دَ یزید اولیت او تقدم ثابت نشو بلکه سفیان بن عوف اودَ هغوی ملګرو ته اولیت او مرتبه حاصله شوه.(۲)

③ علامه ابن التین او ابن المنیر رحمهما الله فرمائی چه دَ یزید بن معاویه په دې عموم کښې داخلیدلو سره دا نه لازمیږی چه هغه دَ څه خاص دلیل په وجه دَ دې عموم نه رابهر هم شی. ځکه چه په دې باب کښې دَ اهل علم نه دَ چا هم اختلاف نشته چه دَ نبی اکرم ﷺ دا قول مبارك ((مغفور لهم)) په یو شرط سره تړلې شویدې چه هغه خلقو دَ مغفرت اهل اوقابل هم وی. نو که یو سړې په دې غزوه کښې دَ شرکت نه پس مرتد شی نو دَ ټولو په نزد په دې خبره اتفاق دې چه هغه به په دې عموم کښې نه داخلیږی. نو معلومه شوه چه دَ مغفور نه مراد دا

---

۱) (قال ابن الأثیر الجزری رحمه الله: فی هذه السنة(٤٩) سیّر معاویة جیشا کثیفًا إلی بلاد الروم للغزاة، وجعل علیهم سفیان بن عوف، وأمرابنه یزید بالغزاة معهم، فتثاقل واعتل، فأمسک عنه أبوه، فأصاب الناس فی غزاتهم جوع ومرض شدید، فأنشا یزیدیقول:

ما إن أبالی بما لاقت جموعُهم بالغذ قدونة من حمی ومن موم
إذا اتکأت علی الأنماط مرتفقا بدّیر مرّانٍ عندی أم کلثوم

وأم کلثوم امرأته..... فبلغ معاویة شعره، فأقسم علیه لیلحنّ بسفیان فی أرض الروم لیصیبه ما أصاب الناس، فسار ومعه جمع کثیر، أضافهم إلیه أبوه، وکان فی هذا الجیش ابن عباس، وابن عمر، وابن الزبیر، وأبوایوب الأنصاری، وغیرهم......فأوغلوافی بلادالروم حتی بلغوا القسطنطنیة فاقتتل المسلمون والروم..... إلخ. الکامل (ج۳ص۲۲۷) وانظرأیضًا معجم البلدان للحموی(ج۲ص۵۳٤) کلمة دیر مران و(ج٤ص ۱۸۸) کلمة غذقدونة. علامه ابن الاثیر جزری رحمه الله فرمائی چه هم په دې کال یعنی ٤۹ هجری کښې حضرت معاویه رضی الله عنه دَ غزوې دَ پاره یو لوئ لښکر دَ بلاد روم طرف ته روان کړو او سفیان بن عوف ئې دَ دې لښکر امیر مقرر کړو او خپل خوئ یزید ته د دې خلقو سره په غزوه کښې دَ شریکیدو حکم اوکړو. لیکن یزید سستی اختیار کړه او بهانې مانې ئې لټولې. د یزید پلار معاویه رضی الله عنه هغه په خپل حال پریخودو. په دې جنګ خلقو ته ډیره ولږه او مرض اولګیدو نو یزید دا شعرونه ونیل: "مقام غذقدونه کښې چه دَ هغوی لښکر ته کومه تبه وغیره پریشانی وشوه د هغې ماته هیڅ پرواه نشته ځکه چه په دیر مروان مقام باندې په قالین باندې بنه په مزه کښې تکیه وهلې یم، زما سره ام کلثوم ده. او ام کلثوم دَ یزید د ښځې نوم دې...... حضرت معاویه رضی الله عنه ته چه کله دَ یزید دا شعرونه اورسیدل نو هغه دَ یزید نه قسم واخستو چه هغه به دَ روم په زمکه باندې دَ سفیان بن عوف سره ملاویږی. نو هغه یو لښکر جرار خان سره بوتلو کوم چه د هغه پلار دَ امداد په توګه هغه سره کړې وو. په دې لښکر کښې حضرت ابن عباس، ابن عمر، ابن الزبیر او ابوایوب انصاری رضی الله عنهم وغیره هم شامل وو...... نو دا خلق بلاد روم کښې دننه شو او تردې چه قسطنطنیه ته اورسیدل نو مسلمانانو او رومیانو په مینځ کښې سره جنګ وشو......

۲) (تکملة فتح الملهم (ج۳ص٤۵۷)-

دي چه په ده كښې د مغفرت شرط هم موندلې شي.(١)
د دې دريو وجوهاتو په بنا اكثر علماء كرامو د علامه مهلب رحمه الله قول رد كړيدې.
ليكن روايات خو په دې باره كښې مختلف دى چه په قسطنطنيه باندې كوم لښكر او رومبى حمله كړې وه. په هغې كښې د ډيرو احتمالاتو گنجائش هم دې. مګر په هغې كښې اكثر په دې خبره دلالت كوى چه د رومبى لښكر مشرى د يزيد په لاس كښې وه د څه تائيد چه مسند احمد (٢) طبقات ابن سعد (٣) او البداية والنهاية (۴) د رواياتو نه كيږى.

د يزيد بن معاويه د نبى اكرم ﷺ د قول ((مغفورلهم)) په عموم كښې د داخليدلو يا نه داخليدلو باندې د ټولو نه بهتر او معتدل قول د حضرت شاه ولى الله محدث دهلوى رحمه الله دې. فرمائى:

((قوله: ..مغفورلهم،،تمسك بعض الناس بهذا الحديث في نجاة يزيد، لأنه كان من جملة هذا الجيش الثاني، بل كان رأسهم ورئيسهم على مايشهد به التواريخ، والصحيح أنه لايثبت بهذا الحديث إلا كونه مغفوراله ما تقدم من ذنبه على هذه الغزوة، لأن الجهاد من الكفارات، وشأن الكفارات إزالة آثار الذنوب السابقة عليها، لا الواقعة بعدها، نعم، لوكان مع هذا الكلام أنه مغفور له إلى يوم القيامة يدل على نجاته، وإذا ليس فليس، بل أمره مفوّض إلى الله تعالى فيما ارتكبه من القبائح بعد هذه الغزوة، من قتل الحسين رضي الله عنه، وتخريب المدينة، والإصرار على شرب الخمر، إن شاء عفا عنه، وإن شاء عذبه، كما هو مطرد في حق سائر العصاة..))(٥)

يعنى د رسول الله ﷺ مبارك ارشاد ((مغفورلهم))نه بعضو خلقو د يزيد د نجات استدلال كړيدې. ځكه چه هغه هم د دې دونم لښكر يوحصه وو، بلكه د لښكر مشر او قائد وو لكه چه د تاريخ كتابونه په دې گواه دى. خو صحيح خبره دا ده چه د دې حديث نه صرف دومره ثابتيږى چه په دې غزوه كښې د شركت نه وړاندې كومه د هغه گناه وه هغه معاف كړيشوه ځكه چه جهاد د كفاراتو د قبيل نه دې او د كفاراتو شان دا وى چه د هغې نه وړاندې كومه گناه شوې وى هغه ختمه كړى نه چه روستو واقع شوى گناهونه ختمه وى. اوكه دې كلام سره دا هم وې چه د قيامته پورې د هغه مغفرت وشو نو دا حديث د يزيد په نجات باندې دلالت كوى خو كه دا خبره نه وى نو هغه هم نشته. (يعنى چه كله ترقيامت پورې د مغفرت

---

١) (حواله بالا وفتح البارى (ج۶ص١٠٢) وعمدة القارى (ج١٤ص١٩٩)وأوجزالمسالک (ج٨ص٣٨٢) وتعليقات لامع الدرارى(ج٧ص٢٤٤)-
٢) أخرج الإمام أحمد فى مسنده (ج۵ص٤٢٣) بسنده عن أبى ظبيان قال: غزا أبوأيوب مع يزيد بن معاوية...
٣) (أخرج ابن سعد فى طبقاته (ج٣ص٤٨٥) بسنده عن محمد قال: شهد أبوأيوب بدراً.......... قال: فمرض، وعلى الجيش يزيدبن معاوية. فأتاه يعوده..... په دې روايت كښې د مرض نه مراد د ابوايوب انصارى مرض الموت دې. او دا د ټولو په نزد مسلمه ده چه د حضرت ابو ايوب انصارى رضي الله عنه مرگ د قسطنطنيه په غزوه كښې شوې دې-
٤) (البداية والنهاية (ج٨ص٥٨-٥٩)-
٥) (رسالة شرح التراجم أبواب البخارى المطبوع مع صحيح البخارى (ص٣١)-

ذكر نشته نود يزيد نجات هم ثابت نه دي) بلكه يزيد چه د دې غزوې نه پس د كومو قبائحو ارتكاب كړې دي د هغه معامله د الله تعالى په حواله ده، لكه د حضرت امام حسين بن على رضي الله عنه شهادت، په مدينه منوره كښې تخريب كارى او فساد او په شرابو څكلو باندې اصرار وغيره كول، كه الله تعالى اوغوښتل نو هغه به معاف كړى يا به سزا وركړى، لكه چه د نورو ټولو ګناهګارانو باره كښې حكم دې.

په خليفه يزيد بن معاويه باندې لعنت كولو حكم: خليفه يزيد بن معاويه باندې لعنت كول جائز دى كه نه؟ مشهوره اختلافى مسئله ده. په كومه كښې چه د امت اكثر خلق د افراط او تفريط ښكار دى. يوه طبقه خو هغه ده چه په يزيد باندې لعنت كول حق ګڼړى او دوئمه ډله هغه ده چه دهغه د بعض فضائلو اومناقبو قائله ده اوپه هغه باندې لعنت كول جائزنه ګڼړى. مونږ دلته دا مسئله واضح كولو د پاره د حضرت فقيه النفس رشيداحمد ګنګوهى رحمه الله دفتاوې مجموعه (فتاوى رشيديه) نه يو اوږد اقتباس نقل كړيدې، چه د سوال او جواب په صورت كښې دې. په څه سره چه د دې مسئلې د حقيقت او په حكم په پوهيدلو كښې مدد ملاوشي:

سوال: يزيد چا چه حضرت امام حسين رضي الله عنه شهيد كړې وو هغه د لعن قابل دې كه نه؟ اګركه په لعنت كولو كښې احتياط كول پكار دى. ليكن ډيرو اكابرو دين په يزيدباندې لعنت كول تحرير كړى دى.لكه حضرت ام سلمه رضي الله عنها فرمائى چه د شهادت په شپه ما يو غيبى آواز واوريدو چه وئيلې:

أيها القاتلون جهلا حسينا ... بشروا بالعذاب والتذليل

قد لعنتم على لسان ابن داود ... وموسى و حامل الإنجيل

((كذا فى تحرير الشهادتين))(۱) ((وصواعق محرقة)) او امام جلال الدين سيوطى رحمه الله (تاريخ الخلفاء) كښې تحريرفرمائى ((قال صلى الله عليه وسلم: من أخاف أهل المدينة أخافه الله وعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين)) (رواه مسلم)(۲)

((وكان سبب خلع أهل المدينة له أن يزيد أسرف فى المعاصى)) (۳)

او په دوئم ځائ كښې فرمائى ((فقتل وجيء برأسه فى طست حتى وضع بين يدى ابن زياد، لعن الله قاتله وابن زياد، ومعه يزيد....))(۴)

او بعض محققين په شان د امام جوزى رحمه الله (۵)

---

(۱) (دلائل النبوة للأصبهانى (ج۲ص۵۵۳) الصواعق المحرقة (ص۲۱۸)-

(۲) (الحديث أخرجه مسلم فى صحيحه، كتاب الحج باب من أراد أهل المدينة بسوء..... رقم (۱۳۸۷-۱۳۸۸)

(۳) (تاريخ الخلفاء للإمام سيوطى (ص۲۰۹)-

(۴) (حواله بالا(ص۲۰۷)-

(۵) (النبراس شرح شرح العقائد (ص۳۳۱)-

او ملا سعد الدين تفتازانى (١) وغيرهما رحمهم الله هم د لعن قائل دى. مولانا قاضى ثناء الله صاحب پانى پتى رحمه الله خپلو مكتوباتو كښې ليكي:

((وجه قول جواز لعن آنست كه ابن جوزى روايت كرده كه قاضى ابويعلى دركتاب خود "معتمدالاصول" بسندخود ازصالح بن احمدبن حنبل روايت كرده كه گفتم پدر خود راكه اے پدر! مردم گمان مى برندكه ما مردم يزيد رادوست مى داريم.احمد گفت كه اے پسر!كسے كه ايمان بخدا و رسول داشته باشد اورا دوستى يزيد چگونه رواباشد؟ وچرالعنت نه كرده شود بركسيكه خدا بروئے دركتاب خود لعنت كرده؟ گفتم درقرآن كجابريزيد لعنت كرده است؟ احمد گفت ﴿فهل عسيتم إن توليتم الخ﴾ (٢) او په بل مكتوب.... كښې دى:

غرض كه كفر بريزيد از روايت معتبره ثابت مى شود، پس او مستحق لعن است، اگرچه درلعن گفتن فائده نيست، ليكن ((الحب فى الله والبغض)) مقتضى آنست (٣) والله أعلم-

د دې مذكوره عبارتونونه معلوميږي چه بعض حضرات د كفر هم قائل وو او بعض حضراتو اكابردين لعن جائزنه گڼرلو. د دې دپاره چه د يزيد د كفر حال محقق نه دې نو هغه د لعن قابل نه دې، نو يزيدته كافر وئيل يا لعن كول جائز دى كه نه؟ مدلل ارقام اوفرمائي.

جواب: صحيح حديث دې چه كله څوك په چا لعنت كوى نو كه هغه سړې د لعنت قابل دې نو په هغه باندې لعن پريوزى گنى نو په لعنت كونكى باندې رجوع كيږى. (۴)

نو چه تركومې د يو سړى كفر محقق شوې نه وى په هغه باندې لعنت نه دى كول پكار خكه چه په خپل ځان د لعنت كيدو انديښنه ده. نو د يزيد هغه كارونه كه هر څومره د لعن كولو موجب دى خو چه چاته د محقق اخبارونه او قرائنو نه معلومه شوه چه هغه په دغه مفاسدو

---

١) (قال العلامة سعدالدين التفتازانى فى شرح العقائد (ص١١٦) وانما اختلفوا فى يزيد بن معاوية حتى ذكر فى الخلاصة وغيره أنه لاينبغى اللعن عليه ولاعلى الحجاج، لأن النبى عليه السلام نهى عن لعن المصلين، ومن كان من أهل القبلةو ومانقل من النبى عليه السلام من اللعن لبعض من أهل القبلة فلما أنه يعلم من أحوال الناس مالا يعلمه غيره، وبعضهم أطلق اللعن عليه، لما أنه كفرحين أمر بقتل الحسين،واتفقوا على جواز اللعن على من قتله أو أمربه، أو أجازه، ورضى به، والحق أن رضا يزيد بقتل الحسين واستشاره بذلك وإهانة أهل بيت النبى عليه السلام مما تواتر معناه، وإن كان تفاصيله أحاداً، فنحن لانتوقف فى شأنه بل فى إيمانه لعنة الله عليه وعلى أنصاره وأعوانه- دا خود علامه تفتازانى رحمه الله موقف شو ليكن علامه زبيدى رحمه الله په (اتحاف) كښې د علامه تفتازانى رحمه الله په موقف باندې رد كولو سره د تفتازانى رحمه الله د عبارت نقل كولو نه پس ليكى: أنظر هذاالكلام من هذاالمحقق، مع أنه من كبار أئمة الشافعية وقواعد مذهبه تقتضى عدم اللعن. اتحاف السادة المتين (ج٩ص٢٠٦) كتاب آفات اللسان، الآفة الثامنة: اللعن-

٢) (الصواعق المحرقة (ص٢٢٠)-

٣) (أخرجه الإمام ابوداؤد فى سننه عن أبى ذر رضى الله عنه أن رسول الله ﷺ قال: أفضل الأعمال الحب فى الله والبغض فى الله. كتاب السنة باب مجانبة أهل الأهواء وبغضهم رقم (٤٥٩٩)- مقتضى آنست))

٤) (عن أبى الدرداء رضى الله عنه قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: إن العبد إذا لعن شيئا صعدت اللعنة إلى السماء.....فإذا لم تجد مساغارجعت إلى الذى لُعن، فإن كان لذلك، وإلارجعت إلى أهلها. انظر سنن أبى داؤد كتاب الأدب باب فى اللعن رقم (٤٩٠٥)-

راضي او خوشحاله وو او هغه ئى ښه او جائز ګنړلې وو او بغير د توبې نه مړشو نو هغه د لعن د جواز قائل دې او مسئله هم داسې ده، چه کوم علماء په دې کښې تردد کوى چه په اول کښې هغه مؤمن وو د دې نه پس هغه د دې افعالو مستحق وو که نه وو او ثابته شوه که نه، تحقيق نه دې شوې. نو بغير د تحقيق نه د دې امر لعن جائز نه دې. د علماؤ هغه ډله په وجه د حديث د مسلم د لعن نه منع کوى او دا مسئله حق هم ده. نود جواز او عدم جواز مدار په تاريخ باندې دې او مونږ مقلدينوته احتياط په سکوت کښې دې خکه که لعن کول جائز دى نو لعن نه کولو کښې هم څه بدى نشته. لعن کول نه فرض دى، نه واجب،نه سنت نه مستحب، محض مباح دى اوکه هغه محل نه دې نو پخپله په معصيت کښې اخته کيدل ښه نه دى. فقط والله اعلم. (١)

د بحث خلاصه: د يزيدباره کښې د دې سوال او جواب خلاصه دا شوه چه په دې مسئله کښې د امت د علماؤ درې موقفه دى: ① لعنت بريزيد ② عدم لعنت ③ توقف او سکوت.

بعض علماء په يزيدباندې د لعنت وئيلو قائل دى لکه امام احمد، علامه ابن الجوزى، علامه تفتازانى،قاضى ابويعلى موصلى،کياالهراسى اوقاضى ثناءالله پانى پتى رحمهم الله وغيره(٢) اود بعضو علماؤ وينا ده چه په يزيد باندې لعنت کول جائز نه دى لکه امام غزالى (٣) علامه ابن تيميه، حافظ ابن حجر هيشمى او حافظ ابن الصلاح رحمهم الله وغيره (٤) بلکه بعض خلق خود هغه د بعض فضائلو او مناقبو هم قائل دى لکه چه د علامه مهلب رحمه الله قول چه اوس لږ وړاندې تيرشو.

او جمهورمحققين دريم موقف ته ترجيح ورکړې چه په دې مسئله کښې سکوت اختيار کړيشى. متقدمينو کښې مصطفى بن ابراهيم تونسى حنفى، امام قاسم بن قطلوبغا(٥) علامه زبيدى(٦) رحمهم الله او متاخرينوکښې مولانا ابوالحسنات عبدالحئ لکهنوى، حضرت شيخ الحديث محمد زکريا (٧) حکيم السلام مولانا محمدطيب (٨) حکيم الامت مولانا اشرف على تهانوى (٩) رحمهم الله اود نورو علماء ديوبند هم دغه مسلك دې.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حديث مطابقت د رسول الله صلى الله عليه وسلم

---

١) (فتاوى رشيديه مبوب (ص٧٦-٧٨) وتاليفات رشيديه (ص٨٣-٨٤)-

٢) (حواله بالا البداية والنهاية (ج٨ص٢٢٣) شهيدكربلا اور يزيد (ص١٤١) والنبراس (ص٣٣١) وحياة الحيوان (ج٢ص١٥٧) باب الفاء كلمة الفهد-

٣) (إحياء العلوم الدين (ج٣ص ١٢٥)-

٤) (إتحاف السادة المتقين (ج٩ ص ٢٠٥)-

٥) (حواله بالا (ص٢٠٧)-

٦) (قال الإمام الزبيدى رحمه الله وهناك قول ثالث وهو: التوقف وتفويض أمره إلى الله..... حواله بالا) ص٢٠٦)

٧) (تعليقات لامع الدرارى (ج٧ص٣٤٦) وذكر الشيخ عبدالحئ فى فتاواه (مجموعة الفتاوى (ج١ص٦١) عن المسامرة وشرحه أن الطرقة الثابتة القديمة فى شأن يزيد التوقف ورجع أمره إلى الله-

٨) (شهيدكربلا اور يزيد (ضص١٤٦)-

٩) (إمداد الفتاوى (ج١ص٤٢٦) وأيضًا انظر لهذه المسألة الصواعق المحرقة (ص٢١٨-٢٢١)-

دي جمله ((أول جيش من أمتي يغزون مدينة قيصر مغفور لهم)) كښې دي. دلته دَ روميانو سره دَ جهاد فضيلت بيان کړيشوي دي. او (مدينه قيصر) نه قسطنطنيه مراد ده چه نن صبا دَ استنبول په نوم مشهور دي.

٩٣- باب: قتال اليهود

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ دې باب لاندې امام بخارى رحمه الله دَ يهودو متعلق دَ نبى اكرم ﷺ يوه پيشنګوئي بيانول غواړي چه مسلمانان به يهودو سره جنګ کوى او دا هم دَ نبى عليه السلام دَ معجزاتو نه يوه معجزه ده دَ کومې ښکاره کيدنه چه په انشاء الله په راتلونکې زمانه کښې کيږى. (١)

[٢٧٦٧] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَرْوِيُّ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا (٢) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تُقَاتِلُونَ الْيَهُودَ حَتَّى يَخْتَبِيَ أَحَدُهُمْ وَرَاءَ الْحَجَرِ فَيَقُولُ يَا عَبْدَ اللَّهِ هَذَا يَهُودِيٌّ وَرَائِي فَاقْتُلْهُ [٣٣٩٨]

تراجم رجال

١- **اسحاق بن محمد الفروي:** دا ابويعقوب اسحاق بن محمد بن اسماعيل بن ابى فروه رحمه الله دي. دي د خپل قرنيكه ابوفروه طرف ته منسوب كيدلو سره فروى باندې بللې شى. (٣)
دَ ده نه امام بخارى رحمه الله په واسطه سره هم روايت کړيدې. (۴)
هم دَ ده دَ نوم په شان يو بل راوى هم دې. اسحاق بن عبدالله بن ابى سفروه چه ضعيف دې او دې (ابن عبدالله) دَ اسحاق بن محمد دَ پلار تره دې. (۵) په دې وجه د اشتباه نه بچ كيدل پكار دى. (۶)

٢- **مالك:** دامشهورامام فقيه مدينه حضرت مالك بن انس رحمه الله دې. دَ ده تذكره ((بدء الوحى)) دَ دونم حديث لاندې تيره شويده. (٧)

---

١) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٩٩)-
٢) (قوله: عن عبدالله بن عمررضى الله عنهما: الحديث أخرجه البخارى أيضًا كتاب المناقب باب علامات النبوة فى الاسلام رقم (٣٥٩٣) ومسلم كتاب الفتن باب لاتقوم الساعة حتى يمر الرجل يقبر الرجل فيتمنى أن يكون مكان الميت من البلاء رقم (٧٣٣٥) والترمذى كتاب الفتن باب ماجاء فى علامة الدجال رقم (٢٢٣٦)
٣) (عمدةالقارى (ج ١٤ص١٩٩) وفتح البارى (ج۶ص١٠٣)-
٤) (فتح البارى (ج۶ص١٠٣)-
٥) (حواله بالا-
۶) (اسحاق بن محمد الفروى، دَ دوى دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الصلح باب قول الإمام لأصحابه.
٧) (كشف البارى (ج١ص ٢٩٠) و كشف البارى (ج٢ص٨٠)-

۳- نافع: دا مشهور تابعى حضرت نافع مولى ابن عمر رحمه الله دې. (۱)

۴- عبدالله بن عمر رضى الله عنهما: دامشهور صحابى حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دې. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب الإيمان وقول النبى صلى الله عليه وسلم: بنى الإسلام على خمس)) لاندې تيرشوى دى. (۲)

قوله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: تقاتلون اليهود: رسول الله صلى الله عليه وسلم ارشاد دې چه تاسو خلق به يهوديانو سره قتال او جهاد كوئى.

دلته نبى اكرم صلى الله عليه وسلم اګرچه مخامخ ناستو صحابه كرامو رضوان الله عليهم اجمعين ته خطاب اوفرمائيلو ليكن مراد ترينه نور امتيان دى. ځكه چه په حديث كښې ذكر شوې واقعه دَ حضرت عيسى عليه السلام دَ آسمان نه دَ تشريف راوړلو نه پس ښكاره كيږى او مسلمانان به هغه سره وى او يهوديان ((لعنة الله عليهم)) به دجال ((أعاذنا الله الجميع من فتنته)) سره وى. (۳)

قوله: حتى يختبئ أحدهم وراء الحجر فيقول: يا عبدالله، هذا يهودى ورائى فاقتله: تردې چه د دې يهوديانونه به څوك دَ كاڼړى شاته پټ شى نو هغه كاڼړې به وائى اې د الله تعالى بنده دا زما شاته يهودى پټ شويدې دا قتل كړه.

مطلب دا چه مسلمانان به يهوديان يو يو راغونډوى او قتل كوى به ئى نو يهوديان به دَ پټيدلودَ پاره دَ كاڼړو آسرا اخلى خو هلته به هم نشى بچ كيدلى. ځكه چه همدغه كاڼړى دَ كوم شاته چه دوى پناه اخستې وى هغه به مسلمانان راغواړى او خودنه كوى چه دلته زما شاته يو يهودى پټ ناست دې دا قتل كړه او دا صورت حال به هغه وخت پيښيږى كله به چه حضرت عيسى عليه السلام دجال ملعون قتل كړې وى. دَ سنن ابن ماجه په روايت كښې دَ حضرت ابوامامه الباهلى رضي الله عنه نه په دې سلسله كښې دا تفصيل هم نقل دې:

((....قال عيسى عليه السلام: افتحوا الباب، فيفتح، ووراءه الدجال، معه سبعون ألف يهودى، كلهم ذو سيف محلى وساج، فإذا نظر إليه الدجال ذاب كما يذوب الملح فى الماء، وينطلق هاربا، ويقول عيسى عليه السلام: إن لى فيك ضربة لن تسبقنى بها، فيدركه عند باب اللد الشرقى فيقتله، فيهزم الله اليهود، فلا يبقى شئ مما خلق الله عزوجل يتوارى به يهودى إلا أنطق الله ذلك الشئ، لاحجر، ولا شجر، ولاحائط، ولا دابة إلا الغرقدة، فإنها من شجرهم، لاتنطق، إلا قال: يا عبدالله المسلم، هذا يهودى، فتعال اقتله)) (۴)

حضرت عيسى عليه السلام به فرمائى چه دروازه كولاؤ كړئى، نو دروازه به كولاؤ كړيشى اودَ هغه شاته به دجال وى چا سره چه به اويا زره يهوديان وى تولو سره به مزين تورې او شنه

---

۱) (دَ دوى دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب العلم باب ذكر العلم والفتيافى المسجد-

۲) (كشف البارى (ج۱ضص۶۳۷)-

۳) (عمدة القارى (ج۱۴ص۹۹) وفتح البارى (ج۶ص۱۰۳) وإرشاد السارى (ج۵ص۱۰۵)-

۴) (سنن ابن ماجه كتاب الفتن باب فتنة الدجال وخروج عيسى بن مريم وخروج يأجوج.... رقم (۴۰۷۷)-

څادرونه وی. کله چه دجال دوی ته اوګوری نو داسې به ویلې شی لکه چه مالګه په اوبو کښې ویلې کیږی او تښتی به، او عیسی علیه السلام به فرمائی چه زه به په تاباندې یو داسې ګذار کوم په کوم کښې چه به ته زمانه وړاندې والې اونه کړې شې. نو هغه علیه السلام به دجال دَ مقام لد مشرقی دروازې سره راګیرکړی او هغه به قتل کړی. الله تعالی به یهودیانو ته شکست ورکړی، نو دَ الله تعالی په مخلوقاتو کښې به داسې یوڅیز پاتې نشی دَ کوم شاته چه به چرته یو یهودی پټ شوې وی مګر دا چه الله تعالی به هغه څیز ګویان کړی. نه کانړې، نه ونه، نه څه څناور او نه چرته دیوال بغیر دَ غرقده نه ځکه چه هغه دَ یهودیانو دَ ونونه یوه ونه ده چه خبرې به نه کوی، خوهریو څیز به دا وائی اې دَ الله تعالی مسلمانانو بندیګانو دا یهودی دې راشه دا قتل کړه.

دَ سنن ابن ماجه دَ ذکر شوی روایت نه دا هم معلومه شود چه یهودیانوته به هیڅ څیز پناه نه ورکوی سوا دَ غرقد(۱)

دَ کانړی دَ وینا مطلب: لکه څنګه چه اوس تیرشو چه کانړی به څپل شاته پټ شوی یهودیان ښکاره کوی او وائی به ((یاعبدالله، هذا یهودی ورائی فاقتله)) نو په دې کښې دوه احتمالات دی:

① دا کلام په حقیقت باندې محمول دې او په دې کښې هیڅ استعاد نشته چه الله تعالی به دوی ته دَ وینا طاقت ورې او کانړی به وائی ((وهوعلی کل شیٔ قدیر)) (۲)

② دا هم ممکنه ده چه دا کلام په مجاز باندې محمول وی او په دې کښې دې خبرې ته اشاره وی چه دَ یهودیانو جرړې به پریکړې شی او هغوی به بالکل ختم کړیشی. (۳)

علامه عینی رحمه الله اولنی احتمال ته ترجیح ورکړې ده ځکه چه دا خبره خو واضحه ده چه دَ الله تعالی دَ پاره خو دا کار څه مشکل نه دې چه هغه کانړو له دَ خبرو طاقت ورکړی. (۴)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې ((تقاتلون الیهود)) (۵) چه په دې کښې دَ مستقبل متعلق یو خبر ورکړیشوې دې. چه مسلمانانو تاسو به یهودیانو سره جنګ کوئی په کوم کښې چه به په آخر کار فتح هم ستاسو مقدر وی.

دَ حدیث باب یو خصوصیت: دَحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دا حدیث دَ امام مالك دَ مرویاتو نه دې لیکن په موطا کښې نشته، نو دا دَ هغه احادیثونه دې دَ کومو تحدیث چه امام مالك رحمه الله دَ موطا نه بهر کړیدې.

او اسحاق بن محمد امام مالك رحمه الله نه دَ دې حدیث په روایت کښې متفرد هم نه دې بلکه دَ

---

۱) (غرقد یو قسم ازغنه ونه ده، علامه طیبی فرمائی ((هو ضرب من شجر العضاه وشجر الشوک والغرقدة واحدة)) انظر الکاشف عن حقائق السنن (ج۱۰ص۷۵)-

۲) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۹۹) وشرح الأبی علی مسلم (ج۷ص۲۵۷)-

۳) (حواله بالا-

٤) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۹۹)-

۵) (حواله بالا-

هغه متابعت ابن وهب، معن بن عیسی، سعید بن داؤد او ولید بن مسلم کړیدي. د دې ټولو متابعاتو تخریج امام دارقطني رحمه الله (غرائب مالك) کښې کړیدې خو اسماعیلي صرف د ابن وهب طریق ذکر کړیدې. (۱)

[۲۷۶۸] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ الْقَعْقَاعِ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۲) عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا الْيَهُودَ حَتَّى يَقُولَ الْحَجَرُ وَرَاءَهُ الْيَهُودِيُّ يَا مُسْلِمُ هَذَا يَهُودِيٌّ وَرَائِي فَاقْتُلْهُ

تراجم رجال

۱- اسحاق بن ابراهيم: دا اسحاق بن ابراهيم بن مخلدبن ابراهيم رحمه الله دې. په ابن راهويه سره مشهور دې، د دوى تذكره ((كتاب العلم باب فضل من علم وعلم)) لاندې تيره شوې. (۳)

۲- جرير: دا ابوعبدالله جريربن عبدالمجيد بن قرط رحمه الله دې. د دوى تذكره ((كتاب العلم باب من جعل لأهل العلم أياما معلومة)) په ذيل كښې راغلې. (۴)

۳- عمارة بن القعقاع: داعمارة بن القعقاع بن شُبرمه كوفى رحمه الله دې. د دوى حالات ((كتاب الإيمان باب الجهاد من الإيمان)) لاندې تيرشوى دى. (۵)

۴- ابوزرعه: دا مشهور محدث حضرت ابوزرعه عمرو بن جرير رحمه الله دې. د دوى حالات هم ((كتاب الإيمان)) په پورتنى باب كښې تيرشوى دى. (۶)

۵- ابوهريرة: دا مشهور صحابى حضرت ابوهريره رضي الله عنه دې. د دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې تيرشوى دى. (۷)

قوله: عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: لاتقوم الساعة.....: حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه حضور اکرم ﷺ فرمانيلى قيامت به ترهغه وخته پورې نه قائميږى ترکومې چه تاسو يهوديانو سره جنګ اونه کړئى، او تردې چه هغه کاڼړى د کوم

۱) (فتح البارى (ج۶ص۱۰۳)-
۲) (قوله: عن أبى هريرة رضى الله عنه: الحديث أخرجه مسلم كتاب الفتن باب لاتقوم الساعة حتى يمر الرجل بقبر الرجل فيتمنى أن يكون مكان الميت من البلاء رقم (۷۳۳۹)-
۳) (كشف البارى (ج۳ص۴۲۸)-
۴) (كشف البارى (ج۲ص۲۶۸)-
۵) (كشف البارى (ج۲ص۳۰۳)-
۶) (حواله بالا (ص۳۰۴)-
۷) (كشف البارى (ج۱ص۶۵۹)-

شاته چه یهودی پټ شوي وی به وائی اې مسلمانه دا زما شاته یهودی پټ شوي ناست دې دا قتل کړه.

د حضرت ابوهریره رضي الله عنه د دې حدیث مفهوم او مضمون هم هغه دې چه د تیر شوی حدیث وو، البته داخبره ښکاره کړیشویده چه دواړواحادیثوکښې د یهودیانو سره د جنګ ذکر دې او دا به قیامت سره نزدې وی اود قیامت د واقع کیدو د پاره به د علامت په توګه وی.

اسلام به د عیسی علیه السلام د نازلیدوپورې باقی وی: په احادیث باب کښې دې طرف ته اشاره ده چه د اسلام دین به د حضرت عیسی علیه السلام د نازلیدلو پورې باقی وی ځکه چه هم هغه به دجال سره جنګ کوی او یهودیان څوك چه به د دجال منونکی او تابعدار وی د هغوی به هم جرړې پرې کوی.(۱)

په دې سلسله کښې به نورتفصیل انشاء الله کتاب المناقب کښې (باب علامة النبوة) لاندې راځی.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث باب ترجمة الباب سره مطابقت ښکاره دې او هغه د حدیث په دې جمله کښې دې. ((لاتقوم الساعة حتی تقاتلوا الیهود....)). (۲)

۹۴- بَاب: قِتَالِ التُّرْكِ

د ترجمة الباب مقصد: د دې ترجمة الباب نه امام بخاری رحمه الله د یو روایت د تضعیف طرف ته اشاره کړیده. په کوم کښې چه راځی ((أترکوا الترك ماترکوکم)) یا ((اترکوا الترك ماودعوکم)) (۳) یعنی چه ترکومې ترك تاسو پرېږدی نو ترهغه وخت پورې تاسوهم هغوی سره څه غرض مه کوئ. د دې روایت نه خو دا معلومیږی چه ترکیانو سره جنګ نه دی کول پکار. نو امام بخاری رحمه الله دلته دا ښائی چه نه که چرې موقع راشی نو هغوی سره هم په جنګ کولو کښې څه بدی نشته. ځکه چه حضور اکرم صلی الله علیه وسلم پخپله د قیامت په علاماتوکښې د دې ذکر کړیدې چه په راتلونکی زمانه کښې به قیامت سره نزدې نزدې ترکیانو سره هم قتال او جهاد وی.

د ترکیانو د نسل باره کښې تحقیق: د ترکیانو په اصل کښې اختلاف دې چه دوی د چا نسل سره تعلق لری. علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه ترك د حضرت ابراهیم علیه السلام د یوې وینځې (قنطوراء) د نسل نه دی، د دې وینځې ډیر زیات اولاد اوشو او هم د دې د نسل نه ترك هم دی. (۴)

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص۱۰۷) وفتح الباری (ج۶ص۱۰۳) وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۹۹)-

۲) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۹۹)-

۳) (الحدیث أخرجه أبوداؤد فی سننه، أبواب الملاحم باب فی النهی عن تهییج الترک والحبشة رقم (۴۳۰۲) والنسائی فی الصغری، أبواب الجهاد باب غزوة الترک والحبشة رقم (۳۱۷۸) والبیهقی فی سننه الکبری (ج۹ص۱۷۶) کتاب السیر باب ماجاء فی النهی عن تهییج الترک والحبشة. والسیوطی فی اللآلی المصنوعة فی الأحادیث الموضوعة (ج۱ص۸) بقیة المناقب، وقال: موضوع، والکنانی فی تنزیه الشریعة المرفوعة (ج۲ص۳۲) باب فی مناقب ومثالب متفرقة، و(ج۲ص۲۱۳) کتاب النکاح الفصل الثالث وابن الجوزی فی الموضعات (ج۲ص۲۳۵) کتاب الجهاد باب فی السبی والطبرانی فی الکبیر (ج۱۹ص۳۷۵) رقم (۸۸۲)

۴) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۹۹) وفتح الباری (ج۶ص۱۰۴)-

او علامه كراع رحمه الله فرمائي چه ترک هم هغه خلق دی کومو ته چه (دیلم) وائی خو په دې قول باندې دا اعتراض شویدې چه دیلم دَ ترکو یو قسم دې. (۱)
علامه ابن عبدالبر رحمه الله فرمائي چه ترک دَ یافث بن نوح علیه السلام اولاد نه دی او دَ دوی ډیر زیات قسمونه دی. په دوی کښې دَ ښاریوخلق، دَقلعه ګانو اوسیدونکی او دَ غرونو په څوکو اوسیدونکی هم دی او دَ صحراګانو اوسیدونکی هم. (۲)
او دَ حافظ وهب بن منبه رحمه الله قول دې چه ترک دَ یاجوج او ماجوج دَ تره خامن دی. داسې اوشوه چه کله حضرت ذوالقرنین سکندری دیوال جوړ کړو نو دَ یاجوج ماجوج څه کسان غائب وو، نو هغوی ئې بهر پریخودل په دې وجه هغوی ته ترک وائی.(۳)

[۲۷۶۹] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ قَالَ سَمِعْتُ الْحَسَنَ يَقُولُ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ تَغْلِبَ (۴) قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ تُقَاتِلُوا قَوْمًا يَنْتَعِلُونَ نِعَالَ الشَّعَرِ وَإِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ تُقَاتِلُوا قَوْمًا عِرَاضَ الْوُجُوهِ كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الْمَجَانُّ الْمُطْرَقَةُ [۳۳۹۷]

تراجم رجال

۱- ابوالنعمان: دا ابوالنعمان محمدبن الفضل سدوسی رحمه الله دې.دَ دوی تذکره ((كتاب الإيمان باب قول النبي صلى الله عليه وسلم: الدين النصيحة...)) لاندې راغلې ده. (۵)

۲- جرير بن حازم: دا ابوالنضر جرير بن حازم بن زيد ازدی بصری رحمه الله دې. (۶)

۳- حسن: دا مشهور تابعی حضرت حسن بصری رحمه الله دې، دَ دوی حالات ((كتاب الإيمان باب ﴿وإن طائفتان من المؤمنين اقتتلوا....﴾)) لاندې تیرشوی دی. (۷)

۴- عمرو بن تغلب: دا عمرو بن تغلب عبدی ضمری رضی الله عنه دې. (۸)

قوله: قال: قال النبي صلى الله عليه وسلم: إن من أشراط الساعة أن

---

۱) (حواله بالا-
۲) (حواله بالا-
۳) (عمدة القاری (ج ۱۴ص ۲۰۰) وفتح الباری (ج ۶ص ۱۰۴)-
۴) (قوله: عن عمرو بن تغلب رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخاری أيضًا في المناقب باب علامات النبوة في الإسلام رقم (۳۵۹۲) وابن ماجه أبواب الفتن باب الترک رقم (۴۰۹۸)-
۵) (كشف الباری (ج ۲ص ۷۶۸)-
۶) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الصلاة باب الخوخة والممر في المسجد-
۷) (كشف الباری (ج ۲ص ۲۲۰)-
۸) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الجمعة باب من قال في الخطبة بعد الثناء: أمابعد-

تقاتلوا قوما ینتعلون نعال الشعر: حضرت عمرو بن تغلب رضی الله عنه فرمائی چه نبی کریم ﷺ فرمائیلی چه بیشکه د قیامت په علاموکښې یوه علامه دا هم ده چه تاسو به داسې قوم سره جنګ کوئی چه د ویښتو څپلئی به اچوی.

د ویښتو څپلې اچولومطلب: قاضی عیاض رحمه الله د حدیث د دې جملې ((ینتعلون نعال الشعر)) دوه مطلبونه بیان کړی دی.

① یو دا چه هغه خلق به د ویښتونه رسئې اوغړی بیابه د دغه رسو نه څپلئی جوړوی.

② دا هم ونیلې شوی دی چه د هغوی د سر ویښته به ډیر ګنړ او اوږده وی چه کله هغوی ویښته رازوړندوی نوهغه به د لباس په شان وی چه دهغوی د پښو پورې به وی دڅپلوپه شان(۱) یاد داسې څرمنو چه په هغې ویښته لګیدلې وی هغه څپلئی به استعمالوی. چه د هغوی په علاقو داسې سختئه واوره وریږی چه په نورو علاقو کښې نه وی، نو د دې د پاره چه پښې د واورې د سختئی او نقصان نه بچ کړیشی.

قوله: وإن من أشراط الساعة أن تقاتلوا قوما عراض الوجوه، كأن وجوههم المجان المطرقة: او بیشکه د قیامت د علامونه (دا هم ده چه) تاسو به یو داسې قوم سره جنګ کوئی د چا مخونه چه به پلن وی لکه چه هغه پلن ډهالونه دی.

د المجان المطرقة معنی: ((المجان)) جمع د مجن ده، د دې معنی ډهال ده.

اود ((المطرقة)) په راء کښې دوه احتمالات دی. تخفیف سره مُطْرَقة ده یا تشدید سره مطرّقة ده.

(۲) که د تشدید سره وی نو ((المجان المطرّقة)) معنی ده هغه ډهال چه په یو بل باندې ورختلې او قط په قط وی. ابن قرقول دا قول د بعض خلقو طرف ته منسوب کړیدې(۳)

او که چرې مطرقة بغیرد تشدید نه وی نو علامه خطابی رحمه الله د دې معنی دا بیان کړیده چه هغه ډهال په کوم چه اوسپنه خیژولې شوې وی(۴) کیږی داسې چه اوسپنه پلنه کړی او هغه په ډهال وغیره باندې وراوخیژوی. د دې د پاره چه غشې وغیره په دې اثر اونه کړی. همدغه معنی ډیره واضحه ده. اکثرو شارحینو حضراتو همدغه معنی بیان کړیده.

تشبیه په کوم څیز کښې ده؟: حدیث شریف کښې نبی اکرم ﷺ د ترک قوم د مخونود پلنوالی د هغه ډهال سره تشبیه ورکړیده په کوم چه اوسپنه ورخیژولې شوې وی. نو علامه خطابی فرمائی لکه چه څنګه ډهال راپړسیدلې وی دغه شان به د دوی مخونه پلن او اننګی راپړسیدلی وی. (۵)

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۲۰۰)-
۲) (عمدة القاری(ج ۱٤ص ۲۰۰)-
۳) (حواله بالا-
٤) (أعلام الحدیث(ج۲ص۵ ۱٤۰) وحواله بالا-
۵) (حواله بالا-

او قاضي بيضاوي رحمه الله فرمائي چه نبي عليه السلام د هغوی مخونوته د ډهال سره تشبيه ورکړې وه چه خورشوې وی او ګول وی او دا تشبيه د مخونو د مضبوطيا او د غوښې په زياتوالی کښې دی. (۱)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت د حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت د حديث په معنی کښې دی. ځکه چه نبی اکرم ﷺ ارشاد ((عراض الوجوه، كأن وجوههم المجان المطرقة)) د ترکو صفت دې. (۲)

لکه څنګه چه د باب په وړاندينی حديث شريف کښې په صراحت سره راځی.

[۲۷۷۰] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحٍ عَنِ الْأَعْرَجِ قَالَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۳) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا التُّرْكَ صِغَارَ الْأَعْيُنِ حُمْرَ الْوُجُوهِ ذُلْفَ الْأُنُوفِ كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الْمَجَانُّ الْمُطْرَقَةُ وَلَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْمًا نِعَالُهُمُ الشَّعَرُ [۲۷۷۱، ۳۳۹۴-۳۳۹۶]

تراجم رجال

۱- سعيد بن محمد: دا امام سعيد بن محمد بن سعيد جرمی کوفی رحمه الله دې. ابومحمد يا ابوعبيدالله ددوی کنيت دې. (۴)

دې د عبدالرحمن بن عبدالملک بن ابجر، ابو تميله يحيی بن واضح، يعقوب بن ابراهيم بن سعد، ابواسامة، مطلب بن زياد، ابوعبيده الحداد، حاتم بن اسماعيل، يحيی بن سعيدالاموی او امام ابويوسف رحمهم الله نه د حديث روايت کوی.

او د هغه نه امام بخاری، امام مسلم، ذهلی، ابوزرعه، عبدالله بن احمد، عبدالاعلی بن واصل، ابن ابی الدنيا، عباس دوری رحمهم الله او يولوئ ډله روايت کوی. (۵)

امام ابوداؤد او امام ابن ماجه رحمهما الله د ده نه د امام ذهلی په واسطه روايت اخستې دې. (۶)

امام يحيی بن معين رحمه الله فرمائی ((صدوق)) (۷)

---

۱) (عمدةالقاری (ج ١٤ص ٢٠٠) وفتح الباری (ج ٦ص ١٠٤) وشرح الکرمانی (ج ١٢ص ١٨٠)-

۲) (عمدةالقاری (ج ١٤ص ٢٠٠)-

۳) (قوله: أبوهريرة رضی الله عنه: الحديث أخرجه البخاری أيضًا كتاب الجهاد باب قتال الذين ينتعلون الشعر رقم (٢٩٢٩) وکتاب المناقب باب علامات النبوة فی الإسلام رقم (٣٥٨٧،٣٥٩٠-٣٥٩١) ومسلم کتاب الفتن باب لا تقوم الساعة حتی يمر الرجل بقبر.... رقم (٧٣١٠) وأبوداؤد أبواب الملاحم باب فی قتال الترک رقم (٤٣٠٣) والترمذی أبواب الفتن باب ماجاء فی قتال الترک رقم (٢٢١٦) والنسائی کتاب الجهاد باب غزوة الترک والحبشة رقم (٣١٧٩) وابن ماجه أبواب الفتن باب الترک رقم (٤٠٩٦، ٤٠٩٨)-

٤) (سير أعلام النبلاء (ج ١ص ٦٣٧) وتهذيب الکمال (ج ١١ص ٤٥) تاريخ بغداد (ج ٩ص ٨٧)-

۵) (شيوخ او تلامذه د پاره اوګورئ تهذيب الکمال (ج ١١ص ٤٥-٤٦)-

۶) (تهذيب الکمال (ج ٤ص ٧٦)-

۷) (تاريخ بغداد (ج ٩ص ٨٨) وتهذيب الکمال (ج ١١ص ٤٦)-

امام ابوزرعه دمشقی رحمه الله فرمائی ((سألت ابن نمیر وابن أبي شيبة عنه، فأثنيا عليه، وذاكرت أحمد بن حنبل عنه بأحاديث، فعرفه، وأثنى عليه، وقال: صدوق، كان يطلب معنا الحديث)) (۱)

یعنی د ابن نمیر او ابن ابی شیبه نه ما د هغوی باره کښې تپوس اوکړو نو دې دواړو د سعید بن محمد تعریف اوکړو. اود هغوی نه روایت شوی بعضو احادیثو باره کښې ما د احمد بن حنبل رحمه الله سره مذاکره اوکړه نو هغه دې اوپیژندلو.د هغه تعریف ئې اوکړو او وئې فرمائیل چه هغه صدوق دې،هغه به زمونږ سره سره حدیث طلب کول.

امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی ((ثقة))(۲)

دې نه علاوه ابوحاتم (۳) علامه ذهبی (۴) او ابن حبان رحمه الله هم د دوی توثیق کړیدې. (۵)
لیکن په هغوی باندې څه نه څه د تشیع هم غلبه وه. (۶)
خو ډیرو ائمه رجالو د حدیث د ده توثیق کړې دې نو دې په دې وجه ډیر خطرناك نه دې. (۷)
د امام بخاری نه علاوه امام مسلم،ابوداؤد اوابن ماجه رحمه الله هم د دوی نه روایت اخستې دی.(۸)

د دوی انتقال په کال ۲۳۰ھ کښې شویدې. (۹) رحمه الله تعالى رحمة واسعة.

۲-**یعقوب**: دا ابویوسف یعقوب بن ابراهیم بن سعد بن ابراهیم زهری رحمه الله دې. د دوی تذکره ((کتاب العلم باب ما ذکر في ذهاب موسى صلى الله عليه وسلم..))لاندې تیره شوې ده.(۱۰)

۳-**ابي**: دا ابراهیم بن سعد بن ابراهیم بن عبدالرحمن بن عوف رحمه الله دې. د دوی مختصر تذکره ((کتاب الإيمان باب تفاضل أهل الإيمان...))(۱۱) لاندې او تفصیلی حالات ((کتاب العلم)) په مذکوره باب کښې راغلی دی. (۱۲)

---

۱) تهذیب الکمال (ج۱۱ص۴۶) وسیرأعلام النبلاء (ج۱۰ص۶۳۸)-
۲) (تاریخ بغداد (ج۹ص ۸۸) وحواله بالا-
۳) (تهذیب الکمال (ج۱۱ص۴۶) وتهذیب التهذیب (ج۴ص۷۷)-
۴) (الکاشف (ج۱ص۴۴۳) ومیزان الاعتدل (ج۲ص۱۵۷) وسیرأعلام النبلاء (ج۱۰ص۶۳۷)-
۵) (تهذیب الکمال (ج۱۱ص۴۶) وتهذیب التهذیب (ج۴ص۷۷)-
۶) (تهذیب الکمال (ج۱۱ص۴۶) وتهذیب التهذیب(ج۴ص۷۷)وتعلیقات تهذیب الکمال (ج۱۱ص ۴۶)-
۷) قال ابراهیم بن عبدالله بن ابراهیم المخزومی: کان سعیدالجرمی إذا قدم بغداد نزل علی أبي. وکان أبوزرعة الرازی یجيئ، کل یوم ینتقی علیه ومعه نصف رغیف، وکان إذا حدث فجاء ذکر النبی صلی الله علیه وسلم سکت، وإذا جاء ذکر علی بن أبی طالب. قال: صلی الله علیه وسلم. انظر تاریخ بغداد (ج۹ص۸۸) وتهذیب الکمال (ج۱۱ص۴۶) وکشف الباری کتاب العلم (ج۳ص۱۳۷)-
۸) (تهذیب الکمال(ج۱۱ص۴۵) والکاشف (ج۱ص۴۴۳)-
۹) (سیرأعلام النبلاء (ج۱۰ص۶۳۸)-
۱۰) (کشف الباری(ج۳ص۳۳۱)-
۱۱) (کشف الباری (ج۲ص ۱۲۰)-
۱۲) (کشف الباری (ج۳ص۳۳۳)-

۴- **صالح:** داابوصالح بن کیسان مدنی رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب تفاضل أهل الإیمان في الأعمال)) لاندې تیرشوی دی.(۱)

۵- **الاعرج:** داابوداؤد عبدالرحمن بن هرمز مدنی قرشی رحمه الله دې. دَ دوی مختصر تذکره ((کتاب الإیمان باب حب الرسول صلی الله علیه وسلم)) کښې راغلې.(۲)

۶- **ابوهریره:** دامشهورصحابی حضرت ابوهریره رضی الله عنه دې، دَ ده حالات ((کتاب الإیمان باب أمور الإیمان)) لاندې راغلی دی.

قوله: قال أبوهریرة رضي الله عنه: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم: لا تقوم الساعة حتی تقاتلوا الترک صغار الأعین، حمر الوجوه، ذلف الأنوف، کأن وجوههم المجان المطرقة: حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلی قیامت به تر هغه وخته پورې نه قائمیږی ترکومې پورې چه تاسو دَ وړوسترګو، سرو مخونو او هوارو پوزو والا ترکیانو سره جنګ اونه کړئی لکه چه دَ هغوی مخونه پلن پلن ډهالونه دی.
دلته په دې حدیث کښې دَ دې خبرې تصریح راغله چه په تیرشوی حدیث کښې قوماً راغلې وو هغې نه مراد ترک دی، بیا دَ ترکو دَ نورو صفتونو ذکر دې چه هغوی دَ وړو سترګو والا دی، سره مخونه به ئې وی او دَ هغوی پوزې به هوارې وی.

دَ ذلف الانوف تحقیق: دَ ذلف ذال دَ معجمه په ضمه سره أذلف جمع ده او دَ الأذلف معنی دَ وړې او هوارې پوزې والا، په نورو الفاظوکښې چیټې پوزې والا هم وئیلی شی. (۳)
او أنوف جمع دَ أنف ده.لکه چه دَ فلس جمع فلوس ده، دَ دې معنی پوزه ده. پوزې ته أنف ځکه وائی چه په مخ باندې دَ ټولو نه ښکاره او وړاندې راوتلې څیز هم پوزه ده. او هر اول او وړاندې زیات شوی څیز ته أنف وائی.(۴)

قوله: ولاتقوم الساعة حتی تقاتلوا قوماً نعالهم الشعر: او قیامت به تر هغه وخته پورې قائم نشی ترکوم وخت پورې چه تاسو یوداسې قوم سره جنګ اونه کړئی دَ چا څپلئی چه به دَ ویښتو وی.
دَ دې جملې تشریح په دَ ماقبل په حدیث کښې راغلې ده.

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۱۲۱)-
۲) (کشف الباری (ج۲ص۱۱)-
۳) (عمدة القاری (ج۱٤ص۲۰۱) وفتح الباری (ج۹ص۱۰۵) وشرح الأبی والسنوسی علی مسلم (ج۷ص۲۵۲)-
٤) (عمدة القاری (ج۱٤ص۲۰۱)قال الخلیل: أنف اللحیة طرافها وأنف کل شئ أوله... وأنف الجبل أوله وما بذالک منه.انظر معجم مقابیس اللغة مادة أنف (ج۱٤ص۲۰۰)-

په حدیث کښې ذکرشوی صفات د کوم قوم دی؟ د حضرت عمرو بن تغلب او حضرت ابوهریره رضی الله عنهما د حدیث نه معلومیږی چه هغه قوم د چا مخونه چه د پلنوډهالونو په شان وی او د کوم قوم څپلئی چه د ویښتو وی په دې کښې فرق دې او د دواړو مصداق جدا جدا قومونه دی.ځکه چه حضور ﷺ دواړه قومونه جدا جدا مستقلاً ذکر کړی دی. نو د حدیث دوه جزونه دی:

((إن من أشراف الساعة أن تقاتلوا قوما ينتعلون نعال الشعر)) او ((وإن من أشراط الساعة أن تقاتلوا قوما عراض الوجوه، كأن وجوههم المجان المطرقة)) ((كما في حديث عمرو بن تغلب رضى الله عنه))

نو حافظ ابن حجر اود بعض نورو محدثینو رائې ده چه دا د دوو مختلفو ډلو یا قومونو طرف ته اشاره ده. د حدیث اولنۍ جمله ترکوسره متعلق دې. د کوم تصریح چه د حضرت ابوهریره رضی الله عنه په حدیث کښې هم موجود ده اود دوئمې جملې تعلق بابك خرمی فرقې سره ده.(۱)

بابک الخرمی اود هغه فرقه: د خلیفه مامون الرشیدپه زمانه کښې یو سړې تیرشوې دې. د کوم نوم چه بابك وو او خرمی – بضم ډوله وتشدید ثانیه (۲) سره مشهور وو. دا د یو زندیق قسم فرقې مشر وو. په کوم کښې چه محرمات حلال وو. د مامون په زمانه کښې دې فرقې ښه غلبه او قوت حاصل کړو اود عجم ډیر ښارونه مثلاً "طبرستان" او "ری" وغیره باندې قابض شو او آخر په کال ۲۲۲ھ کښې دخلیفه معتصم په زمانه کښې دې جهنم ته اورسیدلو. (۳)

امام اسماعیلی د محمدبن عباد په طریق سره نقل کړی دی هغه فرمائی چه ماته دا خبره رارسیدلې ده چه د بابك د ملګرو څپلئی د ویښتو وې. (۴)

د اسماعیلی د دې طریق نه استدلال کولو سره حافظ ابن حجر پورتنې قول پیش کړیدې. خود علامه عینی او حافظ قسطلانی رحمهما الله میلان هغه طرف ته دې چه د دواړو جملو مصداق هم یو قوم یعنی ترك دی. (۵)

د مسلم شریف د بعض روایاتو نه هم د علامه عینی وغیره د رائې تائید کیږی خاص کر د حضرت ابوهریره رضی الله عنه دا روایت چه د سهیل عن أبیه په طریق سره مروی دې، دهغې الفاظ دادی:

((لا تقوم الساعة حتى يقاتل المسلمون الترك قوما وجوههم كالمجان المطرقة، يلبسون الشعر، ويمشون في الشعر)) (۶)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص ۱۰۴) وعمدة القاری (ج ۱۴ص ۲۰۰)-

۲) (قال الإمام یاقوت الحموی: خُرَّم ...... وهو رستاق بأردبیل؟ قال نصر: وأظن الخرّمیة الذین کان منهم بابک الخرّمی نسبوا إلیه وقیل:الخرمیة فارسی معناه:الذین یتبعون الشهوات ویستبیحونها. معجم البلدان (ج۲ص۳۶۲)-

۳) (فتح الباری (ج۶ص ۱۰۴) وعمدةالقاری (ج ۱۴ص۲۰۱)-

۴) (حواله بالا-

۵) (عمدةالقاری (ج ۱۴ص ۲۰۰) وإرشاد الساری (ج۵ص۱۰۶)-

۶) (صحیح مسلم کتاب الفتن باب لاتوم الساعة حتی یمرالرجل بقبر أخیه... رقم (۷۳۱۳)-

اوګورئي په دې روايت کښې د ترکو همدغه صفت بيان کړېشويدې چه هغوی وېښته اغوندی او په وېښتو کښې ګرځی، يعنی د هغوی په بدنونوباندې د وېښتو لباس او په پښوکښې د وېښتو څپلئی به وی.
خو په دې دواړو قسم روايتونوکښې داسې تطبيق ورکولې شی چه د وېښتو اغوستل ترک او غير ترک په مينځ کښې مشترک څيز دې. کله ئی د ترکو د علامت په توګه ذکر کړو او کله د نورو قومونو د علامت په توګه لبس شعر ذکر کړې شو (۱)
په دې وجه په رواياتوکښې هيڅ منافات نشته اونه د يو راجح او بل مرجوح ګرځولو ضرورت دې.
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث ترجمة الباب سره مناسبت د باب وړانديني حديث په مقابله کښې زيات ښکاره دې ځکه چه هلته د "ترک" تصريح نشته خو دلته د "ترک" تصريح هم موجود ده.(۲)
د باب په دواړو روايتونوکښې حضور د ترکيانو سره جنګ کولو ذکر فرمائيلې دې نو که موقع راشی نو هغوی سره په جنګ کولو کښې هيڅ بديت نشته.
د ترکو متعلق احاديثوباره کښې يو وضاحت: نبی اکرم ﷺ په مختلفو احاديثوکښې د ترکو په واضح الفاظوکښې خرابې بيان کړيدې او هغوی سره ئی د جنګ فضيلت خودلې دې. د دې همدغه وجه ده چه هغه وخت هغوی د کفر او شرک په تيارو کښې ډوب شوې وو ليکن د نن معامله څه بل څه ده چه هغوی ټول مسلمانان شوی دی، په دې وجه مناسب همدغه ده چه د هغوی د بدنامئ علامت لرې کړی شی.
حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائی چه ماته د يو قوم متعلق دا علم نشته چه هغه ټول په ټول مسلمانان شوی وی، سوا د عربو، ترکو او افغانيانو، نو په دوی کښې چه چا هم کفر اختيارکړو نو هم د اسلام د قبلولو نه پس ئی کړيدې يعنی په شروع کښې هغوی هم مسلمانان وو. په فيض البارى کښې دی:
((وإنما وردت الأحاديث في ذمهم لكونهم كفاراً إذ ذاك، أما اليوم فإنهم أسلموا جميعًا، فينبغي أن يرتفع عنهم ميسم السوء، ولا أعرف قوما أسلموا كلهم إلا العرب والترك والأفغان، فإنه لم يكفر من كفر منهم إلا بعد إسلامه))(۳)

۹۵- بَاب: قِتَالِ الَّذِينَ يَنْتَعِلُونَ الشَّعَرَ

د ترجمة الباب مقصد: اوس په تيرشوی باب کښې دا خبره راغلې ده چه حافظ صاحب د دې امر قائل دې چه هغه خلق کوم چه د وېښتو څپلۍ اچوی د ترکو نه علاوه څوک بل قوم دې. په دې صورت کښې به د ترجمة الباب مقصد دا وی چه تير شوې باب د ترکيانو سره د

۱) (تکملة فتح الملهم (ج۶ص۲۲۷)-
۲) (عمدة القارى (ج۱۴ص۲۰۱)-
۳) (فيض البارى (ج۳ص۴۳۸)-

جنګ کولو باره کښې وو چه یوه زمانه به داسې راشي چه تاسو به ترکیانو سره جنګ کوئ او دا به «اشراط الساعة» (د قیامت د علامونه) وي.

اوس دلته دا ترجمه قائمولو سره دا خبره فرمائي چه د قیامت د علامونه یوه داهم ده چه مسلمانان به د ویښتو څپلئ اچونکو سره جنګ کوي.

خو د علامه عیني او حافظ قسطلاني رحمه الله رائې خودا وه چه په تیر شوي باب کښې ذکر کړ یشوي صفوتونه هم د یو قوم یعني ترکو دي نو موجوده باب به د اشکال نه خالي نه وي ځکه داسې به ترجمه مکرر یعني په دونم ځل شي. ښکاره خبره ده چه کله ترک او د ویښتو څپلئ اچونکي خلق یو قوم دې نو د نوې سر نه د ترجمه قائمولو هیڅ ضرورت نشته؟ (۱)

د دې اشکال (تکرار ترجمه) ختمولو کوشش خو علامه عیني ښه کړیدې لیکن د دې هیڅ فائده نشته، مثلاً فرمائي:

«أی هذا باب فی بیان قتال القوم الذین ینتعلون الشعر، وهم أیضاً من الترك کما ل ذکرناه، ولکن لما روی الحدیث المذکور فی الباب السابق عن أبی هریرة رضی الله عنه من وجه آخر عقدله هذه الترجمة لأن لفظ أبی هریرة فی الحدیث الماضی .. لاتقوم الساعة حتی تقاتلوا قوماً نعالهم الشعر، وقع فی آخر الحدیث، وهوفی هذا الحدیث وقع فی صدره» (۲)

یعنې دا باب د هغه خلقو سره د جنګ په باره کښې دې چه د ویښتو څپلئ به نې اچولې وي او هغه هم د ترکونه دي لکه چه مونږ ذکر کړل، لیکن امام بخاري رحمه الله د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه په وړاندیني باب کښې ذکر شوې حدیث دلته ذکر کړو نو د دې د پاره نې جدا ترجمه قائمه کړه ځکه چه د حضرت ابوهریره رضی الله عنه د حدیث دا الفاظ «لاتقوم الساعة حتی تقاتلوا قوماً نعالهم الشعر» د تیرشوي باب د حدیث په آخر کښې راغلي وو او همدغه الفاظ د حدیث باب په شروع راغلي دي.

ګورئ د دې خبرې په ظاهره هیڅ فائده نه ښکاري چه د یو حدیث په یو طریق کښې یوه جمله د حدیث په شروع کښې وي او هم هغه جمله په بل طریق کښې آخره کښې راغلې وي او د دې د پاره د جدا باب قائمولو ضرورت پریوځي. په دې وجه حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا کاندهلوي رحمه الله فرمائي «وهذا کماتری لایجدی شیئاً» (۳)

حضرت کاندهلوي رحمه الله نور فرمائي چه زما په نزد ډیر بهتردا دي چه اووئیلې شي چه د امام بخاري دا مستقل ترجمه د دې خبرې اشارې کولو د پاره فرمائیلې ده چه د ویښتو څپلئ اچونکو په مصداق کښې اختلاف دې، لکه چه په تیرشوي باب کښې د هغې څه لږ ډیر تفصیل راغلي دې او یوقول داهم دې چه دا د خوارجو سره تعلق لرونکې یو قوم دې. (۴)

---

۱) (الأبواب والتراجم (ج۱ص۱۹۹)-
۲) (عمدة القاري (ج۱٤ص۲۰۲)-
۳) (الأبواب والتراجم (ج۱ص۱۹۹)-
٤) (حواله بالا-

دا خبره هم کولې شي چه مصنف رحمه الله دلته کومه ترجمه قائمه کړيده دا د ترکود ترجمه نه عام ده يعنی يو خو ترک داسې قسم څپلنې اچوی په کومو چه ويښته وی او که نور خلق هم داسې وی نو هغوی سره به هم جنګ کولې شي.

[۲۷۷۱] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ الزُّهْرِيُّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۱) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْمًا نِعَالُهُمُ الشَّعَرُ وَلَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْمًا كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الْمَجَانُّ الْمُطْرَقَةُ

تراجم رجال

۱- علی بن عبدالله: دا امام علی بن عبدالله ابن المدینی رحمه الله دې. دَ ده حالات ((کتاب العلم باب الفهم فی العلم)) لاندې تیرشوی دی. (۲)

۲- سفیان: دا امام سفیان بن عُیَینه رحمه الله دې، دَ دوی حالات ((بدءالوحی)) کښې دَ رومبی حدیث په ضمن کښې مختصراً (۳) او ((کتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا....)) په ذیل کښې تفصیلاً راغلی دی. (۴)

۳- زهری: دا مشهور امام حدیث ابن شهاب زهری رحمه الله دې. دَ دوی تذکره ((بدءالوحی)) دَ دریم حدیث په ذیل کښې اجمالاً راغلې ده. (۵)

۴- سعید بن المسیب: دا امام التابعین حضرت سعید بن المسیب قرشی مخزومی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب من قال: إن الإیمان هو العمل)) لاندې راغلې ده. (۶)

۵- أبی هریرة: وړاندینې سند اوګورئی (۷)

د حدیث مکمله تشریح اوس په تیرشوی باب کښې بیان کړیشوه.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت دَ حدیث ترجمه سره مطابقت واضح دې چه په دې جمله کښې دې: ((لاتقوم الساعة حتی تقاتلوا قوما نعالهم الشعر)).

قَالَ سُفْيَانُ وَزَادَ فِيهِ أَبُو الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رِوَايَةً صِغَارَ الْأَعْيُنِ ذُلْفَ الْأُنُوفِ كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الْمَجَانُّ الْمُطْرَقَةُ [ر: ۲۷۷۰]

---

۱) (قوله: عن أبی هریرة رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه آنفا فی الباب السابق-
۲) (کشف الباری (ج۳ص۲۹۷)-
۳) (کشف الباری (ج۱ص۲۳۸)-
٤) (کشف الباری (ج۳ص۱۰۲)-
۵) (کشف الباری (ج۱ص۳۲۶)-
۶) (کشف الباری (ج۲ص۱۵۹)-
۷) (کشف الباری (ج۱ص۶۵۹)-

دَ مذکوره عبارت مقصد: دامام بخاری رحمه الله مقصد د دې عبارت نه دا دې چه سفیان بن عیینه دَ حضرت ابوهریره رضی الله عنه دا حدیث په بل طریق باندې نقل کړیدې. یو طریق خو هغه دې چه د باب په شروع کښې تیرشو او دوئم دَ ابوالزناد عن الاعرج دې. او په دې دوئم طریق کښې دَ ابوالزناد نه دا اضافه هم شویده. ((صغار الأعین، ذلف الأنوف، کأن وجوههم المجان المطرقة)) چه دَ هغوی سترګې به وړې او پوزې چتې وی لکه چه دَ هغوی مخونه پلن پلن ډهالونه دی.
بیا دوئمه خبره دا ده چه دا تعلیق نه دې لکه چه صاحب التلویح علامه علاء الدین مغلطائی رحمه الله ته دا مغالطه لګیدلې ده بلکه سابقه سند سره موصول دې. (۱)

دَ "روایة" مطلب: حافظ ابن حجر فرمائی چه دَ حضرت سفیان بن عُیینه دا قول ((روایة))عن النبی صلی الله علیه وسلم په عوض کښې دې. اسماعیلی دا روایت دَ ((محمد بن عبادة عن سفیان)) په طریق سره په دې الفاظو نقل کړیدې.((عن النبی صلی الله علیه وسلم)) دغه شان دَ تیرشوی باب دوئم حدیث کوم چه دَ الاعرج نه مروی دې په دې کښې هم ((قال رسول الله صلی الله علیه وسلم)) الفاظ وارد شوی دی.(۲)

دَ حافظ دَ دې ارشاد خلاصه دا شوه چه حضرت ابوهریره رضی الله عنه کوم دا الفاظ ((صغار الأعین، ذلف الأنوف، کأن وجوههم المجان المطرقة)) اضافه کړی دی دا اضافه ئې دَ خپل طرف نه نه ده کړې او دا دَ هغه خپل قول نه دې بلکه دا الفاظ هم دَ نبی اکرم صلی الله علیه وسلم نه مروی دی او دَ هغوی نه ئې مرفوعا نقل کوی. نو حاصل دا چه ((روایة)) لفظ دَ حدیث مرفوع کیدلو دَپاره راوړلې شو. او علامه کرمانی رحمه الله دَ دې لفاظ تشریح په بل انداز کښې فرمائیلې. هغوی لیکی:

((قوله: ، ، روایة، ، بالنصب، أی زاد علی سبیل الروایة، لا علی طریق المذاکرة، أی قاله عن النقل والتحمل، لا عند القال والقیل)) (۳)

یعنی دَ ((روایة)) لفظ منصوب دې او مطلب دا دې چه هغه دا زیاتوالې روایت کولو سره نقل کړیدې،صرف دَ حدیث دَ مذاکرې په توګه نه، یعنی هغوی دا اضافه نقل و اداء حدیث په وخت کښې ارشاد فرمائی.

خو په تیرشوی او زمونږ دَ دې باب په روایت کښې فرق دې چه په دې کښې ((حمر الوجوه)) زیاتوالې مروی دې او ((صغار الأعین)) الفاظ په دې کښې نشته. دَ کوم اضافه چه زمونږ دَ وړاندې په دې باب-کښې موجود دی.(۴)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۱۰۵) وتغلیق التعلیق (ج۳ص۴٤۷)-
۲) (فتح الباری (۶ص۱۰۵) وفتح المغیث بشرح ألفیة الحدیث (ج۱ص ۱٤٤) النوع الرابع من الفروع السبعة
۳) (عمدة القاری (ج ١٤ص ۲۰۲) وشرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۷۹)-
٤) (فتح الباری (ج۶ص۱۰۵)-

٩٦- بَاب: مَنْ صَفَّ أَصْحَابَهُ عِنْدَ الْهَزِيمَةِ وَنَزَلَ عَنْ دَابَّتِهِ وَاسْتَنْصَرَ

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ دې باب لاندې امام بخارى دا خودلى دى كه سړې دَ پښيمانتيا او ماتى په وخت كښې خپل هغه ملګرى چه روستوشوى نه دى دَ نوې سر نه صف بندى اوكړى. دَ سورلئى نه راكوز شى او دَ دښمن په مقابله كښې دَ الله تعالى نه مدد اوغواړى نو دَ دې اصل په سنت كښې موجود دې. اود باب لاندې مصنف رحمه الله دَ غزوه حنين مشهوره واقعه بيان كړيده.(١)

ليكن امام بخارى رحمه الله چه كوم صورت دلته بيان كړيدې دا څه قانون نه دې چه هم داسې به كولې كيږى لكه چه نبى اكرم ﷺ په جنګ حنين كښې كړى وو. بلكه دَ مصنف رحمه الله مقصد دا دې كه چرې داسې دَ هزيمت نه پس چرته دوباره دَ حملې كولې اهتمام وى نو په دې كښې هيڅ نقصان نشته اودَ دې اصل په سنت كښې موجود دې نو په دې وجه دَ دې خبرې هم ګنجائش شته.

[٢٧٧٢] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ الْحَرَّانِيُّ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ(٢) وَسَأَلَهُ رَجُلٌ أَكُنْتُمْ فَرَرْتُمْ يَا أَبَا عُمَارَةَ يَوْمَ حُنَيْنٍ قَالَ لَا وَاللَّهِ مَا وَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَكِنَّهُ خَرَجَ شُبَّانُ أَصْحَابِهِ وَأَخِفَّاؤُهُمْ حُسَّرًا لَيْسَ بِسِلَاحٍ فَأَتَوْا قَوْمًا رُمَاةً جَمْعَ هَوَازِنَ وَبَنِي نَصْرٍ مَا يَكَادُ يَسْقُطُ لَهُمْ سَهْمٌ فَرَشَقُوهُمْ رَشْقًا مَا يَكَادُونَ يُخْطِئُونَ فَأَقْبَلُوا هُنَالِكَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ عَلَى بَغْلَتِهِ الْبَيْضَاءِ وَابْنُ عَمِّهِ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ يَقُودُ بِهِ فَنَزَلَ وَاسْتَنْصَرَ ثُمَّ قَالَ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ ثُمَّ صَفَّ أَصْحَابَهُ [ر: ٢٧٠٩]

تراجم رجال

دَ حديث باب داسندبالكل په هغه حضراتوباندې مشتمل دې ((كتاب الإيمان باب الصلاة من الإيمان)) كښې هم تيرشوې دې او دَ ټولو رجالو دَ سند حالات هم راغلى دى.(٣)

تنبيه: په حديث باب كښې ذكر كړيشوې واقعې تفصيل (كتاب المغازى) كښې "غزوه حنين"(٤) لاندې راغلې دې، دغه شان دَ حديث دَ بعضو جملو او اجزاؤ تشريحات روستو هم په (كتاب الجهاد) كښې ((باب من قاد دابة غيره فى الحرب)) لاندې ذكر كړې شوې دې. خو چه امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې كوم حديث ذكر كړيدې په هغې كښې دَ څه نورو جملو اضافه هم ده. دَ هغې تشريح مونږ دلته لاندې بيان كوو.

---

١) (فتح البارى (ج٦ص١٠٥)-
٢) (قوله: البراء رضى الله عنه: الحديث مر تخريجه فى كتاب الجهاد باب من قاد دابة غيره فى الحرب-
٣) (كشف البارى (ج٢ص٣٢٦-٣٧٦)-
٤) (كشف البارى كتاب المغازى (ص٥٣٣-٥٣٥)-

قوله: قال: لا، والله، ما ولي رسول الله صلى الله عليه وسلم، ولكنه خرج بان أصحابه وخفافهم حسرا، ليس بسلاح: حضرت براء بن عازب رضي الله عنه فرمائي نه.قسم په الله! رسول الله صلى الله عليه وسلم نه ده شاکړې خو د هغوی کم عمره اصحاب چا سره چه وسله نه وه هغوی ورسره راغلي وو، نو هغوی تلي وو.

دَ خفافهم تحقيق: زمونږ په هندی نسخوکښې ((ولكنه خرج شبان أصحابه)) نه پس ((وأخفافهم)) لفظ وارد شوي دي او اخفاف جمع دَ خفيف ده.(١)

بيا چه کومې نورې نسخې دی په هغې کښې دوه الفاظ وارد شوی دی اخفاء او خفاف، نو په اکثرو نسخوکښې خو اخفاء ده چه دَ خف جمع ده او دَ خفيف په معنی کښې دې. او دې نه هغه خلق مراددی چه خالي لاس وو اوهغوی سره څه وسله نه وه.يعني(حسرا ليس معهم سلاح)(٢)

او دَ ابوذر، مستملي او حموی نسخوکښې خفافهم وارد شوې. (٣) چه دَ خفيف جمع ده او مراد ترينه هم دغه دی کوم چه پورته ذکر شو، هغه خلق کومو سره چه وسله نه وه.

خلاصه دا شوه چه په درې قسمه نسخوکښې درې قسمه الفاظ وارد شوی دی. کومو کښې چه يو ((اخفافهم)) دې كما في النسخ الهندية خو په اکثرو نسخوکښې دوه الفاظ يعنی ((أخفاؤهم)) دې او بعض کښې ((خفافهم)) راغلي.

دَ حسرا تحقيق: حسر جمع دَ حاسر ده اوحاسرمشتق دَ حسر نه دې. دَ کوم معنی چه کولاويدلو او کولاوولو ده. (٤) ليکن دلته مرادحسراخالي لاس کيدل دی‌يعني هغوی سره وسله وغيره نه وه. (٥)

دا هم وئيلې شوی دی چه دَ حاسر معنی دا ده چه هغه سړې چا سره چه زغره او ډهال نه وی.(٦) اودا لفظ دَ حاليت په بنا منصوب دې او دَ دې ذوالحال ((شبان أصحابه)) دی. (٧)

دَ ليس بسلاح جملې نحوی تحقيق: دَ حديث جملې ((ليس بسلاح)) کښې دوه روايتونه دی او دَ دواړو روايتونو په اعتبار سره ترکيب نحوی هم مختلف کيږی:

① اکثرو نسخو او رواياتوکښې ((ليس بسلاح)) باء سره دې نو په دې صورت کښې دَ ليس اسم محذوف دې او تقدير عبارت داسې دې: ((ليس أحدهم متلبسا بسلاح)) (٨)

---

١) (انظر صحيح البخاری(ج١ص٤١٠) طبع قديم کتب خانه کراچی)-

٢) (عمدة القاری (ج١٤ص٢٠٣) وشرح القسطلانی (ج٥ص١٠٦)-

٣) (حواله بالا وأعلام الحديث(ج٢ص١٤٠٧) النهاية فی غريب الحديث (ج٢ص٥٤) وتاج العروس (ج٦ص٩٢-٩٣)-

٤) (مصباح اللغات مادة حسر-

٥) عمدة القاری (ج١٤ص٢٠٣) وشرح الکرمانی (ج١٢ص١٨٠) وأعلام الحديث للخطابی (ج٢ص١٤٠٧)-

٦) (حواله بالا-

٧) (حواله بالا و شرح القسطلانی (ج٥ص١٠٦)-

٨) (حواله بالا و شرح الکرمانی (ج٢ص١٨٠)-

② بعضو روایاتو کښې ((حسرا، لیس سلاح)) مروی دې یعنی بغیرد باء او د سلاح د رفع سره نو دا د لیس اسم دې او د دې خبر محذوف دې. یعنی ((لیس سلاح لهم)) (۱)

قوله: فأتوا قوما رماة جمع هوازن وبنی نصر مایکاد یسقط لهم سهم: هغوی د قبیله هوازن او بنو نصر مخې ته راغله (هغوی داسې مشاق غشی ویشتونکی وو چه) د هغوی به یو غشې هم خالی نه تلو.

په پورته ذکر شوی عبارت کښې ((رماة)) کوم لفظ وارد شویدې هغه د ((رامې)) جمع ده د څه معنی چه ورغورزونکی ده. او دا لفظ خو د ((قوما)) په صفت کښې واقع کیدونکې دې نو په دې وجه منصوب دې او د ((قوما)) د نصب وجه مفعولیت دې. (۲)

او په جمع هوازن او بنی نضر کښې دوه احتماله دی:

① دا دواړه علی سبیل البدلیة منصوب وی او قوماً مبدل منه وی.

② چه دادواړه الفاظ مرفوع وی او د مبتدائې محذوف خبرواقع وی یعنی ((هم جمع هوازن وجمع بنی نصر)) نو بهر حال دواړه صورتونه جائز دی. (۳)

قوله: فرشقوهم رشقا مایکادون یخطئون: رشق د باب نصر نه دې، د دې معنی غشې ویشتل او ورغورزول دی. او علامه داودې رحمه الله فرمائی چه د حدیث د دې جملې مطلب دا دې چه هغوی به تول په یوځل په مسلمانانو باندې غشی اووروی او د غشو باران به پرې اوکړی. (۴)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې ((فنزل واستنصر)) (۵) چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د خپلې سورلئی (سپین قچر) نه راکوز شو اود الله تعالی نه ئی فتح او امداد اوغوښتلو. اود جنګ په شروع کښې هغوی د ماتی سره مخ شوی وو او همدغه د امام بخاری رحمه الله هم مقصد وو.

۹۷- بَاب: الدُّعَاءِ عَلَى الْمُشْرِكِينَ بِالْهَزِيمَةِ وَالزَّلْزَلَةِ

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاری رحمه الله دا فرمائی چه د وخت امام که د جنګ په موقع د مشرکانو د هزیمت او د هغوی د متزلزل کیدو دعا کوی او د هغوی خلاف بددعا کوی نو دا فعل جائز دې اود نبی علیه السلام نه ثابت دې. (۶)

اود دې باب لاندې امام بخاری رحمه الله پنځه احادیث ذکر کړی دی لکه چه اوس به ستاسو وړاندې راشی.

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۲۰۳) وشرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۸۰)-
۲) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۲۰۳) وإرشاد الساری (ج۵ص۱۰۶)-
۳) (حواله بالا-
۴) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۲۰۳) وأعلام الحدیث للخطابی (ج۲ص۱۴۰۷)-
۵) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۲۰۳) وفتح الباری (ج۶ص۱۰۵)-
۶) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۲۰۳) وشرح القسطلانی (ج۵ص۱۰۷)-

[۲۷۷۳] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عِيسَى حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبِيدَةَ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ (۱) قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ الأَحْزَابِ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَلَأَ اللّٰهُ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى حَتَّى غَابَتِ الشَّمْسُ [۳۸۸۵، ۴۲۵۹، ۶۰۳۳]

تراجم رجال

۱-ابراهیم بن موسی: دا ابواسحاق الفراء ابراهیم بن موسی بن یزید التمیمی الرازی رحمه الله دې (۲)

۲-عیسی: دا ابوعمرو بن یونس بن ابی اسحاق السبیعی کوفی رحمه الله دې. (۳)

۳- هشام، دلته دَ هشام نه څوک مراد دي؟: حافظ ابن حجر رحمه الله ته دلته دا وهم اوشو چه هغه دا اوفرمائیل چه دَ هشام نه دستوائی مراد دې او بیا ئې په امام اصیلی باندې رد اوکړو چه دَ دې خبرې قائل دې چه دَ هشام نه ابن حسان مراد دې. فرمائی:

((وزعم الأصيلي أنه ابن حسان، ورام بذلك تضعيف الحديث فأخطأ من وجهين....)) (۴)

یعنی دَ اصیلی ګمان دا دې چه هغه ابن حسان دې اودَ اصیلی مقصد دَ دې نه حدیث ضعیف ثابتول دي نو هغه په دوه قسمه غلطی اوکړه.

مطلب دا شو چه دَ حافظ ابن حجر رحمه الله په قول یوه غلطی دَ اصیلی نه دا اوشوه چه هغه دا اووئیل چه دَ هشام نه مراد ابن حسان دې. دوئمه غلطی دا اوشوه چه هغه داسې دَ حدیث ضعیف ثابتولو کوشش اوکړو.

دغه شان حافظ ابن حجر فرمائی چه کرمانی دا بهادری کړې ده چه دائې وئیلی چه دَ هشام نه مراد ابن عروه دې. (۵)

خودَ حافظ ابن حجر رحمه الله پورتنې تنقید په دواړو حضراتومحدثینو (یعنی اصیلی اوکرمانی) باره کښې صحیح نه دې. دلته وهم او مغالطه هم پخپله هغه ته شویده.

علامه عینی رحمه الله حافظ صاحب دلته دَ لاس نه کلک نیولې او فرمائیلی دی چه بهادری خو پخپله حافظ کړیده چه هشام ئی دلته دستوائی ګرځولې دې حالانکه هغه دستوائی نه دې بلکه ابن حسان دې لکه څنګه چه اصیلی وئیلې وو. حافظ جمال الدین مزی رحمه الله په (تحفة

---

۱) (قوله: علی رضی الله عنه: الحدیث: أخرجه البخاری أیضًا کتاب المغازی باب غزوة الخندق رقم (۴۱۱۱) وکتاب التفسیر سورة البقرة باب حافظوا علی الصلوات.... رقم (۴۵۳۳) وکتاب الدعوات باب الدعاء علی المشرکین رقم (۶۳۹۶) ومسلم کتاب الصلاة باب الدلیل لمن قال: الصلاة الوسطی هی صلاة العصر رقم (۱۴۲۰) والترمذی أبواب التفسیر باب ومن سورة البقرة رقم (۲۹۷۸) وأبواب الصلاة باب وقت صلاة العصر رقم (۴۰۹) والنسائی کتاب الصلاة باب المحافظة علی صلاة العصر رقم (۴۷۴) وابن ماجه أبواب الصلاة باب المحافظة علی صلاة العصر رقم (۶۸۴)-

۲) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الحیض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجیله-

۳) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الأذان باب من صلی بالناس فذکرحاجة فتخطاهم-

۴) (فتح الباری (ج۶ص۱۰۶)-

۵) حواله بالا-

الاشراف(۱) کښي دوه ځل(۲) د دې خبرې تصریح کړیده چه د هشام نه مراد ابن حسان دې.(۳)
علامه کرماني رحمه الله هم د جزم سره نه دي فرمائیلي چه هشام نه هم ابن عروه مراد دې بلکه هغه داسې وائي: ((الظاهر أنه ابن حسان، لكن المناسب لما مر في باب شهادة الأعمى هشام بن عروة)) (۴)
په قول د علامه عیني رحمه الله دراصل علامه کرماني رحمه الله ته دا مغالطه او دهوکه په دې وجه اوشوه چه (کتاب الشهادات) کښي امام بخاري رحمه الله یو روایت ((عيسى بن يونس عن هشام عن أبيه عروة)) (۵) په طریق نقل کړې دې. نو علامه کرماني رحمه الله همدغه اوګڼړل چه دلته هم د هشام نه هم ابن عروه مراد دې حالانکه حقیقت د دې نه خلاف دې او د دې نه په قول د علامه عیني د علامه کرماني بهادري نه ښکاره کیږي، فرمائي:
((ولم يظهر منه تجاسر لأنه لم يجزم أنه هشام بن عروة وإنما غرّته رواية عيسى بن يونس عن هشام عن أبيه عروة في الباب المذكور، فظن أنه ههنا أيضا كذلك))(۶)
د حافظ ابن حجر خبرداري: مونږ پورته د حافظ ابن حجر رحمه الله باره کښي دا اووئیل چه هغه ته د هشام بن حسان متعلق وهم پیښ شوې دې چه هغه هشام دستوائي ګرځولې دې. دا معامله خو د (کتاب الجهاد) متعلق ده لیکن چه کله هغه (کتاب المغازي) ته اورسیدو نو هغه خبردار شو دا ئې اومنله او د دې خبرې تصریح ئې اوکړه چه دا هم هشام بن حسان دې. لیکي: ((هشام: كنت ذكرت في الجهاد أنه الدستوائي، لكن جزم المزي في الأطراف بأنه ابن حسان، ثم وجدته مصرحا به في عدة طرق، فهذا المعتمد))(۷)
دغه شان په (کتاب الدعوات) کښي هم هغوي دلته د ذکرشوي موقف نه خپله رجوع بیان کړیده.(۸)
آیا هشام بن حسان ضعیف راوي دې؟ پورته چه مونږ د حافظ ابن حجر رحمه الله په حواله د امام اصیلي رحمه الله کوم موقف نقل کړې وو چه هغوي حدیث باب د هشام بن حسان د وجه نه ضعیف ګرځولې دې نو د امام اصیلي د دې موقف جواب حافظ رحمه الله پخپله ورکړیدې.
هغه فرمائي د هشام بن حسان د حفظ باره کښي سره د دې چه بعضو حضراتو کلام فرمائیلې لیکن چاهم هغه صرف د حفظ د وجه نه هغه مطلقاً ضعیف نه دې ګرځولې بلکه د هغه په بعضو شیوخو کښي هغه ته ضعیف وئیلې. بیا د هغه ټولو ائمه رجال و محدثین په دې خبره

---

۱ (انظر تحفة الأشراف (ج۷ص۴۲۹-
۲) (قال العيني رحمه الله في العمدة (ج۱۴ص۲۰۳): وكذا نص عليه الحافظ المزي في الأطراف في موضعين كما تذكره عن قريب. إلا أن المزي رحمه الله صرح: "ابن حسان" في ثلاثة مواضع. انظر تحفة الأشراف (ج۷ص۴۲۹-۴۳۰)
۳ (عمدة القاري (ج۱۴ص۲۰۳) وشرح القسطلاني (ج۵ص۱۰۷)-
۴ (شرح الكرماني (ج۱۲ص ۱۸۱)-
۵) (صحيح البخاري كتاب الشهادات باب شهادة الأعمى ... رقم (۲۶۵۵)-
۶) (عمدة القاري (ج۱۴ص۲۰۳)-
۷) (فتح الباري (ج۷ص۴۰۵)-
۸) (فتح الباري (ج۱۱ص۱۹۵)-

کښې اتفاق دې چه د باب په حدیث کښې چه کوم شیخ دې یعنی محمد بن سیرین رحمه الله د هغه باره کښې دا ثبت دی. سعید بن ابی عروبه (۱) فرمائی چه د ابن سیرین نه په روایت کښې د هغه په شاګردانو کښې د هشام نه څوك احفظ نه وو. او یحیی القطان فرمائی چه هشام بن حسان د محمد بن سیرین باره کښې ثقه وو. هغه نور فرمائی چه هغه د ابن سیرین باره کښې زما په نزد عاصم الاحول او خالد الحذّاء نه بهتر او خوښ دې.(۲) او امام علی ابن المدینی (۳) فرمائی امام یحیی القطان د هشام بن حسان د امام عطاء نه روایت شوی احادیث به ضعیف ګرځول خو زمونږ اصحابو به هغې ته ثبت وئیل. نور فرمائی چه پاتې شو هغه احادیث کوم چه هغه د محمد بن سیرین نه روایت کوی نو هغه صحیح دی او یحیی بن معین رحمه الله فرمائی چه د هشام بن حسان د دې احادیثونه انکار نشی کولې کوم چه هغه د عطاء، عکرمه او حسن بصری رحمه الله نه روایت کوی.(۴)

حافظ ابن حجر رحمه الله د امام یحیی بن معین رحمه الله د پورته ذکر شوی قول جواب ورکولو سره فرمائی چه امام احمد خو دا فرمائی چه ته د هغه د هرقسم څیز (روایت) نه انکار اوکړه نو دا به مومې چه یا خو به ایوب هغه روایت کړې وی او یا عوف (۵) یعنی د هغه متابعت به یو نه یو خامخا کړې وی. ابن عدی رحمه الله فرمائی چه د هغه احادیث مستقیم دی ما په هغې کښې هیڅ منکر شئ نه دې لیدلې.(۶)

پاتې شو عطاء نو په صحیحینو کښې د عطاء نه یو روایت نشته. البته د عکرمه نه په صحیح بخاری کښې د هغه روایات شته لیکن ډیر کم دی او په هغې باندې متابعت هم کړې شویدې. والله اعلم.(۷)

د حافظ صاحب د دې اوږد جواب خلاصه دا شوه چه اولاً خو هشام بن حسان مطلقاً سئ الحفظ او ضعیف راوی نه دې او ثانیاً یوازې په دې بنیاد د هغوی روایات نشی ردکولې.

خاصکر چه هغه د محمد بن سیرین نه روایت کښې ثقه او ثبت وی. کما صرح به ائمة الرجال وحفاظ الحدیث

۳- **محمد:** دا امام، شیخ الاسلام ابوبکر محمد بن سیرین انصاری بصری رحمه الله دې. د دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب اتباع الجنائز من الإیمان)) لاندې تیره شویده.(۸)

---

۱) (تهذیب الکمال (ج ۳۰ ص ۱۸۷)-
۲) (تهذیب الکمال (ج ۳۰ ص ۱۸۶) وفتح الباری (ج ۱۱ ص ۱۹۵)-
۳) (تهذیب الکمال (ج ۳۰ ص ۱۸۷) والضعفاء الکبیر للعقیلی (ج ٤ ص ۳۳۵)-
٤) (تهذیب الکمال (ج ۳۰ ص ۱۸۹)-
۵) (فتح الباری (ج ۱۱ ص ۱۹۵)-
۶) (الکامل لابن عدی (ج ۷ ص ۱۱٤)-
۷) (فتح الباری (ج ۱۱ ص ۱۹۵) حافظ رحمه الله فتح الباری (ج ۷ ص ٤۰۵) (کتاب المغازی) کښې خو دا فرمائیلې ووچه د اصیلی د حدیث باب متعلق کوم خیال دې، د دې باره کښې به زه په (کتاب التفسیر) کښې کلام کوم لیکن معلومه نه ده چه هغوی نه څنګه ذهول اوشو چه د (فتح الباری) په (کتاب التفسیر) کښې په دې باره کښې هیڅ بحث نه دې کړې بلکه مونږ ته خو دا بحث د ډیر لټون نه پس په (کتاب الدعوات) کښې ملاؤشو-
۸) (کشف الباری (ج ۲ ص ۵۲٤)-

۵-عبیدة: دا ابومسلم عبیدة -بفتح العین المهملة وکسر الهاء الموحدة- بن عمرو کوفی دی.(۱)
۶-علی: دا مشهور صحابی دَ رسول الله ﷺ خوم حضرت علی بن ابی طالب رضی الله عنه دی.(۲)

قوله: قال: لما كان يوم الأحزاب قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ملأ الله بيوتهم.....: حضرت علی رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله ﷺ دَ غزوه احزاب په ورځ اوفرمائیل الله تعالی دې دَ دغه مشرکانو کورونه او قبرونه دَ أور نه ډك کړی چه هغوی مونږ دَ صلاة الوسطی نه مشغول او محروم کړو او نمر ډوب شو.

تنبیه: په حدیث باب کښې دَ ذکرشوې واقعې تفصیل(کتاب المغازی) (۳)کښې اودَ صلاة الوسطی متعلق مکمل بحث (کتاب التفسیر) (۴) کښې راغلې دې.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: په حدیث شریف کښې بهر حال دَ دې خبرې بددُعاء (ښیرې) خو شته چه الله تعالی دې دَ دغه مشرکانو کورونه او قبرونه دَ أور نه ډك کړی لیکن دَ شکست بددُعاء ئې اونه کړه او ترجمه هم دَ دې وه.

نو حافظ صاحب او علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دَ حدیث مناسبت دَ ترجمه سره دَ زلزله په لفظ کښې دې. هغه داسې چه دَ هغوی کورونه سوزول اودَ نفوس ښه جرقولو او خوزولو سبب دې چه دَشکست مترادف دی،دغه شان به په ترجمه اوحدیث کښې مطابقت اوشی.(۵)

[۲۷۷۳] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ ابْنِ ذَكْوَانَ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۶) قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو فِي الْقُنُوتِ اللَّهُمَّ أَنْجِ سَلَمَةَ بْنَ هِشَامٍ اللَّهُمَّ أَنْجِ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ اللَّهُمَّ أَنْجِ عَيَّاشَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ اللَّهُمَّ أَنْجِ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ اللَّهُمَّ سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ [ر: ۹۶۱]

تراجم رجال

۱-قبیصه: دا ابوعامر قبیصه بن عقبه بن محمد بن سفیان کوفی رحمه الله دی.
۲-سفیان: دا مشهور امام حدیث ابوعبدالله سفیان بن سعیدبن مسروق ثوری رحمه الله دی. دَ دې دواړو حضراتو تذکره ((کتاب الإیمان باب علامة المنافق)) لاندې راغلې.(۷)

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب الماء الذی یغسل به شعر الإنسان-
۲) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب العلم باب إثم من کذب علی النبی صلی الله علیه وسلم-
۳) (کشف الباری کتاب المغازی (ص۲۷۷)-
٤) (کشف الباری کتاب التفسیر(ص)-
۵) (فتح الباری (ج۶ص۱۰۶) وعمدة القاری (ج ۱٤ص۲۰۳)-
۶) (قوله:عن أبی هریرة رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه فی الأذان باب بلاترجمة بعد باب فضل اللهم ربنا لک-
۷) (کشف الباری (ج۲ص۲۷۵-۲۸۰)-

د علامه عيني او قسطلاني تسامح دلته علامه عيني رحمه الله (۱) او د هغه په اتباع كښې علامه قسطلاني رحمه الله (۲) نه دا تسامح شويده چه دې دواړو حضراتو په سندكښې ذكر شوي سفيان ابن عيينه ګرخولي حالانكه دا سفيان بن سعيد ثوري دې. ځكه چه قبيصه خو د امام ثوري نه روايت كوي ليكن د ابن عيينه نه نه كوي. نو ائمه رجال مثلاً حافظ مزي (۳) علامه ذهبي (۴) او حافظ ابن حجر(۵) رحمهم الله وغيره د هغه په شيوخو كښې ابن عيينه چرته هم نه دې ذكر كړي او هرځاى كښې ئې د ثوري تصريح كړيده. د كوم نه چه همدغه معلوميږي چه دلته هم د سفيان نه هم ثوري مراد دې نه چه ابن عيينه.

۳- ابن ذكوان دا عبدالرحمن عبدالله بن ذكوان مدني قرشي رحمه الله دې. د دوي تذكره ((كتاب الإيمان باب حب الرسول صلى الله عليه وسلم من الإيمان)) لاندې تيره شويده. (۶)

۴- الاعرج دا ابوداؤد عبدالرحمن بن هرمز رحمه الله دې. د ده تذكره هم په اختصار سره د ((كتاب الإيمان)) د مذكوره باب لاندې تيره شويده. (۷)

۵- ابوهريره: دا مشهور صحابي رسول حضرت ابوهريره رضي الله عنه دې. د ده تذكره ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې تيره شويده. (۸)

د حديث ترجمه: حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرماني چه نبي كريم صلى الله عليه وسلم به په قنوت كښې دا دعا فرمائيله يا الله! سلمه بن هشام ته خلاصي وركړې يا الله! وليد بن وليد ته خلاصي وركړې. يا الله! عياش بن ابي ربيعه ته خلاصي وركړې يا الله!كمزورو مسلمانانو ته خلاصي وركړې، يا الله! د قبيله مضر په كافرانو باندې سختي اوكړې، يا الله! په داسې قحط كښې اخته كړې ځنګه چه تا د يوسف عليه السلام په زمانه كښې په قحط كښې خلق اخته كړې وو.

موږ دلته صرف د حديث په ترجمه باندې اكتفاء اوكړه ځكه چه د حديث تشريح او په دې كښې د ذكر شوي اعلامو حالات (كتاب الأذان) كښې ذكر دى.(۹)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله كښې دې ((اللهم اشدد وطأتك على....)) ځكه چه شدت وطات (نيول) د دې خبرې نه اعم دى چه هغوى په هزيمت يا زلزله سره متصف وى يا د دې نه علاوه په نورو تكليفونو او مشكلاتو كښې هم اخته وى. مثلاً سخته ګراني يا د ذلت مرګ وغيره. (۱۰)

---

۱) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۲۰۴)-
۲) (إرشاد السارى (ج ۵ص ۱۰۷)-
۳) (تهذيب الكمال (ج ۲۳ص ۴۸۲)-
۴) (سير أعلام النبلاء (ج ۱۰ص ۱۳۱)-
۵) (تهذيب التهذيب (ج ۸ص ۳۴۷)-
۶) (كشف البارى (ج ۲ص ۱۰)-
۷) (كشف البارى (ج ۲ص ۱۱)-
۸) (كشف البارى (ج ۱ص ۶۵۹)-
۹) (صحيح البخارى كتاب الأذان باب يهوى بالتكبير حين يسجد رقم (۸۰۴)-
۱۰) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۲۰۴) ومثله للحافظ فى الفتح (ج ۶ص ۱۰۶)-

[٢٧٧٥] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا (١) يَقُولُ دَعَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ عَلَى الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ سَرِيعَ الْحِسَابِ اللَّهُمَّ اهْزِمِ الْأَحْزَابَ اللَّهُمَّ اهْزِمْهُمْ وَزَلْزِلْهُمْ [٣٨٨٩، ٦٠٢٩، ٧٠٥١، وانظر: ٢٦٦٣]

تراجم رجال

١- احمد بن محمد: دا ابوالعباس احمدبن محمد بن موسى المروزى رحمه الله دې. (٢)

٢- عبدالله: دا مشهور امام حضرت عبدالله بن مبارك حنظلى رحمه الله دې. دَ دوى مختصر تذكره ((بدء الوحى)) كښې تيره شويده. (٣)

٣- اسماعيل بن ابى خالد: دا اسماعيل بن ابى خالد احمسى بجلى كوفى رحمه الله دې دَده اجمالى تذكره ((كتاب الإيمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) لاندې تيره شويده. (٤)

٤- عبدالله بن ابى اوفى رضي الله عنه: دا مشهور صحابى رسول صلى الله عليه وسلم، حضرت عبدالله بن ابى اوفى اسلمى رضي الله عنهما دې. (٥)

قوله: يقول: دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الأحزاب على المشركين:
حضرت عبدالله بن ابى اوفى رضي الله عنهما فرمائى چه د غزوه احزاب (خندق) په موقع حضور صلى الله عليه وسلم د مشركانو خلاف بددعاء اوفرمائيله. دلته حضرت عبدالله بن ابى اوفى رضي الله عنهما دَ غزوه احزاب په موقع دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم نه دَ مشركانو خلاف يوه بددعا ذكر كړيده، دَ كومې الفاظ چه وړاندې په حديث كښې راځى.

قوله: فقال: اللهم منزل الكتاب، سريع الحساب: نو رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل ياالله!

---

١) (قوله: عبدالله بن أبى أوفى رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضًا فى كتاب الجهاد باب كان النبى صلى الله عليه وسلم إذ لم يقاتل أول النهار... رقم (٢٩٦٥-٢٩٦٦) وباب لاتتمنوا لقاء العدو رقم (٣٠٢٤-٣٠٢٥) وكتاب المغازى باب غزوة الخندق..... رقم (٤١١٥) وكتاب الدعوات باب الدعاء على المشركين رقم (٦٣٩٢) وكتاب التوحيد باب قول الله تعالى ﴿أنزله بعلمه والملائكة يشهدون﴾ رقم (٧٤٨٩) كتاب الجهاد باب كراهية تمنى لقاء العدو ولأمر بالصبر عندالقاء رقم(٤٥٤٢) وباب استحباب الدعاء بالنصر عندلقاء العدو رقم (٤٥٤٣) والترمذى أبواب الجهاد باب ماجاء فى الدعاء عندالقتال رقم (١٦٧٨) وابن ماجه كتاب الجهاد باب القتال فى سبيل الله سبحانه تعالى رقم (٢٧٩٦)-

٢) (دَ دوى دَ حالاتودپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب مايقمع من النجات فى السمن-

٣) (كشف البارى(ج ١ص ٤٦٢)-

٤) (كشف البارى (ج ١ص ٦٧٩)-

٥) دَدوى دَ حالاتودپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين: من القبل والدبر

دَ کتاب نازلونکیه! او زر حساب اخستونکیه! دکتاب نه مراد قرآن کریم دې او دَ سریع الحساب نه علامه کرمانی رحمه الله دوه مطلبه بیان کړی دی:

① دا مطلب دې ((أنه سریع حسابه ومجیئ وقته)) دَ الله تعالی حساب او دَ هغې وخت زر راتلونکې دې.

② ((أوأنه سریع فی الحساب)) یا دا چه هغه په حساب کتاب کښې تیز دې. او زر نیول کوی.(۱)

په اولنی صورت کښې به ((سریع)) دَ حساب صفت وی او په دونم صورت کښې دَ الله تعالی صفت به وی.

قوله: اللهم اهزم الأحزاب، اللهم اهزمهم وزلزلهم: یا الله! دې ډلو ته شکست ورکړې یا الله دوی ته شکست ورکړې او وئی خوزوې.

مطلب دا چه یا الله دوی ذره ذره کړې او دَ دې دا غونډه ګډه وډه او خوره کړې دې دپاره چه دوی ته چرته هم آرام او سکون ملاونشی او هغوی چرته هم کلك پاتې نشی. (۲)

او علامه داؤدی فرمائی چه دَ رسول الله ﷺ مطلوب او مقصود دا وو چه دَ هغوی عقلونه ختم شی او په جنګ کښې دَ هغوی پښې اوخوئیږی.(۳)

نودَ نبی علیه السلام دَ دې بددعا نتیجه ډیره زر ښکاره شوه او الله تعالی یوه ډیره تیزه سیلئی راولیګله، کومې سره چه دَ کفارودَ لښکر ټولې خیمې راوړتلې دَ هغوی تنابونه پرې شو. کټوئی او نور سازوسامان ئی اوشندلې شو دَ څه په وجه چه کافران بدحواس شو او ویریدل او آخر ټول اوتښتیدل. (۴)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث ترجمه سره مناسبت ((اللهم اهزم الأحزاب، اللهم اهزمهم وزلزلهم)) کښې دې. (۵) په دې کښې نبی کریم ﷺ مشرکانو ته بددعا فرمائیلې او هم دغه مقصد د ترجمه هم وو.

دَ نبی اکرم ﷺ په بددعاکښې یو حکمت: دلته تاسو ګورئی چه نبی کریم ﷺ خودکافرانو اومشرکانو خلاف بددُعاء فرمائیلې ده چه دوی ماتی سره مخامخ شی ولې دَ هغوی دَ هلاکت او بربادئی بددُعاء ئی نه ده فرمائیلې.

دَ دې وجه دا ده چه په هزیمت او ماتې کښې دَ هغوی دَ ځانونو تلف کیدل نشته بلکه سلامتی ده، اوهمدغه سلامتی او عدم اتلاف دَ دې امر امید جوړیدلې شی چه هغوی په راتلونکی وخت کښې دَ کفر او شرك نه توبه کړی او په زړه او ځان سره اسلام کښې داخل شی او صحیح مقصد دَ نفوسو دَ هلاکت بددُعاء ختموی. یعنی که دَ هلاکت بددُعاء ئی

---

۱) (الکواکب الدراری (ج۱۲ص۱۸۲) وعمدة القاری (ج۱٤ص۲۰٤) وشرح القسطلانی (ج۵ص۱۰۸)-

۲) (فتح الباری (ج۶ص۱۰۶) وعمدة القاری (ج۱٤ ص۲۰٤) وشرح القسطلانی (ج۵ص۱۰۸)-

۳) (حواله بالا-

٤) (انظر کشف الباری، کتاب المغازی)ص۲۷۵)-

۵) (عمدة القاری (ج۱٤ص۲۰٤)-

کړي وه نو دا صحیح او عظیم مقصد به نه وو حاصل شوې. د دې نه پس تاریخ همدغه ګواهي ورکوی چه د دې غزوه احزاب نه بچ وتونکی ډیر مشرکان په اسلام مشرف شو او هغوی ته د صحابیت عظیم شرف حاصل شو لکه حضرت ابوسفیان رضی الله عنه. علامه قسطلانی هم دا حکمت ذکر کولو سره لیکی: ((وإنما خص الدعاء عليهم بالهزيمة والزلزلة دون أن يدعو عليهم بالهلاك لأن الهزيمة فيها سلامة نفوسهم وقد يكون ذلك رجاء أن يتوبوا من الشرك، ويدخلوا في الإسلام، والإهلاك الماحق لهم مفوت لهذا المقصد الصحيح))(١)

[٢٧٧٦] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(٢) قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ وَنَاسٌ مِنْ قُرَيْشٍ وَنُحِرَتْ جَزُورٌ بِنَاحِيَةِ مَكَّةَ فَأَرْسَلُوا فَجَاءُوا مِنْ سَلَاهَا وَطَرَحُوهُ عَلَيْهِ فَجَاءَتْ فَاطِمَةُ فَأَلْقَتْهُ عَنْهُ فَقَالَ اللَّهُمَّ عَلَيْكَ بِقُرَيْشٍ اللَّهُمَّ عَلَيْكَ بِقُرَيْشٍ اللَّهُمَّ عَلَيْكَ بِقُرَيْشٍ لِأَبِي جَهْلِ بْنِ هِشَامٍ وَعُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَشَيْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ وَأُبَيِّ بْنِ خَلَفٍ وَعُقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَلَقَدْ رَأَيْتُهُمْ فِي قَلِيبِ بَدْرٍ قَتْلَى قَالَ أَبُو إِسْحَاقَ وَنَسِيتُ السَّابِعَ قَالَ أَبُو عَبْد اللَّهِ وَقَالَ يُوسُفُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ أُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ وَقَالَ شُعْبَةُ أُمَيَّةُ أَوْ أُبَيٌّ وَالصَّحِيحُ أُمَيَّةُ [ر: ٢٣٧]

رجال الحديث

١- عبدالله بن ابى شيبه: دا ابوبكر عبدالله بن محمد بن ابى شيبه عيسى كوفى رحمه الله دې.(٣)

٢- جعفر بن عون: دا ابوعون جعفر بن عون بن جعفر بن عمرو بن حريث قرشى مخزومى رحمه الله دې. د دوی تذکره ((كتاب الإيمان باب زيادة الإيمان ونقصانه)) کښې تفصیل سره راغلې ده.(۴)

٣- سفيان: دا مشهور امام حديث ابوعبدالله سفيان بن سعيد بن مسروق ثورى كوفى رحمه الله دې. د دوی تذکره ((كتاب الإيمان باب علامة المنافق)) لاندې تیره شویده. (۵)

۴- ابواسحاق: دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبيد سبيعى كوفى رحمه الله دې. د دوی حالات ((كتاب الإيمان باب الصلاة من الإيمان)) لاندې راغلې دی. (۶)

---

١) (شرح القسطلانی (ج۵ص١٠٨)-

٢) (قوله: عن عبدالله رضى الله عنه: الحديث مر تخريجه فى كتاب الوضوء باب إذا ألقى على ظهر المصلى قذر...

٣) (د دوی حالاتو دپاره اوګورئ كتاب العمل فى الصلاة باب لا يرد السلام فى الصلاة-

٤) (كشف البارى (ج٢ص۴۶٩)-

٥) (كشف البارى (ج٢ص٢٧٨)-

۶) (كشف البارى)(ج٢ص ٣٧٠)-

۵- عمرو بن میمون: دامخضرمی تابعی حضرت ابویحیی عمرو بن میمون ازدی رحمه الله دي.[۱]

۶- عبدالله: دا مشهور صحابی حضرت عبدالله بن مسعود بن غافل بن حبیب هذلی رضی الله عنه دي. دَ ده مفصل حالات ((کتاب الإیمان باب ظلم دون ظلم)) لاندې تیرشوی دی. (۲)

قوله: قال: كان النبي صلى الله عليه وسلم يصلي في ظل الكعبة: حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرمائی نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ کعبه په سورې کښې مونځ کولو.

په دې حدیث شریف کښې په نبی کریم صلی الله علیه وسلم باندې دَ مکې دَ قریشو دَ سردارانو دَ طرف نه رواساتلې ظلمونو، زیاتو او شیطانو نه دَ یو بیان دې. مشهوره واقعه ده یو ځل نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ کعبه دَ سورې لاندې مونځ کولو نو ابوجهل دَ هغه ملګرو او چمچو هغوی صلی الله علیه وسلم په دې حالت کښې اولیدل نو ابوجهل اوونیل چه په مکه مکرمه کښې فلانکی کور کښې اوښ حلال شویدې دَ هغې لرې کولمې به څوك راوړي چه هغه دَ محمد (صلی الله علیه وسلم) په سټ باندې واچوی؟ نو دَ قوم یو بدبخت پاسیدو اوهغه لرې کولمې ئې راوړلې او هغه ئې دَ حضور صلی الله علیه وسلم په سټ مبارك باندې واچولې کوم وخت چه هغوی صلی الله علیه وسلم دَ سجدې په حالت کښې وو. دَ (کتاب الوضوء) په روایت کښې دی عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرمائی چه دا ټوله معامله ما کتلې خو هیڅ مې نشو کولې. افسوس چه ماسره دومره طاقت وی (۳) او دَ مکې مشرکانو حضور صلی الله علیه وسلم سره ټوقې او مسخرې کولې. تردې چه حضرت فاطمه زهراء رضی الله عنها راغله او هغه لرې کولمې ئې دَ باباجان دَ سټ مبارك نه اخوا کړل نو په دې موقع حضور صلی الله علیه وسلم دَ دې مکې دَ مشرکانو خلاف بددعا اوفرمائیله دَکومې الفاظ چه دَ باب په حدیث کښې ذکر دی.

قوله: فقال: أبوجهل وناس من قريش، ونحرت جزور بناحية مكة: نو ابوجهل او دَقریشو څه خلقو اوونیل دغه وخت دَ مکې مکرمې په یو کوټ کښې اوښ حلال کړیشوې وو.دلته دَ باب په روایت کښې دا خو ذکر دی چه ابوجهل او څه قریشیانو خلقو اوونیل لیکن څه ئې اوونیل (یعنی مقوله) محذوف ده او هغه محذوف مقوله دا ده: ((هاتوا من سلا الجزور التي نحرت)) (۴) او په دې حذف باندې دلیل دَ(کتاب الوضوء) وغیره روایت دې په کوم کښې چه دا الفاظ دی: ((إذ قال بعضهم لبعض: أيكم يجيء بسلى جزور بني فلان....؟))(۵)

او ((ونحرت جزور بناحية مكة)) جمله، جمله معترضه حالیه ده. (۶)

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګوریْ کتاب الوضوء باب إذاألقی علی ظهر المصلی قذر-
۲) (کشف الباری (ج۲ص۲۷۵)-
۳) (الصحیح للبخاری کتاب الوضوء باب إذا ألقی علی ظهر المصلی قذر أوجیفة... رقم (۲۴۰)-
۴) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۲۰۵)-
۵) (الصحیح للبخاری کتاب الوضوء باب إذا ألقی علی ظهرالمصلی قذر أو جیفة....رقم (۲۴۰)-
۶) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۲۰۵)-

قوله: فأرسلوا فجاؤا من سلاها: نوهغوی سړي اوليګلو نوهغه د هغه لرې کولمې راوړلې.
مطلب دا چه ابوجهل، د هغه ملګرو او شيطانانو د مکې په يوغاړه کښې حلال کړيشوې اوښانو لرې کولمو د پاره سړې اوليګلو چه لاړو او هغه لرې راوړل.
لرې پسې تلونکې او راوړونکې هم يو سړې وو خو هغوی په دې عمل کښې شريك وو نو په دې وجه هغوی ټولوته نسبت اوکړيشو. د (كتاب الوضوٴ) په روايت کښې د حديث الفاظ دا وارد شوی دی: ((فانبعث أشقى القوم، فجاء به....))(١) چه د قوم بدبخت ترين سړې لاړو او هغه لرې کولمې ئې راوړې.
((السلی)) هغه جلئی ته وائی په کومه کښې چه بچې راانغښتې شی نو که دا جلئی په خيته کښې اوشليږی نو مور او بچې دواړه مری. (٢)

قوله: قال عبدالله: فلقد رأيتهم في قليب بدر قتلى: حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه وائی ما دې د بدر په کوهی کښې مردار اوليدلو. د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه د قول مطلب دا دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم کوم سردارانو د قريشو خلاف مکه مکرمه کښې کومې خيرې کړې وې د هغې نتيجه په غزوه بدر کښې ښکاره شوه. نو پخپله حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه هغه اووه کسان اوکتل چه هغه ټول د بدر په کوهی کښې مردار پراته وو. دغه شان الله تعالى د خپل نبی د بددعا عزت اوساتلو.
((قليب))—بكسر اللام— هغه کوهی ته وائی د کوم چه غاړه نه وی، دا مذکر او مؤنث په دواړه قسمه استعماليږی او د دې جمع قُلب، قُلُب او أقلبة راځی.(٣)
اوقتلى د قتيل جمع ده اوبه معنى د مقتول ده اوپه ترکيب کښې د رأيت مفعول ثانی واقع کيږی.

قوله: قال أبوإسحاق: ونسيت السابع: ابواسحاق سبيعى رحمه الله فرمائی او مانه اووم هير شو.
د پورتنی عبارت مقصد: په حديث باب کښې په تاسو کتلې وی چه رسول الله صلى الله عليه وسلم د کومو کسانو خلاف بددعا فرمائيلې وه په هغې کښې د شپږو نومونه ذکر دی خو اووم نوم نشته. ابواسحاق سبيعى رحمه الله دا فرمائی چه اووم نوم مانه هيرشويدې. کله چه ابواسحاق سبيعى رحمه الله دا حديث حضرت سفيان ثوری ته واورولو نو هغه د اووم نوم ذکر نه کړو او د نسيان تصريح ئې اوکړه. (۴)

---

١) الصحيح للبخاری كتاب الوضوء باب إذا ألقى على ظهر المصلى قذر أو جيفة....رقم (٢٤٠)-
٢) (عمدة القاری (ج١٤ص٢٠٥) وإرشاد الساری (ج٥ص١٠٨) وجامع الأصول (ج١١ص٣۶۶) ومصباح اللغات مادة سلى-
٣) (عمدة القاری (ج١٤ص٢٠٥) وإرشاد الساری (ج٥ص١٠٨) وجامع الأصول (ج١١ص٣۶۶) ومصباح اللغات مادة قلب-
٤) (فتح الباری (ج۶ص١٠٧) وعمدة القاری (ج١٤ص٢٠٥) وشرح القسطلانی (ج٥ص١٠٨)-

اوس سوال دا پيداكيږى چه دا اووم سرې څوك دې، نود دې جواب دا دې چه هغه سړې عمارة بن وليد دې اود دې تصريح په (كتاب الصلاة) (۱) كښې دَ اسرائيل نه مروى روايت كښې موجوددې او دَ اسرائيل سماع دَ ابواسحاق نه ډير په اوچته درجه باندې ده، ځكه چه ابواسحاق دَ اسرائيل نيكه دې او دې به هروخت هغه سره وو.اسرائيل پخپله فرمائى((كنت أحفظ حديث أبي إسحاق كما أحفظ سورة الحمد)) (۲)

قوله: قال: أبو عبدالله: قال يوسف بن إسحاق عن أبي إسحاق: أمية بن خلف....وقال شعبة: أمية أوأبي ،والصحيح: أمية:

د ذكرشوى تعليق مقصد: د امام بخارى رحمه الله مقصد د دې تعليق نه دا دې چه دَ ابواسحاق سبيعى نه دا روايت يوسف بن اسحاق هم روايت كړيدې كوم كښې چه اميه بن خلف دې او شعبه هم روايت كړيدې كوم كښې چه اميه يا ابى دې، يعنى شعبه ته په دې كښې شك شويدې، خود پلار روايت نى كوم چه دَ سفيان ثورى رحمه الله نه دې په هغې كښې ابى دې نو امام بخارى رحمه الله دا فرمائى چه صحيح اميه دې نه چه ابى، ځكه چه ابى بن خلف خو پخپله حضور پاك ﷺ په غزوه احد كښې په خپلو لاسونو دوزخ ته رسولې وو. كه هغه چرته په بدر كښې مردارشوې وې نو په غزوه احد كښې دَ وژلو به څه مطلب وى؟ (۳)

دَ دواړو تعليقاتو تخريج: امام بخارى رحمه الله دلته دوه تعليقات ذكر كړى دى، يو دَ يوسف بن اسحاق او بل دَ شعبه.دَ يوسف بن اسحاق تعليق خو موصولاً امام بخارى رحمه الله په (كتاب الوضوء) كښې ذكر كړيدې.(۴) او دَ شعبه تعليق موصولاً امام بخارى رحمه الله په (كتاب الجزية الموادعة) او (كتاب مناقب الانصار) كښې روايت كړيدې. (۵) دَ دې نه علاوه امام بخارى رحمه الله هم دَ شعبه روايت موصولاً نقل كړيدې.

---

۱) (صحيح البخارى كتاب الصلاة باب المرأة تطرح عن المصلى شيئا من الأذى رقم (۵۲۰)-
۲) (فتح البارى (ج۱ص۳۵۱)-
۳) (عمدة القارى(ج ۱٤ص۲۰۵) وإرشادالسارى (ج۵ص۱۰۸)-
٤) (صحيح البخارى كتاب الوضوء باب إذا ألقى على ظهرالمصلى قذر أو جيفة-
۵) (صحيح البخارى كتاب الجزية والمواعدة باب طرح جيف المشركين فى البئر.... رقم (۳۱۸۵) وكتاب مناقب الأنصار باب مالقى النبى صلى الله عليه وسلم وأصحابه من المشركين بمكة رقم (۳۸۵٤)-

تنبيه: حافظ صاحب فتح البارى (ج۶ص۱۰۷) او تغليق التعليق (ج۳ص۴۴۸) علامه عينى عمدة القارى (ج۳ص۲۰۵) اود دې دواړو حضراتو اتباع كولو سره علامه قسطلانى رحمه الله ارشاد السارى (ج۵ص ۱۰۸) كښې دا ونيلى دى چه امام بخارى رحمه الله دَ شعبه تعليق موصولاً (كتاب المبعث) كښې نقل كړيدې. ليكن دې ټولو حضراتو ته غالباً تسامح شويدې ځكه چه اول په په صحيح بخارى كښې داسې څه كتاب نشته دَ كوم نوم چه (كتاب المبعث) وى د هغې طرف ته دَ تعليق نسبت اوكړيشى. او دونم لكه څنګه چه مونږ په تخريج كښې ذكركړل، دا تعليق مصنف رحمه الله په دوو مقاماتو كښې موصولاً ذكر كړيدې او په دې دواړو مقاماتو كښې دَ شعبه دَ شك تصريح موجود ده-

او دَ حديث باقي تشريحات به انشاء الله (كتاب الوضوء) كښې راځى.

دَ حديث دَ ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله كښې دې ((اللهم عليك بقريش)) او په دې كښې هم هغه تقرير دې كوم چه دَ باب په نورو احاديثو كښې راغلي دې چه دَ الله تعالى نيول عام دى، كه دَ شكست په ذريعه وى، كه دَ زلزلې په ذريعه وى يا دَ نور قسم تكليفونو او مشكلاتو په ذريعه وى (١) دَ حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په دې حديث كښې هم دَ كفار قريش خلاف دَ رسول الله ﷺ بددعا قبوله شوه اودَ الله تعالى دَ طرف نه دَ هغوى سخت نيول اوشو.

فائده: دَ دې حديث ټول رجال كوفيان دى، بيا په دې كښې دَ تابعى دَ تابعى نه روايت دې. ابو اسحاق سبيعى تابعى دې اوعمروبن ميمون هم مخضرم تابعى دې چه دَصحابى نه روايت كوى[٢]

[٢٧٧٤] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا (٣) أَنَّ الْيَهُودَ دَخَلُوا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا السَّامُ عَلَيْكَ فَلَعَنْتُهُمْ فَقَالَ مَا لَكِ قُلْتُ أَوَلَمْ تَسْمَعْ مَا قَالُوا قَالَ فَلَمْ تَسْمَعِي مَا قُلْتُ وَعَلَيْكُمْ

[٥٦٧٨، ٥٦٨٣، ٥٩٠١، ٦٠٣٨، ٦٥٢٨]

تراجم رجال

١- سليمان بن حرب: داابوايوب سليمان بن حرب بن بجيل ازدى رحمه الله دې. دَ ده حالات اجمالاً ((كتاب الإيمان باب من كره أن يعود فى الكفر....)) لاندې تيرشوى دى. (۴)

٢- حماد: دا ابواسماعيل حماد بن زيدبن درهم ازدى بصرى رحمه الله دې. دَ ده تذكره ((كتاب الإيمان باب ﴿وإن طائفتان من المؤمنين اقتتلوا فأصلحوا....)) لاندې راغلې ده. (۵)

٣- أيوب: دا ايوب بن ابى تميمه كيسان سختيانى بصرى رحمه الله دې. دَ دوى حالات ((كتاب الإيمان باب حلاوة الإيمان)) كښې راغلى دى. (۶)

---

١) (عمدة القارى (ج١٤ص٢٠٥)و فتح البارى (ج۶ص١٠۶)-
٢) (شرح القسطلانى (ج۵ص١٠٨)-
٣) (قوله: عن عائشة رضى الله عنها: الحديث أخرجه البخارى أيضًا فى كتاب الأدب باب الرفق فى الأمر كله رقم (۶٠٢٤) وباب لم يكن النبى صلى الله عليه وسلم فاحشا ولا متفحشا، رقم (۶٠٣٠) وكتاب الاستئذان باب كيف يردعلى أهل الذمة والسلام رقم (۶٢۵۶) وكتاب الدعوات باب دلدعاء على المشركين رقم (۶٣٩۵) وباب ول النبى صلى الله عليه وسلم يستجاب الشافى اليهود، ولايستجاب لهم فينا رقم (۶۴٠١) وكتاب استتابة المرتدين باب إذا عرض الذمى وغيره بسب النبى صلى الله عليه وسلم ولم يصرح..... رقم (۶٩٢٧) ومسلم كتاب السلام باب النهى عن ابتداء أهل الكتاب بالسلام وكيف يرد عليهم؟ رقم (۵۶۵۶) والترمذى أبواب الاستئذان باب ماجاء فى التسليم على أهل الذمة رقم (٢٧٠١)-
٤) (كشف البارى (ج٢ ص١٠۵)-
٥) (كشف البارى (ج٢ص٢١٩)-
۶) (كشف البارى (ج٢ص٢۶)-

۴-ابن ابی ملیکه: دا ابوبکر عبدالله بن عبیدالله بن ابی ملیکه تیمی قرشی رحمه الله دی. دَ دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب خوف المؤمن من أن یحبط عمله...)) په ذیل کښې تیره شوې ده.(۱)

۵-عائشه رضی الله عنها: دا ام المؤمنین حبیبة الرسول ﷺ حضرت عائشه بنت ابی بکر صدیق رضی الله عنها ده، دَ دې حالات ((بدء الوحی)) په دونم حدیث کښې تیرشوی دی.(۲)

قوله: أن الیهود دخلوا.....: دَ حضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت دې چه یهود یوه ورځ نبی اکرم ﷺ له راغله او وئی وئیل چه ته دې مرشې نوماپه هغوی باندې لعنت اوملامتیا اوکړه. حضور ﷺ اوفرمائیل (اې عائشه) په تاڅه اوشو؟ ماوئیل چه تاسو واونه ریده چه دې خلقو څه اووئیل؟وئی فرمائیل چه تا واونه ریدل چه ماڅه اووئیل وعلیکم یعنی تاسوله دې مرګ راشی.

دَ وعلیکم واو متعلق یو بحث: علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه دَ عامو محدثینو روایت خو همدغه دې چه واو دې باقی وی لیکن ابن عیینه رحمه الله دَ ((علیکم) داکلمه بغیرد واو نه روایت کوله او همدغه صحیح هم دی.

دَ دې وجه دا ده که چرې واو حذف کړیشی نو دَ هغوی دا پورته ذکر شوې قول به بعینه په هغوی راواپس کیږی او دَ واو داخلولو په صورت کښې په صفت او بد دعا کښې اشتراک ثابتیږی. یعنې ځکه چه دَ دې یهودیانودپاره به بددعا وی هغه شان به دَ حضور ﷺ دَ پاره هم وی (العیاذبالله) ځکه چه واو حرف عطف دې او دَ دوو څیزونو دَ یوځائ کولو او شریکولو دَ پاره استعمالیږی. (۳)

علامه قرطبی فرمائی چه دلته واو زائده دې او په زائده کیدلوکښې هیڅ اشکال نشته اودا هم وئیلی شوی دی چه استئنافیه دې اودَ واو استئنافیه دَ ماقبل سره ربط او تعلق نه وی نو په دې صورت کښې به مطلب داوی چه مرګ دې هم په تاسووی. په دې صورت کښې اشتراک بین الامرین نه دې، دَ هغوی هم دا رائې ده چه دَواو حذف کول په معنوی اعتبار سره احسن دې خودَ دې اثبات اصح او مشهور روایت دې. (۴)

علامه ابومحمد المنذری رحمه الله فرمائی چه دَ سام دوه تفسیرونه شوی دی مرګ او ستړیوالې، کومو حضراتو چه دَ سام تفسیر په مرګ سره کړیدې دَ هغوی په نزد دَ واو په اثبات کښې هیڅ خرابی نشته او کومو حضراتو چه دَدې تفسیر سآمه (خفګان او ستړیوالې) سره کړیدې نودَ هغوی په نزد دَ واو حذف بهتر دې.(۵)

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۵٤۸)-
۲) (کشف الباری (ج۱ص۲۹۱)-
۳) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۲۰۶)-
٤) (حواله بالا-
۵) (حواله بالا-

دَ حدیث باب نوره تشریح به انشاء الله (کتاب الأدب) (١) او (کتاب الاستئذان) کښې راځي.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث باب ترجمة الباب سره مطابقت ((وعلیکم)) نه حاصلیږي. ځکه چه دَ دې معنی دا ده چه تاسو دې هم مره شئي او دا دَ نبی کریم ﷺ دَ طرف نه دَ یهودیانو خلاف بددعا وه. (٢)

اودَدې حدیث په بعض طرق کښې داهم راغلی دی ((یستجاب لنا فیهم، ولا یستجاب لهم فینا))(٣) چه زمونږ دعاګانې خودَ هغې خلاف قبلیږی ولې دَ هغوی دعاګانې زمونږ خلاف نه قبلیږي. دَ دې طریق نه دا معلومه شوه چه دَ مشرکانو خلاف بددعا کول جائز دی. سره دَ دې چه بددعا کونکی (داعی) ته دا ویره وی چه هغوی هم دَ ده خلاف بددعا کوی. (۴)

((وهذا آخر ما أردنا إیراده هنا من شرح أحادیث کتاب الجهاد والسیر من صحیح البخاری رحمه الله، للشیخ المحدث الجلیل سلیم الله خان حفظه الله ورعاه ومتعنا الله بطول حیاته بصحة وعافیة، وقد وقع الفراغ من تسویده، وإعادة النظر فیه، ثم تصحیح ملازم الطبع بیوم الثلثاء ٢٠ جمادی الأولی ١٤٢٦ هجری الموافق ٢٨ یونیوه ٢٠٠٥م، والحمد لله الذی بنعمته تتم الصالحات، وصلی الله علی النبی الأمی وآله وصحبه وتابعیهم وسلم علیه مادامت الأرض والسموات، رتبه وراجع نصوصه وعلق علیه حبیب الله محمد زکریا عضو قسم التحقیق والتصنیف والأستاذ بالجامعة الفاروقیة، ووفقه الله تعالی لاتمام باقی الکتب کما یحبه ویرضاه وهو علی کل شئ قدیر، ولا حول ولا قوة إلا بالله العلی العظیم، ویلیه إن شاء الله))

باب هل یرشد المسلم أهل أو یعلمهم الکتاب؟

....

د ترجمې کمپوزنګ ،او سیټنګ نه نن د ګل په ورځ
دریمه ذوالقعده ١۴٢٨ھ مطابق ١٢ نومبر ٢٠٠٧ فارغ شو

---

١) (کشف الباری کتاب الأدب(ص٣٩٣و ٣٩٩)-

٢) (عمدة القاری (ج ١٤ص٢٠۶)-

٣) (صحیح البخاری کتاب الدعوات باب قول النبی صلی الله علیه وسلم: یستجاب لنا فی الیهود.... رقم ۶٤٠١) ومسلم کتاب السلام باب النهی عن ابتداء أهل الکتاب بالسلام..... رقم (٥۶۶٠) غیر أنه من روایة جابر بن عبدالله رضی الله عنهما-

٤) (فتح الباری (ج۶ص١٠٧)-

مصادر و مراجع

القرآن الكريم

۱۔ الابواب والتراجم لصحیح البخاری ۔حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا صاحب الکاندھلوی رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۱۴۰۲ھ / ۱۹۸۲ء ، ایچ ایم سعید کمپنی کراچی۔

۲۔ اتحاف السادۃ المتقین بشرح اسرار احیاء علوم الدین ۔ علامہ سید محمد بن محمد الحسینی الزبیدی المشهور بمرتضی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۱۲۰۵ھ ۔ دار الکتب العلمیۃ بیروت۔

۳۔ الاحسان بترتیب صحیح ابن حبان ۔ امام ابو حاتم محمد بن حبان بستی رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۳۵۴ھ ، ۔ مؤسسۃ الرسالۃ بیروت۔

۴۔ احکام القرآن امام ابو بکر احمد بن علی رازی جصاص رحمہ اللہ متوفی ۳۷۰ھ دار الکتاب العربی بیروت۔

۵۔ احیاء علوم الدین ۔ امام محمد بن محمد الغزالی رحمہ اللہ ، متوفی ۵۰۵ھ ، دار احیاء التراث العربی۔

۶۔ الادب المفرد مع شرح فضل اللہ الصمد ۔ امیر المؤمنین فی الحدیث محمد بن اسماعیل البخاری ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۲۵۶ھ ، مکتبۃ الایمان ، المدینۃ المنورۃ۔

۷۔ ارشاد الساری شرح صحیح البخاری ۔ ابو العباس شہاب الدین احمد القسطلانی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۹۲۳ھ ، المطبعۃ الکبریٰ الامیریۃ مصر ، طبع سادس ۱۳۰۴ھ ۔

۸۔ الاستاذ المودودی و شیئ من حیاتہ و افکارہ ۔ الاستاذ العلامۃ السید محمد یوسف البنوری ، رحمہ اللہ ، المتوفی ۱۳۹۷ھ ، المکتبۃ البنوریۃ کراتشی۔

۹۔ الاستیعاب فی اسماء الاصحاب (بہامش الاصابۃ) ۔ ابو عمر یوسف بن عبداللہ بن محمد بن عبد البر ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۴۶۳ھ ۔ دار الفکر بیروت ۔

۱۰ ۔ اسد الغابۃ فی معرفۃ الصحابۃ ۔ عز الدین ابو الحسین علی بن محمد الجزری المعروف بابن الاثیر ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۶۳۰ھ ، دار الکتب العلمیۃ بیروت۔

۱۱۔ الاصابۃ فی تمییز الصحابۃ ۔ شہاب الدین ابو الفضل احمد بن علی العسقلانی المعروف بابن حجر ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۸۵۲ھ ۔ دالفکر بیروت ۔

۱۲۔ اعلام الحدیث ۔ امام ابو سلیمان حمد بن محمد الخطابی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۳۸۸ھ ۔ مرکز احیاء التراث الاسلامی جامعۃ ام القری مکہ مکرمہ۔

۱۳۔ اعلاء السنن ۔ علامہ ظفر احمد عثمانی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۱۳۹۴ھ ، ادارۃ القرآن کراچی ۔

۱۴۔ اکمال اکمال المعلم شرح صحیح المسلم ۔ ابو عبد اللہ محمد بن خلفۃ الوشتانی الابی المالکی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۸۲۷ھ ۔ یا ۸۲۸ھ ۔ دار الکتب العلمیۃ ، بیروت ۔

۱۵۔ امداد الفتاوی ، حکیم الامت اشرف علی بن السید عبد الحق العمروی التھانوی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۱۳۶۲ھ مکتبہ دار العلوم کراچی۔

۱۶۔ الانساب ۔ ابو سعد عبد الکریم بن محمد بن منصور السمعانی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۵۶۳ھ ۔ دار الجنان بیروت ، طبع اول ۱۴۰۸ھ / ۱۹۸۸ء ۔

۱۷۔ اوجز المسالک الیٰ مؤطا مالک ۔ شیخ الحدیث حضرت مولانا زکریا صاحب کاندھلوی ، رحمہ اللہ ، متوفی ۱۴۰۲ھ ، مطابق ۱۹۸۲ء ۔ ادارہ تالیفات اشرفیہ ، ملتان۔
۱۸۔ بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع ۔ ملک العلماء علاء الدین ابو بکر بن مسعود الکاسانی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۵۸۷ھ ۔ ایچ ایم سعید کمپنی کراچی۔
۱۹۔ بدایۃ المجتھد ۔ علامہ قاضی ابو الولید محمد بن احمد بن رشد قرطبی ، متوفی ۵۹۵ھ ، مصر طبع خاص۔
۲۰۔ البدایۃ و النھایۃ ۔ حافظ عماد الدین ابو الفداء اسماعیل بن عمر المعروف بابن کثیر ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۷۷۴ھ ۔ مکتبۃ المعارف بیروت ، طبع ثانی ۱۹۷۷م۔
۲۱۔ البدر الساری حاشیۃ فیض الباری ۔ حضرت مولانا بدر عالم میرٹھی صاحب ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۱۳۸۵ھ ۔ ربانی بکڈپو دھلی ، ۱۹۸۰ء ۔
۲۲۔ بذل المجھود فی حل ابو داؤد ۔ علامہ خلیل احمد سہارنپوری ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۱۳۴۶ھ ۔ مطبعۃ ندوۃ العلماء لکھنؤ ۱۳۹۳ھ / ۱۹۷۳م ۔
۲۳۔ البنایۃ شرح الھدایۃ ۔ العلامۃ بدر الدین عینی محمود بن احمد ، رحمہ اللہ ، متوفی ۸۵۵ھ ، مکتبہ رشیدیہ ، کوئٹہ۔
۲۴۔ بیان القرآن ۔ حکیم الامت حضرت مولانا اشرف علی صاحب تھانوی رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۱۳۶۲ھ ۔ شیخ غلام علی اینڈ سنز لاھور۔
۲۵۔ تاج العروس من جواھر القاموس ۔ ابو الفیض سید محمد بن محمد المعروف بالمرتضیٰ الزبیدی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۱۲۰۵ھ ، دار مکتبۃ الحیاۃ ، بیروت۔
۲۶۔ تاریخ بغداد او مدینۃ السلام ۔ حافظ احمد بن علی المعروف بالخطیب البغدادی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۴۶۳ھ ۔ دار الکتاب العربی بیروت۔
۲۷۔ تاریخ الخلفاء للامام السیوطی بتحقیق محیی الدین عبد الحمید رحمہ اللہ منشورات الشریف الرضی
۲۸۔ تاریخ عثمان بن سعید الدارمی ، المتوفی ۲۸۰ھ ، عن ابی زکریا یحیی بن معین ، المتوفی ۲۳۳ھ ، دار المامون للتراث ، ۱۴۰۰ھ ۔
۲۹۔ التاریخ الصغیر ۔ امیر المؤمنین فی الحدیث محمد بن اسماعیل البخاری ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۲۵۶ھ المکتبۃ الاثریۃ ، شیخوپورہ۔
۳۰۔ التاریخ الکبیر ۔ امیر المؤمنین فی الحدیث محمد بن اسماعیل البخاری ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۲۵۶ھ ۔ دار الکتب العلمیۃ بیروت۔
۳۱۔ تالیفات رشیدیہ ۔ الامام الربانی رشید احمد گنگوھی قدس سرہ المتوفی ۱۳۲۳ھ ، ادارہ اسلامیات۔
۳۲۔ تحفۃ الاحوذی ۔ الشیخ عبد الرحمن المبارکفوری ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۱۳۵۲ھ ، نشر السنۃ ملتان۔
۳۳۔ تحفۃ الاشراف بمعرفۃ الاطراف ۔ ابو الحجاج جمال الدین یوسف بن عبد الرحمن المزی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۷۴۲ھ ۔ المکتب الاسلامی بیروت ، طبع دوم ۱۴۰۳ھ / ۱۹۸۳م ۔
۳۴۔ تدریب الراوی بشرح تقریب النواوی ۔ حافظ جلال الدین عبد الرحمن سیوطی رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۹۱۱ھ ۔ المکتبۃ العلمیۃ مدینہ منورہ۔

۳۵- تذكرة الحفاظ - حافظ ابو عبد الله شمس الدين محمد بن عثمان ذهبی، رحمه الله تعالى، متوفى ۷۴۸ ھ۔ دائرة المعارف العثمانية، الهند۔
۳۶- الترغيب والترهيب - امام عبد العظيم بن عبد القوى المنذرى، رحمه الله، المتوفى ۶۵۶ ھ۔ دار احياء التراث العربى، بيروت، الطبعة الثالثة، ۱۳۸۸ ھ / ۱۹۶۸ م۔
۳۷- تعليقات على بذل المجهود - شيخ الحديث محمد زكريا كاندهلوى رحمه الله تعالى، المتوفى ۱۴۰۲ ھ، المكتبة التجارية، ندوة العلماء لكهنؤ، الطبعة الثالثة ۱۳۹۳ ھ / ۱۹۷۳ م۔
تاريخ الطبرى، انظر (تاريخ الامم والملوك)۔
۳۸- تعليقات على تهذيب التهذيب - المطبوع بذيل تهذيب التهذيب۔
۳۹- تعليقات على تهذيب الكمال دكتور بشار عواد معروف حفظه الله تعالى، مؤسسة الرسالة طبع اول ۱۴۱۳ ھ
۴۰- تعليقات على الكاشف للذهبى - شيخ محمد عوامة / شيخ احمد محمد نمر الخطيب حفظهما الله، مؤسسة دار القبلة / مؤسسة علوم القرآن، الطبعة الاولى ۱۴۱۳ ھ۔
۴۱- تعليقات على الكوكب الدرى - مولانا شيخ الحديث مولانا محمد زكريا الكاندهلوى، رحمه الله تعالى، المتوفى ۱۴۰۲ ھ۔
۴۲- تعليقات على لامع الدرارى شيخ الحديث مولانا محمد زكريا صاحب رحمه الله تعالى متوفى ۱۴۰۲ ھ / ۱۹۸۲ م
۴۳- تعليقات على معجم الصحابة جماعة من العلماء والمحققين مكتبه نزار مصطفى الباز مكة / الرياض
۴۴- تغليق التعليق - حافظ احمد بن على المعروف بابن حجر رحمه الله تعالى، متوفى ۸۵۲ ھ، المكتب الاسلامى، ودار عمار۔
۴۵- تفسير الطبرى (جامع البيان) - امام محمد بن جرير الطبرى، رحمه الله تعالى، متوفى ۳۱۰ ھ، دار المعرفة، بيروت۔
۴۶- تفسير القرآن العظيم - حافظ ابو الفداء عماد الدين اسماعيل بن عمر ابن كثير دمشقى، رحمه الله تعالى، متوفى ۷۷۴ ھ، دار احياء الكتب العربية۔
۴۷- تفسير القرطبى (الجامع لاحكام القرآن) - امام ابو عبد الله محمد بن احمد الانصارى القرطبى، رحمه الله تعالى متوفى ۶۷۱ ھ، دار الفكر، بيروت۔
۴۸- تفهيم القرآن - السيد ابو الاعلى المودودى، ادارة ترجمان القرآن، لاهور۔
۴۹- تقريب التهذيب - حافظ ابن حجر عسقلانى، رحمه الله تعالى، متوفى ۸۵۲ ھ - دار الرشيد حلب ۱۴۰۶ ھ۔
۵۰- تقرير الجنجوهى على الصحيحين۔
۵۱- تكملة فتح الملهم - حضرت مولانا محمد تقى عثمانى صاحب مدظلهم، مكتبه دار العلوم كراچى
۵۲- التلخيص الحبير فى تخريج احاديث الرافعى الكبير - حافظ ابن حجر عسقلانى رحمه الله، متوفى ۸۵۲ ھ۔ دار نشر الكتب الاسلامية لاهور۔
۵۳- تلخيص المستدرك (مع المستدرك) - حافظ شمس الدين محمد بن احمد عثمان ذهبى، رحمه الله تعالى، متوفى ۷۴۸ ھ، دار الفكر بيروت۔

۵۴ ـ التمهيد لما فی الموطأ من المعانی و الاسانيد ـ حافظ ابو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد عبد البر مالکی، رحمه الله تعالیٰ، متوفی ۴۶۳ھ ـ المکتبة التجارية، مکة المکرمة ـ

۵۵ ـ تنزيه الشريعة المرفوعة عن الاحاديث الشنيعة الموضوعة ـ الامام ابو الحسن علی بن محمد بن عراق الکنانی، رحمه الله، المتوفی ۹۶۳ھ، دار الکتب العلمية بيروت، الطبعة الثانية ۱۴۰۱ھ ـ

۵۶ ـ تنظيم الاشتات فی حل عويصات المشکوٰة ـ مولانا العلام ابو الحسن رحمه الله تعالیٰ، مير محمد کتب خانه کراچی ـ

۵۷ ـ تهذيب الاسماء و اللغات ـ امام محيی الدين ابو زکريا يحيیٰ بن شرف النووی، رحمه الله تعالیٰ، متوفیٰ ۶۷۶ھ ـ ادارة الطباعة المنيرية ـ

۵۸ ـ تهذيب تاريخ دمشق الکبير ـ الامام الحافظ ابو القاسم علی المعروف بابن عساکر الشافعی، رحمه الله، المتوفی ۵۷۱ھ، دار المسيرة، بيروت، الطبعة الثانية ۱۳۹۹ھ / ۱۹۷۹م ـ

۵۹ ـ تهذيب التهذيب ـ حافظ ابن حجر عسقلانی، رحمه الله تعالیٰ، متوفیٰ ۸۵۲ھ ـ دائرة المعارف النظامية، حيدر آباد دکن ۱۳۲۵ھ ـ

۶۰ ـ تهذيب الکمال ـ حافظ جمال الدين ابو الحجاج يوسف بن عبد الرحمن مزی، رحمه الله تعالیٰ، متوفیٰ ۷۴۲ھ ـ مؤسسة الرسالة، طبع اول، ۱۴۱۳ھ ـ

۶۱ ـ الثقات لابن حبان ـ حافظ ابو حاتم محمد بن حبان بستی، رحمه الله تعالیٰ، متوفی ۳۵۴ھ، دائرة المعارف العثمانية، حيدر آباد، ۱۳۹۳ھ ـ

۶۲ ـ جامع الاصول من حديث الرسول ـ علامه مجد الدين ابو السعادات المبارک بن محمد بن الاثير الجزری، رحمه الله تعالیٰ، متوفی ۶۰۶ھ، دار الفکر، بيروت ـ

جامع البيان (دیکھئے، تفسير الطبری)

۶۳ ـ جامع الترمذی (سنن ترمذی) ـ امام ابو عيسیٰ محمد بن عيسیٰ بن سورة الترمذی، رحمه الله تعالیٰ، متوفیٰ ۲۷۹ھ ـ ایچ ایم سعید کمپنی / دار احياء التراث العربی ـ

الجامع لاحکام القرآن (تفسير القرطبی) ـ

۶۴ ـ الجرح والتعديل، الامام الحافظ عبد الرحمن بن ابی حاتم الرازی، رحمه الله تعالیٰ، المتوفیٰ ۳۲۷ھ، دار الکتب العلمية، بيروت، الطبعة الاولی ۱۴۲۲ھ / ۲۰۰۲م ـ

۶۵ ـ جمع الوسائل فی شرح الشمائل ـ الامام علی بن سلطان القاری، رحمه الله، متوفی ۱۰۱۴ھ، اداره تاليفات اشرفيه ملتان ـ

حاشية تهذيب الکمال ـ (دیکھئے تعليقات تهذيب الکمال) ـ

۶۶ ـ حاشية تفهيم البخاری ـ مولانا ظهور الباری، فاضل دار العلوم ديوبند ـ

۶۷ ـ حاشية الجمل علی الجلالين (الفتوحات الالهية) ـ الامام العلام سليمان الجمل، رحمه الله تعالیٰ، المتوفی ۱۲۰۴ھ، قديمی کتب خانه کراچی ـ

۶۸ ـ حاشية سبط ابن العجمی علی الکاشف ـ امام برهان الدين ابراهيم بن محمد سبط ابن العجمی الحلبی، رحمه الله تعالیٰ، متوفی ۸۴۱ھ، شرکة دار القبلة / مؤسسة علوم القرآن ـ

٦٩ ـ حاشية السندى على البخارى ـ امام ابو الحسن نور الدين محمد بن عبد الهادى السندى ، رحمه الله تعالىٰ، متوفىٰ ١١٣٨ھ، دار المعرفة ،بيروت۔
٧٠ـ حاشية السهارنفورى المطبوع مع صحيح البخارى ـ مولانا احمد على السهارنفورى ، رحمه الله تعالىٰ ،المتوفىٰ ١٢٩٧ھ، طبع قديمى كتب خانه كراتشى ـ
٧١ـ حلية الاولياء ـ حافظ ابو نعيم احمد بن عبد الله بن احمد الاصبهانى ، رحمه الله تعالى ، متوفى ٤٣٠ھ ـ دار الفكر بيروت۔
٧٢ ـ حيـاة الحيوان ـ الامام ابو البقاء كمال الدين محمد بن موسى بن عيسى الدميرى ، رحمه الله تعالى ، المتوفى ٨٠٨ھ، شركة مصطفى الحلبى بمصر ، الطبعة الثالثة ١٣٧٦ھ / ١٩٥٦م ـ
٧٣ـ الخصائص الكبرى ـ الامام جلال الدين سيوطى ، رحمه الله ،المتوفى ٩١١ھ ، دار الكتب العلمية ، بيروت ـ
٧٤ـ خلاصة الخزرجى ، (خلاصة تذهيب تهذيب الكمال) ـ علامه صفى الدين خزرجى ، رحمه الله تعالىٰ ، متوفىٰ ٩٢٣ھ کے بعد ـ مكتب المطبوعات الاسلامية بحلب۔
٧٥ـ دائره معارف اسلاميه (اردو) ـ اساتذه جامعه پنجاب ، دانش گاه پنجاب ، لاهور ، نقش ثانى ١٤٠٠ھ / ١٩٨٠م
٧٦ـ الدر المختار ـ علامه علاء الدين محمد بن على بن محمد الحصكفى ، رحمه الله تعالىٰ ، متوفىٰ ١٠٨٨ھ ، مكتبه عارفين ، پاكستان چوک كراچى ـ
٧٧ـ دلائل النبوة الحافظ ابو بكر احمد بن الحسين بن على البيهقى رحمه الله متوفى ٤٥٨ھ مكتبه اثريه لاهور
٧٨ـ ذخائر المواريث فى الدلالة على مواضع الحديث ـ العلامة عبد الغنى بن اسماعيل بن عبد الغنى النابلسى ، رحمه الله تعالىٰ ، متوفى ١١٤٣ھ ـ دار المعرفة بيروت ـ
٧٩ـ رد المحتار ـ علامه محمد امين بن عمر بن عبد العزيز عابدين شامى ، رحمه الله تعالىٰ ، متوفىٰ ١٢٥٢ھ ، مكتبه رشيديه ، كوئٹه۔
٨٠ـ رسالة شرح تراجم ابواب البخارى (مطبوعه مع صحيح البخارى) ـ حضرت مولانا شاه ولى الله ، رحمه الله ، متوفى ١١٧٦ھ ، قديمى كتب خانه كراچى ـ
٨١ـ روح المعانى فى تفسير القرآن العظيم و السبع المثانى ـ ابو الفضل شهاب الدين سيد محمود آلوسى بغدادى ، رحمه الله تعالىٰ ، متوفىٰ ١٢٧٠ھ ،مكتبه امداديه ،ملتان ـ
٨٢ـ رياض الصالحين ـ الامام يحيى بن شرف النووى الدمشقى رحمه الله تعالى ، المتوفى ٦٧٦ھ ـ قديمى كتب خانه كراتشى۔
٨٣ـ زاد المعاد من هدى خير العباد ـ حافظ شمس الدين ابو عبد الله محمد بن ابى بكر المعروف بابن القيم ، رحمه الله تعالىٰ ، متوفى ٧٥١ھ ، مؤسسة الرسالة ـ
٨٤ـ سنن ابن ماجه ـ امام ابو عبد الله محمد بن يزيد بن ماجه ، رحمه الله تعالىٰ ، متوفىٰ ٢٧٣ھ ، قديمى كتب خانه كراچى / دار الكتاب المصرى قاهره ،
٨٥ـ سنن ابى داؤد ـ امام ابو داؤد سليمان بن الاشعث السجستانى ، رحمه الله تعالىٰ ، متوفىٰ ٢٧٥ھ ـ ايچ ايم سعيد كمپنى / دار احياء السنة النبوية۔

۸۶۔ سنن الدار قطنی ۔ حافظ ابو الحسن علی بن عمر الدارقطنی، رحمه الله تعالیٰ، متوفیٰ ۳۸۵ ھ، دار نشر الکتب العلمیة، بیروت، الطبعة الثانیة، ۱۴۲۳ھ / ۲۰۰۲م۔
۸۷۔ سنن الدارمی ۔ امام ابو محمد عبد الله بن عبد الرحمن الدارمی، رحمه الله تعالیٰ، متوفیٰ ۲۵۵ھ ۔ قدیمی کتب خانہ کراچی۔
۸۸۔ السنن الصغریٰ للنسائی ۔ امام ابو عبدالرحمن احمد بن شعیب النسائی، رحمه الله تعالیٰ، متوفیٰ ۳۰۳ ھ، قدیمی کتب خانہ کراچی / دار السلام ریاض۔
۸۹۔ السنن الکبری للنسائی ۔ امام ابو عبد الرحمن احمد بن شعیب النسائی، رحمه الله تعالیٰ، متوفی ۳۰۳ھ ۔ نشر السنة ملتان۔
۹۰۔ السنن الکبری للبیهقی ۔ امام حافظ ابو بکر احمد بن الحسین بن علی البیهقی، رحمه الله تعالیٰ، متوفیٰ ۴۵۸ھ ۔ نشر السنة ملتان۔
۹۱۔ سیر اعلام النبلاء ۔ حافظ ابو عبد الله شمس الدین محمد بن احمد بن عثمان ذهبی، رحمه الله تعالیٰ، متوفیٰ ۷۴۸ھ ۔ مؤسسة الرسالة۔
۹۲۔ السیرة الحلبیة (انسان العیون) ۔ علامہ علی بن برهان الدین الحلبی، رحمه الله تعالیٰ، متوفیٰ ۱۰۴۴ھ ۔ المکتبة الاسلامیة، بیروت۔
۹۳۔ السیرة النبویة ۔ الامام ابو محمد عبد الملک بن هشام المعافری، رحمه الله تعالیٰ، المتوفیٰ ۲۱۳ھ ۔ مطبعة مصطفی البابی، الحلبی، ۱۳۵۵ھ / ۱۹۳۶م۔
۹۴۔ شرح ابن بطال، امام ابو الحسن علی بن خلف بن عبد الملک، المعروف بابن بطال، رحمه الله تعالیٰ، متوفیٰ ۴۴۹ھ، مکتبه الرشد، الریاض، الطبعة الاولیٰ، ۱۴۲۰ھ / ۲۰۰۰م۔
۹۵۔ شرح الزرقانی علی المؤطا ۔ شیخ محمد بن عبد الباقی بن یوسف الزرقانی المصری، رحمه الله تعالیٰ، متوفی ۱۱۲۲ھ، دار الفکر، بیروت۔
شرح الطیبی (دیکھیے، الکاشف عن حقائق السنن)
۹۶۔ شرح العقائد النسفیة ۔ علامہ سعد الدین مسعود بن عمر التفتازانی، رحمه الله تعالیٰ، متوفی ۷۹۱ھ ۔ مکتبہ حبیبیہ کوئٹہ۔
شرح القسطلانی (دیکھیے ارشاد الساری)
۹۷۔ شرح الکرمانی (الکواکب الدراری) ۔ علامہ شمس الدین محمد بن یوسف بن علی الکرمانی، رحمه الله تعالیٰ، متوفیٰ ۷۸۶ھ، دار احیاء التراث العربی۔
۹۸۔ شرح المناوی بهامش جمع الوسائل ۔ الامام عبد الرؤف المناوی المصری، رحمه الله تعالیٰ، ادارہ تالیفات اشرفیہ، ملتان۔
۹۹۔ شرح النووی علی صحیح مسلم ۔ امام ابو زکریا یحییٰ بن شرف النووی، رحمه الله تعالیٰ، المتوفیٰ ۶۷۶ھ، قدیمی کتب خانہ کراچی۔
۱۰۰۔ الشمائل المحمدیة للترمذی بشرح المواهب اللدنیة للبیجوری، الامام ابو عیسیٰ محمد بن عیسیٰ بن سورة الترمذی، المتوفیٰ ۲۷۹ھ، فاروقی کتب خانہ ملتان۔

۱۰۱۔ شهيد كربلا اور يزيد ۔ حكيم الاسلام قارى محمد طيب صاحب ، رحمه الله تعالیٰ ، اداره اسلاميات ، انار كلى ، لاهور ، كراچى الطبعة الاولى ۱۹۷۶م ۔
۱۰۲۔ شيعيت كا اصلى روپ ۔ غلام محمد ، مطبع غلام محمد ، حيدر آباد سنده۔
۱۰۳۔ الصحيح للبخارى ۔امام ابو عبدالله محمد بن اسمعيل البخارى ، رحمه الله تعالیٰ ،المتوفیٰ ۲۵۶ ھ ، قديمى كتب خانه ، كراچى / دار السلام ، رياض ، الطبعة الاولىٰ ۱۴۱۷ھ۔
۱۰۴ ۔ الصحيح لمسلم ۔ امام مسلم بن الحجاج القشيرى النيسابورى ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفیٰ ۲۶۱ ھ ، قديمى كتب خانه ، كراچى / دار السلام ، رياض۔
۱۰۵۔ الصواعق المحرقة ۔ علامه شهاب الدين احمد بن محمد على بن حجر الهيثمى المكى ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفیٰ ۹۷۴ھ ، مكتبة القاهرة ، مصر۔
۱۰۶۔ الطبقات الكبرىٰ ۔ امام ابو محمد بن سعد ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفیٰ ۲۳۰ھ ۔ دار صادر بيروت۔
۱۰۷۔ طرح التثريب فى شرح التقريب ۔ امام زين الدين ، ابو الفضل عبد الرحيم بن الحسين العراقى ،المتوفى ۸۰۶ھ ۔ و ولده الحافظ ابو زرعة العراقى ، المتوفى ۸۲۶ھ ، مكتبه نزار مصطفى الباز ، مكة المكرمة۔
۱۰۸۔ عمدة القارى ۔الامام بدر الدين ابو محمد بن محمود احمد العينى ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفى ۸۵۵ھ ، ادارة الطباعة المنيرية۔
۱۰۹۔عون المعبود شرح سنن ابى داود ۔ شمس الحق عظيم آبادى ، دار الفكر بيروت ، لبنان۔
۱۱۰ ۔فتاوى رشيديه ۔ الامام الربانى رشيد احمد گنگوهى قدس سره المتوفى ۱۳۲۳ ھ ايچ ايم سعيد۔
۱۱۱ ۔ فتاوى قاضى خان بهامش الفتاوى الهندية (العالمگيرية) ۔ الامام فخر الدين حسن بن منصور الفرغانى ، رحمه الله تعالى ، المتوفى ۵۹۲ھ ، نورانى كتب خانه پشاور۔
۱۱۲۔ الفتاوى الهندية (العالمگيرية) ۔ العلامة الامام الشيخ نظام و جماعة من علماء الهند ۔ نورانى كتب خانه پشاور۔
۱۱۳ ۔ فتح البارى ۔ حافظ احمد بن على المعروف بابن حجر العسقلانى ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفیٰ ۸۵۲ھ ۔ دار الفكر بيروت ۔
۱۱۴ ۔ فتح القدير ۔ امام كمال الدين محمد بن عبدالواحد المعروف بابن الهمام ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفیٰ ۸۶۱ھ ۔مكتبه رشيديه كوئٹه۔
۱۱۵۔ فتح المغيث شرح الفية الحديث ۔ امام ابو عبد الله محمد بن عبد الرحمن السخاوى رحمه الله تعالى ، المتوفى ۹۰۲ھ ، دار الامام الطبرى ، الطبعة الثانيّة ۱۴۱۲ھ / ۱۹۹۲م ۔
۱۱۶۔ فيض البارى ۔ امام العصر علامه انور شاه كشميرى ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفیٰ ۱۳۵۲ھ ربانى بكڈپو دهلى ۔
۱۱۷۔ القاموس الوحيد ۔مولانا وحيد الزمان بن مسيح الزمان قاسمى كيرانوى ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفیٰ ۱۴۱۵ھ /۱۹۹۵م ، اداره اسلاميات لاهور ۔ كراچى۔
۱۱۸ ۔ قواعد فى علوم الحديث ۔ العلامة المحقق ظفر احمد العثمانى ، رحمه الله تعالیٰ ، المتوفى ۱۳۹۴ھ ، ادارة القرآن كراتشى۔

۱۱۹۔ الکاشف ۔ شمس الدین ابو عبد اللہ محمد بن احمد بن عثمان ذھبی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۷۴۸ ھ ۔ شرکۃ دار القبلۃ / مؤسسۃ علوم القرآن ۔طبع اول ۱۴۱۳ ھ / ۱۹۹۲م ۔
۱۲۰۔ الکاشف عن حقائق السنن ۔ (شرح الطیبی) امام شرف الدین حسین بن محمد بن عبد اللہ الطیبی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۷۴۳ ھ ۔ ادارۃ القرآن کراچی ۔
۱۲۱۔ الکامل فی التاریخ ، علامہ ابو الحسن عز الدین علی بن محمد ابن الاثیر الجزری ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۶۳۰ ھ ، دار الکتب العربی ، بیروت ۔
۱۲۲۔ الکامل فی ضعفاء الرجال ۔ امام حافظ ابو احمد عبد اللہ بن عدی جرجانی رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۳۶۵ ھ ، دار الفکر ، بیروت ۔
۱۲۳۔ ۔کتاب الام ۔ امام محمد بن ادریس الشافعی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۲۰۴ ھ ، دار المعرفۃ ، بیروت ، طبع ۱۳۹۳ ھ / ۱۹۷۳م ۔
۱۲۴۔ کتاب الامالی ۔ امام قالی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، دار الکتب العلمیۃ ، بیروت ۔
۱۲۵۔ کتاب الخراج ، الامام ابو یوسف ، یعقوب القاضی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۱۸۲ ھ ۔
۱۲۶۔ کتاب الضعفاء الکبیر ۔ابو جعفر محمد بن عمر بن موسی بن حماد العقیلی المکی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۳۲۲ ھ ، دار الکتب العلمیۃ ، بیروت ۔
۱۲۷۔ کتاب المبسوط ۔ الامام شمس الائمۃ ابو بکر محمد بن ابی سہل السرخسی ، رحمہ اللہ ، المتوفی ۴۸۳ ھ ، دار المعرفۃ ، بیروت ، الطبعۃ الثالثۃ ، ۱۳۹۸ ھ / ۱۹۷۸م ۔
۱۲۸۔ کتاب المغازی الامام محمد بن عمر الواقدی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۲۰۷ ھ ، مؤسسۃ الاعلمی ، بیروت
۱۲۹۔ کتاب المیسر فی شرح مصابیح السنۃ ۔ الامام ابو عبد اللہ الحسن التوربشتی ، رحمہ اللہ ، المتوفی ۶۶۱ ھ ، مکتبۃ مصطفیٰ نزار الباز ، مکۃ المکرمۃ ، الطبعۃ الاولیٰ ۱۴۲۲ ھ / ۲۰۰۱م ۔
۱۳۰۔ الکاشف عن حقائق غوامض التنزیل ۔۔۔۔۔ الامام جار اللہ محمود بن عمر الزمخشری ، المتوفی ۵۲۸ ھ ، دار الکتاب العربی ، بیروت ، لبنان ۔
۱۳۱۔ کشف الباری ۔ شیخ الحدیث حضرت مولانا سلیم اللہ خان صاحب مدظلہم ، مکتبۃ فاروقیہ ، کراچی ۔
۱۳۲۔ کشف الخفاء و مزیل الالباس ۔ شیخ اسماعیل بن محمد العجلونی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۱۱۶۲ ھ ، دار احیاء التراث العربی ، بیروت ۔
۱۳۳۔ کنز العمال ۔ علامہ علاء الدین علی المتقی بن حسام الدین الہندی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۹۷۵ ھ ۔ مکتبۃ التراث الاسلامی ، حلب ۔
۱۳۴۔ الکوکب الدری حضرت مولانا رشید احمد گنگوہی رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۱۳۲۳ ھ ، ادارۃ القرآن کراچی الکواکب الدراری (دیکھئے ، شرح الکرمانی)
۱۳۵۔ لامع الدراری ۔ حضرت مولانا رشید احمد گنگوہی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۱۳۲۳ ھ ، مکتبہ امدادیہ مکۃ مکرمۃ ۔
۱۳۶۔ لسان العرب ۔ علامہ ابو الفضل جمال الدین محمد بن مکرم ابن منظور افریقی مصری ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۷۱۱ ھ ، نشر ادب الحوزۃ ، قم ، ایران ، ۱۴۰۵ ھ ۔

۱۳۷۔ المؤطا۔ الامام مالک بن انس، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۷۹ھ۔ دار احیاء التراث العربی۔
۱۳۸۔ المتواری علی تراجم ابواب البخاری۔ علامہ ناصر الدین احمد بن محمد المعروف بابن المنیر الاسکندرانی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۶۸۳ھ۔ مظہری کتب خانہ کراچی۔
۱۳۹۔ مجمع بحار الانوار۔ علامہ محمد بن طاہر پٹنی، رحمہ اللہ، متوفی ۹۸۲ھ۔ دائرۃ المعارف العثمانیہ حیدرآباد، ۱۳۹۵ھ۔
۱۴۰۔ مجمع الزوائد امام نور الدین علی بن ابی بکر الہیثمی رحمہ اللہ تعالیٰ متوفی ۸۰۷ھ، دار الفکر، بیروت
۱۴۱۔ المجموع (شرح المہذب)۔ امام محیی الدین ابو زکریا یحییٰ بن شرف النووی رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۶۷۶ھ، شرکۃ من علماء الازہر۔
۱۴۲۔ مجموعۃ الفتاوی۔ ابو الحسنات عبد الحیی، لکھنوی، متوفی ۱۳۰۴ھ، ایچ ایم سعید کمپنی۔
۱۴۳۔ المحلی۔ علامہ ابو محمد علی احمد بن سعید بن حزم رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۴۵۶ھ۔ المکتب التجاری بیروت / دار الکتب العلمیۃ بیروت۔
۱۴۴۔ مختار الصحاح، امام محمد بن ابی بکر بن عبد القادر الرازی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۶۶۶ھ کے بعد۔ دار المعارف مصر۔
۱۴۵۔ المدونۃ الکبری۔ الامام مالک بن انس رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفی ۱۷۹ھ، دار صادر، بیروت۔
۱۴۶۔ مراح الارواح۔ الامام العلامۃ احمد بن علی بن مسعود، رحمہ اللہ، المتوفی میر محمد کراچی۔
۱۴۷۔ مرقاۃ المفاتیح (شرح مشکوۃ المصابیح)۔ علامہ نور الدین علی بن سلطان القاری رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۰۱۴ھ، مکتبہ امدادیہ ملتان۔
۱۴۸۔ المستدرک علی الصحیحین۔ حافظ ابو عبد اللہ محمد بن عبد اللہ الحاکم النیسابوری، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۴۰۵ھ، دار الفکر، بیروت۔
۱۴۹۔ مسند احمد۔ امام احمد بن حنبل، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۲۴۱ھ۔ المکتب الاسلامی / دار صادر، بیروت
۱۵۰۔ مسند الحمیدی۔ امام ابو بکر عبد اللہ بن الزبیر الحمیدی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۲۱۹ھ۔ المکتبۃ السلفیۃ، مدینۃ منورۃ۔
۱۵۱۔ مشکاۃ المصابیح۔ شیخ ابو عبد اللہ ولی الدین خطیب محمد بن عبد اللہ، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۷۳۷ھ کے بعد۔ قدیمی کتب خانہ کراچی۔
۱۵۲۔ مصباح اللغات۔ ابو الفضل مولانا عبد الحفیظ البلیاوی، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفی ۱۳۹۱ھ، مکتبہ برہان، دہلی۔
۱۵۳۔ المصنف لابن ابی شیبۃ۔ حافظ عبد اللہ بن محمد بن ابی شیبۃ المعروف بابی بکر بن ابی شیبۃ، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۲۳۵ھ۔ دار الکتب العلمیۃ، بیروت، طبع اول، ۱۴۱۶ھ۔
۱۵۴۔ المصنف لعبد الرزاق الامام عبد الرزاق بن ہمام صنعانی رحمہ اللہ تعالیٰ متوفی ۲۱۱ھ مجلس علمی کراچی
۱۵۵۔ معارف الحدیث۔ مولانا منظور نعمانی، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفی ۱۴۱۷ھ، دار الاشاعت کراچی۔
۱۵۶۔ معارف القرآن۔ علامہ محمد ادریس کاندھلوی، رحمہ اللہ، مکتبہ عثمانیہ لاہور، طبع دوم ۱۹۸۲م۔

۲۵۷۔ معالم السنن ۔ الامام ابو سلیمان حمد بن محمد الخطابی ، رحمہ اللہ تعالی ، المتوفی ۳۸۸ ھ ، مطبعة انصار السنة المحمدیة ، ۱۹۳۸م / ۱۳۶۷ھ۔

۲۵۸۔ معجم البلدان ۔ علامہ ابو عبد اللہ یاقوت حموی رومی ، رحمہ اللہ تعالی ، متوفی ۶۲۶ ھ ، دار احیاء التراث العربی ، بیروت۔

۲۵۹۔ معجم الصحابة ، الامام الحافظ ابو الحسین عبد الباقی بن قانع البغدادی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۳۵۱ ھ ، مکتبہ نزار مصطفیٰ الباز ، مکة المکرمة ، الریاض ، الطبعة الاولیٰ ، ۱۴۱۸ ھ۔

۲۶۰۔ المعجم الکبیر امام سلیمان بن احمد بن ایوب الطبرانی رحمہ اللہ تعالیٰ متوفی ۳۶۰ھ دار الفکر ، بیروت

۲۶۱۔ المعجم المفہرس لالفاظ الحدیث النبوی ۔ أ ۔ و ی ۔ منسک ، و ی ۔ پ ۔ منسنج ، مطبعة بریل فی مدینة لیدن ۱۹۶۵م۔

۲۶۲۔ معجم مقاییس اللغة ۔ امام احمد بن فارس بن زکریا قزوینی رازی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۳۹۵ ھ ۔ دار الفکر ، بیروت۔

۲۶۳۔ المعجم الوسیط ۔ دکتور ابراھیم انس ، دکتور عبد الحلیم منتصر ، عطیة الصوالحی ، محمد خلف اللہ احمد ، مجمع اللغة العربیة ، دمشق۔

۲۶۴۔ معرفة الصحابة ۔ الامام الحافظ ابو نعیم احمد بن عبد اللہ الاصبہانی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۴۳۰ ھ ، دار الکتب العلمیة ، بیروت ، لبنان ، الطبعة الاولیٰ ، ۱۴۲۲ ھ / ۲۰۰۲م۔

۲۶۵۔ المغرب ، ابو الفتح ناصر الدین مطرزی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۶۱۰ ھ ، ادارۃ دعوۃ الاسلام۔

۲۶۶۔ المغنی ۔ امام موفق الدین ابو محمد عبد اللہ بن احمد بن قدامة ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۶۳۰ ھ ، دار الفکر ، بیروت۔

مقدمة فتح الباری (دیکھئے ، ھدی الساری)۔

۲۶۷۔ مقدمة لامع الدراری ، حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا صاحب کاندھلوی رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفیٰ ۱۴۰۲ ھ مکتبہ امدادیہ مکہ مکرمہ۔

۲۶۸۔ مقدمة مشارع الاشواق الی مصارع العشاق لابن النحاس المتوفی ۸۱۴ ھ ۔ المحقق ادریس محمد علی ، دار البشائر الاسلامیة ، بیروت۔

۲۶۹۔ مکتوبات شیخ الاسلام ، مرتبہ مولانا نجم الدین اصلاحی ، مکتبہ دینیہ ، دیوبند۔

۲۷۰۔ مکمل اکمال الاکمال ۔ الامام ابو عبد اللہ محمد بن محمد بن یوسف السنوسی ، رحمہ اللہ تعالی ، المتوفی ۸۹۵ ھ ، دار الکتب العلمیة ، بیروت۔

۲۷۱۔ المنجد ۔ لوئیس بن نقولا۔

۲۷۲۔ المواھب اللدنیة المطبوع مع الشمائل المحمدیة ۔ الامام الشیخ ابراھیم البیجوری ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، فاروقی کتب خانہ ، ملتان۔

۲۷۳۔ الموضوعات ۔ الامام ابو الفرج عبد الرحمن ابن الجوزی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۵۹۷ ھ ، قرآن محل ، اردو بازار کراچی۔

۱۷۴۔موسوعة النحو والصرف والاعراب ـ الدکتور امیل بدیع یعقوب ، انتشارات استقلال للملایین ، الطبعة الاولی ۱۹۸۸م ، بیروت ، لبنان / دار العلم ، ایران ۔
۱۷۵۔ میزان الاعتدال فی نقد الرجال ـ حافظ شمس الدین محمد احمد بن عثمان ذھبی ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفی ۷۴۸ھ ـ دار احیاء التراث العربیة ، مصر ، ۱۳۸۲ھ ـ
۱۷۶۔الناقد الحدیث فی علوم الحدیث ـالشیخ محمد المبارک عبد الله ، مطبعة محمد علی صبیح ، مصر ، الطبعة الاولی ۱۳۸۱ھ / ۱۹۶۱م ـ
۱۷۷۔النبراس شرح العقائد ـ علامه عبد العزیز بن احمد الفرھاری ، رحمه الله تعالیٰ ، ۱۲۳۹ھ ـ کے بعد ـ مکتبه حقانیه ملتان۔
۱۷۸ ـ نسیم الریاض فی شرح شفاء القاضی عیاض ـ الامام شهاب الدین احمد بن محمد بن عمر الخفاجی ، رحمه الله تعالیٰ ، المتوفی ۱۰۶۹ھ ، دار الکتب العلمیة بیروت ، الطبعة الاولی ، ۱۴۲۱ھ / ۲۰۰۱م ـ
۱۷۹ ـ النکت الظراف علی الاطراف ـ الامام الحافظ احمد بن علی بن حجر العسقلانی ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفی ۸۵۲ھ ـ المکتب الاسلامی ، بیروت۔
۱۸۰۔نور الانوار شرح المنار ، مولانا شیخ احمد المعروف بملا جیون الصدیقی الحنفی ، رحمه الله تعالیٰ ، المتوفی ۱۱۳۰ھ ، ایچ ایم سعید کمپنی کراچی
۱۸۱۔ النهایة فی غریب الحدیث و الاثر ـ علامه مجد الدین ابو السعادات المبارک بن محمد ابن الاثیر ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفی ۶۰۶ھ ـ دار احیاء التراث العربی بیروت ـ
۱۸۲ ـ وفیات الاعیان ـ قاضی شمس الدین احمد بن محمد المعروف بابن خلکان ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفی ۶۸۱ھ ، دار صادر ، بیروت۔
۱۸۳ ـ الهدایة ـ برهان الدین ابو الحسن علی بن ابی بکر المرغینانی ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفی ۵۹۳ھ ، مکتبه شرکت علمیه ، ملتان ـ
۱۸۴ ـ هدی الساری (مقدمة فتح الباری) ـ حافظ ابن حجر عسقلانی ، رحمه الله تعالیٰ ، متوفی ۸۵۲ھ ، دار الفکر ، بیروت۔